3 0081 012 049 825

Central Library

JOINT UNIVERSITY
LIBRARIES

NASHVILLE TENNESSEE

AS
283
.B6
n.s.
v.2
no.1

963697

JUL-0257

DATE DUE

DEMCO NO. 38-298

Herr Professor Dr. Peiser

mit ausgezeichneter Hochachtung

ergebenst.

BERGENS MUSEUMS SKRIFTER. NY RÆKKE. BD. II. NO. 1.

VESTLANDSKE GRAVER FRA JERNALDEREN

AV

HAAKON SCHETELIG

SHETELIG

MED 533 FIGURER I TEKSTEN

BERGEN 1912
A/S JOHN GRIEGS BOKTRYKKERI

JOINT UNIVERSITY
LIBRARIES
NASHVILLE, TENN.

Riksantikvar dr. Oscar Montelius

i ærbødighet tilegnet

JOINT UNIVERSITY LIBRARIES
NASHVILLE, TENNESSEE

INDHOLD.

Side

Forord.

I. Jernalderens begyndelse ... 3

II. Den førromerske jernalder:

De ældste fund ... 4

La Tène-tiden ... 6

Førromerske urnegraver ... 7

Materiale og kulturforhold ... 10

III. Den romerske jernalder:

Kronologi. Periodens inddeling ... 16

Graver med likbrænding ... 22

Graver fra romersk tid med ubrændt lik ... 51

Avaldsnesfundet og de yngre skeletgraver ... 53

Oversigt over gravskikkens utvikling i den romerske jernalder ... 63

IV. Folkevandringstiden:

Kulturforhold og materiale ... 69

Brandgraver fra folkevandringstiden ... 72

Byrkjefundet ... 90

Ubrændte graver fra folkevandringstiden ... 109

Fundene fra Evebø og Kongshaug ... 111

De fattigere fund. Gravene paa Døsen ... 121

Delte gravkister. Kvalefundet ... 150

Dobbeltgraver. Øfsthusfundet ... 154

De ubrændte graver fra 7de og 8de aarhundrede ... 160

Oversigt over gravskikken i folkevandringstiden ... 168

V. Vikingetiden:

Tidsbestemmelse og fundmateriale ... 173

Brandgravene fra vikingetiden ... 179

Graver fra vikingetiden med ubrændt lik ... 201

De ubrændte skibsgraver ... 219

Oversigt over gravskikken i vikingetiden ... 228

Efterskrift ... 234

Forkortelser ved literaturhenvisningene ... 237

Stedregister til de norske fund ... 238

Forord.

Ved Bergens Museum har siden 1876 den arkæologiske samlings konservator været ansat med forpligtelse til at foreta antikvariske undersøkelser og utgravninger paa Vestlandet, og det er senere hvert aar foretat reiser og gravninger av konservator A. Lorange, professor dr. G. Gustafson og i de senere aar av mig, samt av museets frivillige medarbeidere: B. E. Bendixen, I. Ross, A. Salvesen, Eyvind de Lange og dr. A. W. Brøgger. Dette arbeide er gjort mulig først og fremst ved statens tilskud til den antikvariske konservators gage og ved et mangeaarig og heldig samarbeide mellem Bergens Museum og Foreningen til norske Fortidsmindesmerkers Bevaring. I de senere aar har museet alene ydet de betydelige bevilgninger, som aarlig gaar med til de arkæologiske undersøkelser, indtil man fra 1908 fik et særlig tilskud av staten som bidrag til utgiftene ved at opretholde loven av 1905 om fredning og bevaring av fortidsminder. Det er ved disse undersøkelser efterhvert samlet et stort og vigtig materiale, og det har længe været et savn at disse arkæologiske dokumenter ikke har foreligget i en samlet bearbeidelse. En begyndelse er gjort for stenalderens vedkommende i dr. A. W. Brøggers oversigt over Vestlandets stenalder (i B. M. Aarb. 1907 nr. 1) og en lignende oversigt over bronsealderen er under forberedelse ved Eyvind de Lange.

Det er længe siden det utkom et mere omfattende arbeide over jernalderen i Norge. Dr. Ingvald Undsets udmerkete avhandling og den mere almene fremstilling i professor O. Ryghs „Norske Oldsager“ ligger begge omkring 30 aar tilbake i tiden og endda ældre er de generelle arbeider av A. Lorange. Det som er kommet senere indskrænker sig til professor G. Gustafsons oversigtsarbeide „Norges Oldtid“ (1906), som vistnok er bygget paa et fremragende førstehaands kjendskap til materialet, men ifølge sin plan — som et først og fremst populært arbeide — ikke har kunnet gaa ind paa en fyldigere fremstilling av enkeltheter. Jeg haaber derfor at nærværende arbeide forsaavidt vil opfylde et ganske paatrængende krav, som jeg her skal fremstille det vi i de sidste menneskealdre har indvundet av kjendskap til Vestlandets jernalder. Som opgaven foreligger maa dette bli et første-arbeide, først og fremst en gjennemgaaelse og ordning av det materiale som er indsamlet. Det vil ved et slikt arbeide ikke være mulig at ta op den fuldstændige og alsidige utredning av hele kulturutviklingen, eller i enkeltheter bearbeide oldsakenes forskjellige typerækker. Den større enhet, nemlig de sammenhørende fund, maa først behandles og grupperes, og dette er i og for sig en opgave som er omfattende nok. Jernaldersfundene fra Vestlandet stammer for den alt overveiende del fra graver, og det er i virkeligheten i sammenligning dermed høist ubetydelig vi har fra andre kilder, fra bosteder, skattefund og markfund. Det er fra gravene

vi henter praktisk talt alle dokumenter til belysning av Vestlandets kultur i jernalderen. Skal vi forstaa det kulturhistoriske materiale som foreligger fra Vestlandets jernalder, er det altsaa først og fremst gravene som maa studeres, og jeg har derfor begrænset det emne jeg her skal behandle, til en bearbeidelse av gravfundene og dermed en fremstilling av gravskikkens utvikling.

I det meste er fremstillingen grundet paa resultatene av nyere fagmæssige utgravninger; men jeg har ogsaa, med det sikre materiale som utgangspunkt, gjort bruk av fund som er kommet frem mere tilfældig, og hvor det var nødvendig har jeg stadig tat hensyn til det materiale vi har fra ældre tid, da dette nu for en stor del kan stilles i en anden belysning end det før har været mulig. Med særlig velvilje har professor dr. G. Gustafson git mig adgang til at ta med de vestlandske fund som er kommet til universitetets samling i Kristiania og har desuten støttet mit arbeide med mange værdifulde meddelelser, hvorfor jeg herved bringer min ærbødige tak. Likesaa har jeg at takke konservator Tor Hellesen og konservator dr. A. W. Brøgger for meddelelser og oplysninger fra Stavanger Museums samling samt for imøtekommende hjælp med at skaffe mig tegninger og klichéer derfra. Originaltegninger og fotografier fra Bergens Museum er utført av frøken M. Abel, assistent ved oldsamlingen.

En varm tak retter jeg endelig til Bergens Museums Bestyrelse som med forstaaelse og liberalitet har stillet til raadighet de betydelige beløp som aarlig kræves for arkæologiske reiser og undersøkelser, og ved særlige bevilgninger har gjort det mulig at faa nærværende arbeide utgit.

I. JERNALDERENS BEGYNDELSE.

Fra den senere del av yngre stenalder — de tyknakkete flintøksers og dolkenes tid — er ogsaa Vestlandet blit en del av det nordiske kulturomraade hvis sentrum ligger i det sydlige Skandinavien, i Danmark og Skaane. Vore oldsaker fra denne tid, økser, dolker, pilespidser, skrapere o. s. v. er av samme typer som dem vi kjender fra Danmarks yngste stenalder, og det er al sandsynlighet for, at Vestlandets materielle kultur henimot stenalderens slutning for en stor del har været baaret av flintimport fra Danmark.[1]) Det har allerede før været fremhævet at dette forhold maa forutsætte en livlig samfærdsel mellem landene, og det er derfor ikke forbausende, at ogsaa bronsealderen hos os begynder med de samme tidlige former som i Danmark. De første bronser har sikkert nok fulgt de samme handelsveier som var indarbeidet for flintimporten. I fundene fra vor vestkyst er stykker fra bronsealderens første periode ikke faa, og fra de følgende avsnit av ældre bronsealder har Vestlandet en række udmerkete fund som tyder paa nære forbindelser med Jylland.[2])

Den yngre bronsealder er vistnok svakere representert i de vestnorske kyststrøk, likesom jo det nordiske kulturomraades tyngdepunkt i det hele i yngre bronsealder forskyves mot øst. Derimot er det ikke tegn til at Vestlandet derfor er blit avstængt fra Nordens almene kulturutvikling; ogsaa hos os er det fundet lurer, halsringer, sverd, celter, lerkar etc. av den yngre bronsealders vanlige skandinaviske typer, og vi har adskillige gravfund som viser at overgangen fra ubrændt begravelse til likbrænding har foregaat paa Vestlandet omtrent til samme tid som i andre deler av det nordiske omraade.

Disse bemerkninger om de ældre perioder paa Vestlandet har ogsaa sin betydning for det spørsmaal som her skal behandles. Efter den tid da den ældre arktisk-baltiske stenalderskultur var fortrængt fra Vestlandet ved invasion av de yngste Sydskandinaviske stenaldersformer, kan vi ikke paavise noget brudd i utviklingen, som skulde tyde paa at Vestlandet igjen var kommet utenfor den fælles nordiske kulturutvikling. Dette maa fastholdes som den nødvendige forutsætning for forstaaelsen av hele vor ældre kulturhistorie, og en undersøkelse over jernalderens begyndelse maa ogsaa i første række ta hensyn til de resultater som alt er vundet i vore naboland mot syd.

Tuegravene i Jylland viser den første rike jernaldersgruppe i Norden, og C. Neergaard har fuldstændig godtgjort, at den jydske jernalders begyndelse skyldes indflydelse sydfra, i sidste haand fra Hallstattkulturen i Mellemeuropa.[3]) Riksantikvar Montelius har fra hele det nordiske omraade sammenstillet de fund som maa tilhøre samme kulturgruppe og samme tidsrum, idet han betegner denne periode som første avsnit av den førromerske jernalder i Norden.[4]) At jernet virkelig blev indført ved indflydelse fra Hallstattkulturen, er tilfulde vist ved et jernsverd av Hallstatt typus fundet i Østergøtland.[5]) Om den

[1]) A. W. Brøgger: Norges Vestlands stenalder. B. M. Aarb. 1907, nr. 1, særlig s. 57. — Brøgger: Studier over Norges stenalder. Vid.sk. skr. I. M. n. kl. 1906, no. 2, kap. IV og V. — G. Gustafson: Norges Oldtid s. 18 og 19.

[2]) Se min lille oversigt over Norges bronsealder. Ab. 1907, s. 1 og fl.

[3]) A. P. Madsen og Carl Neergaard: Jydske gravpladser fra den førromerske jernalder. Aarb. f. n. Oldk. 1894.

[4]) O. Montelius: Den nordiska jernålderns kronologi. S. F. T. IX. — Kulturgeschichte Schwedens, Leipzig 1906.

[5]) O. Montelius i S. F. T., XII, s. 288.

Fig. 1 a. Fig. 1 b.
Bronsesverd, 81 cm. l. Hallstatt type. Hardanger.

absolute tidsbestemmelse er det dog fremdeles nogen uenighet, idet Montelius sætter jernalderens begyndelse til senest ca. 500 f. Kr., mens de danske arkæologer, Sophus Müller og C. Neergaard, fremdeles hævder at tiden ved 400 maa være grænsen mellem jern- og bronsealder.

Det vestlandske materiale vil i sig selv ikke gi anledning til at diskutere denne jernaldersgruppes absolute alder. Vor første opgave maa ialfald bli at undersøke om denne gruppe har sat sig saa sikre spor ogsaa i de vestlandske gravfund, at jernalderen maa antas at ha begyndt paa samme tid hos os som i Jylland. I og for sig skulde dette være sandsynlig, da Vestlandets yngre bronsealder staar i den nøieste forbindelse med det sydlige Skandinaviens kultur. Som et særlig vigtig fund kan nævnes et sverd av bronse av Hallstatt typus, sikkert et importert stykke, som er fundet i Ulvik i Hardanger (fig. 1).[1]) Dette viser at Hallstattkulturen, hvorfra Jylland mottok den første impuls til jernets almindelige bruk, har strukket sin indflydelse helt til det vestlige Norge. Et slikt bronsesverd antyder alt med stor sandsynlighet at jernalderens begyndelse ikke kan ha været langt borte,[2]) og om end graver fra det første avsnit av jernalderen fremdeles er sjeldne paa Vestlandet, kan vi dog nævne enkelte paalidelige fund.

II. DEN FØRROMERSKE JERNALDER.

De ældste fund. Ved utgravningen av „Sverreshaugen" paa Hauge i Vanse pgd. paa Lister fandt konservator A. Lorange et litet bronsesmykke (fig. 3) sammen med brændte ben.[3]) Denne brandgrav laa bare 2 m. dypt under haugens top, mens haugens fulde høide var 6 m. Graven var ogsaa meget simpelt anlagt; de brændte ben laa bare omgit av en del sten som ikke dannet noget slags kiste eller kammer; der var ikke spor av nogen urne. Midt paa haugens bund fandtes et stort gravkammer av sten, bygget paa haugens bund og dækket med en røis. Et snit av haugen, tegnet av Lorange, er gjengit fig. 2. I det stenlag som dækket gravkammeret

[1]) B. 1008. Lorange: Norske Olds. i B. M. s. 41. Rygh fig. 102.

[2]) Den første uttalelse om en førromersk periode av jernalderen i Norge skyldes konservator A. Lorange, som alt i 1873 skrev „der har bodd jernbrukende folk i Norge i lange tider, førend noget spor av romersk kultur var naadd hit op" (Om spor av romersk kultur i Norges ældre jernalder, Christiania Videnskabs Selskabs Forhandlinger 1873, s. 219). I den nærmest følgende tid fandt denne opfatning ingen tilslutning. Undset kom i sit store arbeide (Aarb. f. n. Oldk. 1880) til ganske andre resultater, men tiden har vist at Lorange hadde ret.

[3]) A. Lorange: Indberetning om en reise paa Lister 1877. Ab. 1877, s. 95, og ib. s. 66. Fundet er i Bergens Museum med nr. 3209.

fandtes paa søndre side en granithelle med traugformet uthulet overflate, sandsynligvis brukt som understen ved kornknusning.[1]) I kammeret selv fandtes ikke spor av gravgods, heller ikke skeletrester av den døde som engang hadde været begravet der. Ved sammenligning med andre fund er vi dog berettiget til at slutte at sentralgraven i haugen maa skrive sig fra ældre bronsealder. I adskillige tilfælder er denslags store gravkammere uten gravgods fundet som sentralgraver i hauger som ogsaa har indeholdt sekundære begravelser fra yngre bronsealder.[2])

Bronsesmykket, fig. 3, er en spænde av den tutulusformete type, en type som netop er eiendommelig for overgangstiden mellem bronsealder og jernalder og for den ældste jernalder i Norden.[3]) Typologisk er formen avledet av en Hallstattspænde som dannes av to sammenhængende spiralskiver,[4]) og den er samtidig med den senere Hallstatt-periode i Mellem-Europa. Det er ogsaa sikkert, at jernet paa denne tid var almindelig i bruk i Danmark og Sverige, da de tutulusformete bronsespænder der har hat naaler av jern; altsaa har bronsen alt været det kostbarere metal som bruktes til stas, mens jernet har overtat den praktiske rolle at danne naalen som ikke skulde ses. Ved spænden fra Hauge har vi ikke noget holdepunkt i den retning, da det ikke er spor av naalen bevaret.

Vi har flere fund som viser at de tutulusformete spænder betegner den periode da bronsealderen gik over til jernalderen. Montelius har alt henvist til et fund fra Cølpen i Pommern, hvor spænder av denne type fandtes sammen med adskillige bronsealders saker, støpeformer for celter, og en liten jernkniv.

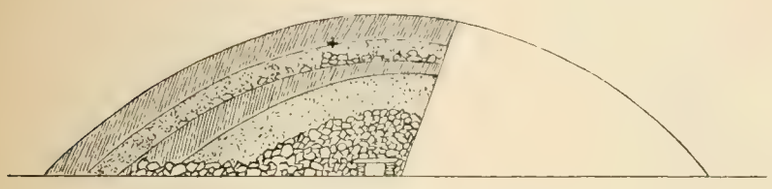

Fig. 2. Snit av „Sverreshaugen". A. Loranges tegning.
+ betegner brandgravens plads.

Fig. 3. $^2/_3$.

Fundet dateres til Hallstatt perioden, 600—500 f. Kr.[5]) Fra Stavaa, Opdal pgd. i det Trondhjemske, foreligger et tutulusformet bronsesmykke i et depotfund fra den yngste bronsealder.[6])

Det kan altsaa ikke avgjort bestemmes om den foreliggende grav fra Hauge i Vanse skal regnes til bronsealder eller jernalder; men i ethvert fald viser den at den kulturbevægelse som bragte jernet i almindelig bruk i Norden, ogsaa har strakt sig til det vestlige Norge. Den bør derfor nævnes først ved behandlingen av de ældste jernalders fund paa Vestlandet.[7])

Heldigvis mangler vi ikke det sikre bevis for at jernet ogsaa hos os kom i bruk i denne periode. I en haug som professor Gustafson undersøkte paa Holen ved Time, Lye pgd., paa Jæderen.[8]) fandtes

[1]) Dette fundstykke er av Lorange indført i museets haandskrevne katalog, men nævnes ikke i hans trykte beretning.

[2]) Eksempelvis kan henvises til: B. 3875, Ab. 1881, s. 98. — B. 5003, Ab. 1893, s. 156. — B. 5932, B. M. Aarb. 1910 nr. 5.

[3]) Müller, Ordning, fig. 67; Montelius, Den nordiska Jernålderns kronologi, S. F. T., IX, s. 164 og 169.

[4]) Von Sacken: Das Gräberfeld von Hallstatt, taf. XIII, fig. 9.

[5]) Baltische Studien XXXV, Stettin 1885, p. 394, pl. 5. Cf. Montelius, l c., s. 166, note.

[6]) K. Rygh: Fund fra bronsealderen i det nordenfjeldske Norge, Chria. Vidensk. Selskabs Forhandl. 1880, nr. 7, p. 6, pl. I, fig. 3 og 4, pl. II, fig. 9—13.

[7]) I forbindelse med dette fund bør nævnes Loranges undersøkelse av en anden stor haug i nærheten av Sverreshaugen (Ab. 1877, s. 100). Sentralgraven var ogsaa her et stort kammer med murete sider, men i dette tilfælde med brændte ben. I toppen av haugen var et litet rum, fyldt med brændte ben. Det fandtes ikke oldsaker i nogen av gravene.

[8]) B. 4999. — Fundet er beskrevet av Gustafson B. M. Aarb. 1893, nr. 7, s. 18.

i midten et daarlig bygget kammer av heller, som dog ved sammenligning med andre her undersøkte graver med sikkerhet kunde bestemmes til bronsealderen. To meter længere i øst fandtes paa 50—80 cm. dybde — altsaa høiere end gravkammeret da haugen var 1.50 m. dyp — en samling brændte ben sammen med tre jernnaaler, andre brudstykker av jern og skaar av to lerkar. De tre naaler er av den største betydning; de er avbildet fig. 4—6. To av dem har ornamentale hoder av tynd bronse som er fæstet til jernet. Hodet paa den tredje er meget enkelt, dannet ved at uthamre naalens ende til en plate med en liten indsat jernknop i midten; platen er nu ufuldstændig oventil. Det kan ses at to av naalene har hat en bøining litt under hodet. Paa den tredje er for litet av stilken bevaret. Disse naaler tilhører uten al tvil den første periode av Nordens jernalder[1]), svarende til den senere Hallstatt tid i Mellemeuropa, og da de er av jern med hoder av bronse, viser de tydelig at jernet var almindelig brukt paa Vestlandet i denne tid.

Endda et fund bør kanske nævnes i forbindelse med de første spor av jernalderen paa Vestlandet. Til Bergens Museum er indkommet en liten bronsering fra Jæderen, avbildet fig. 7.[2]) I sin beskrivelse

Fig. 4. $^2/_3$.

Fig. 5. $^2/_3$.

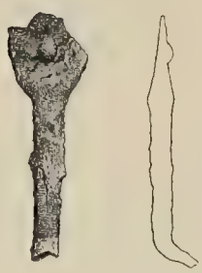

Fig 6. $^2/_3$.

Fig. 7. $^2/_3$.

av fundet har alt professor Gustafson antydet at denne ring sandsynligvis maa sammenstilles med de saakaldte øskenringer, en form som kjendes fra den ældste jernalder i Danmark og andre steder.[3]) Sandsynligvis bruktes de til dragten, mulig til at fæste beltet; nærmere har man ikke kunnet bestemme deres bruk. Den ring som er avbildet her svarer godt til typen baade i form og størrelse, og ligner ikke saa meget paa nogen anden forhistorisk type.[4])

La-Tène-tiden. Fra den senere del av den førromerske jernalder, svarende til La-Tène perioden i Mellemeuropa, bør først nævnes et merkelig stykke som er fundet for lang tid siden og allerede er vel

[1]) Se t. eks. Mestorf: Altertümer, pl. XXXVIII, Mestorf: Urnenfriedhöfe, pl. II, III, IV. J. P. Madsen og Carl Neergaard: Jydske gravpladser fra den førromerske jernalder, Aarb. f. n. Oldk. 1894, s. 184 og 185. L. Vedel: Bornholms Oldtidsminder og Oldsager, s. 92. Müller: Ordning fig. 35—38. — Lignende naaler fra Norge er publisert: Ab. 1874, pl. IV, fig. 31. Ab. 1882, pl. I, fig. 6. Ab. 1898, s. 84. Gustafson: Norges Oldtid, s. 61, fig. 220.

[2]) B. 5190. B. M. Aarb. 1896, nr. 7, s. 19.

[3]) Se Müller: Ordning, s. 5, nr. 12—15 og den der anførte literatur.

[4]) En sammenstilling med belteringer fra folkevandringstiden, som Rygh fig. 321 og 322, finder jeg litet sandsynlig, da den her foreliggende ring ikke svarer til nogen kjendt varietet av denne type.

kjendt, men som fremdeles er det eneste fuldt karakteristiske enkeltstykke fra denne tid paa Vestlandet. Det er et brudstykke av en halsring av bronse med halvkugleformet endeknop, hvis overside har en trekantet fordypning for emalje, avbildet fig. 8.[1]) Da dette fund blev gjort saa tidlig som i 1847, er det rimelig at fundbeskrivelsen ikke er fuldt tilfredsstillende. Vi vet bare at ringen blev fundet i de øvre lag av en røis, hvis sentralgrav var et stort kammer bygget av sten og med en brolægning av smaa heller paa gulvet. Det blev i kammeret ikke fundet spor av skelet eller gravgods; men det er allikevel sandsynlig at graven maa henføres til ældre bronsealder, og dette tilfælde viser altsaa nogen likhet med de graver som er nævnt ovenfor. Vi har dog her ikke midler til at avgjøre om halsringen har tilhørt en grav, hvilket i og for sig er mindre sandsynlig, eller om den er kommet i røisen av en anden grund. Den knappe fundberetning er forsaavidt i hovedsaken tilstrækkelig, som den viser at det i fundforholdene ikke er nogen grund til at anta at ringen skulde være kommet til Norge før jernalderen endda var begyndt, saaledes som Undset kunde tro for 30 aar siden. Jeg kan ikke forstaa hvorfra dr. Andr. M. Hansen har faat sin helt grundløse opgave om at denne ring skulde være fundet sammen med bronsealders saker.[2])

Fig. 8. $^2/_3$.

Typen er for vel kjendt til at behøve nogen nærmere omtale.[3]) Efter Montelius tilhører den jernalderens anden periode, svarende til den mellemste del av La-Tène-tiden, 300—150 f. Kr.

Førromerske urnegraver. Bronseplaten fig. 3, naalene fig. 4—6 og halsringen fig. 8 er endda de eneste stykker fra Vestlandet som bare efter sin art og sin form straks kan henføres til den førromerske jernalder. Desuten findes det imidlertid en del graver som efter fundforhold og gravskik sikkert maa skrive sig fra samme tid og som altsaa gjør periodens representation fyldigere end det ved første øiekast kunde

[1]) B. 1595. Sørbø, Rennesø pgd., Ryfylke. Lorange: N. Olds. i B. M. s. 38. — Undset: Jernalderens begyndelse i Nordeuropa, s. 341, fig. 67. — Den her refererte fundberetning blev i sin tid avgit av arkitekt Christie, som skjænket ringen til Bergens Museum. Beretningen er indført i museets haandskrevne katalog.

[2]) Oldtidens Nordmænd, Kristiania 1907, s. 60: „som paa Vestlandet, en ring av den gallo-romanske stil med bronsealderssaker paa Rennesø, Stavanger." Forfatteren henviser paa en maate til Undset i 1881, hvilket maa bety Jernalderens Begyndelse i Nordeuropa s. 340, og fig. 67. Hos Undset finder man ikke noget som kan ligge til grund for dr. Hansens fundopgave. Derimot faar man her forklaring paa dr. Hansens underlige uttryk „den gallo-romanske stil", idet Undset i en fotnote siger: Den (ringen) hører maaske hjemme i den gallo-romerske kultur i Frankrik.

Imidlertid nævner Undset i Aarb. f. n. Oldk. 1880, side 118 et andet formentlig blandingsfund, dog med al reservation overfor fundberetningens paalidelighet.

[3]) Se Müller, Ordning, fig. 62 og 63. Montelius: Den nordiska Jernålderns kronologi, S. F. T. IX, s, 176 ff. Gustafson: Norges Oldtid, fig. 224.

synes efter de faa daterende oldsaker. Det gjælder først de ikke saa faa urnegraver med brændte ben, anlagt under flat mark eller i en ganske liten forhøining, en tue snarere end en haug. De maa efter gravskikkens art sættes til den førromerske periode av jernalderen.

To slike graver er truffet paa det bekjendte gravfelt paa Lunde i Vanse pgd. paa Lister.[1]) Urnen fra den ene av disse (B. 4465) er avbildet fig. 9. Den fandtes i 1887 ved tilfældig gravning, under flat mark i en liten stenkiste og var fyldt med brændte ben. Blandt benene fandtes brudstykker av en tynd benplate, av uviss bruk, men ialfald ikke en kam saaledes som Lorange antok. Urnen er situlaformet, beslegtet med andre fra førromerske jernaldersgraver.[2]) Den tilhører vistnok La-Tène-tiden. At urnen stod i en liten stenkiste er merkelig og tyder paa at graven maa være fra slutten av perioden.

Fig. 10 er en urne fra Reveim, Haaland pgd., Jæderen. Den fandtes fuld av brændte ben i en liten tue, som bare hævet sig ganske ubetydelig over marken.[3])

Fig. 11 fandtes halvfyldt med brændte ben under flat mark paa Grannes, Haaland pgd., Jæderen. Den stod i et hul som var gravet ned i auren og utforet med fire sten stillet i firkant; over laa en større sten; derover var 8 cm. muld og lyng.[4])

I denne forbindelse kan ogsaa nævnes et grovt lerkar med brændte ben, som professor Gustafson fandt ved utgravning av en av de smaa hauger ved skolehuset i Bore, Klep pgd., Jæderen. I form staar denne urne nærmest fig. 10.[5]) En urne av samme karakter, noget slankere, fandt professor Gustafson i en av de smaa hauger paa Kvasseim, Ogne sogn, Jæderen. Blandt benene i urnen laa her et litet brudstykke av jern.[6])

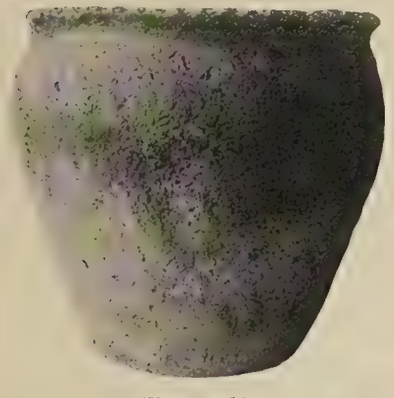

Fig. 9. 1/4.

I disse tilfælder er gravskikken særlig i forbindelse med urnenes karakter, en fuldstændig sikker veiledning til dateringen. Men man kan sikkert gaa noget videre; der findes nemlig desuten en del simple urnegraver, som vistnok er truffet i eller under større hauger, men som baade ved sit anlæg og ved urnens karakter snarest maa henføres til den førromerske jernalder. Ved de to urner fig. 12 og 13 gir de tilgjængelige fundopgaver ingen oplysning om haugens dimensioner. Det meddeles bare at det ene, fig. 12, er fundet i et litet firkantet kammer i en haug paa Mjølhus, Hjelmeland pgd., Ryfylke,[7]) det andet, fig. 13, nedgravet i auren under en haug paa Hogstad, Sæle sogn, Jæderen.[8]) Begge urner indeholdt brændte ben, men ikke noget gravgods. Da det ikke foreligger nogen opgave kan det jo ogsaa godt tænkes at haugene har været ganske smaa og altsaa ikke falder utenfor hvad vi kan vente os fra denne tid. — Merkeligere er det at en urne av situlaform, med brændte ben uten gravgods, fandtes i en forholdsvis stor haug, 22.5 m. i tvermaal og 2 m. i høi, paa Rye, Haaland pgd., Jæderen. Urnen var knust under en stor stenhelle som var lagt over den.[9]) En grov lerurne av mindre utpræget form fandtes i bunden av en haug — altsaa sandsynligvis nedgravet under markens oprindelige nivaa — paa Anda i Klepp pgd. Jæderen.[10]) I samme haug var der flere aar tidligere truffet et meget stort og vel bevaret gravkammer; det laa ca. 5—6 fot høiere end urnen. Saavidt man vet indeholdt det ikke spor av gravgods. Desuten skal det i samme haug være fundet en del smaa kister under den store; i de smaa var det brændte ben.

[1]) B. 4465 og 4515. Ab. 1887, s. 110, nr. 24. Ab. 1887, s. 126, nr. 74.
[2]) Sammenlign f. eks. forskjellige urner fra Alvastra, dr. T. J. Arne: S. F. T. XII, s. 233 ff.
[3]) Stav. mus. 2414. Stav. mus. Aarsh. 1901, s. 122.
[4]) Stav. mus. 2041. Ab. 1898, s. 126.
[5]) B. 5608. B. M. Aarb. 1904, nr. 6, s. 49.
[6]) B. 5990. B. M. Aarb. 1905, nr. 14, s. 45.
[7]) Stavanger mus. 2003. Ab. 1897, s. 96. Utgravet for Stavanger museum av cand. mag. Hammer.
[8]) Stav. mus. 2482. Stav. mus. Aarsh. 1902, s. 108.
[9]) Stav. mus. 2460. Stav. mus. Aarsh. 1902, s. 64 og s. 104.
[10]) Stav. mus. 2050. Ab. 1898, s. 127.

Fig. 10. 1/4.

Fig. 11. 1/4.

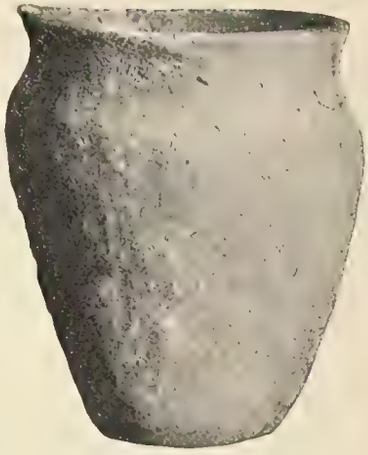

Fig. 13. 1/4.

Fig. 12. 1/4.

Fig. 14. 1/4.

Urner fra førromerske brandgraver.

Urnen som er det eneste som er bevaret fra haugen, er avbildet fig. 14. Skjønt formen ikke er meget utpræget, gjør den indtryk av at være gammel og maa snarest sættes til den første jernalder; man kunde ogsaa tænke paa den yngre bronsealder.

Ved tilfælder som de to sidste maa det huskes at en simpel urnegrav fra den førromerske jernalder meget godt kan være indsat sekundært i en ældre haug; likesaa kjender vi eksempler paa at en urnegrav under flat mark kan være blit dækket av en gravhaug, bygget i en meget senere tid, da urnegravene sandsynligvis var glemt for længe siden. N. Nicolaysen traf slike forhold paa gravpladsen paa Nordre Fevang, Sandeherred, hvor det senere viste sig at være urnegraver ogsaa under den flate mark utenfor de hauger han undersøkte.[1])

Materiale og kulturforhold. Vi kan altsaa fra Vestlandet nævne en række gravfund som med større og mindre sikkerhet kan regnes til den førromerske periode, men det blir unegtelig en sparsom representation til at dokumentere et tidsrum paa omkring fem aarhundreder. Det er imidlertid en for dristig slutning om man, fordi saa litet fra denne tid har blit bevaret slik at det nu er kommet frem og er blit kjendt, vil tro at de senere aarhundreder før Kristus her ikke tilhører jernalderen. Det er et ganske falskt syn paa forholdet, naar man venter at enhver forhistorisk kulturperiode skal være statistisk fyldig i muséene og i literaturen, for at dens eksistens skal kunne fastslaas. Vil man paa grund av de faa fund vi har fra den førromerske jernalder paa Vestlandet, anta at jernet hos os først er kommet almindelig i bruk ved begyndelsen av vor tidsregning, skylder man samtidig at gi svar paa to spørsmaal som en slik formodning fører med sig. Man maa nemlig allikevel søke at forklare de fund vi har, f. eks. naalene fig. 4—6 ovenfor, som uten al tvil tilhører den førromerske jernalder og viser det nøieste kultursammenhæng med forholdene i vort naboland mot syd. De viser at Vestlandet flere aarhundreder før Kristus har hat direkte forbindelse med nærboende jernbrukende folk. Vil man fremdeles anta at jernalderen hos os er begyndt fem eller fire aarhundreder senere end i Jylland, skylder man at paavise hvordan de Vestlandske kulturforhold har artet sig i denne tid. Det maatte kunne paavises en lokal særutvikling av den yngre bronsealders former, da den materielle kultur, oldsakenes typer o. s. v. aldrig kan tænkes at holde sig ganske uforandret gjennem flere aarhundreder. Naar f. eks. saker av sten tildels har været brukt i Norden i den tid da kobber og bronse begyndte at bli kjendt, saa bærer disse stensaker i selve sin form vidne om at de er samtidige med metalsaker. De yngste tyknakkete flintøkser, skafthuløksene, flintdolkene er distinkt forskjellige fra de rene stenaldersformer, og det nye som her er kommet til er netop en vis paavirkning fra metalsakenes typer. Syd- og Mellemeuropas kobberalder er i Norden væsentlig den rene stenalder, men ogsaa et særpræget avsnit av stenalderen.

Vi har paa Vestlandet beviser for at den yngre bronsealder her hadde nære forbindelser med sydligere kulturområder; vi har likesaa beviser for at forbindelsene sydover fremdeles var aapne i den tid da de Jydske tuegraver vidner om den første jernalder i Danmark. Det foreligger paa den anden side ikke noget holdepunkt for at anta at det paa Vestlandet skulde ha hersket en forsinket og isolert bronsealderskultur i de sidste 5 aarhundreder før Kristus. At materialet fremdeles er sparsomt, er et forhold som ikke paa nogen maate forrykker hovedsaken. Enhver som har arbeidet med et større arkeologisk materiale, vet at det er utenfor al videnskabelig argumentation at forlange at alle perioder skal være forholdsvis representeret ved sin fundmasse i statistikken, at fundene numerisk skal fylde i forhold til periodens længde. I store deler av Sverige er det næsten ingen gravfund fra 5te og 6te aarh. e. Kr. men til gjengjæld et stort materiale for den følgende tid; i Danmark kjender man praktisk talt ikke graver fra den efterromerske tid og vikingetiden; meget længe var det likedan med den ældste jernalder og den ældste

[1]) N. Nicolaysen, i Ab. 1874, s. 127 ff. Et typisk eksempel er haug nr. 40, l. c. s. 143, som indeholdt en eller to graver med oldsaker fra folkevandringstiden, bl. a. korsformete spænder fra 5te aarh. e. Kr., og desuten to simple urnegraver gravet ned i auren under haugen. Den ene av urnene indeholdt en bronsespænde fra mellemste La-Tène-tid, avb. Rygh fig. 228. Undsets antagelse i 1880, at den ældre gravskik og de ældre saker her skulde ha holdt sig i bruk saa mange aarhundreder senere, er ganske uforenelig med vort nuværende kjendskap til forholdene. Aarb. f. n. Oldk. 1880, s. 107.

bronsealder. Grunden til slike huller i materialet kan være forskjellig. Det kan ligge i mere tilfældige omstændigheter, f. eks. at en vis fundgruppe endda ikke har vakt opmerksomhet, endda ikke er kommet frem ved utgravninger. Det kan ogsaa ligge i oprindelige kulturforhold, særlig i hvordan gravene blev anlagt og utstyrt. Hadde det paa Vestlandet hersket samme gravskik omkring 500 aar før Kristus som den vi kjender fra 1000 aar senere, skulde vi sikkert hat et rikt materiale til belysning av den ældste jernalder; dengang jernet først kom i bruk hos os, var imidlertid gravenes utstyr saa fattig som vel mulig. Hvor meget dette har at si ser vi ved en sammenligning med senere tider. Fra vikingetidens to og et halvt aarhundrede er det paa Vestlandet — som ellers paa den Skandinaviske halvø — bevaret sverd og andre vaaben i hundredetal, udelukkende takket være tidens rike gravskik. Fra de følgende fem aarhundreder er det paa Vestlandet ikke bevaret et eneste jordfundet sverd, likesom i det hele oldsaker fra denne tid er overmaade sjeldne utenfor avfaldslagene i de gamle byer. Vi vet at denne motsætning mellem vikingetiden og middelalderen, en motsætning som kommer saa slaaende frem i ethvert museum, skyldes kristendommens indførelse. Det er mulig at religiøse omslag ikke kom saa pludselig i forhistorisk tid, men gravene vidner tilstrækkelig om at det ogsaa før kristendommen foregik dyptgripende forandringer paa dette omraade. Dette maa altid huskes naar man skal behandle det foreliggende fundmateriale. Som vi nedenfor skal se findes det virkelig ad denne vei en antydning til forklaring av vort sparsomme førromerske materiale.

Naar jeg her har fundet mig opfordret til at komme frem med disse betragtninger, er det fordi det hos os i den senere tid er kommet til orde en helt anden opfatning, nemlig i arbeider av dr. Andr. M. Hansen.[1]) For at faa sammenpasset arkeologien med bl. a. geologiske, antropologiske og sproglige slutninger til en samlet fremstilling av bosætningen i landet, har denne forfatter ment, paa de fleste punkter, at maatte forkaste de resultater som de fagmæssige arkeologer er kommet til, uten at han dog har forsøkt nogen egentlig drøftelse eller imøtegaaelse av det overvældende bevismateriale som foreligger fra arkeologisk side. Dr. Hansen bevæger sig væsentlig i store oversigter, i almene kombinationer av hypotetiske tidsbestemmelser for indvandringer, stedsnavn og kulturbevægelser, men hefter sig ikke i særlig grad ved fundenes faktisk foreliggende enkeltheter. Det væsentlige rent arkeologiske argument for hans eiendommelige datering av jernalderens begyndelse er at de faa førromerske fund umulig formaar at fylde et halvtusen aar, og dette med støtte bl. a. i en helt urigtig fundopgave om ringen fra Rennesø (se ovenfor s. 7), samt en næsten likesaa misvisende henvisning til fund i Sandeherred og Brunlanes.[2]) Man kan jo ikke diskutere en mening der fremsættes paa slikt grundlag.

Om vort materiale er meget fattig, og om det endda ikke paa langt nær er mulig at tegne et virkelig kulturbillede av overgangen fra jernalder til bronsealder og den ældste jernalders utvikling paa Vestlandet, har vi dog holdepunkter nok til ialfald at skimte hvordan overgangen er foregaat og hvordan den førromerske jernalder er forløpet. De første beviser for at jern var i bruk møter os i for-

[1]) Oldtidens Nordmænd. Kria. 1907. — Om Helleristningerne, Ab. 1908.

[2]) Andr. M. Hansen: Oldtidens Nordmænd, Kristiania 1908, s. 60. Den anførte kilde „O. Rygh 1893“ som dr. Hansens henvisning er formet, maa formodentlig være Ab. 1893, s. 97—102. Av de der beskrevne fund, er det bare e t t, — fra Sandeherred — som viser en blanding av romersk jernalder og bronsealder. Professor Rygh har desuten reservert sig, s. 99: Det kan være et spørsmaal om oldsakene tildels er kommet bort fra sit oprindelige sted (i haugen) ved den tidligere gravning, — og s. 102: saalænge bevismaterialet endnu er saa litet, vil det være forsigtigst ikke at bygge for meget paa denne slutning (nemlig at bronsealderen i Norge først skulde ha sluttet ved den „romerske“ jernalders begyndelse). Hvad dr. Hansen i denne forbindelse kalder en systematisk undersøkelse er en gravning utført uten nogetsomhelst fagmæssig tilsyn. — Ogsaa den tredje av dr. Hansen nævnte kilde „K. Rygh 1897“ (d. e. i Festskrift udgivet i anledning af Trondhjems 900 aars Jubilæum 1897 av det K. n. Videnskabers Selsk. i Trondhjem, I, s. 32) er meget betinget i sin uttalelse: „— er det vistnok ikke utænkelig, at fortsatte undersøkelser kan bringe for dagen levninger fra denne tid ogsaa i den nordlige del av landet. Det maa ogsaa tas i betragtning at graver fra den førromerske jernalder paa grund av sin litet anselige form og sit almindeligvis tarvelige utstyr er særlig utsatte for under jorddyrkning at bli ødelagt uten at vække opmerksomhet. — Naar man gaar ut fra de bekjendte fundforhold maa man imidlertid anta etc.“ — Se forøvrig Carl Neergaard i Aarb. f. n. Oldk. 1892, s. 210, note. Hvad der sis for Jyllands vedkommende gjælder i like høi grad for Norge: de formentlige vidnesbyrd om nær berøring mellem bronsealder og romersk jernalder er ingensinde bekræftet ved senere systematiske og omhyggelige undersøkelser.

bindelse med typer som er rikelig representert i sydligere kulturgrupper, og mest nærliggende i de Jydske tuegraver. At disse graver baade i gravskik og i oldsaker vidner om direkte kulturforbindelser mot syd er vist ved Carl Neergaards fortrinlige fremstilling, Aarb. f. n. Oldk. 1894, s. 197 ff. Deres sammenhæng kan følges over Slesvig, Holsten og Nordtyskland til Mellemeuropa. Der er forhold som vidner om at vi i sakene fra de Jydske tuer ikke maa se importerte varer, men indenlandske fabrikater, som rigtignok er blit til under sterke kulturpaavirkninger sydfra. Disse nye strømninger maa i det væsentlige opfattes som utløpere fra Hallstattkulturen og den antico-italiske kultur som Hallstattkulturen i mange henseender peker tilbake mot. Fundene fra de Jydske tuegraver synes bestemt at vise at den kulturstrøm, som har faat navn efter det rike Hallstattfund, ogsaa ialfald i den sydlige del av Jylland og kanske langt høiere oppe paa halvøen har git støtet til en begyndende jernalder. At vi her virkelig staar overfor jernalderens begyndelse i Danmark fremgaar av denne fundgruppes mange berøringspunkter med den yngste bronsealder (Neergaard l. c. s. 195 f.). Tuegravenes tid sættes av Carl Neergaard til en varighet av 100—150 aar, med begyndelse fra 4de aarh. f. Kr. Professor Montelius sætter periodens begyndelse omtrent 500 f. Kr.

Jeg har alt fremhævet at virkninger av denne kulturstrøm kan spores paa Vestlandet — som forresten ogsaa andre steder i Norge — og al sandsynlighet taler for at det er ved denne paavirkning jernalderen er begyndt hos os. Det maa da være indtruffet omtrent samtidig med dens begyndelse i det sydlige Skandinavien. Efter de faa, men karakteristiske oldsaker som er fundet, har vi grund til at tro at den første jernalder hos os har hat de samme typer som hos nabofolkene mot syd, at altsaa den materielle kulturs former har været ens. Vi har ogsaa i vort materiale representert forskjellige av de perioder den førromerske jernalder i Norden kan inddeles i. Med hensyn til gravskikken har jeg alt nævnt at Vestlandets ældste jernaldersgraver slutter sig nær til gravene fra den yngre bronsealder og i denne henseende ser det ut til at den fremmete paavirkning ikke har været saa dyptgripende som længer mot syd. Vi kan vistnok paavise urnegraver som i det væsentlige stemmer overens med de jydske; men vi har, hittil ialfald, ikke kommet over hele samlete gravpladser fra førromersk tid, et træk som ellers er et av de mest karakteristiske for denne periode i hele Nordeuropa. Det sparsomme materiale avskjærer os fra at si noget om en slik enkelthet som hvorvidt man ogsaa hos os har pleiet at slaa av det ene eller begge ører paa urnen før den sættes i jorden; dette er ellers meget almindelig inden urnemarkenes kulturkreds. Forøvrig ser det ut til at brandgravenes anlæg holder sig uforandret gjennem hele den førromerske jernalder paa Vestlandet. Ogsaa i graver som maa være fra den senere del av perioden finder vi de brændte ben samlet rene og hvite i urnen, og det er aldrig hos os truffet graver, hvor benene er begravet blandet med kul og andre baalrester. Dr. Knut Stjerna har vist at den skik at samle baalrestene og begrave dem sammen med de brændte ben, er av østlig oprindelse og at dens hovedomraade falder mellem Oder og Weichsel, i det sydlige Skandinavien og paa de store øer i Østersjøen, mens de vestgermanske stammer fremdeles likesom i yngre bronsealder bare begrov benene uten baalmørje.[1]) Motsætningen mellem disse to skikker bunder i dyptgaaende religiøse forskjelligheter, og der er mellem dem i virkeligheten et større skille end mellem likbrændingen og ubrændt begravelse. Paa Østlandet i Norge, i strøket om Kristianiafjorden, finder vi gravskikken paavirket av de forskjellige slags graver med baalmørje, urnebrandgrop, brandflak, brandgrop eller brandplet; men til Vestlandet har denne indflydelse ikke strakt sig. Her hersker skikken at begrave de brændte ben alene hele perioden igjennem, som det synes i fuld overensstemmelse med forholdene i Jylland. At dette for Vestlandets vedkommende ikke kan bero paa en tilfældig mangel i materialet ser vi derav at samme gravskik strækker sig ned i den følgende periode, hvor materialet ogsaa er rikere. Fra begyndelsen av den romerske jernalder finder vi fremdeles de brændte ben begravet rene og hvite, uten nogen blanding med baalrestene.

Vi har imidlertid ingen sikkerhet for at brandgravene virkelig gir os et fuldstændig billede av Vestlandets gravskik i denne tid. Bare det at det hittil er truffet saa paafaldende faa graver, som sikkert

[1]) Knut Stjerna: Bidrag til Bornholms befolkningshistoria under järnålderen. A. T. S. 18, nr. 1, s. 5 ff., hvor der ogsaa gis utførlige literaturhenvisninger.

kan dateres til de sidste aarhundreder før Kristus, gir tilstrækkelig grund til at ta andre muligheter i betragtning. Det bør da nævnes at det i tidens løp er truffet et betydelig antal simple brandgraver uten gravgods, som ikke kan dateres og forsaavidt ogsaa kan tænkes at tilhøre den her foreliggende periode. Naar denslags graver træffes tilfældig ved jordarbeide o. l. er de jo ogsaa i særlig grad utsat for at bli ødelagt uten at nogen optegnelse om det blir bevaret.[1]) Men endda mere gjælder dette ubrændte begravelser naar de ikke har gravgods og ikke er beskyttet av en gravkiste av sten. Med Vestlandets jordbund og klima forsvinder de ubrændte knokler som regel sporløst i jorden efter endel aarhundreders forløp, naar det ikke kommer særlig heldige forhold til. Selv i gravene fra vikingetiden er det sjelden at finde mere end meget svake rester av skelettet, og meget mindre kan det ventes om vi rykker et tusen aar længer tilbake i tiden. Ubrændte begravelser fra den første jernalder kjendes, ifølge dr. Almgren, paa Gotland og Øland[2]), men da vi som nævnt ellers ikke inden vort omraade kan spore nogen østlig indflydelse i denne tid, kan dette ikke tas i betragtning ved den her foreliggende undersøkelse. Men ogsaa i Danmark kjendes det enkelte skeletgraver baade fra slutten av bronsealderen og fra den førromerske jernalder,[3]) som av dr. Sophus Müller opfattes som isolerte reminiscenser av den ældre bronsealders gravskik. Snarere tror jeg imidlertid de maa betragtes som forløpere for den nye bevægelse som i den romerske periode av jernalderen igjen førte med sig en sterk fremgang for begravelse uten likbrand, en bevægelse som vi skal se ogsaa gjør sig gjældende paa Vestlandet.

Jeg skal her beskrive et fund som jeg selv gjorde i 1906, og som gir en viss grund til at tro at ubrændt begravelse ikke var ukjendt paa Vestlandet i den førromerske periode.[4]) Jeg undersøkte for Bergens Museum en mindre gravhaug, 1.65 m. høi og 21.50 m. i tvermaal, paa gaarden Gunnarshaug paa Karmøen, et navn som er kjendt nok i den arkeologiske literatur ved Loranges merkelige skibsfund i 1888. Plan og snit av haugen er git fig. 15. Haugen var helt igjennem bygget av sand omtrent uten sten. Like under haugens top fandtes lerskaar og brændte ben, noget spredt og tydeligvis bragt i uorden ved en tidligere overfladisk gravning (I paa plan og snit). Lerskaarene er av to meget grove kar av hovedform som Rygh fig. 354, og maa sandsynligvis henføres til den ældre romerske periode, — kanske til den senere del av den førromerske — hvilket ogsaa stemmer med gravens indhold. Det fandtes nemlig blandt benstumpene ikke nogen fragmenter av de smaasaker av ben — kammer, naaler etc. — som sjelden savnes i brandgraver fra den yngre romerske tid og folkevandringstiden. Graven maa være indlagt sekundert efter at haugen hadde faat sin nuværende størrelse. — Noget dypere fandtes et lag av rødbrændt sand med enkelte stumper av kul og brændte ben, som forøvrig er for smaa til zoologisk bestemmelse. Dette forholdsvis svake brandlag kan ikke opfattes som en begravelse; det maa være en baalplads, hvor det forøvrig ikke har brændt noget særlig stort baal. Det strakte sig over en svær sten som laa omtrent midt i haugen og viste sig at ha ligget der før haugen blev bygget. (Brandlaget er avsat ved II paa snit og plan fig. 15). Her har man altsaa engang gjort op varme mens dette parti laa i overflaten, før det øverste lag blev paaført; forøvrig kunde det ikke paavises noget som tydet paa at haugen hadde staat med denne høide gjennem et længere tidsrum. Brandlaget gir i ethvert fald bevis for at anlægget av den

[1]) Som eksempler paa slike fattige brandgraver, hvis alder er ganske ubestemmelig, kan nævnes Eyvind de Langes fund fra en røis paa Holmedal, Skaanevik pgd., Søndhordland; midt i røisen var et aapent rum mellem stenene, dækket med en helle og med en helle til bund, hvori der fandtes rensete brændte ben i store stykker og en jernstift (B. 6272; B. M. Aarb. 1909, nr. 14, s. 46). Videre de Langes utgravning av en røis paa Rosnes Fitjar pgd., Søndhordland, hvor det fandtes brændte ben og skaar av tre eller fire grove, simple lerkar i en kiste av heller (B. 6273. B. M. Aarb. 1909, nr. 14, s. 47). — Meget eiendommelig var en grav paa Auestad, Etne pgd., Søndhordland, anlagt som en brandgrop med kul og brændte ben, i toppen av en liten naturlig grushaug hvis fot var omsat med en ujevn ring av sten. Da gaardeieren traf paa graven var den dækket med en helle; ved at søke litt mellem baalrestene i gropen fandt han en rusten jernklump, saa stor som en hasselnøtt, som han forresten senere ikke kunde finde igjen. Under et besøk paa stedet i 1903 undersøkte jeg graven paany, men uten at finde flere oldsaker.

[2]) Oscar Almgren: Gotländische Grabfunde der älteren Eisenzeit. Centralblatt für Anthropologie, Ethnographie und Urgeschichte, 1901, s. 258, hvor det ogsaa henvises til samtidige skeletgraver i Bøhmen og Schlesien.

[3]) Carl Neergaard, i Aarb. f. n. Oldk. 1892, s. 288. — Sophus Müller: Vor Oldtid, s. 325 og s. 494.

[4]) En foreløbig meddelelse er git i B. M. Aarb. 1906, nr. 14, s. 25 og 26. — B. 6045.

førstnævnte sekundære urnegrav ikke har voldt nogen forstyrrelse av de dypere lag i haugen. — Paa den oprindelige jordbund under haugen fandtes to steder rester av ubrændte skeletter, nemlig ved III i haugens nordre del og ved IV, omtrent ved midten av haugen. Det første laa paa haugens bund i retning nord – syd, med hodet mot syd. Hodet, kroppen og armene var dækket av nogen mindre, simpelt sammenlagte heller og disse dele av skelettet var derfor delvis bevaret, mens føttene var sporløst forsvundet, som det ses av fotografiene fig. 16 og 17. Fig. 16 viser graven med sit dække, fig. 17 efterat hellene var tat bort.[1]) — Av den anden skeletgrav fandtes ikke andet end emaljen av et sæt menneskетænder. Efter erfaringer fra mange andre fund er det ikke tvil om at dette er de eneste rester av et ubrændt lik, som ikke har efterlatt sig andet spor i jorden da det ikke har været dækket eller beskyttet.

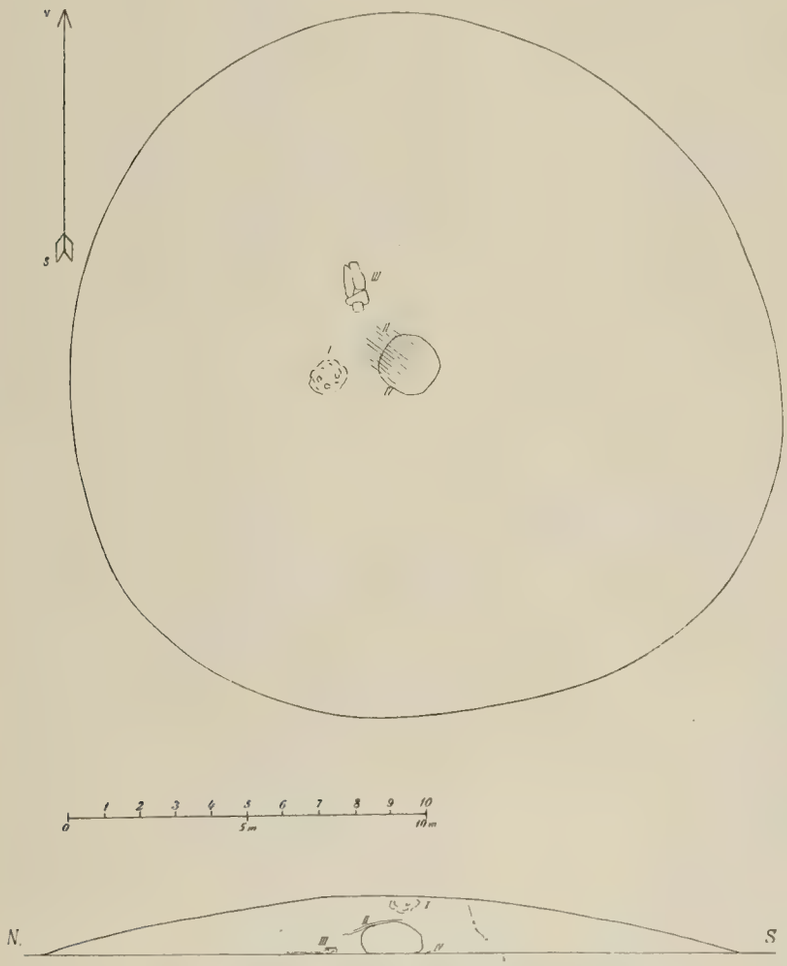

Fig. 15. Plan og snit av haug paa Gunnarshaug.

Det fandtes ikke spor av gravgods i nogen av disse graver; bare efter sin beliggenhet maa de være ældre end brandgraven i toppen av haugen, altsaa ældre end den tidligere del av den romerske periode. Forøvrig er fundet hittil saa enestaaende at et forsøk paa at bestemme alderen maa bli noksaa usikkert. Man tør dog si at disse graver ikke godt kan stemme med gravskikken i ældre bronsealder; alle de ubrændte graver vi kjender fra den tid har en gravkiste av sten og er dækket av anseligere hauger eller røiser. At de to skeletter skulde være fra stenalderen er i og for sig mindre sandsynlig. Ogsaa efter det simple anlæg av graven og den fuldstændige mangel paa gravgods vil det være mest rimelig at henføre dem til den førromerske jernalder. Dette kan naturligvis endda bare bli en formodning, og det er desværre liten utsigt til at den nogengang vil bli styrket ved særlig mange fund. Hadde det ikke i dette tilfælde ogsaa været en sekundærgrav som kunde dateres, vilde alderen været ganske ubestemmelig for de to skeletgraver. Et ubrændt skelet kan ogsaa opløses slik i jorden, at det i det hele ikke mere kan paavises. Det er jo ofte nok utgravet hauger, som efter alle merker at dømme sikkert har været gravhauger, men hvor det ikke nu har kunnet konstateres noget sikkert spor av begravelsen. En opregning eller beskrivelse av slike negative iagttagelser vil ikke gi noget sikkert resultat, da al datering er udelukket. Men det bør huskes — og særlig ved behandlingen av en periode som har git os saa faa fund — at det ogsaa i hedensk tid har været perioder da gravene var meget fattig utstyret.

[1]) Dr. H. P. Lie og dr. G. Armauer Hansen, som har vist mig den velvilje at se paa kraniet fra denne grav, mener at det har været en ældre mand.

H. S. fot.

Fig. 16. og 17. Grav paa Gunnarshaug, Karmøen.
Fig. 16, graven dækket med heller. Fig. 17, efterat hellene er tat av.

Et illustrerende eksempel til denne forklaring av at det er lakuner i det arkeologiske materiale, kan jeg hente fra mine utgravninger paa gravfeltet ved Grindeim i Etne. Paa et bestemt strøk av feltet undersøkte jeg i 1909 fire hauger (nr. 41, 42, 54 og 70 paa kartet i B. M. Aarb. 1904, nr. 10) som alle var temmelig ens bygget, en rund plads paa 6.50—12.50 m. i tvermaal dækket med et à to lag av svære sten, tildels med mindre iblandt; man kunde være i tvil om de skulde kaldes lave røiser eller brolagte pladser. Under stenene var det lag av mørk muld med kulstumper hist og her, tildels med virkelige kullag og kulgroper. Men det fandtes ikke oldsaker og det kunde ikke paavises sikre spor av begravelser. Al sandsynlighet taler dog for at det har været graver; de ligger paa feltet i sammenhæng med graver fra romersk tid og folkevandringstiden, og de viste i bygningsmaaten en bestemt type som skiller dem fra tilfældige rydningsrøiser. Efter det vi nu vet staar disse graver foreløbig ganske ubestemmelige; et heldig fund skal kanske engang gi os midler til at forstaa og forklare dem.

III. DEN ROMERSKE JERNALDER.

Kronologi. Periodens inddeling. De nordiske arkeologer er alle enige om at det var ved vor tidsregnings begyndelse at den romerske kulturs indflydelse begyndte at gjøre sig gjældende i de Nordiske land. Det er denne indflydelse fra klassisk smak og klassisk teknik som i den følgende tid satte sit præg paa hele Nordeuropas utvikling, og naar vi derfor i Nordens arkeologi taler om jernalderens romerske periode er det med like stor ret som naar samme betegnelse brukes for de omraader som utgjorde deler av det romerske rike, om end i en litt anden betydning. Men er det altsaa en sjelden enighet om tiden for den romerske periodes begyndelse i Norden, hersker det til gjengjæld noget forskjellige anskuelser om hvor længe denne periode skal regnes at ha varet og om hvordan den bør inddeles. Uoverensstemmelsen gjælder allikevel mere hvilke navn man skal bruke for at betegne de forskjellige avsnit, end opfatningen av kulturutviklingens gang. Med hensyn til den relative kronologi, rækkefølgen av periodenes og typenes utviklingsstadier, er det i det væsentlige fuld enighet. Des mere maa det beklages at nordiske arkeologer hittil ikke har kunnet samle sig om fælles betegnelser for hvert avsnit i kulturutviklingen, og at uenigheten om dette mere formelle spørsmaal tildels hindrer den fulde tilslutning til de resultater som virkelig kan anerkjendes fra alle sider.[1]) Det ligger utenfor den her foreliggende opgave at ta de kronologiske spørsmaal op til original behandling. Det maa bare som den nødvendige forutsætning nævnes at betegnelsen „den romerske periode av jernalderen" her brukes i den betydning som navnet har efter Montelius' system, og altsaa omfatter den nordiske kulturutvikling i de første 4 aarhundreder e. Kr. Perioden deles av Montelius i et ældre og et yngre avsnit, hvert paa ca. 2 aarhundreder. Det første av disse avsnit svarer efter sit indhold til den periode som i Danmark kaldes den romerske tid, det andet til de danske arkeologers folkevandringstid, idet dog de danske arkeologer gir hvert avsnit en varighet paa omtrent et aarhundrede mere. Den kulturepoke som av Montelius kaldes jernalderens romerske periode, regnes altsaa efter det danske system at slutte ved omkr. 600 e. Kr. Divergensen i den absolute tidsberegning er følgelig meget betydelig og særlig paafaldende naar man husker at det gjælder en periode som ligger den historiske tid saa nær. Imidlertid er det igjen fuld enighet om at datere vikingetidens begyndelse til omkr. 800 e. Kr. Grunden til at det, som netop omtalt, endda er saa store uoverensstemmelser med hensyn til inddelingen av de tidligere tidsrum, maa vistnok søkes deri at materialet fra de 4 til 6 aarhundreder, som gaar nærmest forut for vikingetiden, foreligger meget ujevnt i de forskjellige deler av Norden. I Danmark er hele den efterromerske tid meget svakt represen-

[1]) At de forskjellige navn for det som i virkeligheten er anerkjendt samme periode, fremdeles kan volde forvirring ses f. eks. av Hans Kjærs „Bemærkninger om Bornholm i Jernalderen" (Bornholmske Samlinger 1907), s. 20—21 og s. 30 note 2; se til sammenligning Montelius i S. F. T. IX, s. 160—161.

teret, mens denne tids første avsnit er meget rikt i Norge, og Sverige har et likefrem glimrende materiale fra de sidste par aarhundreder før vikingetiden. Man kan derfor ha haap om at uoverensstemmelsene vil utjevnes eftersom en samlet behandling av hele det nordiske materiale trænger mere igjennem, og man maa vistnok indrømme, at det hittil er de svenske arkeologers arbeide som har git den alsidigste betragtning av det stof som foreligger fra hele Norden. Jeg har før hat leilighet til at uttale, at man ut fra det danske materiale alene vanskelig kan gi et rigtig billede av den rike kulturutvikling, som foregik i Norden fra slutten av den romerske periode til vikingetidens begyndelse (The cruciform Brooches of Norway, s. 117). Det viser sig ogsaa at riksantikvar Montelius' system naturlig kan lægges til grund for behandlingen av det vestnorske materiale. Det maa altsaa i det følgende huskes at periodenes navn er brukt i overensstemmelse med Montelius, og at de absolute dateringer som forekommer støtter sig til samme forskers tidsbestemmelser.

Før jeg gaar over til fremstillingen av gravskikkenes og gravformenes utvikling paa Vestlandet i den romerske jernalder vil det være av betydning at gi en kort oversigt over i hvilken utstrækning periodens almindelig kjendte typer gjør sig gjældende i det vestnorske materiale. Vi vil derved straks faa et indtryk av hvilken kulturgruppe Vestlandet i denne tid tilhører og i hvilken grad det har staat i forbindelse med andre landomraader. Den række oldsaker som her først og fremst maa komme i betragtning er spændene, fibulaene, en gruppe hvis behandling man kan si hittil har været kjernen i den nordiske arkeologis form-

Fig. 18. Bronse. 1/1.

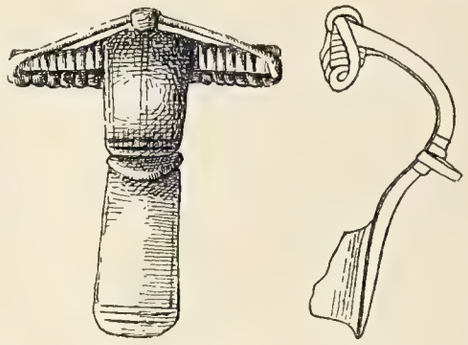

Fig. 19. Bronse. 1/1.

lære.[1]) Alle former av spænder i den romerske jernalder i Nordeuropa er avledet fra de sene La-Tène-typer. Disse er endda ikke truffet paa Vestlandet, og fremdeles mangler vi her alle overgangsformer og de ældste utviklingsstadier av den romerske tids spænder. Vi har allikevel en ikke daarlig representation av de former som var i bruk i 1ste og 2det aarh. e. Kr.

Den tidligste gruppe av den romerske tids spænder i Norge, Rygh fig. 229, Almgrens „Augenfibeln", er ikke sikkert tilstede paa Vestlandet. Et brudstykke som fig. 18[2]) kunde tænkes at høre til denne form, men kan, med kanske større sandsynlighet, regnes til samme serie som fig. 19. „Øienspændene" er ellers en form med meget stor utbredelse baade i de romerske provinser ved Rhinen og Donau og paa det nordiske omraade. Fraset enkelte sene varianter ser det ut til at denne form er gaat helt av bruk ved det 1ste aarh.'s slutning.

En anden hovedgruppe er representeret i fig. 19, en baandformet spænde med spiralkappe og senehake.[3]) Denne form er ifølge Almgren udelukkende hjemme paa den jydske halvø, under de første

[1]) Hans Hildebrand, i A. T. S. IV. — O. Almgren: Studien über nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte. Stockh. 1897.

[2]) C. 4918. Ab. 1869, s. 83. Laland, Klepp pgd., Jæderen. Se Almgren, Studien. Gruppe III. Som et litet supplement til Almgrens meget utførlige fundlister kan jeg anføre to eksemplarer fundet i London, i Guildhall Mus., og en fra Berkshire, England. Victoria County Histories, Berks.

[3]) Stav. mus. 2444. Stav. mus. Aarsh. 1902, s. 94. Jaatten, Hetland pgd., Jæderen.

stadier av sin utvikling. Senere utvides dens omraade mot sydøst like til Bøhmen og Oder, og den optræder samtidig paa Fyn og i det sydlige Norge samt i enkelte eksemplarer paa Bornholm (muligens i Skaane). Den er altsaa fremdeles en utpræget vestlig form. I tid er derimot denne gruppe mindre begrænset; Almgren kommer til det resultat at den har været i bruk gjennem hele de to første aarhundreder e. Kr. Den her avbildete spænde er ikke av de aller ældste former inden gruppen. Typologisk endda yngre er et andet vestlandsk eksemplar, avbildet fig. 39.

I størst tal fra det ældre avsnit av den romerske periode paa Vestlandet findes de kraftig profilerte spænder med knop og kam, fig. 20, 21, 22.[1]) Ogsaa denne gruppe strækker sig gjennem de to første aarhundreder e. Kr. De her avbildete former av denne gruppe er ofte orneret med perlet sølvtraad (se fig. 40 nedenfor) og har ifølge Almgren en utpræget nordeuropæisk utbredelse. Særlig almindelige er de i det nordvestre Tyskland (den nedre del av Elbens omraade o. s. v.), mens de længer mot øst træder tilbake for andre former. Paafaldende rikelig forekommer de næsten overalt i Danmark og delvis i Norge. Vi har altsaa her igjen en utpræget vestlig form. De tre avbildete eksemplarer, fig. 20—22, er alle ufuldstændige, idet de mangler naalen og dens spiralrulle. I fuldstændig skikkelse har de hat en lang spiral, som det ses av fig. 114 nedenfor. Spiralens sene er dels fæstet ved at bøies en gang omkring traadens

Fig. 20. Bronse. $^1/_1$.

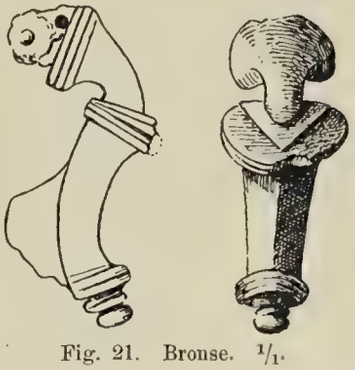

Fig. 21. Bronse. $^1/_1$.

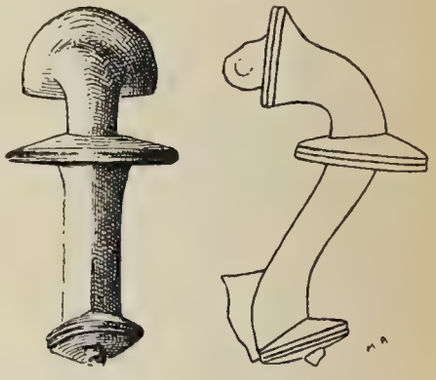

Fig. 22. Bronse. $^1/_1$.

utspring fra spænden, dels ved en liten hake som skyter frem fra spændens hode. Det er hittil ikke paa Vestlandet fundet nogen spænde med en særskilt hylse til dække for spiralen som ved Rygh fig. 231.[2])

Den herfra utviklete norske særform, Rygh fig. 332, er derimot rikere representeret ogsaa paa Vestlandet. Tre eksemplarer er avbildet fig. 23—25.[3]) Det ældste præg har fig. 23, forsaavidt som den traad, der danner spiralen og naalen, er formet i samme stykke som spænden. Ved fig. 25 er dette ikke tilfælde. Fig. 24 har været belagt med presset sølvblik, en efterligning av de perlete og flettete sølvtraader vi finder paa litt ældre spænder, mens fig. 23 bare har simpel forsølving. Disse spænder tilhører i det hele den senere del av den ældre romerske tid og gaar vistnok tildels ned i det følgende tidsrum. Almgren har paavist (Studien, s. 54), at denne spænde har en særlig interesse som en i Norge utviklet lokalform — den første egentlig norske typen som møter os i jernalderen — og at de sene eksemplarer som findes paa Bornholm maa skyldes en efterligning av de norske. Vi faar herved en tilknytning længer mot øst end ved nogen av de andre typer vi ovenfor har omtalt fra Vestlandet.

[1]) Fig. 20: B. 4280. Ulvebne, Sveen pgd., Søndhordland. Ab. 1884, s. 92. — Fig. 21: C. 4920. Ab. 1869, s. 83. Særeim, Klepp pgd., Jæderen. — Fig. 22: Stav. mus. 1768. Ab. 1891, s. 122. Rjoa, Haaland pgd., Jæderen.

[2]) Det beror paa en unøiagtighet naar spænden fig. 22 har været henført til denne form, som det er gjort Ab. 1891, s. 122, og derefter av Almgren, Studien, s. 166.

[3]) Fig. 23: B. 429. Stangeland, Klepp pgd., Jæderen. Lorange: N. Olds. i B. M., s. 57. — Fig. 24: B. 3266. Giske, Borgund pgd., Søndmør. Ab. 1878, s. 329. — Fig. 25: St. 2483. Sømme, Haaland pgd., Jæderen. Stav. mus. Aarsh. 1902, s. 108.

Mere bestemt kan dette sis om den lille spænde, fig. 26[1]) (se ogsaa fig. 113 nedenfor), en form som i utpræget grad hører hjemme paa Bornholm, i Preussen, Posen, Schlesien o. s. v. I tid tilhører denne form slutten av det ældre og begyndelsen av det yngre avsnit av den romerske periode. To eksemplarer er fundet paa Vestlandet; men disse alene er nok til at vise at vi fra denne tid ogsaa maa

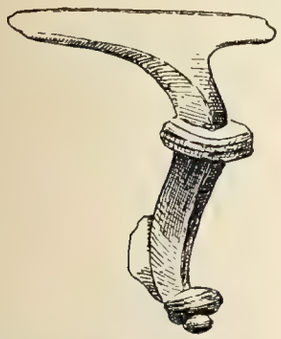

Fig. 23. Bronse. $^1/_1$.

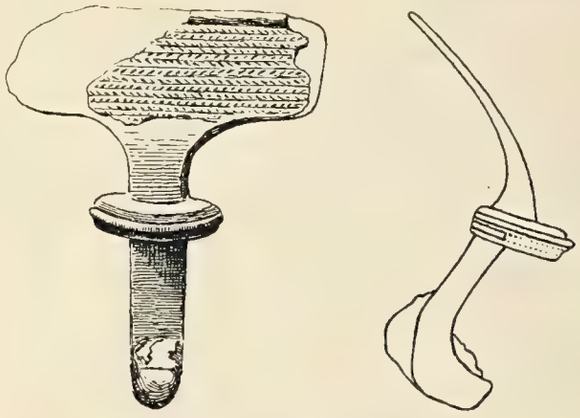

Fig. 24. Bronse med sølv. $^1/_1$.

regne med visse kulturforbindelser østover, og disse forbindelser viser sig fremdeles ganske merkbare i det følgende tidsrum.

De to sidste typer har delvis ført os over i den yngre romerske periode. Her møter vi videre en mere avvikende form, der imidlertid som Almgren har vist, er avledet fra samme grundform som de

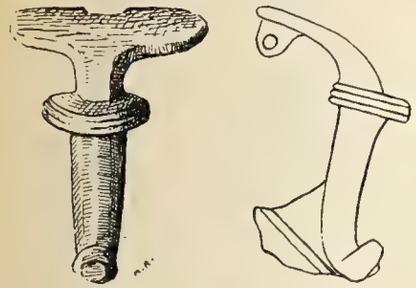

Fig. 25. Bronse. $^1/_1$.

Fig. 26. Bronse. $^1/_1$.

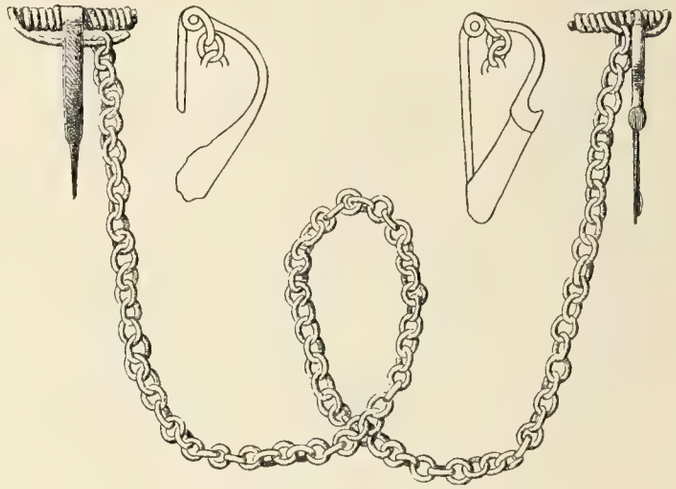

Fig. 27. Bronse. $^2/_3$.

foregaaende, spænden med lang nedskytende naaleskede. Vestlandske spænder av denne type er avbildet fig. 27—28[2]). Typen er meget omfattende og har vid utbredelse, men i den her foreliggende variant

[1]) B. 4420. Hauge, Klepp pgd., Jæderen. Ab. 1886, s. 70.

[2]) Fig. 27: B. 5376. Kvasseim, Egersund pgd., Jæderen. Utgravet av professor G. Gustafson. — Fig. 28: C. 4912. Hauge, Klepp pgd., Jæderen. Ab. 1869, s. 82. — Et brudstykke av en spænde av form som Almgren fig. 205—206 foreligger fra en grav i Fjelberg i Søndhordland. B. 4045 og 4208, Ab. 1882, s. 107, og Ab. 1883, s. 63.

forekommer den bare paa det vestlige omraade av den germanske verden (Almgren, Studien, s. 94). Det bør nævnes at Almgren netop ved denne form har pekt paa et særdeles vigtig holdepunkt for den absolute datering. Spænder av denne gruppe er fundet i enkelte av de romerske limes-kasteller, som blev ødelagt henimot slutten av det 3dje aarh. e. Kr. Formen kan altsaa ingensteds være synderlig yngre, og det ser ut til at dens utvikling og levetid i det hele falder inden det 3dje aarh.

Samtidig optræder i den yngre romerske periode den meget rike utviklingsrække av spændene med tilbakebøiet fot, dels i de brede former med halvrundt overstykke, som fører videre til de store pragtspænder i folkevandringstiden, dels i enklere former som er begyndelsen til de korsformete spænders utvikling. Fremdeles er en del av de brede former orneret med presset sølvblik, hvortil det nu kommer indsatte stykker av blaat glas (fig. 28 b)[1]). Andre, av sølv eller bronse, har enkle graverte eller stemplete ornamenter som er særlig karakteristisk for den senere del av perioden (fig. 29 og 30)[2]). En eiendommelig særform fra denne tid er den likearmete spænde, fig. 31[3]), hvis utstyr med perlete sølvtraader og presset sølvblik er meget karakteristisk.

Fig. 28. Sølv. 1/1.

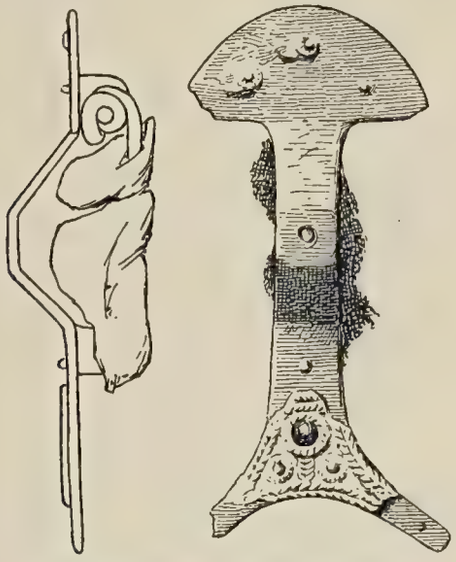

Fig. 28 b Bronse med sølv og glas. 1/1.

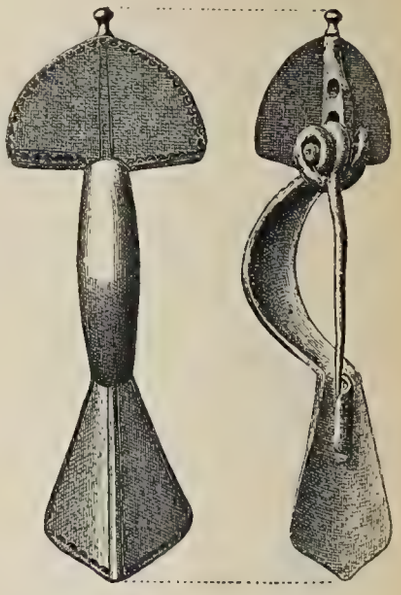

Fig. 29. Bronse. 1/1.

Av de enklere former kan først nævnes den romersk-germanske form, fig. 32, og de rent vestgermanske, fig. 33—35.[4]) Herfra utvikles videre den tidlige korsformete spænde, som i folkevandringstiden spiller en saa stor rolle paa Vestlandet. Det er disse former som utfylder det 4de aarh. e. Kr.

Vi kan i det her fremlagte materiale av spænder følge den romerske tids formrækker fra begyndelsen til enden. Vi har set at utviklingen hos os skridt for skridt følger samme vei som paa de sydligere deler av det vestgermanske omraade, og de fuldt karakteristiske typer opveier den tilsyneladende svakhet at materialet fra de to første aarhundreder endda er forholdsvis sparsomt. Grunden til at mængden av bevarete

[1]) B. 5340. Kvasseim, Egersund pgd., Jæderen. Utgravet av professor G. Gustafson. B. M. Aarb. 1898, nr. 13, s. 5.

[2]) Fig. 29: B. 3465. Haaland, Lye pgd., Jæderen. Ab. 1880, s. 245. — Fig. 30: B. 5294. Kvasseim, Egersund pgd., Jæderen. Utgravet av professor G. Gustafson.

[3]) B. 2590. Orre, Klepp pgd., Jæderen. Lorange: N. Olds. i B. M., s. 63 f.

[4]) Fig. 32: B. 6307. Ervik, Selje pgd., Nordfjord. B. M. Aarb. 1909, nr. 14, s. 58. — Fig. 33: B. 1347. Olde, Bordalen, Voss. Lorange: N. Olds. i B. M., s. 82. — Fig. 34: B. 5275. Kvasseim, Egersund pgd., Jæderen. — Fig. 35: B. 4963. Slinde, Sogndal pgd., Sogn. Ab. 1893, s. 144.

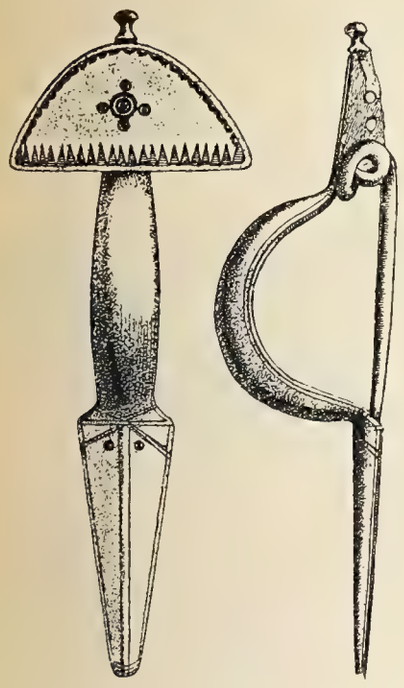

Fig. 30. Sølv. $^1/_1$.

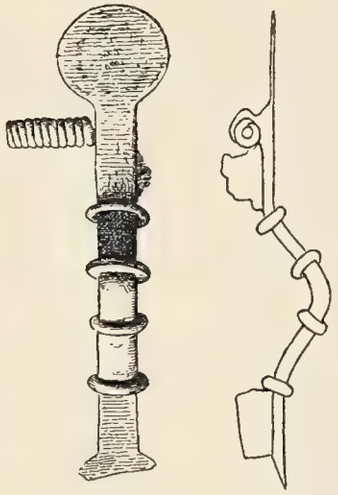

Fig. 31. Bronse med sølv. $^1/_1$.

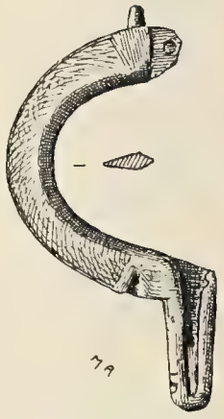

Fig. 32. Bronse. $^1/_1$.

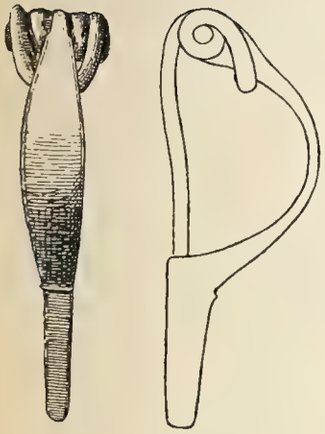

Fig. 33. Bronse. $^1/_1$.

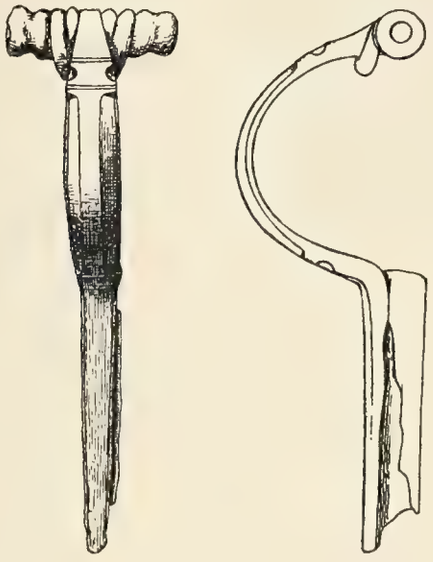

Fig. 34. Bronse. $^1/_1$.

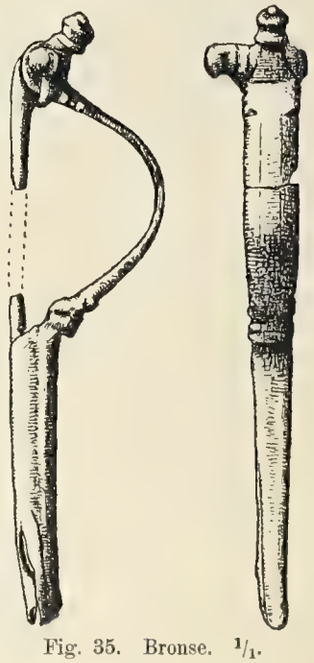

Fig. 35. Bronse. $^1/_1$.

oldsaker stiger i den senere del av perioden ligger, som vi senere skal se, i en gradvis forandring av gravskikken. — Alt av findestedene for de spænder som er avbildet ovenfor, kan en se at oldsakene fra Jæderen

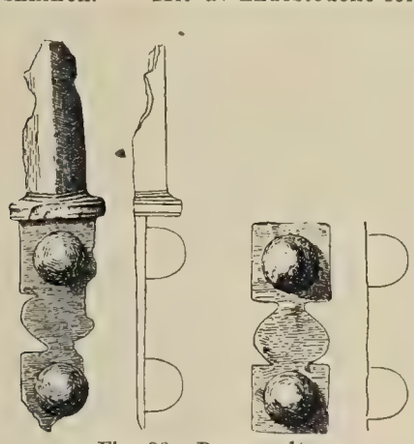

Fig. 36. Bronse. $^1/_2$.

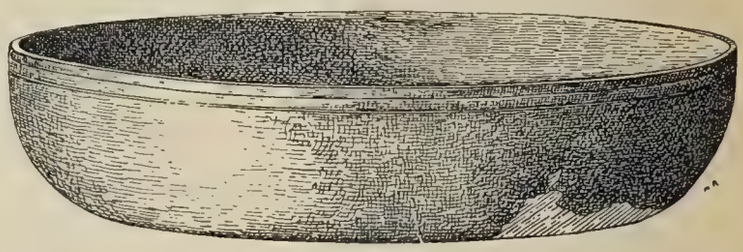

Fig. 37. Bronse. $^1/_3$.

indtar en stor plads i vort materiale fra den romerske jernalder. Dette skyldes sikkert for en del at Jæderen, som følge av naturforholdene, var den rikeste og tættest befolkete del av Vestlandet paa denne tid, men visst ogsaa av, at det har været gravet mere intenst efter oldsaker paa dette lille omraade end ellers paa Vestlandet. Men fuldt typiske oldsaker kan ogsaa fremlægges fra andre distrikter, som skjoldbeslagene fra Sogndal prestegaard i Sogn (fig. 36), et bronsefat fra Kvale i Sogn (fig. 37), en guldberlok fra Bø paa Karmøen (fig. 38)[1]) og mange flere, hvorav en del findes avbildet i det følgende. — Vi tør altsaa efter hvad vi vet om periodens karakter og utbredelse paa Vestlandet, ogsaa her opstille den romerske jernalder med samme inddeling og med de samme tidsbestemmelser som antas for dette tidsrum i andre deler av det nordiske omraade.

Fig. 38. Guld. $^1/_1$.

Graver med likbrænding. Som vi saa er brandgravene de eneste sikre i vort sparsomme materiale fra den førromerske jernalder. Alt i den ældre del av den romerske periode kan det paavises sikre graver med ubrændt lik og denne skik trænger mere og mere ind efterhvert; men likbrænding maa dog sis at være det mest fremtrædende gjennem hele den romerske tid paa Vestlandet. Man har længe kjendt brandgraver alt fra periodens første del. Det kan henvises til spænden, fig. 39, fundet med brændte ben i en liten haug i Klepp pgd. paa Jæderen,[2]) eller til et fund som spænden og berlokken, fig. 40 og 41, fundet i en urne med brændte ben i samme landsdel.[3]) Man har ogsaa været opmerksom paa at gravskikkens karakter slutter sig nær til, hvad det ovenfor er sagt om brandgraver fra den førromerske tid, idet de brændte benstumper altid er begravet rene og hvite, uten den blanding med kul og andre rester fra likbaalet, som fremdeles var skik paa et østligere omraade. Efter de senere aars undersøkelser kan det nu gis et meget fyldigere billede av gravskikkens variationer. Særlig paa dette punkt er de ældre forfatteres fremstilling[4]) litet tilfredsstillende, idet det er meget langt fra at urnegraver i smaa hellekister er det eneste arrangement som forekommer. Tvert imot kan det skilles mellem forskjellige former: graver med urne, med eller uten en liten hellekiste, og graver uten urne, likeledes med eller uten kiste. I enkelte tilfælde har benmassen

[1]) Fig. 36: C. 1125. Sogndal prestegaard, Sogndal pgd., Sogn. — Fig. 37: B. 2210. Kvale, Sogndal pgd., Sogn. Lorange: N. Olds. i B. M., s. 93. Fundet med en bronseøse av tidlig form, avbildet Lorange l. c. og Rygh fig. 341. — Fig. 38.: B. 5754. Bø, Torvestad pgd, Karmøen. B. M. Aarb. 1903, nr. 3, s. 19.

[2]) B. 2976. Fristad, Klepp pgd., Jæderen. Lorange: N. Olds. i B. M., s. 62.

[3]) C. 9259—60. Bruland, Høiland pgd., Jæderen. Ab. 1879, s. 176.

[4]) Lorange: N. Ols. i B. M., s. 47. Undset i Aarb. f. n. Oldk. 1880, s. 155 f.

været indpakket i næver, og det findes endelig eksempler paa den eiendommelige skik, at gravgodset for en del har været nedlagt spredt, utenfor selve graven.

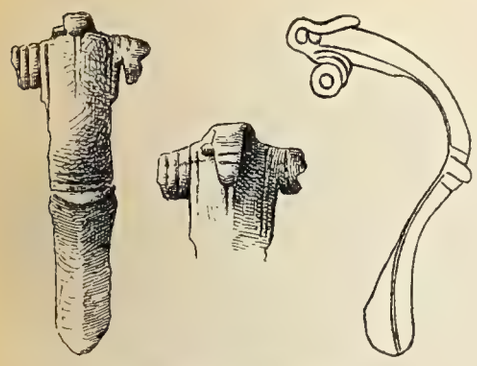

Fig. 39. Bronse. 1/1.

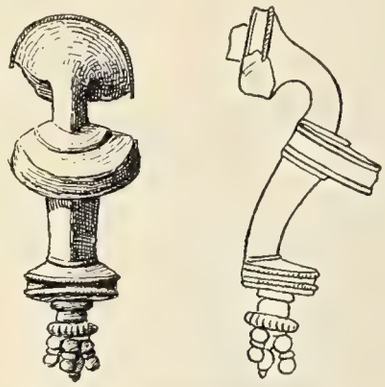

Fig. 40. Bronse med sølv. 1/1.

Fig. 41. Guld. 1/1.

Brandgraver med urne fra denne periode forekommer en sjelden gang anlagt under flat mark. Et godt eksempel er et fund fra Lunde i Høiland pgd. paa Jæderen,[1]) hvor et lerkar fandtes staaende paa bunden av en grop i flat mark, henimot en halv meter dypt, og dækket med smaasten. Karret er av meget grov lermasse sterkt tilsat med grus; det er avbildet fig. 42. Blandt de brændte benstykker fandtes nogen spillebrikker av ben (fig. 43) og et litet bronsebeslag, sandsynligvis av et belte (fig. 44), samt et ubetydelig brudstykke av jern, hvortil der er smeltet fast en draape bronse. Bronsestykket, fig. 44, hvis bestemmelse forøvrig kan være tvilsom, tyder paa at graven maa henføres til den ældre romerske tid. Det kjendes lignende stykker fra de romerske byfund i South Shields (fig. 45).[2])

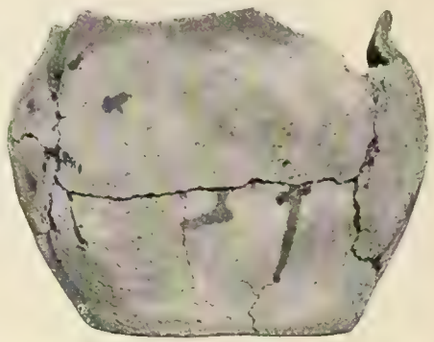

Fig. 42. Lerurne. 1/4.

Sekundært anlæg av en liten hellekiste med urne fra den ældre romerske tid har vi i Eyvind de Langes fund fra Hillestad, Hafslo pgd i Sogn.[3]) Haugen var 14 m. i tvermaal og 1.50 m. høi; lerkarret, fig. 46, stod i en liten firkantet kiste, hvis bund laa 80 cm. høiere end fjeldgrunden under haugen. Urnen indeholdt brændte ben samt stykker av flere forsætlig ødelagte jernsaker, nemlig beslaget, fig. 47, og muligens et stykke av en skjoldbule. Helt i toppen av haugen var

Fig. 43 og 44, 1/1, benbrikker og bronsebeslag, fundet i urnen fig. 42.

Fig. 45. Bronse. Engl. 1/1.

det desuten en brandgrav uten urne, fra yngre romersk tid. Derimot fandtes det ikke spor av den primære begravelse i haugen.

[1]) B. 3160. Ab. 1877, s. 68, nr. 36.
[2]) Black Gate Museum, Newcastle. Efter forfatterens tegning.
[3]) B. 6111. Eyvind de Lange: Utgravninger i Hafslo pgd. B. M. Aarb. 1909, nr. 3, s. 37 f.

Yngre er de fund som I. Ross gjorde ved utgravningen av en haug paa nordre Eide, Ølen sogn, Søndhordland.[1]) Ross undersøkte her en gravhaug som var 56 fot i tvermaal og 10½ fot høi. Haugen var tidligere skadet og bonden hadde da fundet en liten hellekiste, 6 fot ind fra haugens nordre

Fig. 46. Urne, 21 cm. høi.

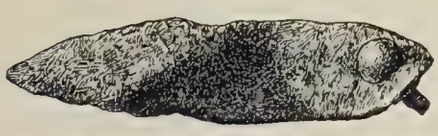

Fig. 47. Jernbeslag, $^3/_4$, f. i urnen fig. 46.

Fig. 48. Urne. $^1/_4$.

kant og 3 fot over markens oprindelige overflate. I kisten stod et lerkar (fig. 48), næsten fuldt av brændte ben; blandt benstumpene laa rester av en kam (fig. 49), sammensat av flere stykker ved hjælp av smaa bronsestifter og orneret med indskaarne linjer og sirkler, et bronsestykke som har været beslag paa et

Fig. 49 og 50, $^1/_1$, benkam og bronsebesl. f. i urnen fig. 48.

Fig. 52. $^1/_1$. Benkam, f. i urnen fig. 51.

Fig. 51. Urne. $^1/_4$.

eller andet (fig. 50) og nogen bjørneklør. Som jeg senere kommer tilbake til er det nu ikke tvil om at disse bjørneklør, som er saa almindelige i vore gravfund fra den romerske tid og folkevandringstiden, har sittet paa et bjørneskind som var utbredt under den dødes legeme paa likbaalet, og som ved ubrændte

[1]) B. 3674 og 4095. Ab. 1881, s. 81, og 1882, s. 112. — I. Ross: Arkeologiske undersøkelser i Fjælber 1882, Ab. 1882, s. 112.

begravelser dækket bunden av gravkammeret. I en gravkiste paa Døsen i Os pgd. var jeg saa heldig at finde betydelige rester av bjørneskindet med kløerne paa. (Se Døsenfundene i det flg.). — 14 fot syd for midten av haugen og saa høit oppe at den bare var dækket av torven og ét stenlag, fandt Ross en liten rund kiste, som var muret av mindre flate sten, med heller til bund og tak. I kisten stod et stort lerkar (fig. 51), omtrent halvfuldt av brændte ben; deriblandt fandtes brudstykker av en benkam, sammensat med smaa stifter og orneret med indskaarne linjer og sirkler (fig. 52); desuten fandtes det bjørneklør. Særlig fortjener det at nævnes at det blandt benene var indblandet litt kul.

Begge disse graver maa henføres til det yngre avsnit av den romerske periode. Den første har tydeligvis været en almindelig liten firkantet hellekiste, mens den anden hadde en sjeldnere form, nemlig med rund grundplan og muret av smaa flate sten. Vi kommer i det følgende til flere eksempler paa samme form, som ved Slindefundet og Loranges fund i Vik, som er omtalt nedenfor. For begge gravene er det

Fig. 53. Urne, 18 cm. høi.

Fig. 54. Urne, 22 cm. høi.

ogsaa fuldt sikkert at de har været anlagt som sekundære begravelser efterat haugen stod færdig bygget. Om haugens bygning forøvrig skriver Ross: „Haugens bund var dækket med et nogen tommer tykt lag av brændt jord og kul. Ovenpaa dette var først en indre røis av større og mindre sten med noget jord iblandt; dernæst kom et lag av tildels brændt jord blandet med kul, omtrent 1 fot mægtig i toppen og tiltagende nedover indtil en 2 fots tykkelse. Ovenpaa dette var et todobbelt eller tredobbelt lag av sten til henimot 2 fots tykkelse og endelig et halvt spadetaks græstorv. Det fandtes ingen midtbegravelse i haugen.“ Jeg vil i denne forbindelse igjen minde om hvor let det kan tænkes at et skelet, begravet uten kiste eller anden beskyttelse, forsvinder sporløst i jorden, og hvor vanskelig det da vil være at konstatere begravelsen, hvis det ikke findes gravgods. Et illustrerende eksempel paa dette gav den ovenfor omtalte haug paa Gunnarshaug (s. 13), hvor det ikke fandtes andre spor av centralgraven end emaljen av nogen tænder.

Ofte findes ogsaa disse urnegraver fra den romerske jernalder som centralgraver i mindre eller større hauger, altsaa eksempler paa at vedkommende gravhaug først er bygget over en brandgrav fra denne periode. — Ved et byggearbeide i Haugesund blev det utjevnet en liten haug, som for største delen viste sig at bestaa av en liten fjeldknaus, som bare var tiljevnet og dækket med et paaført jordlag. I en grop

i fjeldet midt i haugen stod et lerkar fuldt av brændte ben. Gropen i fjeldbunden var omtrent 1 m. dyp og kunde tænkes at være kunstig uthugget, da fjeldet her er en smulrende løs skifer. Krukken er avbildet fig. 53; den maa være fra det ældre avsnit av den romerske tid.[1]) Et andet eksempel kan nævnes fra gravpladsen paa Rygg, Etne pgd., Søndhordland.[2]) Urnen, fig. 54, blev fundet paa bunden av en røis og midt i røisen, altsaa tydelig som den primære grav. Den var omsat med sten som dannet et litet rum, som passet til lerkarrets størrelse; ovenpaa laa en helle. Urnens indhold blev ikke bevaret og vi vet altsaa ikke om det kan ha været rester av noget gravgods. Lerkarret selv blir ogsaa det eneste som kan brukes til dateringen; det ligner meget urner som fig. 42 og fig. 48 og det er næsten identisk med et lerkar som var brukt som urne i en grav paa Noreim, Stjernerø pgd., Ryfylke.[3]) Dette stod ogsaa i en liten hellekiste i en liten haug og man fandt her i benmassen en guldfingerring av den baandformete type (avbildet fig. 55, cf. Rygh fig. 305), som netop er karakteristisk for den yngre romerske tid. Det er forøvrig et meget sjeldent tilfælde at finde en saa kostbar ting som en guldring i en brandgrav fra denne tid, og hvad det her er særlig paafaldende er at ringen er ganske uskadt, mens vi ellers i denslags graver bare pleier at træffe forbrændte rester av det utstyr den døde fik med sig. Vi skal ogsaa senere se at guldet i gravene, ialfald i mange tilfælder, har været noget andet og mere end gravgodset ellers.

Fig. 55. Guld. 1/1.

Fig. 56. Urne, 17.5 cm. høi.

Da jeg netop har tat en urne til hjælp ved dateringen av en grav bør det sis nogen ord om gravkarrenes form i det hele i denne periode og da særlig om de store, grove lerkar som i almindelighet er brukt til urner i gravene. Vi kommer i det følgende til eksempler paa sjeldnere gravkar av bronse eller træ, og næsten likesaa sjelden er det at finde et finere lerkar, av mere karakteristisk form eller med ornamenter, sat i jorden som beholder for de brændte ben. Eksempler er git i fig. 46 og 53 ovenfor; fig. 56 stod som gravurne i en haug paa Nygaard i Hafslo[4]) pgd., Sogn, og i en grav paa Noreim ved Karmsund[5]) var urnen et lerkar med tutehank, som fig. 144 i det følgende (Rygh fig. 357). En vakker krukke med tre hanker, avbildet fig. 57, fandtes som urne i en grav paa Hauge i Os;[6]) likesaa var urnen i Fløksandfundet, bekjendt ved den

[1]) B. 5777. Haugesund, Stavanger amt B. M. Aarb. 1903, nr. 3, s. 38.

[2]) B. 4866. Ab. 1892, s. 116. De der anførte fundoplysninger hadde jeg leilighet til at supplere ved at eksaminere finderen, engang jeg var paa stedet. — Cf. B. M. Aarb. 1904, nr. 10, s. 20. Graven fandtes i en av haugene, nr. 96 eller nr. 97 paa det der meddelte kart, altsaa i en av de mindre hauger paa gravfeltet. Naar jeg, l. c. s. 20, satte denne grav til folkevandringstiden, var det fordi alle de andre kjendte fund fra denne gravplads var fra den periode, skjønt urnens form skulde tyde paa en ældre tid. Imidlertid har jeg senere set fund fra Rygg som endog er fra den ældre romerske tid (fig. 120—22 i det følgende; fundet er i Stavanger museum), og jeg er da ikke længer i tvil om at den foreliggende urnegrav maa sættes til den yngre romerske tid.

[3]) B. 1894. Noreim, Stjernerø pgd., Ryfylke. Lorange: N. Olds. i B. M., s. 69. En „hellig, hvit sten" fra samme haug, B. 4747. Ab. 1891, s. 126.

[4]) B. 6110. Eyvind de Lange i B. M. Aarb. 1909, nr. 3.

[5]) B. 5944. Noreim, Torvestad pgd., Ryfylke. B. M. Aarb. 1905, nr. 14, s. 23. Lerkarret var fuldt av brændte ben; det stod i en lav haug som blev ryddet. Blandt benstumpene var det stykker av en benkam.

[6]) B. 4997. Hauge, Os pgd., Nordhordland. B. M. Aarb. 1893, nr. 7, s. 17. Fundet ved utgravning av en haug. I midten av haugen var et kammer av heller, 1 m. langt, med den længste side i retning N—S. Her stod krukken, fyldt med brændte ben. — Formen med tre hanker er ellers sjelden. Fra Norge vet jeg bare om et eksemplar til, nemlig skaar av et lerkar fra en brandgrav paa Øvre Berge, Lyngdal pgd., Lister og Mandals amt, fundet C. 5742—44 og 5765—66. Paa dette hænger det i hver av de tre hanker en løs ring av ler, likesom paa et fra Fyn, Sehested: Archæologiske Undersøgelser 1878—81, Kbhvn 1884, pl. XX, nr. 5 a. Det er vel neppe tvilsomt at dette er opstaat ved efterligning av visse romerske bronsekar Müller: Ordning, fig. 320, og fig. 129 her.

merkelige runeindskrift, et meget godt og karakteristisk kar.[1]) Endelig møter vi, henimot slutten av den romerske periode, de første spandformete lerkar brukt som urner i brandgravene.[2]) Men de vanlige er de store simple krukker. Godset er tykt, av grov lermasse blandet med sand. De har aldrig ornamenter, men overflaten er ikke sjelden gjort ru, helt eller delvis, med lergrøt som blev paaklint efterat karret var formet men endda ikke tørket (f. eks. fig. 58). Heller ikke har de hank. Paa grund av det daarlige gods og den svake brænding har man trodd at disse kar blev arbeidet udelukkende for at brukes som gravkar (se Rygh fig. 354, tekst), men nyere fund har vist at saa ikke er tilfælde. Ved fundene fra et par hustomter paa Jæderen er det paavist at slike grove, daarlige krukker i stor utstrækning blev brukt som kokekar

Fig. 57. Urne. $^1/_2$.

omtrent paa denne tid.[3]) De har i virkeligheten været de aller almindeligste kar til husbruk, og de mange ødelagte stykker viste at det maa ha været et meget stort forbruk av dem og følgelig en tilsvarende billig massefabrikation. Ogsaa de grove urner er altsaa, likesom de finere lerkar jeg netop har omtalt, identiske med de kar man hadde til daglig bruk i huset og da formodentlig egentlig bestemt for dette formaal og bare for leiligheten kommet til anvendelse som urner.

De grove urner i den romerske tid er hverken meget varierende eller meget bestemte i formen. Typologisk stammer de sikkert fra den førromerske tids urner, som i det væsentlige viser to hovedformer, en rent situlaformet — skjønt ikke altid like utpræget — med skraat opstigende underdel (fig. 11—13 ovenfor, cf. G. Gustafson, Norges Oldtid, fig. 219) og en med mere jevnt avrundet sidelinje, altsaa buket, men fremdeles forholdsvis høi og slank (fig. 10 her, Rygh fig. 354). I den romerske tid er de bukete urner i majoritet, og optræder nu i en lavere form med videre aapning; samtidig er sidelinjens runding

[1]) Se Magnus Olsen og Haakon Schetelig i B. M. Aarb. 1909, nr. 7.
[2]) Se min avhandling: Spandformede lerkar fra folkevandringstiden. Ab. 1904, s. 48, fig. 6.
[3]) Haakon Schetelig: En ældre jernalders gaard paa Jæderen. B. M. Aarb. 1909, nr. 5.

bestemtere formet og mundingsranden tydeligere avsat. Det er sandsynlig at disse former er influeret av bronsekjedler som Rygh fig. 351 og 347. Men det findes fremdeles eksemplarer som staar situlaformen nærmere; et slikt kar er avbildet fig. 58, og for tidsbestemmelsen en fragmentarisk bronsespænde, fig. 59, som fandtes blandt benene i det.[1]) Karret tilhører saaledes den senere del av den romerske periode. Som man ser har denne urne en sterkere reisning i konturen. — I den følgende periode, folkevandringstiden, finder man meget sjelden urner med den faste plastiske runding, som paa de bukete kar fra den romerske tid. Enkelte kan kanske forekomme fremdeles, men i det hele er nu konturen flatere, mere ret opstigende, og sjelden er mundingsranden særlig indsnevret. Man maa si at formen degenererer merkbart. Men er de rundbukete krukker mindre karakterfulde saa optræder til gjengjæld store kar med skarpkantet buk i forskjellige virkningsfulde former som er eiendommelige for folkevandringstiden (Rygh fig. 358, fig. 168 i det følgende). Jeg har alt her villet nævne disse forhold til støtte for en enkelt av de tidsbestemmelser som er git i det foregaaende.

Fig. 58. Urne. $^1/_4$.

Fig. 59. Bronse. $^1/_1$. F. i urnen fig 59.

I forbindelse med urnene bør det ogsaa nævnes alt her, at vi paa Vestlandet meget sjelden har at gjøre med mere end et lerkar i hver brandgrav, et forhold som vi forøvrig kommer tilbake til i det følgende ved den almindelige oversigt over utviklingen av gravskikken.

I den ældre del av den romerske jernalder paa Vestlandet er lerkar det eneste vi i det hele har fundet brukt som gravkar og de er likeledes i majoritet blandt urnene fra den senere del av perioden. Samtidig begynder det imidlertid ogsaa at forekomme graver, hvor de brændte ben er nedlagt i et kar av bronse eller træ og dette blir endog temmelig almindelig i folkevandringstiden. Vi kan altsaa gjennem hele denne del av ældre jernalder spore en utvikling henimot den almindelige bruk av kostbarere gravkar, og dette svarer som vi skal se fuldstændig til tendensen i sammensætningen av gravgodset. Jeg skal her gi eksemplar paa at bronsekar og træspand er brukt som urner i den yngre romerske periode.

I Flaghaugen paa Avaldsnes paa Karmøen, den samme haug hvori man ogsaa fandt en rikt utstyret ubrændt grav, som er beskrevet i det følgende, stod en romersk bronsevase som urne fuld av brændte ben.[2]) Vasen er avbildet av Lorange: Norske Oldsaker i B. M. s. 73 (og efter ham av mig i „Vest-

[1]) B. 5148. Time, Lye pgd., Jæderen. B. M. Aarb. 1896, nr. 7, s. 10. Utgravet av professor G. Gustafson. Det fandtes fuldt av brændte ben. Foruten spænden var det blandt benstumpene nogen skaar av et mindre lerkar, men ellers ikke noget gravgods.

[2]) B. 314. Avaldnes prestegaard, Avaldsnes pgd., Ryfylke. Lorange: N. Olds. i B. M., s. 73. Ældre litteratur om fundet er sitert under avsnittet om Avaldsnesfundet i det følgende.

landets ældste kulturhistorie", fig. 48). Forøvrig mangler alle nærmere oplysninger om fundet; det fortælles bare at det ovenpaa benmassen i bronsekarret laa tre fingerringer av guld som senere skulde være tapt, en beretning som ikke lyder særlig troværdig. At dog denne bronsevase, i motsætning til de andre romerske kar fra samme haug, virkelig stammer fra en brandgrav, bevises derved at det endda findes en del brændte benstumper fastirret inde i bunden av karret.

En urnegrav med en romersk bronsevase er ogsaa truffet paa gaarden Noreim ved Karmsund, 5 km. syd for Haugesund, en grav som ogsaa fortjener særlig omtale paa grund av det sjeldne og vakre

H. S. fot.

Fig. 60. Bautastener paa en grav, Noreim ved Karmsund.

monument som var reist over den.[1]) I ældre tid beskrives monumentet som en lav trekantet røis med langt fremskytende spidser, smykket med fem reiste sten, to i midten og en paa hver side av trekantens spidser. Røisen er for længe siden ryddet og dyrket, men stenene staar fremdeles, som de ses i fotografi fig. 60, i grundplan fig. 61; paa den sidste figur er antydet grænsene for den trekantete røis. Fig. 62 viser monumentets beliggenhet ved den smaleste del av Karmsund, hvor færgestedet mellem fastlandet og Karmøen har været fra gammel tid og er den dag idag. Paa fig. 61 er gravens plads avsat med en liten ring, svarende til bronsekarret. Graven fandtes ved jordarbeide i 1901; vasen stod i et aapent rum mellem stenene, omgit av jord og omhyggelig indpakket i næver. De brændte ben, som den indeholdt, var tullet

[1]) B. 5759 (1902: 113). En beskrivelse fra 1825, gjengit av N. Nicolaysen: Norske Fornlevninger, s. 349. — Fundet er beskrevet B. M. Aarb. 1903, nr. 3, s. 20, efter oplysninger som jeg indhentet paa stedet i 1902. Opmaaling og fotografi er tat av mig i 1904. — Fundet er kort omtalt av G. Gustafson: Norges Oldtid, s. 139.

ind i fint tøi;[1]) blandt benene fandtes flere bjørneklør. De bevarte brudstykker av karret er avbildet fig. 63. Karret er av romersk fabrikat og hører til en form som paa denne tid — 3dje og 4de aarh. — blev importeret til Norden i stort tal. Det har været et gammelt kar og har været længe i bruk før det kom i jorden; særlig er ørene meget slitt, saa det hul hvori hadden har gaat, er forlænget næsten op til overkanten. Saavidt jeg vet er monumentet paa Noreim uten sidestykke i Norges ældre jernalder, men vi har andre eksempler paa enkeltvis reiste stener over graver fra denne tid (som paa Haugland i Uskedalen, se i det følgende, og paa Einang i Valders).[2])

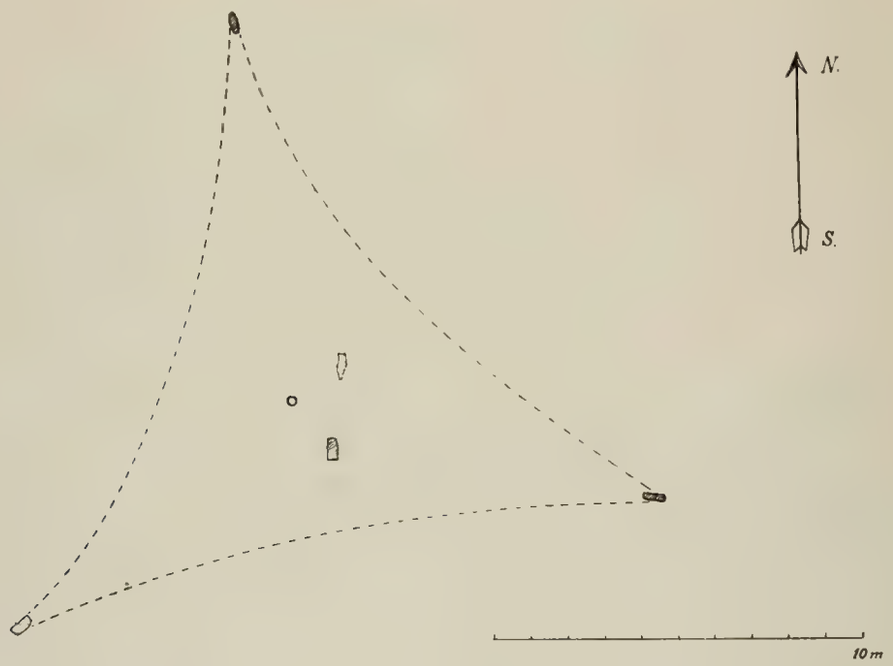

Fig. 61. Plan av grav med bautastener paa Noreim.

Ved siden av de romerske bronsekar som er støpt og avdreiet finder vi i denne tid bronsekjedler av en helt anden art. Det er kar av tynd, drevet bronse av en type som vistnok ikke hører oprindelig hjemme i den klassiske verden; formen maa snarest opfattes som en utvikling av La-Tène-tidens hamrete bronsekjedler og optræder i den ældre romerske periode i den form som ses Müller, Ordning Jernalderen fig. 183, og som her er gjengit fig. 64 efter et eksemplar fra ukjendt sted paa Vestlandet.[3]) Typologisk gjennemgaar den en utvikling som svarer til de situlaformete urners overgang til rundbukete, som ovenfor er omtalt, idet formen blir lavere og bredere, sidelinjen mere jevnt rundet. Den vanlige type er Rygh

[1]) Tøiet er senere undersøkt av Johan Hiorth, som skriver (Stav. mus. Aarsh. 1908, III, s. 15): Dette tøi er tyndt og fint, ensfarvet brunt, krepplignende firskaftet uldstof (vendavebmaal), forarbeidet av meget fin, hvit uld, meget fint spundet, 15 traader pr. □ cm. Væpt og varp samme slags traad. Antagelig stampet. Farven ligner den som fremkommer ved anvendelsen av islandslav *(Cetraria Islandica)* og antas uforandret.

[2]) Cf. Oscar Almgrens bemerkninger, Fornvännen 1908, s. 104, i anledning av et romersk bronsekar som omtales i Olaf Rudbecks Atlantica: „Att sådanna (d. e. reiste stener) funnits vid bronskärlets fyndplats är af intresse, enär de resta stenarna just ofta visat sig utmärka grafvar från äldre järnåldern, — etc.

[3]) Fundet som gravurne fyldt med brændte ben og ompakket med næver; nogen fundberetning kjendes ikke. B. 5647. B. M. Aarb. 1904, no. 6, s. 60.

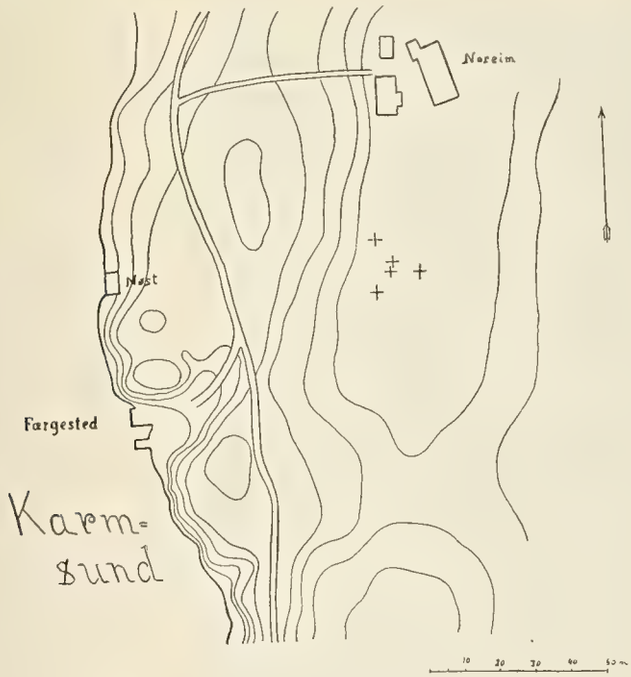

+ . Reist sten

Fig. 62. Situationskart av graven paa Noreim.

Fig. 63. Bronse. 1/3. Fra graven paa Noreim.

Fig. 64. Bronse. 1/5. Vestlandet.

fig. 352; G. Gustafson: Norges Oldtid, fig. 378. Som dr. Sophus Müller har uttalt er disse kjedler sikkert ikke av nordisk arbeide.[1])

Av disse bronsekjedler kjender jeg otte stykker fra Vestlandet, og ialfald de syv av dem har været brukt som urner. Desværre er bare en av dem kommet frem ved de senere aars systematiske undersøkelser, og jeg skal derfor her først referere en ældre fundberetning, som i alle henseender gjør indtryk av at være paalidelig, men ikke før har været utgit.[2]) — Det blev kjørt sten fra en stor haug „Runnhaugen" paa Midgaarden, Hammer pgd., Nordhordland. Midt i haugen var oplagt en rund røis, 10 alen i tvermaal og $2^1/_2$ alen høi. Henimot den sydøstre kant av røisen var fire større sten lagt slik at det mellem dem var dannet et firkantet rum, $1^1/_4$ alen langt, 16 tommer dypt og 16 tommer bredt. I denne lille kiste stod en bronsekjedel av form som Rygh fig. 352, indpakket i næver. Kisten var dækket av en sten med flat underside og hvælvet overside. Utenom kisten var et sirkelrundt lag av trækul, som ogsaa var dækket med mindre heller. Sandsynligvis var graven her indsat sekundært i en ældre røis og arrangementet er det vi oftest træffer i denne tid, nemlig urnen anbragt i en liten kiste.

Fig. 65. Plan av røis paa Grindeim, Etne.

Som primær grav i en røis og desuten mere usedvanlig anbragt fandt jeg en slik bronsekjedel paa det store gravfelt paa Grindeim i Etne.[3]) Røisen var jordfri, bare dækket med græstorv og et tyndt muldlag, hvori det ogsaa var vokset op en del busker og smaabjerk. Den var 2.50 m. høi, 19—20 m. i tvermaal,

[1]) For nærværende arbeide har jeg ikke fundet det paakrævet at utrede typens utbredelse; som eksempler kan nævnes: To eksemplarer av den høie ældre type fra Bøhmen er avbildet av J. L. Pic: Die Urnengräber Bøhmens, Leipzig 1907, taf. LXVI, 8 og LXVII, 9. Eksemplarer fra Hannover, Heinrich Willers: Die römischen Bronzeeimer von Hemmoor. Hannover und Leipzig 1901, s. 108 og 111. Fra Meklenburg, R. Beltz: Die vorgeschichtlichen Altertümer des Grossherzogt. Mechlenburg-Schwerin, Schwerin 1910, s. 326, Taf. 58, nr. 79. Fra graver ved Mannheim, Altertümer unserer heidnischen Vorzeit, V. Mainz 1909, Taf. 64, nr. 1172. Her henvises ogsaa til flere fund ved Rhinen, særlig ved Mainz. — I Rijksmuseum, Leyden, findes flere av senere form, opgit at være fra romerske stationer. Holwerda, Katalogus, p. 178, E. III, 16—19. Likesaa fra romerske fund i Britanien, James Curle, A Roman Frontier Post and its People, Glasgow 1911, pl. LIII. Curle henviser til fund fra Avignon. Rygh 347, med romersk indskrift, kommer jo ogsaa typen meget nær.

[2]) B. 312 og 313; Midgaarden, Hammer pgd, Nordhordland. Fundet blev gjort i oktober 1848. Lorange, N. Olds. i B. M. s. 84, har bare git et ganske kort utdrag av fundberetningen. — Foruten dette, den store kjedel fig. 64 foran, og fundet fra Grindeim i Etne, som er utførlig beskrevet her, foreligger følgende slike bronsekjedler paa Vestlandet: B 1861, fra Herikstad, Haa pgd., Jæderen. Lorange, N. Olds. i B. M., s. 55. Om dette fund er ingen oplysninger bevaret. — B. 4858. Auestad, Etne pgd., Søndhordland. Ab. 1892, s. 112. Dette fund blev indbragt av kaptein Simonnæs uten nogen nærmere opgave over fundforholdene; ved et besøk paa stedet i 1904 fik jeg imidlertid sikkerhet for at kjedlen er fundet i en haug og at den da var fuld av brændte ben. (Min indberetning i Berg. Mus. antikvariske arkiv). — B. 4317. Stadeim, Vik pgd., Sogn. Ab. 1885, s. 75. Kjedelen fandtes i en liten hellekiste i en gravhaug. — B. 1320. Tryti, Vik pgd., Sogn. Brandgrav med vaaben som er omtalt særskilt senere. — B. 6197. Ytre Bø, Stryn pgd., Nordfjord. Brændte ben, bjørneklør, næver. B. M. Aarb. 1909, nr. 14, s. 11.

[3]) B. 6233. B. M. Aarb. 1909, nr. 14, s. 28. Røisen var nr. 16 paa oversigtskartet B. M. Aarb. 1904, nr. 10.

omtrent bare bygget av smaa og middels store sten, ikke større end at de med lethet kunde kastes. Paa bunden under stenene var et 30 cm. tykt lag av fast mørk muld. Paa planen fig. 65 er indtegnet de fund som blev gjort i røisen. Som I, litt nordvest for midten, er avsat en bronsekjedel av typen Rygh fig. 352 (avbildet fig. 67) stillet i et hul som var gravet i auren under røisen. Hullet var bare saavidt stort at kjedlen passende kunde komme nedi; paa fotografiet fig. 66, som viser kjedlen blottet men endda ikke rørt, er hullet alt blit noget utvidet for at faa graven fri. Kanten av kjedlen stod nu omtrent i høide med markens oprindelige overflate, men da den ikke var dækket eller beskyttet var den noget sammensunket ved trykket av stenene, idet siden var skutt ned utenom bunden. Kjedlen var helt indpakket i næver, hvorav det fandtes betydelige rester, og fyldt med brændte ben — et ganske usedvanlig stort kvantum — hvoriblandt det fandtes smaa rester av en benkam, sammenføiet med bronsestifter og simpelt orneret med indskaarne linjer, samt 7 bjørneklør. — De to andre graver indeholdt ikke sikkert daterte oldsaker, men da det i begge fandtes skaar av spandformete lerkar maa de vistnok være yngre end bronsekjedelen, sandsynligvis fra begyndelsen av folkevandringstiden. For sammenhængens skyld bør de dog kort beskrives her. II, 3 m. s.ø. for bronsekjedelen, var en samling brændte ben som laa løst mellem stenene over bundlaget. Nær ved og delvis under benmassen var det flere mindre kullag paa selve bunden under røisen; nogen sikker forbindelse mellem disse kullag og brandgraven var det dog ikke. Blandt benstumpene fandtes harpikstætning til en trætine som sandsynligvis har været brukt som urne samt smaa skaar av et spandformet lerkar — meget ufuldstændig tilstede i graven, smaa brudstykker av en benkam og 6 bjørneklør. — III,

Fig. 66. Foto av grav I i røisen fig. 65.

Fig. 67. 1/3. Bronsekjedel fra grav I i røisen fig. 65.

5 m. n.ø. for I, var et kullag, 0.60 m. i tvermaal, lagt paa bunden under røisen. De brændte ben var blandet med baalmørjen og det fandtes desuten, likeledes spredt i kullaget, brudstykker av en benkam orneret med indskaarne dobbeltsirkler, en støpt bronsering, to jernspiker og skaar av et spandformet lerkar som mangler meget paa at være fuldstændig tilstede.

Ved den første grav, som er den der her interesserer os, har vi altsaa et eksempel paa at urnen ikke har været sat i en kiste, men som erstatning derfor i en grop i auren under gravhaugen. Benmassens kvantum er paafaldende, idet det her ganske sikkert er meget mere brændte ben end det kan bli av knoklene fra ét menneske. Desværre har det ikke været leilighet til at foreta den anatomiske gjennemgaaelse av benene, som maatte til for at avgjøre om den ualmindelig store benmasse skyldes dyreknokler — fra gravoffer paa likbaalet[1]) — eller om bronsekjedelen har været en fællesgrav for flere individer. Med hensyn til gravskikkens utvikling bør man ogsaa lægge merke til det fattige utstyr. Det bør særlig nævnes i et tilfælde som dette, hvor selve bronsekarret tydelig nok vidner om at det ikke kan ha skortet paa evnen til at gi den døde et rikere utstyr av gravgods. Paa Østlandet er dette forhold ganske anderledes; der er „kjedelgraver", dels med romerske bronsekar, dels med hamrete kjedler, ganske talrike, og

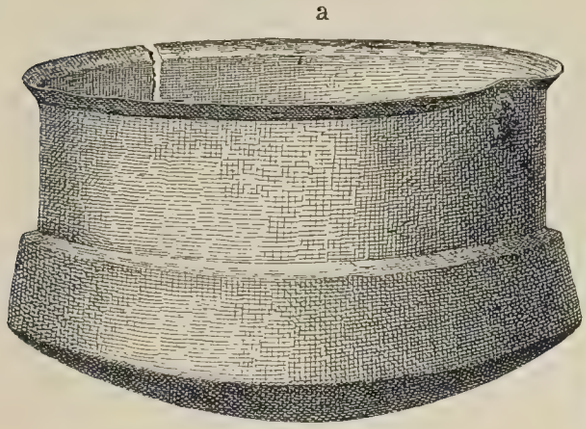

Fig. 68 a. 1/4.

Fig. 68 b.

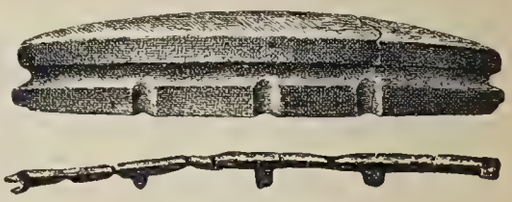

Fig. 69. 1/2.

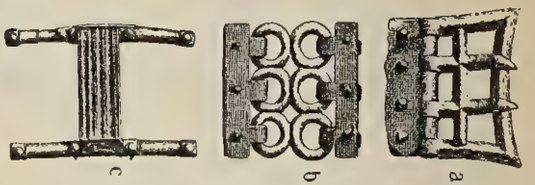

Fig. 70. 1/2.

Fig. 68—70. Bronsekjedel og gravgods fra brandgrav i Vik, Sogn.

de er likeledes der gjennemgaaende rikere utstyret med gravgods. Vi tør derav slutte at dette kostbarere anlæg av brandgravene er en skik som har gjort sig tidligere og sterkere gjældende paa Østlandet end paa Vestlandet. Og da denne forandring i gravskikken, ialfald indirekte, skyldes en paavirkning utenfra, er det sandsynlig at paavirkningen i dette tilfælde har kommet til Norge fra sydøst; den har først gjort sig gjældende paa Østlandet og først senere har den kommet fuldt til utslag langs vestkysten av landet. Som vi skal se nedenfor blir brandgraver i bronsekar meget almindelige paa Vestlandet i den følgende periode av jernalderen, i folkevandringstiden. Med hensyn til gravgodsets rigdom staar de vestlandske urnegraver altid tilbake for de østlandske. Det kan nævnes at blandt alle Vestlandets brandgraver fra den romerske periode kjendes det bare seks tilfælder, hvor graven har været utstyret med vaaben[2]), alle seks i Sogn, et distrikt som til alle tider har hat meget nære forbindelser med de østlandske dalfører, Valders og Hallingdal. Paa Østlandet er brandgraver med vaaben fra denne tid temmelig almindelige.

[1]) Se Sophus Müller: Dyreknogler fra Ligbaalet. Aarb. f. n. Oldk. 1900, s. 166 ff.

[2]) B. 1223—28. Tryti, Vik pgd., Sogn. Lorange: Norske Olds. i B. M. s. 95. — B. 1320—34. Tryti, Vik pgd., Sogn. Lorange: Norske Olds. i B. M. s. 96. Bare i denne grav var urnen en bronsekjedel lik Rygh fig. 352. — B. 4431. Sjøtun, Vik pgd,, Sogn. Ab. 1886, s. 72. — C. 6101—6106, 6706. Stadeim, Vik pgd., Sogn. Rygh fig. 153, tekst. — B. 1474—78, 1490—94. Hove, Vik pgd., Sogn. Lorange: Norske Olds. i B. M. s. 99. — B. 4296. Øvrevold, Lærdal pgd., Sogn. Ab. 1884, s. 99.

Inden vi forlater „kjedelgravene“ maa det nævnes at vi møter en helt ny type av de tynde bronsekjedler før den yngre romerske tid avsluttes. Det er kjedler som fig. 68 og 71, som nu for første gang optræder og som danner prototypen for de senere bronsekjedler med trekantete ører, som er saa almindelige i folkevandringstiden. Til forskjel fra de senere har de tidligste eksemplarer en liten avsats midt paa siden og særlig paanaglete ører av jern, mens ørene senere er dannet av en opadbøiet flik av selve karret. Jeg skal nævne to fund fra Vestlandet hvor disse kjedler var brukt som urner.

Det ene er kjendt fra gammelt. Det er fra Stadeim, Vik pgd. i Sogn[1]), men den fundberetning som er bevaret er ikke særdeles brukbar. Saa meget synes sikkert at bronsekjedelen fig. 68 stod i et litet hellekammer nær bunden i en rund røis. I kjedelen fandtes en guldfingerring, en beltesten med bronseindfatning (fig. 69), remspænde og beltebeslag av bronse (fig. 70) og en beltering av bronse med to remholdere. Sakene er delvis skadet av ild og gir altsaa selv bevis for at de kommer fra en brandgrav.

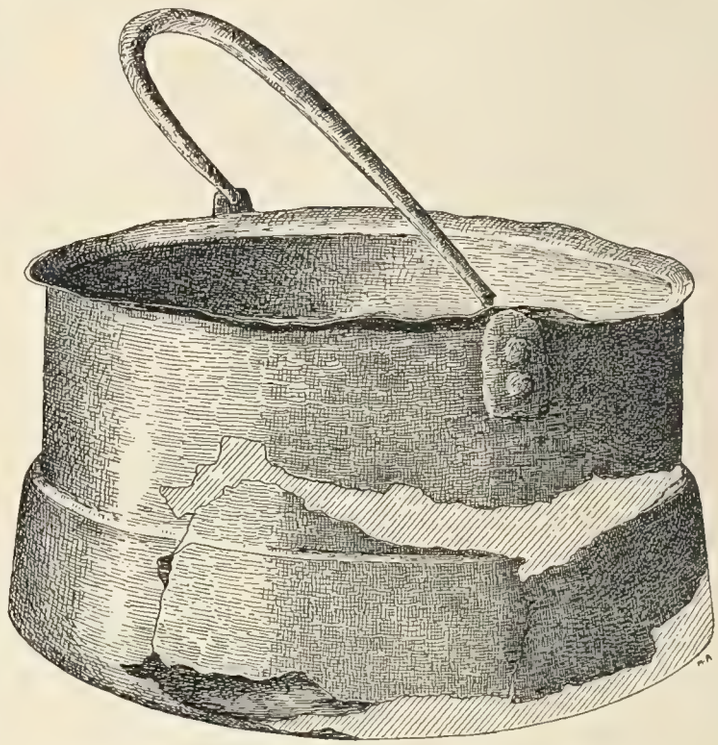

Fig. 71. 1/3. Bronsekjedel fra brandgrav i Stordalen, Søndmør.

Bedre oplyst er et fund fra Vinje, Stranden pgd., Søndmør[2]), skjønt heller ikke det er kommet frem ved sakkyndig undersøkelse. I den sidste av et felt paa omkring 15 hauger fandtes midt paa bunden to ens „kammere“, d. v. s. aapne rum, hvert bygget av fire store runde sten, omtrent 1 alen i firkant og dækket med en stor helle hver; de stod i omtrent 1.50 m. avstand fra hverandre, henholdsvis litt nord og litt syd for midten av haugen. Hver av sidestenene i disse rum var over et mandsløft, en av dem endog over et hestelæs. Begge disse kammere indeholdt bare jord, men ovenpaa dækhellen stod paa det ene sted en bronsekjedel, paa det andet sted to lerkar; derover laa igjen mindre heller, en over kjedelen og en over begge lerkarrene. Lerkarrene var tomme og maa opfattes som en slags bikar utenfor selve begravelsen, et forhold som vi skal komme tilbake til ved flere fund i det følgende. Kjedelen, som er avbildet fig. 71, var fyldt med en stor mængde brændte ben, og deriblandt laa en del bjørneklør og adskillige mindre saker: en baandformet guldfingerring (fig. 72), to fingerringer av sølv (fig. 73), to spiralringer av bronse (fig. 74), beltering av bronse med fire remholdere (fig. 75), to remtunger av bronse (fig. 76), naalehus av bronse (fig. 77), rester av en kniv med en sølvplate til toppen av skaftet (fig. 78), brudstykker av en benkam (fig. 79), av to flate bennaaler (fig. 80) og av en rund bennaal (fig. 81 a), ca. 25 glasperler, delvis sammen-

[1]) C. 6300—6308. Stadeim, Vik pgd., Sogn. Ab. 1873, s. 64—65, pl. III, fig. 12, 14, pl. IV, fig. 16.

[2]) B. 5856. Vinje, Stranden pgd., Søndmør. B. M. Aarb. 1904, nr. 12, s. 1 ff. Forfatteren var paa stedet kort efter fundet var gjort. — Cf. Nicolaysen: N. Fornl. s. 519. — Ellers kjender jeg bare et bronsekar av denne form paa Vestlandet B. 4877. Aarøien, Sogndal pgd., Sogn. Ab. 1892, s. 118. I en røis av stor sten staaende indpakket i næver, i et rundt gravkammer, som var dækket med en „næsten rund helle“ ca. 1.60 m. i tvermaal. Kjedelen var fuld av brændte ben, hvoriblandt bjørneklør, men ikke oldsaker. Utgravet av Mr. Kennard, som derom har publiseret „a lecture by Edward Kennard Esq. J. P., D. L., on Antiquarian research during a recent tour in Norway.“

Fig. 72. 1/1.

Fig. 73. 1/1.

Fig. 74. 1/1.

Fig. 76. 1/1.

Fig. 78. 1/1.

Fig. 81 a. 1/1.

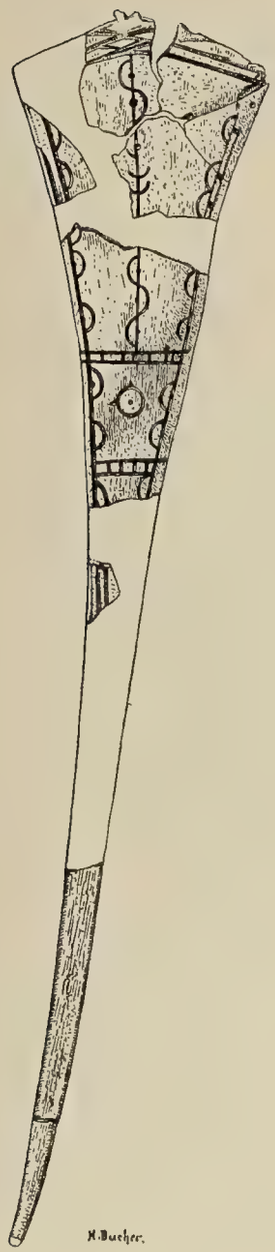

Fig. 80. 1/1.

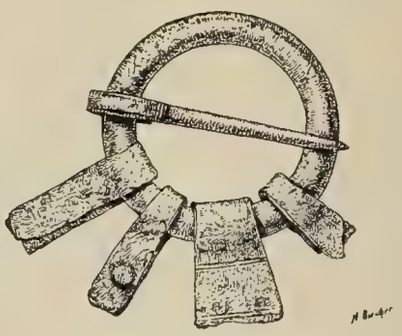

Fig. 75. 1/1.

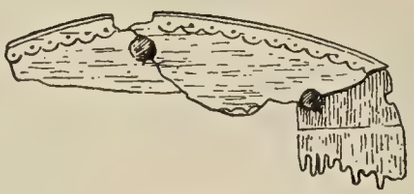

Fig. 79. 1/1.

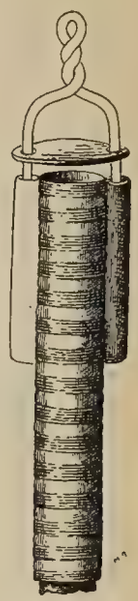

Fig. 77. 2/3.

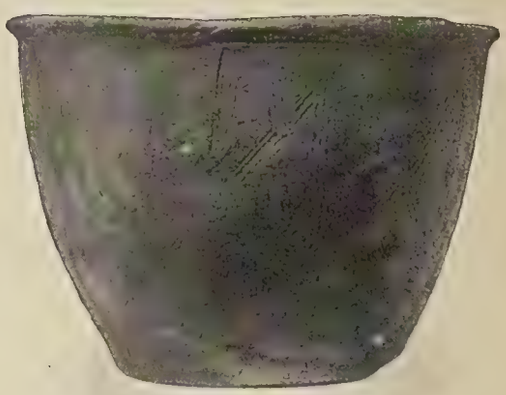

Fig. 81 b. 10.5 cm. høit. 14 cm. over randen.

Fig. 72—81 gravgods fra samme grav som fig. 71.

smeltet paa likbaalet, samt et fragment av et haandsnellehjul av sten, ogsaa ødelagt av heten paa baalet. Til tidsbestemmelsen bør foruten bronsekjedelen tas i betragtning fingerringene og naalehuset. Det sidste kan sammenlignes med Sophus Müller: Ordning, Jernalderen fig. 278, og med et fund fra Valders, hvor et slikt stykke fandtes i en brandgrav bl. a. sammen med en liten krum kniv fra romersk tid, en remtunge lik fig. 76 her m. m.[1]) De to lerkar, det ene avbildet fig. 81 b, fandtes som jeg har nævnt vistnok ikke i umiddelbar forbindelse med kjedelgraven, men gjorde dog indtryk av at høre til samme anlæg. Hvis de, med dette forbehold, tør brukes ved tidsbestemmelsen vil de føre os ned til periodens slutningstid, helt til overgangen mot den følgende periode. Selve gravskikken kan ogsaa tydes i den retning; i de to graver som er omtalt her, har bronsekarret været av en yngre type end i de foregaaende, og samtidig er gravgodset i paafaldende grad rikere. Det er den tidligere nævnte utvikling av brandgravenes utstyr, som alt hadde gjort sig gjældende paa Østlandet og som nu ved overgangen til folkevandringstiden ogsaa trænger ind vestover.

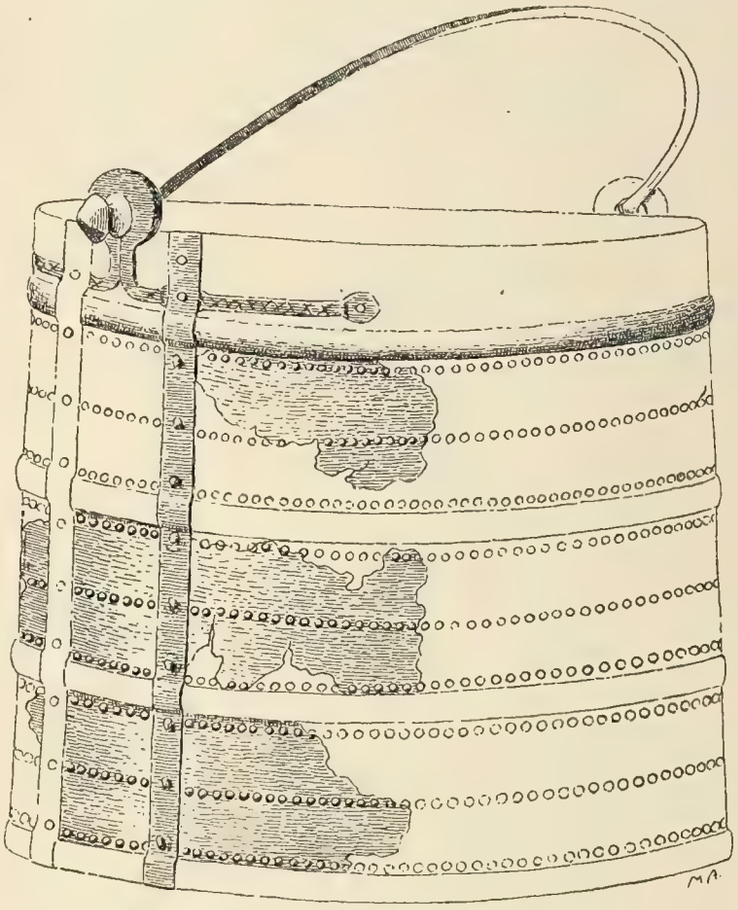

Fig. 82 a. 1/3. Træspand. Fra grav paa Slinde, Sogn.

Det er et utslag av den samme bevægelse naar ogsaa træspand med bronsebeslag optræder som gravurner i den senere del av den yngre romerske periode. Et typisk eksempel er et fund fra Vereidet, Gloppen pgd., Nordfjord,[2]) som før er beskrevet av Lorange. Træspandet blev fundet i en stor gravhaug og indeholdt brændte ben; blandt benstumpene laa et litet stykke betalingsguld. Tidsbestemmelsen støtter sig til typen i spandet. Det er i alle enkeltheter forskjellig fra de træspand som kjendes fra folkevandringstiden, men ligner fuldstændig spandet fra Slinde, fig. 82. Hankenes form, den kraftig profilerte avslutning paa hadden tyder paa den yngre romerske tid; særlig karakteristisk er det at de brede bronsebaand om spandet har tætte rækker av smaa drevne buler langs kantene, og dette skal tydelig imitere smaa runde naglehoder stillet tæt ved siden av hverandre (cf. Rygh fig. 302, 239, 215, 196 o. fl. l.). Motivet hører netop hjemme i den yngre romerske tid og findes heller ikke ved de yngre norske træspand. — I toppen av samme haug fandtes en sekundær grav med vaaben og andre jernsaker, hvorav bare en saks er bevaret.

Det andet eksempel jeg kan nævne fra Vestlandet er et nyere fund, men desværre mindre vel oplyst. Det er træspandet fra „Hydneshaugen“, Kongshaugen, paa Slinde, Sogndal pdg., Sogn.[3]) I denne

[1]) B. 3660. Ab. 1880, s. 270. Den mere sammensatte indretning av lokket paa det her avbildete naalehus er rekonstrueret ved at sammenholde flere eksemplarer i Bergens Museum; at det har været slik som det er avbildet, er fuldt sikkert.

[2]) B. 329, 330 og 2016. Lorange: N. Olds. i B. M. s. 103, hvor det ogsaa er avbildet; likesaa Rygh fig. 381. G. Gustafson: Norges Oldtid fig. 372. — Ifølge velvillig meddelse fra prof. dr. Conwentz er træet i spandet barlind.

[3]) B. 4963. Slinde, Sogndal pgd., Sogn. Ab. 1893, s. 144. — Andre samtidige træspand paa Vestlandet er: B. 389—90, to stykker fra Jæderen, Lorange, N. Olds. i B. M. s. 55, og B. 5598, fra Søndhordland, Bendixen, Ab. 1897, s. 17—18. Begge disse fund maa være ubrændte graver.

haug, hvor Slindebjerken før stod, fandtes det to graver, nemlig en mandslang gravkiste med ubrændt lik og oldsaker av Nydamformer (se s. 61), og i 3 m. avstand fra denne et mindre rundt gravkammer med murete sider, gulv av heller og to meget svære heller paa hverandre som tak. Kammeret skal ha været omtrent 1 m. i tvermaal og var da det fandtes, svært sammenseget. I dette kammer, som man mente var plyndret tidligere, laa restene av træspandet fig. 82. Professor Gustafson, som først har publiseret fundet, siger at dette maaske kan opfattes som en brændt begravelse nedlagt i træspandet, men at slutningen maa bli usikker da det i fundberetningen ikke omtales brændte ben. Jeg finder ogsaa at denne opfatning er den sandsynligste, saa meget mere som den kan sammenstilles med fundet fra Vereidet ovenfor og, forsaavidt det gjælder det runde gravkammer, med en kjedelgrav ikke langt borte, nemlig paa Aarøien i Sogndal (se side 35 note 2). Man kunde dog kanske tænke paa den eiendommelige skik med tomme bikar utenfor selve graven, som er nævnt i forbindelse med fundet fra Vinje og som vi senere kommer tilbake til. — Beslagene av træspandet har tætte rækker av smaa buler, ganske som spandet fra Vereidet. Ørene og hadden er støpt av bronse, av vakker og karakteristisk form; alt taler for en datering til 4de aarh., slutten

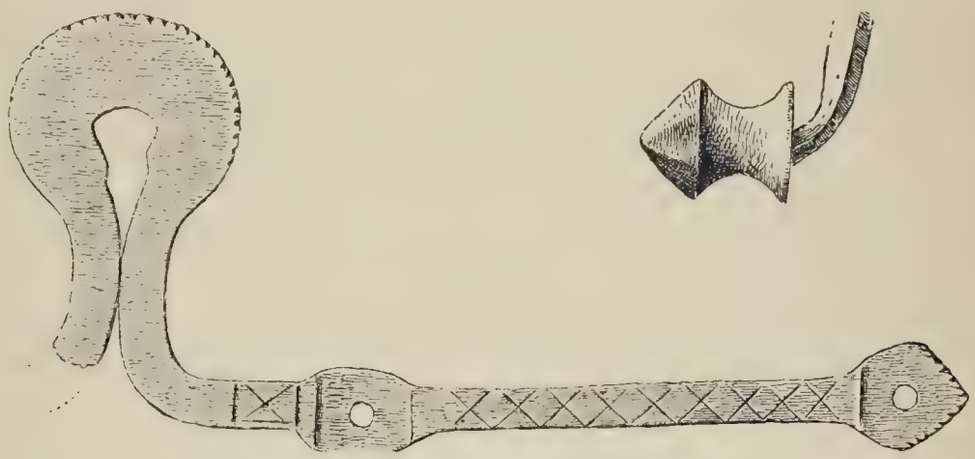

Fig. 82 b og c. $^1/_1$. Detaljer av træspandet fig. 82 a.

av den yngre romerske periode. Det blir altsaa fuldstændig samtidig med de oldsaker som fandtes i skeletgraven i samme haug.

Vi har hermed sluttet gjennemgaaelsen av de former urnegravene har i den romerske tid paa Vestlandet. Vi kjender nemlig ikke her sikre eksempler paa at trækar eller tiner uten metalbeslag har været brukt som gravkar. Da træet som oftest er forsvundet i jorden kan denslags kar bare paavises naar man finder den tætning av harpiks som har dækket karrets sammenføininger indvendig; paa Østlandet har slike kar ofte været brukt som gravurner i den ældre jernalder, mens de paa Vestlandet hittil ikke er paavist til dette bruk.[1]) Derimot kjendes de ogsaa paa Vestlandet fra ubrændte graver fra samme tid, og det vilde altsaa ikke være forbausende om det senere skulde vise sig at de leilighetsvis har forekommet som urner i brandgravene. Men findes det altsaa blandt de vestlandske gravkar fra romersk tid ikke andre urner av træ end de spand med bronsebeslag som er omtalt i det foregaaende, saa har det dog flere ganger været paavist at de brændte ben i denne periodes graver har været indpakket i næver, et arrangement som jo kan sis at være beslegtet med en urne av træ, men allikevel ikke kan regnes til virkelige urnegraver. Denne indretning av graven maa ses i sammenhæng med de mange tilfælder, hvor urnen har været indpakket i næver; jeg har ovenfor nævnt flere eksempler paa dette, og de er i virkeligheten næsten altid blit paavist i graver hvor benene ligger i et bronsekar, fordi næveren der var bevaret ved

[1]) Ingvald Undset: Fra Norges ældre jernalder. Aarb. f. n. Oldk. 1880, s. 89 ff. O. Rygh, i Ab. 1870, s. 96—133, og Ab. 1875, s. 193—202.

irren fra bronsen. Her har vi nu næverpakningen overført paa graver hvor det i det hele ikke er nogen urne. Ved behandlingen av disse fund gaar vi altsaa over til de graver, hvor de brændte ben ikke har været indesluttet i en urne, eller hvor ialfald urnen har været av den art at den ikke mere kan paavises.

Slik var forholdet i en haug som Lorange undersøkte ved Hove kirke i Sogn.[1]) Haugen var 70 m. i omkreds og næsten 4 m. høi; den var bygget av sand over en vid, men flat røis, gjennemgaaende 1 m. høi. Mot syd og øst begyndte røisen omtrent 2 m. indenfor haugens kant, mens det rundt nordsiden var en stenmur langs kanten i 12 m. længde, bare dækket av græstorven og skilt fra den indre røis ved et

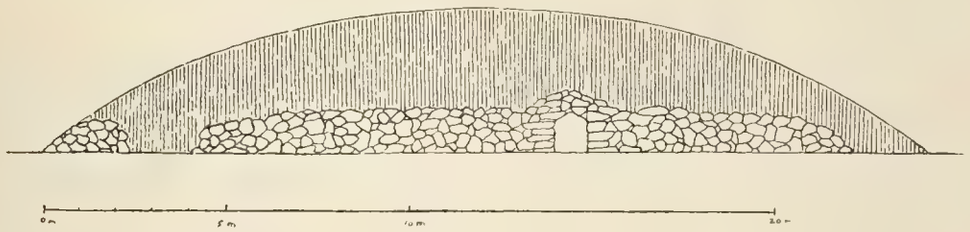

Fig. 83. Snit av haug ved Hove kirke. A. Loranges tegning.

Fig. 84. $^2/_3$.

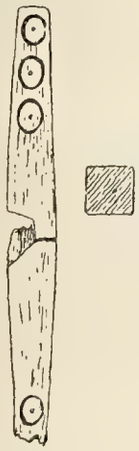

Fig. 85. $^1/_1$.

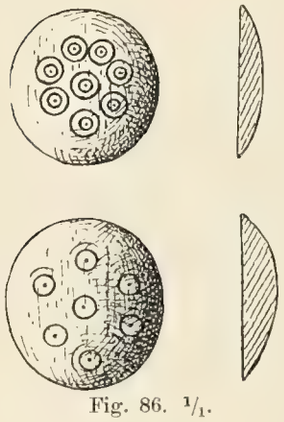

Fig. 86. $^1/_1$.

Fig. 87. $^1/_1$.

Fig. 84—87. Bensaker fra graven fig. 83.

2 m. bredt sandlag. Midt paa røisens flate overside var opført en 0.7 m. høi, kegleformet stentop ovenpaa en helle som dannet taket i en liten kiste. Kisten var rund, formet som en brønd, med murete sider og 1 m. dyp; dens gulv var en liten rund helle. Et tversnit av haugen er git fig. 83 efter skisse af Lorange, tegnet paa stedet. Paa gravens bund laa en samling brændte ben omgit av store næverstykker, hvori benene sandsynligvis har været indpakket.[2]) Blandt benene fandtes 9 bjørneklør, brudstykker av 3 eller 4 pilespidser av ben (fig. 84; av Lorange urigtig opfattet som haarnaaler), 2 terninger (fig. 85), 6 spille-

[1]) B. 4162. Hove, Vik pgd., Sogn. Lorange: Antikvariske Undersøgelser i 1882. III. Sogn. Ab. 1882, s. 92.

[2]) Lorange har opfattet dette som rester av en æske av næver; denne opfatning har dog intet bestemt støttepunkt. Efter analogi med andre fund finder jeg det mere sandsynlig at næveren bare er rester av en pakning omkring benene og at vi altsaa her har at gjøre med en grav uten urne. Sammenlign f. eks. graven fra Noreim, hvor det romerske bronsekar, der var brukt som urne, var indpakket i næver, og det nedenfor beskrevne fund fra Haugland, hvor det fandtes rester av løs næver omkring de brændte ben.

brikker av ben, delvis med ornamenter (fig. 86), brudstykker av en kam og av en haarpil, den sidste av samme type som fig. 80, endelig brudstykker av en ske av ben (fig. 87).

En særlig interesse har det netop beskrevne fund som et sikkert eksempel paa at man i den yngre romerske tid har opført en temmelig svær gravhaug i anledning av en brandgrav som ikke var utstyret med kostbart eller merkelig gravgods. Det samme var tilfælde ved en haug paa Haugland i Uskedalen, som jeg nylig undersøkte for Bergens Museum. Det vil være av betydning at referere denne undersøkelse detaljeret. Paa gaarden Haugland i Uskedalen (Kvinnhered pgd., Søndhordland) er en merkelig samling av hauger som tydeligvis har git anledning til gaardens navn og som helt til det sidste har været

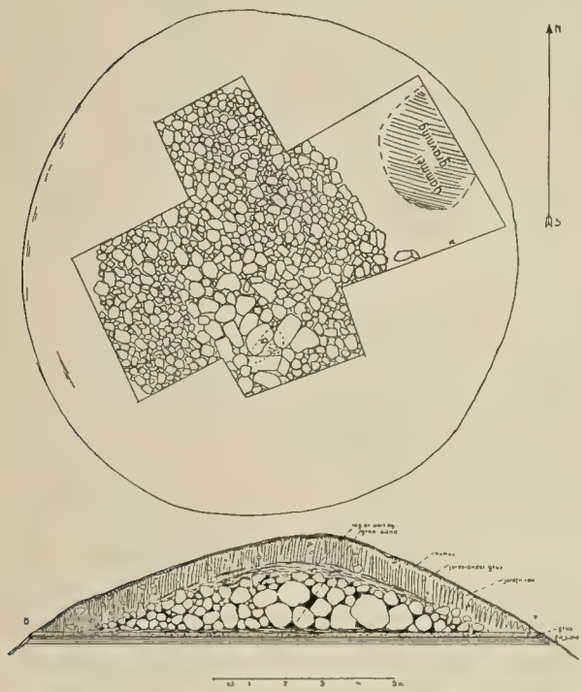

Fig. 88. Snit og plan av Sverdhaugen i Uskedalen.

H. S. fot.

Fig. 89. Snit gjennem haugen fig. 88.

betragtet med megen respekt av folkene i dalen.[1]) Haugene er tildels naturlige dannelser, dels gravhauger; tildels er det ogsaa fundet jernaldersgraver under flat mark i grusterrassen ved haugene.[2]) Den haug jeg undersøkte var meget svær, ganske kegleformet med bratte sider og spids top; den var i det hele ca. 30 m. i tvermaal ved foten og 8 m. høi. Imidlertid var bare den øverste del av haugen, 2.60 m. høi og 14 m. i tvermaal, kunstig bygget; underlaget var et fremskytende hjørne av den naturlige grusterrasse, som var isolert ved en dyp og bred grøft og avjevnet til en regelmæssig, ret avkortet kegle, med ganske horisontal overside. Paa hosføiete plan og snit er bare gjengit den kunstig opførte haug (fig. 88). Haugen kaldtes fra gammel tid „Sverdhaugen“ efter en bautasten som hadde staat paa den.[3]) Stenen er for lange tider siden bortført og slaat i stykker, men dens plads blev ved utgravningen paavist litt syd for haugens

[1]) A. Lorange: Antiquariske Undersøgelser i Søndhordland, 1881. Ab. 1881, s. 62.
[2]) Saaledes lerkarret B. 3862, avbildet Ab. 1904, s. 55.
[3]) I søndhordlandske dialekter er „sverd“ eller „risesverd“ det almindelige ord for bautastener.

midtpunkt, netop ret over gravens plads paa haugens bund. Paa haugens bund var et 10—20 cm. tykt lag av sand, blandet med litt lere, i bestemt adskilte lag av mørkere og lysere farve og tilsat med enkelte spredte kulstumper. Herpaa var lagt en røis, jordfri med store aapne rum mellem stenene. Den var paafaldende uregelmæssig bygget og av ualmindelig uensartet materiale (fig. 89, fotografi som viser snit gjennem røisen under gravningen); det var meget store og meget smaa sten om hverandre uten orden. De fleste var rullesten, men det var ogsaa ikke faa brudsten. Over røisen var igjen vekslende lag av samme sand som paa bunden, og derover kom haugfylden av ensfarvet jordblandet grus med enkelte sten iblandt. — Litt syd for midten av haugen og like under sporet efter bautastenens fot laa øverst paa røisen en trekantet smal helle, 0.94 m. lang, som dækket over et trekantet aapent rum mellem stenene. De sten som omgav dette lille rum var av de største i røisen, alle omtrent 1 m. i tvermaal, og fugene mellem dem var omhyggelig utfyldt med mindre sten. Selve rummet var 0.65 m. dypt og av rent tilfældig trekantet form (fig. 90 og 91). I den sydøstre smale krok av dette rum fandtes en samling brændte ben med rester av den næver, de hadde været indpakket i. Blandt benene var smaa rester av et litet flatt bronsebeslag; en del forbrændt glas; en liten draape av guld, saa stor som et litet hagl, tydeligvis en rest av et paa likbaalet ødelagt guldstykke: brudstykker av en benkam med ornamenter (fig. 92); bjørneklør og en klo av et litet rovdyr. Benene var rensete og hvite; det fandtes ikke spor av kul blandt dem. Baade benene og de store sten som dannet kammeret laa ovenpaa det graa sandlag der, som nævnt, strakte sig over hele haugens bund. Paa planen fig. 88 er graven merket B. Ved A paa samme plan, fandtes et litet fragment av en bronsenaal i bundlaget; ved C et skaar

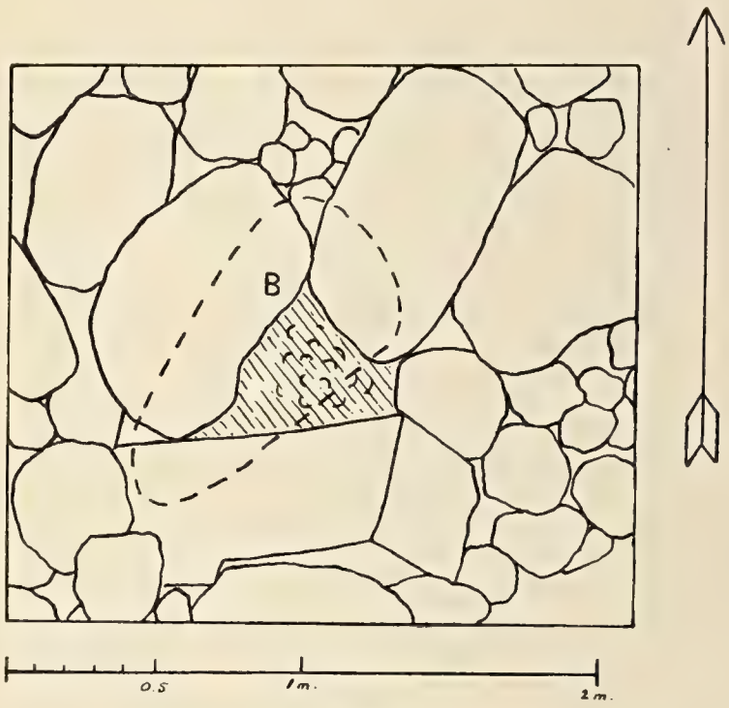

Fig. 90.

Fig. 91.

Fig. 90 og 91. Plan og foto av graven i haugen fig. 88.

av et grovt lerkar, som laa løst i gruset, 1.30 m. høiere end bunden, altsaa ogsaa litt høiere end røisens overflate.[1])

Ogsaa her har vi altsaa det merkelige forhold at en betydelig haug, hvis bygning maa ha kostet stort arbeide, var opført over en grav som maa kaldes fattig; bare den lille smule guld tyder paa at den begravete har været rik og anset. Det er ogsaa interessant at bautastenen hadde staat utenfor haugens midtpunkt, men netop over den plads hvor graven fandtes; dette tyder paa at stenen har været reist som et monument over denne grav umiddelbart efter begravelsen. Hertil kommer da at man ved bortgravning av en del av grusterassen har fordoblet haugens dimensioner; den bratte, kegleformete haug, 8 m. høi, med en bautasten øverst har været et overordentlig anselig mindesmerke.[2])

Endelig skal kort refereres et fund fra Eikjum ved Solvorn, Sogn.[3]) I den søndre side av en stor rund haug fandt man her ved tilfældig gravning en liten kiste av heller, omtrent 0.50 m. eller litt mere i tvermaal, og dækket av en litt større helle. I kisten fandtes brændte ben uten spor av nogen urne, og blandt benene laa en krumkniv av jern, avbildet fig. 93.

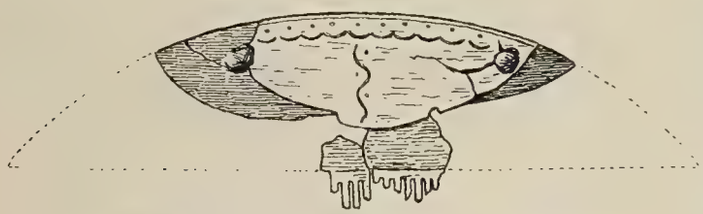

Fig. 92. $^1/_1$. Benkam fra graven i Sverdhaugen.

Fig. 93. $^1/_1$. Jernkniv fra en grav i Solvorn, Sogn.

Som eksempel paa en brandgrav hvor det hverken var urne eller nogen kiste maa jeg ta med et fund som blev gjort ved min utgravning av en haug paa Norheim i Etne.[4]) Haugen laa like øst for husene paa gaarden i en bakke som skraaner noksaa brat fra vest mot øst (se snit fig. 94). Den saa urørt ut; bare i toppen var det brutt bort nogen sten i overflaten. Tvermaalet var 17 m. i retning nord—syd, 19.50 m. i øst—vest. Høiden maaltes til 2.35 m. over foten paa sydsiden. Ved utgravningen viste det sig at haugen var opført paa en naturlig forhøining, saa den kunstig paaførte haug ingensteds hadde en større dybde end 1 m. Den bestod av svære sten blandet med jord, som utfyldte alle mellemrum mellem stenene. De fleste sten var et rigtig godt mandsløft og mange større; overalt i overflaten stak stenene op i dagen. Hele haugen over fandtes litt kul spredt hist og her mellem stenene.

Ved I paa planen fig. 94, fandtes en ildsten, en naturlig rullesten av rødbrun kvartsit med sterke slitmerker paa begge sider. Den laa løst mellem stenene like ved haugens sydvestre kant, og da den fandtes i urørt leie i haugen maa den være kommet ind dengang haugen blev bygget, men uvisst om med hensigt eller tilfældig. Det kunde tænkes paa en analogi med samtidige graver hvor gravgodset delvis har været nedlagt spredt — som vi kommer til i det følgende — eller det kunde kanske tænkes at ildstenen har været tillagt en profylaktisk virkning likesom fyrstaalet i senere tider. Ved II paa planen fandtes det paa bunden av haugen et kulblandet jordlag og derover et lag brændte ben uten kiste eller urne. Benene laa dels i klumper, dels mere spredt, fastklemt mellem stenene i røisen, og over dem var en del smaa heller, lagt horisontalt i flere lag paa hverandre. Spredt mellem benstumpene fandtes brudstykker av to brede flate bennaaler (fig. 95), brudstykker av en tyk rund bennaal brudstykker

[1]) B. 6103. B. M. Aarb. 1908, nr. 3, s. 22.

[2]) Bautastenens høide blev av folk paa stedet opgit noget forskjellig, til 7 eller 9 alen.

[3]) B. 5831. Eikjum, Hafslo pgd., Sogn. B. M. Aarb. 1903, nr. 14 s. 36. — Det fandtes desuten senere i samme haug en anden brandgrav, hvor urnen var et træspand fra folkevandringstiden. Det er nu i De Heibergske samlinger paa Amble, Sogn.

[4]) B. 6200. Norheim, Etne pgd., Søndhordland. B. M. Aarb. 1909, nr. 14, s. 12.

av en halvrund benkam orneret med indskaarne buer og linjer (fig. 96), likesaa av to benredskaper for skindberedning, kjøtkniver (fig. 98) og flere andre ornerte benstykker av uviss bruk (fig. 97 og 99); endelig skaar av et fint litet lerkar som i form har lignet Rygh fig. 360. Blandt benene fandtes ogsaa de vanlige brændte bjørneklør. Nær gravens sydøstre kant var det et par mindre klatter med kul paa bunden. Desuten var det i 1 m. avstand fra selve graven, henholdsvis mot syd og sydøst, to grunde, vide groper i jordbunden, fyldt med tykke rene lag av kul. Det saa ut til man hadde brændt baal her før haugen blev bygget. — Ved III paa planen fandtes brændte benstumper tyndt spredt over et omraade paa 4 × 2 m. Haugen var her ganske grund og benene laa for en stor del like under græstorven. Jeg er tilbøielig til at opfatte dette som en senere indlagt sekundærgrav, men da det ikke fandtes oldsaker er slutningen ikke sikker, og dette forhold spiller ialfald ikke nogen rolle for forstaaelsen av den samlet anlagte brandgrav ved II. Denne er ved lerkarret sikkert dateret til yngre romersk tid. De eiendommelige smaa baalpladser kommer vi senere tilbake til.

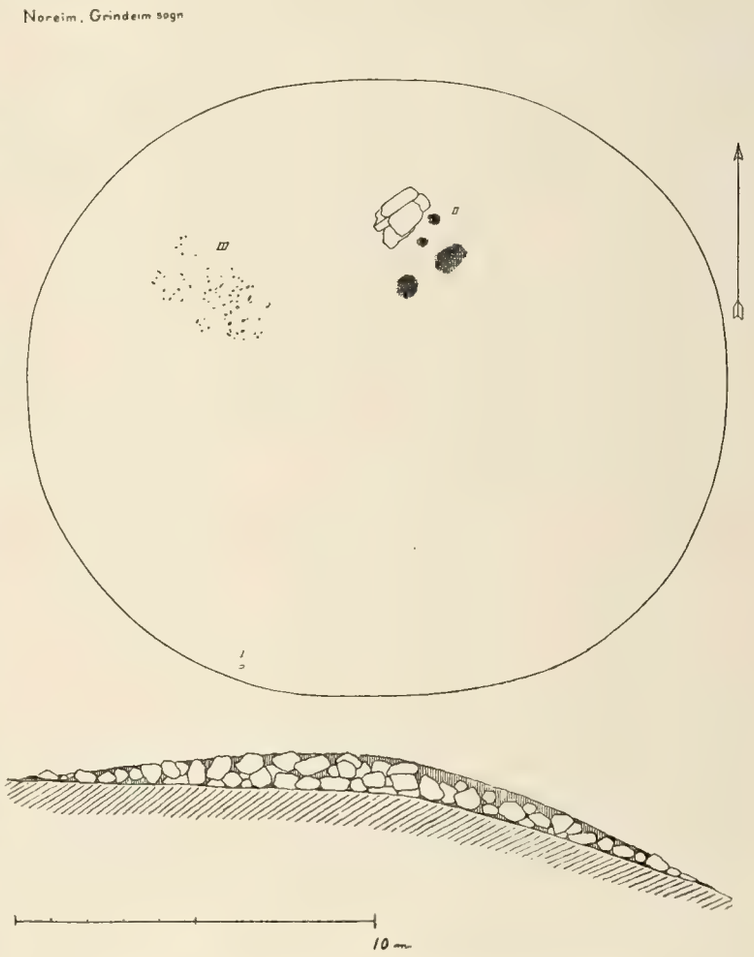

Fig. 94. Plan og snit av haug paa Norheim, Etne.

I de brandgraver som hittil er gjennemgaat har anlægget været enkelt og let at forstaa; selve graven har ikke bestaat i andet end de brændte ben, med eller uten urne, og det som regel fattige gravgods som har været nedlagt med benene. Det er imidlertid ogsaa truffet enkelte graver fra den yngre romerske tid som byr større vanskeligheter for forstaaelsen. Det har nemlig vist sig at gjenstande som maa tilhøre gravens utstyr i enkelte tilfælder har været spredt paa forskjellige steder i gravhaugen, mens dog de brændte ben findes samlet paa en enkelt plet, skjønt baade urne og gravkiste mangler. Alt i det fund fra Haugland i Uskedalen som er beskrevet straks ovenfor, saa vi at en bronsenaal blev fundet alene i bundlaget under røisen langt utenfor det lille gravrum hvor de brændte ben var samlet. Naalen er identisk med fig. 111 nedenfor og altsaa fuldstændig samtidig med den grav som fandtes i røisen; men at en eneste bronsenaal i et enkelt tilfælde er fundet under slike forhold kunde naturligvis være en tilfældighet. Andre fund har imidlertid vist at det ikke er saa. Av flere undersøkelser som jeg selv har hat leilighet til at foreta, fremgaar det at hauger med spredt gravgods maa tas med som et sikkert konstateret forhold blandt de vestnorske gravskikker i den yngre romerske tid. To eksempler paa slike graver skal her refereres utførlig, da forholdet vistnok aldrig har været fremstillet tidligere.

En høitliggende røis paa Nes i Kvinnhered, Søndhordland, var solgt som grustak for et veianlæg; Bergens Museum blev da underrettet for at det først kunde foretas en undersøkelse, og røisen blev derpaa

utgravet av mig i mai 1905. Røisen er forøvrig tidligere omtalt av B. E. Bendixen.[1]) Den var 15 m. i tvermaal i retning nord—syd, 17 m. i retning øst—vest. Da den laa i en noksaa brat bakke var toppen 1.10 m. høiere end foten paa den øvre side, mens høiden over den nedre side var 4.10 m. I midten hadde røisen en mægtighet av ca. 2 m. Dens ytre form var jevnt og vakkert hvælvet og overflaten tyndt græsklædt med enkelte opstikkende sten. I den nordvestre kant hadde det engang staat et fæhus, hvis tomt nu saas som et firkantet indsnit i haugen. Ellers var den ikke skadet, som vi skal se det kunde paavises med fuld sikkerhet ved hjælp av den eiendommelige indre bygning. Røisen var nemlig opført ganske paa

Fig. 95. 1/1.

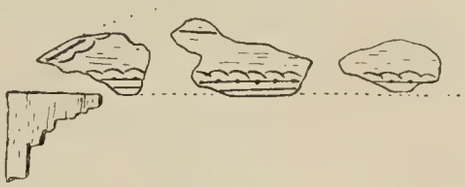

Fig. 96. 1/1.

Fig. 98. 1/1.

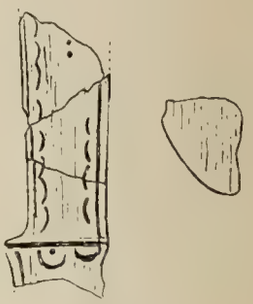

Fig. 97. 1/1.

Fig. 99 1/1.

Fig. 95—99. Bensaker fra graven II i haugen fig. 94.

samme maate som den samtidige grav paa Haugland i Uskedalen jeg har beskrevet ovenfor. De øvre lag bestod omtrent likelig av sort muld og sten, udelukkende rullesten av meget forskjellig størrelse fra smaa nævesten til et godt mandsløft; nogen ganske enkelte var betydelig mere end et mandsløft. Derimot var det ikke jord i den indre kjerne av røisen; det var her en typisk tør røis av store rullesten; de mindre sten laa ofte helt frit og løst i mellemrummene mellem de større, og fra det lodrette snit gjennem røisen under gravningen kunde man ofte se langt ind gjennem det aapne rum mellem stenene. Mellem de to deler av røisen var det et sammenhængende lag av graagul lere som hadde hindret jorden fra at glide ned mellem stenene, og sandsynligvis var lagt der netop i den hensigt. En haug av denne bygning gir i sig selv fuldt sikkert bevis for at den ikke tidligere er forstyrret, da ethvert senere indgrep nødvendigvis maatte ha forrykket den utprægete lagfølge. Jeg var først tilbøielig til at tro at det skarpe

[1]) Ab. 1894, s. 21, hvor den nævnes for første gang. Mit fund er tidligere omtalt i B. M. Aarb. 1905, nr. 14, s. 16. B. 5931.

skille mellem de to deler av røisen betegnet en sekundær paabygning av en oprindelig jordfri røis. Men dette blev motbevist ved resultatet av undersøkelsen, idet de oldsaker som fandtes spredt i og under den indre røis sikkert er samtidige med graven som var anlagt like under haugens overflate.

Røisen blev saa godt som helt gjennemgravet; den indeholdt bare en grav, nemlig en større samling brændte ben, nedlagt rensete og hvite, uten spor av nogen urne. De fandtes like under græstorven i haugens overflate ved *i* paa planen fig. 100. Blandt benene fandtes brudstykker av en stor rund bennaal (fig. 102), av to flate bennaaler, som ved at sammenstilles har kunnet rekonstrueres med fuld sikkerhet (fig. 101), av en kam og av et litet redskap av ben som har været brukt ved tilberedning av skind (kjøtkniv); desuten mindst seks sammensmeltete glasperler, fragmenter av en bronsekjede og en liten bronsestift. Her var altsaa selve graven; men lodret under den, helt paa bunden av den indre røis, fandtes yderligere en liten klump brændte benstumper, nedlagt samlet ved kanten av en av de nedenfor omtalte baalpladser. Denne lille benhaug var altfor ubetydelig til at kunne opfattes som en selvstændig begravelse; den maa, som ogsaa arrangementet antyder, forklares som et tilbehør til graven i overflaten. Videre fandtes det gjennem hele røisen spredte stumper av ben og kul, mest paa bunden, men delvis ogsaa høiere op i røisen; paa samme maate fandtes ikke faa hestetænder, nogen faa jernnagler og andre smaa jernstykker, som ikke er særlig avsat paa planen, samt endelig de fundstykker som er avmerket paa grundplanen fig. 100. De enkelte stykker er opført i den forklarende tekst under figuren; en krumkniv av jern og et brudstykke av en spiralfingerring av guld er avbildet fig. 103 og 104. Sakene fandtes dels i bundlaget under røisen dels høiere oppe mellem stenene. Saavidt formen gir leilighet til at bestemme tiden, tilhører de den yngre romerske periode og er altsaa samtidige med graven. I jordbunden under røisen var det to steder (*g* og *m* paa planen) grunde men vide fordypninger fyldt med tykke rene lag av kul; auren under kullene saa ut til at være brændt og disse groper er da sandsynligvis baalpladser, hvor overflatens muldlag har været fjernet før baalene blev tændt. De er vistnok for smaa til at selve likbaalet kan ha staat her;

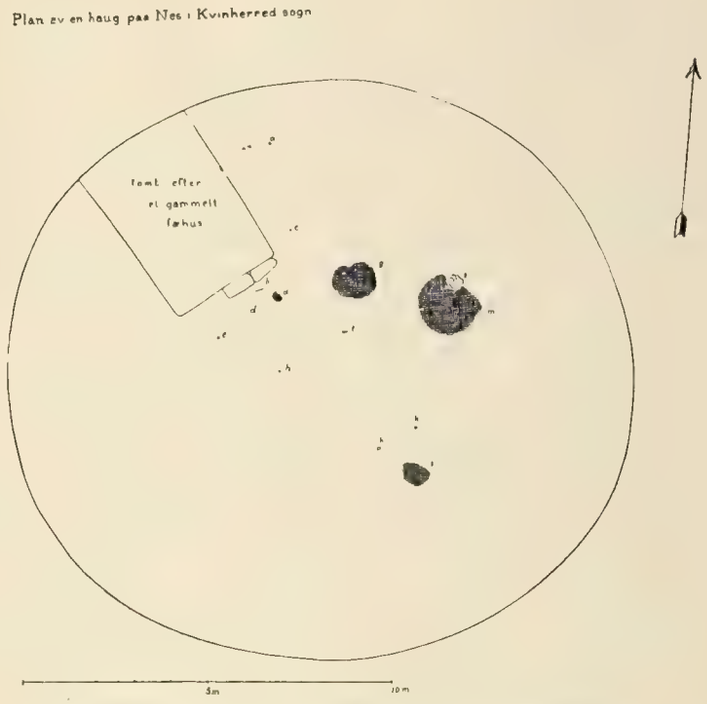

Fig. 100. Plan av en gravrøis paa Nes i Kvinnhered.

a. To smaa randstykker av et stort, simpelt spandformet lerkar. *b*. En firkantet jernten, 15.6 cm. lang. *c*. Et litet skaar av samme lerkar som ved a. *d*. Sammenhængende klumper av kul med enkelte benstumper og et randstykke av et lerkar av anden form end det første. *e*. Et simpelt haandsnellehjul av klebersten, fundet 50 cm. høiere end bunden. *f*. Krumkniv av jern, fundet 1 m. høiere end bunden. *g*. En grund fordypning i grusbunden under røisen, fyldt med en mængde ren sort kul, men uten ben og oldsaker. *h*. Fragment av en spiralfingerring av guld (ormhodering) fundet staaende paa kant i bundlaget. *i*. En større samling brændte ben, rensete og hvite, fundet like under græstorven i haugens overflate. *k*. Smaa lerskaar, dels av samme spandformete lerkar som ved *a*, dels av en hankepotte. *l*. En grund fordypning i grusbunden, fyldt med kul, i det hele anlagt ganske som den der er avsat ved g. *m*. Lignende fordypning i grusbunden, ogsaa fyldt med kullag. Ved dennes kant fandtes lodret under *i* ogsaa en liten samling brændte ben. — Hvor ikke andet er anført ved de enkelte stykker fandtes alt i bundlaget under røisen.

vi skal ogsaa se at lignende baalpladser kan findes under hauger som dækker ubrændte begravelser.[1]) Det maa da ha været av visse rituelle hensyn man har tændt baal paa haugtomten før haugen blev bygget. Den mindste forekomst av kul paa bunden av røisen (ved *l* paa planen fig. 100) syntes derimot ikke at representere nogen baalplads, skjønt kullene ogsaa her var samlet i en grund grop.

De eiendommelige forhold ved dette fund kan sammenfattes slik. Baalpladsene paa bunden viser at man først har tændt ild et par steder paa den plads som var valgt for begravelsen; da en del av de brændte ben fandtes under den indre røis, har sandsynligvis bygningen av gravrøisen først været begyndt efterat benene var samlet efter likbaalet. Røisens indre bygning viste at den ikke tidligere hadde været forstyrret, og følgelig er de forskjellige fundstykker (krumkniven, guldringen, snellehjul, lerskaar, hestetænder etc.) kommet paa sin plads mens røisen blev opført. Enkelte lerskaar fundet løst i en haug kunde naturligvis forklares ved tilfældigheter; men det kan ikke godt gjælde flere brukbare redskaper og endda mindre en kostbarhet som et stykke av en guldring. Jeg tror derfor at disse saker maa opfattes som en del av det gravgods som den døde fik med, og at man paa den maate har kunnet sprede gravgodset, viser hvorledes hele gravrøisen her er blit opfattet som en integrerende del av gravens omraade. For opfatningen av denne skik er det ogsaa vigtig, at alle de saker som fandtes i klump med de brændte ben, hadde været med paa likbaalet, mens de som fandtes spredt, ikke viser spor av at ha været i brand.

Denne gravskik er imidlertid ikke uten sidestykke. Det er alt nævnt at det vistnok maa opfattes paa samme maate naar der i den ovenfor omtalte grav paa Haugland i Uskedalen fandtes en bronsenaal i haugens bundlag i betydelig avstand fra selve begravelsen. Sandsynligvis maa vi ogsaa søke denne forklaring for de eiendommelige forhold i en haug ved seminariet paa Stord, som blev undersøkt av

Fig. 101 og 102. $^2/_3$. Ben.

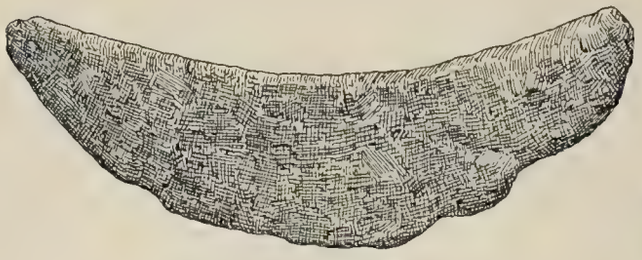

Fig. 103. $^1/_1$. Jernkniv.

Fig. 104. $^1/_1$. Guld.

Fig. 101—104. Oldsaker fra haugen fig. 100.

I. Ross i 1870.[2]) Haugen var delvis ødelagt før og det oprindelige anlæg kom derfor ikke klart frem. Saa meget er imidlertid sikkert at det straks ind fra den nordvestre kant av haugen fandtes et brandlag paa fjeldbunden og deri brændte ben og en bronsespænde, fig. 105. Et stykke øst for midten fandtes et andet brandlag med brændte benstumper, 9 smaa blaa glasperler, skaar av to lerkar og et litt ufuldstændig glasbæger, det sidste avbildet fig. 106. Oldsakene fra de to forskjellige brandlag maa være fra samme periode og kunde forsaavidt godt tilhøre samme grav. Endelig fandtes det tæt ved den østre kant av haugen en sekundært anlagt brandgrav fra vikingetiden, som forresten var meget forstyrret før undersøkelsen.

[1]) Fund fra Døsen, Os, blandt skeletgraver fra folkevandringstiden i det følgende.

[2]) B. 2621—31. Seminariet, Stord pgd., Søndhordland. — Den beretning I. Ross indgav om fundet er refereret fuldstændig Ab. 1870 s. 60—63. Et kortere utdrag findes hos Lorange: N. Olds. i B. M. s. 75.

Endelig skal jeg meddele min undersøkelse av en haug paa Sande i Gloppen, hvor dog forholdene var meget kompliserte og tildels vanskelige at forstaa.[1]) Denne gravhaug var 17 50 m. i tvermaal og 1.50 m. høi, av meget regelmæssig rund form; jordbunden under haugen hadde svakt held fra syd mot nord. Haugens kjerne var en jordfri røis av stor sten med meget ujevn overflate; dens top var 1.15 m. over bunden. Derover var et noksaa tykt lag av jord blandet med mindre sten, og endelig bestod overflatelaget av ren sand. Like under overflaten tegnet sig særlig en stripe av lys gul sand. Den indre stenkjerne i haugen var tydeligvis i det væsentlige urørt og indeholdt bare én grav, som maa skrive sig fra den yngre romerske periode; men desuten var det sekundært indsat i haugen tre eller fire forskjellige anlæg fra folkevandringstiden og vikingetiden. Vi maa først i korthet gjennemgaa disse fund for derpaa at kunne utskille det som virkelig tilhører den primære grav. Fra vikingetiden er først en ljaa, nogen andre ubestemmelige og forrustete jernstykker samt 150 nagler og spiker som fandtes spredt uten orden og i forskjellig høide, i sand- og jordlagene over hele haugen; disse stykker maa dog antas at være sammenhørende og utgjør antagelig utstyret til en ubrændt grav. Ved I paa planen fig. 107 a fandtes et horisontalt kullag i 0.75 m. høide over bunden; det indeholdt en rikt utstyret brandgrav fra vikingetiden, og denne kunde ses at være indlagt senere end de ovenfor nævnte spredte jernstykker. Ved den nordøstre kant av denne brandgrav og delvis indblandet i dens kullag fandtes brudstykker av to spandformete lerkar fra folkevandringstiden, harpikstætning til en trætine samt en hel og en halv hegte av sølv. Den sidste nivellertes til 0.35 cm. høiere end bunden; harpikstykkene laa i samme høide, lerskaarene kanske gjennemgaaende noget høiere. De to lerkar var knust og sammenhørende stykker laa ikke sammen; likesaa var de ikke paa langt nær fuldstændig tilstede. Forklaringen gir sig selv; de forskjellige stykker som fandtes her er bragt i uorden ved anlægget av den store brandgrav fra vikingetiden. Som forholdet foreligger kan det sluttes at det her, før vikingegraven blev anlagt, har staat to spandformete lerkar fra folkevandringstiden[2]) og en trætine tættet med harpiks. De tre kar hører efter al sandsynlighet sammen, men kan paa den anden side ikke ha nogen direkte forbindelse, hverken med den primære begravelse eller med de to graver fra vikingetiden. Forholdet kan da ikke godt opfattes anderledes end at de tre kar er de eneste paaviste rester av endda en grav i haugen, en fattig utstyret og simpelt anlagt skeletgrav fra folkevandringstiden. Slike fattige skeletgraver uten kiste forekom f. eks. paa gravfeltet ved Grindheim i Etne (B. M. Aarb. 1904, nr. 10). Derimot tror jeg at det er en tilfældighet at sølvhegten fandtes like ved lerskaarene og harpikskittet; efter sin form kan den vistnok ikke sikkert tidfæstes, men efter fundforholdene i det hele maa den regnes med til den primære begravelse, brandgraven fra den yngre romerske tid, som vi nu gaar over til.

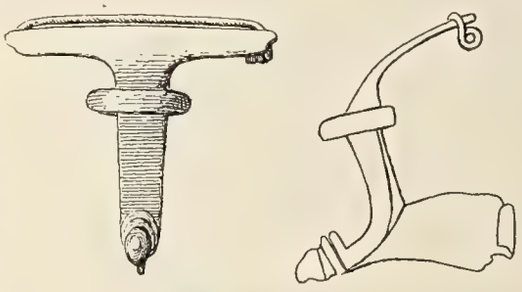

Fig. 105. $^1/_1$.

Fig. 106.
Spænde og glasbæger fra grav paa Stord.

[1]) B. 6037. Sande, Gloppen pgd., Nordfjord. B. M. Aarb. 1906, nr. 14, s. 18—21.

[2]) Det ene av dem er av typerækken Ab. 1904, s. 55—58, fig. 12—15, former som foreligger i vel daterte fund fra 5te aarh. Det andet identisk med fig. 45 og 46 smst. der efter gode fund kan sættes til midten av 6te aarh. Det maa sikkert være en merkbar tidsforskjel mellem de to lerkar, dog ikke større end at de kan tænkes at være nedsat samtidig.

De fund i haugen som blir tilbake efterat vi har utskilt hvad der kan henføres til sekundære anlæg, er følgende: Ved V paa planen fig. 107 laa en stor samling brændte ben, dels i bundlaget, dels mellem og over de underste sten i røisen. Der var ikke nogen kiste, heller ikke spor av urne eller andet dække omkring graven. Blandt benstumpene fandtes stykker av mindst tre pilespidser av ben, hvorav de bedste er avbildet fig. 108—110. Ved VI paa planen fandtes to smaa, spinkle bronseringer

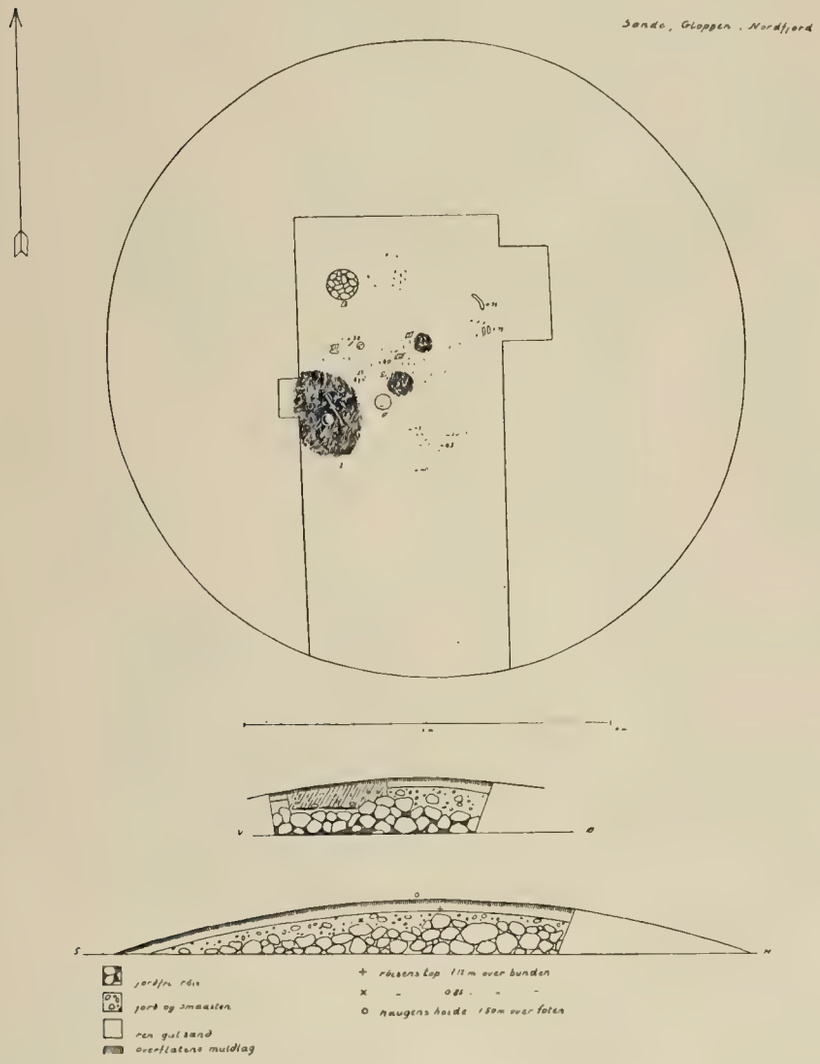

Fig. 107. Plan og snit av en haug paa Sande, Gloppen.

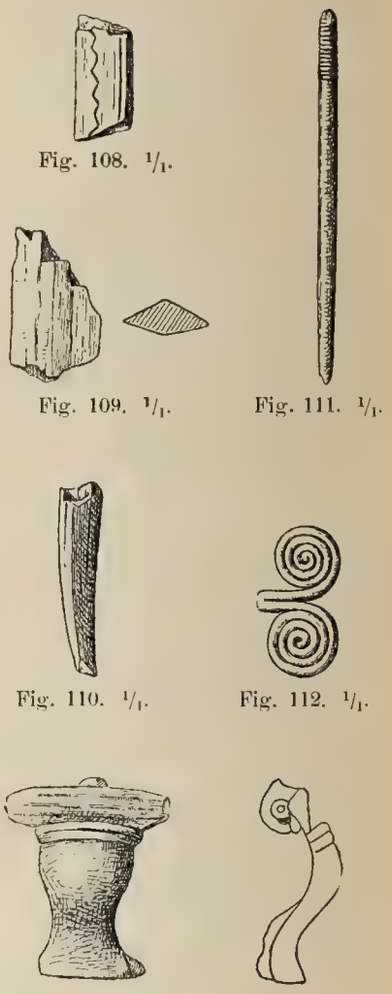

Fig. 108. 1/1.

Fig. 109. 1/1.

Fig. 111. 1/1.

Fig. 110. 1/1.

Fig. 112. 1/1.

Fig. 113. 1/1.

Fig. 108—113. Oldsaker fra primærgraven i haugen fig. 107.

og ved VIII tre bronsenaaler (fig. 111); begge steder laa disse fundstykker i bundlaget, et fast, mørkt jordlag som dækket bunden under røisen, her likesom i de alt omtalte graver paa Nes i Kvinnhered og paa Haugland i Uskedalen. Alt dette laa i oprindelig leie, da de dypere deler av røisen og bundlaget sikkert aldrig hadde været rørt før. Sølvhegten (fig. 112) laa som nævnt ved IV paa planen og 0.35 m. over bunden; dens plads var vistnok forstyrret ved anlægget av den sekundære brandgrav, men den maa ogsaa oprindelig ha været indlagt høiere end bunden, da dette anlæg ikke hadde berørt de dypere partier. Videre fandtes ved III paa planen en bronsespænde, fig. 113, liggende løst i gruset like under torven i overflaten. Den laa altsaa ovenpaa det rene sandlag som dækket hele haugen med undtagelse av partiet

over den store brandgrav fra vikingetiden og maa antas at være kommet til samtidig med de mange løstfundne ubrændte stykker fra vikingetiden. Spænden maa altsaa paa den plads hvor den nu fandtes, være sekundært avleiret og er da vistnok kastet dit med den jord som blev gravet op ved anlægget av den store brandgrav. Vi har jo alt set at denne brandgrav maa være indlagt i haugen efterat ogsaa det gule sandlag var kommet til. Spænden maa oprindelig ha ligget i det øvre lag av kjernerøisen etsteds paa den plads som nu var optat av den store brandgrav.

Samler vi disse forhold faar vi et anlæg som i høi grad minder om fundet fra Nes i Kvinnhered. En brandgrav med rene, brændte ben nedlagt samlet men uten kammer eller urne; rester av brændt gravgods blandt benstumpene og spredt en del ubrændte oldsaker av samme alder som graven — i begge tilfælder fra den yngre romerske periode — fundet paa forskjellige steder i haugen, dels i bundlaget, dels noget høiere oppe mellem stenene i den indre røis. Og likheten strækker sig videre. Ogsaa i haugen paa Sande hadde det to steder brændt mindre baal paa haugtomten. Merkene derav paavistes nu som grunde vide groper i haugens bund, fyldt med meget kraftige og rene kullag; aursanden under var hvitbrændt. Likesaa fandtes et tredje, meget mindre kullag. Sammenligner man planene av de to hauger (fig. 100 og fig. 107) er likheten i anlæg slaaende, naar man ser bort fra de sekundære graver som er kommet til i haugen paa Sande. Nær tilsvarende er ogsaa de to smaa baalpladser i haugen paa Norheim, fig. 94. I haugen paa Sande fandtes det imidlertid endda et eiendommelig forhold som ikke har noget sidestykke i de andre hauger. Ved IX paa planen var det i auren gravet en grop, 0.80 m. i tvermaal, 0.35 m. dyp. Den var helt fyldt med smaa sten uten jord eller sand imellem, men med litt kul her og der. De fleste av stenene var tydelig forbrændt og ildskjøre, men da det ikke hadde brændt noget baal i denne grop maa de ha været samlet fra en anden baaltomt for at føres hit og begraves. Man kunde kanske tænke sig at de hadde hat noget at gjøre med likbaalet, men jeg har ellers aldrig truffet noget eksempel paa denne særlige begravelse av brændte sten. — Endda et fælles træk som knytter disse fund sammen til en egen gruppe er ogsaa det at benmassen er begravet uten urne og gravkiste. I haugen paa Haugland i Uskedalen var graven rigtignok et aapent rum mellem stenene i røisen, men helt tilfældig og uregelmæssig anlagt; i gravene paa Norheim i Etne, Nes i Kvinnhered og Sande i Gloppen var ingenting gjort til beskyttelse eller avmerkning av selve graven.

Efter et overblik over de fund som jeg her har stillet sammen, byr det sig en meget interessant sammenligning med gravskikken i Beovulf saaledes som den er fremstillet av dr. Knut Stjerna (A. T. S. 18: 4). Den haug som reises over Beovulfs grav opføres av to særskilte deler, den indre „hlæw", røisen, og den ytre „hrûse", det dækkende jordlag. Det fremgaar av skildringen at røisen utgjør en meget væsentlig del av det hele monument, og jeg kjender ikke paa Vestlandet noget andet fund, hvor forholdene i haugen saa fuldstændig dækker dette begrep som i de hauger vi her har gjennemgaat. Særlig i de to første hauger — Haugland og Nes — som ikke tidligere var forstyrret, var det tydelig at den anselige røis var bygget færdig, endog dækket med et beskyttende lag av lere, før det blev paaført jord over. Muligens har den haug I. Ross undersøkte paa Nordre Eide i Ølen hat en lignende bygning (s. 25). Ellers har jo de samtidige og senere hauger forskjellig indretning; helt jordfrie røiser, hauger av jord og sten blandet, jordhauger med en mindre stendynge over selve graven, men neppe noget som fuldstændig kan sammenstilles med den utprægete eiendommelige bygning av haugen som foreligger her. Overensstemmelsen med den grav som er skildret i Beovulf kan da tillægges en viss betydning, og jeg vover derfor at utvide sammenligningen til endda et forhold ved Beovulfs likfærd. Det fortælles i sangen at en mængde rustninger og vaaben lægges paa baalet og brændes med kongens lik. Efter branden blev det paa den plads hvor baalet hadde staat, bygget en svær røis og denne igjen dækket med et lag av jord; dernæst blev det yderligere nedlagt en mængde kostbarheter i haugen. Dr. Stjerna har antat at den dobbelte ofring av gravgods, først paa baalet og derpaa i haugen, ikke kan tænkes at ha foregaat i virkeligheten, og søker derfor at forklare den formentlige motsigelse ved teorien om en sammenarbeidelse av to uavhængige skildringer av begravelsen. I vore vestnorske gravfund har vi imidlertid virkelig fundet spor av en slik skik; vi har set at i en del graver er noget av den dødes utstyr brændt paa baalet og kommet med i graven blandt de brændte ben,

mens andre gjenstande som ikke har været i brand er nedlagt dels spredt paa haugtomten, dels mellem stenene i røisen eftersom denne blev opført, og dette er videre truffet netop i tilfælder hvor ogsaa gravhaugens bygning viser en paafaldende likhet med den haug som er skildret i Beovulf.[1]) De kronologiske forhold taler ikke imot at disse forhold stilles sammen. Dr. Stjerna har paavist, at de ældste partier av Beovulfsangene maa være blit til i en tid da det 4de aarhundredes traditioner endda var fuldt levende; han nævner for de ældste tiden omkring 400, for andre det 5te aarhundrede. Grænsene for de oprindelige sangers tid kan han saaledes sætte ved slutten av 4de aarh. og begyndelsen av 6te. Tiden for vore fund er git med spænden fig. 113, som i ethvert fald ikke kan være yngre end det 3dje aarh. og guldringen fig. 104[2]), som heller ikke kan være fra en senere tid; i begge tilfælder vil man ogsaa være tilbøielig til at sætte tiden tidligere end den sidste del av 3dje aarh. Den gravskik vi her behandler optræder altsaa paa Vestlandet omtrent et aarhundrede tidligere end den tid da Beovulfsdigtets ældste sanger blev til, men den kan jo ogsaa ha været fortsat noget senere end de foreliggende fund vidner om. I ethvert tilfælde blir dog ikke tidsforskjellen saa stor at den kan utelukke at disse graver sættes i forbindelse med de traditioner Beovulfsangene gaar tilbake paa.

Den sammenligning jeg her har foretat er naturligvis bare ment som et bidrag til Vestlandets kulturhistorie og har ingenting at gjøre med spørsmaalet om hvor Beovulf hører hjemme. De sterkeste grunde taler vel for at geaterne er samme folk som gøterne; dr. Stjerna har gjort Øland til Beovulfs hjemsted. Den gravskik vi har for os vidner altsaa om forbindelser mellem Vestlandet og andre nordiske stammer længer mot øst; den er blandt andre et træk som vidner om dyptgripende forandringer i gravskikken fremkaldt ved nye kulturforbindelser som blev indledet i den yngre romerske periode. Det bør da ogsaa nævnes at bronsespænden fig. 113 fra graven paa Sande er av en utpræget østlig type; den er særlig almindelig i Vestpreussen, hvor den maa antas at være utviklet og ha sit egentlige hjem, men forekommer ogsaa rikelig paa Bornholm samt av og til i det sydlige Sverige og Norge. Paa Vestlandet kjendes to eksemplarer.[3]) Paa den anden side er guldringen fra Nes en utpræget vestnordisk type.[4])

Jeg har i det foregaaende flere ganger nævnt den utvikling henimot et rikere utstyr av graven som er saa fremtrædende naar vi gjennemgaar den romerske periodes brandgraver paa Vestlandet, og som vi skal se er fuldstændig parallel med den samtidige utvikling av skeletgravene. Det er av betydning at de her foreliggende fund, efter den tidsbestemmelse som netop er git, maa sis at være blandt de aller ældste hvor det fyldigere gravgods begynder at vise sig. Det rikere utstyr av den døde viser sig altsaa først i forbindelse med andre eiendommelige træk, en særegen bygning av haugen og en paafaldende fordeling av gravgodset. Ved den fortsatte utvikling av gravskikken gjennem det 4de aarh. og ned gjennem folkevandringstiden var det bare det første av disse træk som holdt sig og blev ført videre; gravene blev stadig rikere utstyret, men forøvrig faldt man væsentlig tilbake til den ældre tradition, baade med hensyn til gravgodsets fordeling og haugens bygning. Det er da ikke underlig at de graver hvor vi møter den nye skik med alt tilbehør, hittil har været sjeldne; jeg har kunnet anføre tre eksempler, som alle ser ut til at være ganske samtidige. De maa opfattes som representanter for et forholdsvis kortvarig overgangsstadium som neppe har strukket sig ut over det 3dje aarh.

Før vi forlater disse fund maa det tilføies at det i én henseende er en meget væsentlig forskjel fra den grav hvis anlæg beskrives i Beovulf. Der bygges haugen paa selve den plads hvor likbaalet har staat; i vore fund har likbaalet brændt andensteds og de brændte ben er samlet og renset efter branden for at føres til den plads man hadde valgt for graven. Løsningen av denne vanskelighet ligger saa langt utenfor min hovedopgave at jeg bare ganske kort skal antyde en forklaring. Mens de andre træk ved Beovulfs begravelse slaaende kan sammenstilles med de her fremlagte brandgraver fra 3dje aarhundrede er

[1]) I beretningen om Avaldsnesfundet sis det at 5 mindre guldringer fandtes „i selve haugauren", altsaa i fylden utenfor gravene. Urda II, s. 328. Desværre er denne beretning i de fleste henseender uklar og ikke til at stole paa.

[2]) Almgren, Studien, s. 61. — Stjerna i A. T. S. 18: 1, s. 91, note 1.

[3]) Almgren, l. c. Cf. fig. 26 ovenfor.

[4]) Stjernas type B. I, se A. T. S. 18: 1, s. 94.

begravelsen av benene blandet med baalmørje, eller likefrem at haugen bygges over baaltomten, en skik som først senere kommer ind. I 3dje og 4de aarh. blev over hele Norden de brændte ben samlet og renset før begravelsen. Til sammenligning med Beovulf nævner Stjerna særlig Odinshögen ved Gamla Uppsala, hvor gravmindet virkelig dækket selve baalpladsen; dette fund sætter Stjerna til tiden ved 500 e. Kr. Det er sikkert nok et av de tidligste eksempler paa en helt ny skik som begynder at trænge ind og som ogsaa paa Vestlandet begynder at vise sig i det 6te aarh., men først blir mere almindelig henimot vikingetidens begyndelse. Efter dette skulde skildringen av Beovulfs begravelse være sammenarbeidet av flere kronologisk uensartete partier; det er træk som peker tilbake mot det 3dje aarh. og det er andre som ikke kan være ældre end omkr. 500. Men alle træk har dog sit motstykke i det foreliggende arkeologiske materiale.

Graver fra romersk tid med ubrændt lik. Som vi har set er det mulig at ubrændt begravelse alt var i bruk i den førromerske tid paa Vestlandet, og fra den ældre romerske periode har vi sikre beviser for at saa var tilfælde. Gjennem hele perioden ser det i virkeligheten ut til at gravlægning av ubrændt lik i det hele har været ganske utbredt; men det har faldt sig saa at de fleste av

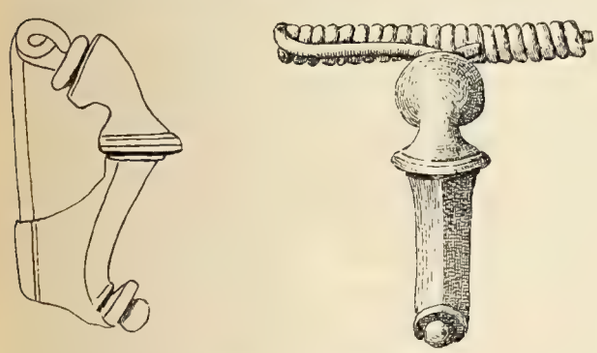

Fig. 114. 1/1. Bronse.

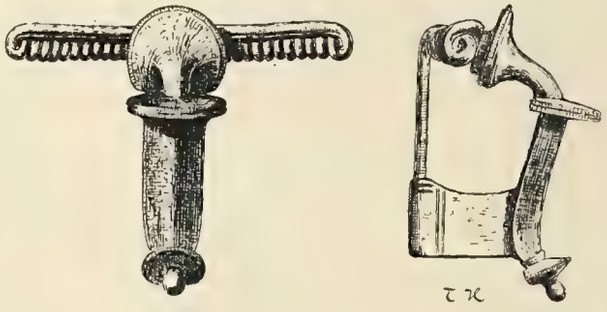

Fig. 115. 1/1. Bronse.

de fund som foreligger er kommet frem ved tilfældige gravninger og kun faa tilfælder er oplyst ved en fagmæssig undersøkelse. Den følgende fremstilling av den ubrændte gravskiks utvikling i de første aarhundreder efter Kristus maa derfor bli temmelig summarisk. Jeg er væsentlig henvist til at holde mig til gravgodset, da det foreligger saa faa opgaver over haugens og gravens indretning.

Efter gravenes utstyr kan fundene fra den romerske periode inddeles i to hovedgrupper; den ene, som væsentlig er den ældre, med forholdsvis fattig og enkelt gravgods, den anden utmerket ved meget rikere utstyr som kommer ind i det 3dje aarh. og fortsætter sig i folkevandringstidens rike skeletbegravelser. Som en formodning tør det nævnes at den ældre, fattige gruppe har sine forutsætninger i de ubrændte graver uten noget gravgods, som med sandsynlighet kan henføres til den førromerske jernalder.

Et godt eksempel av den ældre gruppe har vi i en grav paa Re, Lye pgd., Jæderen, som blev utgravet av professor Gustafson.[1]) Haugen ligger paa en naturlig bakke og faar derved en imponerende høide saa den raker op over husene. Den kunstig opførte haug var 3.50 m. høi, altsaa allikevel meget anselig, og 20 m. eller noget mere i tvermaal. 3—4 m. v.n.v. for midten av haugen fandtes et daarlig bygget gravkammer med spor av ubrændt lik, men uten oldsaker; det stod med retning n.o.—s.v. og var bygget av to uregelmæssige rækker av kampesten som dannet et smalt rum, 1.25 m. langt, 0.35 m. bredt og 0.45 m. dypt. Det var dækket av nogen smaa heller og fyldt med løs, fin muld. I mulden saas nogen gulagtige striper som viste sig at være spor av ubrændte ben og det lykkedes at paavise en hodeskalle (hvis plads i kisten dog ikke omtales i den foreliggende fundberetning). Gravens bund var haard, litt

[1]) B. 5001. Re, Lye pgd., Jæderen. Ab. 1893, s. 155. Den der publiserte beretning av professor Gustafson er lagt til grund for min fremstilling.

kulblandet. Omtrent midt i haugen fandtes 5—6 heller, liggende horisontalt 0.90 m. over bunden i en række paa 3.50 m. længde i retning litt østlig nord. Derunder var det yderst skjødesløst lagt med kampesten, saaledes at det i begge ender var dannet et omtrent 30 cm. bredt mellemrum, nu fuldt av jord; i midten var det fyldt med sten. Det sydlige mellemrum som var længer end det nordre, viste sig at være et yderst daarlig bygget gravkammer med ubrændt lik; 1.30 m. fra den søndre ende kunde det spores en hodeskalle og tæt ind til denne, paa søndre side, en bronsespænde, avbildet fig. 114, liggende med naaleskeden opad og spidsen opimot hodet; under dette fandtes en anden bronsespænde, ganske lik den første, liggende med bøilen opad. Længer mot syd saas paa nogen steder gule striper efter ben; skelettet har altsaa ligget med hodet mot n.o. Alt dette laa omtrent 60 m. under takhellene, og litt derunder blev paavist et usammenhængende og usikkert fremtrædende tyndt brunlig lag, muligens efter klær, en dyrefeld eller lignende. I det nordlige mellemrum fandtes intet. I bunden var kampesten.

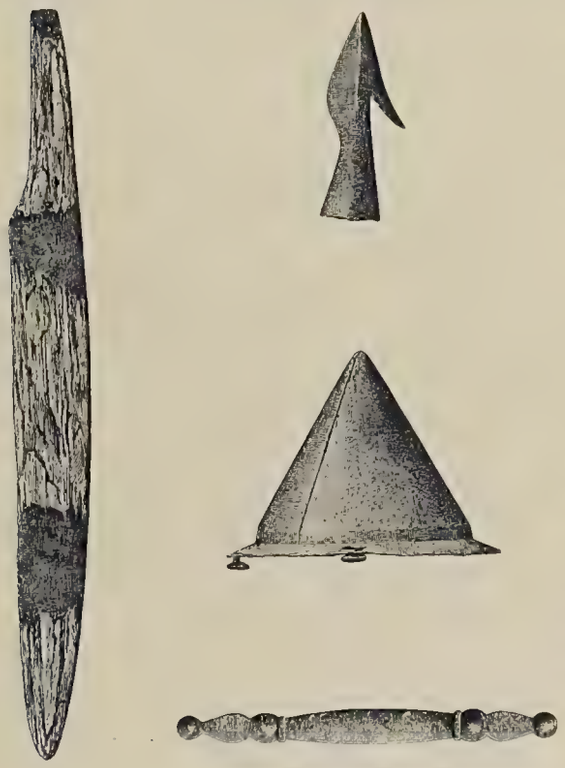

Fig. 116—119. 1/4. Fra en grav paa Tjore, Jæd.

Her er det altsaa i samme haug paavist to skeletgraver som baade i anlæg og bygningsmaate viser megen likhet indbyrdes. Det er da en viss grund til at anta dem for omtrent samtidige, skjønt det jo ikke kan trækkes nogen sikker slutning for den grav som ikke indeholdt oldsaker. Spændene tilhører den ældre romerske tid. Netop i denne forbindelse har ogsaa den tomme grav krav paa interesse, som en antydning av at man i ældre romersk tid kan ha brukt ubrændt begravelse uten gravgods.

Det kan nævnes enkelte lignende fund. Spænden fig. 21 i det foregaaende er fundet som eneste gravgods i en grav med ubrændte ben, i en langhaug paa Særeim i Klepp.[1]) Spænden fig. 115 er fundet „i et gravkammer i haug nr. 8 paa gaarden Randeberg, Hetland pgd., Jæderen og Dalene.“ [2]) Det fandtes desuten to andre bronsespænder, lik den første, to mennesketænder og et stykke av overnæbbet av en fugl; for det sidstes vedkommende tør man vel tvile paa om det virkelig tilhører gravfundet. Nogen nærmere oplysning om gravskikken foreligger vistnok ikke, men da det ikke tales om brændte ben er det al grund til at opfatte fundet som en ubrændt begravelse; i samme retning taler vel ogsaa betegnelsen „gravkammer“ og likesaa at det fandtes to mennesketænder.

Fra samme tid findes det enkelte skeletgraver med vaaben. Et sikkert fund er gjort paa Tjore i Haalands pgd., Jæderen.[3]) I auren under en haug var det nedskaaret et gravkammer, hvori man fandt et litet enegget sverd (fig. 116), en spydspids lik Rygh fig. 103, en spydspids avbildet fig. 117, en skjoldbule fig. 118 og jernbeslag til skjoldhaandtaket fig. 119. Vaabenformene er karakteristiske for den ældre romerske periode.

Mindre sikkert oplyst er et fund fra gravpladsen paa Rygg i Etne.[4]) Fra en av haugene her foreligger en spydspids, en skjoldbule og jernbeslag til skjoldhaandtaket. Disse stykker hører sammen og maa ha dannet utstyret av en grav; de er avbildet fig. 120—122.

[1]) C. 4920. Ab. 1869, s. 83. Særeim, Klepp pgd., Jæderen.

[2]) Stav. mus. 2273. Stav. mus. Aarsh. 1900, s. 79.

[3]) Stav. mus. 2431. Tjore, Haaland pgd., Jæderen. Stav. mus. Aarsh. 1902, s. 89.

[4]) Stav. mus. 2700. Rygg, Etne pgd., Søndhordland. Stav. mus. Aarsh. 1904, s. 97—98. — Det lille som der meddeles om fundforholdene skyldes opgaver fra en skattegraver som har vist sig fuldstændig upaalitelig.

Vi har altsaa fra den ældre romerske tid en del graver, sparsomt utstyret med gravgods og, som vi vet fra de faa tilfælder hvor sakkyndig undersøkelse foreligger, meget enkelt og tarvelig indrettet. Efter professor Gustafsons utgravning paa Re tør vi ogsaa anta at det samtidig blev begravet ubrændt uten noget som helst utstyr av graven. Hvor gravgods forekommer er det i mandsgravene et enkelt sæt av vaaben, i kvindegravene en til tre bronsespænder; det findes ikke matkar eller drikkekar av noget slags, et træk som vi skal se stiller denne gruppe i utpræget motsætning til de ubrændte graver i den yngre del av den romerske periode. Likesaa mangler det rikere utstyr av forskjellig tilbehør til dragten, særlig til beltet, de mere avvekslende smykker, spillebrikker, enkelte redskaper o. s. v. som jo er særlig betegnende for den yngre gruppe. Dette utelukker naturligvis ikke at enkelte fattige skeletgraver ogsaa forekommer senere i jernalderen, som til alle tider.[1]) Allerede her maa jeg foreløbig nævne at de fattige ubrændte graver i den ældre romerske tid ikke er indskrænket til det vestlige Norge. Ganske lignende graver træffes paa denne tid mangesteds ellers i Norden, paa Fyn, paa Bornholm, i Skaane og Østergøtland, paa Øland o. s. v. Jeg skal senere komme nærmere tilbake til hvorledes denne ældre gruppe paa de forskjellige steder avløses av de yngre rikt utstyrte begravelser.

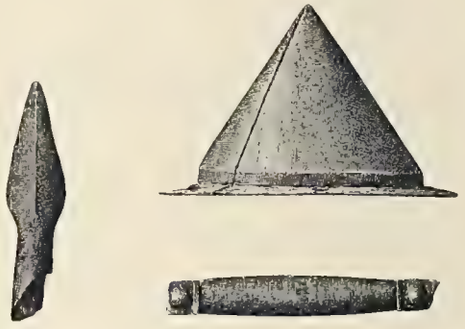

Fig. 120—122. 1/4. Fra en grav paa Rygg, Søndhdl.

Overgangen fra den ældre til den yngre gruppe foregaar paa Vestlandet ikke ved jevn utvikling. Den nye gravskik ser ut til at sætte ind fuldt utviklet; de yngre graver optræder med en gang med hele det rike karakteristiske utstyr som straks skiller dem skarpt ut fra de ældre. Jeg gaar derfor straks over til det merkeligste fund av denne gruppe som Vestlandet hittil har git os, det store gravfund fra Flaghaugen ved Avaldsnes paa Karmøen.[2])

Avaldsnesfundet og de yngre skeletgraver. Det har været gravet i Flaghaugen ved Avaldsnes kirke til forskjellige tider; efter de Fine hadde presten Claus Munkeberg gravet i haugen i 1725 og det var da fundet nogen perler; en omfattende utgravning blev foretat av presten J. L. Brun i 1834; en ny gravning ser ut til at være gjort av Johan K. Christie i 1840 (Urda II, side 328, note), og endelig blev de sidste rester av haugen det følgende aar kjørt væk for at brukes til fyld paa Avaldsnes kirkegaard.[3]) Nogen fuldstændig fundbeskrivelse avfattet samtidig med utgravningen foreligger ikke; hvad vi vet om fundforholdene er derfor heller ikke tilfredsstillende og beror kun paa det som er meddelt i Urda efter oplysninger av presten Brun og Johan K. Christie samt i et senere supplerende brev fra Brun til Professor Holmboe. Haugen skal ha været 170 skridt i omkreds og 8 alen høi. Den var opført paa fjeldbund og bestod av en „uhyre dynge aurjord". Om foten var en kjede av store sten. Litt indenfor foten var det „en mængde aapne, helledækkete stenkamre, nogen av mere end 2 alens længde og bygget av svære sidestener." Efter Bruns senere meddelelse var disse kamre bygget slik |‾|‾|‾|‾|‾|‾|‾|; „bemeldte kammere eller aapninger (stensatte og hellebelagte oventil og paa siderne, men ikke i bunden) fandtes kun paa den vestlige del av haugen." Det er sikkert rigtig naar Brun hadde den opfatning at disse „aapninger" ikke kunde være graver. Efter hans skematiske tegning av bygningsmaaten, maa de ha tat sig ut som en slags hul mur av heller. Det ligger da nær at minde om indretningen i en samtidig

[1]) Som et fund fra Muri, Indviken pgd., Nordfjord. B. 4948, Ab. 1893, s. 140. En spydspids nøiagtig lik Rygh fig. 206 og en lik Rygh fig. 211, opgis fundet sammen uten andre oldsaker. Fundberetningen gir dog ingen garanti.

[2]) Urda II, 327 ff. og ib. 389 ff. — Nicolaysen: Norske Fornl. s. 343. — Holmboe i Chria. Videnskapsselsk. Forh. 1867, s. 146—155. — A. Lorange, ib. 1873, s. 212 ff. og N. Olds. i B. M. s. 70 ff. — O. Rygh: Norske Oldsager, nr. 178, 298, 346, tekst til 178.

[3]) Johan K. Christie trodde han kunde paavise at denne haug alt hadde været aapnet av Olav Trygvason. Nicolaysen fremhæver med rette at Olav Trygvasons gravning ved Avaldsnes ikke kan betragtes som historisk.

Fig. 123. 1/3. Sverd med sølvbelagt skede. Avaldsnesfundet.

haug paa Hove i Vik pgd., Sogn, utgravet av Lorange og beskrevet s. 39 ovenfor. Denne haug var bygget av sand over en indre røis; paa syd- og østsiden begyndte røisen 2 m. indenfor kanten av haugen; paa nordsiden fandt man derimot straks indenfor kanten en stenmur, som var adskilt fra midtrøisen ved et 2 m. bredt sandlag. Vistnok var muren her oplagt av sten paa almindelig maate, men i hovedsaken er allikevel forholdet analogt med indretningen i Flaghaugen og gir det bedste holdepunkt til at forstaa hvad de gaatefulde stenkammere egentlig er.

To bronsekar stod ikke „midt inde i haugen, men i dens sider." Dette er to sekundære brandgraver med bronsekar som urner; det ene skal ha staat i et trekantet kammer. Det tales ogsaa om et rundt gravkammer av 1 alens tvermaal, indvendig klædt med næver. I en av disse sekundærgraver var urnen en romersk vase, avbildet Lorange, Norske Olds. i B. M. s. 73 og alt omtalt i det foregaaende s. 28; i den anden var det en bronsekjedel av typen Rygh fig. 353, hvori benmassen var nedlagt indpakket i grovt uldtøi. Fra disse graver foreligger det ellers ikke andet end to forbrændte spillebrikker av ben, men uten nogen oplysning om i hvilken av gravene de blev fundet.

Midt i haugen var en stenrøis som dækket et gravkammer der ifølge den første beretning var av træ, efter sigende av ek, og klædt med næver. Ved eftergravningen i 1840 traf man imidlertid „en særdeles omhyggelig sat, meget bred av lerskifer bestaaende mur", som Johan K. Christie antok „maatte tilhøre det træbyggete gravkammer man fandt i 1834." Dette høres ogsaa meget rimelig, og graven har altsaa været et stort muret kammer av sten, foret med træ og næver. Derimot foreligger desværre ingen oplysninger om gravens dimensioner eller nogen nærmere beskrivelse av dens indretning; men efter oldsakene selv er det sikkert at det har været en grav med ubrændt lik. Av gravens indhold kjendes følgende saker.

Tveegget sverd av form som den romerske gladius (Lindenschmidt: Tracht und Bewaffnung des römischen Heeres, taf. XI, nr. 1 og 2, samme: die Alterthümer unserer heidnischen Vorzeit, IV, taf. 27) i brudstykker, saa længden ikke kan maales. Det er avbildet fig. 123. Toppen av tangen er avbrukket og mangler, likesaa knappen; det som foreligger er et brudstykke som utgjør selve haandtaket, fem brudstykker av klingen fastrustet i skeden og yderligere to løse beslag til skeden og dopskoen. Selve haandtaket er av træ og firdelt som almindelig ved de romerske sverd. Haandtaket avsluttes nedentil av en oval bronseplate med tyk sølvkant. Skeden bestaar av to tynde træplater, hvis kanter holdes sammen ved en rendeformet list av haardt træ, som igjen dækkes av et glat kantbeslag av sølv. Over træplatene er et gjennemrustet lag av andet stof, sandsynligvis lær. Derover er endelig hele den ene side av skeden dækket av metalbeslag, først glatte bronseplater og naglet til dem en række pressete og forgyldte sølvblik. Naglenes hoder er av blankt, ikke forgyldt sølv. Mellem blikkene er det lister av glat sølv, som tildels er bøiet om skedens kanter og rækker litt indover baksiden. Paa baksiden av skeden er det ellers bare et glat blik av sølv lagt paa bronse, like under mundingskanten. Dopskoen mangler, men det foreligger en sirkelrund plate av presset og forgyldt sølvblik, som viser dens form. Dette sølvblik er ogsaa fæstet til en glat bronseplate og er orneret i et mønster som stemmer fuldstændig overens med de andre beslag paa sverdskeden. — Av andre vaaben nævnes i den første trykte beretning et spyd og en pil; men det kan ikke ses at disse blev sendt med da resten av fundet kom til Bergen. De foreligger ialfald ikke nu i museet.[1])

[1]) En defekt spydspids lik Rygh fig. 208 har fra tidligere tid været utstillet sammen med dette fund; B. 916 b, ikke nævnt i Lorange, N. Olds. i B. M. Den kan dog ikke høre hit, da den var fundet paa Avaldsnes alt i 1831 og skjænket museet av daværende sogneprest von der Lippe.

Et sirkelrundt guldblad, 4.3 cm. i tvermaal, men ufuldstændig bevaret, er av Lorange opfattet som tilbehør til dopskoen paa sverdskeden. Men guldbladet er saa løvtyndt at det ikke kan tænkes at ha hørt til en gjenstand som var utsat for saa haardhændt medfart som dopskoen paa en sverdskede. Guldbladet er avbildet fig. 124; det er presset med ornamenter og figurer; rundt kanten er en bred bord av smaa sirkler forbundet med skraastreker og tverstripete ringer; i midtpartiet er det en menneskefigur som ser ut til at ha fuglehode med spidst næb, men ellers er for ufuldstændig til at forklares. Bunden omkring figuren er fyldt med smaa prikker. Jeg kan ikke avgjøre hvad dette guldblad har tjent til, og det har i denne forbindelse væsentlig interesse ved tekniken; det er presset i mønster paa samme maate som sølvbeslagene paa sverdskeden.

Fig. 124. $^1/_1$. Guldblad.

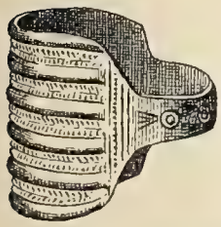

Fig. 126. $^1/_1$. Guldring.

Fig. 125. $^2/_3$. Guldring.

Fig. 124—126. Av Avaldsnesfundet.

En svær guldring, avbildet fig. 125. Den veier 590.4 gr. En fingerring med bred plate, vegt 24.1 gr., avbildet fig. 126.[1])

Spillebrikker av glas, i det hele 31, alle av ens form med flat underside og svakt hvælvet overside, omtrent 3 cm. i tvermaal. Alle er ensfarvet, halvparten av sort glas, halvparten av blaat, temmelig lyst. Fig. 127.

Romersk bronsevase, avbildet fig. 128, noget lavere og mindre end de vanlige av denne type, og den eneste i Norge som er litt rikere orneret. Tæt under randen er en række smaa runde felter, oprindelig utfyldt med halvkugleformete sølvknapper, hvorav en findes løs tilstede; derunder er en bred bord, øverst og nederst indfattet av en smal, enkel baandfletning, dækket med et sølvbaand, 0.5 cm. bredt; midtpartiet

[1]) I Christies beskrivelse, Urda II, s. 328, nævnes desuten en liten fingerring av guld, „vægtig 2 quintin, 1 øsken." Den findes ikke i museet og er heller ikke indført i katalogen med resten av fundet. — Som alt ovenfor nævnt skal det ogsaa være fundet 5 mindre fingerringer av guld i selve haugfylden, og Lorange oplyser videre (N. Olds. i B. M. s. 73) at det laa 3 fingerringer av guld ovenpaa benmassen i den romerske vase der var brukt som urne i en sekundær grav. Det maa være tillatt at sætte et spørsmaalstegn ved begge disse opgaver.

er en mere sammensat baandfletning, delvis belagt med sølv og med tre rækker smaa fremspringende ringformete knopper av kobber; med 7 cm. mellemrum er baandfletningen avbrudt av runde felter, 2 cm. i tvermaal, som oprindelig har været utfyldt med halvkugleformete sølvknapper, hvorav en nu er tilstede. Nederst er en smalere bord med halvkugleformete sølvknapper og endelig et smalt skraariflet baand. Ørene er støpt i ét med randen; hadden er en solid firkantet bronsestang, lagt i spiral. I tvermaal over randen er vasen 22 cm. Høiden kan sættes til omtrent 20 cm.

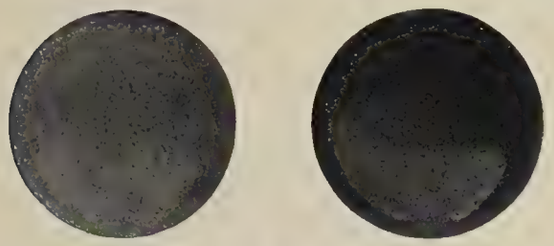

Fig. 127. 1/1. Spillebrikker, glas.

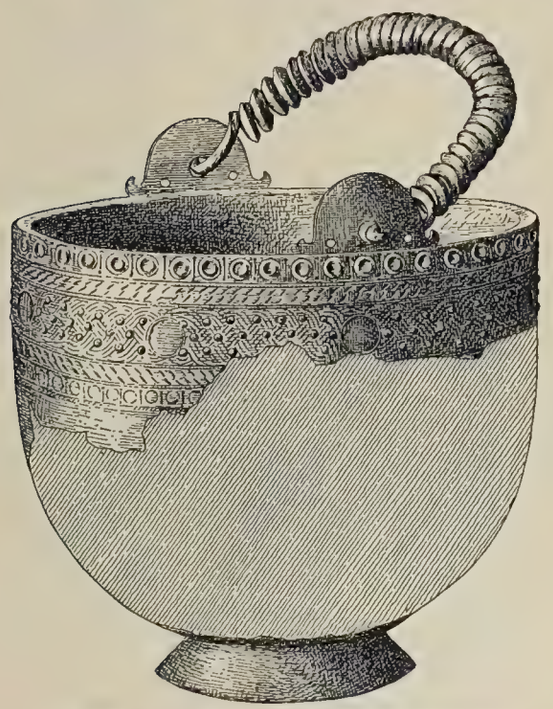

Fig. 128. 1/3. Bronsevase med sølvindlægning.
Fig. 127, 128 av Avaldsnesfundet.

Et romersk bronsefat med rette sider og flat bund, støpt med fortykket rand og utvendig orneret med en inddreiet dobbeltlinje like under randen, en lignende midt paa karrets høide og likesaa tæt over bunden. Det har tre hanker, formet som løvemasker i hvis mund det er fæstet en hempe som holder en solid ring av ottekantet tversnit. Tvermaalet over randen er omtrent 35 cm. Det er avbildet fig. 129.

En romersk sil av bronse, avbildet fig. 130. Skaftet er 24 cm. langt; tvermaalet over randen 18 cm. Den er av den yngre romerske form, Rygh fig. 343, Müller, Ordning fig. 193.

Brudstykker av sølvbeslag til et drikkehorn. Mundingsbeslaget er en 14 cm. bred sølvplate, hvis øvre kant er omsluttet av et rendeformet sølvblik, mens den nedre kant har været fæstet til hornet med en tæt række av smaa stifter som uten tvil har været av sølv, med fremskytende kugleformete hoder. Paa irren indvendig kan det ses at beslaget har skudt 12 cm. ut over selve hornets rand. Skjøten, hvor sølvplatens kanter støter sammen, er fæstet ved et indvendig paalagt sølvbaand, som øverst er 3 cm. bredt, længer nede 2.5 cm. Utvendig er det merker av tre smale omløpende baand av sølv, som nu mangler. De er paa tegningen, fig. 131, restaureret efter det baand som findes paa et andet stykke (fig. 132), sammenholdt med andre drikkehorn fra samme tid. Mellem 2det og 3dje baand ovenfra er det fæstet en hempe, hvori det hænger en ring med remholder, alt av sølv; remmen har været fæstet med tre stifter med smaa runde hoder. En tilsvarende ring foreligger løs og viser at den anden ende av remmen har været fæstet paa samme maate.

Brudstykker av sølv, nemlig en mundingsrand og stykker av sider av et kar, samt en slags fot, der sammen vistnok har utgjort et litet sølvbæger som det er vist ved sammenstillingen fig. 132. Det profilerte overgangsled mellem foten og skaalen er et helstøpt sølvstykke; den sylindriske del av foten er en sammenbøiet sølvplate omkring en bentap, og midt gjennem denne gaar igjen en tyk jernstift, som holder foten sammen og har været klinket ind i bunden av skaalen. Selve den fot som bægeret har staat paa, mangler helt.

Løs foreligger endelig en stor sølvknap, fig. 133, som kunde tænkes at ha været endeknap til sverdheftet, samt en plan, sirkelrund sølvplate, oprindelig henimot 10 cm. i tvermaal, men nu noget skadet i kantene, fig. 134. Den ene side er meget fint poleret; den maa sikkert ha været et speil.

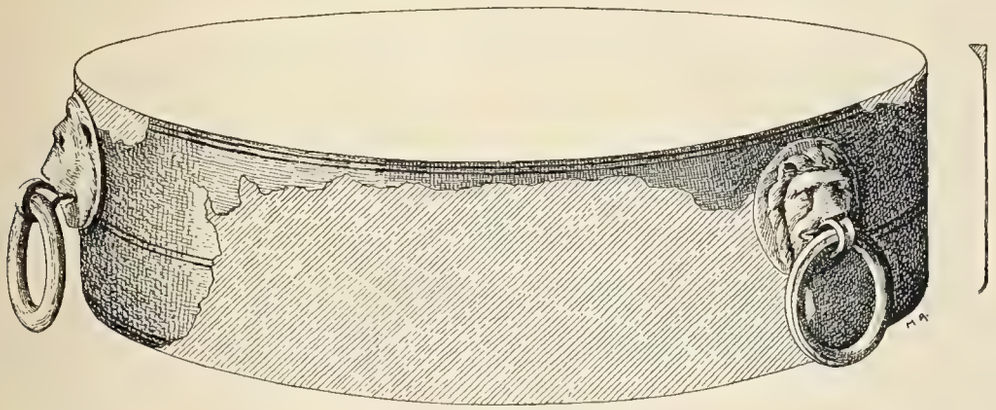

Fig. 129 a. $^1/_3$. Bronsefat.

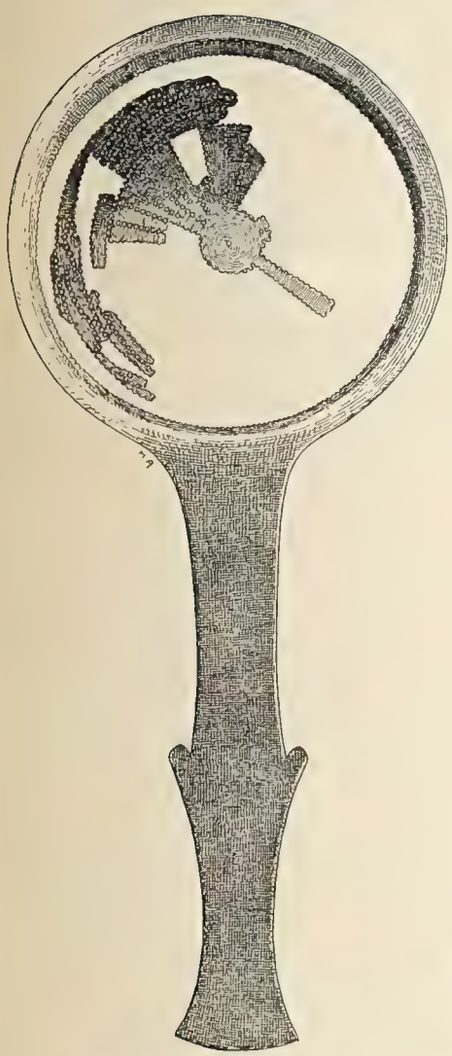

Fig. 130. $^1/_3$. Bronsesil.

Fig. 129 b. $^2/_3$.

Fig. 132. $^1/_3$. Sølvbæger.

Fig. 133. $^1/_1$. Sølvknap.

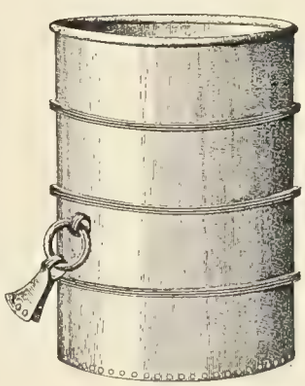

Fig. 131. $^1/_3$. Sølvbeslag til drikkehorn.

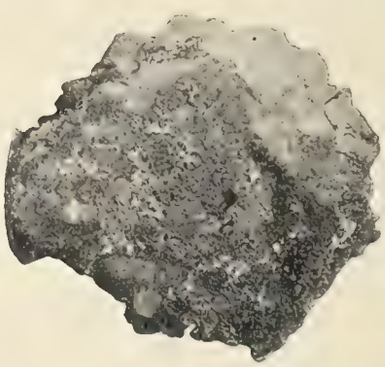

Fig. 134. $^1/_2$. Sølvspeil.

Fig. 129—134. Av Avaldsnesfundet.

Dette er hvad vi har bevaret av gravgodset fra Flaghaugen, og likesom fundberetningen er overordentlig mager, saa bærer ogsaa oldsakene præg av at være utgravet paa en særdeles uvorn og skjødesløs maate. Vi har heller ingen garanti for at de rester av gravgodset som jeg her har beskrevet virkelig representerer gravens hele utstyr; det er tvert imot al grund til at tro at meget kan være tapt. Saaledes er det paafaldende at vi ved en saa vel utstyret grav mangler den bronseøse som altid pleier at følge silen av den yngre type. Med et forøvrig saa fuldstændig sæt av kostbare kar, kunde man ogsaa ha ventet et glasbæger i graven. Det er videre paafaldende at det av vaaben bare er fundet et sverd, mens baade spyd og skjold mangler. Men selv ufuldstændig som fundet nu foreligger er det rikt nok til at virke i høieste grad overraskende sammenlignet med de ældre fattigere graver jeg har gjennemgaat i det foregaaende. Det er i virkeligheten en helt ny og fremmet gravskik som sætter ind. Først i selve gravens bygning, et muret gravkammer klædt med træ og næver, i motsætning til de ældre, hvor den dødes plads bare var avgrænset ved to rader sten som ikke dannet noget der kan kaldes kiste; men fremfor alt i gravgodset, tre romerske bronsekar, et drikkehorn med sølvbeslag, et sølvbæger, guldringer, spillebrikker av farvet glas og endelig efter al sandsynlighet et speil, er alt sammen saker som ingen grav fra den ældre romerske periode endda har git os. Vi staar her overfor noget som inden vort omraade var en gjennemgripende nyhet paa den tid, et fuldstændig brud med den ældre gravskiks program, og da den nye skik optræder fuldt færdig og med fuldstændig fremmet præg, kan vi ikke søke at forklare forandringen som en følge av en indre utvikling her paa Vestlandet. Oldsakene selv gir ogsaa tydelige holdepunkter for hvor vi skal søke kilden for den fremmete indflydelse som kan ha bragt denne gravskik til Vestlandet. Tilsvarende graver fra samme tid kjendes fra Østlandet og fra forskjellige strøk i Danmark og Sverige. Ved behandlingen av et slikt fund fra Uppland har dr. Salin[1]) gjort opmerksom paa mange ting i disse graver — særlig den rike anvendelse av presset og forgyldt sølvblik med indfattete glasstykker — maa skyldes livlige forbindelser med germanske stammer som bodde længer mot sydøst. Dr. Salin har videre vist at meget tyder paa at dette staar i forbindelse med en virkelig indvandring til Norden av fremmete germanske folkeelementer. Det er ialfald sikkert at de rike graver fra den yngre romerske tid ikke bare vidner om en rigdom og luksus som vi tidligere ikke finder spor av, men at de ogsaa indeholder en forbausende mængde av importstykker som stammer fra klassisk industri. Samtidig med at gravskikken blir rikere, indledes altsaa nye og meget intime forbindelser med det romerske rikes grænsestrøk. De fuldkomne eksempler paa denslags graver med hele deres rike utstyr, findes som bekjendt paa Sjælland, men rike fund forekommer ogsaa paa Østlandet (Sætrangfundet) og i Sverige; imidlertid kommer ogsaa fundet fra Avaldsnes op i første række.

Inden jeg forlater dette fund maa jeg endda omtale et forhold som vistnok ikke staar i direkte forbindelse med selve gravskikken, men som jeg dog tror kan gi et moment av nogen betydning til bedømmelsen av dr. Salins indvandringsteori, nemlig fordelingen av en del merkelige fund i strøket omkring Avaldsnes. I fundet fra Flaghaugen er det, som jeg har nævnt, 3 romerske bronsekar. Desuten var en romersk bronsevase brukt som urne i en av de sekundære graver i samme haug. Et par kilometer længer nord, paa Bø i Torvestad, fandt man i ruinene av en ødelagt gravhaug bunden av et romersk bronsefat av typen Rygh fig. 349.[2]) Ikke mere end vel 1 km. videre nordover fandtes ved stenene paa Noreim den romerske bronsevase som er omtalt i det foregaaende (s. 29). Vi har altsaa her, paa mindre end en halv mils vei, fire forskjellige graver med tilsammen seks romerske bronsekar. De romerske importvarer forekommer baade nordenfor og søndenfor paa Vestlandet, men det er ikke noget andet punkt hvor fundene er samlet saa tæt som ved Karmsund, og Avaldsnesfundet blir derfor noget mere end det tilfældigvis rikeste fund vi har av de yngre skeletgraver paa Vestlandet, det blir næsten at opfatte som et spredningssentrum for den hele kulturbevægelse paa Norges vestkyst. Geografisk er dette ogsaa meget rimelig; den nordlige del av Karmøen var et rikt land alt i bronsealderen, og sundet mellem øen og fastlandet er et

[1]) Månadsblad 1896, s. 28 ff. — S. 38 gir forf. en oversigt over alle nordiske fund hvor det forekommer saker orneret i den eiendommelige teknik med presset og forgyldt sølvblik.

[2]) B. 6050. B. M. Aarb. 1906, nr. 14, s. 24.

av de vigtigste punkter i hele kystleden. Fra færgestedet ved Noreim, hvor bautastenene staar, fører en gammel veilinje til Ryfylkebygdene og indre Søndhordland, og netop ved denne veilinje, ca. 60 km. fra Karmsund, har vi ogsaa et betegnende fund, et sverd av samme type som det fra Avaldsnes, avbildet fig. 139. Disse forhold kan ikke andet end støtte dr. Salins mening at den sterke kulturindflydelse i yngre romersk tid er baaret av en partiel indvandring av fremmete folkeelementer; netop slik maatte forholdene bli om indvandrere som bragte denne kulturstrøm med sig, hadde sat sig fast ved Karmsund.

Det er altsaa i alle henseender fuldt begrundet at vi stiller fundet fra Avaldsnes forrest naar vi skal beskrive vore ubrændte graver fra den yngre romerske tid og søke forklaringen paa de mange forandringer som i denne periode indtraadte i gravskikken. Dette fund danner dermed indledningen til en hel gruppe av rikere gravfund.

Fig. 135. $^2/_3$. Glasbæger.

Fig. 136. Glasbæger, 14.3 cm. høit.

I særlig stort tal kjender vi dog ikke paa Vestlandet de rikere skeletgraver fra den yngre romerske tid og uheldigvis er endda ikke en eneste slik grav hos os truffet ved de fagmæssige utgravninger. Jeg kan derfor bare nævne en del fund som er kommet frem tilfældig og for det meste er meget ufuldstændig opbevaret. Jeg maa ogsaa straks skyte ind at ingen av de andre fund tilnærmelsesvis kommer op mot Avaldsnesfundet i rigdom. Men de er alle forsaavidt illustrerende for gravskikken som deres utstyr allikevel har været forholdsvis fyldig og alsidig; de indeholder ofte et eller andet romersk importstykke, særlig glasbægere, likesaa enkelte saker prydet med presset og forgyldt sølvblik og ikke sjelden enkelte smykker av guld. Det er ogsaa hvad man maatte vente efter de geografiske forhold, paa vor lange kystlinje og saa langt fra den egentlige kilde for denne kulturstrøm, at bare ganske enkeltstaaende graver har hat det virkelig fyldige utstyr av kostbare fremmete saker. Det er med dette forbehold at jeg stiller de følgende eksempler i gruppe med Avaldsnesfundet.[1])

[1]) Paa de store Jæderske gravpladser ser det ut til at gravskikken fra denne tid har utviklet sig noget anderledes end ellers paa Vestlandet, men disse forhold kan for tiden ikke utredes nærmere. At den her omtalte kulturstrømning i yngre romersk tid dog ogsaa berører disse graver, ser vi f. eks. av spænden fig. 28 b ovenfor, som er fundet i en av haugene paa den store gravplads ved Kvasseim.

I en haug paa Tubakken paa Jæderen fandtes ved en fuldstændig usakkyndig utgravning glasbægeret fig. 135 sammen med levninger av nogen sterkt forrustete jernspyd, levninger av en træbøtte med

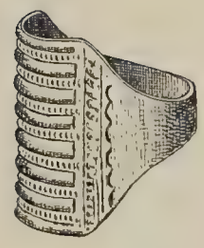

Fig. 137, 138. $^1/_1$. Guldring og haandsnelle.

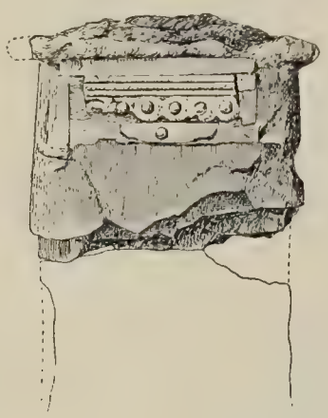

Fig. 139. $^2/_3$. Del av et sverd med sølvblik.

Fig. 140. $^1/_1$. Sølv.

kobberbeslag og nogen benbrikker.[1]) Bægeret har, som det er paavist av professor Gustafson, en græsk indskrift under randen: ΠΙΕ ΖΗCΑΙC ΚΑΛΩC. Et meget lignende bæger er fundet i Danmark hvor det henføres til en periode som svarer til vor yngre romerske tid. Glasbægeret er det eneste som blev bevaret av gravgodset, og det foreligger ingen som helst oplysning om selve graven; men man kan sikkert anta, som Gustafson har gjort, at bægeret tilhører en ubrændt mandsgrav som har været sentralbegravelsen i haugen. I kanten av haugen fandtes et litet kammer (60 × 47 cm.) med brændte ben og lerskaar, som forresten heller ikke er bevaret. — Ganske nær dette kommer et fund fra Hibnes i Ryfylke.[2]) Det blev gravet i ruinene av en haug hvori man lang tid tidligere hadde truffet et stort gravkammer, og man fandt ved første spadestik to slepne glasbægere av fortrinlig arbeide og av en type som kommer det foregaaende nær, skjønt likheten ikke er fuldstændig; av andet gravgods er det bare sendt ind brudstykker av et tveegget sverd og av et træspand med bronsebeslag. Det ene glasbæger er avbildet fig. 136.

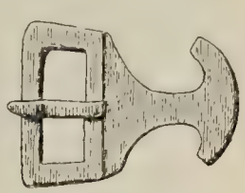

Fig. 141 c. $^2/_3$. Bronse. Slindegraven.

Fig. 141 a, b. $^1/_4$. Beslag av sverdskede. Bronse. Slindegraven.

Foruten ved de kostbare kar er, som vi saa i Avaldsnesfundet, den nye gravskik utmerket ved guldringer og ved saker prydet med presset og forgyldt sølvblik. Vi gjenfinder disse træk i forskjellige andre graver. I en grav ved Skaare kirke, ved Karmsund, fandtes en fingerring av guld med en haandten, Rygh fig. 171, og et lerkar; gravgodset er sikkert ikke fuldstændig bevaret.[3]) Paa Indbjoe i Fjelberg, Søndhordland, fandt man i et forlængst aapnet og plyndret gravkammer en fingerring av guld, fig. 137, et brudstykke av en guldring lik Montelius 344—345, en haandsnelle med hjul av sølv og bronse, prydet med et presset guldbaand som minder om tekniken ved det forgyldte sølvblik — avbildet fig. 138 — et brudstykke av en spænde av sølv av typen Müller, Ordning fig. 251 (= fig. 27 ovenfor), samt skaar av lerkar og bronse-

[1]) Stav. mus. 1494. Tu. Klepp pgd., Jæderen. Ab. 1882, s. 144, pl. III, fig. 19. Særlig beskrevet av professor Gustafson i Ab. 1900, s. 215 ff., hvorfra avbildningen her er laant.

[2]) B. 4464. Hibnes, Jelse pgd., Ryfylke. Ab. 1887, s. 109, pl. II, fig. 11, og Ab. 1888, s. 179. — Av andre glasbægere fra den yngre romerske tids graver kan nævnes B. 98, fra Vik i Sogn, Urda II, s. 10, pl. II, fig. 13, og B. 1840, Eide, Selje pgd., Nordfjord, avb. av Lorange, N. Olds. i B. M. s. 104.

[3]) C. 2210—12. Skaare kirke, Torvestad pgd., Ryfylke. Rygh fig. 171, tekst s. 8.

fragmenter.[1]) Paa Stadeim, i Vik i Sogn, fandtes i et gravkammer av heller de to eiendommelige armringer Rygh fig. 302 sammen med en spiralfingerring av guld m. m.[2]) De to armringer i denne grav er prydet med presset og forgyldt sølvblik. Endelig et tveegget sverd av samme type som Avaldsnessverdet, skjønt langt fra saa rikt utstyret, fundet paa Gjerde i Etne og avbildet her fig. 139. Det maa ogsaa antas at skrive sig fra en grav.[3])

Det vil ikke tjene til noget at fortsætte denne opregning av daarlig oplyste og ufuldstændig bevarte fund. Hvad jeg har nævnt vil være nok til at vise at det over hele den norske vestkyst sætter ind en ny og rikere skik i utstyret av de ubrændte graver. Efter oldsakenes vidnesbyrd — de romerske bronsekar, glasser som fig. 136, saker med presset og forgyldt sølvblik — har denne forandring begyndt at gjøre sig gjældende i den første halvpart av den yngre romerske periode i det 3dje aarh., og vi skal se at det er

Fig. 142. 14.5 cm. høit.

Fig. 143. 15.5 cm. høit.

Fig. 142, 143. Lerkar fra Slindegraven, Sogn.

denne skik som saa danner grundlaget for de ubrændte gravers utvikling paa Vestlandet gjennem de følgende tre, fire aarhundreder.

Jeg skal dog før vi forlater denne gruppe nævne et par fund som viser at den fyldigere gravskik ogsaa kan paavises ved graver hvor det ikke findes slike kostbarheter som guldringer og glasbægere. Paa Sunde, Haaland pgd. paa Jæderen, fandt man sølvspænden fig. 140 sammen med en anden sølvspænde, en bronsespænde, en kam av jern, rester av et lerkar og av en trætine samt nogen jernnagler. Karrene er betegnende for den nye gravskik og efter spænden kan graven sikkert nok sættes til den tidligere del av den yngre romerske periode.[4]) En del yngre er en mandsgrav fra Slinde i Sogn.[5]) Den blev fundet i „Kong Hydens haug" hvor den bekjendte bjerk som er besunget i et digt av Welhaven, stod til den

[1]) B. 4045 og 4208. Indbjoe, Fjelberg pgd., Søndhordland. Ab. 1882, s. 107, og ib. 1883, s. 63.

[2]) C. 6101—6106, 6706. Stadeim, Vik pgd., Sogn. Rygh, tekst til 153. Baade efter fundberetningen og sakenes karakter er det tydelig at det her foreligger to sammenblandete fund; en brændt mandsgrav med vaaben og en ubrændt kvindegrav, som de her omtalte oldsaker hører til.

[3]) B. 6207. Gjerdesjøen, Etne pgd., Søndhordland. B. M. Aarb. 1909, nr. 14, s. 15.

[4]) Stav. mus. 2278. Sør Sunde, Haaland pgd., Stavanger amt. Stav. mus. aarsh. 1900, s. 83.

[5]) B. 4963. Slinde, Sogndal pgd., Sogn. — Haugen omtales av N. Nicolaysen: Norske Forml. s. 465. Fundet er beskrevet av G. Gustafson, Ab. 1893, s. 144 f.

blaaste ned i 1874. Haugen var næsten 4 m. høi og 19 m. i tvermaal; den bestod mest av en røis dækket med et 30 cm. tykt lag av jord. Midt i haugen stod et gravkammer, mindst av mandslængde, i retning øst—vest, bygget med fint murete vægger som indvendig var foret med kantsatte heller, og med en række av heller som tak. Den vestre ende av kammeret var bredere end den anden. Kammeret var frit for muld, og bunden var brolagt tæt med smaasten, „isande flatt". Midt i den vestre ende av kammeret laa en bronsespænde, avbildet fig. 35 ovenfor; liket har da tydeligvis ligget med hodet mot vest. Langs den søndre langside av graven laa rester av et tveegget sverd, med skedebeslag og dopsko av bronse, avbildet fig. 141. Sverdet laa med spidsen mot øst, altsaa pekende mot fotenden av graven. Noget indenfor sverdet laa et stykke av et menneskeben (tibia) og i kammerets sydøstre hjørne stod de to lerkar, fig. 142 og 143, det ene inde i det andet. Brudstykker av en skjoldbule, lik Rygh fig. 221, fandtes likeledes i graven, men deres plads kan ikke angis. Utenfor kammerets vestre gavlvæg laa to spydspidser, omtrent

Fig. 144. Lerkar fra en grav, Sandeid, Ryfylke.

lik Rygh fig. 205 og 211, begge nu meget ødelagt av rust; meget taler for at disse ogsaa hører til gravens utstyr, men de kan da ikke godt tænkes at være fundet paa sin oprindelige plads; i en muret, lukket kiste som denne kan jo spydene ikke godt bli anbragt slik at deres spidser stikker utenfor graven. Imidlertid fandtes det ogsaa andre spor av at graven hadde været aapnet tidligere; det saas tydelige merker efter en tidligere gravning anlagt som en gang ut gjennem haugen fra øst, og heri har vi da vistnok forklaringen paa at spydene nu fandtes utenfor kammeret, og at likeledes sverdet var meget ufuldstændig tilstede da kisten nu blev aapnet. — Noget over 3 m. nord for dette kammer fandtes et andet, som indeholdt et træspand med bronsebeslag som alt er omtalt i det foregaaende (s. 37). — Med dette fund er vi kommet ned mot slutten av den romerske periode. Beslagene til sverdskeden, fig. 141, er av samme former som vi kjender fra Nydam mosefund, og likesaa bronsespænden fig. 35 og tilhører altsaa midten av 4de aarh.

Som vi ser er i disse enklere utstyrte graver de kostbarere kar av bronse og glas avløst av lerkar og trækar, og det er da som fundene foreligger i museene, særlig lerkarrene, som stiller de yngre graver i motsætning til den ældre gruppe, de fattige ubrændte graver fra de første aarh. e. Kr. Jeg avbilder her, fig. 144, et karakteristisk sæt av tre lerkar fra et gravkammer ved Sandeid i Ryfylke.[1]) Sandsynligvis var de tre krukker hele utstyret i graven, men det foreligger ellers ingen som helst nærmere oplysninger.

[1]) Stav. mus. 2254. Øvstebø, Vikedal pgd., Ryfylke. Stav. mus. aarsh. 1900, s. 66.

Oversigt over gravskikkens utvikling i den romerske jernalder. Idet jeg her slutter gjennemgaaelsen av gravfundene fra den romerske tid maa det tilføies, at det ved denne periodes slutning ikke er noget markeret skille i det foreliggende arkeologiske materiale. Baade gravskik og oldsaksformer utvikles i den følgende tid i den nøieste tilslutning til forholdene i det 4de aarh. Det ligger i sakens natur at de arkeologiske perioder bare representerer et kunstig system til inddeling av den kulturelle utvikling som i virkeligheten har været fortløpende med jevne overganger. Et visst system i inddelingen er altsaa først og fremst et praktisk krav for at fremme den gruppering av materialet som er nødvendig ved ethvert studium. Dertil kommer det da, at kulturutviklingen i og for sig er mangesidig og at den ikke i alle henseender arter sig ensartet inden større omraader. Paa den anden side maa man, for at kunne gjøre direkte sammenligninger mellem de forskjellige provinser, søke et generelt system efter visse faste data som man kan se gjælder overalt uten hensyn til forskjelligheter forøvrig. Det maa da indrømmes at grænsen mellem den romerske periode og folkevandringstiden, efter Montelius sat ved 400 e. Kr., ogsaa paa Vestlandet gir et fast kronologisk holdepunkt; av de vigtigste ledende typer, spændene, begynder netop omkring dette tidspunkt de to former som er de betegnende for de følgende par hundredaar, nemlig den korsformete og de store spænder med firkantet plate. Med hensyn til ornamentiken kan det sis noget lignende. Man vil i det hele finde at 3dje og 4de aarh. ogsaa paa Vestlandet er utmerket ved den sterkeste indflydelse fra den klassiske kultur, og at 5te og 6te aarh. er den tid da den nordiske utvikling slaar ind paa en mere original retning. Men som de vestlandske forhold tegner sig i det nu foreliggende arkeologiske materiale kan det allikevel ikke negtes at den forandring i kulturforholdene som foregaar i løpet av det 3dje aarh. ser ut til at være mere dyptgripende end den som indtræffer ved tiden omkring 400. Det store gjennembrud med den sterke indflydelse fra klassisk kultur, kanske baaret av en partiel indvandring av nye folkeelementer, er det den senere utvikling bygger direkte videre paa, helt op i det 7de aarh. Likeledes inden den yngre romerske periode, i løpet av 4de aarh. kommer det til et nyt træk av megen betydning, nemlig en forskyvning mot vest av Vestlandets utenlandske kulturforbindelser. Ved forskjellige oldsaksformer knyttes Vestlandet særlig nær til den vestgermanske kulturgruppe som utvikles ved Nordsjøens østkyst og noget senere i det angelsaksiske England. De forholdsvis faa og smaa guldfund fra folkevandringstiden paa Vestlandet viser hvor fjernt vi nu ligger fra den østligere kulturgruppe som særlig utmerkes ved en meget betydelig import av østromersk guld. Linjene for vor kulturutvikling i folkevandringstiden er altsaa i hovedtrækkene anlagt alt i den foregaaende periode.

Til belysning av utviklingen paa Vestlandet maa jeg her ta med en kort utsigt over hele det nordiske omraade særlig med hensyn til variationene i gravskikken.[1]) I det sidste tidsrum før vor tidsregnings begyndelse var likbrænding i almindelig bruk over hele det nordiske omraade, men det er, som særlig Stjerna har fremhævet, det vigtige skille at paa det østlige omraade (de større Østersjø-øer, Sverige, strøket ved Kristianiafjorden) begraves de brændte ben sammen med kul og andre rester fra baalet, mens man i Meklenburg, paa den Jydske halvø og paa Vestlandet hos os finder graver hvor benmassen er lagt ned renset for kul. Denne forskjel fortsætter sig ogsaa i den romerske periode for brandgravenes vedkommende. Men som et nyt træk optræder nu over hele Norden desuten ubrændte graver.

Paa Gotland er skeletgravene i 1ste aarh. endog flere end brandgravene, i 2det aarh. er brandgravene i majoritet (Almgren s. 259—60); de findes i begge disse aarhundreder ens indrettet i kister av heller, orientert med hodet mot n. eller n.ø. Gravgodset er ikke egentlig fattig, men heller ikke særlig avvekslende, spænder, perler, beltebeslag, kniver etc., lerkar, trætiner, drikkehorn. Vaaben optræder meget sjelden. I yngre romersk tid (3dje og 4de aarh.) er gravens indretning og orientering i det væsentlige uforandret; men haugene blir mindre og gravkisten er ofte reduseret til en simpel grav i jorden. Men gravgodset

[1]) En samlet oversigt over den nordiske gravskik i jernalderen foreligger ikke. Jeg tar her utgangspunkt i tre like fortrinlige arbeider som hver behandler mere specielle omraader, nemlig: Carl Neergaard: Meddelelser fra Nationalmuseet, Jernalderen, i Aarb. f. n. Oldk. 1892; Oscar Almgren: Gotländische Grabfunde der älteren Eisenzeit, i Centralblatt für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte 1901, s. 257; Knut Stjerna: Bidrag til Bornholms befolkningshistoria under jernåldren, A. T. S. XVIII, nr. 1. I teksten henvises til disse arbeider bare med forfatternavn.

blir efterhvert rikere, uten forskjel i brændte og ubrændte graver; foruten det tidligere findes fingerringer av sølv, bronse og guld, en halsring av sølv, enkelte romerske bronsekar, som dog i det hele paa Gotland er meget sjeldne, en del glasser, simplere bronsekjedler og endelig en forholdsvis betydelig gruppe av vaabengraver baade med brændt og med ubrændt lik.[1]) Gjennem hele perioden beholder brandgravene sin form av „brandflak" d. v. s. de brændte ben og kul fra baalet er spredt i et lag av større eller mindre utstrækning paa bunden av haugen.

Paa Bornholm er brandplettene („brandgropene") i fuldstændig majoritet i den ældre romerske tid, men forsvinder efterhvert i løpet av det følgende tidsavsnit, idet de avløses av graver uten baalmørje (urnegraver etc.) og ubrændte graver, (Stjerna s. 23). Gravgodset økes betydelig i forhold til hvad det var i den førromerske periode, særlig blir det flere og flere lerkar, som i en del graver representerer et bestemt sæt. Det findes desuten adskillige vaaben, ikke faa bronsekar fra yngre romersk tid og en del samtidige glasbægere; det forekommer spænder, naaler, beslag til beltet, perler, kniver etc. Allerede med den romerske tids begyndelse viser det sig ubrændte graver, anlagt i stenkister eller simple graver, og orientert med hodet mot n. eller n.v. De ældre er sjeldne og ser ut til at være fattige, for en stor del endog ganske uten gravgods (Vedel, B. O., s. 137); i det yngre avsnit av perioden blir de ubrændte graver almindelige og gjennemgaaende rikt utstyrt[2]) med vaaben, spænder, ringer, perler, lerkar, enkelte træspand, av og til et glasbæger o. s. v. Derimot har de ældre kar av bronse.

Fra Sveriges fastland er det for en fremmet vanskeligere at faa en virkelig oversigt,[3]) men utviklingens hovedtræk synes at stemme med forholdene paa Gotland og Øland (Almgren i Månadsblad 1900, s. 116). Ved siden av La-Tène-tidens brandgroper og brandflak (Stjerna s. 14) viser det sig fra 1ste aarh. e. Kr. ogsaa ubrændte graver, som særlig er vel kjendt fra gravfeltet ved Alvastra. Dette udmerket undersøkte gravfelt er vel hittil ogsaa det eneste som gir fuldstændige oplysninger om den ældre tids skeletgraver i Sverige.[4]) Gravene er her anlagt under flat mark, omgit av uregelmæssige stenkister, tildels med spor av trækister, og orienteret med hodet i n.—n.ø.; utstyret er fattig, trætiner med harpikstætning, kniver, enkelte spænder, av og til vaaben. Bare en av gravene kan sættes til yngre romersk tid. Den skilte sig noget fra de andre i anlæg og orientering, og ved en nyhet i gravgodset, nemlig spillebrikker av glas (blaagrønne og sorte); gravene er delvis plyndret før. Det rikere utstyr av graven som trænger ind i løpet av den romerske periode er markeret ved mange fund fra store deler av Sverige. Romerske bronseøser allerede fra det ældre avsnit av perioden er kjendt fra graver i Skaane, Blekinge og helt saa langt nord som i Helsingland; yngre fund med bronsekar, glasbægere, vaaben, spillebrikker, terninger o. s. v. forekommer i de fleste landskap, baade i brændte og ubrændte graver, fra Skaane og helt nord til Medelpad. Det findes dog samtidig fattigere fund.[5])

De danske graver fra ældre romersk tid er av Carl Neergaard behandlet i tre grupper, en for Jylland, en for Fyn og en for Sjælland med Laaland og Falster. Inden det sidstnævnte av disse omraader forekommer brændte og ubrændte graver omtrent likelig. Brandgravene er dels brandgroper dels urnegraver uten baalmørje; et romersk bronsekar kan forekomme som urne for de brændte ben.[6]) Urnegravene er

[1]) Eksempler git av Stjerna. A. T. S. 18: 4.

[2]) E. Vedel: Bornholms Oldtidsminder og Oldsager, s. 117 ff. Efterskrift s. 32 ff.

[3]) Det bedste grundlag har jeg hat i Montelius „Statens historiska museum, kort beskrifning til vägledning för de besökande" 1906, sammenholdt med mine egne optegnelser fra Stockholms museum. Særdeles værdifulde er ogsaa en del specialbeskrivelser av svenske landskap, som: Hans Hildebrand: Den äldre jernåldern i Norrland, A. T. S. II, s. 222; Montelius: Östergötland under hednatiden, S. F. T. XII, s. 1 og 249; Salin over Uppland, i „Uppland" utgifven av K. humanistiska Vetenskaps-samfundet i Uppsala, s. 161 ff. Montelius: Huru gamal är bygden i Helsingland, Stockholm 1901. Arne: Om det forntida Södermanland, i „Bidrag til Södermanlands äldre kulturhistoria", Strängnäs 1909.

[4]) Oscar Almgren i Månadsblad 1900, s. 94 ff. Ture Arne i Meddelanden från Östergötlands Fornminnesförening, 1903 og 1904.

[5]) Som ved Bodarp i Skaane, Månadsblad 1888, s. 187. — Gravene ved Greby, Bohuslen — fattige brandgraver særlig utmerket ved lerkar — kommer meget nær samtidige gravfelter i det sydøstre Norge.

[6]) C. Engelhardt, i Aarb. f. n. Oldk. 1877, s. 390.

sandsynligvis de yngre (Neergaard s. 276, note). Alt i brandgravene forekommer tildels et rikere utstyr, romerske bronsekar, drikkehornbeslag, vaaben. Ved de ubrændte graver findes skelettene løst i jorden under flat mark, orienteret med hodet mot nord (Neergaard s. 278 og 282); muligheten av at det oprindelig har været en trækiste er dog vel ikke udelukket; gravgodset er ofte meget rikt, romerske bronseøser og bronsefat, drikkehornbeslag, smykker av guld og sølv o. s. v. men ikke vaaben. Det er ikke noget andet omraade i Norden hvor det fyldige gravutstyr med kostbare importsaker etc. er saa fremtrædende allerede i den ældre romerske tid som paa Sjælland, og i den yngre romerske tid naar her de ubrændte graver et enestaaende luksuriøst utstyr.[1]) Særlig i to henseender er disse yngre graver eiendommelige; de er som regel orienteret s.—n. med den dødes hode mot s.[2]) og de indeholder aldrig vaaben. De er anlagt under flat mark, omgit og dækket av uregelmæssige stensætninger; sandsynligvis har det oprindelig været trækister, saaledes som det i et tilfælde blev sikkert paavist (Aarb. f. n. Oldk. 1897, s. 220). I yngre romersk tid ser det ut til at likbrændingen fuldstændig gaar av bruk paa Sjælland.

Gravene paa Fyn er for det meste samlet paa store gravpladser hvor urnene staar side om side med hverandre og hvor det ogsaa findes brandpletter, hobe med brændte ben, rensete for kul og aske, og en sjelden gang ubrændte lik (Neergaard s. 264); gravene ligger altid under flat mark. De fynske gravpladser strækker sig gjennem hele den romerske periode (efter de danske arkeologers betegnelse den romerske jernalder og folkevandringstiden) og viser forsaavidt en viss utvikling som brandgropene gjennemgaaende er de ældre, urnegravene de yngre inden perioden, og de ubrændte graver væsentlig synes at utfylde den sidste halvdel av den yngre romerske tid (Neergaard s. 300). Gravgodset er i det hele ikke rikt; lerkar er almindelige, tildels flere i samme grav, og det findes ofte en enkelt spænde, sjeldnere en kniv, og i de yngre graver kammer, enkelte glasperler o. s. v. I urnegravene ved Broholm fra yngre romersk tid fandtes ogsaa spillebrikker av glas, glasbægere og hængeprydelser; drikkehornbeslag av bronse i en urne fra Oregaard. Vaaben findes aldrig paa gravpladsene, men derimot i to av de enkeltfundne graver, saavel i en urnegrav som i en med ubrændt lik.

Ogsaa i Jylland er likbrænding fremdeles i bruk i den ældre romerske tid og gravene er da anlagt som urnegraver uten baalmørje. Urnene findes dels som primærgraver i mindre hauger, dels sekundært indsat i gravhauger fra ældre tid. De findes ogsaa under flat mark, snart enkeltvis, snart mange sammen saa de danner større gravpladser. Gravgodset er som regel ikke rikt, men det findes dog vaaben, kniver, spænder og guldberlokker og lignende mindre smykkesaker (Neergaard s. 245 o. fl.). Imidlertid forekommer ogsaa i de nordligere strøk av Jylland en række ubrændte graver fra denne tid, anlagt som store gravkamre av sten, som særlig er almindelige i Jyllands to nordligste herreder. Som bekjendt utmerker disse graver sig særlig ved et meget rikt utstyr av lerkar; det findes ogsaa vaaben, kniver, fingerringer av guld, spænder og andre mindre smykkesaker, som naaler og fingerringer av sølv eller bronse. Denne gruppe som hører til det eiendommeligste inden den ældre romerske tid i hele Norden, staar merkelig isoleret. Oldsakene viser forbindelse mot sydvest, men selve gravskikken, ubrændte lik i store stenkamre, svinder mot syd og er fuldstændig ophørt før vi naar Slesvig. Disse graver maa derfor opfattes som en særutvikling i det nordlige Jylland og maa ses som en parallel til det paa en viss maate beslegtete forhold at de bornholmske brandpletter i samme periode faar et meget rikere utstyr, særlig av lerkar, og at det samtidig paa Sjælland optræder de første skeletgraver med kostbart og fyldig gravgods. Den yngre romerske periode er forholdsvis sparsomt representeret i Jylland; det kjendes dog baade ubrændte og brændte graver, og det ser ut til at ubrændt begravelse var almindeligst ved periodens slutning. Gravgodset er fyldig; enkelte romerske bronsekar, træspand, lerkar, spænder, guldringer, perler, hængesmykker, kammer o. s. v. men meget sjelden vaaben. At vaabnene nu forsvinder fra gravene overalt i Danmark maa vistnok skyldes paavirkning fra den sjællandske skik; i Sverige og Norge fortsætter jo vaabengravene uten avbrytelse.

[1]) For eksempler, se Sophus Müller: Juellinge-Fundet, Nord. Fortidsm. II. — C. Engelhardt i Aarb. f. n. Oldk. 1871, s. 445 ff. — 1873, s. 285 ff. — 1875, s. 17 ff. — 1877, s. 346 ff. — Sophus Müller: Aarb. f. nord. Oldk. 1897, s. 215 ff. — Henry Petersen i Nordiske Fortidsminder I.

[2]) En fattig skeletgrav orienteret med hodet mot n., se Neergaard s. 303. Cf. „Nationalmuseet. Den danske Samling, Oldtiden. Veiledning for Besøgende", Kjøbenhavn, u. a. Folkevandringstiden, Gravfund, indledning.

Paa Østlandet i Norge spiller de store samlete gravpladser en meget fremtrædende rolle gjennem hele den romerske periode.[1]) Gravene er omtrent altid dækket av hauger og vi finder de forskjellige former for brandgraver, brandgrop, urnebrandgrop (d. e. urnen nedsat i grop fuld av baalmørje), rene urnegraver og brændte ben uten urne, men renset for kul og aske. Urnene er lerkar eller trætiner med harpikstætning. Et træk som tyder paa forbindelse med dansk gravskik er det at man stadig finder rester av flere mindre lerkar foruten urnen. Gravenes utstyr er paa de store gravpladser fattig og ensformig, mest kammer og andre smaasaker av ben, enkelte spænder, naaler, kniver o. s. v. Kostbarere saker, som guldringer, kan findes en sjelden gang henimot slutten av den yngre romerske tid; vaaben optræder sporadisk alt i de to første aarhundreder, men er dog altid rene undtagelser. Utenfor de store gravpladser optræder derimot tidlig rikere fund og grunden til dette forhold maa være at skik og bruk var mest traditionsfæstnet blandt dem som kontinuerlig fortsatte at begrave paa gamle gravpladser. Utenfor gravpladsene træffer vi alt tidlig i romersk tid rikere graver, brandgraver med bronsekjedel som urne, ubrændte graver med spænder, perler, guldringer, berlokker, lerkar o. s. v. og saavel i brandgravene som i skeletgravene ganske ofte vaaben, som begynder med de eneggete sverd fra ældre romersk tid og fortsætter sig gjennem hele perioden.[2]) Vaabengravenes utvikling i denne periode i det østlige Norge ser i det hele ut til at stemme fuldstændig med den samme gruppe paa Sveriges fastland og paa Gotland. Likesaa er det et utpræget østlig træk at „brandflaket" er en almindelig gravform gjennem hele den romerske periode. Derimot er det i lerkarrene sikre beviser for nære forbindelser med Jylland og den tidlige utvikling av rikere utstyrte skeletgraver maa sikkert ogsaa tydes som begrundet i dansk indflydelse. Den særlig nordjydske form for de ubrændte graver, med de mange lerkar i hver grav, har derimot ikke været optat i Norge.

I yngre romersk tid blir gravene utenfor de gamle gravpladser gjennemgaaende rikere og ogsaa paa gravpladsene optræder av og til et fyldigere gravgods. Træspand med bronsebeslag blir ikke sjeldne, romerske bronsekar og glasser forekommer av og til, og det optræder saker med presset sølvblik og indlagte glasstykker. De ubrændte graver ser ut til at staa de samtidige jydske meget nær — fraset at de norske har vaaben og forsaavidt stemmer med svensk skik — mens det blandt brandgravene utvikles en særlig rik gruppe av vaabengraver som særlig har hjemme paa Oplandene, paa Hadeland og i Valders (Ab. 1900, s. 58). Som en undtagelse fra vanlig gravskik staar et særlig rikt fund fra Sætrang paa Ringerike, med gravkammer av træ, som indeholdt saker med pragtfuld ornering av presset og forgyldt sølvblik, et rikt orneret belte, en usedvanlig stor mængde glasperler (i det hele ca. 850), et glasbæger, drikkehorn, flere træspand og lerkar, vaaben o. s. v.

Over hele det nordiske omraade foregaar det altsaa i løpet av de 4 første aarhundreder e. Kr. betydelige forandringer i gravskikken og overalt er bevægelsens retning den samme, henimot et fyldigere og kostbarere utstyr av gravene. Forandringene indtræder imidlertid til forskjellig tid og paa forskjellig maate inden de enkelte omraader. Enkelte vaabenstykker, enkelte spænder o. s. v. optræder i brandgravene alt fra førromersk tid. I førromersk tid viser det sig ogsaa ubrændte graver som paa Sjælland har et rikt og kostbart utstyr alt fra 1ste aarh. og likeledes i det nordlige Jylland straks utvikles til en eiendommelig særform, karakteriseret ved et betydelig antal lerkar i hver grav. Paa Bornholm blir samtidig brandgravene rikere utstyret, mens skeletgravene er fattige; paa Gotland brukes begge gravformer og gravgodset er forholdsvis fyldig; ved Kristianiafjorden optræder likeledes en del rikere graver utenfor de store gravpladser, men ellers maa gravene paa den Skandinaviske halvø i det hele kaldes fattige i den ældre romerske tid. I yngre romersk tid (3dje og 4de aarh.) naar de sjællandske graver sin høieste utvikling og samtidig foregaar de fleste steder i Norden gjennembruddet til en virkelig rikere gravskik. Inden enkelte omraader som Bornholm og Jylland forsvinder de ældre særformer og gir plads for en mere ensartet gravskik, som stemmer nærmere overens med hvad vi finder i andre deler av Danmark, i Sverige

[1]) Undsets udmerkete oversigt Aarb. f. n. Oldk. 1880, s. 89 ff. er for gravskikkens vedkommende fremdeles fuldt brukbar.

[2]) Haakon Schetelig: Vaabengraver fra Norges ældre jernalder, Ab. 1900, s. 46 ff. Jeg tør vistnok si at jeg der har git en ganske brukbar oversigt over fundene, men det savnes i konklusionen særlig enhver henvisning til det svenske materiale.

og Norge. Sammen med gravskikkens forandring optræder en række oldsaksformer som tidligere var ukjendte og som viser at gravskikkens forandringer i denne tid staar i forbindelse men en almen kulturbevægelse.

Av det nye i gravenes utstyr som trænger ind i den romerske jernalder kan det særlig let utskilles tre grupper som gir praktiske holdepunkter for en klassifisering; først det fyldige utstyr av kar for mat og drikke, dernæst de karakteristiske saker prydet med presset sølvblik og indfattete glasstykker, endelig det fuldstændige utstyr av vaaben. Den første gruppe har sit sentrum paa Sjælland, hvor gravene fra hele den romerske tid utmerker sig ved det forbausende kostbare utstyr av importerte bronsekar og glasser. De kronologiske forhold gjør det ogsaa sandsynlig at det var herfra den indflydelse utgik som førte med sig et fuldt sæt av kar i gravene ogsaa andensteds i Norden. Fund av de romerske importsaker som de sjællandske graver er saa rike paa, er forøvrig ganske talrike i Norge, sjeldnere i Sverige og endda mere i Jylland og paa Bornholm, mens det i det hele er rene undtagelser at træffe dem paa Gotland. (Salin i Månadsblad 1896, s. 44—45). Dette kan sammenstilles med det forhold at de noget rikere skeletgraver og brandgraver med et bronsekar som urne forholdsvis tidlig optræder paa Østlandet i Norge. Saker med presset sølvblik og indfattete glasstykker er ifølge dr. Salin (Månadsblad 1896, s. 37—38) meget sjeldne i Danmark, noget almindeligere i Sverige og mere i Norge. De forekommer flere ganger i graver hvor det ogsaa findes vaaben. De rike og karakteristiske vaabengraver fra yngre romersk tid mangler saagodtsom helt i hele Danmark med Bornholm og har sit egentlige omraade over Gotland, Mellemsverige og det østlige Norge.

Vestlandet er i denne tid et omraade som ligger fjernt fra kulturbevægelsens midtpunkt, og det har sin særlige interesse at studere i hvilken utstrækning de nye impulser i gravskikken ogsaa har naadd hit. I det ældre avsnit av perioden, de to første aarhundreder, er som vi har set gravene gjennemgaaende meget fattige. Brandgravene er urnegraver eller benhauger uten urne, men altid uten baalmørje, et træk som skiller dem fra alle andre omraader i Norden med undtagelse av Jylland. Sporene av en direkte forbindelse med Jylland i denne tid er dog meget sparsomme; de indskrænker sig i virkeligheten til et par lerskaar av jydsk karakter fra Jæderen[1]) og det er ikke noget tegn til at den eiendommelige nordjydske gravform har hat indflydelse paa Vestlandet. Paa Østlandet er det jo ganske anderledes paatagelige beviser for en nær forbindelse med Jylland i ældre romersk tid. De vestnorske graver er ogsaa fattigere end de jydske og den væsentlige likhet at kul fra likbaalet begge steder mangler i brandgravene bør da snarest forklares ved at anta at man begge steder har gaat ut fra en fælles tradition fra den førromerske periode. Alt i ældre romersk tid optræder ogsaa paa Vestlandet de ubrændte graver, simpelt anlagt og fattig utstyret, i orientering og anlæg meget lik en forekomst som Alvastragravene i Sverige. Sandsynligvis vil lignende fund kunne paavises paa Østlandet i Norge, og ialfald finder vi i den ældre romerske tids skeletgraver paa Vestlandet ingen holdepunkter til at paavise dansk indflydelse, hverken fra Jylland eller Sjælland.

Den store overgang til en rikere gravskik har vi set er markeret ved Avaldsnesfundet. Det er vel neppe noget andet enkelt fund utenfor Sjælland som viser et slikt utstyr av romerske bronsekar. Noget tilsvarende findes sikkert ikke fra Jylland, som altsaa fremdeles er uten indflydelse paa Vestlandets gravskik. Sammen med de romerske saker har vi da i Avaldsnesfundet ogsaa en gjenstand med den rikeste utsmykning av presset og forgyldt sølvblik, nemlig sverdskeden. Sverdet er det stykke som væsentlig skiller Avaldsnesfundet fra den tilsvarende sjællandske gruppe og som ogsaa knytter denne grav til hjemlig skik og bruk. Ubrændte graver med vaaben var kommet ind paa Vestlandet, som andensteds i Norge og Sverige, tidlig i ældre romersk tid, og dette træk kombineres i Avaldsnesfundet ved den nye rikere gravskik og beholdes siden. Jeg kan minde om fund av sverd f. eks. i Etne og paa Hibnes i Ryfylke.[2]) —

[1]) C. 4911. Hauge, Klepp pgd., Jæderen.

[2]) Paa Jæderen gjenfinder vi det merkelige forhold som alt er nævnt fra Fyn og fra Østlandet, at vaabengraver praktisk talt ikke forekommer paa de store gravpladser, og dette forhold fortsætter sig ogsaa her helt ned i folkevandringstiden. Paa gravfeltet paa Grindeim i Etne, Søndhordland, findes derimot vaabengraver.

Det er visselig ved indflydelse fra de rike skeletgraver at brandgravene ogsaa blir rikere utstyret i yngre romersk tid; det blir brukt kostbarere kar som urne, det begynder at optræde et fyldigere gravgods, med smaa bensaker som er brændt paa likbaalet, av og til glasperler, mindre metalsaker o. s. v. og stundom guldringer eller smaa stykker betalingsguld. Som vi har set av fundbeskrivelsene ovenfor er det fremfor alt de forskjellige saker av ben som karakteriserer de vestlandske graver fra denne tid, kammer, naaler, kjøtkniver, spillebrikker, terninger, pilespidser etc. Som regel begraves fremdeles benene renset for kul fra likbaalet; sikre eksempler paa begravelse med baalmørje forekommer ikke, men enkelte tilfælder bør kanske kunne opfattes saa, og vil isaafald vise paavirkning fra Østlandet [1]) I ethvert fald finder vi paa Vestlandet ikke noget sidestykke til den rike østlandske gruppe av brandgraver med vaaben; de er ikke naadd længer end til Sogn, som jo til alle tider har hat meget nære forbindelser østover, med Valders, hvor disse brandgraver med vaaben netop hører hjemme. De faa graver av denne gruppe fra Sogn er opregnet ovenfor s. 34 note.

Som en interessant liten gruppe er særlig omtalt nogen brandgraver uten kiste og urne, knyttet sammen ved en række fælles træk i bygningen av haugen og ved den eiendommelige fordeling av gravgodset (s. 49 ff. i det foregaaende). Disse fund er ogsaa de ældste hvor vi møter det rikere utstyr av graven som senere blir saa almindelig (fund fra Kvinnhered og Gloppen, 3dje aarh.) og da her en del av oldsakene er nedlagt ubrændt, i haugen utenfor selve graven, har vi deri et nyt holdepunkt for den antagelse at forandringen i utstyret av brandgravene skyldes en paavirkning fra de ubrændte graver. Naar jeg ovenfor har sagt at disse eiendommelige graver ved sit anlæg tyder paa østlige forbindelser, falder dette godt sammen med at det ogsaa er en kulturstrøm fra sydøst som fører med sig hele den rike gruppe av skeletgraver som Avaldsnesfundet hører til.

En enkelthet ved gravgodset kan fortjene særlig omtale. Det findes i nogen faa av de rikere brandgraver paa Vestlandet ogsaa smaa stykker av betalingsguld, der ikke som de smykker og redskaper vi ellers finder i gravene, i og for sig har en bestemt praktisk bestemmelse, og som værdimetal betragtet er for ubetydelige til at representere et nævneværdig beløp. Som eksempler kan nævnes et fund fra Hove, Høiland pgd. paa Jæderen, hvor urnen i graven var en romersk bronsevase (se Rygh fig. 306, tekst s. 15) og et fund fra Gloppen i Nordfjord, hvor urnen var et træspand, avbildet Rygh fig. 381. Jeg finder det rimelig at disse smaa guldstykker, med vegt av op til 5 gr., er lagt i graven for at svare til en bestemt tanke og jeg har søkt forklaringen gjennem den sterke indflydelse fra klassisk kultur vi paa denne tid kan spore overalt i Norden. Det findes ogsaa enkelte paralleler som kan lede paa sporet. I en særdeles rik skeletgrav ved Himlingøie paa Sjælland, fandtes en betalingsring av guld, vegt 6.3 gr., inde i skelettets underkjæve, og i en grav ved Kälder, Linde socken paa Gotland fandtes likeledes inde i den dødes underkjæve en fuldvægtig solidus av barbarisk præg.[2]) Det er ved disse fuldt fagmæssig undersøkte graver ingen tvil om at guldstykket har ligget i den dødes mund, og det kan da heller ikke være tvil om at vi her har karonspengen, den dødes færgepenge efter egte klassisk skik. Et fuldt sikkert eksempel paa det samme kjendes i Norge bare fra en litt senere periode, fra folkevandringstiden, nemlig fra en gravkiste paa Lister som blev undersøkt av A. Salvesen.[3]) Folkevandringstidens skeletgraver bygger jo hos os direkte videre paa traditionen fra den yngre romerske tid. Men alt i denne tid ser det ut til at skikken hos os er overført paa brandgravene; dette er vel kanske ulogisk, men allikevel ikke saa overraskende naar vi husker at man i det hele i denne tid var tilbøielig til at overføre skeletgravenes

[1]) Graven Grindheim haug 16, III, er sikkert „brandflak" men neppe fra yngre romersk tid (bronsering, lerskaar) se s. 33 ovenfor; graven paa Norheim i Etne kunde muligens opfattes som „brandflak" dækket med en del heller, og er sikkert fra yngre romersk tid, se s. 42 ovenfor. Begge graver viste ogsaa den eiendommelighet at skaar av knuste lerkar var spredt blandt benstumpene, hvilket er almindelig i „brandflak" paa Østlandet, men enestaaende paa Vestlandet.

[2]) Sophus Müller: Oldtidsudgravninger, Aarb. f. n. Oldk. 1897, s. 220. — Oscar Almgren: Ett guldmynt från en Gotländsk graf, Studier tillägnade Oscar Montelius. Stockholm 1903, s. 89.

[3]) B. 3543. Lunde, Vanse pgd., Lister. Ab. 1880, s. 254. I gravens nordre ende, hvor den dødes hode hadde ligget fandt Salvesen en betalingsring av vegt 6.5 gr.

rikere utstyr paa brandgravene. Jeg tror derfor at fund som de ovenfor nævnte fra Jæderen og Nordfjord, viser at det ogsaa paa Vestlandet er spor av den klassiske skik, den dødes færgepenge for den reise som forestod. Flere eksempler kjendes hos os ogsaa fra den følgende periode.[1]) Det fortjener at nævnes at disse guldstykker næsten altid er ubrændt, ogsaa i graver hvor gravgodset ellers har været med paa baalet. Det samme hænder ogsaa av og til med en guldring eller et andet smykke av guld (fundet fra Noreim i Stjernerø, s. 26 ovenfor og i det følgende Ross's fund fra Fjelberg med en solidus av Gratian). At guldstykker dog en sjelden gang kan være baalbrændt viser mit fund fra Haugland i Uskedalen (s. 40 f.), og fundet fra Vallerø, Søndmør, Lorange: N. Olds. i B. M. s. 105.

Romerske mynter spiller en ganske forsvindende rolle i de vestlandske gravfund; det kan bare nævnes en denar av Hadrian, fundet i en brandgrav i en liten haug nær kirken i Lyngdal, Lister og Mandals amt;[2]) mynten har hul for at bæres. Ganske paafaldende er en denar av Constantin den store fra et rundt gravkammer paa Haalevik i Gloppen; efter oldsakene (kniv, spænde, perler) bør graven dateres til slutten av 4de aarh.[3]) Fra Raknes paa Osterøen har vi en enkeltfundet denar av Antoninus Pius.[4])

IV. FOLKEVANDRINGSTIDEN.

Kulturforhold og materiale. Med navnet folkevandringstiden samles efter Montelius's system en periode paa omtrent fire aarhundreder, tiden fra ca. 400 til ca. 800 e. Kr. Efter sit kulturindhold falder denne periode sammen med det avsnit av utviklingen som de danske arkeologer kalder den efterromerske tid, og som i Danmark sættes til en noget kortere varighet, nemlig fra ca. 500 til ca. 800 e. Kr. Det er altsaa i det hele enighet om den nedre tidsgrænse, tiden for slutten av denne periode og begyndelsen av vikingetiden.

Folkevandringstiden i Norden er særlig eiendommelig ved den tildels meget forskjelligartete retning utviklingen nu tar inden hvert av de enkelte nordiske landomraader. Mens den yngre romerske tid særlig hadde utmerket sig ved en sterk og i alt væsentlig meget ensartet kulturpaavirkning hele Norden over, optræder i folkevandringstiden mere utprægete lokale grupper, baade i oldsakenes former og i gravskikken, og den kraftigere særutvikling blandt de nordiske folk som dette er et uttryk for, hænger naturlig sammen med en svækkelse av kulturindflydelsen fra det romerske rikes omraade. I Norden blev den rikere gravskik som var indført med den romerske tids kulturstrømninger bare fortsat inden enkelte omraader, som paa Bornholm og for det meste i Norge. Fra Sveriges fastland som fra Gotland kjender vi fra den første del av folkevandringstiden bare forholdsvis faa og næsten altid fattige graver,[5]) men noget senere sætter det i Sverige ind en helt ny strømning som utvikler sig til den særdeles merkelige og rike gruppe av Vendeltypen, der ogsaa har bredt sig til det østlige og nordlige Norge. I Danmark blev skeletgravene fattigere, vistnok alt inden slutten av den romerske periode og fra folkevandringstiden kjender man praktisk talt ingen danske gravfund med oldsaker utenfor Bornholm.[6])

Paa Vestlandet i Norge fortsætter den rike gravskik fra den yngre romerske tid, baade i de store skeletgraver og i brandgravene som nu gjennemgaaende har noksaa fyldig gravgods I de forskjellige enkeltheter kan vi dels spore en direkte fortsat tradition, dels de nye momenter som efterhvert kommer

[1]) Jeg har tidligere behandlet dette spørsmaal i „Sproglige og historiske avhandlinger viede Sophus Bugges minde", Kristiania 1908, s. 1 ff. (Færgepengen. Spor av en græsk gravskik i Norge), hvor ogsaa de fleste fund er omtalt.

[2]) B. 5630. B. M. Aarb. 1904, nr. 6, s. 54.

[3]) B. 4594. Haalevik, Gloppen pgd., Nordfjord, Ab. 1889, s. 72. Se P. Hauberg i Aarb. f. n. Oldk. 1894, s. 358.

[4]) B. 6186. Raknes, Hammer pgd., Nordhordland. B. M. Aarb. 1909, nr. 14, s. 7.

[5]) Se den udmerkete oversigt dr. Knut Stjerna har git i A. T. S. XVIII, nr. 4.

[6]) Carl Neergaard, i Aarb. f. n. Oldk. 1892, s. 314. Sophus Müller: Vor Oldtid, s. 599—601.

til og forbereder de gravformer vi finder i vikingetiden. Paa den anden side er Vestlandet meget fattig paa de rike guldfund som hører til de merkeligste træk ved folkevandringstiden i Danmark og Sverige.

Som indledning til den romerske periode fandt jeg det rigtig først at gi en oversigt over i hvilken utstrækning det tidsrum var representeret i det vestlandske materiale. Det er ikke nødvendig at gjøre det samme for folkevandringstidens vedkommende. Det er kjendt nok at Norge i det hele og særlig Vestlandet har usedvanlig mange fund fra denne tid, og jeg har tidligere hat leilighet til at bearbeide enkelte av de vigtigere typerækker fra denne periode, væsentlig paa grundlag av fundene fra Vestlandet.[1]) Det man hittil har arbeidet med er imidlertid væsentlig de to første aarhundreder av folkevandringstiden, og kulturforholdene i det senere avsnit, det 7de og 8de aarh., likesom denne periodes gradvise overgang i vikingetiden har været litet kjendt hos os. Jeg hadde tidligere selv den opfatning at det her var et hul i det vestlandske materiale, som jeg trodde fordi fundkilden, d. v. s. gravene, maatte antas at være meget

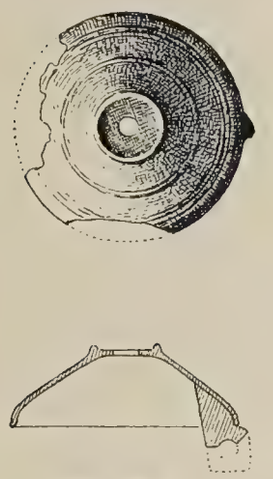

Fig. 145. 1/1.

Fig. 146. 1/1.

Fig. 147. 1/1.

Fig. 145—147. Bronsespænder.

fattig i mellemtiden mellem de rike graver fra 6te aarh. paa den ene side og vikingetidens endda rikere fund paa den anden side.

Jeg har fremsat en slik opfatning i min lille avhandling om de spandformete lerkar, og forholdet vilde i og for sig ikke være uforklarlig. Det kunde tænkes at den bevægelse henimot en meget fattig gravskik som alt tidligere hadde gjort sig gjældende i Danmark, ogsaa var naadd til Vestlandet omtrent ved slutten av 6te aarh. og at den motsatte retning som fremkalder de rike graver i vikingetiden, først var kommet til to hundrede aar senere. Men nye fund har vist at det ikke kan ha gaat slik til. Det er for det første ting som tyder paa at skeletgravenes utvikling kan følges gjennem hele folkevandringstiden, og dernæst viser det sig at de forandringer som foregik med brandgravene, begynder paa et tidligere tidspunkt end man før vidste. Den nye strømning i skikken med de brændte graver, likesom andre nyheter i gravskikken som vi kjender saa godt fra vikingetiden, er som vi senere skal se tydeligvis noget fremmet der er kommet til Norge fra øst. De ældste eksempler paa hele det rikere utstyr i vikingetidens graver, paa baatgraver og begravelse med baalmørje — disse forskjellige træk som møtes i den sidste hedenske tid i Norge og Sverige — finder vi i Uppland og Finland.[2]) Det har nu vist sig at de indflydelser som bragte denne skik til det vestlige Norge alt har været i virksomhet inden slutten av det 6te aarh. I det merkelige fund fra Birkje paa Voss skal vi i det følgende se et eksempel paa at

[1]) Spandformete lerkar fra folkevandringstiden, Ab. 1904, s. 42. The Cruciform Brooches of Norway, B. M. Aarb. 1906, nr. 8.

[2]) Månadsblad 1876, s. 251 ff. — A. T. S. VIII nr. 1. — Finskt Museum 1897, s. 60.

normale skeletgraver fra det 6te aarh. kan være fuldstændig samtidige med en brandgrav med baalmørje og baatnagler, og naar dette foreligger som en fuldt oplyst kjendsgjerning, er det utænkelig at vi fuldstændig skulde mangle de gravfund som kunde knytte utviklingslinjen herfra ned gjennem de to næste aarhundreder til vikingetiden.[1])

Under det videre arbeide med spørsmaalet har jeg ogsaa i Bergens Museums samling kunnet utskille et ganske stort antal fund som netop maa tilhøre det 7de og 8de aarh. men som vi hittil dels har regnet til det foregaaende, dels til det følgende avsnit av jernalderen. Vanskeligheten er at denne tid, Montelius's 7de periode av jernalderen, paa Vestlandet har en utpræget eiendommelig karakter, et kulturindhold som i høi grad er forskjellig fra samme periode i Uppland og paa Gotland. Vi mangler omtrent aldeles ornerte smykker o. l. av Salins stil II, og likeledes er stil III meget sparsom i fundene hos os. Av stil II kan det i det hele neppe opvises mere end en eneste rund spænde (avbildet fig. 391; som typeeksemplar er her avbildet fig. 145)[2]) og av stil III blir det væsentlig nogen faa spænder av typen Rygh fig. 639 (fig. 146)[3]) og en del av de tidligste skaalformete (fig. 147 og 148).[4]) Perioden utfyldes væsentlig ved andre oldsaker end de ornerte smykker; en del av de spandformete lerkar hører hit,[5]) og særlig har vi i vaabnene en gruppe oldsaker som er rikelig tilstede og som med en fuldt sammenhængende utviklingsrække naar over det hele tidsrum fra 600 til 800. I det 7de aarh. følger ogsaa enkelte av de ældre former med, f. eks. ildstenene, og i 8de aarh. begynder det at komme flere redskaper av forskjellig slag. Alt i alt blir den sidste halvdel av folkevandringstiden slet ikke saa daarlig representeret, og vi skal i det følgende se en del eksempler paa graver som kan føres hit. En mere detaljeret gjennemgaaelse av de enkelte oldsaksformer hører derimot ikke med i nærværende arbeide.

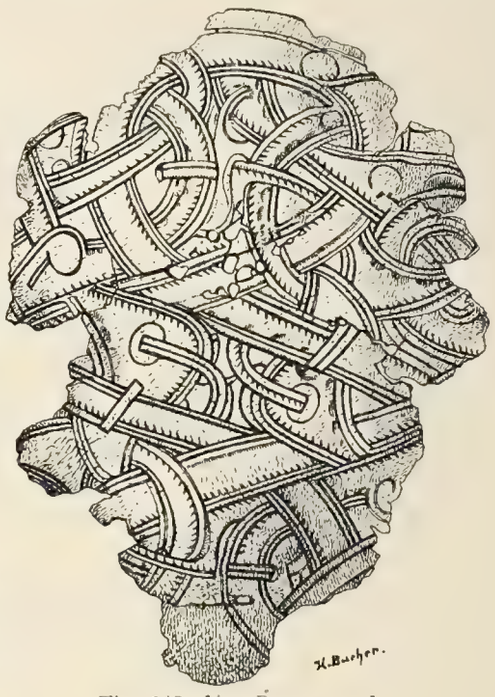

Fig. 148. 1/1. Bronsespænde.

Det er altsaa ikke nu mere nogen grund til at anta et hul i det foreliggende materiale fra folkevandringstiden, og samtidig er den gradvise utvikling som danner grundlaget for vikingetidens kulturforhold

[1]) Til sammenligning har det her sin interesse at referere den utvikling av gravskikken som Th. Petersen har paavist ved flere aars utgravninger i Namdalen (Thjems. Vidsk. Selsk. Skr. 1902, nr. 5. Ab. 1903, s. 221, Ab. 1904, s. 200, Ab. 1905, s 353 og Ab. 1906, s. 341. Se særlig den sidste beretning, s. 358). De ældste graver er her brandgraver uten baalrester, med eller uten en liten hellekiste, og med smaa rester av baalbrændt gravgods, særlig bensaker; de strækker sig gjennem ældre og yngre romersk tid og ned i folkevandringstiden, ganske som paa Vestlandet. Samtidige skeletgraver er meget sjeldne. Derpaa følger brandgraver med baalmørje, fattige paa oldsaker, men sikkert tildels fra folkevandringstiden. Yngre samtidige av disse brandgraver med baalmørje er endelig skeletgraver, tildels baatgraver, som strækker sig fra 7de og 8de aarh. ned i vikingetiden. — De sidste aarhundreder før vikingetiden er i det hele godt representeret i det Trondhjemske.

[2]) B. 4719. Hovland, Ullensvang sogn og pgd., Hardanger. Ab. 1890, s. 128. — Fig. 145 er B. 478 fra Vikebygd, Sondhordland. Lorange, N. Olds. i B. M. s. 143.

[3]) Fundet i Sogn. De Heibergske Samlinger nr. 2623. — Cf. det tidligere eksemplar av samme suite, B. 664, fra Gjukastein, Voss. avbildet Rygh fig. 254 og B. 4969 fra Søndfjord, Ab. 1893, s. 148. — I Bergens Museum findes to eksemplarer til fra tidlig vikingetid, nemlig B. 488 fra Storhaugen, Hetland pgd., Jæderen, Lorange, N. Olds. i B. M. s. 140, og B. 2559, Orre, Klepp pgd., Jæderen, Rygh fig. 639.

[4]) B. 5785. Midbust, Stranden pgd., Sondmør, B. M. Aarb. 1903, nr. 14, s. 3. — B. 6035. Langesæter, Indviken pgd., Nordfjord, B. M. Aarb. 1906, nr. 14, s. 17.

[5]) Det jeg i 1904 skrev som en gjætning, har jeg senere faat bekræftet, at lerkar som de avbildete Ab. 1904, s. 88 og 89 er yngre end 6te aarh.

blit bedre kjendt end tidligere. Den skarpe motsætning mellem vikingetiden og de ældre avsnit av jernalderen som tidligere saa ofte blev fremhævet, har været mere tilsynelatende end virkelig, og ikke mindst kommer dette klart frem naar man studerer utviklingen av gravskikkene.[1])

Likesom ved den romerske periode har Montelius inddelt folkevandringstiden i to omtrent like lange avsnit, der i hans utførlige system (S. F. T. IX, s. 160; Månadsblad 1893, bihang) betegnes henholdsvis som jernalderens 6te og 7de periode. En slik inddeling falder naturlig ogsaa ved det vestlandske materiale, idet kulturpræget i det tidligere avsnit av folkevandringstiden slutter sig nær til den yngre romerske tid, mens de to følgende aarhundreder, som alt nævnt, danner den naturlige overgang til vikingetiden. Likesaa danner for Montelius de to avsnit en naturlig inddeling for utviklingen av ornamentiken, idet Salins stil I helt hører hjemme i 6te periode, stil II og III i 7de periode, og som forholdene tegner sig i det vestnorske materiale kan det vanskelig tænkes at denne grænse kan forrykkes i nævneværdig grad. Alt tyder paa at stil I hos os har varet omtrent det 6te aarh. ut, i overensstemmelse med Salins resultater (Thierornamentik s. 355). Det vil imidlertid her falde lettest at behandle de forskjellige grupper av graver under ét for hele perioden, og jeg skal da senere komme tilbake til de væsentlige forskjelligheter mellem det ældre og det yngre avsnit.

Brandgraver fra folkevandringstiden. Trods alle forskjelligheter i gravenes anlæg viste brandgravene fra den romerske periode dog i hovedsaken en ensartet opfatning, idet man saagodtsom altid fulgte samme skik ved behandlingen av de brændte rester av den døde. De brændte ben blev altid begravet samlet, rensete og hvite, uten nogen blanding med baalmørje fra brandpladsen. Bare i et par enkelte tilfælder har jeg kunnet nævne undtagelse fra denne regel (se s. 68 note 1). I folkevandringstiden blir forholdene straks mere sammensatte. Det findes for det første en række brandgraver hvor man fremdeles følger den ældre skik at begrave benene rensete, uten baalmørje; men samtidig optræder andre graver; dels mindre brandflak og brandgroper, som tydelig hænger sammen med den skik som alt længe hadde været herskende længer østpaa (se s. 66) som det ogsaa fremgaar derav at det i disse graver optræder skaar av flere lerkar blandt det baalbrændte gravgods; dels møter vi graver av mere avvigende anlæg, med en betydeligere masse av baalmørje, med rikere gravgods og tildels med baatnagler. Det vilde efter disse kjendemerker kunne utskilles forskjellige grupper, som allikevel for en ikke liten del er fuldstændig samtidige. Slik vil det jo altid gaa naar en ny skik efterhvert arbeider sig ind ved siden av den ældre, og netop dette forhold er et tydelig bevis for at det nye i gravskikken er indført ved langsomt virkende indflydelser og ikke ved en pludselig omvæltning av de ældre forhold. Et hovedpunkt i fremstillingen av de vestlandske brandgraver fra folkevandringstiden blir det altsaa at paavise naar og i hvilken utstrækning de nye gravformer har gjort sig gjældende.

Jeg kjender bare et par eksempler paa at en brandgrav fra folkevandringstiden er fundet under flat mark, nemlig to graver paa Lister. Den ene er omtalt s. 74 i det følgende; den anden var en av gravene paa feltet ved Lunde i Vanse pgd.,[2]) men dette tilfælde er ikke fuldt sikkert da det skal ha været rester av en ødelagt gravhaug like i nærheten. Som beretningen nu foreligger stod urnen fig. 149 under flat mark ved bunden av Lundsvaagen, fyldt med brændte ben, og blandt benstumpene fandtes rester av flere sølvhegter med spiraler (fig. 150) og et brudstykke av en kroknøkkel av bronse (fig. 151). — Ellers findes brandgraver fra denne tid altid i hauger, men vistnok meget ofte sekundært indsat i ældre monumenter. Derimot forekommer det at skeletgraver fra folkevandringstiden er anlagt i naturlige grusbakker, uten nogen kunstig haug.

I gravenes anlæg finder vi forøvrig fremdeles de samme variationer som vi kjender fra den romerske tid, nemlig brandgraver med eller uten urne og med eller uten en liten hellekiste eller et muret rum omkring graven. Likesaa findes de samme forskjellige slags urner: lerkar, træspand og bronsekar. Som et typisk

[1]) Se G. Gustafson: Norges Oldtid, s. 101.

[2]) B. 4236. Lunde, Vanse pgd., Lister. Ab. 1883, s. 78.

eksempel paa uforandret fortsættelse av den romerske tids gravskik skal jeg først nævne en undersøkelse utført av Lorange.[1]) Paa Øvrebø i Fjelberg pgd., Søndhordland, grov han ut en røis, 13 m. i tvermaal og 1.7 m. høi. Røisen var jordfri, bygget av rullesten, tildels meget store, og dækket med et jordlag. Omtrent midt under haugen dannet fjeldgrunden i retning n.—s. en trinformet avsats. Over denne var lagt i tæt række ti langagtige heller, men i det aapne rum under dem var det ingen begravelse. Men i røisens nordøstre side midt mellem haugens midtpunkt og kanten, var det av kantstillete sten bygget et litet gravkammer 0.45 m. i firkant, dækket med en tilhugget flat sten, og derover igjen en stor helle. I kisten stod et lerkar (avbildet fig. 152), halvfuldt av rene brændte ben. Blandt benene fandtes et litet brudstykke av et glasbæger, som maa ha været av typen Rygh fig. 337—338, to av de vanlige spillebrikker av ben, et brudstykke av en terning, som fig. 85, et brudstykke av et benskaft, efter al sandsynlighet av en ske (fig. 153), samt flere bjørneklør. Tilstrækkelig for en datering til folkevandringstiden er lerkarret

Fig. 149. 1/4. Urne av ler.

Fig. 150. 1/1. Sølvhegte.

Fig. 151. 1/1. Stykke av en bronsenøkkel.

Fig. 150, 151. Fundet i urnen fig. 149.

med de stemplete ornamenter, og likesaa glasskaaret. — I sydøstre del av samme røis fandtes igjen en helle som dækket over et mangesidet, næsten rundt rum, muret av smaa flate sten; det var 0.65 m. i tvermaal, 0.75 m. dypt. Paa bundhellen laa tre flate smaasten og paa disse var stillet et træspand (fig. 154) som indeholdt en forholdsvis betydelig mængde rene brændte ben, indpakket i filt. Blandt benene fandtes en pinset av bronse (fig. 155), smaa brudstykker av en halvrund benkam, et brudstykke av en terning (fig. 156), rester av spillebrikker (fig. 157), klumper av smeltet glas av grønlig farve, og en avskaaret spids av en tynd glat guldstang, det eneste stykke i fundet som ikke var brændt paa baalet (cf. s. 69 ovenfor), og endelig ni bjørneklør. Træspandet gir tidsbestemmelsen; det er bestemt forskjellig fra alle som kjendes fra romersk tid, men stemmer fuldstændig overens med eksemplarer fra folkevandringstiden, f. eks. med det store spand i Evebøfundet fra 5te aarh. I begge graver var det fin, løs, sort muld omkring urnene, og det fremgaar at Lorange har opfattet dette som et oprindelig arrangement, ikke som jord der efterhvert var vasket ned i kistene. Derimot nævnes det ikke noget om baalmørje eller kul, hverken i gravene eller i haugen ellers. Det fortjener at merkes at benmassen i træspandet var indpakket i filt, et træk som straks minder om at vi oftere i brandgravene fra romersk tid finder benene indpakket i tøi. I folkevandringstiden ser det ut til at filt er almindeligere, men tøi forekommer ogsaa; det er jo ikke saa

[1]) A. Lorange: Antikvariske undersøgelser i Søndhordland 1881. Ab. 1881, s. 54. — B. 3855 og 3856.

ofte at det i det hele er bevaret noget av denne pakning. (Se f. eks. fundene fra Segleim i Kvinherred, B. 308—310, og fra Avaldsnes, B. 605, begge i fundlisten over kjedelgraver i det følgende).

Ved nogen eksempler kan det gis en oversigt over de forskjellige sorter av urner. De store grove lerkar forekommer fremdeles noksaa almindelig, og et eksempel er alt vist i fig. 149. Paa en mindre gravplads paa Ødemotland, Haa pgd., Jæderen, fandt Gustafson ved sine utgravninger flere meget svære lerkar av simple former.[1]) Det største og bedst bevarte er avbildet fig. 158. Det stod midt i en lav vid rundhaug, mellem nogen store sten, dækket av en helle, og indeholdt brændte ben og følgende oldsaker: en pinset av bronse (fig. 159), 2—3 smaa spillebrikker av ben (fig. 160), stykker av en benkam med avlangt, firkantet overstykke (fig. 161), og et brudstykke av et utskaaret benstykke av uviss bestemmelse (fig. 162). Ved fundet foreligger en del næverstykker, sandsynligvis rester av en pakning omkring urnen i graven, en stor mængde brændte menneskeben, tildels i større stykker og ifølge Gustafson sandsynligvis av en mand, samt nogen faa stykker kul. Det fremgaar ikke av beretningen om de faa kulstykker laa i eller utenfor urnen, og iethvertfald omtales ingen nævneværdig mængde av baalrester, hverken i eller ved graven. — En slankere type har vi fra Espeland, Høiland pgd., Jæderen.[2]) Urnen, avbildet fig. 163, fandtes i en røis, i et litet hellekammer, netop saa stort at urnen fik plads; det indeholdt rene brændte ben, hvoriblandt det laa en liten bronsestift, uten tvil av en benkam, og en bjørneklo. Likesom urnen fra Ødemotland, fig. 158, har ogsaa denne skraastreket rand. — Jeg har alt ovenfor gjort opmerksom paa de træk som skiller disse grove urner i folkevandringstiden fra de tilsvarende lerkar i den romerske tid; konturen er flatere, mundingen videre og selve randen mindre selvstændig utarbeidet. Jeg har ovenfor (s. 27—28) antydet at vi i dette maa se en degeneration av de ældre, mere plastiske former. Til gjengjæld har folkevandringstiden enkelte nye, gode former av de store krukker.

Fig. 152. 1/3. Urne av ler.

Fig. 153. 1/1. Stykke av skeskaft av ben.

En karakteristisk form har vi i fig. 164, som desværre mangler hele mundingspartiet. I motsætning til de ældre krukker utmerker det sig ved en bedre, fastere lermasse og ved sort, blank overflate. Det er fundet med indhold av brændte ben i en haug ved Sandnes paa Jæderen.[3]) Blandt benene laa et skrapelignende jernredskap (fig. 165) som kanske bør sammenstilles med de kjøtkniver av ben vi kjender fra andre fund (se fig. 182, 223 og 229), et brudstykke av en jernsigd, et haandsnellehjul av sten (fig. 166), et brudstykke av en korsformet bronsespænde (fig. 167), en ravperle og et kvartsbryne. — Mere virkningsfuld er den utprægete form fig. 168. Lignende fandtes f. eks. ved Loranges utgravninger i Strandvik, Nordhordland (Ab. 1881, s. 48) og ved Gustafsons ovenfor omtalte utgravninger paa Ødemotland. Den som her er avbildet er fra Vanse paa Lister;[4]) graven fandtes i en naturlig bakke omtrent 25 m. fra sjøen og var bygget av to lange og to korte almindelige graasten med en flat sten som dækhelle; rummet var 0.70 m.

[1]) Gustafsons fundberetning er trykt Ab. 1891, s. 138—140, Ab. 1892, s. 121. — B. 4813.
[2]) B. 3249. Espeland, Høiland pgd., Jæderen. Ab. 1878, s. 327.
[3]) B. 4528. Sandnes, Haaland pgd., Jæderen. Ab. 1888, s. 174.
[4]) B. 3195. Kjørrefjord, Vanse pgd., Lister. Ab. 1877, s. 72.

langt, 0.50 m. bredt og 0.30 m. høit, med længderetning n.—s. Urnen fig. 168 stod midt i graven og indeholdt rene brændte ben; paa hver side av den stod et mindre lerkar (fig. 169 og 170) uten ben. Kul eller baalmørje nævnes ikke.

De finere lerkar er i folkevandringstiden almindeligere som urner end de var i den romerske tid, men rigtignok er det allikevel ikke megen avveksling, for de er omtrent alle av den spandformete type. Det er en ren undtagelse at finde et fint buket kar (fig. 152) som urne. De spandformete urner er som regel av de store og forholdsvis simplere sorter.[1]) Som eksempler er her avbildet et fra Avaldsnes, fig. 171,

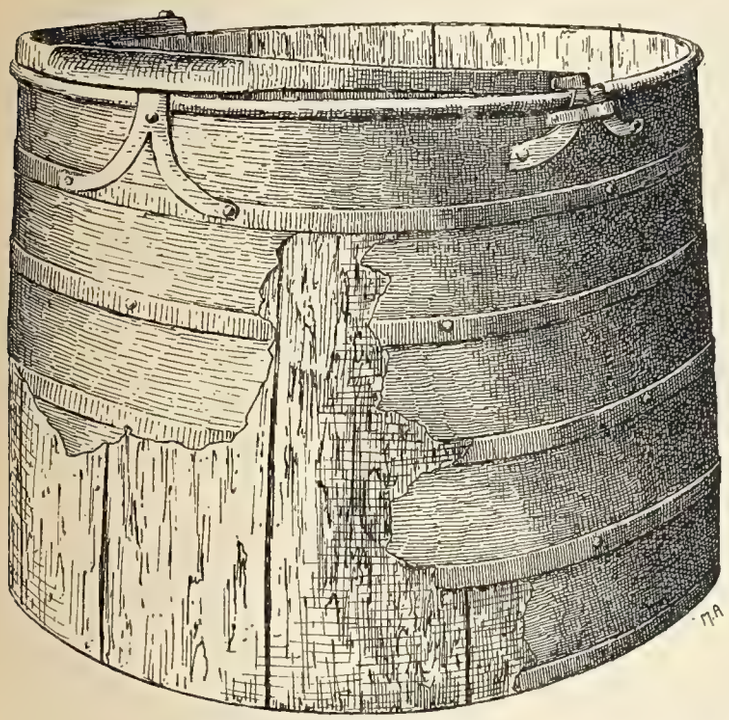

Fig. 154. 1/3. Træspand med bronsebeslag.

Fig. 155. 1/1.

Fig. 156. 1/1.

Fig. 157. 1/1.

Fig. 155—157. Bronsepinset og benstykker fundet i spandet fig. 154.

fundet med indhold av brændte ben,[2]) og et fra Nesse i Klepp fig. 172, hvori det blandt de brændte ben laa et stykke av en forbrændt korsformet bronsespænde (fig. 173), skaar av et mindre lerkar med hank (fig. 174), brudstykker av en benkam (fig. 175) og av en ske av ben (fig. 176).[3]) Urnen stod „i et litet gravkammer“ i en haug.

[1]) De største av de spandformete lerkar som er bevaret er netop fundet som urner. En meget svær en skriver sig fra Gustafsons utgravninger ved Ødemotland og er avbildet Ab. 1904, s. 72, og omtrent likesaa stor er en fra Ogne, Egersund pgd., Jæderen, B. 5390, Ab. 1897, s. 115; en fra Kalnes, ved Sandnes paa Jæderen, B. 4527, Ab. 1838. s. 173; en fra Auestad, Etne pgd., Søndhordland, B. 5858, B. M. Aarb. 1903, nr. 14, s. 38. — Et litet spandformet lerkar med gode ornamenter fandt jeg som urne i en haug paa Grindeim i Etne, B. M. Aarb. 1904, nr. 10. s. 18, fig. 13. Se ogsaa det udmerket vakre kar Ab. 1904, s. 88, fig. 51, fundet halvfuldt av brændte ben paa Nernes i Etne, B. 4522. — Om spandformete lerkar som urner i slutten av den romerske tid, se ovenfor s. 27.

[2]) B. 5176. Vaage, Avaldsnes pgd., Karmøen, Ab. 1895, s. 116. Det foreligger ingen fundberetning; men da det fremdeles ligger brændte ben i lerkarret kan man gaa ut fra at det er fundet som urne i en brandgrav.

[3]) B. 4176. Nesse, Klepp pgd., Jæderen, Ab. 1883, s. 88.

I forbindelse med urnene av ler maa det nævnes at de kar av klebersten som begynder at komme i bruk i denne periode, ogsaa en sjelden gang kan være brukt som urne. Naar dette hænder saa sjelden, hænger det vistnok sammen med at kleberstens kar i det hele endda ikke var almindelige; det var først i vikingetiden at gryter av sten i stor utstrækning avløste lerkarrene som kokekar. Som eksempel er her

Fig. 158. 1/4. Urne av ler.

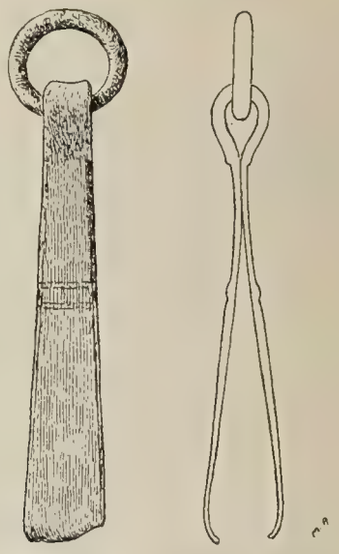

Fig. 159. 1/1. Pinset av bronse.

Fig. 160. 1/1. Spillebrikke av ben.

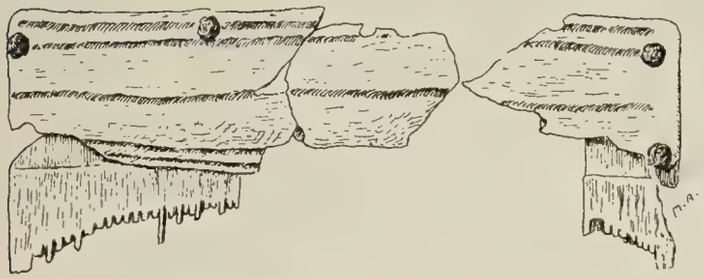

Fig. 161. 1/1. Benkam.

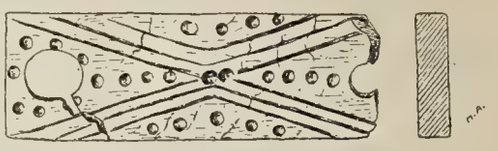

Fig. 162. 1/1. Brudstykke av ben.

Fig. 159—162. Fundet i urnen fig. 158.

avbildet en urne av klebersten fra Holmedal i Skaanevik, Søndhordland, fig. 177.[1]) Den fandtes indsat sekundært i østre kant av en svær røis, var dækket med en helle og fuld av brændte ben; omkring den var det litt kul.

[1]) B. 6368. Holmedal, Skaanevik pgd., Søndhordland, B. M. Aarb. 1910, nr. 11, s. 31. Dateringen støtter sig dels paa gravskikken, da slike urnegraver er særdeles sjeldne i vikingetiden (om i det hele paavist), dels til karrets type; cf. Rygh fig. 378. Samme type er ogsaa avbildet Stav. Mus. Aarsh. 1900, s. 76.

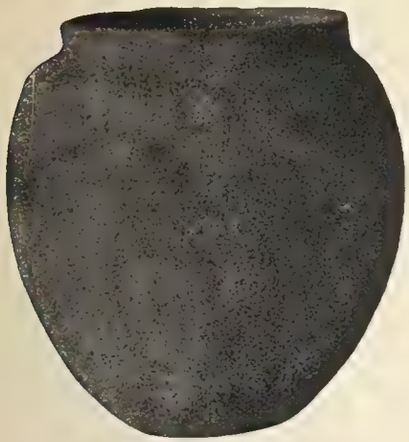

Fig. 163. 1/4. Urne av ler.

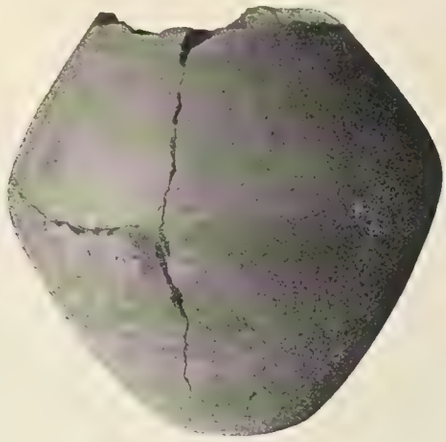

Fig. 164. 1/4. Urne av ler.

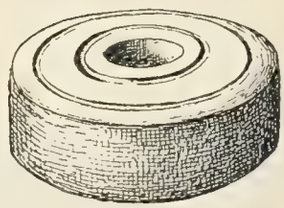

Fig. 166. 1/1. Snellehjul, sten.

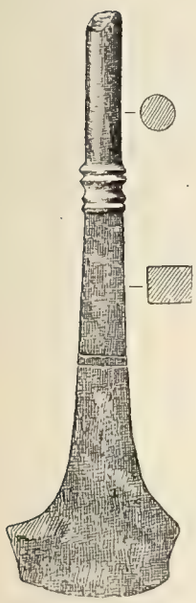

Fig. 115. 2/3. Jernredskap.

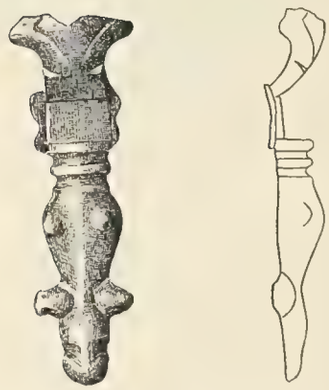

Fig. 167. 1/1. Spænde av bronse.

Fig. 165—167. Fundet i urnen fig. 164.

Som alt nævnt ved lerurnene fra den romerske tid (s. 26) er det ogsaa sikkert at baade de lerkar og de kleberstens kar vi finder som urner i gravene fra folkevandringstiden ikke er gjort til dette bruk. Uten tvil har de alle sammen været kar til husbruk, som det yderligere bevises derav at det av og til findes brukte og reparerte eksemplarer i gravene. Det spandformete lerkar fig. 178 fandt Gustafson i en

Fig. 168. $^1/_3$. Urne av ler.

Fig. 169. $^1/_3$. Lerkar.

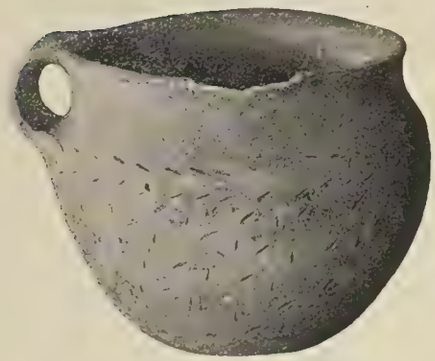

Fig. 170. $^1/_3$. Lerkar.

Fig. 169 og 170 fundet ved urnen fig. 168.

Fig. 171. $^1/_4$. Urne av ler.

av gravene ved Ødemotland,[1]) hvor det stod som urne med brændte ben midt i en lav vid rundhaug. Man ser at bunden engang er gaat ut, altsaa under bruk før karret var bestemt til urne, men igjen er blit sat paa ved hjælp av fine huller boret i kantene av bruddet, og ved tætning med paalagt lermasse.

Træspand med bronsebeslag findes i folkevandringstiden som urner i brandgravene vistnok meget oftere end i den romerske periode men dog i det hele sjelden. Et godt oplyst eksempel er alt nævnt fra

[1]) B. 4818. Ødemotland, Haa pgd., Jæderen. Ab. 1891, s. 139—140.

Loranges utgravninger i Fjelberg. Videre skal her refereres et fund fra Eide i Gloppen, Nordfjord.[1]) Træspandet fig. 179 stod omtrent midt i en haug av ca. 19 m. tvermaal og 1.10 m. høi; det stod frit i jorden uten nogen kiste, stensætning eller lignende omkring. Øverst i spandet var det først en fylding med lerjord, 3—4 cm. tyk, derunder tæt pakket med brændte ben, og endelig paa bunden igjen 4 cm. lerjord. Blandt benene skal det være fundet nogen stykker av bronsebeslag, klumper av smeltet bronse og muligens brudstykker av et tyndt bronsekar.

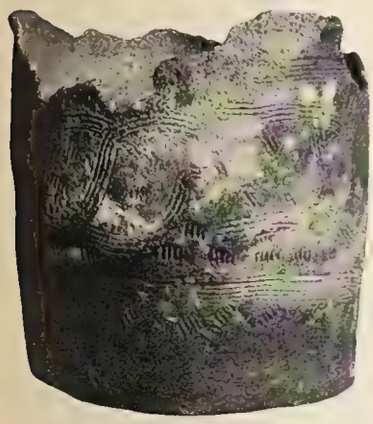

Fig. 172. 1/4. Urne av ler.

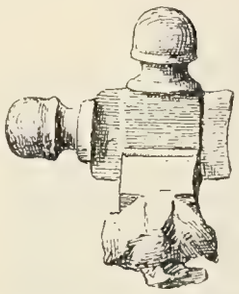

Fig. 173. 1/1. Bronsespænde.

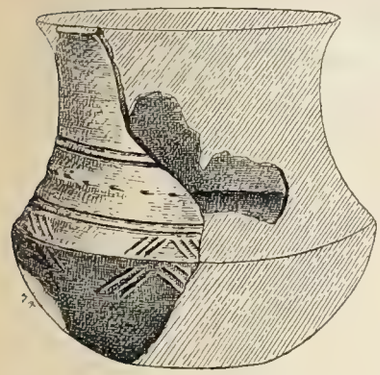

Fig. 174. 1/3. Lerkar.

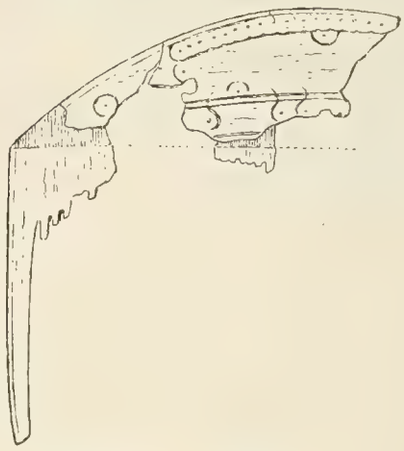

Fig. 175. 1/1. Benkam.

Fig. 176. 1/1. Benske.

Fig. 173—176. Fundet i urnen fig. 172.

Trætiner med harpikstætning er som vi har set hittil ikke paavist som urner i brandgraver fra den romerske periode paa Vestlandet (s. 38) og de er ogsaa i folkevandringstiden særdeles sjeldne, men

[1]) B. 4610. Eide, Gloppen pgd., Nordfjord. Ab. 1889, s. 77. — Av andre eksempler kan nævnes at et stort træspand med bronsebeslag, av folkevandringstidens type, stod fuldt av brændte ben i en liten kiste i en røis paa Eikjum, Hafslo pgd. i Sogn, nu i de Heibergske Samlinger paa Amble. — B. 4601, Ab. 1889, s. 75, utgravet av A. Salvesen; rester av et træspand og brændte ben fra toppen av en haug paa Egeland, Hægebostad pgd., Lister; blandt benstumpene var det et brudstykke av en bred, flat bennaal. — Et gammelt fund fra Austreim, Etne pgd., Søndhordland, B. 331, er nævnt Urda III, s. 100—101, Lorange: N. Olds. i B. M., s. 76, træspand med brændte ben og en glat guldfingerring, fra en liten kiste i en haug. — Brudstykker av et træspand med bronsebeslag samt av et stort trækar med harpikstætning, foreligger sammen med brændte ben, men uten nogen fundberetning, fra Langeland, Stord pgd., Søndhordland, B. 4366, Ab. 1885, s. 87. Blandt benene var et par smaa spillebrikker av ben. Det er mulig at det her er blandet sammen saker fra forskjellige graver.

vi maa fremdeles huske den feilkilde som ligger deri at rester av disse simple trækar meget let kan bli overset ved tilfældige gravninger. I virkeligheten kjender jeg ikke mere end et sikkert eksempel fra folkevandringstiden paa Vestlandet, nemlig et i flere henseender interessant fund fra Evebø i Gloppen.[1]) Fundet blev gjort i en rund haug, 25 m. i tvermaal og 4 m. høi. Midt oppe i haugen fandt man en mindre liggende helle, og paa denne var det reist 3—4 mindre heller i skraa stilling saa de dannet et pyramideformet rum. I denne eiendommelige kiste fandtes harpikstætning av en trætine som hadde indeholdt en større mængde brændte ben, hvorav en del er bestemt som menneske (en del av epistrophus, et stykke tandgar m. m.) samt fire bjørneklør. Blandt benstumpene fandtes et brudstykke av en kors-

Fig. 177. Kleberstens kar, 12 cm. høit.

Fig. 178. 1/4. Lerkar.

formet bronsespænde (fig. 180), smaa brudstykker av en benkam av den halvrunde form, et stykke av en rund bennaal (fig. 181) og større brudstykker av en kjøtkniv med skaft skaaret i et stykke med bladet (fig. 182), altsaa av samme type som de to eksemplarer fra Birkjegravene, fig. 223 og 229 nedenfor. Alt gravgodset er baalbrændt.

Men er trækarrene sjeldne i folkevandringstiden, saa er til gjengjæld forskjellige bronsekar likefrem meget almindelige som urner paa Vestlandet. Typologisk de ældste, og ogsaa de sjeldnere er en del kjedler med paanaglete ører av jern, men ellers fuldstændig av samme form som de almindelige med trekantete ører av bronse, dannet i et med kjedlens side, Rygh fig. 353. De danner altsaa det typologiske mellemled mellem denne og den noget ældre form fig. 68 og 71 ovenfor. Dette gjælder kanske ogsaa i teknisk henseende; det ser ut til at kjedlene med paanaglete ører, som fig. 183, tildels er av tyndere bronse, mindre solide og holdbare, end den yngre form Rygh fig. 353. — Kjedlen fig. 183 er fundet paa Solheim, Manger pgd. i Nordhordland.[2]) Den stod paa en helle 3 alen dypt i en røis, vistnok som en sekundær

[1]) B. 4591. Evebø, Gloppen pgd., Nordfjord. Ab. 1889, s. 71. — Da fundet blev sendt til museet, fulgte det med en stav av et litet træspand; det er, som Gustafson har antydet i katalogbeskrivelsen, sikkert rigtig at denne ikke hører med til fundet. Baade i form og karakter er den meget forskjellig fra andre træspand fra ældre jernalder.

[2]) B. 5869. Solheim, Manger pgd., Nordhordland. B. M. Aarb. 1904, nr. 12, s. 10. — Andre eksempler paa kjedler av denne form er B. 3990, Eknes, Hosanger pdg., Nordhordland, Ab. 1882, s. 99, og B. 4877, Aarøien, Sogndal pgd., Sogn, Ab. 1892, s. 118.

begravelse, da det dypere i røisen var en muret stengrav uten oldsaker (ikke usandsynlig fra bronsealderen) og indeholdt brændte ben; blandt benstumpene fandtes brudstykker av en eiendommelig benkam (fig. 184) og av smaa spillebrikker av ben.

Et sjeldent tilfælde var det ogsaa, at bronsefatet fig. 185 fandtes brukt som urne; det stod med brændte ben i et aapent firkantet rum mellem stenene i en røis paa Høiland paa Stord.[1]) Om der fandtes noget gravgods vet vi ikke, da benmassen ikke blev tilvaretat. En undtagelse er det likeledes, at et bronsespand, Rygh fig. 350, indeholdt de brændte ben i en brandgrav; det er i virkeligheten det eneste eksemplar av denne type som er kjendt fra Norge.

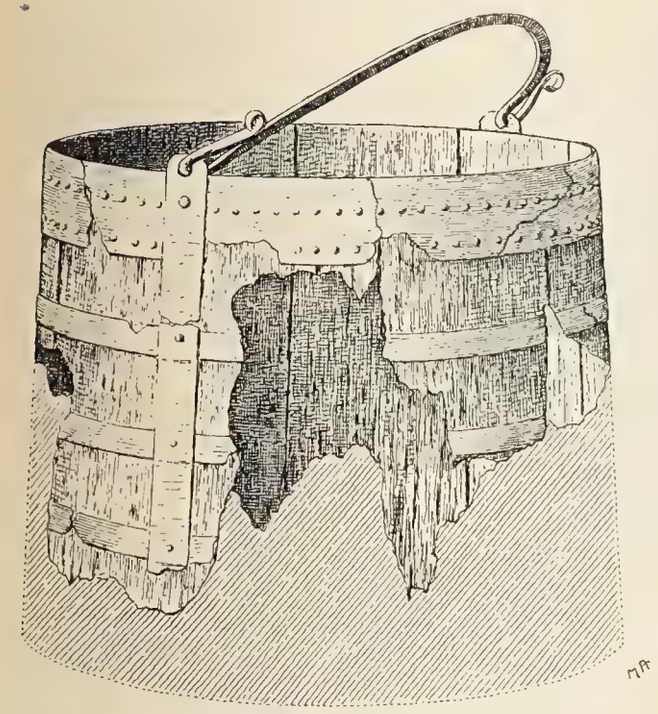

Fig. 179. 1/3. Træspand med bronsebeslag.

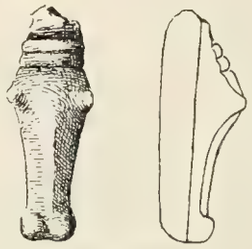

Fig. 180. 1/1. Del av en bronsespænde.

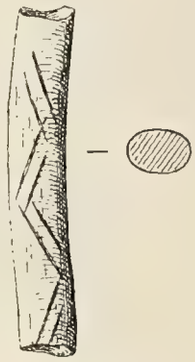

Fig. 181. 1/1. Bennaal.

Fig. 182. 1/2. Kjøtkniv av ben.

Fig. 180—182, fundet sammen i en urne av træ.

Den aldeles overveiende del av de bronsekar der er fundet som urner er kjedlene av den bekjendte type Rygh fig. 353. Slike graver kjendes i stort tal,[2]) og det er likeledes betegnende for den forkjærlighet

[1]) B. 4301. Høiland, Stord pgd, Søndhordland. Ab. 1885, s. 72.

[2]) Jeg kjender 24 sikre eksempler fra Vestlandet, foruten de 3 med kjedler av samme hovedform men med paanaglete jernører, som netop er omtalt, og dertil kommer en del — i det hele 7 — av de samme bronsekjedler som er kommet til museet uten nogen oplysning om hvordan de er fundet, men som for en del maa antas at ha været urner i brandgraver. I skeletgravene er disse kjedler meget sjeldnere og de pleier saavidt man vet ikke at forekomme som markfund. (En kjedel fundet i myr, Lunde, Vanse pgd., Lister. B. 4967, som Gustafson henfører til denne type, er i virkeligheten av noget avvikende form og hittil enestaaende i Norge, Ab. 1893, s. 146). De sikre graver av denne gruppe er følgende: B. 4302. Lunde, Vanse pgd., Lister, Ab. 1885, s. 72. — B 4391. Tonstad, Siredalen pgd., Lister. — B. 3159. Lunde, Høiland pgd., Jæderen, Ab. 1877. — Stav. mus. 2246. Hinna, Hetland pgd., Jæderen. — B. 605. Avaldsnes, Karmøen, Lorange: N. Olds. i B. M., s. 71. — B. 319. Døsland. Kvinnherred pgd, Søndhordland, Lorange: N. Olds. i B. M., s. 78. — B. 308—310. Segleim, Kvinnherred pgd., Søndhordland, Lorange, ib. s. 77.

for bronsekar i brandgravene som utmerket folkevandringstiden, at man flere ganger har fundet et bronsefat av formen fig. 185 hvælvet som lok over den kjedel der indeholder de brændte ben;[1]) likeledes forekommer det, at det paa samme maate er hvælvet en bronsekjedel som dække over en anden av samme type.[2]) Et par av de bedste, vel oplyste fund skal her refereres utførlig.

En anselig røis paa Prestegaard i Jondal blev utgravet av B. E. Bendixen.[3]) Den var 15.50 m. i tvermaal, omtrent 2 m. høi og med fotkjede av svære sten. Røisen var jordfri men dækket med et lag muld, og bestod særlig i de dypere partier av meget svære sten. Flere steder paa bunden, tildels ogsaa mellem de underste sten, fandtes det lag av kul; da det bare fandtes én grav i haugen, og da disse kullag ikke hadde nogen umiddelbar forbindelse med graven, maa man her sandsynligvis tænke paa lignende baalpladser som dem vi har set eksempler paa ved flere brandgraver fra den romerske tid, og som vi fremdeles skal gjenfinde ved enkelte skeletgraver fra folkevandringstiden. Selve graven var bygget som en

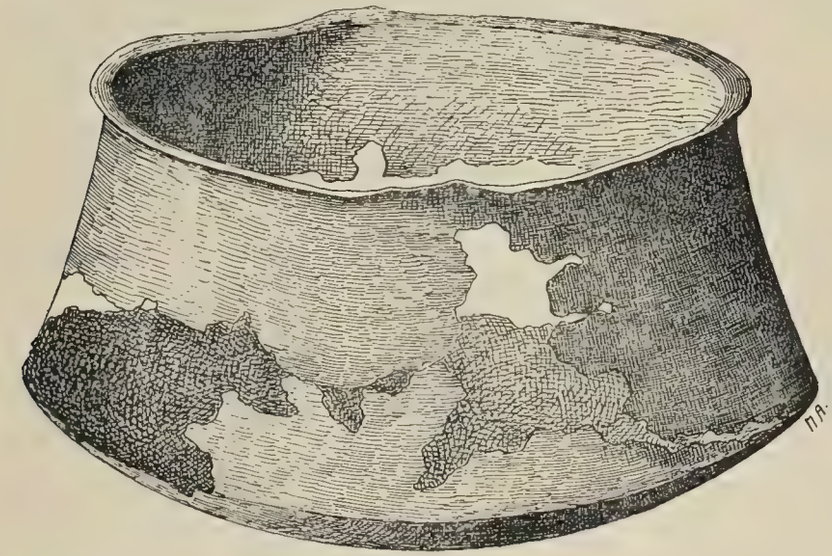

Fig. 183. 1/3. Bronsekjedel.

Fig. 184. 1/1. Brudstykker av en benkam, fundet i kjedlen fig. 183.

liten kiste hvis bund var brolagt med smaa sten, mens væggene var dannet av større sten og det hele dækket med en helle. Kisten laa omtrent i retning ø.—v., var 0.52 m. lang, 0.47 m. bred. I kisten stod en fortrinlig bevaret bronsekjedel (fig. 186) fuldstændig ompakket med næver; den var 3/4 fuld av rene brændte ben, uten nogen tilblanding av baalmørje. En del av benene er bestemt som menneskeben (ifølge Bendixen en ung kvinde) og der var desuten 6 bjørneklør. Videre fandtes det blandt benene stykker av to ben-

— B. 3358. Sæbø, Fjelberg pgd., Søndhordland, Ab. 1879, s. 160. — B. 4300. Høiland, Stord pgd., Søndhordland, Ab. 1885, s. 71. — B. 4207. Prestegaard, Jondal sogn, Hardanger, Ab. 1883, s. 26. — B. 3701. Hatlestad, Fane pgd., Nordhordland, Ab. 1881, s. 84. — B. 4626. Revheim, Haus pgd., Nordhordland, Ab. 1890, s. 106. — B. 316. Øfsthus, Hosanger pgd., Nordhordland, Lorange, l. c., s. 83. — B. 6086. Olsvold, Manger pgd., Nordhordland, B. M. Aarb. 1908, nr. 3, s. 11. — B. 4003. Skaret, Alversund pgd., Nordhordland, Ab. 1882, s. 101. — B. 4256. Bøgevold, Alversund pgd., Nordhordland, Ab. 1884, s. 86. — B. 4386. Fonnes, Lindaas pgd., Nordhordland, Ab. 1886, s. 61. — B. 317 og 1884. Hauge, Lyster pgd., Sogn, Urda I, s. 194—95. Lorange, l. c. s. 93. — B. 4259. Sæle, Førde pgd., Søndfjord, Ab. 1884, s. 88. — B. 6188. Kirkeide, Stryn pgd., Nordfjord, B. M. Aarb. 1909, nr. 14, s. 9. — B. 3516. Støvereide, Stryn pgd., Nordfjord, Ab. 1880, s. 250. — B. 2891—93. Blindeim, Haram pgd., Søndmør, Lorange, l. c. s. 109. — B. 5669. Blindeim, Haram pgd., Søndmør, B. M. Aarb. 1901, nr. 12, s. 6. — B. 894—900. Vallerhaug, Borgundpgd., Søndmør. Urda I, s. 27, Lorange, l. c. s. 105. — B. 315. Ukjendt sted paa Vestlandet.

[1]) De to fund B. 4302 og 2891—93 i foregaaende liste.

[2]) Fundet fra Vallerhaug. B. 894—900.

[3]) B. B. Bendixen: Undersøgelser i Jondal i Hardanger sommeren 1883. Ab. 1883, s. 26—28. — B. 4207.

kammer, en med halvrundt overstykke (fig. 187) og en rektangular (fig. 188), stykker av to ens benstykker som ligner naaler (fig. 189), et fragment av en liten rund benplate (fig. 190), ca. 15 spillebrikker av ben (fig. 191), et litet grøngult glasskaar, forbrændt, og tré smaa skaar av et lerkar. I hele sit anlæg er denne grav fuldstændig analog med mange fund fra den yngre romerske tid; det kan bare ved gravgodset nævnes et enkelt træk der gaar utenfor det som var almindelig tidligere; nemlig det baalbrændte lerkar og glasbæger. Det kommer vi senere tilbake til.

Et likesaa udmerket gravfund som dette gjorde Ross paa Sæbø paa Borgundøen i Søndhordland[1]) ved utgravningen av „Loptshaugen", som var omtrent 12 m. i tvermaal. Haugen var lagt paa fjeldgrund og bestod av en indre røis dækket med et tykt lag av jord og sten blandet; litt indenfor randen var en ring av svære sten skjult under haugfylden. Det underste lag av røisen var bygget av nogenlunde flate sten i flere lag paa hverandre. Paa fjeldbunden under røisen fandtes to temmelig vide lag av baalmørje (kul, brændte sten etc.), som næsten støtte sammen midt i haugen (se planen, fig. 192). Midt i det søndre

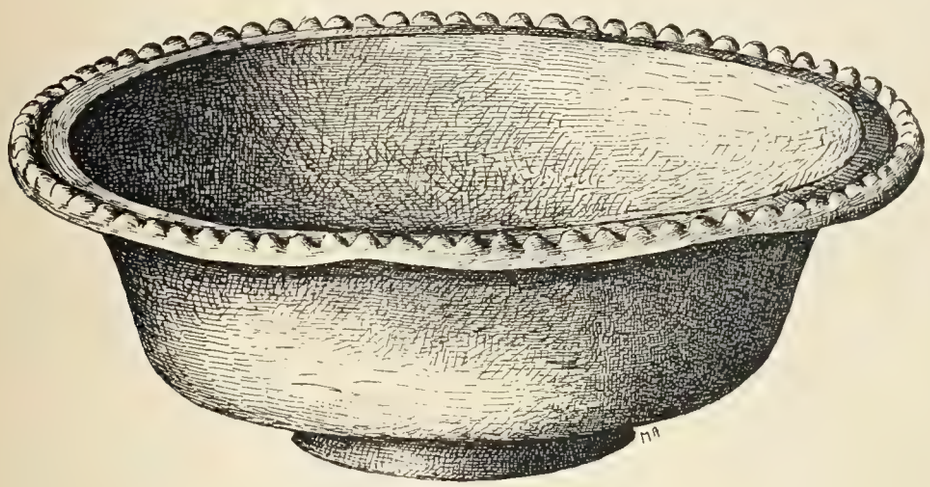

Fig. 185. 1/3. Bronsefat.

kullag, som var det største, var det en liten kiste bygget av fire sten og dækket med en stor helle; kistens maal indvendig var omtrent 60 × 45 cm. Rummet var fyldt med samme baalmørje som i laget omkring, og fuldstændig begravet deri stod en bronsekjedel (fig. 193)[2]) indpakket i næver og fuld av rene brændte ben. Kjedelen stod i en rund, kunstig hugget grop i fjeldbunden som kisten var bygget paa. Ovenpaa benmassen i kjedelen laa en solidus, præget for keiser Gratianus (375—383), forsynet med hempe (fig. 194); mynten er meget slitt. Den er ubrændt og er, fraset bronsekjedelen, det eneste stykke i fundet som ikke har været med paa likbaalet. Blandt benstumpene i kjedelen er det foruten menneskeben ogsaa paavist 16 bjørneklør, mange ben av fugl (ifølge Lorange), brudstykker av en benkam (fig. 195) og en benplate med ornamenter; sandsynligvis laa ogsaa en av spillebrikkene i kjedelen. Men spredt i kullagene fandtes det videre adskillige rester av oldsaker som ogsaa alle har været brændt paa likbaalet, nemlig spillebrikker av ben (fig. 196), to brudstykker av et forbrændt sølvbeslag (fig. 197) sikkert av beslagplaten til en remspænde av den type som er avbildet av Salin, Månadsblad 1894, s. 89, fig. 56 og 59; desuten en bronse-

[1]) B 3358. Sæbø, Fjelberg pgd., Søndhordland. Fundbeskrivelse av I. Ross, Ab. 1879, s. 160 ff. Fyldigere oplysninger foreligger i Loranges skrevne katalog.

[2]) Kjedelen har, mens den var i bruk, været læk i kanten mellem side og bund og har været tættet indvendig med samme harpiksmasse som saa ofte er brukt til at kitte trætiner med i ældre jernalder. Efter denne reparation har kjedelen ikke kunnet brukes til at koke i.

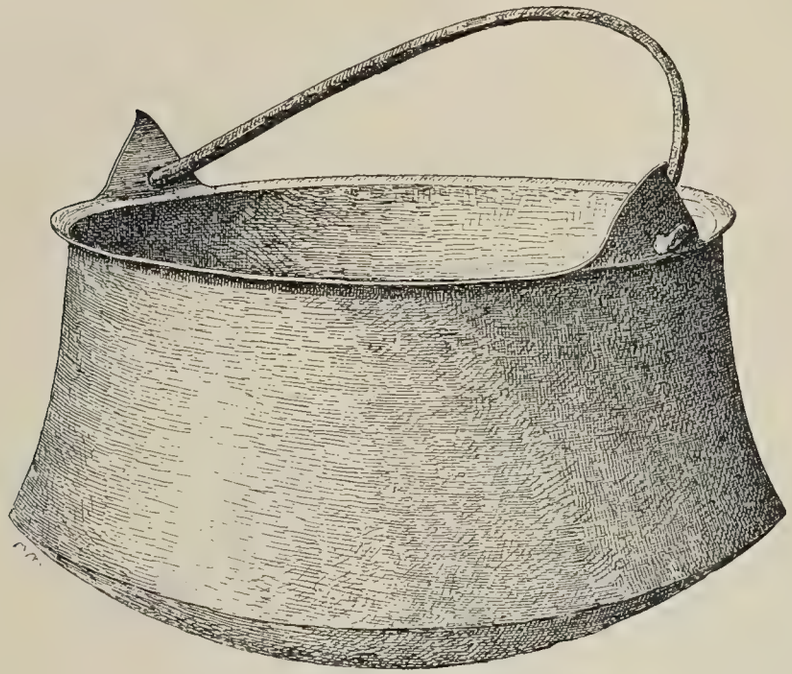

Fig. 186. 1/3. Bronsekjedel.

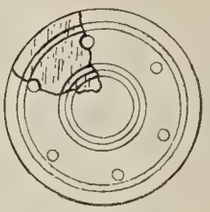

Fig. 190. 1/1.

Fig. 189. 1/1.

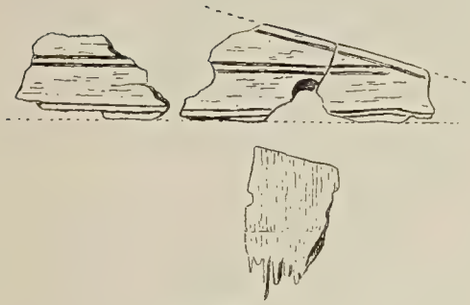

Fig. 187. 1/1.

Fig. 191. 1/1.

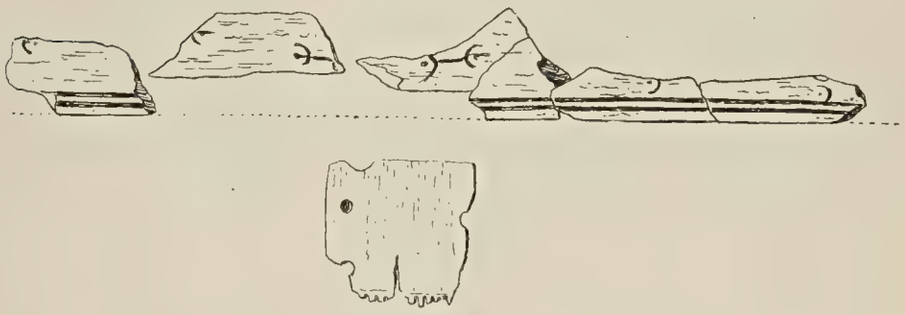

Fig. 188. 1/1.

Fig. 187—191. Bensaker fundet i kjedelen fig. 186.

ring, en jernspiker, et jernbeslag, nogen ubestemmelige jernstykker og skaar av tre forbrændte lerkar, nemlig et spandformet og to hankekrukker av typene Rygh fig. 361 og 365. — Det maa endelig nævnes at det i røisen, altsaa uten direkte forbindelse med graven, fandtes adskillige hestetænder og andre ubrændte ben av hest.[1])

For at faa dette fund nævnt i forbindelse med de andre kjedelgraver har jeg her foregrepet et eksempel paa begravelse med baalmørje, eller rettere en meget interessant kombination av begge grupper; benene er begravet rene i urnen og bare de andre baalrester er spredt i et lag paa haugtomten. Det er ogsaa det eneste eksempel man kjender paa et slikt anlæg av en kjedelgrav fra folkevandringstiden, et forhold som ogsaa taler for at vi her har en hybrid gravskik. Begravelse med baalmørje medfører konsekvent gjennemført at ogsaa benmassen er spredt i et lag med de andre baalrester, det virkelige „brandflak" som vi senere skal se eksempler paa. Ross's fund fra Sæbø maa altsaa forklares saa, at man her har villet følge den nedarvete ældre skik, den rene urnebegravelse, som forlangte at de brændte ben skulde komme i graven renset for kul etc. og samlet i en urne, men samtidig har været paavirket av den nye skik, som nu mere og mere gjorde sig gjældende paa Vestlandet, og som krævet at baalmørjen fra brandpladsen ogsaa skulde ha sin plads i graven.

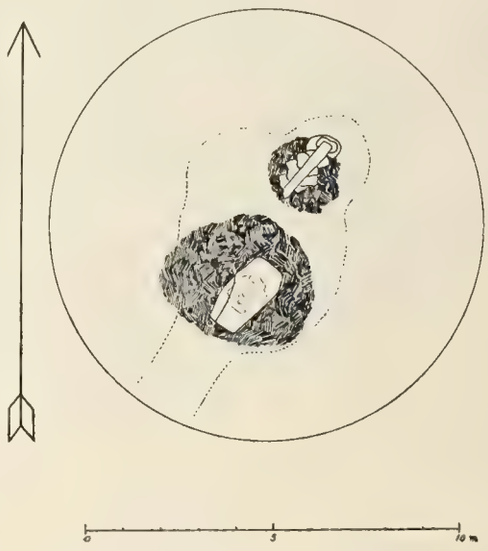

Loptshaugen paa Sæbø

Fig. 192. Efter I. Ross.

Vi kommer senere tilbake til dette fund; før vi gaar over til at behandle gravene med baalmørje, de virkelige brandflak, maa det nævnes at det ogsaa i folkevandringstiden, som i den romerske tid, ser ut til at forekomme brandgraver med rene brændte ben, men uten spor av nogen urne. Men de sikre eksempler er meget faa. Jeg kan nævne et fund fra Alne i Vikebygd, Søndhordland[2]) fra en haug, brændte ben uten kul og blandt benene fem bjørneklør og adskillige større brudstykker av en langkam av ben (fig. 198). Fra mine egne utgravninger har jeg et fund fra Seim i Granvin, Hardanger,[3]) hvor jeg i 1902 undersøkte restene av en rundhaug paa omtrent 15.50 m. tvermaal. Haugens øvre del var almindelig sand som dækket over en stenrøis blandet med ren mørk muld. Stenene var temmelig store, gjennemsnitlig paa et godt mandsløft og ikke rullesten, men tydeligvis hentet fra uren i fjeldet. Røisens tvermaal var omtrent 8 m., dens høide 1.50 m. Ved røisens fot fandtes spredte smuler av kul, og likeledes var det litt kul hist og her over og mellem stenene i røisen. Straks syd for midten av haugen var det i bunden en vid, grund grop, 1 m. i tvermaal og 10—20 cm. dyp, fyldt med sort kuljord; det saa ut til at man her hadde brændt et baal, og forholdet er da vistnok det samme som tidligere er nævnt ved flere hauger fra yngre romersk tid. Jeg grov ut hele midtpartiet av haugen uten at finde nogen begravelse. Derimot blev graven fundet to aar senere da eieren kjørte ut de sidste rester av haugen. Helt ute mot haugens kant ret sydøst for midten var det bygget en liten kiste av fire heller med en femte som tak; den var 0.70 m. lang, 0.50—0.60 m. bred og 0.65 m. dyp. Den var bygget paa den naturlige aurbund og dækhellen laa like under græstorven. Paa bunden laa en haug rene brændte ben; over benhaugen var hvælvet et litet lerkar (fig. 199)

[1]) Ross har ikke uttalt sig om hvorvidt hestebenene her kunde tænkes at være kommet til senere. Dog kan det mindes om at det ogsaa fandtes ubrændte hestetænder i en haug fra romersk tid som jeg undersøkte paa Nes i Kvinnherred. Se s. 45 ovenfor.

[2]) B. 4367. Alne, Sveen pgd., Søndhordland, Ab. 1885. s. 87.

[3]) B. 5873. Nedre Seim, Ulvik pgd., Hardanger. B. M. Aarb. 1904, nr. 12. s. 12. — Haugen er tidligere omtalt av Bendixen i Ab. 1888, s. 68—69. Et ældre fund fra den søndre kant av haugen er en vævske, B. 3230, Ab. 1878, s. 330.

og blandt benene fandtes en sverdknap av bronse (fig. 200), et uformelig stykke av smeltet bronse og et rundslitt kvartsbryne. Alle oldsakene, ogsaa lerkarret, har været paa baalet. Lerkarret var altsaa her ikke kommet i graven som urne, men paa samme maate som det øvrige baalbrændte gravgods.

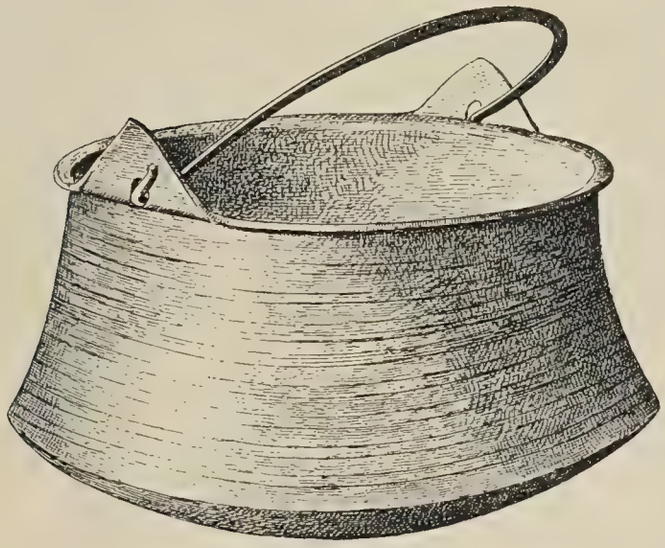

Fig. 193. $^1/_3$. Bronsekjedel.

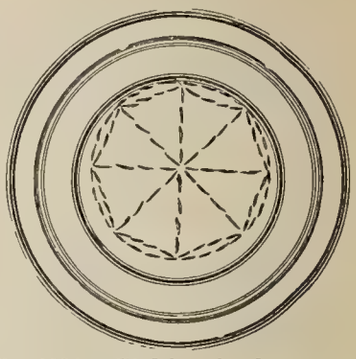

Fig. 193 b. Kjedelens bundornament.

Fig. 194. $^1/_1$. Guldmynt med hempe.

Fig. 196. $^1/_1$. Spillebrikker av ben.

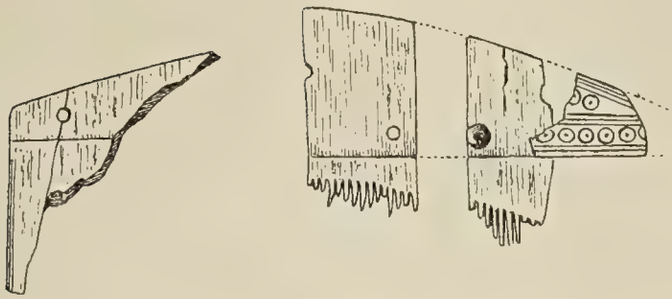

Fig. 195. $^1/_1$. Brudstykker av en benkam.

Fig. 197. $^1/_1$. Sølvbeslag.

Fig. 194—197. Fundet i kjedelen fig. 193.

Graver med baalmørje er i det hele de sjeldnere paa Vestlandet i den første halvdel av folkevandringstiden, i avgjort minoritet sammenlignet med den gruppe som netop er gjennemgaat. Det er altid graver uten urne og ofte virkelige brandflak, d. v. s. at ogsaa de brændte ben er spredt i et lag sammen med de andre rester fra baaltomten. En overgangsform, som den grav Ross fandt i Loptshaugen paa Sæbø er nemlig

meget sjelden; jeg kjender bare et sikkert eksempel til, likeledes fra Ross's utgravninger i Fjelberg pgd.[1]) Haugen var henimot 10 m. i tvermaal og lagt paa fjeld. Paa bunden var det omkring midten et jevnt, men ikke særlig tykt kullag, hvori det spredt fandtes brændte benstumper, skaar av to lerkar (fig. 201 og 202), enkelte spillebrikker av ben (fig. 203), en bronseplate med et hul nær kanten og tre smaa stifter (fig. 204) og andre uformelige klumper av smeltet bronse; over et omraade med omtrent 2 m. tvermaal var det midt paa haugens bund stillet større sten paa skraa ind mot midten, slik at de inderste møttes i

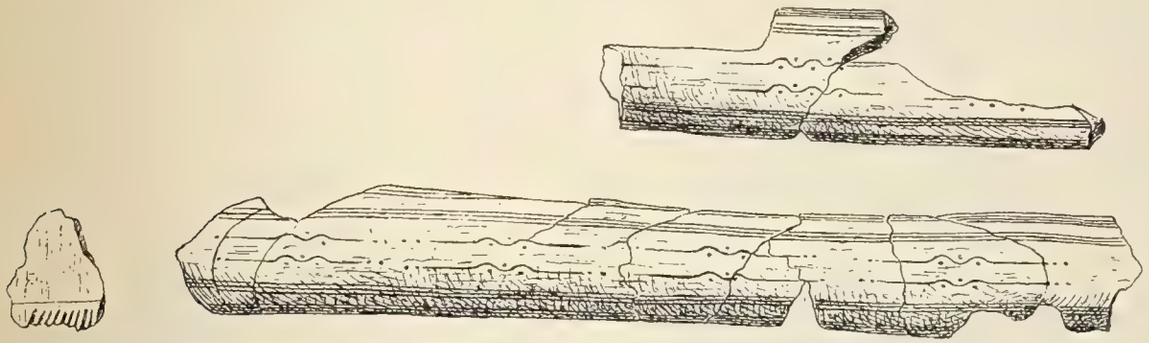

Fig. 198. $^1/_1$. Brudstykker av en langkam av ben.

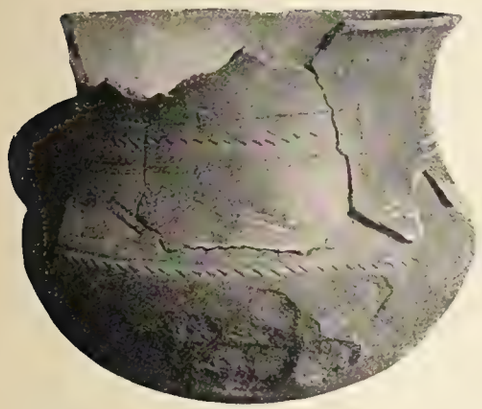

Fig. 199. Lerkar, 11 cm. høit.

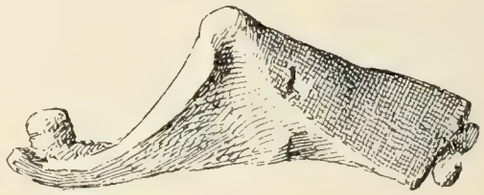

Fig. 200. $^1/_1$. Sverdknap av bronse.

toppen og dannet et litet pyramideformet rum som var fuldt av brændte ben, deriblandt stykker av en kam (fig. 205). Hovedmængden av benene og enkelte stykker av det brændte gravgods er altsaa her begravet rene for kul etc. i et litet rum bygget av sten, men dog uten at det fandtes spor av nogen urne, mens de andre baalrestene — ogsaa en del ben og de fleste rester av de saker som hadde været med paa likbaalet — var spredt i et lag over bunden under haugen.

[1]) B. 3733. Øvrebø, Fjelberg pgd., Søndhordland. I. Ross i Ab. 1881, s. 45. — Muligens kunde her ogsaa nævnes et fund av Lorange fra Aarebakke under Meland, Tysnes pgd., Søndhordland; Ab. 1881, s. 51. Haugen (nr. 12 hos Neumann, Urda III, s. 46) var 7.70 m. i tvermaal og ganske lav, bygget av sten og grus, med fotkjede. Midt i haugen var en tidligere plyndret liten kiste av fem heller; 1 m. vest for midten var en liten kiste bygget av seks heller, og dels i dels utenfor kisten fandtes „sort jord", brændte ben, bjørneklør, stykker av en bennaal, en benkam etc. Forholdene er ikke ganske klare, men det sandsynligste er vist at det som fandtes i og straks utenfor kisten er en grav med ben, baalmørje og brændt gravgods.

Et virkelig brandflak har vi derimot i et fund som skyldes en utgravning av Lorange paa Lygre i Nordhordland.[1]) Gravhaugen var 10 m. i tvermaal og 1.50 m. høi, men viste sig at være bygget over en liten naturlig høining i grusbakken saa den kunstig opførte haug ikke hadde denne mægtighet. Paa den oprindelige overflate var kul, blandet med stumper av brændte ben og skaar av et lerkar, spredt i et lag paa 5 m. tvermaal. Midt i haugen laa en svær rund sten som næsten rak op i overflaten; kullaget fortsatte sig under stenen og her var de brændte ben tættest. I kullaget, nær den østre kant, laa en spænde

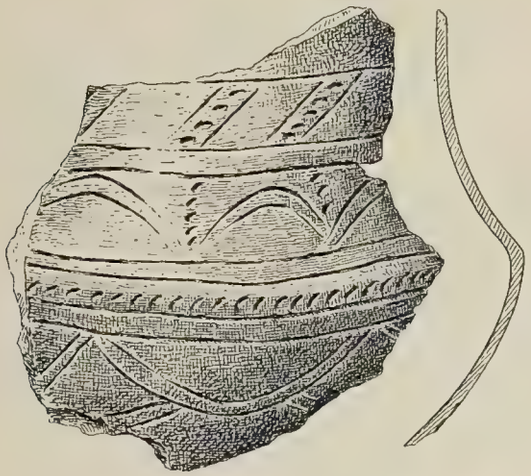

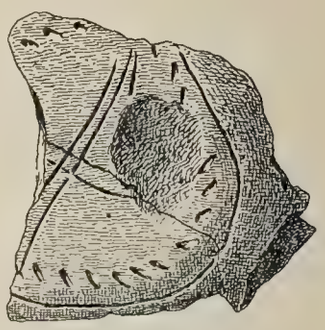

Fig. 201—202. $^2/_3$. Lerskaar.

Fig. 203. $^1/_1$. Ben.

Fig. 204. $^1/_1$. Bronse.

Fig. 205. $^1/_1$. Ben.

Fig. 201—205. Saker fundet i en grav i Fjelberg.

av bronse. Baade lerkarret (fig. 206) og spænden (fig. 207) er skadet i branden paa baalet. Virkelige brandflak maa det ogsaa ha været Gustafson har fundet i enkelte av gravene ved Ødemotland.[2])

Disse er ogsaa de sikre eksempler som kjendes, og det vil ikke ha nogen betydning at opregne en del fund som efter gravgodset med nogen sandsynlighet kan tænkes at være fra slike graver, og som til en viss grad antyder at denne gravform kanske i virkeligheten ikke har været saa sjelden som det ser ut til efter de faa tilfælde som kjendes fra de systematiske utgravninger. Ialfald er det sikkert at brandflaket med baalbrændt gravgods, bl. a. omtrent altid med rester av ødelagte lerkar, er en gravform som har været brukt paa Vestlandet i folkevandringstiden. Det er samme ordning av gravene som var meget almindelig paa de store østlandske gravpladser i den romerske tid og der fortsættes ogsaa i folkevandrings-

[1]) B. 3234. Indre Lygre, Lindaas pgd., Nordhordland, Ab. 1878, s. 367.
[2]) B. 4811 og 4812. Ab. 1891, s. 138.

tiden. Som vi har set er det først i folkevandringstiden at disse graver ogsaa optræder paa Vestlandet, og de skyldes da efter al sandsynlighet en paavirkning fra den østlandske skik.

En eiendommelig særform er en kombination av kiste og brandgrop som enkelte ganger er truffet paa Vestlandet. I en røis paa Haus prestegaard, Nordhordland,[1]) hvori det tidligere var truffet en mandslang gravkiste for ubrændt lik, fandt jeg ved eftergravningen en liten kiste, daarlig bygget og dækket med flere lag av flate sten paa hverandre. Kistens tak er avbildet efter fotografi fig. 208, i plantegning og snit fig. 209. Indvendig maalte rummet 0.40 × 0.35 m. Som man ser av tegningene var kistens bund en liten helle, ikke fuldt saa stor som den indre grundflate. Paa denne helle laa litt nedskyllet muld, et par nøtteskaller som sikkert er ført ind av rotter eller mus, nogen faa stumper brændte ben og en liten jernkrampe. Derimot var det under bundhellen en kunstig grop i grunden under kisten, fyldt med kul

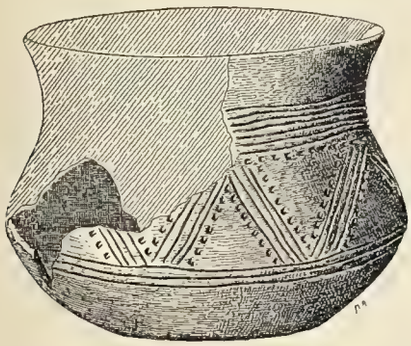

Fig. 206. 1/3. Lerkar.

Fig. 207. 1/1. Bronsespænde.

og brændte ben, og deriblandt ogsaa brudstykker av en kam sammensat med smaa jernstifter, et par smaa spiker og en krampe av jern, et litet jernbeslag belagt med bronse, og skaar av et spandformet lerkar. Her er altsaa i virkeligheten selve graven, aldeles en „brandplet", anlagt i auren under kisten, mens selve kisten var tom. — Nogenlunde ensartet med dette var antagelig et gravfund som Lorange gjorde paa Haugland i Uskedalen.[2]) 0.70 m. dypt under flat mark i en grusterrasse, et særdeles sjeldent tilfælde i folkevandringstiden, fandtes en helle som dækket over en omhyggelig muret kiste paa 0.50 × 0.40 m., indre maal. Kisten var fuld av sort jord og deri stod et spandformet lerkar (avbildet Ab. 1904, s. 55). Under kisten var det et lag med aske og kul. Ben blev ikke iagttat, men Lorange antar allikevel som sikkert at det var en brandgrav.

Det er som jeg alt har antydet, al sandsynlighet for at begravelse med baalmørje i denne tid paa Vestlandet skyldes paavirkning fra det østlige Norge. Efter den oversigt over gravformene i den romerske tid som jeg har git i det foregaaende (s. 63—69) maa vi ogsaa tro at denne indflydelse har arbeidet sig frem langs sydkysten; den optræder tidligere ved Mandal end længere vest. Det er isaafald en meget gammel østnordisk gravskik som i folkevandringstiden holder sit indtog paa Vestlandet. Som vi har set møter vi de forskjellige former av brandgraver med baalmørje — brandgrop, brandflak etc. — alt i den førromerske jernalder inden det østlige omraade som har Bornholm til sentrum. Den optræder tidlig paa Østlandet i

[1]) B. 6081. Haus pgd., Nordhordland. B. M. Aarb. 1908, nr. 3, s. 7.

[2]) B. 3862. Hauglang, Kvinnherred pgd., Søndhordland, Ab. 1881, s. 65.

Norge, særlig paa begge sider av Kristianiafjorden, og holder sig der gjennem den romerske periode av jernalderen. Det er ikke bare selve hovedforholdet med gravens anlæg som blir fastholdt, men ogsaa et andet meget karakteristisk træk, nemlig det rikelige utstyr med lerkar, som tildels ses at ha været med paa likbaalet. Fuldstændig slik kommer ogsaa skikken i folkevandringstiden til Vestlandet. Forholdet antyder med sikkerhet at det ved denne tid er knyttet sterkere og intimere forbindelser mellem det vestlige og østlige Norge end tidligere, men nogen videre slutning kan dette enkelte træk ikke gi anledning til; gravskikken er i denne tid mere blandet end nogensinde tidligere og det kan da være grund til at tro at forskjellen i gravformer ikke mere var saa dypt begrundet i forskjellig religiøs opfatning. Foruten de variationer i brandgravenes anlæg som hittil er gjennemgaat, er i de seneste aar endda en gravform paavist paa Vestlandet, nemlig en brandgrav med rester av et fartøi. Dette fund viste ogsaa i andre henseender saa eiendommelige forhold og har en saa mangesidig interesse for gravskikkens utvikling, at det skal beskrives ganske utførlig.

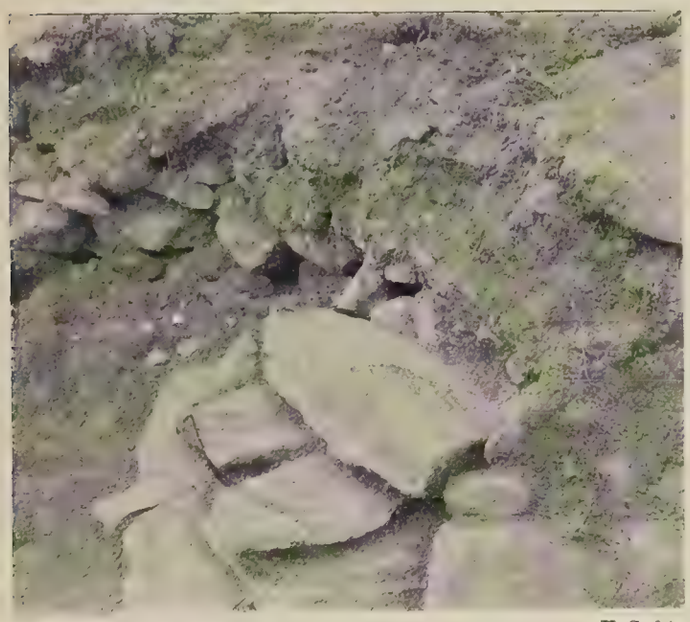

H. S. fot.

Fig. 208. Gravkiste paa Haus prestegaard.

Byrkjefundet. Fundet blev gjort ved min utgravning av en meget stor haug paa Byrkje, Vangen sogn, paa Voss.[1]) Haugen ligger 8 à 10 m. høiere end Vangsvandet like nord for jernbanelinjen et par km. øst for Bolken station. Tæt i nærheten, dels paa Byrkje dels paa nabogaarden Gjukestein, er det tidligere utjevnet fire gravhauger, saa at den største, Byrkjehaugen, nu laa alene igjen. Imidlertid var heller ikke denne helt urørt. I tidens løp var det tat jord av toppen og kjørt ut over de omliggende jorder, og kort før utgravningen hadde eieren, for at faa jord paa en aker, aapnet en bred grøft fra haugens sydøstre kant og indover mot midten. Paa vestsiden var det ved en tidligere leilighet gjort et indsnit, som hadde blottet litt av en indre røis i haugen.

Før undersøkelsen maalte haugen nu 3.60 m. i høide og ca. 40 m. i tvermaal; men det viste sig ved utgravningen at de nævnte planeringsarbeider hadde skjult en del av foten. Haugens maal var i virkeligheten ca. 50 m. i tvermaal og 4.30 m. høide fra bunden til toppen, men høiden maa oprindelig ha været ikke saa litet mere. Med disse dimensioner paa haugen vil man forstaa at det var ganske betydelige masser som maatte føres ut ved gravningen og at undersøkelsen blev et stort og kostbart arbeide. Arbeidet blev ordnet paa følgende maate. For at finde bunden blev først lagt en skjakt ind for haugens fot mot sydøst, der hvor eieren nu var begyndt at kjøre jord fra haugen. Da bunden var fundet — i betydelig større dybde end ventet — gik vi ind med hovedskjakten mot haugens midtpunkt, først med en bredde av 5.50 m. Først blev avgravet og utkjørt med trillebør de øvre lag i høide med foten av øverste stenlag (fig. 212 viser arbeidet paa dette stadium) og dernæst blev gravet i dybden fra skjaktens indre ende og utover. Da det senere viste sig nødvendig at utvide skjakten mot sydvest blev jordmassen her ført ut til den anden side. Det blev saaledes hele tiden gravet i 3—4 forskjellige nivaaer. Av midtpartiet i haugen blev i det hele gravet til bunds et felt paa 13.5 × 8 m. Alle nivellementer og maalinger blev

[1]) Katalogbeskrivelse av fundet er tidligere trykt B. M. Aarb. 1909, nr. 14, s 21. B. 6227.

utført fra faste utgangspunkter som var utstukket paa forhaand. Planer og snit blev tegnet paa stedet under arbeidets gang.

Bunden under haugen var en ganske horisontal og flat lerbanke; over hele det omraade hvor den blev blottet blev dens ensartete karakter paavist ved prøvestik. For den aller største del var haugen bygget av ren graa lere; her og der fandtes tynde smaa utstrakte lag av sort jord. I tre høider var lermassen avbrutt av jordfrie stenlag, nemlig den inderste kjerne i haugen som var bygget av stor sten, tildels meget svære blokker med betydelige aapne rum imellem. Over denne røis var 0.75 m. tykt med lere, hvori det forekom tynde skikter med sort jord, og derover kom igjen det andet stenlag, gjennemsnitlig 1 m. tykt, ogsaa med aapne rum mellem stenene, men i det hele bygget av betydelig mindre sten end kjernerøisen. Derpaa igjen lag av lere, indtil vel 1 m. tykt, som igjen var dækket av det tredje stenlag, det tyndeste og heller ikke helt sammenhængende, men dog for det meste med aapne rum mellem stenene. Det tredje stenlag var indleiret i et ikke ubetydelig lag av sort jord. Paa sydsiden var dette igjen dækket med et utstrakt lag av ren gul sand. De øverste lag av haugen var ren lere med enkelte flak av sort jord. Snittene fig. 211 viser lagfølgen. Av lagenes regelmæssige forløp fremgaar det ogsaa at hele haugen er bygget i én støpning, omkring den inderste stenkjerne. For at gjøre forholdene klarere gjengis ogsaa to fotografier tat under gravningen; fig. 212 under gjennemskjæringen av det øverste stenlag som ses paa begge sider inde i skjakten, og fig. 213 paa et senere stadium da andet stenlag for en stor del var blottet.

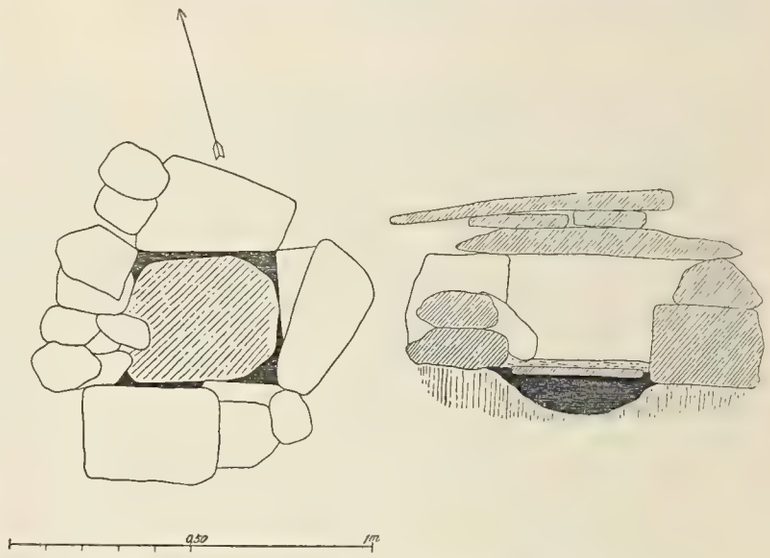

Fig. 209. Plan og snit av gravkiste paa Haus prestegaard.

Jeg skal nævne nogen enkeltheter som blev iagttat under gravningen. I den første skjakt noget indenfor kanten mot sydøst fandtes to heller, 0.60 m. høiere end bunden, liggende horisontalt i lerlagene (1 paa planen). Paa bunden under dem var litt kul og brændte ben, men bare en liten klat, altfor litet til at være en særlig grav. Alene i bundlaget laa her ogsaa en liten rullesten med slagmerker (ved 4 paa planen) som er avbildet fig. 214. Lignende smaa klatter av kul og brændte ben fandtes ogsaa tre steder i det øverste stenlag (3 paa plan og snit) og et sted i andet stenlag (5 paa plan og snit); blandt benstumpene var det et sted en bjørneklo. Et sted i andet stenlag (6 paa planen) fandtes ogsaa tre skaar av et tykvægget lerkar ornert med ophøiete striper; skaarene er tydelig forbrændte og er vistnok kommet i haugen paa samme maate som de spredte forekomster av kul og brændte ben. Naar undtas bjørnekloen som alt er nævnt, har benstumpene ikke tillatt zoologisk bestemmelse. Men da kul og brændte ben overalt forekom i saa liten mængde, saa spredt og altid tilfældig indleiret i lagene uten nogen særlig anordning, er det utelukket at tænke sig det kan ha været graver. Det maa snarest tænkes at være minde om rituelle handlinger som er foretat under opførelsen av haugen.

Løst mellem stenene i andet lag fandtes ogsaa paa forskjellige steder ubrændte dyreben, nemlig et brudstykke av en svær rørknokle av hest, det venstre hofteben av et faar og et underarmsben (radius) av faar. Bestemmelsene er velvillig utført av konservator James A. Grieg. Disse ben maa vel snarest være maaltidsrester tilfældig kommet ind mellem stenene under bygningen av haugen.

I den underste, storstenete røis i haugen var det paa bunden bygget et hulrum av uregelmæssig firkantet form med 0.80 m. største tvermaal. Det laa omtrent 9 m. syd for midten av haugen (II paa planen fig. 211). Rummet var omgit av svære sten og dækket med en helle, det var tomt. Paa bunden inde i rummet og nærmest utenfor kunde spores ubetydelige rester av træ i mørk, brunlig muld; men det fandtes ingen oldsaker og i det hele ingen ting som tydet paa at det var en grav. Naar den oprindelige grav, som her, ligger høiere end bunden av haugen, er det ikke saa ganske sjelden man paa bunden finder denslags anlæg av hulrum, som sandsynligvis bare har hat det praktiske formaal at spare arbeide og materiale ved bygningen. Det er ganske tilsvarende naar haugen ofte er lagt omkring en stor jordfast

H. S. fot.

Fig. 210. Byrkjehaugen ved gravningens begyndelse.

sten eller over en passende naturlig høide. — I Byrkjehaugen har dette anlæg sin særlige interesse idet det viser at det var ut fra dette punkt man begyndte at opføre haugen; ret over dette punkt fandtes ogsaa den eneste og oprindelige begravelse i haugen. Her er altsaa den oprindelige kjerne i haugen og midtpunktet for hele anlægget. Da man videre paaførte de svære sten- og lerlag er imidlertid baade periferien og høiden fortrukket mot nord, saa at den første kjerne nu ligger 9 m. syd for midten. Av gravens indhold skal vi imidlertid se at denne tilsyneladende tilfældighet i anlægget ogsaa hadde sin bestemte hensigt.

Lodret over hulrummet i den inderste stenrøis stod en svær gravkiste bygget av heller. Kisten var indsat slik at dens bund var overflaten av lerlaget over kjernerøisen, sidene var omgit av andet stenlag og taket dækket av det øverste lag lere. Som man ser av snittet fig. 211 gik det tredje stenlag ikke saa langt ut til denne side. Det fremgik tydelig av alle forhold at kisten er bygget sammen med haugen, under opførelsen av andet stenlag. Kisten var 3.70 m. lang, 1 m. bred og henimot 1 m. dyp. Dens

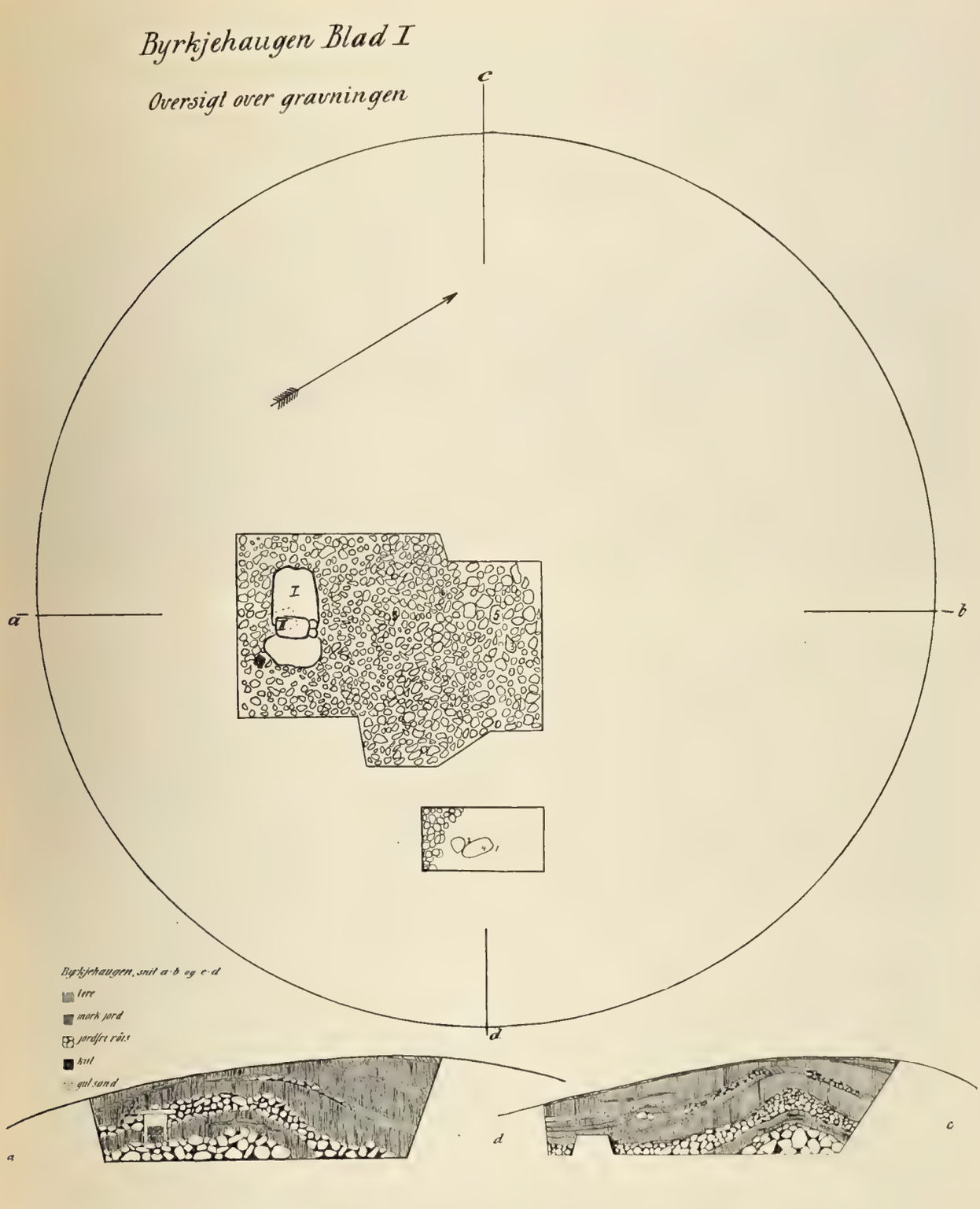

Fig. 211. Byrkjehaugen, plan og snit.

H. S. fot.

Fig. 212. Byrkjehaugen. Det øverste stenlag gjennemskjæres.

H. S. fot.

Fig. 213. Byrkjehaugen. Det andet stenlag blottes.

længderetning var nv.—sø., ganske paralelt med dette stykke av strandlinjen til Vangsvandet. Taket var tre svære heller; væggene var forholdsvis tynde heller, som alle var tilhugget i nogenlunde rektangulær form og fæstet i lerlaget under; alle hellene var av den skifrige stenart som danner fjeldene paa stedet. Bunden var en grissen og ujevn brolægning av mindre sten sat i det underliggende lerlag; paa samme maate var det sat med sten ogsaa utenom væghellene. Plan og snit av kisten er avbildet fig. 215; planer av bundgraven og tredje grav fig. 216 og 217; fotografier av kisten med dækheller fig. 218, uten dækheller fig. 219.

Kisten var fuldstændig fri for jord. Da hellene blev tat av saas bunden dækket av et tykt kullag og ovenpaa dette laa enkelte ubrændte oldsaker. Det kunde straks forstaas at en ubrændt grav her var lagt ovenpaa et lag med baalrester som indeholdt en mængde brændte ben og baalbrændte oldsaker og følgelig representerer en brandgrav.[1]) Ved undersøkelsen fremkom desuten endda en ubrændt grav under kullaget. Det foreligger altsaa tre begravelser i samme kiste. Av disse har brandgraven størst interesse — og naturligvis særlig i den forbindelse som her foreligger — men for fuldstændighets skyld beskrives her alle tre graver.

1. Bundgraven var en kvindegrav. Paa lerbunden var rester av flere lag næver og desuten mørk, fet muld efter andre organiske stoffer som var helt opløst. Ved sammenligning med lignende fund, som gravene fra Døsen i Os der er omtalt i det følgende, kan vi slutte at dette har været skind, tæpper og klær foruten den dødes legeme. Tæt op til gavlhellen i nordvest fandtes smaa rester av skallen, altsaa et fuldt sikkert holdepunkt til at bestemme gravens orientering. Fra hodet og noget indover i graven kunde ogsaa paavises rester av løst vævet tøi, sikkert av uldtæpper. Næverlagene laa saavel under som over benrester og tøi. Tæt syd for hodet laa en vævske av jern med træskaft, avbildet fig. 220.[2]) Nedenfor skallen, hvor halsen maa ha været, laa en middels stor perle av sortbrunt glas, melonformet med dype furer (fig. 221), og litt længer ned i samme retning rester av en liten sølvplate av uviss bestemmelse; det kunde snarest tænkes at ha været en liten hegtespænde. Fra 1 til 1.50 m. fra skallens plads fandtes videre et litet spandformet lerkar (fig. 222), harpikstætningen til en meget stor trætine, hele 42 cm. i tvermaal, nogen brudstykker av et smalt flatt benredskap, nærmest lik de vævskeer av ben som kjendes fra vikingetiden men for ufuldstændig til at bestemmes sikkert, og endelig en kjøtkniv med skaft, skaaret helt av ét stykke ben (fig. 223) altsaa ganske samme type som de brudstykker fra Nordfjord vi har avbildet ovenfor fig. 182, og i det væsentlige som Rygh fig. 450. Som det eneste komplette eksemplar fra folkevandringstiden har dette stykke en særlig betydning for redskapsformens historie. — Ved fundforholdene i denne grav skal det ellers bare nævnes at harpikstætningen til trætinen delvis forefandtes i uorden og at lerkarret var knust; ellers fandtes ingen merker efter forstyrrelse, og den uvæsentlige uorden paa et enkelt punkt maa da snarest antas at være skedd dengang den næste begravelse blev bragt ind i kisten.

Fig. 214. Slagsten.

2. Anden grav var ogsaa en kvindegrav. Den bestod av et tykt lag av baalmørje, 25—30 cm. mægtig, som fyldte hele kistens grundflate og fuldstændig dækket bundgraven. Det var tydelig at kul, brændte ben og andre rester fra baalpladsen var tømt op i kisten uten nogen orden; tæt utenfor kistens søndre hjørne laa en mindre portion baalmørje (avsat paa plan og snit fig. 211) der sikkert maa henføres til samme grav som mængden inde i kisten. De brændte ben og restene av gravgodset var fordelt jevnt utover hele kullaget uten nogen orden; det blev derfor fundet overflødig at ta plan over sakene i dette

[1]) Et kullag i en gravkiste er ikke i og for sig noget bevis for at det foreligger en brandgrav. Se graven i Kongshaug, Opedal, blandt de ubrændte graver fra folkevandringstiden.

[2]) Til bestemmelsen av dette redskap cf. min artikel, Gravene paa Myklebostad, B. M. Aarb. 1905, nr. 7, s. 23 og fig. 17.

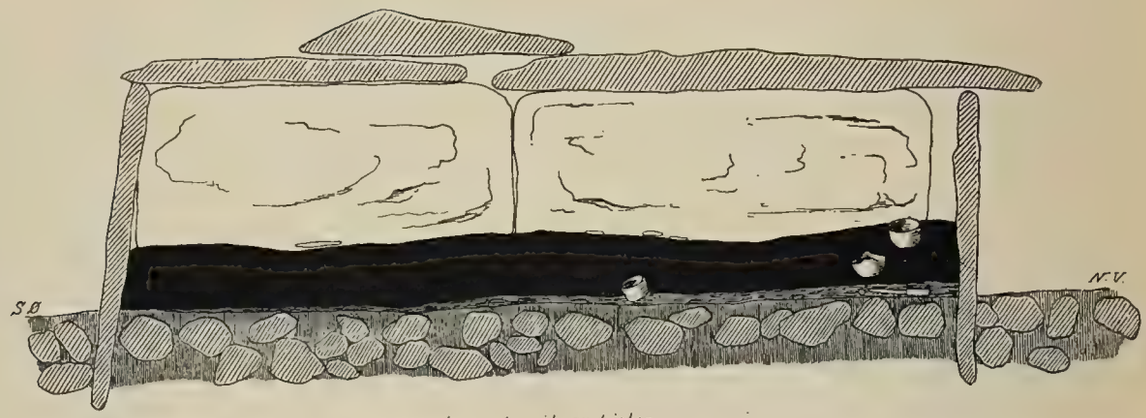

Længdesnit av kisten.

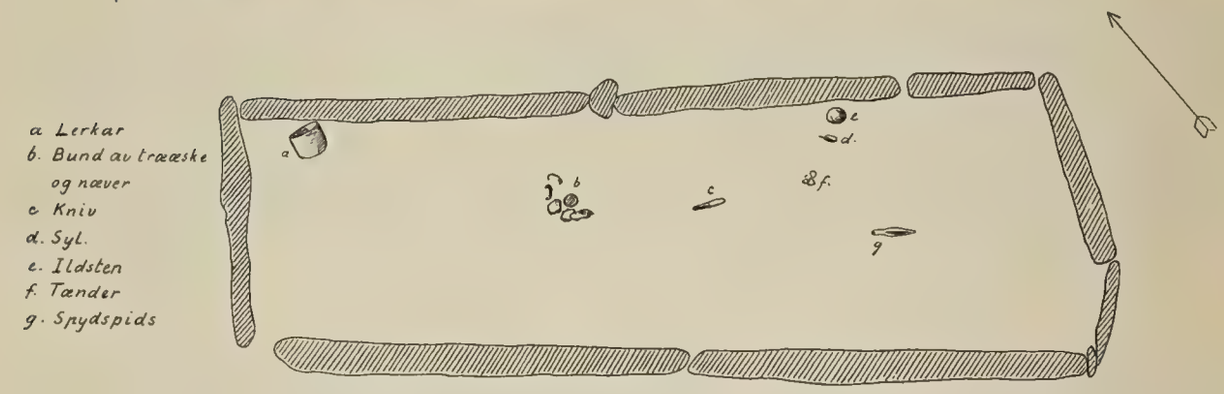

Plan av grav III i kisten.

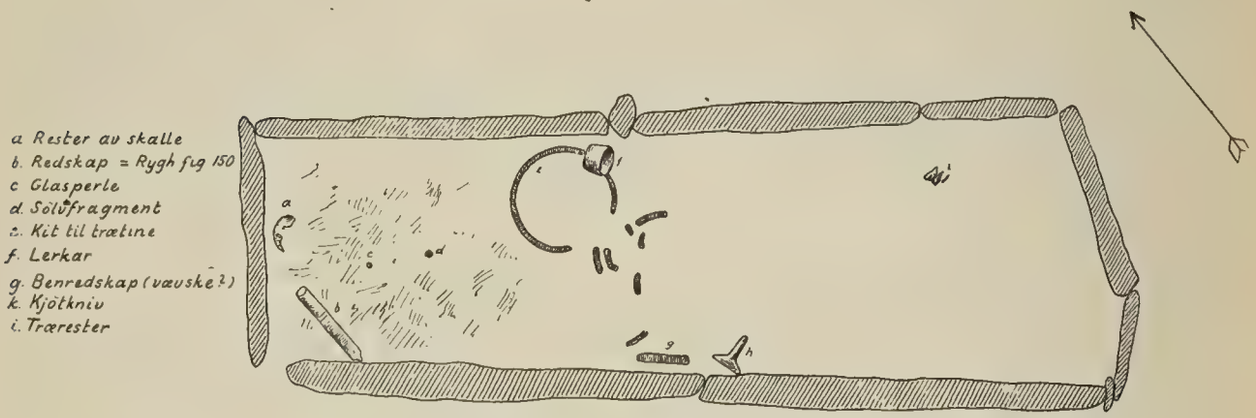

Plan av grav I i kisten.

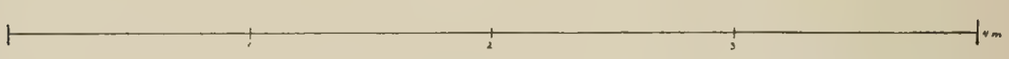

Fig. 215 217.

lag, og i snittet av kisten er bare indtegnet lerkarret, den eneste større gjenstand som fandtes i brandlaget. Benmassen var meget betydelig og det fandtes blandt benstumpene i det hele 14 bjørneklør. Alt gravgodset var baalbrændt og det meste foreligger nu i brudstykker, ufuldstændig og tildels ødelagt til ukjendelighet, saaledes adskillige smaaklumper av forbrændt og meget oksyderet bronse. De bestemmelige saker var følgende. Fem forholdsvis store sølvknapper av en hegtespænde (fig. 224) og rester av en mindre hegtespænde med glatte knapper av bronse; brudstykker av flere bronsenaaler, av en sølvring, av en tyk bronsering, sandsynligvis en ringspænde til beltet, et par smaa beslag av bronseblik. Rester av et belte med spænde og beslag av jern (fig. 225), og flere andre smaa jernbeslag. Brudstykker av en større og en mindre benkam (fig. 226 og 227), brudstykker av to brede flate bennaaler (fig. 228), av en kjøtkniv med skaft, samme type som fig. 223, men orneret (fig. 229) og smaastykker av andre ornerte bensaker som ikke lar sig bestemme. Et skiveformet haandsnellehjul av brændt ler, ødelagt paa likbaalet (fig. 230). En oval beltesten av hvitgraa sten, med grund indfatningsfure og slitmerker paa begge sider, nu skjørnet og sprunget i heten paa baalet (fig. 231); videre et eiendommelig bryne av haard skifrig stenart, ogsaa ødelagt i ilden og nu ufuldstændig (fig. 232). Det ovennævnte lerkar (fig. 233) likeledes forbrændt og ufuldstændig. Endelig ca. 60 smaa klinknagler og 12 spiker av jern (fig. 234). Jeg kan ikke tænke mig andet end at disse maa skrive sig fra en baat. Deres antal i og for sig tyder i den retning, særlig da vi jo ikke har nogen sikkerhet for at virkelig alle er blit opsamlet paa baalpladsen og har kommet med i graven; her i en brandgrav kan det heller ikke godt antas at naglene skulde ha tilhørt en gravkiste av træ, som det jo i vikingetiden forekommer ved ubrændte graver. Baaten maa ha været liten da de fleste av naglene bare er 2 cm. lange mellem hode og klinkplate, men det var

H. S. fot.

Fig. 218. Kisten med dækheller.

H. S. fot.

Fig. 219. Kisten uten dækheller.

heller ikke at vente at det skulde ha været større fartøier paa en indsjø som Vangsvandet.[1]) Jeg kommer senere tilbake til betydningen av dette fund som den ældste kjendte baatgrav i Norge.

Fig. 220. 1/3.
Vævske av jern.

Fig. 221. 1/1.
Perle av glas.

Fig. 222. 1/3. Lerkar.

Fig. 223. 1/2. Kjøtkniv av ben.

Fig. 220—223. Saker fundet i bundgraven (Byrkjehaugen).

3. Den tredje grav var i motsætning til de to andre en mandsgrav. Da dækhellene blev løftet av, laa denne begravelse frit i dagen ovenpaa det tykke kullag som utgjorde den anden grav. Den døde hadde ligget med hodet mot sø. — mens kvinden i bundgraven var lagt med hodet i motsat retning — idet rester av tændene, omtrent det eneste som var igjen av skelettet, fandtes omtrent 1 m. ind fra kistens sydøstre gavl. Gravgodset fordelte sig saaledes: litt ovenfor hodet laa en spydspids (fig. 235) slik at staken har strakt sig ned gjennem graven langs venstre side av liket; til høire for ansigtet laa ildstenen (fig. 236) og en jernsyl (fig. 237); midt i graven hvor beltet maa ha været, laa en jernkniv med træskaft (fig. 238), og omtrent ved knæernes plads rester av en næveræske med træbund (fig. 239); endelig helt nede mot nordvestre ende av graven et spandformet lerkar (fig. 240).

De to skeletgraver — bundgraven og den tredje grav — er som vi senere skal se ganske normalt anlagt, naar undtas den tredje gravs eiendommelige orientering, og i forhold til tidens skik snarere fattig end rikt utstyret.[2]) Det mest eiendommelige ved fundet som helhet er at de tre graver efter hverandre er anbragt i samme kiste. Vistnok kjendes enkelte andre eksempler paa dette fra samme tid (som dr. Brøggers fund fra Kolve[3]); men forholdene er ellers ikke fuldt saa klart forstaaelige, og

[1]) Det maa ogsaa huskes at baatnagler fra folkevandringstiden ikke direkte kan sammenlignes med dem som foreligger fra vikingetiden, altsaa et par aarhundreder senere. Tekniken i baatbygning kan jo ha gjort mange fremskridt i den tid. Gaar vi i tilsvarende avstand tilbake i tiden fra 6te aarh. kommer vi til det stadium da det i det hele ikke bruktes jernnagler i mindre baater. Se Schetelig, Notes from the Antiquarian Collection. B. M. Aarb. 1903, nr. 7, s. 8 f.

[2]) Se f. eks. en ganske lignende grav paa Grindeim i Etne. B. M. Aarb. 1904, nr. 10, s. 10.

[3]) B. 6345. B. M. Aarb. 1910, nr. 11, s. 19.

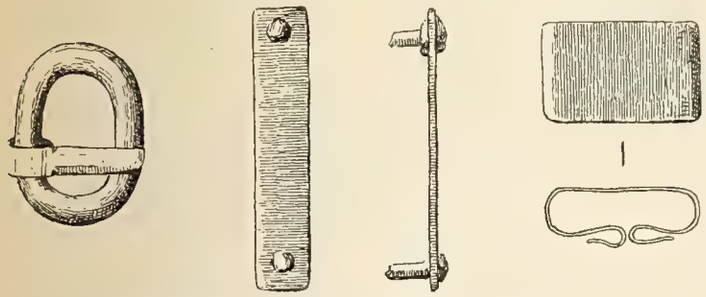

Fig. 225. $^1/_1$. Beltespænde og beslag av jern.

Fig. 224. $^1/_1$. Sølvknap av en hegtespænde.

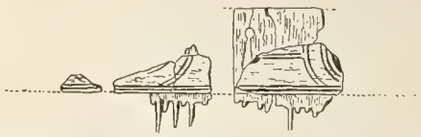

Fig. 227. $^2/_3$. Brudstykker av en mindre benkam.

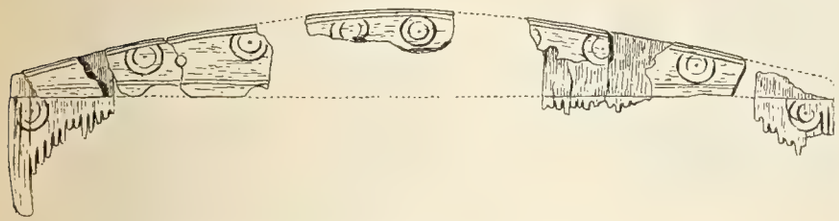

Fig. 226. $^2/_3$. Brudstykker av en større benkam.

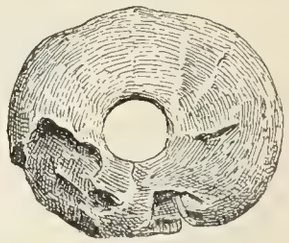

Fig. 230. $^1/_1$. Haandsnellehjul av ler.

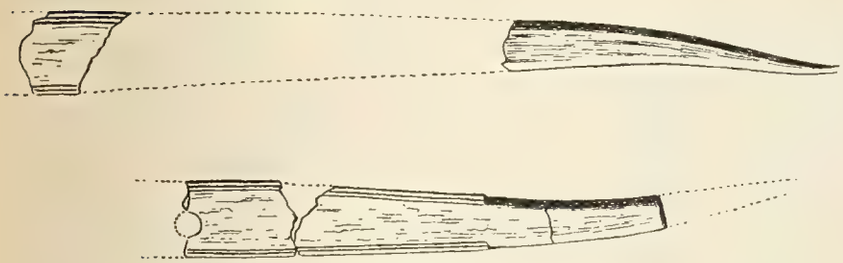

Fig. 228. $^1/_1$. Brudstykker av to bennaaaler.

Fig. 233. $^1/_3$. Lerkar.

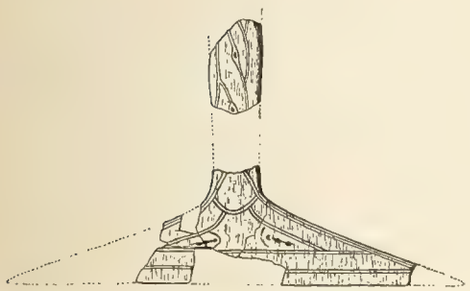

Fig. 229. $^1/_2$. Brudstykker av en kjøtkniv av ben.

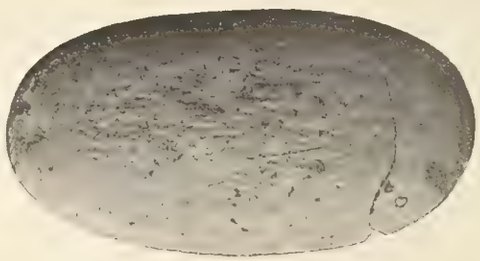

Fig. 231. Ildsten 10.5 cm. l.

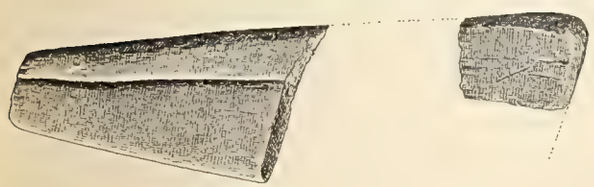

Fig 232. $^1/_2$. Bryne av sten.

Fig. 234. $^1/_2$. Spiker av jern.

Fig. 224—234. Saker fundet i 2den grav (Byrkjehaugen).

det er i virkeligheten først ved Byrkjegraven at et fund som det fra Kolve faar sin rette tolkning, nemlig som en brandgrav anlagt sekundært i en gravkiste hvori det alt før fandtes en ubrændt begravelse. I Byrkjegraven var forholdene saa klare som det vel kan ønskes, da kullaget i anden grav frembragte bestemt og tydelig lagdeling i kistens indhold. Gravenes indbyrdes alder er altsaa sikker nok; bundgraven er den første og derpaa er anden og tredje grav indsat med visse mellemrum. Forholdene har imidlertid en ganske anden karakter end ved de tilfældige og uvedkommende sekundærbegravelser som ofte har været indsat i ældre hauger; ved Byrkjehaugen er det tydelig gaat frem med al mulig hensynsfuldhet mot de tidligere graver.

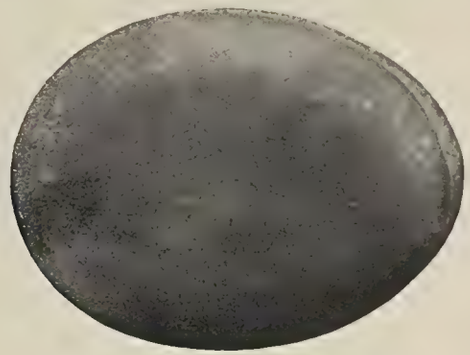

Fig. 236. Ildsten 7.4 cm. lang.

Fig. 237. 1/2. Jernsyl.

Fig. 238. 1/2. Jernkniv.

Fig. 235. 1/2. Spydspids.

Fig. 240. 1/3. Lerkar.

Fig. 239. 1/2. Træbund av en næveræske.

Fig. 235—240. Saker fundet i 3dje grav (Byrkjehaugen).

I bundgraven kunde bare spores en rent ubetydelig uorden som maa være fremkommet ved indlægningen av baalmørjen i anden grav, og kullagets overflate bar i det hele ikke de svakeste merker av at være rørt da tredje grav kom til, ikke et fotspor, ikke det mindste rot i overflaten. Ogsaa efter oldsakenes karakter maa de tre graver være næsten aldeles samtidige; bare et enkelt træk som kunde tyde paa en liten aldersforskjel kan nævnes og heller ikke det bør tillægges særlig stor betydning, nemlig ornamentene paa de tre lerkar. Det fandtes i hver av gravene et spandformet lerkar (fig. 222, 233 og 240) i hovedsaken av samme type, den form som hører hjemme i den sidste tid av 6te aarh.[1]) Dekorationen bestaar av perlerækker adskilt ved smale baand, men det er den karakteristiske forskjel at lerkarret fra bundgraven endda er orneret ved en kombination av omløpende og lodret nedskytende baand — et mønster som stammer fra

[1]) Se Schetelig: Spandformete lerkar fra folkevandringstiden. Ab. 1904, s. 82 f.

ældre former, mens de to andre udelukkende er dekoreret med omløpende ornamentbaand, og det yngste av alle tre desuten har bortkastet de smale linjebaand mellem perlerækkene, saa mønstret ikke længer virker som baand, men som en samlet flatedekoration. Jeg tror ikke det er tilfældig at de tre lerkar viser en liten typologisk serie som fuldstændig svarer til den aldersfølge som er git ved lagfølgen i graven; jeg ser deri en antydning av at det i dette tilfælde hver gang er ganske nye kar som er kommet med i graven. Men tidsforskjellen blir allikevel ikke stor, ikke større end at alle tre begravelser meget godt kan være mennesker av et og samme slegtled. Det ligger da meget nær at tænke sig at det ogsaa har været nære personlige forbindelser mellem de tre individer som er begravet i samme kiste. Denne slutning finder yderligere støtte ved en betragtning av hele haugens og gravens anlæg.

Som det ses av snit og planer samler haugens anlæg sig om den store gravkiste. Kisten ligger vistnok høiere i lagene end den oprindelige bund og langt fra haugens nuværende midtpunkt; men det ses allikevel av jord- og stenlagenes retning at dette parti med graven var bygget, før de svære lag blev paaført mot nord og vest. Det er efter undersøkelsen ingen tvil om at den store kiste er den primære begravelse i haugen. Dens eiendommelige beliggenhet i haugen maa da skyldes en bestemt og bevidst hensigt. Hensigten kan i dette tilfælde ikke godt ha været at gjøre graven tryggere mot gravrøvere, som man ellers ofte har antat naar graven ligger noget til siden fra midten av haugen. Tvert imot blev jo kisten i Byrkjehaugen, naar den laa saa nær overflaten, meget lettere utsat for opdagelse og plyndring end om den hadde ligget midt paa bunden hvor haugen var dypest. Jeg kan ikke forstaa forholdet anderledes, end at man alt ved anlægget, altsaa ved den første av de tre graver, har indrettet sig paa at senere begravelser let skulde kunne bringes ind i samme kiste. Derfor er graven lagt saa langt til siden og saa høit mot overflaten av haugen, at det var et rent ubetydelig arbeide igjen at blotte dækhellene og aapne kisten. Det kan da ikke være nogen tvil om at de tre personer — to kvinder og en mand — som er begravet i kisten har staat hverandre meget nær. Hadde det bare været to i graven, vilde man jo straks hat den meget sandsynlige forklaring at de hadde været ægtefæller; som forholdet foreligger er det vanskeligere at forklare sikkert. Jeg skal her ikke gaa ind paa at prøve de forskjellige tænkelige kombinationer.

I endda en henseende er Byrkjefundet av ganske vidtrækkende betydning. I tidligere arbeider over de ældre perioder av jernalderen i Norge omtales det oftere at det meget almindelig findes brandgraver i store mandslange gravkamre og at slike kister endog oftere indeholder brændte begravelser end ubrændte.[1]) Ved de senere aars systematiske undersøkelser er det imidlertid neppe en eneste gang blit paavist at en brandgrav virkelig er anlagt som den oprindelige begravelse i en kiste av slike dimensioner at den i tilfælde vilde git plads nok for et ubrændt lik. Efter det materiale som nu foreligger kan det altsaa med stor sikkerhet sis at praktisk talt altid har brandgraver været anlagt som smaa kister, og at de store kister har været bestemt for ubrændte begravelser. Naar de ældre forfattere har kommet til andre slutninger beror det paa at de for det meste var nødt til at arbeide med tilfældige og usikre fundberetninger, og at det i de tilfælde hvor brændte ben virkelig var fundet i et stort gravkammer, ikke samtidig forelaa nogen oplysning om hvorvidt brandgraven da ogsaa var den eneste eller primære begravelse i kisten. Netop dette punkt maa være fuldstændig paa det rene, hvis et fund skal brukes til støtte for den opfatning som er uttalt av Rygh og Undset.[2])

[1]) O. Rygh i Aarb. f. n. Oldk. 1869 s. 164. I. Undset, ibid. 1880, s. 160.

[2]) Til nærmere belysning av dette spørsmaal bør nævnes et fund, der viser samme forhold som Byrkjefundet, at en brandgrav var bragt ind sekundært i en kiste som allerede indeholdt en ubrændt begravelse. Fundet blev gjort da dr. A. W. Brøgger for Bergens Museum undersøkte en haug paa Kolve i Raundalen paa Voss. Haugen hadde været ca. 17 m. i tvermaal og ligger paa kanten av den bratte skraaning op for jernbanelinjen. Kisten laa ogsaa i dette tilfælde utenfor midten av haugen, nemlig nær kanten mot nordvest; den var bygget av kantsatte heller paa den oprindelige overflate og dækket med heller. Længden var 2 m. med retning n.—s., bredden 0.75, dybden 0.50 m. Av den primære, ubrændte begravelse i kisten fandtes en liten oval remspænde av jern, brudstykker av en saks og en kniv, et eiendommelig litet togrenet jernredskap, sandsynligvis en nøkkel, andre brudstykker av jern samt en oval ildsten med slitmerker. Skelettet var, som saa ofte i vore gravfund, fuldstændig opløst; men de ubrændte oldsaker antyder tydelig nok hvordan gravskikken har været. Men desuten fandtes spredt over hele kistens bund brændte benstumper og rester av baalbrændt gravgods, nemlig brudstykker av de vanlige smaa

Byrkjefundet gir endelig et særdeles interessant bidrag til forstaaelse av forholdet mellem de to hovedformer for gravskikken, ubrændt begravelse og likbrænding. Gjennem hele jernalderen efter vor tidsregnings begyndelse løper de to skikker jevnsides; men i de første aarhundreder har vi fremdeles grund til at tro at de dypt forskjellige forestillinger, som har fremkaldt denne forskjel i gravskikken, fremdeles var levende for bevidstheten, og i ethvert fald kjender vi ikke fra den romerske periode slike fund hvor de forskjellige gravformer optræder i den forbindelse med hverandre at ethvert virkelig skille ser ut til at være utvisket. Det at brandgravene paa Vestlandet i de fire første aarhundreder i hovedsaken blev fastholdt i den rene og ensartete form med begravelse av benene uten baalmørje, har ogsaa bidrat til at forholdene maa ha præget sig klarere. Vi har i det foregaaende set at i folkevandringstiden blir gravskikken mere blandet; nye former for brandgravene indføres samtidig med at ogsaa den ældre skik bevares, og jeg har ovenfor uttalt, at det da maa være grund til at tro at forskjellen i gravformer ikke mere var saa dypt begrundet i forskjellig religiøs opfatning. Jeg har refereret et fund fra Haus prestegaard (s. 89) hvor to ganske samtidige begravelser i samme haug, sikkert tilhørende mennesker av samme husstand og familie var anlagt paa vidt forskjellig maate. Byrkjefundet og dr. Brøggers fund fra Kolve gir endda mere slaaende eksempler. De to hovedformer for begravelsen optræder sammen i samme gravkiste; i Byrkjefundet skeletgraver sammen med brandgrav med baalmørje, i Kolvefundet skeletgrav og ren brandgrav. Det er under disse forhold umulig at tænke sig at de enkelte gravformer har været eiendommelige for bestemte grupper eller lag inden befolkningen. Gravformene flyter slik i hverandre at man snarest skulde tro at valget av den ene eller den anden ikke har hat nogen avgjørende vegt. Isaafald er det andre ting som tydeligvis er av mere konstant betydning, som bygningen av en passende gravhaug og arten av gravgodset. Byrkjefundet gir et udmerket eksempel paa hvor ensartet gravgodset begynder at bli i de fleste graver fra denne tid, uten hensyn til om den døde har været brændt eller ikke. Det er i virkeligheten skeletgravenes utstyr som mere og mere overføres paa brandgravene.

Ogsaa dette træk viser hvorledes den oprindelig forskjellige grundopfatning av likbrand og ubrændt begravelse nu holder paa at utviskes for bevidstheten. I løpet av folkevandringstiden avsluttes den gradvise utvikling av brandgravenes utstyr — en bevægelse som vi har set begynder i den foregaaende periode — og i vikingetiden er det i den henseende i det hele ikke mere noget skille mellem de brændte og de ubrændte begravelser.

Den anden grav i Byrkjefundet staar hittil som den ældste kjendte baatgrav i Norge og danner altsaa det første eksempel paa en skik som skulde faa en saa overordentlig stor utbredelse i de følgende aarhundreder, særlig i vikingetiden. Det er her tilsyneladende noget ganske nyt som trænger ind i de nordiske forestillinger om gravens anlæg. Det er fra begyndelsen av det 6te aarh. at baatgravene optræder paa forskjellige kanter av det nordiske omraade. Den bekjendte grav i Odins haug ved Upsala fra omkring 500, med brændt baat;[1]) Vendelgravene med ubrændte begravelser i baat fra 6te og 7de aarh.;[2]) den

bensaker med ornamenter — naaler etc. — et haandsnellehjul av ben og stykker av et forbrændt kvartsbryne. Benene var begravet rene og hvite, uten baalmørje, og meget spredt i kisten; følgelig laa ogsaa alle fundstykkene praktisk talt i samme nivaa paa bunden og de to graver tegnet sig ikke som distinkte lag. Men det ubrændte og det brændte gravgods er allikevel nok til at skille gravene. Ogsaa her maa de to graver være nogenlunde samtidige, som ved Byrkjefundet, skjønt det ikke foreligger saa iøinefaldende holdepunkter for bestemmelsen som de tre lerkar ovenfor. — B. 6345. B. M. Aarb. 1910, nr. 11, s. 19.

[1]) B. E. Hildebrand, Månadsblad 1876, s. 252; refereret av Knut Stjerna, A. T. S. VIII, 4. s. 48. Hildebrand nævner uttrykkelig at det fandtes jernnagler av en til tre tommers længde, 3 i urnen, 1 fastrustet til et stykke kjæveben og et ikke nærmere opgit antal spredt i brandlaget. Dr. Stjerna omtaler ikke uttrykkelig at det har været en baatgrav, men fremhæver at den i forskjellige henseender viser en merkelig overensstemmelse med Vendelgravene. — Ved et besøk i Stockholm 1912 hadde jeg leilighet til at efterse naglene i dette fund sammen med riksarkivar dr. O. Montelius og dr. T. Arne. Jeg fik bestemt den opfatning at naglene maa stamme fra et temmelig stort fartøi.

[2]) Hjalmar Stolpe: Vendelfyndet. A. T. S. VIII, 1. H. Hildebrand, ibid. 2. Cf. Knut Stjerna: Skölds hedanfärd i „Festskrift til Professor Schück paa hans 50-års-dag." Stockholm 1905. — Montelius, Kulturgeschichte Schwedens, s. 243, gir grundplan av en av Vendelgravene.

samtidige merkelige brændte baatgrav paa Yliskylä kirkegaard i Bjerno, Finland;[1]) og endelig den anden grav i Byrkjehaugen. Særdeles merkelig er det at vi netop fra samme tid, fra 6te aarh., har den eneste kjendte baatgrav fra det angelsaksiske England.[2]) At dømme efter de fund vi nu kjender optræder baatgravene tidligst og mest utbredt i Uppland. Nærmest i tid kommer saa eksempler fra Finland, England og Vestlandet; litt yngre, men fremdeles fra folkevandringstiden, er flere fund fra det Trondhjemske.[3]) Baatgravene er altfor merkelige foreteelser i gravskikkens utvikling til at vi ikke her skulde se litt nærmere paa deres oprindelse og søke at forklare de forhold som har fremkaldt dem. Dr. Knut Stjerna[4]) har fremsat den interessante og meget sandsynlige hypotese at de er den yterste, konsekvente utvikling av den klassiske tanke som fik sit uttryk i karonspengen og som vi har set ogsaa av og til kom til uttryk i nordiske graver fra den yngre romerske periode. Det er ikke særlig paafaldende at de sterke indflydelser som i den tid bl. a. bragte runene til Norden, ogsaa kan ha virket paa det rent religiøse omraade; de har jo ogsaa i andre henseender fremkaldt forandringer i gravenes anlæg, tildels i orienteringen og ganske særlig ved gravgodset. Karonspengen er i virkeligheten uttryk for den forestilling at den døde har for sig en reise over en flod, en baatreise som han maa betale for. Denne tanke maatte netop finde den bedste jordbund i Norden, som hos alle folk der lever ved havet,[5]) og ganske naturlig vilde man her ved karonspengen i graven uvilkaarlig snarere tænke sig reisen til det ukjendte ut over havet, ikke bare over en flod. For at følge denne tanke maatte man konsekvent lægge den døde i et virkelig fartøi og skyte det ut paa havet, og traditionen om denslags begravelser er virkelig bevaret (ved Skjold, Balder og Hake); arkeologisk vil de jo ikke kunde paavises. Men en slik skik var et altfor radikalt brud paa al overlevering til at kunne bli almindelig utbredt; fra umindelige tider hadde opfatningen krævet at den døde skulde hvile i jorden, og her som ellers var den hævdvundne, fæstnete skik den sterkeste. Men den kunde gi plads for et kompromis. Ingenting hindret at opta et fartøi i programmet for gravens utstyr, og dette blev gjort, baade ved brandgraver og skeletgraver, selv om man fremdeles fortsatte at begrave det hele i jorden. Overgangen maatte være lettest ved brandgravene, og hittil er ogsaa den ældste kjendte baatgrav i Norden en brandgrav, nemlig graven i Odins haug ved Upsala, likesom den tidligste finske og Byrkjegraven.

Baatgraver er efter dr. Stjernas teori fremgaat av en stigende trang til en rent materiel konsekvens i gjennemførelsen av gravskikken; det enkle symbol, karonspengen, som i den klassiske verden var uttryk for samme forestilling, har ikke været nok for de barbariske folk i den periode da det ikke mere fandtes nogen direkte berøring med den græsk-romerske kultur. Dette stemmer fuldstændig med hele den kulturbevægelse som fandt sted i folkevandringstiden, og vi skulde desuten, om teorien er rigtig, vente at finde utslag av den samme materialistiske tendens ogsaa paa andre punkter i gravskikken. Saa er virkelig tilfælde. Det har flere ganger været fremhævet at vi netop ved de ældste baatgraver finder et meget rikere utstyr av redskaper, kjøkkentøi og husdyr end nogensinde tidligere; det er hele opfatningens karakter som forandres henimot den barbariske overflødighet i gravgodset som utmerker vikingetiden.[6]) Baatgravene blir paa den maate ikke et isoleret fænomen; de føier sig ind som det mest iøinefaldende træk i en hel kulturbevægelse, hvis første spirer er at søke et par aarhundreder tidligere i tiden. Den ene baatgrav i England kan da naturlig forklares ut fra samme forhold. Ved erobringen av Britanien bragte angelsakserne med sig de samme kulturelementer som var de herskende i Norden og hadde tidligere været i nær forbindelse med de samme klassiske kulturstrømninger som har ført karonspengen ind i enkelte skandinaviske

[1]) Hj. Appelgren-Kivalo: En brandgraf å Yliskylä kyrkogård i Bjerno. Finskt Museum 1897, p. 60.

[2]) Beskrevet og datert av Reginald A. Smith: Victoria County Histories. Suffolk, vol. I. Tidligere publiseret: Davidson i Proceedings of Soc. Ant. Lond. 2d series, vol. II, s. 177, et utdrag i Archæological Journal, vol. 20, s. 188; George H. Boehmer, Smithsonian Institution, i Report of the U. S. National Museum, 1891, s. 603.

[3]) Th. Petersens undersøkelser i Namdalen. Ab. 1904, s. 200 f., særlig s. 210., Ab. 1905, s. 353 f., Ab. 1906, s. 340 f.

[4]) Knut Stjerna: Skölds hedanfärd.

[5]) Eksempler er sammenstillet av Montelius, Om högsättning i skepp under vikingatiden, S. F. T. VI, og Henrik Schück, Studier i nordisk Literatur- og Religionshistoria, II, s. 286.

[6]) Cf. Stjerna, A. T. S., XVIII, nr. 4, s. 61. Schetelig, Ship Burials, Saga-Book, IV, II, s. 332.

gravfund. Vi vet at forbindelsen mellem angelsakserne og Norden ikke blev helt avbrutt. Det er da rimelig at utviklingen begge steder førte til samme resultat, bare at gravskikkens utvikling blev avsluttet ved kristendommens indførelse meget tidligere i England end i Norden.[1])

Den hermed refererte opfatning av baatgravenes oprindelse har altsaa indre sammenhæng og sandsynlighet. Men det bør nævnes at vi ogsaa kan tænke os en anden mulighet, som antydes ved den geografiske fordeling av de ældste baatgraver. De har uten tvil sit tyngdepunkt i Uppland, paa østsiden av det nordiske omraade, og det ligger meget nær at spørre, om det her skulde foreligge en kulturindflydelse fra øst. Det kan for tiden bare nævnes som en mulighet, da vi endda vet for litet om Nordens østlige forbindelser i denne tid.

—

Byrkjegraven staar endda med sine baatnagler aldeles isoleret blandt vestlandske og i det hele blandt norske fund fra 6te aarh. som den første indledning til de betydelige forandringer i gravskikken som var paa vei til at komme. Noget senere kommer efterhvert de andre; lerkarrene forsvinder og til gjengjæld finder vi et rikere utstyr med jernsaker, særlig med vaaben, som jo tidligere omtrent aldrig forekom i brandgravene, og redskaper; brandflaket og brandgropen blir praktisk talt den eneherskende form for brandgravene og mængden av baalmørje i hver grav er stigende. Det er vikingetidens gravskik som indvarsles og denne utvikling er i fuld gang inden slutten av det 8de aarh. Ved denne utvikling ophæves al forskjel i utstyret av brandgraver og skeletgraver. Trods den stigende rigdom ogsaa i brandgravene som vi har sporet fra den romerske periode og gjennem det første avsnit av folkevandringstiden, hadde hittil brandgravene aldrig nærmet sig det fuldstændige og kostbare gravgods som skeletgravene kan opvise. Fra den senere del av folkevandringstiden og gjennem hele vikingetiden er utstyret av graven aldeles det samme, enten den døde har været brændt eller ikke; i begge tilfælde gjennemgaaende rikt, og de fattige graver fordeler sig omtrent jevnt paa begge grupper.

Som eksempel paa disse graver skal her refereres et fund fra Eid i Nordfjord[2]); jeg faar senere leilighet til at komme tilbake til et lignende fund fra Hardanger (fig. 378—387). Graven III i haug nr. 2 paa Myklebostad var en mandsgrav anlagt paa bunden av haugen som et brandflak, 1.60 m. langt, 1 m. bredt og gjennemgaaende 0.25 m. tykt. Mellem kullene, som tildels forekom i temmelig store stykker, var blandet klumper av muld og sand. Gjennem hele kullaget var spredt en mængde brændte ben, for største delen forholdsvis store stykker, samt smuler av et aldeles knust bryne, som tydeligvis var splintret i branden paa baalet. Forøvrig var alle oldsakene samlet paa ét sted, litt nord for midten av kullaget. Her var det kunstig dannet en liten grop i den oprindelige jordbund og deri var nedlagt en mængde rensete store stykker brændte ben, dækket av fin kulsort muld.[3]) Omkring gropen var alle oldsakene omhyggelig lagt sammen som en ramme om benmassen, de største saker øverst, de mindre under. Det fandtes ikke nogen urne og heller ikke spor av noget andet dække, hverken over eller under graven.[4]) Fotografi av graven er gjengit fig. 241; plantegning av hele kullaget med omgivelser fig. 242. Der er ogsaa avsat fem eiendommelige huller, skaaret ned i auren utenfor sidene av kullaget; de var indtil 0.50 m.

[1]) Denne betragtning av den angelsaksiske baatgrav fra 6te aarh. hadde jeg allerede nedskrevet da jeg sommeren 1908 traf dr. Stjerna under et ophold i London. Han meddelte mig dengang mundtlig at han for sin del opfattet den engelske baatgrav som et av de mange træk der viser direkte kulturforbindelser mellem Vendeltiden i Sverige og det angelsaksiske England. Baatgraven i England maa da opfattes som uttryk for en nordisk paavirkning paa angelsaksisk gravskik.

[2]) Efter mine undersøkelser som alt tidligere er utgit. B. M. Aarb. 1905, nr. 7, s. 24.

[3]) I grav I i samme haug er det ved dr. Appellöfs bestemmelse av benene avgjort at menneskebenene var samlet midt i brandlaget, mens dyrebenene var spredt i kullaget. For grav III, som foreligger her, har det ikke været leilighet til at faa utført en zoologisk bestemmelse av benene.

[4]) I brandgraver fra vikingetiden skal vi se at det ikke sjelden findes lag av næver baade over og under benmassen. Det var f. eks. tilfælde ved grav I i samme haug paa Myklebostad.

dype. Den øvre kant var omsat med smaasten som for at kile noget fast i hullene, og inde i dem var rester av ubrændt træ, hvis fibre stod lodret. Det er ikke tvil om at det i disse huller har været reist temmelig svære stokker, og det kunde ligge nær i den forbindelse at minde om et træk i Ibn Fosslans bekjendte beskrivelse av en varjagerhøvdings begravelse ved Volga. Det fortælles her at da skibet som den døde skulde brændes med, var trukket op paa land, blev det reist op fire træstokker foran skibet og foran det blev stillet store menneskebilleder av træ. Vi kjender jo ikke betydningen av dette, men det

H. S. fot.

Fig. 241. Graven III i haug nr. 2 paa Myklebostad.

er nok til at vise at de reiste stokker omkring den grav som vi her har for os, har hat en bestemt forbindelse med gravskikken.

Graven var en mandsgrav og gravgodset var næsten udelukkende vaaben og redskaper. Der var to eneggete sverd, det ene litt mindre end det andet (det mindste er avbildet fig. 243) men begge to av samme karakteristiske form, med ret ryg og lang greptange som ligger nærmere eggens end ryggens linje; tangen er forholdsvis bred nederst, men smalner opover. Formen er ikke ganske identisk med den frankiske scramasaxa, men allikevel meget nær beslegtet med denne type. Likesaa karakteristisk er den svære spydspids (fig. 244) med sine to furer langs midten av bladet, og den smale, meget tykke øks med indsmedete ornamentlinjer ved banen (fig. 245). Det merkeligste av vaabnene er kanske skjoldbulen, stor og hvælvet med en pig i toppen og ganske smal rand (fig. 246); den er tydeligvis meget nærmere beslegtet

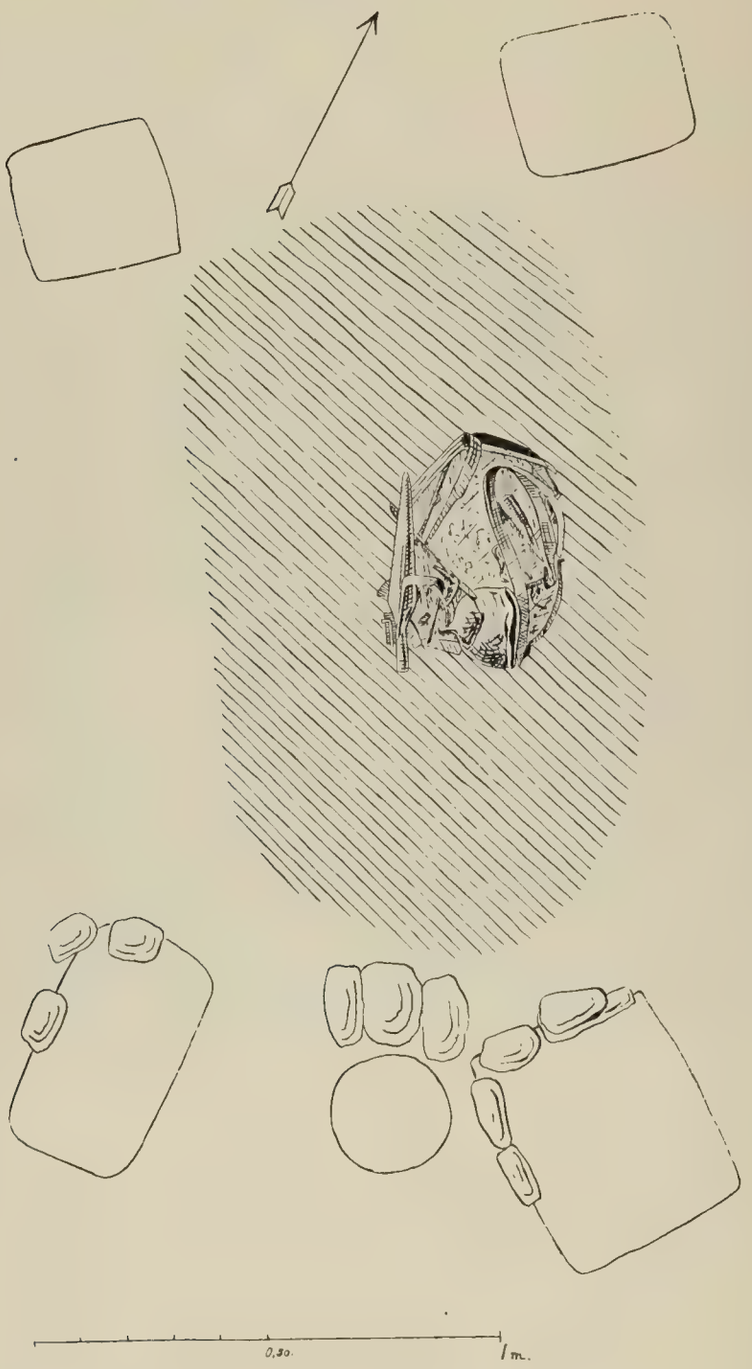

Fig. 242. Graven fig. 241; plantegning av kullaget med omgivelser.

med folkevandringstidens end med vikingetidens former. Bare en skjoldbule til av samme form er hittil kjendt i Norge.[1]) Endelig en merkelig liten jernspids til en pil eller et kastespyd (fig. 247).[2])

Redskapene i graven falder naturlig i to grupper, nemlig verktøi til træarbeide og akerbruksredskaper, som begge er fyldig representeret. Av de første to celter (den ene avbildet fig. 248), en hammer, et bor, tre kniver, to høvljern, og en syl; av de sidste et plogjern (fig. 249), en ljaa, to sigder og et redskap hvis bestemmelse ikke sikkert kan avgjøres (fig. 250). Videre et bissel av samme slags som Rygh fig. 569 og et hundekobbel (?) lik Rygh fig. 577, samt en avlang flat jernring. Endelig en liten spinkel jernring av størrelse som en fingerring.

Fig. 243. 1/3.
Enegget sverd.

En del av sakene er forsætlig ødelagt, som det jo ofte forekommer i brandgravene gjennem hele jernalderen[3]); begge sverdene er sammenbøiet og skjoldbulen banket sammen, borets spids er saa meget bøiet, at det er gjort ubrukelig, og ljaaen er sammenbøiet saa at spidsen berører skaftenden. Som bekjendt er det særlig vaabnene denne ødelæggelse gaar ut over, og vi har set at den kommer til uttryk ved de faa brandgraver med vaaben som vi har paa Vestlandet fra den romerske tid; men da de vestlandske brandgraver med vaaben er overmaade sjeldne i hele ældre jernalder, blir det først henimot vikingetiden at vi paa Vestlandet merker noget videre til den forsætlige ødelæggelse av gravgodset. I vikingetiden er det saa godt som fast skik i alle brandgraver.[4])

Som man ser av listen nedenfor er det ikke noget særlig stort tal jeg kan opføre av sikre og karakteristiske brandgraver av denne gruppe paa Vestlandet; det er ogsaa bare fund fra mandsgraver som hittil er kommet ind til museene, og materialet faar derved en meget tilfældig karakter. Grunden hertil er at disse fund hittil ikke er kommet frem ved de systematiske utgravninger, og dette skyldes igjen at gravene fra denne tid oftest findes under flat mark saa at man ikke vet hvor man skal søke dem, eller i meget lave hauger som ikke let opdages. Fire av de fund som er nævnt i noten, er gjort under flat mark og to av dem i ganske lave hauger. Vi kommer tilbake til samme forhold ved de ubrændte graver fra denne tid, men det maa allerede her fremhæves som et meget vigtig træk i gravskikkens utvikling, et træk som utvilsomt sætter disse fund i forbindelse med de samtidige graver i Uppland.

Ved enkelte av de nævnte fund foreligger ogsaa nagler og spiker fra baater. I en grav paa

[1]) N. Nicolaysen: Utgravninger i Hedrum. Ab. 1885, pl. II, fig. 12.

[2]) Det foreligger bevis nok for at disse vaabenformer paa Vestlandet tilhører den senere del av folkevandringstiden, væsentlig det 8de aarh., et forhold som det her ikke er plads til at utrede i enkeltheter. Ved gjennemgaaelsen av graven paa Hovland i Ullensvang i det følgende skal jeg faa anledning til at vise at sverd og økser av de former, som det her gjælder, er fundet sammen med en rund spænde som tilhører 7de periode av jernalderen efter Montelius's system. — En spydspids av aldeles samme form som fig. 244 her, er fundet sammen med en virkelig liten scramasaxa i Stryn, Nordfjord, B. 5746, B. M. Aarb. 1903, nr. 3, s. 14; dateringen styrkes her ogsaa ved sammenligning med Chlingensperg-Berg, das Gräberfeld von Reichenhall, pl. XXIV. Et enegget sverd som vort fig. 243 er fundet sammen med et spyd av „Vendelform" A. T. S. VIII, s. 7, fig. 3, B. 4530, Ab. 1888, s. 174. Se forøvrig min bemerkning B. M. Aarb. 1905, nr. 7, s. 40 note.

[3]) Se O. Rygh: Om den yngre Jernalder i Norge. Aarb. f. n. Oldk. 1877, s. 181—190.

[4]) Av andre vestlandske fund av denne gruppe kan her henvises til: C. 7588—91. Kjosevik, Høiland pgd., Jæderen, Ab. 1876, s. 59. — Stav. mus. 2660, Skimleim, Jelsa pgd., Ryfylke, Stav. mus. Aarsh. 1904, s. 87—89. — B. 5126. Halsnø kloster, Fjelberg pgd., Søndhordland, B. M. Aarb. 1894—95, nr. 6, s. 21. — B. 3997. Tveite, Fitjar pgd., Søndhordland, Ab. 1882, s. 100. — B. 6407. Dale, Alversund pgd., Nordhordland, B. M. Aarb. 1910, nr. 11, s. 57. — B. 6507. Sakstad, Alversund pgd., Nordhordland, endda ikke utgit. — B. 4348. Flatekvaal i Eksingedalen, Hosanger pgd., Nordhordland, Ab. 1885, s. 84. — B. 5145. Fosnes, Stryn pgd., Nordfjord, B. M. Aarb. 1896, nr. 7, s. 8 ff. — B. 1183—1202. Hollevik, Gloppen pgd., Nordfjord, Lorange: N. Olds. i B. M., s. 185. Yngre jernalders sverd, Tab. V, fig. 1.

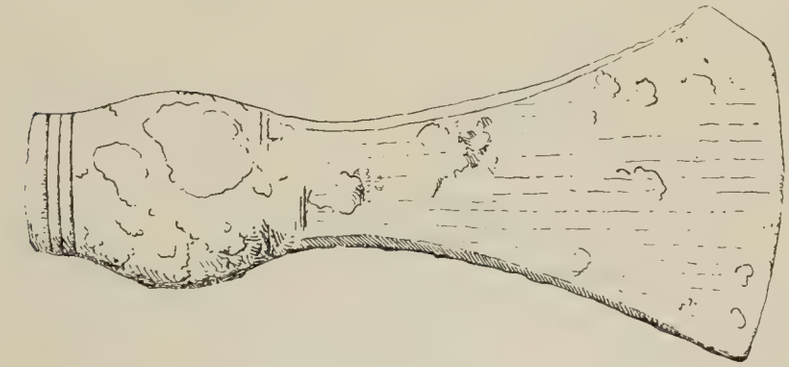

Fig. 245. 1/2 Øks.

Fig 250. 1/5. Redskap av uviss bestemmelse.

Fig. 244. 1/3. Spydspids.

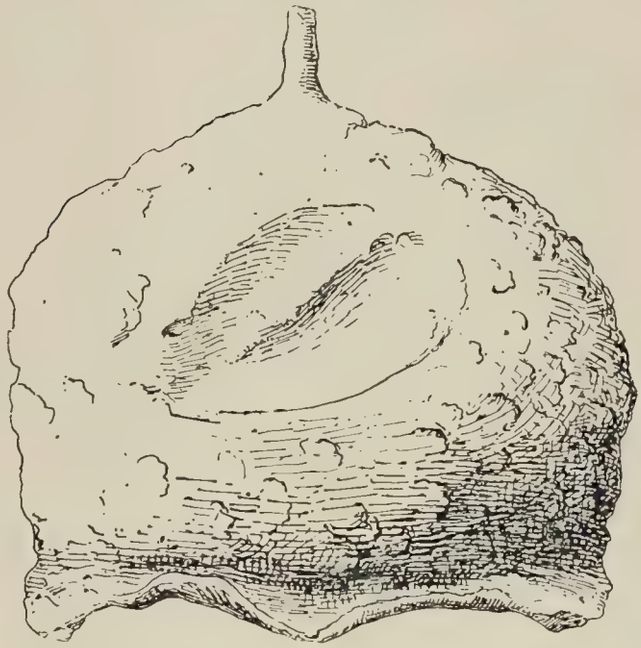

Fig. 246. 1/2. Skjoldbule.

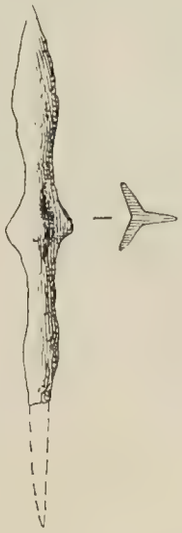

Fig. 247. 1/2. Pilespids.

Fig. 248. 1/2. Celt.

Fig. 249. 1/2. Plogjern.

Sakene fig. 243—250 fundet i graven fig. 241.

Fosnes i Stryn[1]) blev ved en ganske tilfældig gravning tilvaretat 47 klinknagler — derav 3 med „ankerformete“ klinkplater, altsaa sikkert baatnagler — og spiker sammen med et særdeles rikt utstyr av jernsaker, av aldeles samme karakter som i den grav paa Myklebostad jeg netop har gjennemgaat. Sakene har glødeskal og stammer altsaa fra en brandgrav. Som man ser er naglene i dette fund og i mange andre lignende, urimelig faa i forhold til det antal som virkelig trænges i en hel baat; man har i ældre tid fundet dette forhold vanskelig at forklare, men de forskjellige betænkeligheter som tidligere kom frem, maa nu sis at være overvundet ved professor Gustafsons fortrinlige belysning av det hele spørsmaal.[2]) Det er ganske tydelig slik at man ved tilfældige og usakkyndige gravninger ikke kan vente at faa bevaret mere end en brøkdel av naglene, og disse maa da i fundene ikke bedømmes efter sit antal men efter sin art. Efter et fund som det her omtalte fra Stryn tør vi altsaa regne med at brændte baatgraver forekommer i 7de og 8de aarh. Dette er i og for sig ganske naturlig naar vi har en slik grav sikkert paavist allerede fra 6te aarh. (Byrkjefundet) og det maa bero paa en tilfældighet at endda ikke noget eksempel paa denne gravform fra den senere del av folkevandringstiden er paatruffet ved systematiske utgravninger.

Ubrændte graver fra folkevandringstiden. Som helhet bygger disse graver videre paa den skik som var kommet ind i den yngre romerske tid, særlig i det rikelige utstyr med kar, vaaben, smykker o. s. v. Forskjellen i de to perioder ligger væsentlig i at oldsakenes typer forandres med tiden, at ogsaa sammensætningen av gravgodset tildels blir litt anderledes, som følge av de i det hele noget forandrete kulturforhold, og endelig ikke mindst i det stigende antal av rike gravfund. Den skik at bygge store og vel utstyrte gravkamre har vundet betydelig større tilslutning end tidligere, som en forberedelse av den endda almindeligere og endda ødslere gravskik i vikingetiden. Dog er det ogsaa i folkevandringstiden mange grader i gravenes rigdom og en betydelig avstand mellem de rike og de fattige fund; men i princípet er skikken allikevel ensartet, idet forskjellen ligger i rigdommen mere end i sammensætningen av gravens utstyr. Vi kan ikke i folkevandringstiden, slik som det til en viss grad var mulig i den romerske periode, skille gravene i to grupper, en rik og en fattig.

Et forhold som danner det paatagelige bindeled mellem de rike graver i den yngre romerske tid og skeletgravene i folkevandringstiden er det konstante utstyr av matkar. Jeg behøver bare at henvise til Avaldsnesfundet i det foregaaende og minde om at de mange kar, meget ofte av metal og glas, dengang blev indført som en nyhet i gravskikken paa Vestlandet. I folkevandringstiden finder vi altid lerkar, ofte træspand og skaaler av træ, ikke sjelden glasbægere i skeletgravene. Bronsekar er forholdsvis hyppige i denne tids skeletgraver i Stavanger amt,[3]) mens de samme bronsekar i Bergenhusamtene og paa Søndmør udelukkende er fundet som urner i brandgraver. Dette forhold er ganske merkelig; brandgravene viser som vi alt har set (s. 81 ff.) at det var nok av bronsekar tilstede i landet ogsaa længer nordover paa kysten, og naar de her ikke findes i skeletgravene, maa det ha sin grund i en bestemt skik og bruk. Det kan tænkes at man undgik at sætte bronsekar i de ubrændte graver, fordi det mere og mere fik hævd at de egentlig hørte hjemme i brandgravene. Vi maa jo huske, at paa samme tid bruktes likbrænding og ubrændt begravelse ofte fuldstændig jevnsides paa samme sted.

Fælles for begge kjøn er videre fyrtøi i gravene, hegtespændene som har sittet i baade mandens og kvindens dragt, beltet med kniv og pincet. Ikke saa ganske sjelden findes ogsaa en enkelt spænde i

[1]) B. 5145. Fosnes, Stryn pgd., Nordfjord. B. M. Aarb. 1896, nr. 7, s. 8 ff. I den trykte fundberetning omtales et „gravkammer $1^1/_2$ alen langt“, men sakene selv viser som sagt at de kommer fra en brandgrav. — Et andet typisk fund med klinknagler er Stav. mus. 2660, Skimleim, Jelsa pgd., Ryfylke, Stav. mus. Aarsh. 1904. s. 87—89.

[2]) G. Gustafson: En baatgrav fra vikingetiden, B. M. Aarb. 1890, nr. 8. — Ældre forklaringer av naglene: N. Nicolaysen i Ab. 1866, s. 55. A. Lorange: Ab. 1868, s. 63. Richard Dybeck: A. T. S. I, s. 174. O. Rygh: Aarb. f. nord. Oldk. 1877, s. 177.

[3]) Som eks. paa bronsekar i skeletgraver skal nævnes fundene C. 3300—13, Vashus, Bore, Jæren, Rygh fig. 213 og 353, og B. 2269—99, Hauge, Klepp, Jæren, Lorange: N. Olds. i B. M. s. 59 ff.. — Videre har dr. Brøgger gjort mig opmerksom paa tre fund med bronsekjedler i skeletgraver, Stav. mus. 272—305, Snartemofundet, Ab. 1878, s. 299; Stav. mus. 1476—93, Tu, Klepp pgd., Jæderen, Ab. 1882, s. 143; og Stav. mus. 1520—26, Haugstad, Hetland pgd., Jæderen, Ab. 1883.

mandsgraver, mens smykker ellers er forbeholdt kvindene. Fuldstændig fælles er enkelte smaa redskaper, saks og syl. — Alene i kvindegravene findes flere og større smykker, særlig spænder og naaler, nøklering og nøkler, haandsnellehjul, vævske, „kjøtkniv". I mandens graver først og fremst vaaben, omtrent altid to spyd, sjeldnere øks, sverd, skjold og pilespidser; men graver med fuldstændig sæt av vaaben foreligger allikevel i ganske stort tal. Til mandsgravene hører ogsaa vegt og vegtlodder, som forresten ikke findes ofte. Andre redskaper er sjeldne; i den tidligere del av perioden findes av og til en hammer, siden kommer flere saa vi henimot periodens slutning nærmer os vikingetidens gravskik.

Det kan videre nævnes visse eiendommelige særtræk som knytter skeletgravene i folkevandringstiden direkte til traditionen fra den yngre romerske periode. De eiendommelige todelte gravkammere som findes av og til har sine forbilleder i den foregaaende tid og det samme kan sis om de sjeldne tilfælde da en mand og en kvinde er jordet i samme grav. Likesaa gjælder det den eiendommelige forekomst av smaa guldstykker i gravene som allerede er omtalt ved behandlingen av den romerske tids gravskik (s. 68) og som vi møter i samme form i folkevandringstiden.[1])

Næsten altid er gravene anlagt som store kister av sten, oftest bygget av kantsatte heller, men ikke sjelden ogsaa med murete sider; en enkelt gang kan det forekomme at graven har murete sider som indvendig er foret med heller.[2]) Som regel er graven bygget ovenpaa den oprindelige jordbund og derpaa dækket av haugen. Det er undtagelser, naar vi paa Vestlandet finder en gravkiste nedskaaret i jordbunden under haugen, og det hænder da ogsaa at graven viser rester av en trækiste.[3]) Dimensionene er ganske betydelige, idet kistene oftere er over end under 2 m. længde. Mellem 2 og 3 m. er det vanlige; dog forekommer mindre graver, som en paa 1.85 (Døsen) og helt ned til 1.30 (Døsen)[4]) eller endog paa 1 m. (Hafslo)[5]); men ved de mindste er graven sandsynligvis anlagt for barn. Paa den anden side blir kistene ikke sjelden betydelig større. Graven i Kongshaug, Ullensvang, maalte 3.80 m. En grav paa Bø i Nærbø (Jæderen) som blev undersøkt av professor Gustafson var 4 m. lang.[6]) Evebøgraven 4.20 m. En paa Hæve i Dyrvedalen (Voss) 4.50 m.[7]) og en paa Lunde i Vanse (Lister) 4.60 m.[8]) Og endelig kisten i Sakrishaugen paa Lødve (Voss), den største som kjendes, 5.50 m.[9]) Saavidt man kan se er alle disse graver anlagt for et enkelt menneske. Kistens dimensioner vokser for at gi plads for det vidtløftige gravgods. — Gravene er orienteret med hodet mot nord, nordøst eller øst; meget sjelden findes større avvigelser (som i Evebøgraven, hvor den døde laa med hodet mot sø. eller i den ovennævnte grav paa Bø i Nærbø, med hodet mot syd). I hovedsaken finder vi altsaa samme orientering av graven som vi har set var den herskende alt fra den ældre romerske tid; skikken at orientere gravene mot syd som tildels kom ind ved de rike skeletgraver i den yngre romerske tid, har ikke efterlatt sig varige spor paa Vestlandet.

Den indre indretning i gravene er i det hele meget ensartet. Bunden har næsten altid en fin brolægning av smaa runde sten og er derover dækket med næver, tildels baade med træ og næver, og derpaa er lagt en skindfeld, som regel en bjørnehud, og tæpper. Den døde er iført sin fulde dragt og desuten indhyllet i uldtæpper. Øverst er igjen bredt et klæde, og en enkelt gang er det fundet spor av at det hele tilslut har været dækket med løv og bregner. Smykker, belte etc. har sin naturlige plads paa dragten. Spyd og sverd ligger langs kroppen og skjoldet oftest over benene. Karrene er stillet ved

[1]) Særlig et godt oplyst fund fra Lunde, Vanse pgd., Lister, utgravet av A. Salvesen, B. 3543, Ab. 1880, s. 254. Betalingsringen laa her i den nordre ende av graven, hvor den dødes hode hadde ligget, og det maa da med al rimelighet antas at den har været stukket i den dødes mund. Se forøvrig min lille artikel „Færgepengen" i „Mindeskrift over prof. dr. Sophus Bugge".

[2]) Som i en grav paa Hamre, Leikanger, Sogn, B. 6333, B. M. Aarb. 1910, nr. 11, s. 6. Utgravet av mig. — Det samme kjendes som vi har set fra yngre romersk tid, se Slindegraven, s. 62.

[3]) Som en av gravene paa Døsen, i det følgende. En grav paa Lunde i Vanse, se Loranges undersøkelse, Ab. 1877, s. 97.

[4]) Se Døsenfundene i det følgende.

[5]) Eyvind de Lange: Utgravninger i Hafslo, B. M. Aarb. 1909, nr. 3, s. 29.

[6]) G. Gustafson i B. M. Aarb. 1892, nr. 7, s. 18, ogsaa i Ab. 1892, s 120.

[7]) B 6474 B. M. Aarb. 1911, nr. 8, s 27.

[8]) Loranges undersøkelse paa Lister, Ab. 1877, s. 98.

[9]) Loranges undersøkelse, Ab. 1878, s. 364.

den ene ende av graven, oftest nedenfor føttene, og denne del av graven kan da være avdelt som et særlig litet kammer for en del av gravgodset; man tør, som jeg nævnte ovenfor, sikkert søke forbilledet for dette anlæg i enkelte graver fra den yngre romerske tid.[1]) Vi skal i det følgende se at dette anlæg ogsaa kan utvikles videre, slik at et eller flere kar plaseres helt utenfor gravkisten, enten løst i haugfylden eller i et særskilt litet rum. Ikke sjelden staar dog karrene nær den dødes hode; av og til, naar utstyret er meget rikt, er karrene fordelt ved begge endene av kisten. Ganske ofte er det iagttat at de faa mindre redskaper som kommer i gravene paa denne tid (saks, syl, vævske), ligger i høide med hodet eller halsen; men det er ikke paavist saa mange ganger at man kan si om det er konstant.

Gravene er omtrent altid dækket av kunstig opførte hauger eller røiser med jorddække, som regel av betydelig størrelse og ikke sjelden endog særdeles store. De runde hauger er de vanlige, men enkelte ganger træffes skeletgraver fra denne tid som den oprindelige begravelse i langhauger, saavidt bekjendt de ældste eksempler paa mere avvigende variationer i gravens ytre form (Døsenfundene II og III i det følgende). Vi sporer begyndelsen til den tendens som blir sterkere fremtrædende i vikingetiden, en forkjærlighet for mere vekslende former i anlægget av gravmindet. — Som undtagelser kan ogsaa skeletgravene fra folkevandringstiden findes anlagt uten en kunstig opført gravhaug. Et eksempel er paavist ved dr. A. W. Brøggers undersøkelser i Gloppen, Nordfjord[2]); i gaarden Eides utmark fandt han en gravkiste av heller, 1.60 m. lang med længderetning nø. til sv., 0.45 m. bred, indsat i en isoleret naturlig grusbakke, som kaldes Dessilhaugen. Det kunde tydelig iagttas at graven var skaaret ned i det faste grus og derpaa, over takhellene, dækket med et 45 cm. tykt lag av jord. Det var en mandsgrav, utstyret med spydspids, pilespidser, øks, kniv og ildsten; den døde hadde ligget med hodet mot nø. men av skelettet blev ikke iagttat andre rester end en enkelt tand. — Ved en gravningsberetning fra utskiftningsformand Sverdrup kjendes ogsaa gravkister fra denne tid anlagt under flate stensætninger like ved siden av en stor jordfast stenblok.[3])

Gjennem den største del av folkevandringstiden, nemlig i 5te, 6te og delvis i 7de aarh. viser de ubrændte graver paa Vestlandet en merkelig fast og ensartet gravskik. I motsætning til brandgravene, som i denne tid gir billedet av en vaklende overgangsperiode, er skeletgravene anlagt efter en konstant og fæstnet skik, som endda ikke forstyrres av nye elementer. Det ældste fund hvor en ny tids skik begynder at vise sig er ogsaa en brandgrav (Byrkjefundet). Men i den senere del av folkevandringstiden naar utviklingen ogsaa de ubrændte graver, idet et fuldstændigere utstyr av redskaper kommer til samtidig med at sammensætningen av gravgodset og oldsakenes former undergaar betydelige forandringer. — De forskjellige forhold jeg har berørt her, belyses bedst ved de følgende eksempler.

Fundene fra Evebø og Kongshaug. Den pragtfulde grav paa Evebø er rigtignok tidligere utførlig beskrevet av professor Gustafson[4]), men maa ogsaa tas med her som et av de bedst kjendte eksempler paa en rik mandsgrav av den gruppe, vi her skal behandle. Fundet blev gjort paa gaarden Evebø i en svær rundhaug, som laa paa toppen av Ulvhusbakken ved bunden av Gloppenfjorden i Nordfjord. Haugen var bygget av sand og grus, 4 m. høi, 24—25 m. i tvermaal. I jordfylden kunde man iagtta vekslende lag av litt forskjellig grus; hist og her var det ogsaa tynde striper av kul eller kulblandet jord, som dog ikke antas at ha hat nogen sammenhæng med selve begravelsen. Midt i haugen var en røis, sammen-

[1]) Eksempel Kvalefundet som er beskrevet i det følgende og Eyvind de Lange: Utgravninger i Hafslo, B. M. Aarb. 1909, nr. 3. Det er sikkert rigtig naar de Lange sammenligner sine fund og en samtidig grav paa Lund i Stokke (Ab. 1872, s. 120) med Sætrangfundet (Annaler f. n. Oldk. 1836—37, s. 151) og Valløbyfundet (Aarb. f. n. Oldk. 1873, s. 288). Derimot kan jeg ikke være enig med de Lange naar han ved begge hauger paa Ugulen opfatter de to avdelinger som to selvstændige graver; det fremgaar tydelig nok av gravgodset og av hans egne plantegninger at det i begge tilfælde bare er én grav, delt i to avdelinger.

[2]) B. 6261. Eide, Gloppen pgd., Nordfjord. B. M. Aarb. 1909, nr. 14, s. 41—42.

[3]) B. 4505—10. Mindresunde, Stryn pgd., Nordfjord, Ab. 1887, s. 116—119. Det var i det hele seks graver, ganske ens anlagt; en var fra yngre romersk tid, fire fra folkevandringstiden og endelig en kvindegrav fra vikingetiden sikkert nedlagt sekundært i en av de ældre gravkister.

[4]) G. Gustafson: Evebøfundet, B. M. Aarsb. 1889, nr. 1. (B. 4590).

dynget av sten og mindre heller, henimot 7 m. i tvermaal og omtrent 2 m. høi. Røisen omgav et vel bygget, stort gravkammer, 4.20 m. langt, 0.70—0.75 m. bredt og 0.80—1 m. dypt. Det var bygget av 16 kantsatte heller. Kisten stod i retning nv.—sø. og var bygget paa den oprindelige overflate (se snit av haugen fig. 251), og laa litt nærmere den nordvestre kant av haugen end den motsatte. Den var dækket med adskillige store heller, og derover var igjen mindre heller opstablet. Imellem hellene var en tætning av næver i 12—15 lag, som utover mot kantene avtok til 3 lag. — Under enden av en av dækhellene fandtes en liten samling brændte ben tæt ind til kistens sydlige langside. En lignende liten samling brændte ben laa i røisens utkant mot vest. Dette minder unegtelig om forskjellige forhold i Byrkjehaugen som er omtalt i det foregaaende; men nogen sikker sammenligning kan jo ikke anstilles, da forholdene ved Evebøfundet ikke kjendes sikkert i alle enkeltheter.

En skematisk plan av gravkammeret er gjengit fig. 252. Bunden i graven var auren, som i den sydøstre halvdel var dækket av et „stengulv"; i den nordvestre del hvor den døde hadde ligget var derimot ikke noget slikt gulv. Under liket var det til gjengjæld lagt et lag med næver, hvis ender paa begge sider hadde bøiet sig op som ruller langs væggene i graven (som i en av Døsengravene, fig. 344 nedenfor); derover var bredt en dyrehud (av bjørn) med haarene paa, og paa denne hadde den døde ligget iført sin dragt og muligens ogsaa indhyllet i en kappe eller lignende av tøi. Av skelettet fandtes bare nogen smaa brudstykker bevaret, men fordelingen av gravgodset viste tydelig nok at det hadde ligget her.

Fig. 251. Snit av Evebøhaugen.

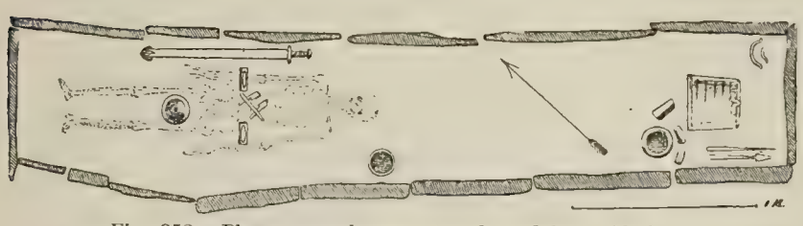

Fig. 252. Plan av gravkammeret med en del av oldsakene.

Sverdet (fig. 253) laa ved den høire side og skjoldbulen med haandtakbeslag (fig. 254) ved laarene, midt i graven. Til dragten hørte tre par hegtespænder med forgyldte sølvknapper (fig. 255).[1]) Betydelige rester av beltet laa tvers over graven ret ut for sverdet; det hadde en vakker spænde, remtunge, tre smøigestoler, indfattet ildsten og tilsvarende bronsebeslag uten ildsten, og smaa bæreringer av bronse, hvori hadde hængt en kniv med træskaft og træslire samt en liten syl med vakkert og vel bevaret træskaft (fig. 356—57). Midt paa beltet laa en høist eiendommelig og gaadefuld gjenstand av træ (fig. 258) som vi forøvrig ikke behøver at komme nærmere ind paa her.[2]) For de andre saker har vi ikke saa nøiagtig oplysning om deres plads i graven; men dels vet man det omtrentlig dels følger det av sakenes art. En guldsolidus, præget for den østromerske keiser Theodorius II (408—450), forsynet med hempe (fig. 259) hører, like saa vist som beltet, til det rent personlige utstyr. Saksen i sit

[1]) Prøver av tøiet med vævet mønster er avbildet i Gustafsons beskrivelse av fundet, pl. I; ogsaa Norges Oldtid, s. 78. De forskjellige tøier har senere været undersøkt av Johan Hiorth, som bestemmer dem slik: *a*. Treskaftet, kreplignende, rødt meget fint uldtøi med vend av hvit uld, ca. 20 traader pr. □ cm. Haardt spundet. Tøiet har en sort stripe av fire traader. Mikroskopet viste en smuk rød kraftig farve. Den sorte stripe viste en dyp blaa farve og de enkelte haar viste tilbøilighet til bristning. — *b*. Firskaftet, brunrødt klædelignende uldtøi, meget fint, med en merkelig søm, der ser ut som dobbelt knaphulsting. Haardt spundet av meget fin, hvit uld. Antagelig stampet. — *c*. Firskaftet groft tøi av sort uld. Naturfarvet varp og væft like tyk. Ulden samfængt. Stampet. (Prøvene *a* og *b* er dragten; *c* av en kappe eller lignende). — For det ubevæbnete øie ser farvene rødbrune ut, og kan da være fremstillet av stenlav *(Parmelia omphalades)*. Muligens er det røde farver der ved paavirkning av jernoxyd i jorden kan ha antat den mørke farvetone. — Johan Hiorth: Undersøgelser av forhistorisk uld og tøirester fundne i norske gravhauger. Stav. Mus. Aarsh. 1908, III, s. 17.

[2]) Se G. Gustafson: A strange Wooden Object. B. M. Aarsb. 1890, no. 7.

træfuteral (fig. 260) har efter hvad vi vet fra andre graver sandsynligvis ogsaa ligget nær den begravete, og likeledes efter finderens opgave, en skaalvegt med lodder i en skindpung (fig. 261—62) og et bæger av slepet glas, glart og blaat, med sølvbeslag. Endelig brudstykker av forskjellige smaa beslag av sølv.

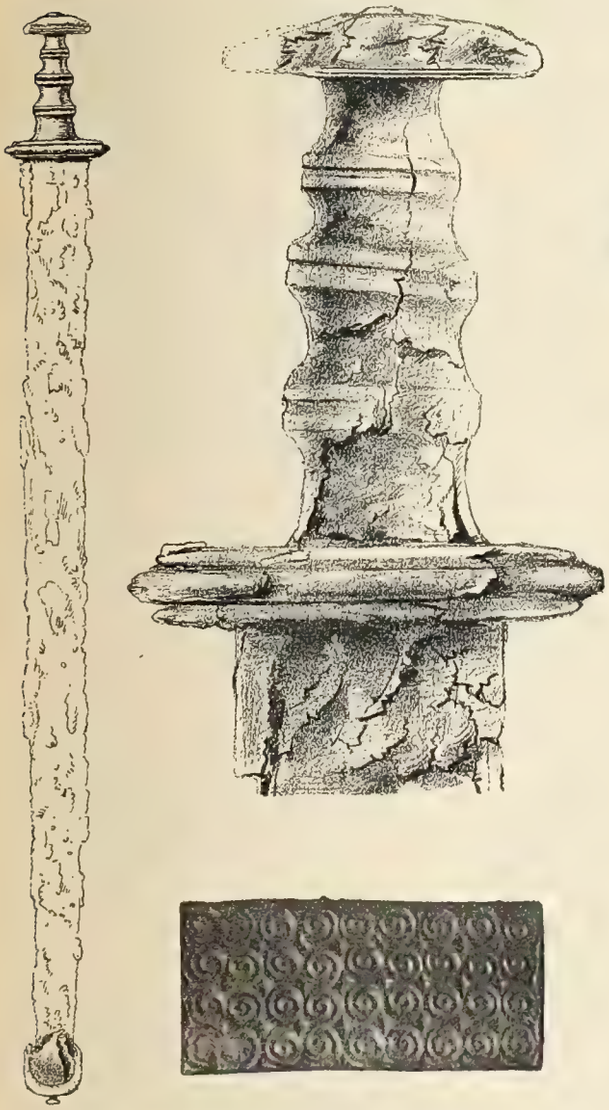

Fig. 253. Sverd, $^1/_6$, med haandtak og skedebeslag, $^1/_1$.

Fig. 255. $^1/_1$. Hegtespænde med knapper.

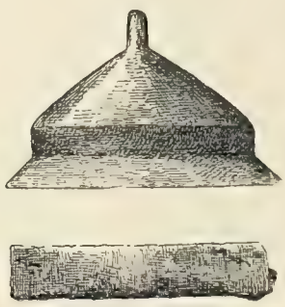

Fig. 254. $^1/_4$. Skjoldbule.

Saker fra Evebøgraven.

Tæt ved hodet stod det spandformete lerkar (fig. 263). Det meste av det øvrige laa i den motsatte ende av graven. Her har vi først de to spydspidser (fig. 264—65) som laa med spidsen tæt op mot gavlvæggen, og hvis staker altsaa har strukket sig ind gjennem graven langs mandens venstre side. Videre rester av flere træskrin, en avlang æske av træ (fig. 266), et træspand med bronsebeslag (fig. 267), et lerkar uten hank (fig. 268), en liten træskaal (fig. 269) og brudstykker av flere andre skaaler og fat av træ. Endelig har vi 9 pilespidser (fig. 270), hvis plads i graven er ganske ukjendt.

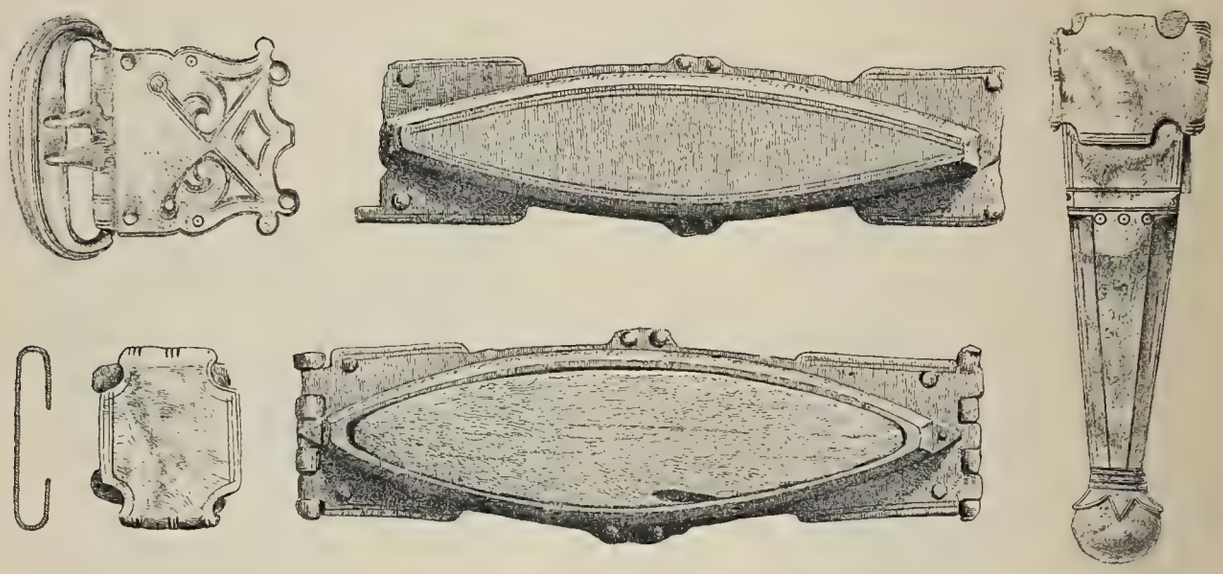

Fig. 256. Tilbehør til et belte. $^2/_3$.

Fig. 257 a og b. $^1/_2$.
Kniv og sylskaft.

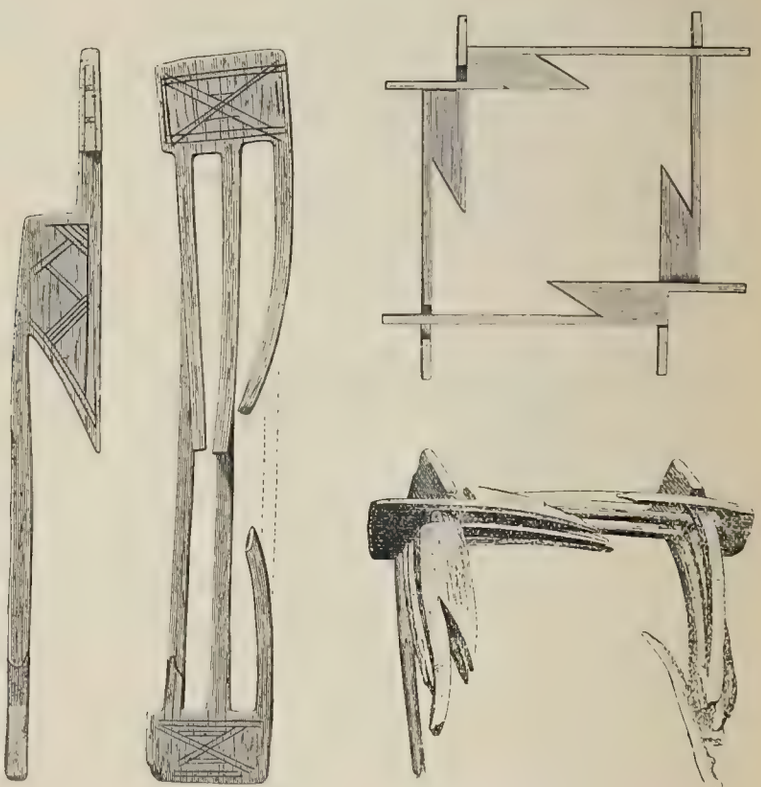

Fig. 258 a, b og c. „Tankering" av træ.
a $^1/_2$, b og c $^1/_4$.

Saker fra Evebøgraven.

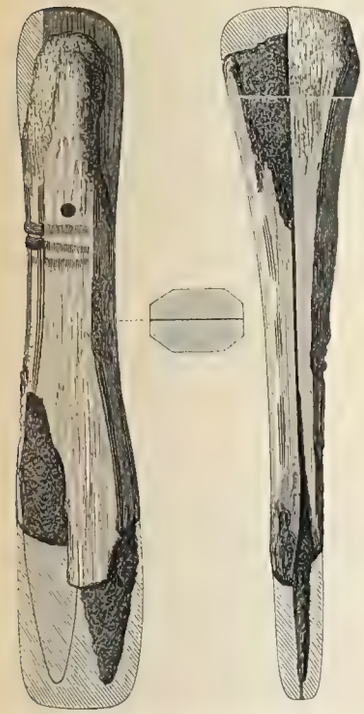

Fig. 260. Saks i træfuteral. $^1/_2$.

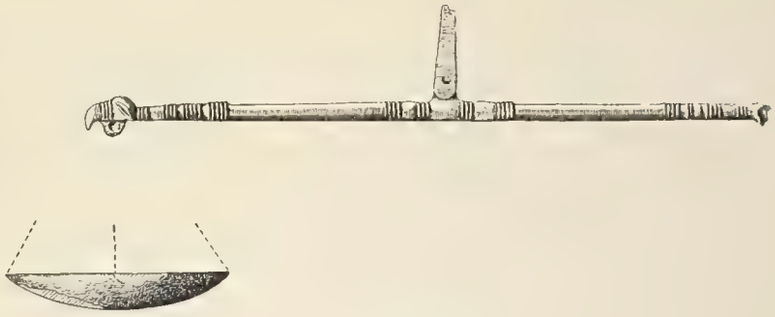

Fig. 261. Skaalvegt. $^1/_2$.

Fig. 259. Guldmynt. $^1/_1$.

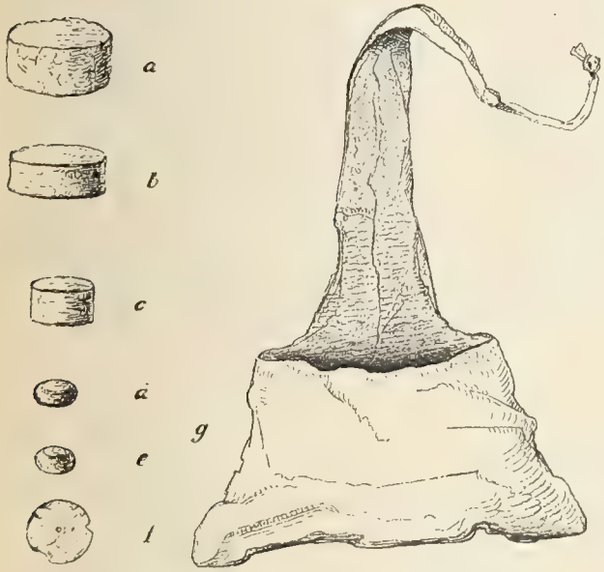

Fig. 262. Skindpung med vegtlodder. $^2/_3$.

Fig. 263. Lerkar. 13 cm. høit.

Saker fra Evebøgraven.

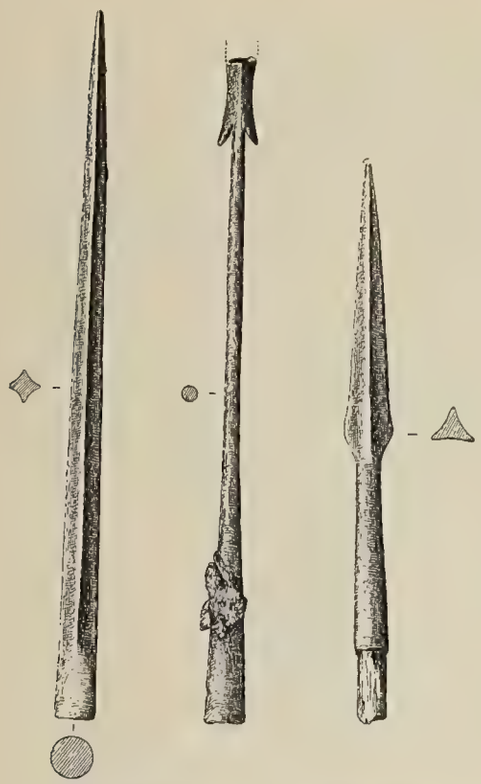

Fig. 264—65. Spydspidser. 1/4.

Fig. 270. Pilespids. 1/2.

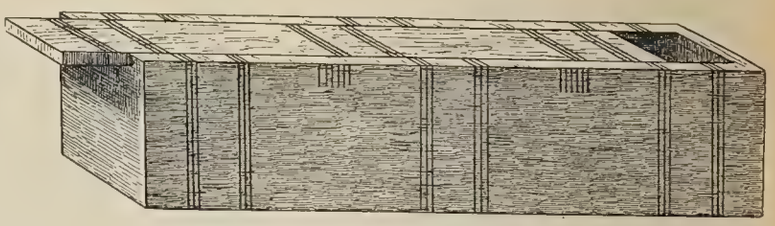

Fig. 266. Trææske, rekonstrueret. 1/2.

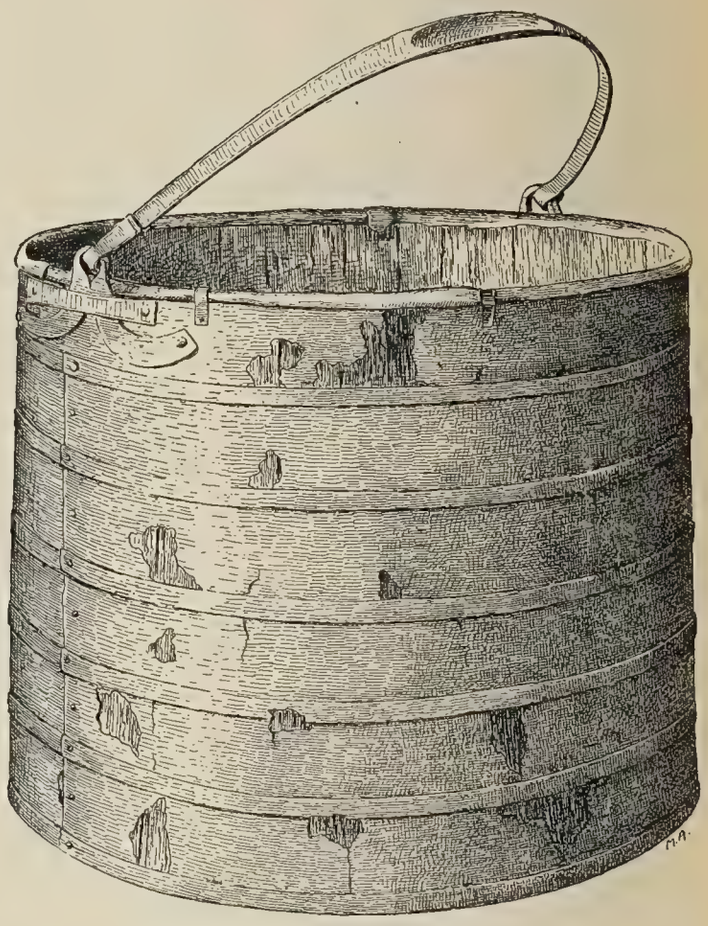

Fig. 267. Træspand med bronsebeslag. 1/3.

Fig. 268. Lerkar. Omtr. 1/2.

Fig. 269. Træskaal. 1/2.

Saker fra Evebøgraven.

Dateringen av fundet er tidligere drøftet;[1]) det maa være fra det første aarhundrede av folkevandringstiden, efter guldmynten, og forøvrig ogsaa efter andre forhold, snarest fra midten av 5te aarh. eller litt senere. Fundet gir et udmerket indtryk av gravskikkens sammenhæng med den foregaaende periode og av skikkens hele karakter, samtidig meget begrænset og meget rik inden disse grænser. Aldeles som ved de rike graver fra den yngre romerske tid, er det først og fremst luksus og rigdom som møter os i folkevandringstidens store fund. Dragten, kostbar i og for sig, med det pragtfulde belte og andet tilbehør, vaaben, glasbæger, en række kar av træ og ler o. s. v., men ingen egentlige arbeidsredskaper, ingen husdyr som i den senere tid.

En kvindegrav som danner et værdig parstykke til Evebøfundet, er utgravet paa Opedal i Ullensvang, Hardanger.[2]) Graven var dækket av en røis som i den senere tid har gaat under navn av Kongshaug.[3]) Røisen var nu omtrent 20 m. i tvermaal og vel 2 m. høi, men hadde oprindelig efter eierens opgave været mindst 1 m. høiere. Ogsaa i omkredsen var den nu skadet paa alle kanter, da eieren i flere aar hadde kjørt sten av røisen for at fylde en grov i bøen. Det var ved dette arbeide han tilsidst var støtt paa gravkammeret. — Gravkisten laa saa temmelig nøiagtig midt i røisen, som det ses av oversigtsplanen fig. 271, og var orienteret i retning nø.—sv. Længden av kisten var ganske imponerende, skjønt ikke fuldt paa høide med Evebøgraven, nemlig 3.80 m. Dybden var 1.20 m. Bredden ved søndre gavl 1.05 m., paa midten 1.40 m. og foran spidsen av nordøstre gavl 0.90 m. Væggene var solide, kantsatte heller; søndre gavl en helle, langvæggene henholdsvis fire og fem heller, og nordre gavl bygget spids av to sammenstøtende heller, som det ses av planen fig. 272. Væghellene stod litt skraa utover og dette saa her ut til at være oprindelig; av hensyn til stenmassens tryk fra sidene vil det ogsaa være en sikrere byggemaate, end om hellene var sat lodret. Det samme blev iagttat i Evebøgraven og det kjendes ogsaa fra andre fund.

Taket over graven var heller. Over den søndre ende laa en paa 1.60 × 1.50 m. saaledes at den rak 50 cm. utenfor den søndre gavl av kisten. Dens vestre hjørne var knækket og paa østsiden var den gledet litt ned langs væghellen; men ellers hadde den holdt, og var den eneste del av gravens tak som ikke var styrtet ind under trykket av stenmassen. Dernæst kom, over det videste parti av graven som her var 1.40 m., 3 eller 4 mindre heller, delvis lagt paa hverandre, som ikke spændte over hele gravens bredde og derfor var baaret av en solid tverbjelke av sten, en lang, smal og tyk blok; denne hvilte igjen paa kraftige poster, smale reiste sten, der stod op langs indsiden av væghellene, to smalere paa den ene side, én litt bredere paa den anden. Nu var bjelken knækket og styrtet ind i graven, men da den fremdeles fandtes urørt paa plads og stenpostene paa sidene stod uforandret i rigtig stilling, kunde konstruktionen bringes paa det rene med fuld sikkerhet og rekonstrueres som det er gjort i plan og snit fig. 272. Av de heller som laa over bjelken, fandtes derimot bare nogen stumper i urørt stilling. Netop her hadde nemlig finderen, før jeg kom, tat op en del av hellene for at kunne se ind i graven, og det kunde ved undersøkelsen ikke mere paavises nøiagtig, hvordan dette parti av taket hadde ligget oprindelig. Det blev bare oplyst at det hadde været 3 eller 4 mindre heller som delvis hadde ligget paa hverandre. I plantegningen og snittet (fig. 272) er som en rekonstruktion indtegnet to mindre heller over dette parti, for at antyde hensigten med de to poster og tverbjelken. Vi har her et ganske merkelig anlæg, saavidt jeg vet hittil

[1]) Schetelig i Ab. 1904, s. 59. Professor Gustafsons første tidsbestemmelse (l. c. s. 31) er sikkert betydelig for sen. Cf. Montelius, S. F. T. X, s. 88.

[2]) B. 6409. B. M. Aarb. 1911, nr. 8, s. 3 ff. Graven var truffet ved tilfældig rydningsarbeide, og ved min ankomst til stedet d. 15 februar 1911, viste det sig at gravkisten allerede var aapnet og at det ikke lot sig gjøre at faa den slik tildækket igjen, at den kunde ligge urørt til en heldigere aarstid senere paa vaaren. Da veiret var taalelig — sterk østenvind med litt sne, termometer 0° C. — besluttet jeg derfor at utføre undersøkelsen straks, trods at jorden var frossen og dagen temmelig mørk. Som følge av disse vanskelige forhold forløp undersøkelsen ikke helt tilfredsstillende, men resultatet blev allikevel sikkert bedre end det kunde blit, om graven i flere maaneter skulde staat utsat for veir og vind og, ikke mindst, for rot av uvedkommende. Som forholdene er paa stedet, vilde det sidste ikke været til at undgaa.

[3]) Se O. Olafsen: Ullensvang, s. 225 og 516.

enestaaende. — Den nordre halvdel av graven var dækket av tre heller, som alle laa tvers over graven. Bare den sidste av dem hadde holdt, mens de to andre var knækket og styrtet ind.

Kisten var bygget ovenpaa den oprindelige overflate, og aurbunden inde i kisten var jevnet saa den var flat og horisontal som et gulv. Derover var lagt en tæt og jevn brolægning av smaa runde sten, de fleste paa 7 – 10 cm. i tvermaal. Paa brolægningen var saa fyldt et lag av ren kul, mest i store stykker, med en tykkelse av 5 til 10 cm. Da hverken væghellene eller brolægningen viste spor av brand, kan det ikke ha brændt baal inde i kisten; branden har foregaat andensteds, og kullaget er fyldt i kisten efterpaa. I kullaget var det heller ikke spor av brændte ben eller av oldsaker, og det er da sikkert at kullaget ikke her — som i Byrkjefundet — representerer en begravelse. Over kullene var igjen betydelige rester av næver, hvorav særlig store stykker var bevaret langs væggene, men ogsaa ellers i graven; mulig var det ogsaa spor av træ. Samtlige oldsaker i kisten fandtes ovenpaa næveren, som altsaa har dannet det egentlige gulv i graven, det underlag som liket og gravgodset blev lagt paa. At gravens bund var foret med næver er jo almindelig nok; men et kullag under, som i denne grav, har jeg aldrig ellers truffet paa. Set i forbindelse med den omhu i anlægget, som vi altid træffer i disse graver, tror jeg al sandsynlighet taler for at det er gjort for at holde bunden i graven tør; et lag av trækul i store stykker vil jo være udmerket egnet til at opta og avlede fugtighet fra selve graven.[1])

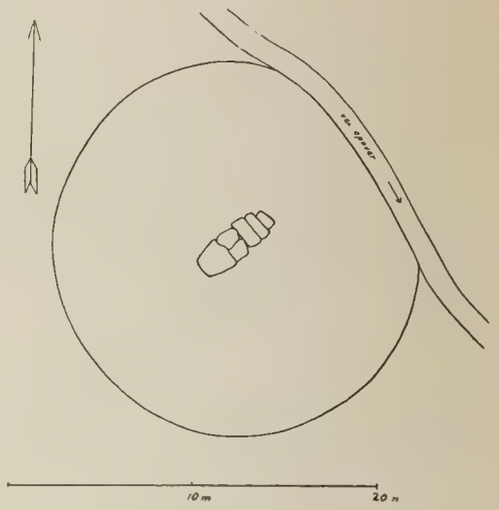

Kongshaug Opedal Ullensvang

Fig. 271. Oversigtsplan av Kongshaug.

Av skelettet var ikke spor at finde i graven, men efter oldsakenes plads kan det ses at den begravete har ligget omtrent midt i kisten med hodet mot nø., idet jeg antar at kniven (7 paa planen fig. 272) viser omtrent hvor beltet har været og at vævskeen (11 paa planen) har ligget i nærheten av hodet som i Byrkjegraven (fig. 217, s. 96). Gravgodset fordeler sig da slik: I nærheten av vævskeen en korsformet spænde av bronse (fig. 273) og i samme strøk rester av sølvhegter og av andre sølvsmykker med forgylding og reliefornamenter, altsaa av dragtens utstyr;[2]) disse ting er ikke indtegnet i planen da de var indleiret i frosne jordklumper og derfor ikke kunde avdækkes in situ. Ved beltestedet en kniv med sylindrisk træskaft som har hat sølvholker (7 paa planen) og en ubestemmelig liten jernkrok. Omtrent paa samme høide i graven, men helt over ved den motsatte langvæg, laa et simpelt litet haandsnellehjul av brændt ler (lik fig. 278). Til høire for hodet et simpelt spandformet lerkar (fig. 274) og et andet lerkar uten hank (fig. 275). Til venstre for hodet en vævske (fig. 276), to haandsnellehjul, nemlig et større av sten (fig. 277) og et mindre av brændt ler (fig. 278) samt en rund, tyk kake av harpiksmasse (fig. 279). Mot enden av graven, ovenfor hodet, stod et glasbæger av klart gult og blaat glas, aldeles som det i Evebøfundet, og likesom det ogsaa splintret i ganske smaa stykker, harpikstætning til en trætine og jernbeslag til en skrin. Resten av sakene stod ved fotenden av graven, nemlig to hankekrukker av ler (fig. 280 – 281), et ganske litet lerbæger med sort, poleret overflate (fig. 282), en ildsten av kvarsit

[1]) En forklaring som i og for sig kunde tænkes, er at skikken med baalmørje i brandgravene, som efterhvert kom ind paa Vestlandet i folkevandringstiden, hadde smittet paa de ubrændte graver; men de kronologiske forhold gjør her denne slutning ganske urimelig. Graven i Kongshaug er, som vi skal se, fra 5te aarh, altsaa fra et tidspunkt da forandringen av brandgravene endda bare var i sin begyndelse.

[2]) Alt sølv i denne grav var aldeles opløst til en hvit eller graahvit masse som fuldstændig har mistet baade form og det oprindelige volum. Paa knivskaftet hadde sølvholkene ikke efterlatt andet spor end et graalig nedslag av farve paa træet.

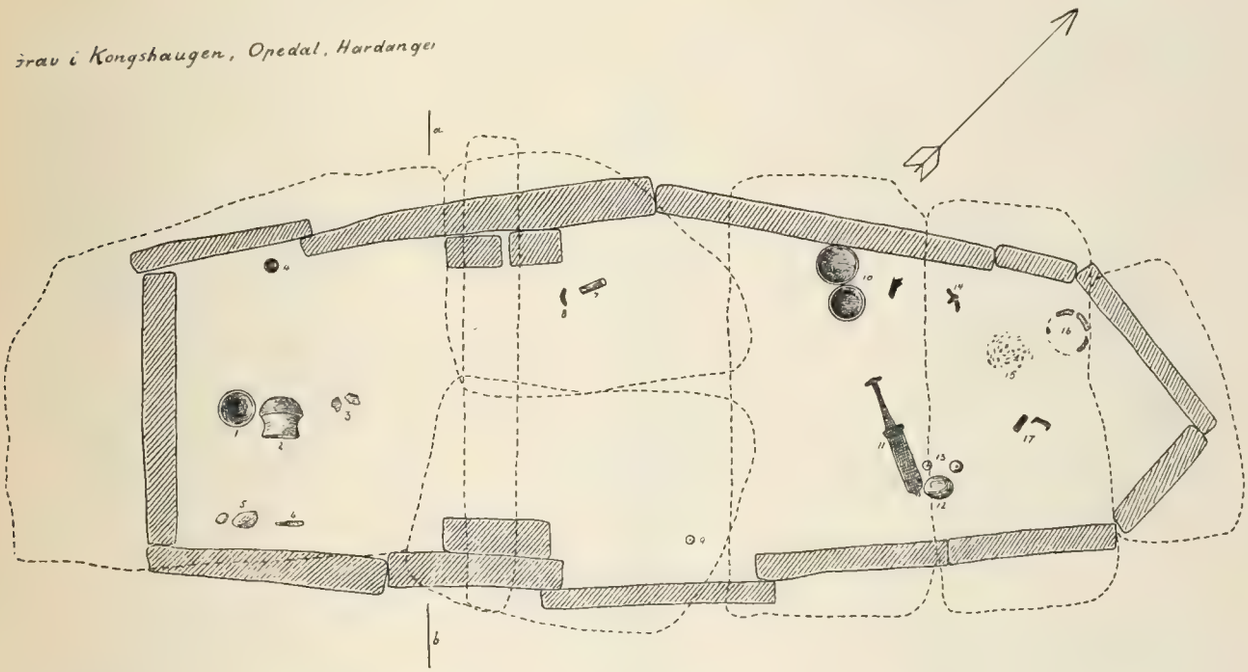

1 og 2. Lerkar.
3. Skaar av lerkar no. 1
4. Lerbæger
5. Ildsten og klump av harpiks.
6. Jernredskap m. træskaft
7. Knivskaft m. sölvholker
8. Jernkrok.
9. Snellehjul
10. To lerkar
11. Vævske
12. Kake av harpiks.
13. To snellehjul
14. Jernstykker
15. Knust glasbæger
16. Kit til trækar
17. Jernfragmenter

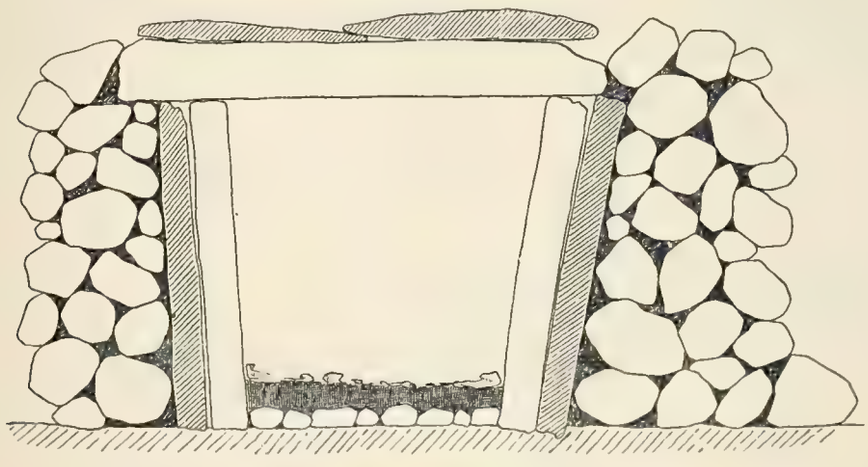

Rekonstrueret snit a-b, set fra sv

Fig. 272. Plan og snit av kisten i Kongshaug. I snittet er taket rekonstrueret.

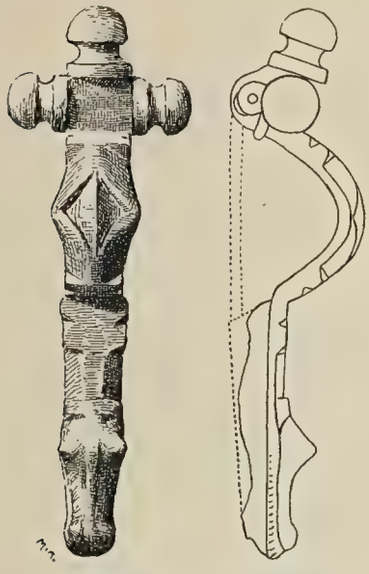

Fig. 273. $^2/_3$. Bronsespænde.

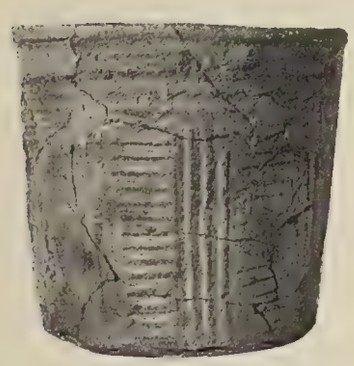

Fig. 174. Lerkar. 13.6 cm. høit.

Fig. 276. $^1/_2$. Vævske.

Fig. 275. $^1/_3$. Lerkar.

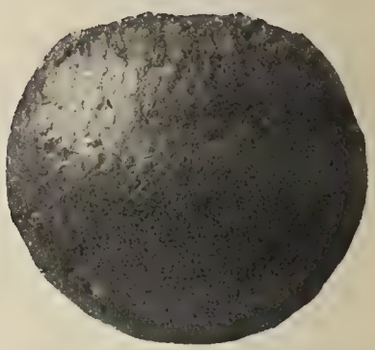

Fig. 279. $^1/_2$. Kake av harpiksmasse.

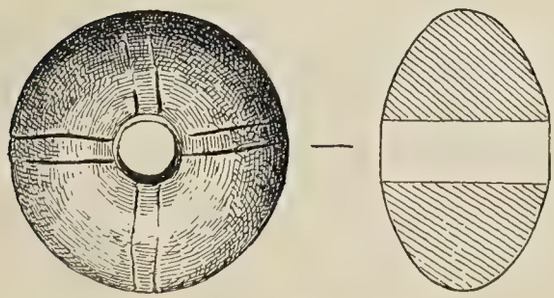

Fig 277. $^1/_1$. Snellehjul, sten.

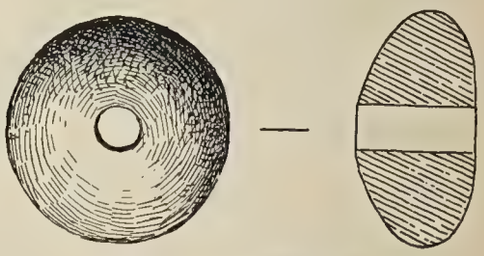

Fig. 278. $^1/_1$. Snellehjul, ler.

Saker fra Kongshaug.

(fig. 283), et eiendommelig jernredskap med rester av træskaft (fig. 284) og et stykke av en kake av harpiksmasse (fig. 285). — Hvad graven har indeholdt av skind og tøier, av træsaker og andre forgjængelige ting var sporløst forsvundet, likesom alle rester av skelettet. Men utstyret som det foreligger er allikevel rikt nok: fem lerkar, et trækar, et glasbæger og et skrin; tre haandsnellehjul, vævske, kniv og fyrtøi, foruten smykker av sølv og bronse.

Fig. 280. 1/3. Lerkar.

Fig. 284. 1/2. Jernredskap.

Fig. 281. 1/3. Lerkar.

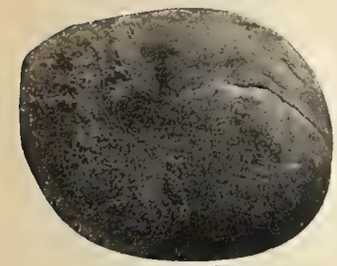

Fig. 283. Omtr. 1/2. Ildsten.

Fig. 282. 1/2. Lerbæger.

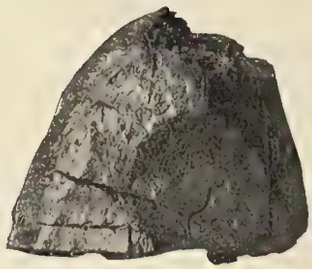

Fig. 285. Stykke av harpiksmasse.

Saker fra Kongshaug.

De fattigere fund. Gravene paa Døsen. Som jeg alt har nævnt, kan vi bare efter det store antal fund som er bevaret, med sikker grund slutte at den fyldige gravskik i denne tid var trængt ned til bredere samfundslag. Det siger sig selv at de overordentlig rike graver, som vi netop har set prøver paa, da maatte være undtagelser; folk i almindelighet kan ikke ha hat evne til at gaa saa vidt, selv om de stræbte efter at følge med i det fornemme utstyr av graven. Det har sin store interesse netop at studere dette forhold; at se hvor meget kunde ofres for graven ogsaa av dem som ikke var rikfolk. De bedste prøver i denne henseende gir en række gravfund som blev gjort ved Bergens Museums utgravning av en del hauger paa gaardene Døsen og Skeie i Os, syd for Bergen.

De to gaarder ligger tæt sammen paa en høitliggende grusterasse; fire av haugene ligger like ved husene paa Døsen; den femte midt i grænseskillet mellem Døsen og Skeie og den sjette længer over mot Skeie. Situationen ses av kartet fig. 287 og av skissen fig. 286. Det viste sig ved utgravningen at alle haugene — undtagen III og V som ikke mere kunde undersøkes — var bygget i den tidligere del av folkevandringstiden og tildels ogsaa indeholdt sekundære graver fra senere avsnit av samme periode. Det er en liten sluttet gravplads som hører til gaarden og som sikkert er viet til medlemmer av samme slegt gjennem nogen faa generationer, et forhold som ofte gjentar sig i de vestlandske kyststrøk, hvor den

Fig. 286. Skisse av gravene paa Døsen.

Fig. 287. Situationsplan av gravhaugene paa Døsen og Skeie i Os.

I. Rundhaug, 18 m. i tvermaal, 2.60 m. høi.
II. Langhaug, 17.50 m. lang i retning n.—s., 7.70 m. bred.
III. Tomten efter en langhaug som blev bortgravet for en del aar siden.
IV. Rundhaug, 18—18.50 m. i tvermaal, 3 m. høi.
V. Rundhaug, 12 m. i tvermaal og ganske lav. Den ene halvdel som strakte sig over skiftet til Skeie, blev bortgravet for adskillige aar siden.
VI. Rundhaug, ganske lav, 7 m. i tvermaal.

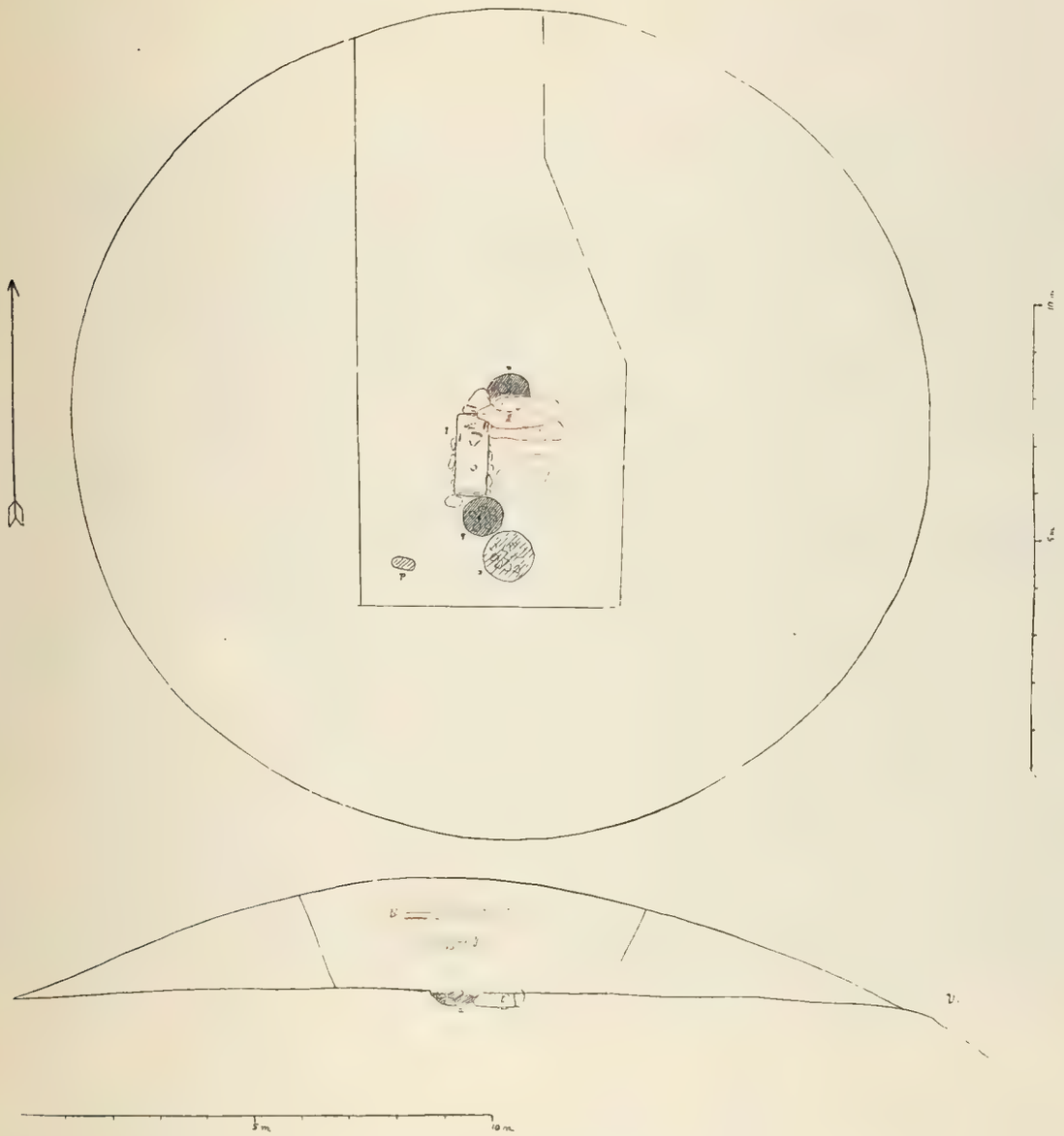

Fig. 288. Plan og snit av haug I, Døsen.

I. Grav nedskaaret i bunden under haugen.
II. En helle lagt løs i haugens grusmasse, som dække over to lerkar og en træskaal.
III. Mandsgrav fra folkevandringstiden, uten kiste.
IV. Mandsgrav fra slutten av folkevandringstiden, dækket av to heller.
a og b. Groper i haugbunden, fyldt med tykke kullag og brændte sten.
c. Lag av ler og ildskjøre sten paa haugbunden.
d. Groper i haugbunden, fyldt med løs jord og enkelte brændte benstumper.

spredte bebyggelse ikke lagde forholdene til rette for dannelsen av store fælles gravpladser slik som vi finder dem paa Jæderen.

Haug I[1]) laa over en høide paa terassen; mot øst faldt brotet mot et bækkeleie brat ned like fra foten av haugen og mot vest skraanet bakken jevnt ned til selve terassens flate. Haugen var bygget udelukkende av jord og grus med ganske faa sten iblandt; over et mindre parti i den nordvestre del bestod

H. S. fot.

Fig. 289. Grav 1 i haug I paa Døsen.

dog fylden udelukkende av smaasten, alle skarpkantete som de findes i bækkeleiet og i fjeldet ret overfor. Langs bunden av haugen var det overalt spredte kulstykker, her og der sammenhængende, men altid meget tynde lag av kul og sort jord, delvis ogsaa med ubrændte trærester. Disse forhold stod ikke i direkte forbindelse med nogen av gravene.

I haugen fandtes videre graver og oldsaker paa forskjellige steder og i forskjellig høide, som det ses av plan og snit fig. 288.

Den oprindelige grav, som haugen fra først av var bygget over (I paa plan og snit) var skaaret ned i grusbunden under haugen. Den var 1.85 m. lang, 0.65 m. bred og 0.40 m. dyp, orienteret med længderetning nøiagtig i n.—s. Kantene var delvis, men ikke fuldstændig, omsat med sten, som det er

[1]) Fundet er katalogiseret B. 6032. B. M. Aarb. 1906, nr. 14, s. 13.

avsat paa planen; forøvrig bestod væggene bare av aurkanten. Derimot var hele bunden brolagt med større, temmelig ujevne sten. Over hele graven fandtes betydelige rester av træ som laa baade over oldsakene og mellem oldsakene og bundstenene. Langs alle kantene var likeledes trærester fastklemt mot sidestenene og gravens kanter, og ved den søndre ende laa dette træ ogsaa litt utover graven, saa det tydelig kunde ses at det hadde dannet et lok over graven. Av det hele fremgik det tydelig nok, at det hadde været en hel trækiste, av ytre dimensioner svarende til de indre maal i graven. Kistens lok har været flatt og med træfibrene paa tvers av længderetningen. Ved trækisten forklares da ogsaa, baade at brolægningen paa bunden av graven var saa ujevn og daarlig og at det aldeles ikke var nogen dækhelle over graven. Over alle jernsakene som graven indeholdt, var det fastrustet smaa rester av tøi; her

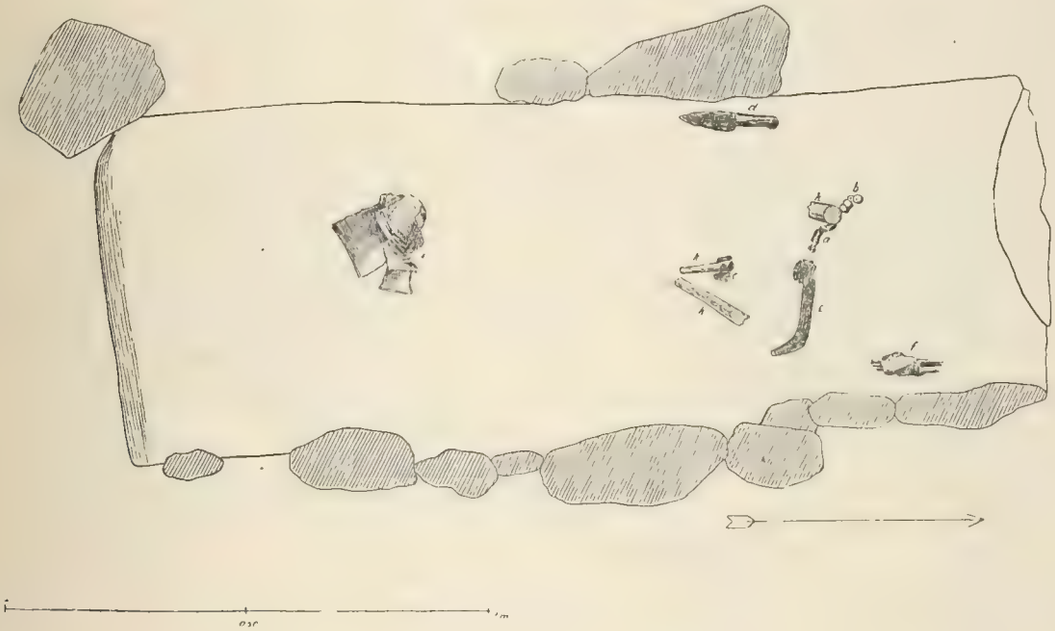

Fig. 289 b. Plan av grav 1, haug I, Døsen.

som saa ofte ellers, har altsaa den døde tillikemed gravgodset været dækket av tæpper. Et fotografi av graven, da den var helt oprenset, er gjengit fig. 289, plantegning fig. 289 b.

Den begravete maa ha ligget med hodet nær op til nordre ende av kisten. Pladsen for det øverste av brystet er tydelig merket ved en bronsespænde, (fig. 290, a paa planen) og fire perler (fig. 291); til venstre for hodet laa i en bundt fire pilespidser (fig. 292); ved venstre skulder en sigd (fig. 293); paa høire side en kniv (fig. 294); midt i graven nogen smaa bronseringer og smaa tynde beslag av bronse (fig. 295), efter al sandsynlighet rester av beltet; ved føttene et spandformet lerkar (fig. 296). En liten jernspids med lang mothake (fig. 297) og et ubestemmelig litet jernstykke blev ikke optat slik at deres plads i graven er sikker. Ved bronsespænden og det som jeg antar for rester av beltet, fandtes stumper av runde træstykker, som vel staar i forbindelse med kisten og ikke med gravgodset.

Gravgodset er saa eiendommelig sammensat at man kan være i tvil om det har været en mands eller kvindes grav. En bronsespænde og fire perler er nemlig mere av smykker end man skulde vente at finde i en mandsgrav, og graven indeholder ingen saker som er avgjørende karakteristiske som mandsgods. Men større betydning maa det lægges i den fuldstændige mangel paa alle særlig karakteristiske kvindesaker (haandsnelle, vævske, nøkler o. s. v.), likesom jo en kvinde burde ventes at ha adskillig flere smykker end det som her foreligger. Pilespidsene forklares ogsaa naturlig som mandsgods, mens de vilde være nær sagt

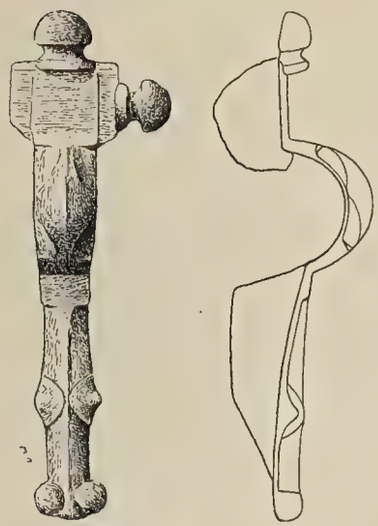

Fig. 290. $^2/_3$. Bronsespænde.

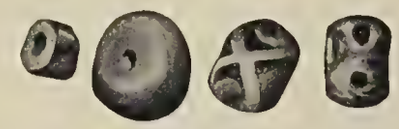

Fig. 291. $^1/_1$. Perler.

Fig. 295. $^1/_1$. Bronseringer.

Fig. 292. $^1/_2$. Pilespidser.

Fig. 294. $^1/_2$. Kniv.

Fig. 293. $^1/_2$. Sigd.

Fig. 297. $^1/_2$. Jernspids.

Fig. 296. $^1/_3$. Lerkar.

Saker fra grav 1, haug I, Døsen.

enestaaende og vanskelig at forstaa i en kvindegrav. At alle de større vaaben mangler er ikke uten sidestykke. Den store grav i haug IV paa Døsen maa bestemmes som en mandsgrav, skjønt den ikke indeholdt et eneste vaaben. — Gravens alder er godt bestemt ved bronsespænden. Denne har en form som sikkert hører hjemme i anden halvdel av det 5te aarh. Fundet er altsaa praktisk talt aldeles samtidig med Evebøgraven.

Sammenhørende med denne grav var forskjellige eiendommeligheter i anlægget av haugen. Først og fremst to baalpladser i bunden under haugen, den ene like ved gravens nordøstre hjørne, den anden ved hjørnet i sydøst; de var begge vide, men ikke meget dype groper i auren, paa omtrent 1 m. tvermaal, nu fyldt med tykke kullag og brændte sten. Her har det brændt baal som en seremoni i forbindelse med gravlægningen, endda den døde var begravet ubrændt. Jeg er ikke i tvil om at det er en overlevering fra den skik som vi tidligere har set blev fulgt ved en del brandgraver fra den yngre romerske tid (s. 42 ff. i det foregaaende) her overført til en anden gravform i folkevandringstiden. Tæt sydøst for den sidste brandgrop laa paa haugens bund et lag av ren lere, som delvis saa ut til at ha været utsat for ild; i

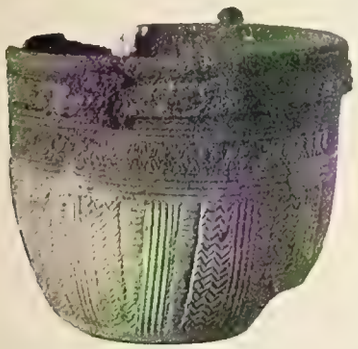

Fig. 298. 1/3. Lerkar.

Fig. 299. 1/3. Lerkar.

Fund II i haug I, Døsen.

lerlaget var adskillige sten. Endelig fandtes et stykke vest herfra et hul, gravet ned i auren; det var 60 cm. dypt, 20—30 cm. i tvermaal, fyldt med løs jord hvori det fandtes et par brændte benstumper. Som en paralel til dette kan mindes om en haug fra yngre romersk tid (paa Sande i Gloppen, s. 48 ovenfor), hvor en hel del brændte sten var begravet i et særlig hul i auren under haugen.

Fremdeles som tilbehør til bundgraven maa vi opfatte de to lerkar som var stillet løst i haugfylden, dækket av en helle paa 1.35 × 0.75. Hellen laa horisontalt med oversiden 1.50 høiere end bunden i haugen (II paa plan og snit). Begge krukkene var spandformete (fig. 298 og 299); de stod med bunden 1.10 m. høiere end bunden i haugen, ganske frit i gruset og indeholdt bare grus. Ved siden av den ene blev det paavist ubetydelige rester av træ som ikke lot sig opbevare og heller ikke kunde bestemmes sikkert; det saa nærmest ut til at være av en træskaal, som det ogsaa i og for sig vilde være rimelig at træffe i forbindelse med lerkarrene. Det fandtes her ikke noget andet end de to eller tre kar; ikke noget som kunde tyde paa at lerkarrene under hellen representerte en særskilt grav. Da det ogsaa ellers enkelte ganger er truffet noget lignende, at lerkar alene er sat ind i haugen utenfor den grav de hører til,[1])

[1]) Se i det foregaaende s. 35. Et utvilsomt eksempel paa at dette forhold kan forekomme i folkevandringstiden hadde jeg ved utgravningen av en røis paa Hamre i Leikanger, Sogn, i 1909. Røisen var 18—19.50 m. i tvermaal og anlagt i en ganske brat bakke saa høiden over foten paa den ene side var 6.50 m. paa den anden side bare 1 m. Røisen var jordfri, bygget av store og smaa sten om hverandre. — Litt nord for midten fandtes en gravkiste, 2.10 m. lang med længderetning nv.—sø. 0.80 m. bred, 0.65 dyp. Den var dækket med to lag av mindre heller. Den nordre gavl var dannet av en reist helle; de andre sider var muret, dels av kamp, dels av brudsten, men desuten delvis foret indvendig med reiste heller. Gravens bund bestod nu bare av røisens ujevne sten, men et par stykker næver som fandtes, antyder hvordan bunden oprindelig hadde været

antar jeg at anlægget med hellen midt i haugen her hører til bundgraven; de kan ikke godt ha noget at gjøre med de to senere indlagte graver i toppen av haugen, som vi straks kommer til. Jeg har nævnt at dette arrangement kan forekomme alt i den yngre romerske tid, og vi har altsaa her, den første av Døsengravene, igjen et træk som knytter gravskikken nær til den foregaaende periode, likesom baalpladsene etc. i bunden av haugen.

Den forholdsvis sjeldne skik at stille et eller flere kar for sig i haugen, enten løst i haugfylden eller i et litet særskilt rum uavhængig av gravkisten, er ikke saa paafaldende som det kunde synes ved første øiekast. I disse gravkister fra folkevandringstiden pleier jo ofte karrene at staa samlet ved fotenden av graven, og jeg har omtalt eksempler paa at en del av kisten kan være avdelt, saaledes at det dannes et særlig, mindre rum hvor netop karrene først og fremst har sin plads. I det bekjendte fund

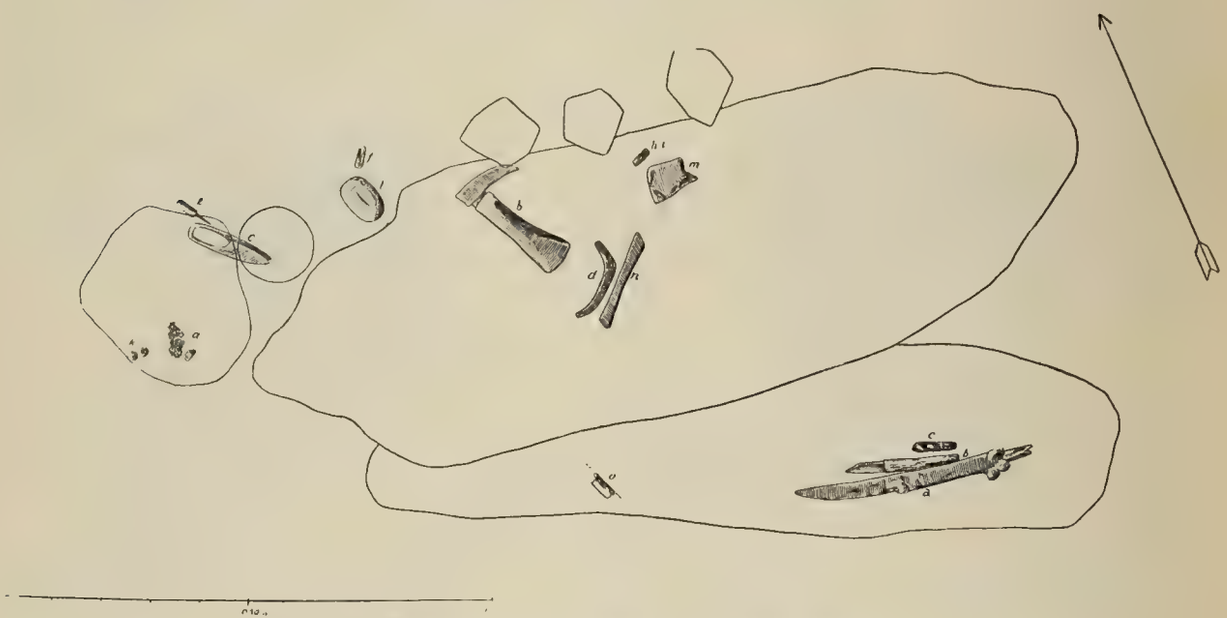

Fig. 300. Plan av gravene III og IV i haug 1, Døsen.

fra Sætrang paa Ringerike var denne del av graven anlagt næsten selvstændig, som et trekantet rum, men rigtignok endda i nær forbindelse med selve kisten. Allikevel er det ikke et meget langt skridt herfra til at sætte karrene i et eget rum utenfor kisten. Sætranggraven viser at begyndelsen i den retning sikkert var gjort alt i yngre romersk tid, og det er ikke usandsynlig at man i denne periode allerede kunde gaa videre i at skille karrene fra selve graven. Fundene fra Døsen og Hamre viser at dette forekommer i folkevandringstiden. Hele utviklingen bestyrker ogsaa at det er et træk som er arvet fra den romerske periode.

Alt vi hittil har hat at gjøre med hænger altsaa sammen med den primære begravelse, den grav som var gravet ned i grusbunden under haugen. Men like under overflaten helt i haugens top, fandtes

klædt. Paa bundstenene i graven fandtes et sammenhængende mørkt muldlag og i dette ubetydelige levninger av et ubrændt skelet, der hadde ligget med hodet mot sø. som i Evebøgraven. Gravgodset i kisten var bare en kniv og nogen ubestemmelige brudstykker av jern. 2 m. vsv. fra den sydøstre gavl i graven og i samme nivaa som gravens bund stod et spandformet lerkar alene i et litet aapent rum mellem stenene; det var stillet paa en liten trekantet helle og beskyttet paa to sider med kantsatte smaaheller. Lerkarret var tomt og ikke noget andet fandtes i nærheten. Det kan da ikke være en særlig grav, og da den eneste grav som ellers fandtes i røisen var den ovenfor nævnte gravkiste, kan jeg ikke tænke mig andet end at lerkarret maa høre til denne. B. 6333. B. M. Aarb. 1910, nr. 11, s. 6.

desuten to senere indlagte begravelser. Begge to var anlagt uten nogen slags kiste, praktisk talt i samme nivaa og saa tæt i hverandre at det til en begyndelse var vanskelig nok at faa paa det rene om det var to graver eller en; de er derfor ogsaa indtegnet paa en og samme plan (fig. 300); ved nærmere eftersyn ses det allikevel at det er to selvstændige graver, som det forøvrig ogsaa fremgaar av oldsakenes karakter. Den første av de to var en mandsgrav, hvis nivaa var 1.85 m. høiere end haugens bund. Nu fandtes, som nævnt, ikke spor av nogen gravkiste og oldsakene laa følgelig løst i gruset; bare paa et enkelt sted, hvor det laa en gjenstand av bronse, var det bevaret smaa rester av et flerdobbelt underlag av næver, som ganske sikkert har dannet et lag under hele graven. Derimot kunde det ikke ses om det hadde været et tilsvarende dække over den. Det er da ikke underlig at det saa ut til at sakene tildels hadde

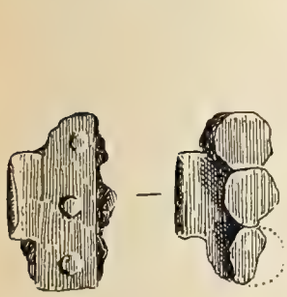

Fig. 301. 1/1. Hegtespænde.

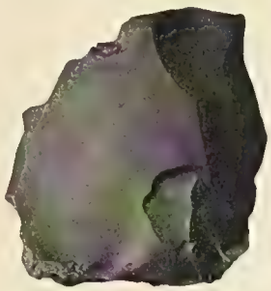

Fig. 303. Flint, 10 cm. bred.

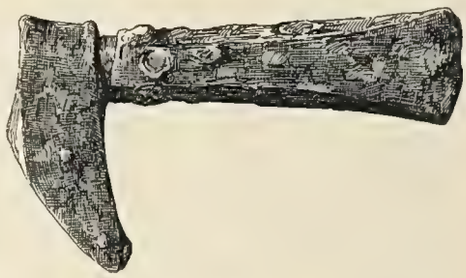

Fig. 305. 1/4. Øks.

Fig. 302. 1/2. Sigd.

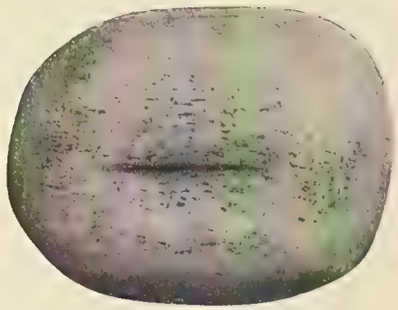

Fig. 304. 1/2. Ildsten.

Fig. 301—505. Saker fra grav 3 i haug I, Døsen.

forskjøvet sig i gruset, som var temmelig løst, og det er heller ikke udelukket at en del av dem kan være bragt ut av sin oprindelige stilling ved menneskehaand, nemlig da den anden sekundærgrav senere blev indlagt. Vi maa følgelig ikke lægge for stor vegt paa den plads og stilling de enkelte saker blev fundet i ved undersøkelsen. Det følger ogsaa av alle disse forhold at det ikke for denne grav kan opgis bestemte dimensioner i længde og bredde, slik som naar det gjælder en virkelig gravkiste. Med stor sandsynlighet kan det derimot antas at gravens længderetning har været nv.—sø., og at den døde har ligget med hodet mot nv. Yterst i denne retning fandtes nemlig en saks og et sylformet jernredskap og disse ting pleier som vi har set at ha sin plads ovenfor beltet eller i nærheten av halsen og skulderen (se ovenfor s. 111; ogsaa B. M. Aarb. 1904, nr. 10, s. 10). Litt sø. for saksen laa to par hegtespænder (fig. 301). Alle de andre saker ser ut til at ha ligget til venstre side for den begravete, nemlig først en ildsten av hvit kvartsit (fig. 304) og et litet ubestemmelig jernredskap; dernæst en meget eiendommelig øks, uten hul, men isteden med to lange fliker som har været fæstet i skaftet (fig. 305), en sigd (fig. 302), et langt smalt bryne av skifer, endelig et stort flintstykke (fig. 303) og en liten jernkniv. Litt syd for

disse sidste ting laa i samme nivaa en stump av en lang knokle som snarest hører til denne grav. Stykket var for ubetydelig og for daarlig bevaret til at kunne bestemmes, men det vilde allikevel hat stor betydning hvis vi hadde hat sikkerhet for at det virkelig laa i urørt leie; det vilde isaafald angi gravens længderetning til nnv. Men muligheten for at det er kommet ut av stilling, da den sidste grav blev anlagt, maa ogsaa her tas i betragtning, og vi kan følgelig ikke slutte noget mere end at gravens retning maa ha været omtrent nv. Oldsakenes former viser at denne grav, likesom bundgraven, tilhører første halvdel av folkevandringstiden; vi ser det sikkert nok av typer som hegtespænden, saksen, øksen og ildstenen. Men det er desuten andre træk som tyder paa en litt senere tid. Det lange skiferbryne er en ting som ikke pleier at forekomme i gravene fra 5te og 6te aarh. men blir meget vanlig i fundene naar vi nærmer os vikingetiden. Flintstykket i denne grav er ogsaa overraskende; skjønt det ikke fandtes ildstaal i samme grav og skjønt vi desuten her har en ildsten av kvartsit av den gamle type, kan flintstykket ikke godt opfattes anderledes end som et bevis paa at man alt hadde begyndt at kjende den nyere fremgangsmaate, som skulde avløse kvartsitstenene til dette bruk, nemlig at slaa ild med flint og staal. Det ser ut til at denne opfindelse egentlig har slaat igjennem hos os henimot slutten av 7de aarh. men den kan derfor godt ha hat enkelte forløpere litt tidligere. Selv om den foreliggende grav altsaa maa tilhøre første halvdel av folkevandringstiden, bør den sættes sent i dette tidsrum og blir antagelig omtrent et aarhundrede yngre end bundgraven. Denne slutning støttes av selve gravskikken. Det ganske simple anlæg av graven, uten nogen slags kiste, hører mere hjemme i den senere del av folkevandringstiden end tidligere. Som vi senere skal se har vi rigtignok meget litet av systematisk undersøkte skeletgraver fra 7de og 8de aarh. men det er dog enkelte holdepunkter. Vi har her først den tredje og yngste grav i samme haug.

Fig. 306. 1/4. Enegget sverd.

Fig. 307. 1/2. Kniv.

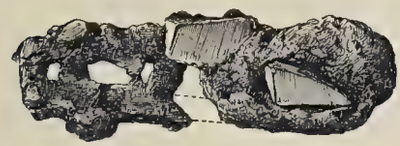

Fig. 308. 1/2. Oval jernring.

Fig. 306—308. Saker fra grav 4 i haug I, Døsen.

I ganske ubetydelig høiere nivaa end sakene i den foregaaende grav og litt længer mot sv. laa tre jernsaker, et kort enegget sverd (fig. 306), en kniv med langt træskaft (fig. 307) og en meget smal oval jernring (fig. 308) hvortil er fastrustet et litet flintstykke. Mulig er ringen et ildstaal. Alle tre stykker laa tæt sammen jevnsides med længderetning omtrent nøiagtig ø.—v. Sakene er ikke brændt og tilhører sikkert en ubrændt begravelse, hvis længderetning er git ved sakenes stilling. Det er ikke liten sandsynlighet for at den døde har ligget med hodet mot øst; men dette er ikke sikkert. Baade sverdet og kniven er karakteristiske stykker, som viser at vi nærmer os vikingetiden; graven kan med al sikkerhet sættes til 7de eller 8de aarh. — Det kunde ikke paavises spor av nogen kiste eller anden særlig indretning av graven; oldsakene laa løst i gruset like under den helle som dækket over dem.[1])

[1]) Noget lignende anlagt var en sekundærgrav i haug nr. 12 paa gravfeltet ved Grindeim (se kart B. M. Aarb. 1904, nr. 10). Graven var indlagt løst mellem stenene i røisen nær den nordre kant, i ca. 30 cm. høide over bunden, og bestod nu bare av de tre gjenstande som utgjorde gravgodset, nemlig et enegget sverd, en svær spydspids og et bryne av skifer. De tre stykker laa jevnsides med længderetning nø.—sv. De maa opfattes som en ubrændt mandsgrav fra samme tid omtrent som den grav vi her har for os. Se B. M. Aarb. 1909, nr. 14, s. 27—28. — Vi kommer i det følgende til flere lignende fund av denne gruppe.

Over denne grav og slik at de samtidig dækket omtrent hele den anden sekundærgrav, laa nemlig to større og en liten helle, hvis overside laa indtil 2.15 m. høiere end haugens bund, altsaa knapt en halv meter under overflaten i toppen. Det er sikkert nok at hellene, som de nu laa, var anbragt for at dække den yngste av gravene. De tre jernsaker laa umiddelbart under den søndre av hellene, og den anden helle var delvis lagt ind over kanten av den første, altsaa lagt paa efterat den første var paa plads. Desuten laa den ældre sekundærgrav i ubetydelig, men merkbart dypere nivaa, end hellenes underside. Det er rigtignok paafaldende, at de to store heller dækker en saa meget videre flate end det skulde synes nødvendig av hensyn til den sidste grav og det er derfor meget tænkelig at hellene har været der allerede som dække over den ældre grav. Isaafald har man støtt paa dem straks man begyndte at grave i haugen for anlægget av den nye grav, har tat dem op og lagt den nye grav under dem. De kom da ikke til at dække den ældre grav fuldstændig, og det er ialfald sikkert nok at anlægget som det nu forelaa, tilhørte den yngste av gravene.

Det var ganske eiendommelig. Langs nordre kant av den største av hellene laa paa rad tre nævestore krithvite kvartsstykker og i deres fortsættelse næsten fremme ved enden av hellen en rund, hvit rullesten. Stenene er indtegnet paa planen fig. 300 og ses i fotografi fig. 309. Ovenpaa hellene hadde desuten tidligere staat en tilnærmelsesvis søileformet krithvit kvartsblok, 50 cm. høi, 30—38 cm. tyk. Den var blit fjernet i midten av 1890-aarene da haugen blev dyrket, men fandtes fremdeles liggende ved foten av et stengjerde tæt ved; da denne opgave kom fra manden selv som hadde flyttet stenen, ser jeg ikke nogen grund til at tvile paa at den er rigtig.

H. S. fot.

Fig. 309. Fotografi av hellene over gravene 3 og 4 i haug I, Døsen.

H. S. fot.

Fig. 310. Fotografi av hvit sten i toppen av haug 1, Døsen.

Stenen blev flyttet tilbake paa haugen efter utgravningen, hvor den blev fotografert (fig. 310). Som vi skal se i det følgende blev noget nær tilsvarende forhold truffet i to andre av haugene paa Døsen, og jeg skal derfor senere komme tilbake til den rolle som den hvite kvarts har spillet i gravhaugene og den mulige forbindelse med de „hellige hvite sten". Her skal jeg foreløbig nævne at den foreliggende grav viste det mest typiske og fuldstændige anlæg.

Uten bestemt forbindelse med nogen av gravene fandtes løst i haugfylden et enkelt lerskaar av et kar av typen Rygh fig. 361 og et andet skaar av et meget groft lerkar. De er sikkert kommet med i haugfylden rent tilfældig.

Haug II[1]) var anlagt paa den samme svake høideryg paa terassen som den første haug, i fortsættelse fra dennes søndre kant (se plan og skisse fig. 286 og 287). Det var som man ser en langhaug 17.50 m. lang, 7.70 m. bred, 1.45 m. høi over foten paa midten. Den hadde avrundete ender og avrundet ryg. Grunden under den har ganske svakt held fra nord mot syd saa at haugens bund ved nordre ende ligger 0.38 m. høiere end ved søndre. Den nordre ende viste sig ved gravningen at gaa helt ind i kanten paa haug I (planen fig. 287 er i dette punkt ikke helt nøiagtig) og langhaugens fyld ligger her litt ind over og ovenpaa kanten av den første haug, hvorav fremgaar at langhaugen er anlagt senere end den første. Dette — som jo i og for sig er fuldt bevis — bekræftes ogsaa som vi skal se av oldsakene, skjønt tidsforskjellen ikke kan være meget betydelig. — Langhaugens længderetning var en strek østlig nord. Haugfylden var samme løse sand som i haug I, omtrent ganske fri for sten og meget let til at grave i. De sten som fandtes var saa godt som udelukkende smaastykker av krithvit kvarts, ogsaa en større blok av samme sten, som vi senere kommer tilbake til. Plan og snit av haugen er gjengit fig. 311.

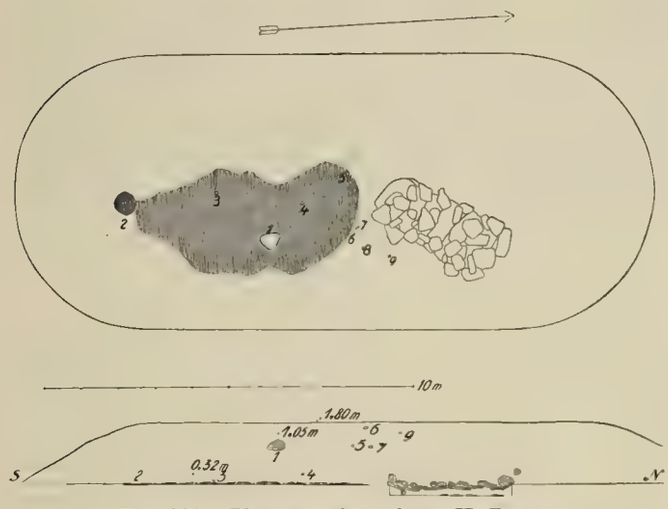

Fig. 311. Plan og snit av haug II, Døsen.

Den grav som haugen var bygget over, var anlagt like nord for midten av længden og litt over mot den østre side. Længderetningen var litt østlig nord. Over graven var en ujevn stenlægning, gjengit i fotografi fig. 312, og her fandtes mellem og over stenene adskillige oldsaker, som vi skal komme til i det følgende (se fig. 322—326). Under stenlægningen kom saa dækhellene over graven, i det hele 8 heller som var lagt paa tvers over graven og en del mindre ovenpaa dem for at dække mellemrummene. Dækhellene ses delvis under de andre sten paa fotografiet fig. 312. Bare over den søndre halvdel av graven laa hellene fremdeles i orden; forøvrig var de knækket under trykket, skjønt jordmassen over dem ikke var betydelig, og sunket ned i graven. Graven selv var skaaret ned i grusbunden under haugen. Den var 2.80 m. lang, 0.90 m. bred og 0.30 m. dyp. Længderetningen var næsten nøiagtig n.—s. bare med en ganske ubetydelig avvigelse mot nø. Vægger og bund i graven var bare auren, undtagen den vestre langside som bestod av to lange stenblokker; ellers var det ikke sten og heller ikke spor av nogen trækiste. Helt op til den søndre gavlende laa inde i graven en flat firkantet sten som hævet sig litt over bunden ellers. Av smaa rester som fandtes kunde det ses at bunden hadde været utforet med lag av næver. Ved et av bronsestykkene fandtes ogsaa et bladfragment av ørnebregne *(Pteridium aquilinum,* velvillig bestemt av direktør Jens Holmboe) som vil bli nærmere omtalt i forbindelse med den fjerde av haugene paa denne gravplads.

[1]) Fundene fra denne haug er katalogiseret B. 6090. B. M. Aarb. 1908, nr. 3, s. 12.

Plantegning av graven er gjengit fig. 313. Oldsakene viser med al sikkerhet at vi har for os en kvindegrav, normalt men ikke rikt utstyret, og av de enkelte stykkers plads i graven fremgaar det at den døde har været lagt med hodet mot nord. Forøvrig var alle rester av skelettet fuldstændig utvasket i gruset, som ogsaa fyldte rummet i graven under hellene, men undtagelse av et enkelt fragment av hoftebenet der var bevaret ved bronseirren fra nøkleringen (5 paa planen). Som man ser av planen var gravgodset følgende: Nær den nordre ende av graven, altsaa like ved den plads hvor den begravetes hode

H. S. fot.

Fig. 312. Fotografi av stenene over graven i haug II, Døsen.

maa ha ligget, hadde staat en trætine med harpikstætning, omtrent 20 cm. i tvermaal; inde i den laa et haandsnellehjul av brændt ler (fig. 314) og en liten jernsyl, ialfald et syllignende jernredskap, med træskaft. Litt længer syd, altsaa oprindelig paa den dødes bryst, laa tæt sammen en vakker spænde av forgyldt sølv med reliefornamenter (fig. 315) og to smaa ganske like bronsespænder (fig. 316); spændene var indleiret i en kake av tøi og næver som var bevaret ved irren paa bronsen. En lignende kake av tøi og næver litt længer mot sydvest omsluttet to par hegtespænder med forgyldte knapper (fig. 317) og en liten likearmet bronsespænde (fig. 318). Omtrent midt i graven, ved beltets plads som det viste sig ogsaa derved at det her laa et litet stykke av hoftebenet, var igjen en lignende kake av samme tøier og næverlag, og i denne en beltering av bronse med to bronsenøkler og desuten en liten remholder av bronse hvori en stump av en rem endda er fastholdt ved to smaa bronsenagler (fig. 319). Remholderen har baaret

en liten jernkniv med træskaft som i graven laa like paa belteringen; kniven var ellers meget forrustet og ødelagt. Nærmest den søndre ende av graven, altsaa nedenfor føttene, stod et spandformet lerkar (fig. 320) og paa den flate avsats som dannet en lav forhøining ved gravens søndre gavl, laa en rundagtig klump av harpiksmasse (fig. 321). — Omkring de enkelte grupper av smaa bronsesaker var det altsaa nu isolerte kaker av tøier og næver, der tegnet sig som mørke øer paa grusbunden; det er klart at dette bare er rester av de organiske stoffer som oprindelig har dækket omtrent hele bunden i graven. Vi behøver bare at sammenligne med den store grav i haug IV, hvor alle ting av organisk stof var meget bedre bevaret (fig. 344 i det følgende). — Langs efter gravens vestside i næsten hele dens længde laa

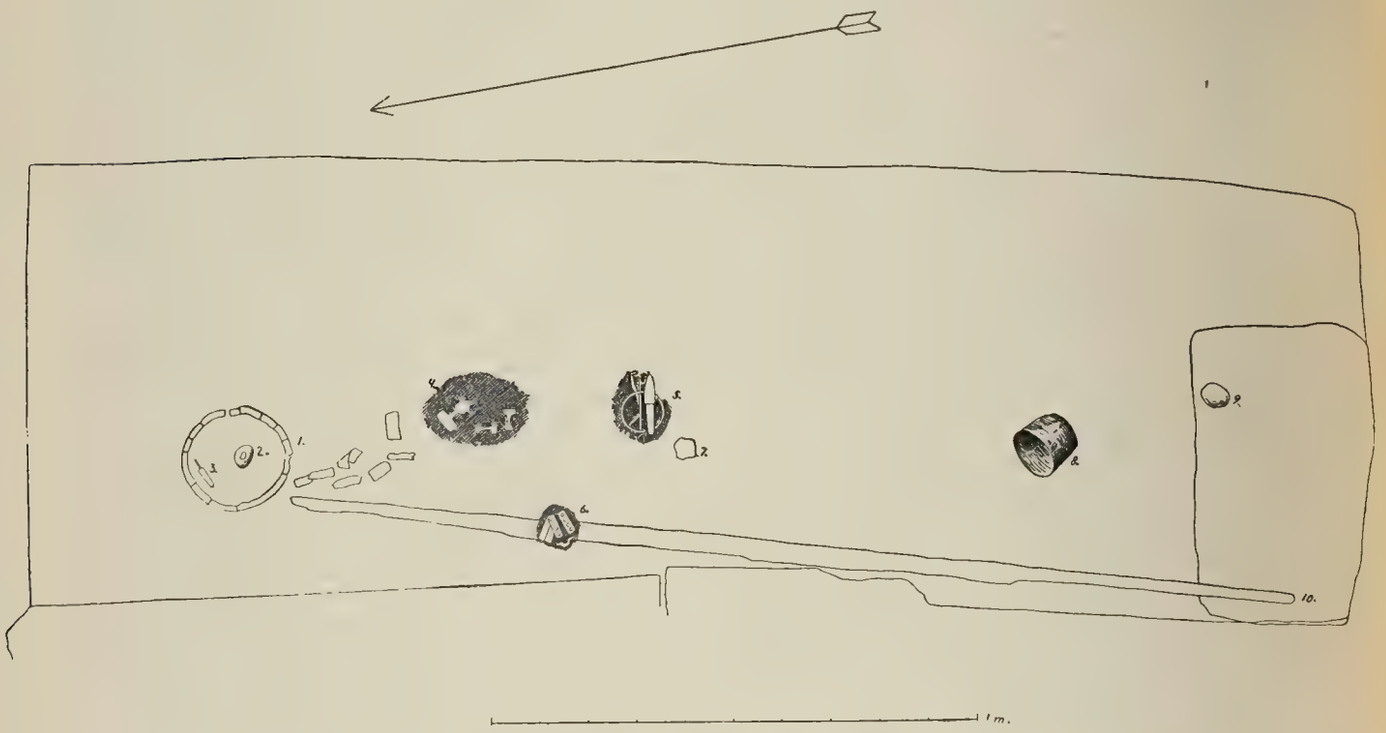

Fig. 313. Plan av graven i haug II, Døsen.

endelig rester av en lang, firkantet stav av træ paa omtrent 9 cm. tvermaal. Det blev ikke fundet noget som gir en antydning av hvad den har været til.

Vi har altsaa en grei og typisk kvindegrav som efter spænden fig. 315 med stor sikkerhet kan dateres til midten av 6te aarh. Men desuten fandtes, som jeg alt har nævnt i forbigaaende, forskjellige oldsaker spredt i den stenlægning som laa ovenpaa gravens dækheller. Disse oldsaker var følgende: En korsformet bronsespænde (fig. 322), to mindre ganske like bronsespænder (fig. 323), en smykkenaal av bronse (fig. 324), smaa rester av en hegtespænde av sølv, av en jernkniv og en jernhadde til et trækar, et litet simpelt haandsnellehjul av sten, et litet skaar av et bæger av grønlig glas, stykker av harpikstætning til et trækar, et spandformet lerkar (fig. 325) og et vakkert rundbuket lerkar (fig. 326). Sakene representerer som vi ser det fulde og normale utstyr av en kvindegrav, endog rikere end den første grav som jeg netop har gjennemgaat, med smykker, smaa redskaper og kar av glas, træ og ler. Derimot var fundforholdene meget paafaldende. Sakenes plads i stenlægningen er gjengit i plan (fig. 327); de er spredt fuldstændig regelløst, og endda underligere ser det ut i snit (fig. 328), hvor høideforholdene kommer

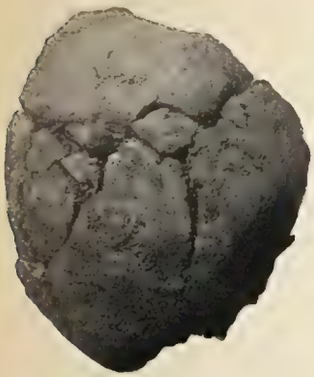

Fig. 321. $^1/_1$. Harpiksklump.

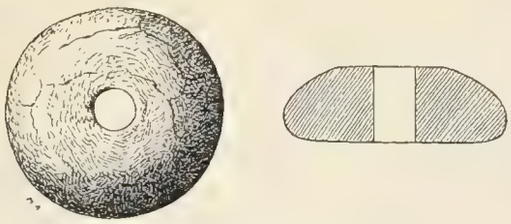

Fig. 314. $^2/_3$. Snellehjul av ler.

Fig. 315. $^1/_1$. Spænde av forgyldt sølv.

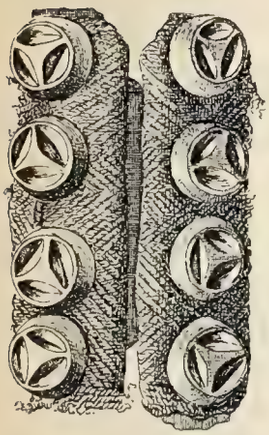

Fig. 317. $^1/_1$. Hegtespænde.

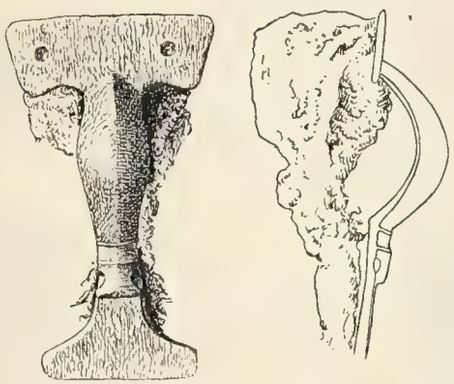

Fig. 316. $^1/_1$. Bronsespænde.

Fig. 319. $^2/_3$. Beltering med nøkler. Bronse.

Fig. 318. $^1/_1$. Bronsespænde.

Fig. 320. $^1/_3$. Lerkar.

Fig. 314—321. Saker fra graven i haug II, Døsen.

frem. De to smaa bronsespænder fandtes f. eks. helt nede paa dækhellene, mens den korsformete spænde laa løs i grusfylden helt over stenlægningen; bronsenaalen endda litt høiere. Rester av tøi og træ likeledes spredt i temmelig forskjellig høide. Endelig var de to lerkar klemt ind ved kanten av dækhellene i nordre ende av selve graven, men i høide med den oprindelige overflate. Et fotografi (fig. 329) viser hvordan

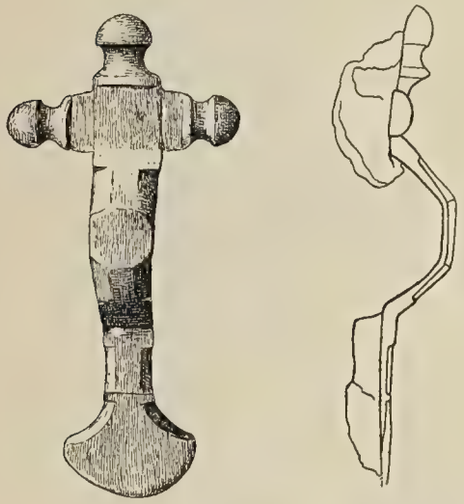

Fig. 322. 1/1. Bronsespænde.

Fig. 324. 1/1. Bronsenaal.

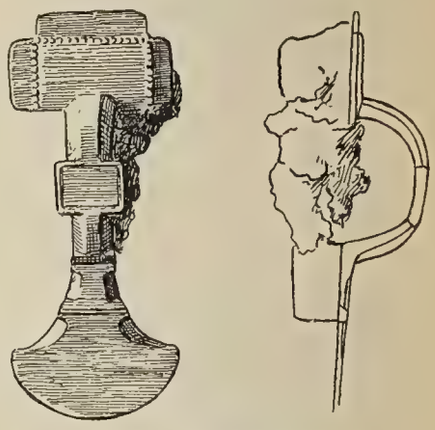

Fig. 323. 1/1. Bronsespænde.

Fig. 325. 1/3. Lerkar.

Fig. 326. 1/3. Lerkar.

Fig. 322—326. Saker fundet over stenlægningen i haug II, Døsen.

krukken stod in situ. Likesaa sikkert som det er at alle sakene hører sammen og danner utstyret av en kvindegrav er det at de her umulig kan foreligge i oprindelig, urørt leie i jorden.

Men endda et forhold maa tas i betragtning. Sammenligner vi sølvspænden fig. 315 med den korsformete fig. 322, ser vi at den sidste ganske sikkert er noget ældre end den første; efter de tidsbestemmelser jeg tidligere har opstillet skulde forskjellen bli henimot et halvhundrede aar.[1]) Nogen aldersforskjel i samme retning er ogsaa sandsynlig ved en sammenligning mellem de to spandformete lerkar,

[1]) The Cruciform Brooches of Norway. B. M. Aarb. 1906, nr. 8, s. 133 ff. og s. 151.

skjønt ikke saa tydelig og sikker som ved spændene.[1]) Men vi har i det hele altsaa det merkelige forhold at oldsaker som laa i jordfylden og mellem stenene over graven er ældre end de saker som laa dypere, i selve graven. Et slikt brud paa den normale og naturlige lagfølge maa ha sin særlige forklaring, og forklaringen ligger her nær nok, nemlig i fundforholdene. Sakene over graven fandtes som nævnt i saa fuldstændig uorden, at vi maa anta de er omrotet engang efter at de først kom i jorden som gravgods; da de samtidig viser sig at være noget ældre end de saker som nu laa nede i graven, løses spørsmaalet

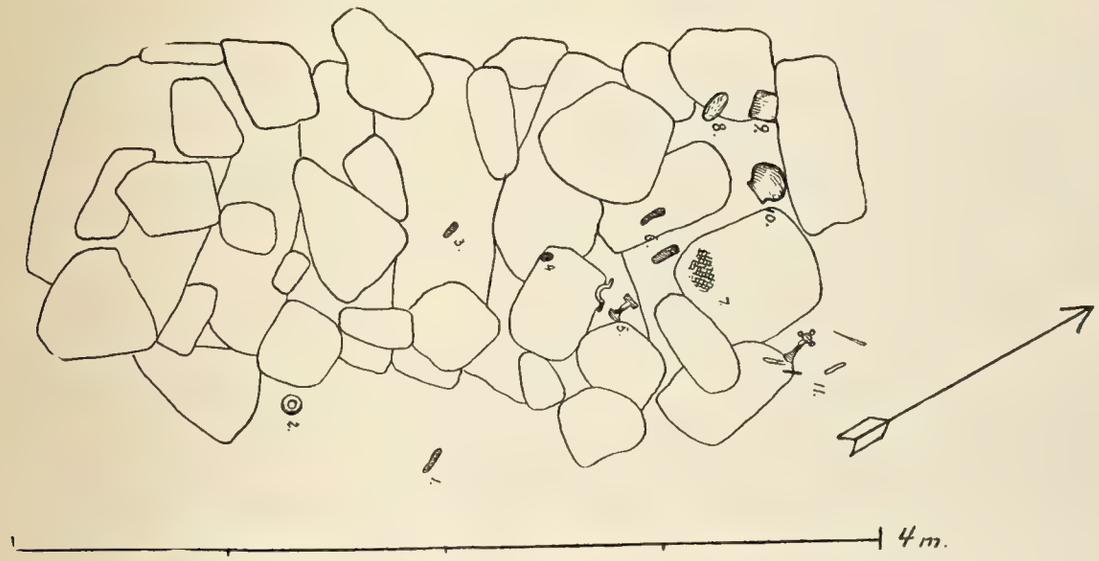

Fig. 327. Plan av stenlægningen med oldsaker over graven i haug II, Døsen.

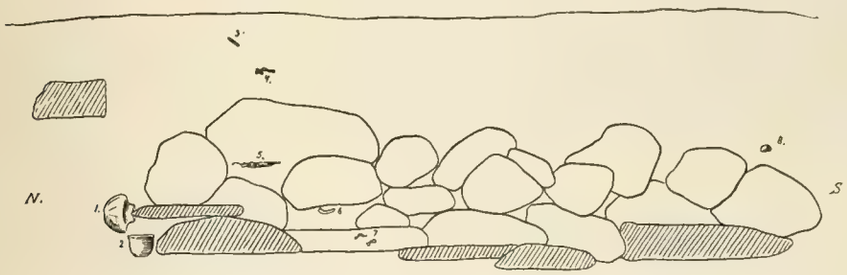

Fig. 328. Snit av stenlægningen med oldsaker over graven i haug II, Døsen.

naturlig saaledes, at de er blit omrotet ved anlægget av denne yngre grav. Samme grav — den grav som var skaaret ned i auren under haugen — har altsaa indeholdt to begravelser efter hverandre; efter den første er nogen tid senere graven blit aapnet igjen og de rester av den tidligere begravelse som fremdeles fandtes, blit renset op for at gi plads for den nye. Graven blev igjen lukket med heller og stenlægning, og oldsakene fra den første grav kom ganske naturlig til at ligge i den jord som først blev

[1]) Se min fremstilling: De spandformete lerkar fra folkevandringstiden, Ab. 1904, s. 59—60 og s. 75 ff. Karret fig. 325 her er en form som gaar ned mot midten av 6te aarh. Lerkarret fra selve graven, fig. 320, hører hjemme fra midten av 6te aarh. og den nærmest følgende tid.

kastet over kisten, da haugen skulde dækkes til paany. Ved denne antagelse, og bare ved denne antagelse, kan vi forklare alle eiendommeligheter ved fundet.[1])

Det blev ovenfor nævnt at haug I er anlagt tidligere end haug II, og følgelig er det ældste fund i den sidste haug noget yngre end bundgraven i den første. Dette bekræftes ogsaa ved et blik paa de bestemt daterende oldsaker. Den korsformete bronsespænde fra bundgraven i haug I (fig. 290), er utvilsomt av en tidligere form end den spænde av samme type som har ligget i den ældre grav i haug II (fig. 322); og denne igjen er ældre end reliefspænden fra graven i samme haug (fig. 315). De tre graver følger efter hverandre med mellemrum paa omtrent et halvt aarhundrede eller knapt det. Arkeologisk set tilhører de samme periode, den tidligere del av folkevandringstiden, men det har dog altid sin interesse at merke det, naar fundforholdene som her gir anledning til at fastsætte den relative tidsfølge saa findelt.

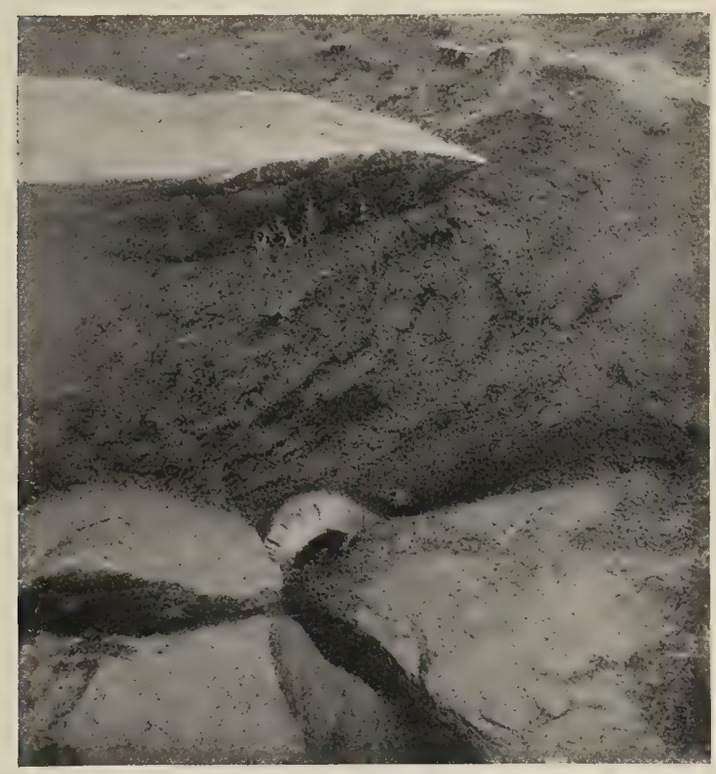

Fig. 329. En krukke in situ over graven i haug II, Døsen.

Vi har altsaa avgjort det indbyrdes forhold mellem gravene og jeg kommer tilbake til hvad der forøvrig blev iagttat i haug II. I den søndre del av haugen fandtes en grund grop i bunden, 60—70 cm. vid og 10 cm. dyp, fyldt med ren, sort kul (2 paa planen fig. 311); det er efter al sandsynlighet en liten baalgrop og minder altsaa om de tilsvarende i haug I. Like nord for denne grop begyndte et kullag som strakte sig over bunden i en længde av 6 m. og en bredde av 3 m. Det bestod mest av kulstøv blandet med sand og jord og med faa hele kulstykker. De fleste steder var det tyndt, dog ofte flere tynde lag over hverandre, eller kulstriper vekslende med striper av mørk jord. Iblandt var det en del større og mindre lerklumper. Forholdene kommer ellers tydelig frem paa plan og snit fig. 311. Baalgropen og kullaget maa være anlagt sammen med selve haugen, og staar altsaa i forbindelse med den primære grav, den kvindegrav hvis rester nu fandtes spredt og oprotet over gravkisten. Den almindelige betydning av anlægget, og særlig baalgropens forbindelse med en ældre tids skik, er omtalt ved beskrivelsen av haug I (s. 127).

Spredt i haugen fandtes en del brudstykker av lerkar og smaa jernsaker, hvis plads er indtegnet i plan og snit fig. 311 (bare et par av stykkene er ikke indtegnet i snittet da deres plads ikke blev nivelleret). Det er to skaar av grove, simple lerkar, en liten jernnagle, et brudstykke av en sigd og et par andre ubestemmelige smaastykker av jern; endelig en kroknøkkel av jern (fig. 330). De to lerskaar kan sættes ut av betragtning som tilfældig indkommet. Men som man ser i snittet av haugen er de fleste av jernstykkene samlet temmelig høit oppe i haugen i strøket over gravens søndre ende. Det er al sandsynlighet for at disse stykker hører til den oprindelige grav og er blit renset op til denne side og tilfældig

[1]) Lignende brud paa de stratigrafiske forhold, som det vi har iagttat her, er sjeldne men ikke helt ukjendt ellers. Se A. Götze: Neolithische Hügelgräber bei Poserna, Kreis Weissenfels. Zeitschr. f. Ethnologie, 1909, s. 120 ff. Samme i Praehistorische Zeitschr. 1909, s. 188 ff.

er blit liggende, mens resten av gravgodset blev gravet ned igjen med fylden over graven. Nøkkelen og sigden kompletterer meget passende utstyret av den primære grav som vi har gjennemgaat ovenfor. Det er ogsaa den naturlige forklaring paa disse spredte stykker, da det ikke ellers blev truffet spor av flere begravelser i haugen.

Litt søndenfor midten av haugen laa en blok av krithvit ren kvarts paa 40 × 40 × 20 cm. Den laa med underkanten 1.05 m. høiere end haugens fot, løs i grusfylden (1 paa plan og snit fig. 311). Det fandtes ikke noget vedeller omkring den. Fylden i haugen var ellers praktisk talt aldeles stenfri, naar undtas adskillige spredte smaastykker av samme hvite kvarts. Sammenholdt med den hvite kvartsblok som fandtes i toppen av den første haug maa ogsaa stenen i haug II uten tvil opfattes som et særskilt led i gravens indretning, knyttet til bestemte forestillinger. Og vi kommer her et skridt videre i forstaaelsen, idet stenen i den sidste av de to hauger maa knytte sig til en av de to graver fra den tidligere del av folkevandringstiden, mens det kronologiske forhold stillet sig tvilsomt i haug I paa grund av den yngre, sidst tilkomne sekundærgrav. Efter forholdene i haug II blir det altsaa al sandsynlighet for at anlægget med den hvite sten ogsaa i den første haug tilhører en av de to ældre graver, og er blit restaureret efter anlægget av den yngste sekundære grav.

Fig. 330. 2/3. Jernnøkkel fra haug II, Døsen.

Haug III hadde været en langhaug av ommtrent samme dimensioner som den foregaaende, se tegning og plan fig. 286 og 287. Den var fuldstændig bortkjørt en del aar før undersøkelsen, saa bare tomten efter den nu stod igjen, forresten meget tydelig som en grop i marken. Den hadde været bygget aldeles som haug II, helt igjennem av løs sand. Under arbeidet blev det fundet en del heller, men ingen oldsaker blev opbevaret. Efter dens plads og form som en fuldstændig pendant til haug II, kan vi sikkert anta at den er fra omtrent samme tid.

Haug IV,[1]) 20 m. nv. for I, ligger litt lavere end de to første hauger, paa selve terassens flate. Som det viste sig ved utgravningen er netop dette punkt valgt for anlægget av haugen, fordi det her var en liten fjeldknaus som stak op over flaten. Det er jo et meget almindelig forhold at en naturlig høining i terrænget, en fjeldknaus eller en stor jordfast sten danner kjernen i en gravhaug, da man derved har kunnet reise et anselig gravminde med adskillig mindre arbeide end ellers. Haugen var rund, 18—18.50 m. i tvermaal, 3 m. høi (fotografi fig. 331); den var bygget av ren, gul sand, gjennemsat med spredte striper av fast mørk muld og dækket med et lag av almindelig humus. I haugen var det to adskilte, avlange stenrøiser, som det ses av plan og snit fig. 332 og 333, og i hver røis en gravkiste av sten. De to røiser avdækket er gjengit i fotografi fig. 334 og begge gravene som de stod aapnet og tømt efter undersøkelsen i fotografiet, fig. 335.

Den østre av røisene, som paa planen er merket 1, saa ut til at være den primære. Den laa direkte paa fjeldbunden op til den ene bratte side av fjeldknausen (se plan og fotografier) og var dækket av et fast lag mørk, fet jord, mens den anden røis bare delvis hvilte paa fjeldet, delvis paa grusfylden i haugen, og heller ikke var overdækket av et særlig, beskyttende muldlag. Denne maa altsaa være indlagt senere end den første, efterat ialfald en del av haugen var bygget. Sammen med den første røis hører da formodentlig ogsaa en ganske liten baalplads i en grop i fjeldknausen midt mellem begge røisene.

Den første røis dækket over en litt uregelmæssig og daarlig bygget gravkiste med murete sider (plan fig. 336, fotografi fig. 337); dens tak var en mængde smaa heller i flere lag paa hverandre, bunden var lagt med mindre, flate sten og laa 0.80 m. høiere end foten av haugen utvendig. Gravens længderetning var nv.—sø., længden 1.30 m., bredden 0.55, dybden 0.40. Bare efter størrelsen er det altsaa sikkert nok at denne grav ikke er bygget for et voksent menneske; det er utvilsomt en barnegrav. Av skelettet var ikke spor bevaret. Gravgodset var meget enkelt. Omtrent midt i graven laa en liten kniv

[1]) Fundene fra denne haug er katalogbeskrevet B. 6091. B. M. Aarb. 1908, nr. 3, s. 15.

H. S. fot.

Fig. 331. Fotografi av haug IV, Døsen.

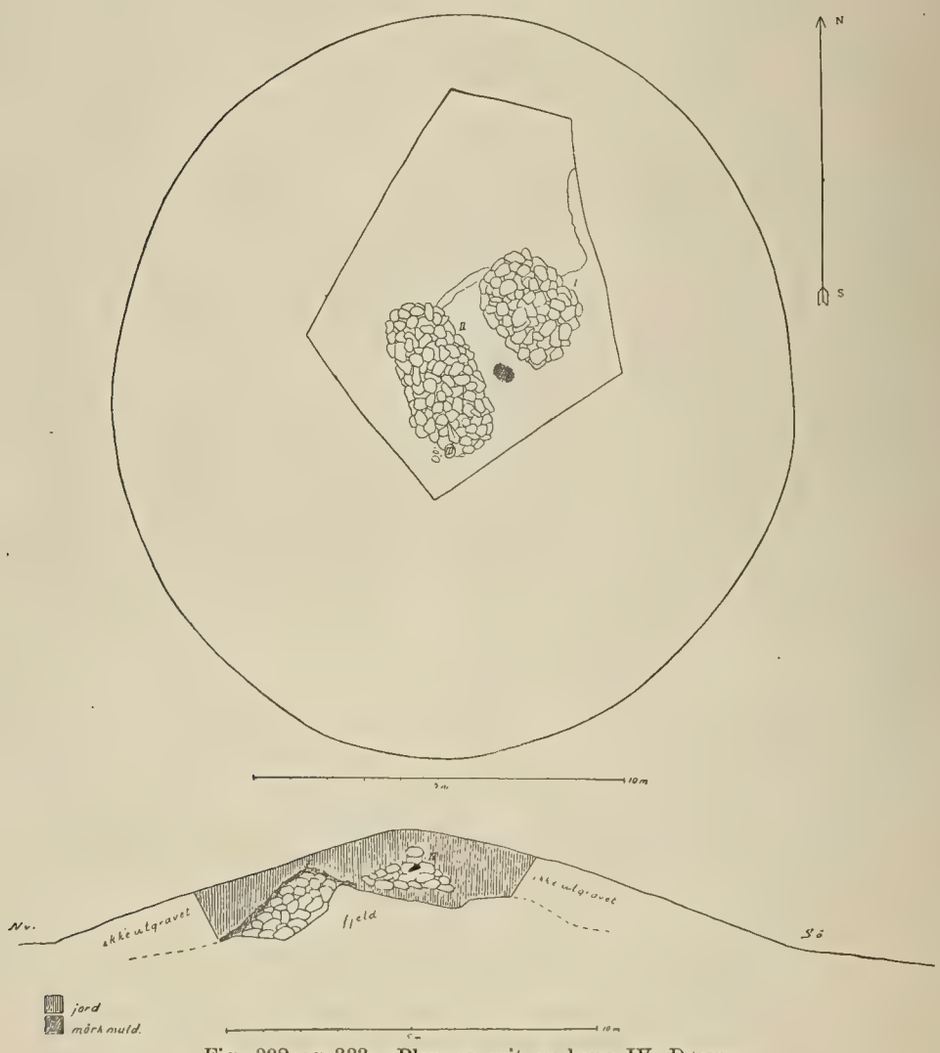

Fig. 332 og 333. Plan og snit av haug IV, Døsen.

(fig. 338), og i nærheten av denne, men over til den sydvestre langside, en ganske liten remspænde av jern (fig. 339), et spandformet lerkar (fig. 340) og en ildsten av kvartsit (fig. 341); helt nede ved gavlenden i sydvest et syllignende jernredskap med spor av træskaft (fig. 342). Kniven og spænden angir som vanlig at beltet, som den døde hadde paa, har ligget paa denne plads i graven; men videre har vi ingen holdepunkter til at bestemme likets stilling i graven. Det kan ikke avgjøres om hodet har ligget mot nv. eller mot sø. Derimot kan vi efter gravgodset si med al sikkerhet at den døde har været en gut;

H. S. fot.

Fig. 334. Fotografi av de to røiser i haug IV, Døsen.

i en pikes grav vilde vi sikkert ikke ha savnet en bestemt antydning, et eller andet smykke, et snellehjul eller andet som karakteriserer kvindens grav. Det er netop saa, at hvor det ikke findes vaaben, kjendes mandsgravene ofte bedst derved at de karakteristiske kvindesaker mangler.

I den anden røis, som paa planen fig. 332 er merket II, fandtes ogsaa en muret gravkiste, vel bygget av store stenblokker og dækket med to svære heller. Røisen med dækhellen blottet, men fremdeles urørt paa plads, er gjengit i fotografi fig. 343; graven aapnet fig. 344; grundplan av graven fig. 345. Kisten var 2.70 m. lang, med retning mot nnv.—ssø., 0.70 m. bred midt paa og litt smalere mot begge ender; bunden i kisten laa 1.20 m. høiere end haugens fot utvendig. Dækhellene hadde sluttet saa godt at graven var aldeles fri for senere nedvasket jord og sand; idet dækhellene blev løftet av, laa alle rester

av det oprindelige indhold i kisten aapent i dagen. Av samme grund, nemlig at graven hadde været saa tæt lukket, og samtidig laa saa høit i haugen at al fugtighet straks har løpet av, mens til motsætning den første grav netop laa slik at fugtigheten maatte samle sig der og bli staaende, var ogsaa alle organiske stoffer — naar undtas selve skelettet — i sjelden grad godt bevaret, og dette fund har derfor git meget vigtige, tildels enestaaende oplysninger om tidens gravskik. Det eneste samtidige fund som den foreliggende grav kan sammenstilles med i denne henseende, er Evebøgraven; men det sidste fund fra Døsen har den

H. S. fot.

Fig. 335. Fotografi av begge gravene i haug IV, Døsen.

store fordel at det hele blev systematisk undersøkt paa stedet, hvad det jo ved Evebøgraven ikke var anledning til. Bedst var indholdet bevaret henimot den nordre ende av graven. Der hvor de to dækheller møttes, omtrent midt paa gravens længde, hadde vanddryppet skaaret en smal aapning tvers igjennem alle de organiske stoffer paa bunden, og henimot den søndre ende var det hele ikke fuldt saa godt vedlikeholdt. Som man ser av fotografiet fig. 344, hadde det her avsat sig et eiendommelig gulhvitt mel i ganske tykt lag ovenpaa gravens bund og det som laa der. Efter den undersøkelse som dr. Carl F. Kolderup velvillig har underkastet en hjembragt prøve, bestod dette mel av fine lerfnokker, der i tidens løp er utvasket av dækhellen, som var av lerglimmerskifer. I melet fandtes ogsaa indblandet fine plantetrevler.

Gravens indretning kan skildres ordnet og sikkert i alle enkeltheter. Bunden hadde et lag av løse skarpkantete smaasten, altsaa ikke en fast brolægning, men muligens netop lagt slik med hensigt

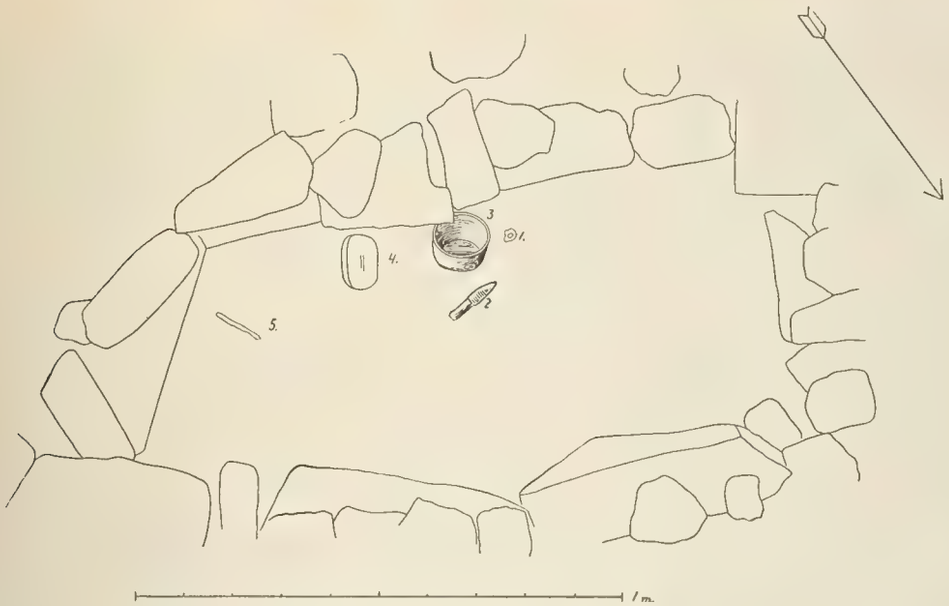

Fig. 336. Plan av grav 1 i haug IV, Døsen.

H. S. fot.

Fig. 337. Fotografi av grav 1 i haug IV, Døsen.

for at gi fugtigheten anledning til at sive igjennem. Derover laa tykke lag av næver som dækket hele kistens bundflate; næverflakenes frie kanter ses i fotografiet oprullet langs sidene av kisten, idet næveren jo har denne tilbøielighet til at rulle sig op.[1]) Over næverlagene hadde været utbredt en bjørnehud, hvis haarklædning fremdeles var udmerket bevaret med næsten uforandret mørk brun farve, mens selve skindet var opløst og borte. Det er et særlig vigtig træk at felden hadde klørne paa, som vi ser av fig. 346, et fotografi av de fem klør paa den ene lab, slik som de laa in situ med rester av skindet. Paa grund av de eiendommelige konserveringsforhold i denne grav, var her bare selve kloen, hornklædningen, bevaret, mens i brandgravene benet inde i kloen, altsaa det yterste led av tæerne, er det eneste som er igjen av hele bjørnefelden. Døsenfundet har git det sikre bevis for at forklaringen av alle disse bjørneklør er rigtig, naar vi antar at de er de eneste rester som har kunnet bevares av den skindfeld som blev lagt

Fig. 339. 1/1. Remspænde, jern.

Fig. 338. 1/2. Kniv.

Fig. 340. 1/3. Lerkar.

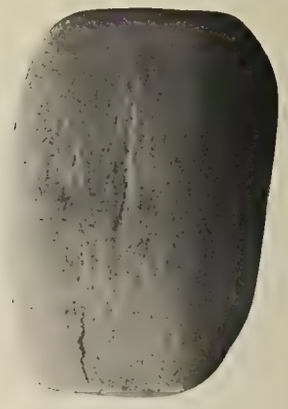

Fig. 341. 1/2. Ildsten.

Fig. 342. 1/3. Jernsyl.

Fig. 338—342. Fundet i grav 1 i haug IV, Døsen.

under den døde paa likbaalet. Det er meget naturlig at netop et slikt træk er fælles for de brændte og de ubrændte graver. Dette træk i gravskikken gir al grund til at tro at bjørneskind i det hele har været meget almindelig brukt i disse tider. — Som det ses av planen rak bjørnefelden ikke rigtig helt ut til søndre ende av graven.

Ovenpaa bjørneskindet laa over det meste av gravens bund en putelignende masse av sammenrullet tøi (se plan og fotografi). Da det blev utfoldet viste det sig at det inderst var rester av en dragt av fint tøi med forskjellige sømmer og i forbindelse dermed en del krøllet haar, som efter al sandsynlighet er menneskehaar.[2]) Haarene laa i den nordre ende av graven. Alle andre rester av legemet var fuldstændig forsvundet. Omkring dragten var sammenrullet et tykt, mørkt uldtæppe, som var 1.50 m. bredt, mens

[1]) Vi har her forklaringen paa en oplysning som foreligger om Evebøgraven (Gustafson, B. M. Aarb. 1899, nr. 1, s. 6): „langs kammerets side laa store ruller av næver.“ Disse næverruller er naturligvis bare kantene av det lag som var lagt over hele gravens bund. Ogsaa ved Døsengraven var de store ruller av næver langs sidene det som først faldt i øinene.

[2]) Dr. H. G. Dethloff har velvillig undersøkt haarene. Han uttaler at det sikkert er haar og i struktur mest ligner menneskehaar. De har kjerne og har været sterkt pigmenteret. De er gjennemgaaende flate, eliptiske, og har følgelig været krøllet. Det mest paafaldende er at de maaler 11.54—23.07 my., mens menneskehaar gjennemsnitlig er 80 my. Men det kan antagelig tænkes at volumet er forandret ved de paavirkninger de har været utsat for gjennem den lange tid de har ligget i graven.

H. S. fot.

Fig. 343 og 344. Grav 2 i haug IV, Døsen.

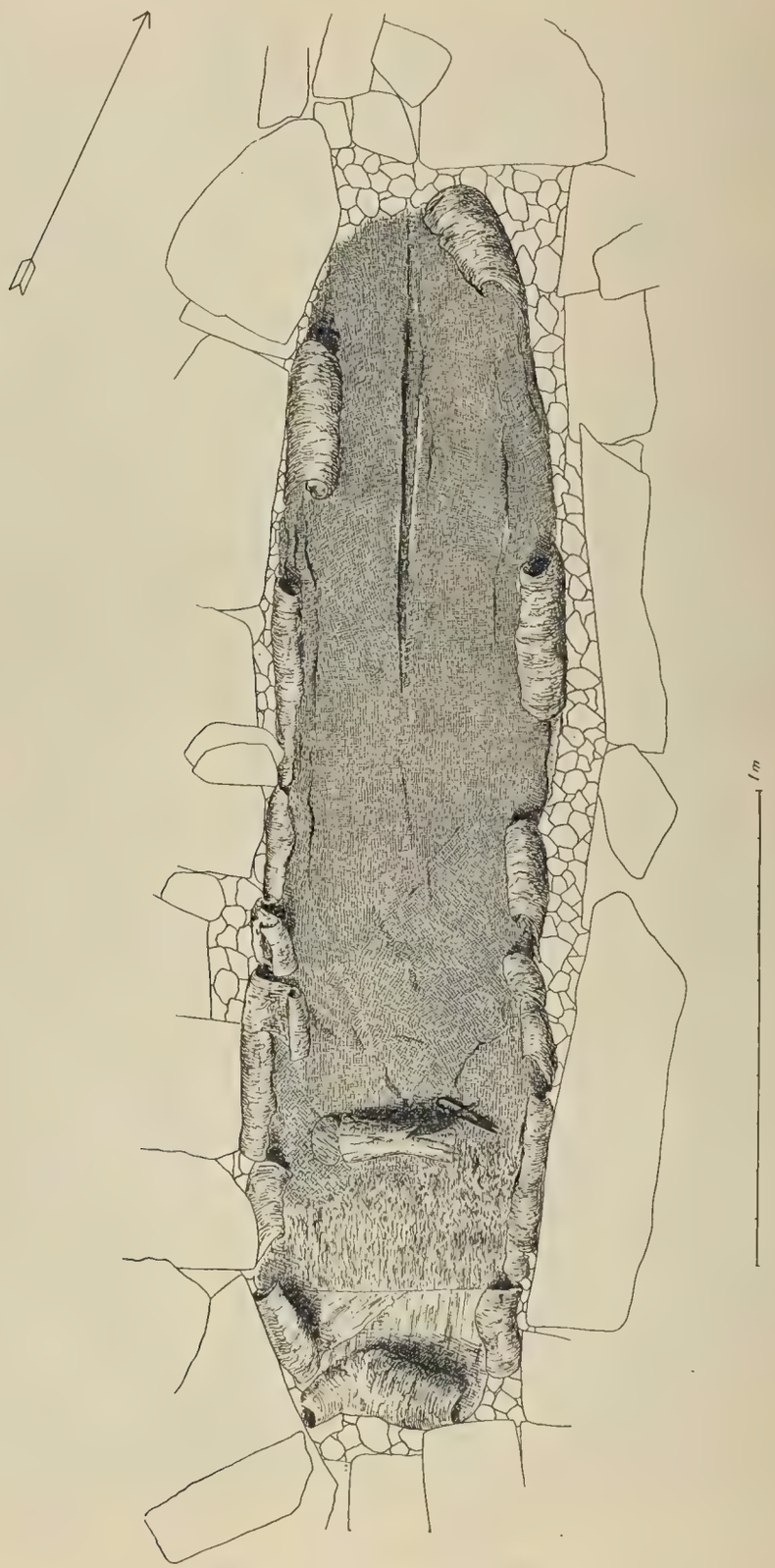

Fig 345. Grav 2 i haug IV, Døsen.

længden ikke kan bestemmes; det var sammenlagt diagonalt, saa at det ene hjørne laa ned til omtrent midtveis i kisten. Utenom dette var igjen oprullet et betydelig større, men tyndere og løsere uldtæppe, som er for ufuldstændig bevaret til at maales.[1]) Over teppene laa endelig, enkelt utbredt, et meget fint og tyndt tøi, hvorav det bare var bevaret forholdsvis ubetydelige rester, og øverst en mængde rester av tynde løvkvister og bregnestilker (velvillig bestemt av direktør Jens Holmboe).

Vi faar altsaa et meget godt billede av hvordan denne begravelse er foregaat. Over næverlagene

H. S. fot.

Fig. 346. Del av bjørnefeld med klør. Grav 2 i haug IV, Døsen.

paa bunden av graven er bredt en bjørnehud. Derpaa er den døde lagt ned helt indhyllet i to store uldtæpper; derover er igjen bredt et tyndt teppe, og endelig er det fyldt over i kisten med grønt løv og bregner, før hellene blev lagt paa. Det er meget vigtig at en stump av en bregne ogsaa blev fundet i graven i haug II; det viser at dette ikke har været et enestaaende tilfælde.

Gravgodset var ellers temmelig fattig. En kniv og en saks av jern (fig. 347 og 348), en pinset av bronse (fig. 349), en sylindrisk æske av træ med kegleformet lok som har hat en jernhempe i toppen

[1]) Johan Hiorth, i Stav. Mus. Aarsh. 1908 III, s. 17, skriver om tøiprøver fra denne grav: *a*. Brunt firskaftet uldtøi av grov uld, grissent, 6 traader pr. cm. av varp, naturfarvet sort uld. Væft 4 traader pr. cm. av meget tyndere, løs spunden hvit uld. Hvor væften endnu er bevaret synes den at være filtret paa begge sider av tøiet. som antagelig har hat et loddent utseende. — *b*. Ensfarvet, brunt, firskaftet tøi, hvit uld, lignende B. 5769, men noget tykkere og grisnere. 10 og 12 traader pr. □ cm. Særlig haardt spundet. — B. 5769 er fundet fra Noreim, Torvestad, se s. 30 i det foregaaende.

(fig. 350); i denne æske laa en ildsten, nemlig et uregelmæssig avspaltet stykke av krithvit kvarts (velvillig bestemt av dr. Carl F. Kolderup) med en dyp slitfure paa den ene side. Inde i æsken er ogsaa spor av noget av organisk stof som ikke nærmere kan bestemmes. Ganske enestaaende er det at alle sakene var samlet paa et sted, nær den søndre ende av graven; de laa paa bjørnefelden, netop der hvor teppene sluttet, altsaa like nedenfor likets føtter. Ellers pleier jo kniv og pinset altid at ligge ved beltets plads i graven, og ofte ildstenen likesaa, mens saksen gjerne findes i nærheten av hode eller skulder. —

Fig. 347. 1/2. Kniv.

Fig. 348. 1/2. Saks.

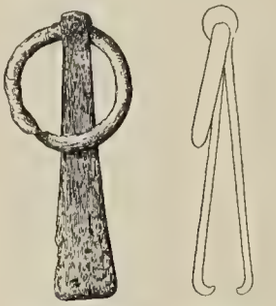

Fig. 349. 2/3. Pinset, bronse.

Fig. 351. 1/2. Ildsten.

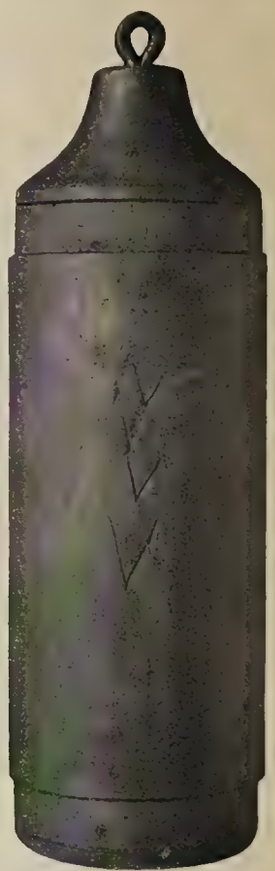

Fig. 350. Trææske, restaureret. 22 cm. lang.

Fig. 347—351. Saker fra grav 2 i haug IV, Døsen.

Efter utstyret er det tydelig nok at vi har at gjøre med en mandsgrav. Alle vaaben — som jo er det sikre kjendemerke paa mandsgravene — mangler vistnok; men paa den anden side findes det ikke noget av det som utmerker kvindegravene, og slutningen maa da bli den samme som alt ovenfor er anført med hensyn til den første grav i haugen.

Til den nøiagtigere aldersbestemmelse av de to graver i haug IV har vi en eneste ting at holde os til, nemlig lerkarret i den første grav. Efter form og dekoration maa det være fra den seneste del av folkevandringstidens første avsnit, fra sidste halvdel av 6te aarh.[1]) Som vi ovenfor har set er den første grav sandsynligvis noget ældre, i ethvert fald ikke yngre end den anden; dog er begge gravene i de fleste henseender saa like, at det ikke blir tale om nogen betydelig tidsforskjel.

[1]) Se Ab. 1904, s. 83—85.

Likesom i de to første hauger laa det ogsaa i haug IV en blok av hvit kvarts like i toppen av haugen. Den blev fundet 1 m. syd for toppen av haugen i et spadestiks dybde under overflaten (0.55 m. lavere end haugens top); blokkens dimensioner var 0.32 × 0.28 m. Dens plads er merket med III paa planen fig. 332. Like ved siden av den stod paa kant en avlang graasten, en halv meter lang,[1]) og omkring disse to var spredt ialt 30 mindre stykker av den samme hvite kvarts som blokken, mens det ellers i hele haugen ikke fandtes et eneste stykke av denne stenart. Nærmest omkring kvartsblokken laa spredt 12 klinknagler av jern og et brudstykke av en jernsigd i slik uorden at det var ganske utvilsomt at de ikke mere laa i oprindelig urørt stilling. Det kan være sandsynlighet for at disse stykker har tilhørt en sekundært indlagt grav fra vikingetiden, men denne var ialfald nu fuldstændig oprotet ved den forstyrrelse av overflatelagene, som følger med jorddyrkningen. Som vi husker var det ogsaa i haug I en senere sekundærgrav som nu laa i nærmest forbindelse med den hvite stenblok i toppen av haugen, mens stenen i haug II ikke kan tænkes at være kommet til senere end ved en grav fra det tidligere avsnit av folkevandringstiden. Denne sidste datering maa da gjælde alle tre hauger, og det er ikke særlig merkelig at traditionen har været saa levende gjennem et par aarhundreder, at dette træk ved de ældre graver er blit respekteret ved anlægget av senere graver i to av haugene. I alle de tre av haugene paa Døsen, som nu var uskadt, blev det fundet en blok av hvit kvarts i toppen av haugen.[2]) Nogen km. længer syd, paa gaarden Haugland i samme prestegjeld, var en stor og fremdeles urørt gravhaug, Kongshaug, i hvis top det ligger en svær blok av hvit og graahvit kvarts. Det er tydelig ganske det samme forhold som paa Døsen. Kongshaugen blev utgravet i 1912 og viste sig at indeholde en helt urørt begravelse fra 6te aarh.[3]) Her fandtes ingen senere indlagt grav og vi faar altsaa nu fuldt sikker tidsbestemmelse for et slikt anlæg med en blok av hvit kvarts i toppen av en gravhaug.

I Kongshaugen paa Haugland var den svære, hvite sten fremdeles fuldt synlig i toppen av haugen, mens de tilsvarende i haugene paa Døsen nu var helt overgrodd og skjult av græstorven; men efter hele anlæggets art er det sandsynlig at de ogsaa her har været anbragt saa de kunde ses over jorden. Det er klart at et forhold som dette har hat en bestemt betydning i gravskikken og det er i og for sig litet rimelig at det skulde være helt begrænset til en enkelt lokalitet. Noget aldeles tilsvarende kjendes imidlertid ikke andenstedsfra; derimot ledes tanken uvilkaarlig hen til den nær beslegtete forekomst av de „hellige hvite sten“ i eller paa gravhauger.[4]) En fuldstændig gjennemgaaelse av disse hvite sten er offentliggjort av Th. Petersen, som har kunnet paavise at flere av dem er fundet i sikkert tids-

[1]) Det kan meget godt tænkes at denne graasten ikke hadde noget at gjøre med det oprindelige anlæg. Den stod nu litt skraa, i en vinkel paa omtrent 45°, men gav indtryk av at ha sunket noget, saa den altsaa oprindelig har staat omtrent lodret. Slike sten brukes meget ofte som skiftesten mellem gaardpartene, og jeg er meget tilbøielig til at tro at stenen er kommet i haugen her i den egenskap. Denne del av haugens overflate hadde i lang tid været aker.

[2]) De to sidste hauger paa denne lille gravplads (V og VI) gav ikke fund og har saaledes ikke direkte betydning for nærværende fremstilling. For fuldstændighets skyld skal dog fundprotokollen kort refereres:

Haug V ligger midt i grænselinjen mellem gaardene Døsen og Skeie; det var en rundhaug, 12 m. i tvermaal og ganske lav. Den halvdel av haugen som laa paa Skeies grund var bortkjørt adskillige aar før mine undersøkelser, og haugen blev derfor nu ikke utgravet. Under arbeidet med bortkjøringen skal det ha været fundet nogen jernsaker, som ikke blev tilvaretat.

Haug VI var den eneste av haugene som laa helt paa Skeies grund, dog fremdeles paa samme terasse som de andre. Den var litt avlang, 9.80—9.30 m. i tvermaal, nu 0 55 m. høi, bygget som en jordblandet røis, dækket av et tyndt jordlag. Midt paa bunden av røisen var en gravkiste, helt bygget av reiste heller; bunden var lagt med smaasten paa auren; taket var svære heller. Den var 1.75 m. lang med længderetning nøiagtig n.—s., 0 65 m. bred paa midten og litt smalere mot endene. Kisten var fuld av jord og det fandtes ingen oldsaker eller andre spor av en begravelse. Det er mulig at den har været plyndret før.

[3]) Fundet er katalogbeskrevet B. 6611, ikke publiseret.

[4]) Th. Petersen: Om de saakaldte „hellige hvite stene“. Det kgl. norske Videnskab. Selsk. Skrifter. Trondhjem 1905, nr. 8.

bestemte graver fra 4de aarh., altsaa fra slutten av den yngre romerske periode.[1]) De opfattes som symboler paa en guddom (Njord — Frey) og deres betydning paa eller i en gravhaug maa antas at være at stille graven under guddommens beskyttelse. De hvite stenblokker i haugene paa Døsen og Haugland er rigtignok ikke særlig tildannet i den kjendte karakteristiske form som udmerker „de hellige hvite sten"; men deres forekomst er saa nær tilsvarende, at de maa opfattes som et yngre og mere utvisket uttryk for samme forestillingskreds.

Delte gravkister. Kvalefundet. En grav paa Kvale i Sogndal, Sogn,[2]) skal beskrives som det senest fremkomne eksempel paa det sjeldnere anlæg av gravkister med et særlig avdelt rum for kar og redskaper, en form som alt er omtalt flere ganger i det foregaaende. Graven blev truffet ved tilfældig gravning like nord for husene paa den nedre gaard paa Kvale. Kisten stod nu under flat mark i dyrket aker med dækhellene omtrent 1 m. dypt under overflaten. Imidlertid var det under akerjorden paa og ved kisten rester av en storstenet, tildels jordfri røis, sikkert nok de sidste rester av en jevnet gravhaug, skjønt jeg paa stedet ikke kunde faa sikker besked om at det her var jevnet nogen haug i mands minde.[3]) Graven var truffet under arbeidet med at ta op en grøft i retning øst—vest, som ogsaa var kistens længderetning. Grøften var kommet langs efter kisten, men heldigvis gik arbeidet ikke dypere end vel 1 m., altsaa omtrent til dækhellene. Arbeiderne var kommet paa kisten fra den vestre ende og hadde, før de skjønte hvad de hadde for sig, tat op de heller som de traf, nemlig de fleste av dækhellene og to eller tre av væghellene i den vestre del av graven. Paa planen, fig. 352, er indtegnet alle de heller som var tilstede ved undersøkelsen.

Kisten var 4.90 m. lang, 0.70—1 m. bred og 0.60—0.80 m. dyp. Den stod med længderetning ret øst-vest, og var nedskaaret 50—60 cm. dypt i auren. Alle væggene var reiste heller og taket flere lag heller paa hverandre. Materialet var en løs skifer som let kløvner; de fleste av takhellene var ogsaa temmelig smaa og tynde, saa de omtrent alle var knækket og gledet ned i graven. Kisten var derfor nu i sin helhet fyldt med jord og sten, næsten helt op til toppen av væghellene. Dette var forsaavidt heldig som jordmassen fuldstændig hadde beskyttet gravens indhold mot forstyrrelse eller ødelæggelse under grøftegravningen; selv der hvor arbeiderne hadde tat væghellene op, var de dypere lag i graven fuldstændig urørt. — Lagfølgen inde i graven var slik: Underst aurbunden, grov grus med større og mindre sten, horisontal og flat. Derover et sammenhængende lag av fast sort muld, hvori oldsakene var indleiret; dette muldlag var meget tyndt, maksimum 2—3 cm. ved spændene og beltet. Derover igjen et lag av lys, løs grus med smaasten, der maa være fyldt i forsætlig ved anlægget av graven, som et slags dække over lik og gravgods. Endelig kom øverst den senere indstyrtete jord som fyldte kisten.

Det ses av planen fig. 352 at det omtrent midt i kisten var stillet en helle paa tvers av graven, saa den blev delt i to særskilte rum; tverhellen hadde samme høide som væggene. I den østre avdeling hadde den døde ligget med hodet mot øst; her fandtes emaljen av tændene like ved den østre gavl, like op til den store sølvspænde. I denne ende av graven laa fire spænder, nemlig en stor forgyldt sølvspænde med reliefornamenter (fig. 353), og paa hver side av den en liten likearmet bronsespænde (fig. 354) samt længer over mot nordre side en mindre, forgyldt sølvspænde med reliefornamenter (fig 355). Under og ved bøilen paa den store spænde laa seks smaa simple glasperler; en av perlene sat mellem naalen og bøilen paa

[1]) Senere end Petersens arbeide er tilkommet en fra Herø paa Søndmør, B. 6455, B. M. Aarb. 1911, nr. 8, s. 19, fig. 4. — Under en reise i Søndhordland for nogen aar siden fik jeg sikker oplysning om en som var fundet i en gravhaug paa Haugland i Uskedalen, Kvinnhered pgd., men var kjørt væk med anden stenfyld til en fjøsbygning og nu ikke mere kunde findes igjen. Den blev beskrevet som en krithvit sten, tilhugget aldeles rund „som en hat".

[2]) Fundet er katalogbeskrevet B. 6516, ikke tidligere publiseret.

[3]) Den nedre gaard paa Kvale blev bygget her efter utskiftningen for omkring 30 aar siden. Det skal da ha været flere hauger der hvor husene blev sat; i en røis som laa paa stabburets tomt blev det gjort fund da tomten skulde ryddes, hvilket maa være identisk med det store vikingefund fra Kvale, B. 3456, Ab. 1880, s. 243. Efter naboskapet med den nu undersøkte grav er det kanske mest sandsynlig at dette har været en sekundærgrav i røisen.

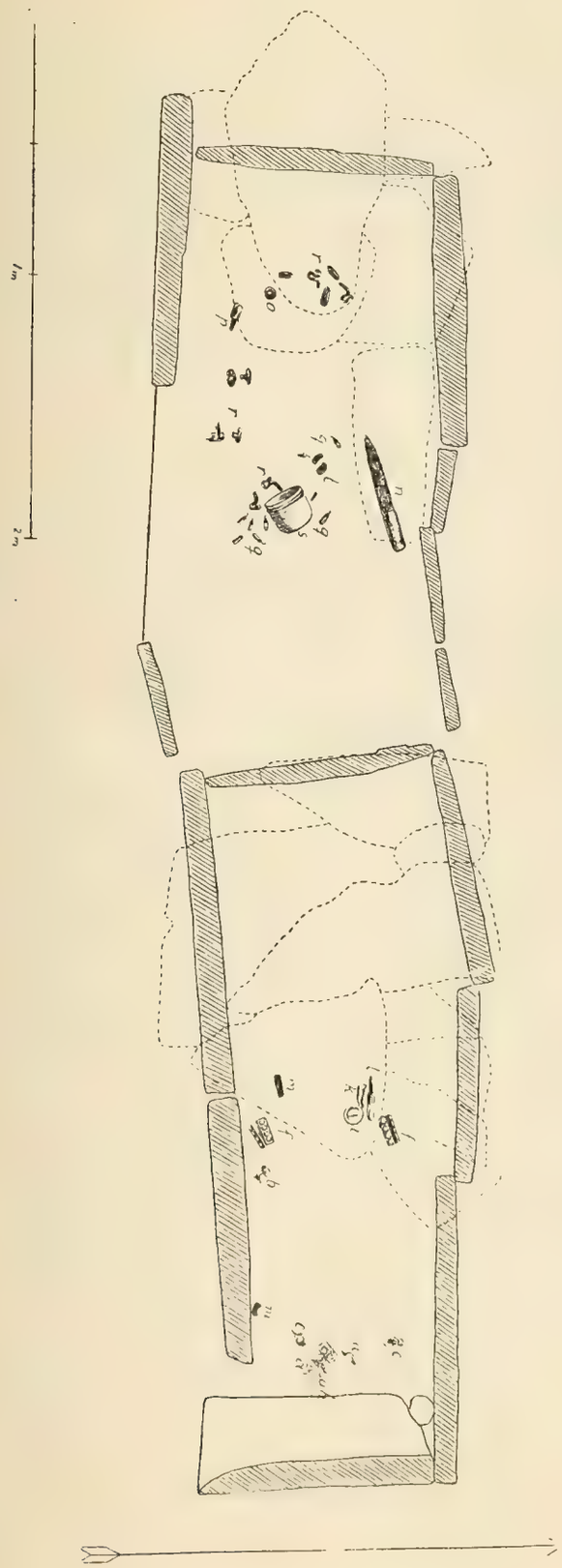

a. Stor forgyldt sølvspænde.
b, c. To mindre sølvspænder.
d e. To smaa bronsespænder.
f. Hegtespænder med forgyldte knapper.
g. Glasperler.
h. Emaljen av tænder.
i. Beltering av bronse.
k. Bronsenøkler.
l. Kniv av jern med træskaft
m. Ubestemte jernstykker.
n. Vævske av jern med træskaft.
o. Haandsnellehjul av jern.
p. Jernsyl med træskaft.
q. Træpinder med jernkrok i enden.
r. To skrinhanker og jernbeslag til skrinet.
s. Spandformet lerkar.
t. Harpikstætning til en trætine.

Fig. 352. Plan av graven paa Kvale.

Fig. 355. $^1/_1$.
Spænde av sølv.

Fig. 356. $^1/_1$.
Spænde av sølv.

Fig. 359. $^1/_8$.
Vævske av jern.

Fig. 358. $^1/_3$. Lerkar.

Fig. 361. $^1/_1$. Haandsnellehjul, jern.

Fig. 353. $^1/_1$. Spænde av sølv.

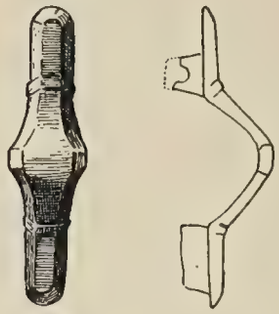

Fig. 354. $^1/_1$. Bronsespænde.

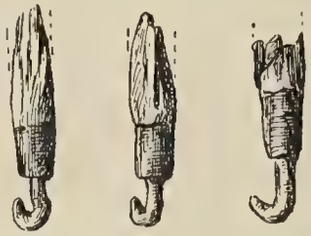

Fig. 360. $^1/_1$. Træpinder med jernkrok.

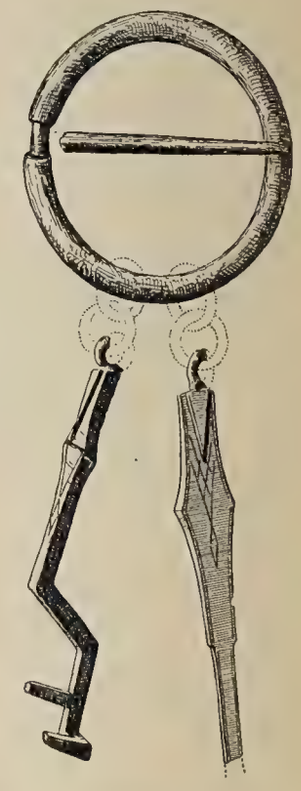

Fig. 357. $^2/_3$. Nøklering av bronse.

Fig 353—361. Saker fundet i graven paa Kvale.

spænden. Længer vest i graven laa først endda en spænde, en mindre av forgyldt sølv med reliefornamenter (fig. 356); den laa nær op til søndre langvæg. Dernæst laa paa hver side av graven er par hegtespænder med glatte forgyldte knapper av sølv; naar undtas at knappene er glatte ligner de fuldstændig Rygh fig. 268. Dernæst fandtes midt i graven ved beltets plads en kniv og en nøklering av bronse med to nøkler (fig. 357). Ellers fandtes i denne del av graven bare to ubestemmelige smaastykker av jern. Alle sakene er avsat paa planen fig. 352.[1])

I den vestre avdeling av graven fandtes et spandformet lerkar (fig. 358), harpikstætningen av en trætine, en vævske av jern (fig. 359), rester av ni runde træpinder med smaa jernkroker i endene, antagelig en indretning til at spinde snorer paa (tre av dem er avbildet fig. 360), endelig en trækiste med hanker, nagler og beslag av jern, og inden kistens omraade en syl og et haandsnellehjul (fig. 361) av jern. En av kistens hanker er avbildet fig. 362; kisten stod paa langs i graven med enden omtrent 50 cm. fra den vestre gavlhelle; efter hankenes plads har den været omtrent 70 cm. lang. De andre sakers plads i graven ses av planen fig. 352.

Fordelingen av gravens utstyr er grei nok. I den østre del av graven findes udelukkende de saker som har hørt til den dødes dragt, mens redskaper og kar er anbragt i det vestre rum. Gravgodset viser med al sikkerhet at det er en kvindegrav vi har for os. To mandsgraver av denne type er tidligere kjendt ved Eyvind de Langes undersøkelser i Hafslo, som det alt er henvist til i det foregaaende.[2]) De var begge anlagt ganske paa samme maate som den paa Kvale, og det skal bare merkes at ogsaa vaabnene hadde sin plads i den del av graven hvor liket hadde ligget. Vaabnene har altsaa været regnet som et likesaa nært personlig utstyr som selve dragten. Forøvrig er det naturligvis den forskjel at vi i mandsgravene ikke finder de forskjellige redskaper til kvindens særlige arbeide, som vævske og snellehjul; i gravens forraadsrum har vi her lerkar, trætiner, øks, ildsten, bissel.

Fig. 362. 1/2. Hank av kisten fundet i graven paa Kvale.

Denne eiendommelige gravtype kjendes nu altsaa i tre sikre tilfælder fra to forskjellige lokaliteter, begge i Sogn og begge ganger paavist ved fagmæssige undersøkelser. Jeg har alt tilstrækkelig fremhævet at dette anlæg av gravene maa gaa tilbake paa forbilleder i den foregaaende periode — fund som Valløby-graven og Sætrangfundet — og det skal her bare nævnes at jeg deri ser et nyt bevis for at de rike skeletgraver paa Vestlandet i det hele maa forklares som en ubrutt fortsættelse av ældre skik, den gravskik nemlig, som hos os har sit ældste og bedste eksempel i Avaldsnesfundet. At den fuldt typiske form av disse graver hittil bare er truffet i Sogn, maa det ikke lægges for stor vegt paa; det vil ikke være uventet om den blev paavist ogsaa i andre strøk av Vestlandet, og jeg kan i den forbindelse minde om at de fund som jeg her henviser til, alle tre er kommet frem ved de seneste aars undersøkelser.

[1]) Det vil ses, at som sakene nu laa i graven er det urimelig langt fra tændene til beltestedet; denne avstand burde ikke være mere end omkring en halv meter, men var her i graven henimot 90 cm. Den antageligste forklaring paa dette er at hodets plads er forrykket under likets opløsning.

[2]) Eyvind de Lange: Utgravninger i Hafslo prestegjeld. B. M. Aarb. 1909, nr. 3. — De Lange henviser til et fund fra Lund, Stokke pgd., Jarlsberg (utgravet av antikvar Nicolaysen, Ab. 1872, s. 120, nr. 9) men sammenligningen er ikke helt holdbar; det var vistnok to graver i flugt med hverandre og bare adskilt med en mellemvæg, men i begge rum fandtes baade lerkar og spænde, altsaa fuldt gravutstyr. Det eiendommelige ved den gravform jeg her har omtalt — og som de Lange har beskrevet i den nævnte avhandling — er netop at begge avdelinger av graven maa opfattes som en helhet for at gi en fuldt utstyret grav. Tat hver for sig blir de ufuldstændige. — I denne forbindelse kunde ogsaa nævnes et fund fra Dirdal i Høle, Ryfylke, Stav. mus. Aarsh. 1902, s. 91, en meget lang gravkiste delt med nogen sten tvers over midten; oldsakene antyder en dobbelt begravelse av mand og kvinde (spyd, fire bronsespænder, haandsnellehjul, nøkkel m. m.), men fundberetningen ser meget løs ut.

Dobbeltgraver. Øfsthusfundet. Endda et træk som peker tilbake til forbilleder i den yngre romerske tid er graver hvor en mand og en kvinde har været begravet sammen. Det bedst kjendte eksempel fra folkevandringstiden er et fund som kom frem ved I. Ross's utgravning av en stor haug paa Øfsthus i Fjelberg, Søndhordland.[1]) Krekjehaugen laa et par hundrede skridt ovenfor ladebygningen paa gaarden, paa en 30—40 fot høi fjeldterasse med den skjønneste utsigt over Fjelbergsundet. Den var litt

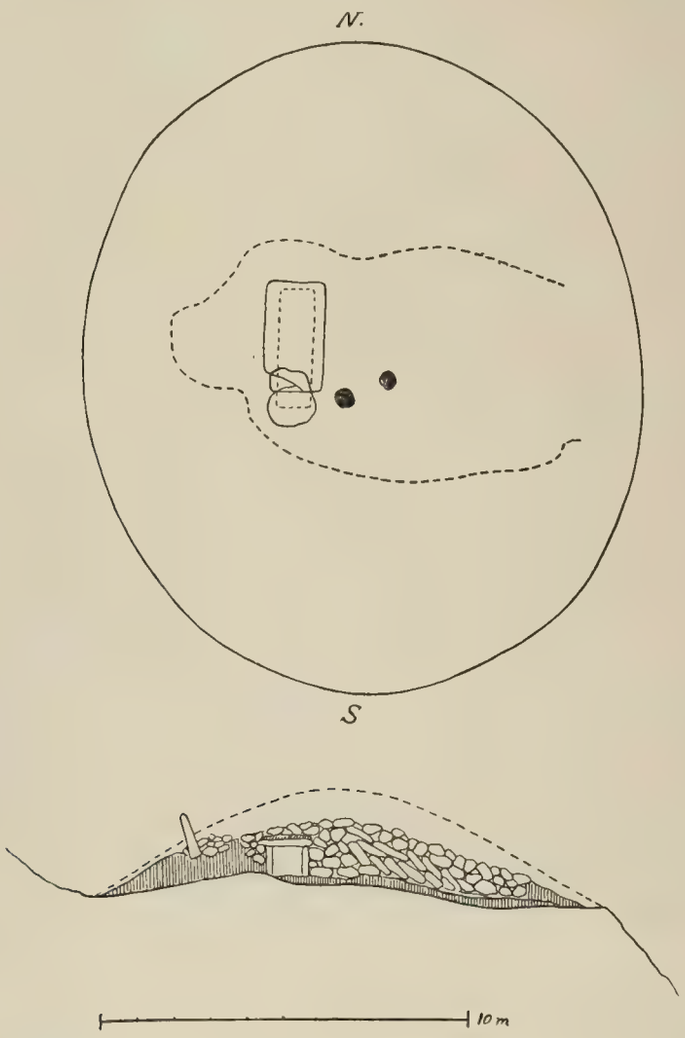

Fig. 363. Plan av haugen paa Øfsthus. Tegning av I. Ross.

oval, 56 fot i tvermaal n.—s., 48 fot ø.—v. Haugen var før undersøkelsen saa skadet at høiden ikke kunde bestemmes sikkert; den blev anslaat til at ha været en 8—9 fot over fjeldgrunden. Haugen var en jorddækket røis lagt paa fjeldgrunden og opført væsentlig av løftesten med en del jord og mindre sten iblandt; tildels fandtes det ogsaa betydelig større sten. Over bunden var et tyndt lag av kul og aske. Omkring midten bestod stenmassen av tykke heller som laa paa skraa opad mot haugens sentrum, lagvis støttet mot hverandre, og litt vest for midten stod et gravkammer med længderetning omtrent n.—s.

[1]) I. Ross: Arkeologiske Undersøgelser i Fjelber 1881. Ab. 1881, s. 40 ff. Oldsakene er beskrevet smst. s. 87 ff. med katalognr. B. 3731.

Kammeret var bygget av heller, tre i hver langvæg og en for hver ende, og dækket med en meget svær og to mindre heller. Ovenpaa dækhellen var et 1—2 tommer tykt lag av kul blandet med slagger og

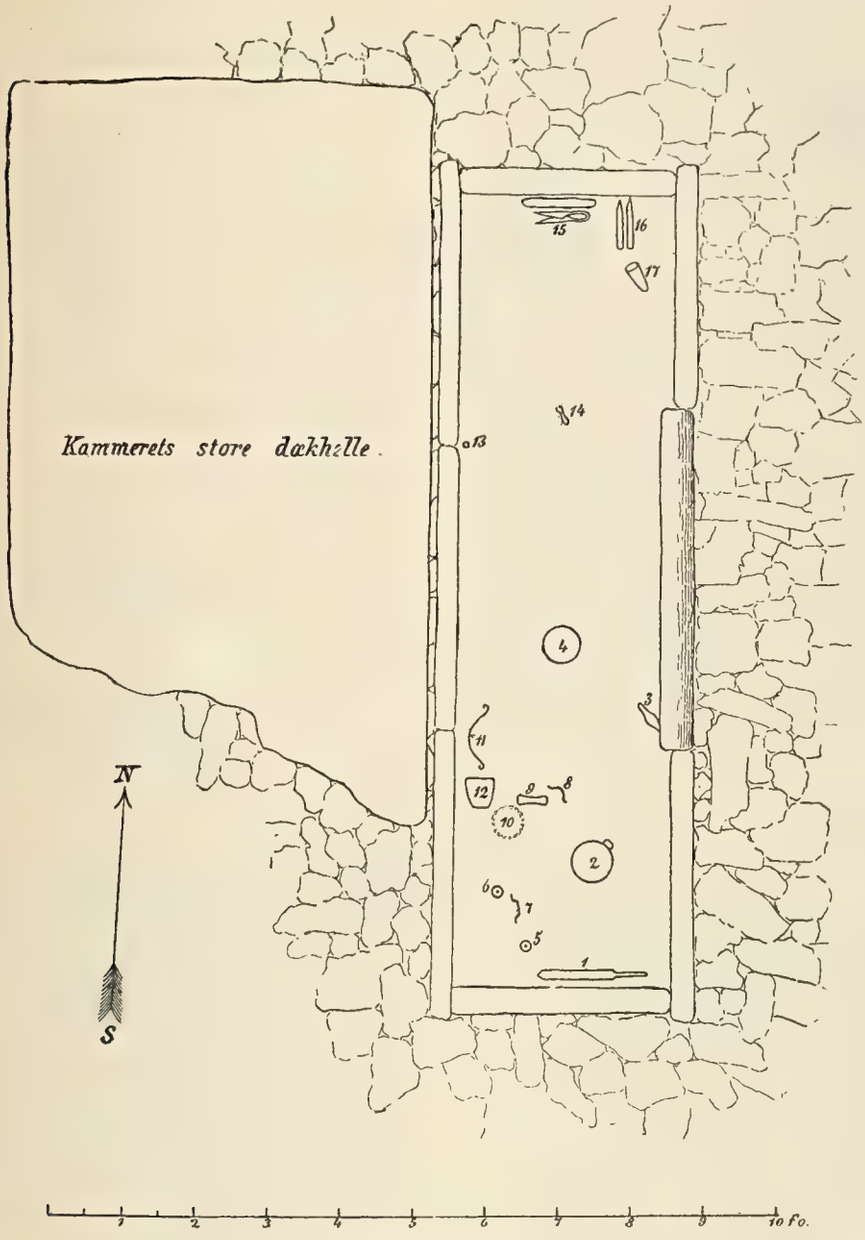

1. Vævske.
2. Lerkar.
3. Spydspids.
4 Skjoldbule.
5, 6. Snellehjul.
7, 8. Skrinhanker.
9. Skjoldhaandtak.
10. Trækar.
11. Hadde.
12. Lerkar.
13. Guldring.
14. Pinset.
15. Saks og bryne.
16. Spydspidser.
17. Glasbæger.

Fig. 364. Plan over graven paa Øfsthus.

uformelige jernklumper; likesaa var det to mindre kullag i haugen øst for graven, se planen fig. 363. Ved de to sidste av disse kullag gjælder samme bemerkninger som i det foregaaende er fremsat ved en av Døsengravene (s. 127); derimot er det hittil ganske enestaaende at baal har brændt paa selve gravens dækhelle, og jernslaggene som Ross omtaler i dette kullag, gjør det ogsaa gaadefuldt hvordan forholdet

Fig. 366. Glasbæger, 12 cm høit.

Fig. 365. 1/4. Spydspids.

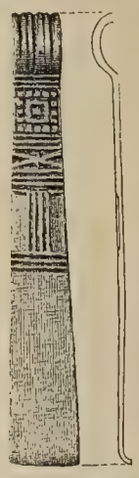

Fig. 367. 1/1. Pinset av sølv.

Fig. 368. 1/1. Guldfingerring.

Fig. 370. 1/4. Spydspids.

Fig. 369. 1/4. Skjoldbule.

Fig. 372. Lerkar, 13 cm. høit.

Fig. 371. Lerkar, 13.5 cm. høit.

Fig. 365—372. Saker fundet i graven paa Øfsthus.

egentlig skal forklares. Ifølge Ross var det dog grund til at tro at forholdet var oprindelig og altsaa hørte med til anlægget av graven.

Gravkisten var ganske normalt bygget. Den var meget regelmæssig og vakker, i indvendig maal 3.50 m. lang, 0,95 m. bred og 0.70 m. dyp. Bunden var lagt med heller og derover var rester av den

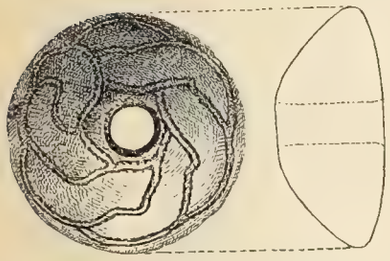

Fig. 373. $^1/_1$. Haandsnellehjul.

Fig. 377. $^1/_1$ Sølvornament.

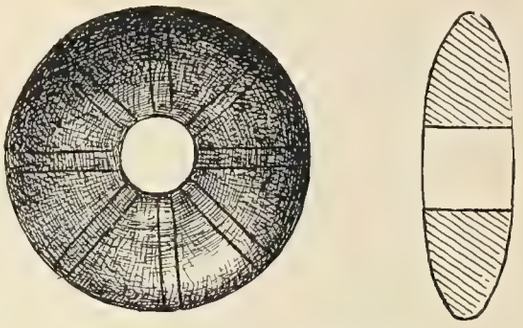

Fig. 374. $^1/_1$. Haandsnellehjul.

Fig. 375. $^1/_4$. Vævske.

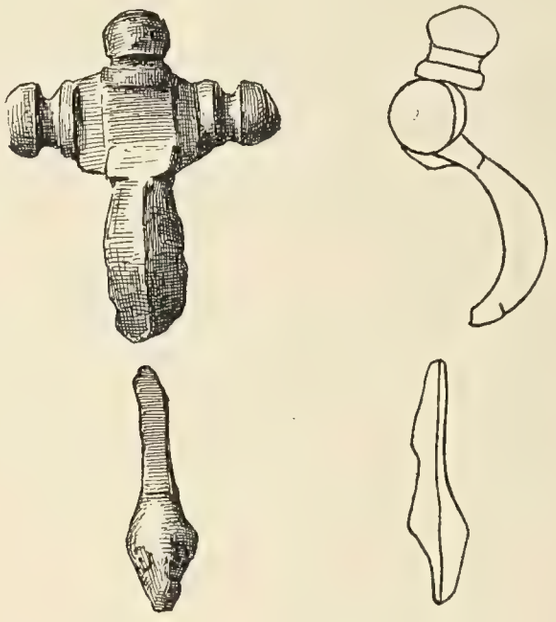

Fig. 376. $^1/_1$. Spænde av bronse.

Fig. 373—377. Saker fundet i graven paa Øfsthus.

næver som hadde utgjort det indre gulv i graven. Paa planen fig. 364 er med et par undtagelser avsat de oldsaker som fandtes i graven. Midt for den nordre gavlvæg laa en saks og et bryne; litt over mot øst to spydspidser, en tveegget fig. 365, og en med mothaker som var meget ødelagt. Spydspidsene laa slik at deres staker maa ha ligget ind gjennem graven langs med østre langvæg. Like indenfor spydspidsene fandtes et glasbæger (fig. 366) som har været slaat i stykker og repareret med en paanaglet

bronseplate. Midt inde i den nordre del av graven laa en pinset av sølv (fig. 367) og i omtrent samme høide men over mot vestre langvæg en guldfingerring (fig. 368). En skjoldbule (fig. 369) og en mindre spydspids (fig. 370) laa omtrent ved den dødes føtter, mens vi ved gravens søndre ende har to lerkar (fig. 371 og 372), rester av et trækar med harpikstætning og jernhadde, av et skrin med jernhanker, to haandsnellehjul (fig. 373 og 374) og en vævske (fig. 375). Av saker som ikke er indtegnet i planen nævnes en remspænde av jern og en korsformet bronsespænde (fig. 376) som laa tæt ved lerkarret 12 paa plantegningen; to smaa sølvknapper, en liten sølvbøile og en jernnaal laa like ved pinsetten (14 paa planen); endelig ved utvaskning av mulden et delvis forgyldt sølvornament (fig. 377) og to smaa sølvstifter. — Med hensyn til sakenes plads i graven er det særlig paafaldende at skjoldets haandtakbeslag fandtes i to fots avstand fra skjoldbulen (nr. 4 og 9 paa planen fig. 364).

Det merkelige ved denne grav er at vi har utstyr for en mand og en kvinde i samme kiste. Spyd og skjoldbule er mandssaker like saa sikkert som at vævske og haandsnelle bare hører hjemme i kvindegravene; det kan ikke være nogen tvil om at det er en dobbelt begravelse vi har for os. Forøvrig er graven regulær nok; den er orienteret med hodet mot nord; redskaper og kar har sin plads ved gravens fotende, aldeles som vi har set i flere av de graver der er beskrevet i det foregaaende. Men som dobbeltgrav er den en stor sjeldenhet.[1]) Dobbeltgravene staar paa en maate i samme stilling som de eiendommelige delte gravkammere jeg netop har omtalt. Det er undtagelser blandt de graver vi kjender fra denne tid, men ikke tilfældigheter; i begge tilfælde kan vi søke forbilledet for gravformen i den yngre romerske tid. Med hensyn til dobbeltgravene finder vi det nok ikke paa Vestlandet, men dog i Norge, nemlig i Sætrangfundet paa Ringerike, en særdeles rikt utstyret grav av samme gruppe som Avaldsnesfundet. I samme grav fandtes her sverd, spyd og skjold samt bl. a. næsten tusen perler, altsaa mands- og kvindesaker sammen. Vi har dermed igjen et forhold ved de rike skeletgraver fra folkevandringstiden som viser en direkte fortsættelse av de „halvromerske“ graver i den foregaaende tid.

Derimot blir dobbeltgraver for mand og kvinde aldrig et særlig fremtrædende led i gravskikken. De eksempler som kjendes er neppe flere end at de kan forklares ved et tilfældig sammentræf av begge egtefællers død, og det er dertil ved disse graver vanskelig at avgjøre aldeles sikkert om de to personer ogsaa virkelig er begravet helt samtidig. En stor gravkiste som de vi her har at gjøre med, kan aapnes igjen for en senere begravelse, og hvis dette har været gjort med omhu kan det nu vanskelig paavises

[1]) Det eneste nær tilsvarende fund som er ordentlig oplyst er B. 4414, Vemmestad, Lyngdal pgd., Lister, Ab. 1886, s. 67. Graven blev undersøkt av Alex. Salvesen. Haug med gravkammer 3.30 m. langt, 0.94 bredt og 0.79 dypt, længderetning n.—s.; kisten var dækket med heller og utforet med næver; paa bunden var rester av en bjørnehud. Lorange slutter sin beskrivelse av graven slik: „Efter oldsakenes art og plads i graven maa denne efter al rimelighet ha omsluttet to lik, en mand langs den vestre langvæg med hodet mot nord og en kvinde langs den østre langvæg med hodet mot syd. Begge har været paaklædte og med belte om livet. Manden har desuten hat fuldstændig krigsrustning: sverd ved venstre side, to spyd i høire arm og skjold ved føttene. Ved mandens hode hadde desuten været nedsat to trækar og i det ene av disse et høit glasbæger. Beltestenen, kammen og pinsetten har ogsaa hørt ham til. Kvinden har været tarveligere utstyret: med saks og haandten, dog med guldring paa fingeren, likesom det ved hendes hode var nedsat to urner.“ — Det skal tilføies at det efter den beskrivelse som foreligger neppe er helt sikkert at kvinden i graven har ligget med hodet mot syd, og at forøvrig en del enkeltheter nu kan opfattes anderledes end for 25 aar siden. Men som helhet er det ikke tvil om at vi her har en fuldt sikker dobbeltgrav. — Se videre Undset: Norske oldsager i fremmede muséer, s. 12, et mere uregelmæssig arrangement, idet kvinden skal ha ligget ved mandens føtter. — E. Vedel, B. O. s 171 og 172, har git to samtidige dobbeltgraver fra Bornholm (Melsted 2 og 3). — I en del andre norske fund kunde det efter oldsakene være grund til at tænke paa slike dobbeltgraver; jeg har sammenstillet disse i „Traces of the Custom of „Suttee“ in Norway during the Viking Age“, Saga Book of the Viking Club. vol. VI, s. 185, note 2 og 3. Jeg bør forøvrig gjøre opmerksom paa at jeg i den avhandling har begaat den feil at omtale fundene fra Øfsthus og Vemmestad som fuldstændig ens i gravens indretning; som det fremgaar av det som ovenfor er oplyst er saa ikke tilfælde, og jeg skylder hr. I. Ross min tak fordi han velvillig har gjort mig opmerksom paa feiltagelsen. — Foruten de der omtalte har dr. A. W. Brøgger gjort mig opmerksom paa et ældre fund, Stav. mus. 306—311, Ab. 1878, s. 303, fra Abeland, Helleland pgd., Dalene. — Merkelige overensstemmelser med disse vestlandske dobbeltgraver, baade i anlæg og utstyr, viser et gravfund fra Teterow i Meklenburg, som forøvrig hittil staar temmelig isoleret i Nordtyskland. Se Robert Beltz: Ein Grabfund der Völkerwanderungszeit von Teterow in Mecklenburg. Prähist. Zeitschr. I, s. 379.

ved utgravningen. Ved Byrkjefundet ovenfor har vi set et eksempel paa tre suksessive begravelser i samme gravkiste, idet forholdene der var sjelden tydelige ene og alene fordi den ene av de tre var en brandgrav. Det er allikevel mest sandsynlig at vi i enkelte tilfælde, som i fundet fra Øfsthus, har to samtidige begravelser i en kiste.

Den gruppe graver vi hermed har gjennemgaat, de ubrændte graver fra 5te og 6te aarh., hører til de rikeste og merkeligste fortidsminder i Norge. Efter planen i nærværende arbeide er det her bare tat hensyn til de egentlig vestlandske fund, og av disse er bare et litet utvalg omtalt mere utførlig; men som arkeologisk gruppe har disse graver en videre utbredelse i Norge end til landet mellem Søndmør og Lister. De gaar østover til Mandal, Nedenes og Bratsberg, og er rikelig representeret i Jarlsberg og Larviks amt.[1]) Men dermed stanser de ogsaa i det væsentlige mot øst. Hverken paa østsiden av Kristianiafjorden eller i de store oplandsdistrikter spiller disse graver nogen iøinefaldende rolle, og de kommer her i antal og rigdom ikke paa langt nær op mot gravene fra Jarlsberg og vestover. Derimot kan deres utbredelse følges nordover langs kysten fra Vestlandet, til Romsdalen, det Trondhjemske og Nordland,[2]) skjønt heller ikke nordover i saadan mængde og med saa gjennemgaaende rikt utstyr som paa Vestlandet.

Som samlet gruppe betragtet har altsaa denne gravform i Norge sit tyngdepunkt mot vest og naar ikke landets østgrænse; de mangler ogsaa i Sverige likesom i Danmark, men gjenfindes i Vesteuropa overalt hvor folkevandringstidens germaner har sat sig fast i nyt land, i Vesttyskland, paa Frankrigs merovingiske gravfelter og i det angelsaksiske England. Det er vistnok betydelige forskjelligheter mellem de norske og de vesteuropæiske graver; de store gravhauger av jord og sten, de anselige stenbyggete gravkammere er mere barbariske træk som ikke fik indpas hos de sydligere germaner; men ogsaa hos os er jo stenkisten ofte erstattet med en grav skaaret ned i auren under haugen uten at dette forøvrig gjør nogen forskjel i gravskikken;[3]) og denne form kommer de vestgermanske graver meget nær. Det er tidligere noksom fremhævet at denne gravskik har sin oprindelse i den yngre romerske tid, og forholdet er det samme om vi tænker paa de norske eller de vesteuropæiske graver. Skikken er som vi har set, først utviklet blandt de utvandrete germanske folk som hadde de intimeste forbindelser med den klassiske kultur, og ganske særlig i sin tidlige form er disse store skeletgraver opfyldt av romersk importgods, glasser, bronsekar, speil, spillebrikker o. s. v. Ved en tilbakegaaende vandring, de sydlige germaners store træk mot vest og nord, blir gravskikken ført baade til Norden og til Vesteuropa; den faar fuldt fotfæste i visse strøk av Danmark, optræder sporadisk i Sverige og noget oftere i Norge. I Sverige og Danmark forsvinder den igjen, sikkert fordi de indvandrere som bar skikken blev assimileret med den hjemmehørende befolkning og opgav sit særpræg eftersom folkebevægelsens sentrum forskjøv sig videre mot vest. I Norge gaar det

[1]) Som eksempler kan nævnes, fra Mandal fundene fra Fuskeland og Holmegaard i Holme pgd., C. 4045—54, Ab. 1867, s. 42, og C. 2646—80, Nicolaysen: N. Forn. s. 271, Rygh fig. 194, 361 og 382. — O. Rygh: Undersøgelser paa en gravplads fra ældre jernalder i Holme sogn ved Mandal, Ab. 1878, s. 170. Fra Nedenes flere av gravene paa Vik i Fjære, C. 7072—82 og 7354—57; C. 7358—68, se N. Nicolaysen: Udgravninger i Fjære 1875, Ab. 1875, s. 210 ff.; et stort fund fra Vestre Østerhus, Homedal pgd., C. 7748—55, Ab. 1876, s. 71. Fra Bratsberg en pragtfuld grav paa Søtvet, Solum pgd., C. 9440—49 og 9811, Ab. 1879, s. 184. Fra Jarlsberg og Larviks amt har vi bl. a. de kjendte store fund fra Roligheden, Hedrum pgd. (C 14338—50 og 14589—90, Ab. 1888, s. 144 ff.), fra Tveitane, Brunlanes pgd. (C. 11220—36 og 11237—41, Ab. 1882, s 173 ff.), fra Eidsten i samme prestegjeld (C. 19231—40, Ab. 1898, s. 88 ff.) og fra Nordre Ramsum i Stokke pgd. (C. 5998—6006, N. Nicolaysen: Udgravninger i Ske sogn i 1872, Ab. 1872, s. 112). Som typiske for de mindre rike graver har vi en liten række fund fra Gjone, Hedrum pgd, C. 20164—66, Ab. 1902, s. 343 ff. — Jeg har nævnt en del eksempler jeg har ved haanden; allerede pladshensynet utelukker tanken paa at gi noget i retning av fuldstændigere fundlister fra disse distrikter.

[2]) Jeg har ikke selv fuldstændig oversigt over det nordenfjeldske materiale og kan bare nævne enkelte fund som C. 6790—92, Sæterbø, Gryten pgd., Romsdalen, Ab. 1874, s. 64; Dalum, Sparbuen pgd., Nordre Trondhjems amt, C. 4816—28, Ab. 1868, s. 120 ff., Rygh fig. 259; Offersø, Lødingen pgd., Nordland, C. 8361—68, Ab. 1877, s. 26 ff., Rygh fig. 260.

[3]) Ved flere av de største fund i Jarlsberg som Roligheden, Hedrum og Tveitane i Brunlanes; det var likeledes gjennemgaaende ved Holmefundene i Mandal.

omvendt; der blev det den indvandrete fremmete skik som i det væsentlige satte sit præg paa landet fra Jarlsberg og vestover langs kysten helt op til de nordlige landsdeler. Det har dog ogsaa her været en viss vekselvirkning; den hjemlige skik har fastholdt enkelte ældre træk som overføres til den nye, som i gravens orientering og i de store hauger som fremdeles altid reises over gravene.

Stort set staar altsaa de rike graver fra 5te og 6te aarh. i Norge isoleret i Norden, men med nære tilknytninger til de samtidige graver i Vesteuropa. De bør da begge steder betragtes ut fra samme forutsætninger. Det er par excellence den gravskik som blev dannet hos de vandrende germanske folk og som ogsaa blev fastholdt hos disse folk da de slog sig ned i nye hjem. Dette maa gjælde Norge like saa vel som Frankrik og England. Efter dette maa det meste av Norges kyster i løpet av 4de aarh. ha været besat av nordgaaende folkevandringsflokker i saavidt stor utstrækning at disse folk har kunnet paatrykke hele gravskikken sit præg for den nærmest følgende periode. Og denne slutning som her er gjort alene ut fra gravskikken kan ogsaa støttes ut fra andre forhold, som ved de mange vesteuropæiske importsaker vi har i Norge — og særlig paa Vestlandet — fra 5te og 6te aarh., de mere bestemte beviser for en direkte forbindelse med det angelsaksiske England,[1]) og ved den særlig almindelige bruk av de ældre runer paa strækningen fra Vestfold vestover og nordover i motsætning til den sparsomme forekomst av runer i det sydøstlige Norge. Den særlig almindelige bruk av runene i denne tid er i og for sig et træk som tyder paa direkte tradition fra folkevandringsflokker.[2]) Arkeologisk maa i 5te og 6te aarh. de norske kyststrøk sættes i den nøieste forbindelse med de vesteuropæiske folkevandringsriker; men det er naturligvis inden denne kulturkreds meget dyptgaaende forskjelligheter, et stort skridt fra Norge til det angelsaksiske England, men et like stort fra Mellemengland til det merovingiske Frankrik. — Det her foreliggende arbeide gir ikke anledning til at gaa videre ind paa disse spørsmaal; opgaven medfører her kun at gjøre rede for selve gravskikkens stilling.

De ubrændte graver fra 7de og 8de aarh. De rike og karakteristiske skeletgraver som vi netop har gjort bekjendtskap med, fører os ned til begyndelsen av 7de aarh. og det har, som det alt er nævnt i indledningen til dette avsnit, været en del vanskeligheter ved at knytte forbindelsen herfra over til vikingetiden. Jeg har ogsaa i forbindelse med brandgravene omtalt, at vanskeligheten først og fremst skriver sig fra at vi i denne tid, i jernalderens 7de periode efter Montelius, maa regne med graver under flat mark eller under ganske lave hauger, som det er vanskelig at faa tak paa ved de systematiske undersøkelser. Ogsaa naar det gjælder de ubrændte graver er det derfor et tilfældig og ufuldstændig materiale vi har at arbeide med.

Jeg skal begynde med et betydelig men desværre daarlig oplyst fund, som imidlertid har den fordel at det gir et godt holdepunkt for tidsbestemmelsen, nemlig fundet fra en haug paa Hovland i Ullensvang, Hardanger.[3]) Fundet blev gjort i en større haug som tidligere var skadet; den var bygget av sten blandet med jord. I haugen fandtes et langstrakt muret gravkammer med længderetning ø.—v. og oldsaker paa to steder i haugen, begge steder paa omtrent 1 m. dybde og i 4 m. avstand fra hverandre; desuten omtales rester av et hesteskelet. Men det er ikke bestemt oplyst om i det hele nogen av oldsakene laa i gravkammeret. Det vi har at gaa ut fra er altsaa at oldsakene er fundet paa to steder i samme haug,

[1]) Schetelig: Cruciform Brooches, s. 112—114.

[2]) Professor Magnus Olsen har velvillig meddelt mig at det fra runologisk hold kan anføres adskillig til støtte for denne opfatning. „Fra det sydøstlige Norge har vi først to runeindskrifter som maa regnes til de allerældste, Stabu og Hov, Sophus Bugge: Norges indskrifter med de ældre runer, I, nr. 34 og 35. Disse er vidnesbyrd om runenes bruk i denne landsdel i yngre romersk tid. Dernæst kommer Tunestenen fra ca. 500, som i runologisk henseende viser adskillige likheter med en omtrent samtidig vermlandsk runesten likesom sydøstlandet i mangelen av folkevandringsgraver viser overensstemmelse med Sverige. Først fra en noget senere tid er saa Fonnaasspændens indskrift og By-indskriften; Einang-stenen i Valdres findes jo paa gammel vestlandsk grund. — Fra 5te og 6te aarh. av da runeskriften blir saa almindelig brukt paa strækningen fra Vestfold, eller endda mere utpræget fra Lister og vestover, har man altsaa ytterst faa i det sydøstlige Norge; det eneste eksempel fra ca. 500, Tunestenen, har forbindelse østover; se Sophus Bugge, l. c. s. 39 f.

[3]) B. 4719. Hovland, Ullensvang pgd., Hardanger. Ab. 1890, s. 126 ff.

Fig. 384. 1/2. Jerncelt.

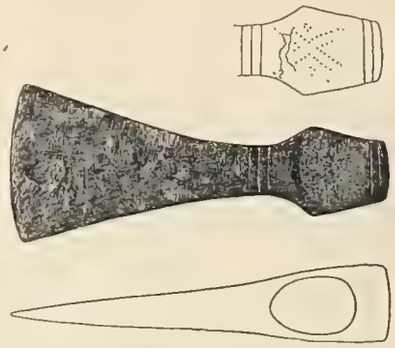

Fig. 380. 1/4. Øks.

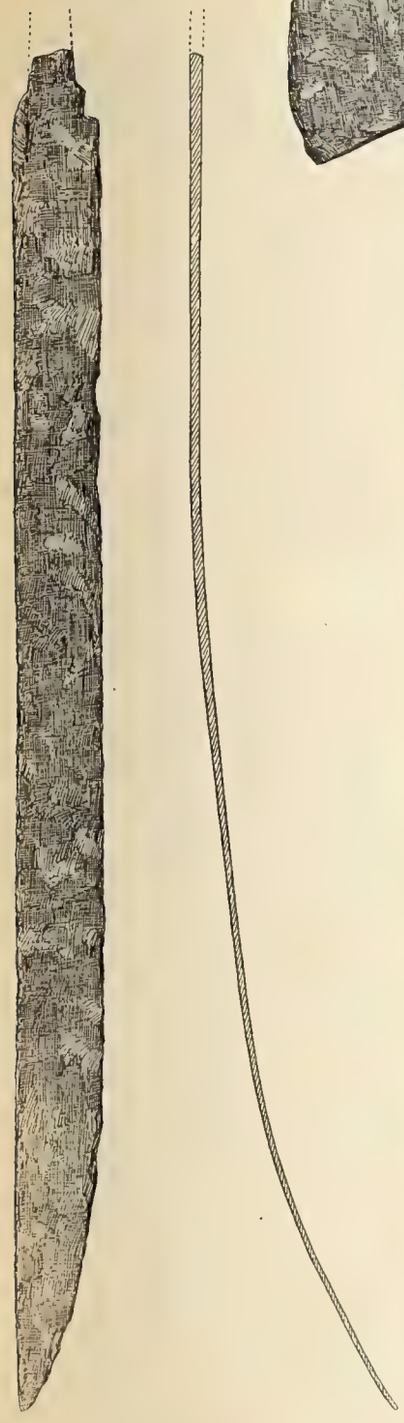

Fig. 378—379. 1/4. Eneggete sverd.

Fig. 385. 1/2. Sigd.

Fig. 381—383. 1/2. Kniver.

Fig. 378—385. Saker fundet i brandgraven, Hovland, Ullensvang.

Fig. 387. 1/4. Vævske.

Fig. 386. 1/2. Pilespidser.

Fig. 386—387. Saker fundet i brandgraven, Hovland, Ullensvang.

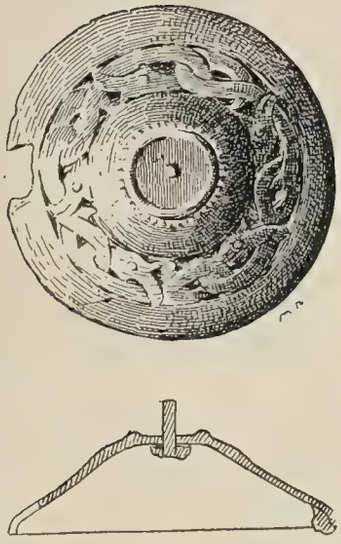

Fig. 391. 1/1. Bronsespænde fra en av gravene, Hovland, Ullensvang.

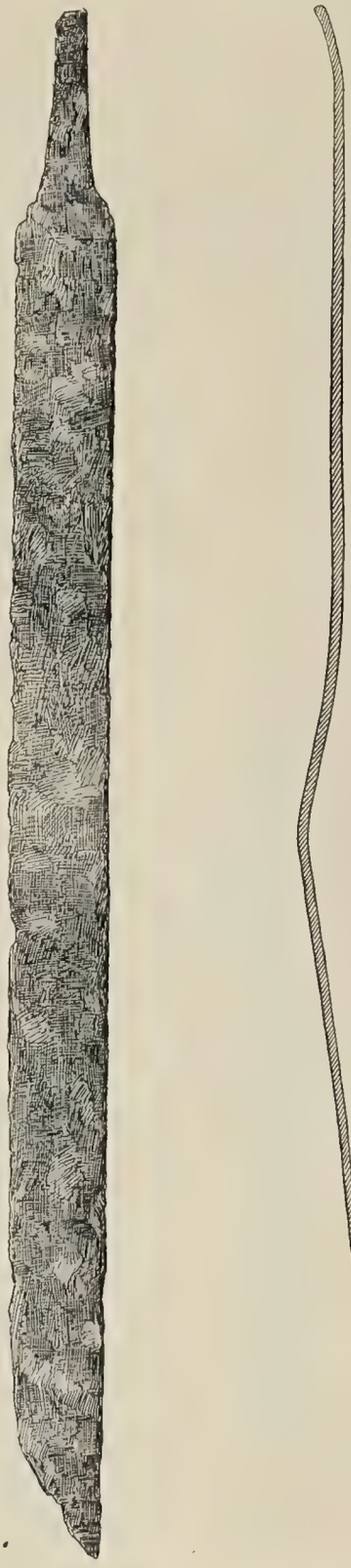

Fig. 388. 1/4. Enegget sverd.

Fig. 390. 1/4. Vævske.

Fig. 388—390. Saker fundet i skeletgraven, Hovland, Ullensvang.

Fig. 389. 1/4. Skjoldbule.

og da en del av dem viser tydelige merker av at ha været i brand, de andre ikke, kan de for de flestes vedkommende sikkert fordeles paa de to graver som det er tale om.

Den ene var en brandgrav utstyret med to eneggete sverd (fig. 378 og 379), en vakker og vel bevaret øks med ornamenter (fig. 380), tre kniver (fig. 381—383), en jerncelt (fig. 384), en sigd (fig. 385), to pilespidser (fig. 386), brudstykker av en saks og en vævske (fig. 387) og et par ubestemmelige jernstykker. Vi har en grav som med hensyn til utstyret har meget tilfælles med en brandgrav fra Nordfjord, der alt er beskrevet i det foregaaende (s. 104 fig. 241—250), dog bl. a. med den forskjel at gravgodset i det foreliggende fund tyder paa en dobbelt begravelse, mand og kvinde i fælles grav; vaabnene tilhører mandens utstyr, vævskeen kvindens. — Den anden grav i haugen paa Hovland var en skeletgrav og indeholdt følgende oldsaker: To eneggete sverd, hvorav det ene er fuldstændig bevaret (fig. 388), to pilespidser i det hele av samme form som fig. 386 men meget forrustet, to skjoldbuler hvorav bare den ene er nogenlunde hel (fig. 389), to vævskeer av samme form (den ene avbildet fig. 390) og en del forrustete brudstykker av jern, deriblandt sandsynligvis rester av en stekepande og en jernhank til en kjedel. — Endelig nogen faa ting som hører til en av de to graver uten at man sikkert kan si til hvilken, nemlig en rund spænde av bronse (fig. 391), et simpelt haandsnellehjul av sten, stykker av to kar av klebersten og en kljaasten.

Den runde spænde fig. 391 er en type som tilhører den sidste halvdel av folkevandringstiden, og selv om typen ikke var dateret vilde ornamentene, av Salins stil II, være nok til at vise at den skriver sig fra denne tid.[1]) Den ene av gravene er altsaa datert ved spænden og da oldsakene i begge gravene er fuldstændig ensartet, gjælder denne tidsbestemmelse i virkeligheten for begge to. Det vigtige forhold som her skal fastslaas ved hjælp av fundet fra Hovland er da hvilke typer av oldsakene som kjendetegner gravene fra 7de og 8de aarh. paa Vestlandet. Det er da først og fremst de eneggete sverd med lang bred tange uten hjalt og knap (Rygh fig. 496—500) — lignende sverd med hjalt og knap kan dog forekomme, fig. 397 — smale tykke økser der stundom har ornamenter som ved fig. 245 og 380; sammen med disse forekommer i andre fund svære, brede spydspidser av en egen form (fig. 244 og 393) og sjeldnere former av skjoldbulen (fig. 246 og 398) som nu ikke mere har haandtakbeslag av jern. Disse vaabenformer findes aldrig sammen med ting som sikkert tilhører vikingetiden; de andre ting derimot har alt nu i det væsentlige samme form som de beholder i vikingetiden, mens de gjennemgaaende skiller sig bestemt fra de typer vi har fra den tidligere del av folkevandringstiden. Det er særlig to forhold som gjør at fundene fra denne tid og vikingetiden som helhet har et ganske andet præg end materialet fra den ældre del av jernalderen, nemlig

Fig. 393. 1/4 Spydspids.

Fig. 394. 1/2. Hammer.

Fig. 392. 1/4. Enegget sverd.

Fig. 392—394. Gravfund fra Stryn, Nordfjord.

[1]) Typens datering er særlig omtalt av Th. Petersen, Ab. 1904, s. 211—212.

de mange jernsaker som gjennemgaaende utgjør hovedmængden av oldsaker i fundene, og den fuldstændige mangel paa lerkar. Istedenfor lerkarrene kommer nu kjedler av sammenklinkete jernplater og gryter av klebersten. Dette som jo i og for sig er et betydelig praktisk fremskridt, idet man nu fik baade større og solidere kar end tidligere, medfører at den gamle keramiske industri forsvinder fra denne tid. De spandformete lerkar gaar vistnok noget ned i 7de aarh. men de er ogsaa de yngste som kjendes. — Av andre forandringer i gravgodset kan det nævnes at glasbægere ikke mere forekommer skjønt de igjen viser sig i enkelte kvindegraver fra vikingetiden; i kvindegravene ophører ogsaa de ældre typer av bøilespænder og erstattes med nye former, særlig de runde og ovale. Mange og vakre perler for en stor del av mosaik er ogsaa et træk som bør nævnes ved kvindegravene fra denne tid.[1])

Skjønt fundmaterialet fra denne tid endda er temmelig ufuldstændig, bør det allikevel alt nu pekes paa en eiendommelig forskjel mellem brandgravene og de ubrændte graver. Blandt de brandgraver som eksempelvis er nævnt i det foregaaende er det forholdsvis mange hvor vi møter et rikere utstyr av redskaper og verktøi. Jeg har fremhævet at dette er et eiendommelig nyt træk i gravskikken, et træk som staar i forbindelse med andre forandringer av brandgravene. Noget tilsvarende finder vi ikke ved skeletgravene fra samme tid; de fleste av de ubrændte graver er fattige mandsgraver utstyret med nogen faa vaabenstykker — omtrent altid det eneggete sverd og den svære spydspids — og desuten en kniv, en sigd eller en liten hammer, men aldrig det fulde utstyr av akerbruksredskaper og forskjellig verktøi som er saa typisk til stede f. eks i brandgraven paa Myklebostad (s. 104). Av kvindegravene er for faa kjendt til at vi kan se om den samme forskjel har gjort sig gjældende ved dem, men det sandsynlige er jo at saa har været tilfælde. Fundene er i det hele endda saa faa og tilfældige at den her omtalte forskjel mellem brandgravene og skeletgravene ikke kan fastslaas som en sikker kjendsgjerning, men jeg vil dog antyde hvordan den kan ses i forbindelse med den forutgaaende utvikling. Det er tidligere nævnt at skeletgravene fra folkevandringstiden viser en fæstnet og sikker type bygget paa traditionen fra den yngre romerske tid, mens brandgravene staar i en overgangstid og følgelig viser vaklende og skiftende skik i anlægget; det er da meget logisk at skeletgravene fremdeles viser den mere konservative form i de to sidste aarhundreder av perioden, og at det er ved brandgravene de nye træk først faar indpas. Jeg kommer senere tilbake til dette spørsmaal og vi skal i det følgende ogsaa se at den nye skik, at lægge redskaper og verktøi i graven, i vikingetiden ogsaa faar betydelig indflydelse paa de ubrændte graver.

I forbindelse med Døsenfundene har jeg alt i det foregaaende omtalt et par simple mandsgraver fra denne tid og et tredje eksempel skal tilføies her, nemlig et fund fra Stryn i Nordfjord[2]) som i det hele er godt og paalidelig beskrevet selv om det ikke er kommet for dagen ved en fagmæssig utgravning. Det er et enegget sverd (fig. 392), en bred spydspids (fig. 393) og en liten hammer (fig. 394). Sakene laa omtrent 35 cm. dypt under flat mark og var dækket av en liten stendynge paa 1 m. bredde og henimot 2 m. længde, altsaa av omtrent samme utstrækning som graven maa ha hat. Sverdet og spydet laa paralelt med et mellemrum av omtrent 45 cm. Der hvor sakene laa var auren sort, mens den overalt omkring var rød, og den sorte aur viste en avlang firkantet flate. Det fandtes ikke spor av ben og heller ikke kul. Vi har altsaa en meget enkelt indrettet og fattig utstyret mandsgrav av ganske samme art som de to der er omtalt tidligere. Orienteringen av graven i Stryn er ikke kjendt; i de to andre var den henholdsvis ø.—v. og nø.—sv.[3])

[1]) Om spændene se Oldtiden 1910, II, s. 88 ff. og 98. For glasperlene kan henvises til fund som B. 4969, Fure, Askevold pgd., Søndfjord, Ab. 1893, s. 146, B. 5704 (1903: 7), Midbust, Stranden pgd., Søndmør, B. M. Aarb. 1903, nr. 14, s. 1 ff. og B. 6232 I, Grindheim, Etne pgd,, Søndhordland, B. M. Aarb. 1909, nr. 14, s. 27. — Cf. et udmerket fund fra Namdalen utgravet av Th. Petersen og beskrevet Ab. 1905, s. 366 ff.

[2]) B. 6167. Lunde, Stryn pgd., Nordfjord. B. M. Aarb. 1908, nr. 3, s. 42. Fundberetningen skyldes lensmand A. Lund som ved sin interesse og skjønsomhet har gjort den vestlandske oldforskning flere værdifulde tjenester.

[3]) Foruten de fund som alt er nævnt kan jeg gi en del eksempler paa slike mandsgraver. B. 2716, Austvold, Høiland pgd., Jæderen, Lorange: N. Olds. i B. M. s. 139. — B. 2643—45, Hogganvik, Vikedal pgd, Ryfylke, Lorange l. c. s. 142. — Stav. mus. 2051—54, Eik, Nerstrand pgd., Ryfylke, Ab. 1898, s. 127. — B. 5065, Stangeland, Fjelberg pgd., Søndhordland, B. M. Aarb. 1894—95, nr. 6, s. 11. — B. 5069, Skjeldal, Etne pgd., Søndhordland, B. M. A. 1894—95, nr. 6, s. 11. — C. 3453,

Jeg skal endelig omtale en eiendommelig dobbeltgrav fra den senere del av folkevandringstiden.[1]) Graven fandtes under samme haug som den rike brandgrav, beskrevet s. 104, paa Myklebostad i Eid, Nordfjord. Graven var skaaret ned i faste auren under haugen, av uregelmæssig firkantet form; den

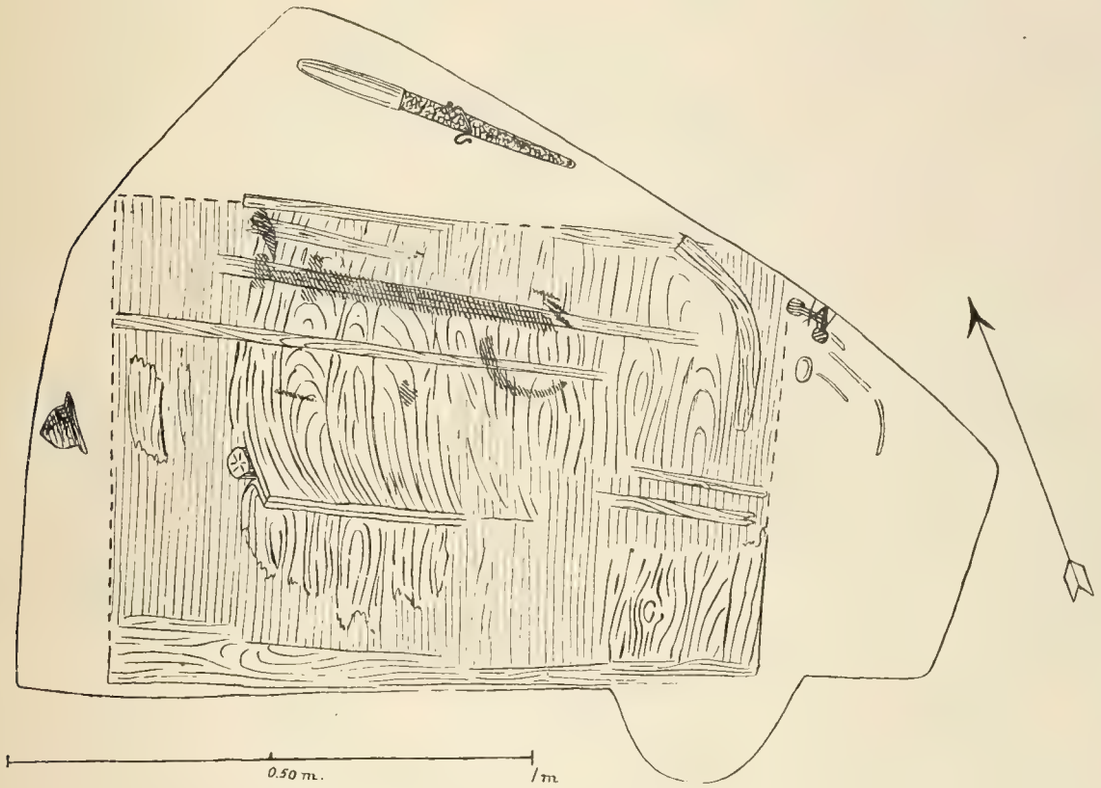

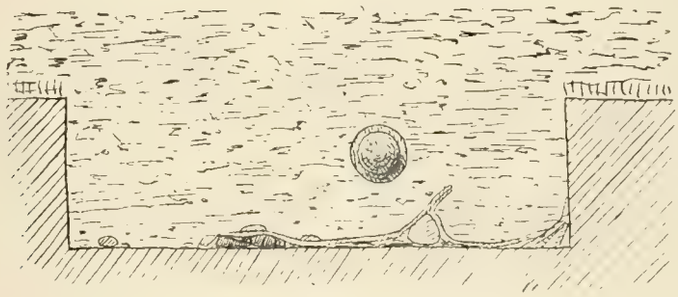

Fig. 395 og 396. Plan og snit av dobbeltgraven paa Myklebostad.
(Maalestokken gjælder bare fig. 395).

Berastøl, Ulvik pgd., Hardanger, Rygh fig. 499. — B. 4530, Vaage, Tysnes pgd., Søndhordland, Ab. 1888, s. 174. — B. 5840, Tjosaas, Vikør pgd., Hardanger, B. M. Aarb. 1903, nr. 14, s. 39. — B. 4154, Lirhus, Voss, Ab. 1882, s. 118. — B. 5866, Kleive, Hyllestad pgd., Sogn, B. M. Aarb. 1904, nr. 12, s. 9. — B. 5746 (1902: 83), Kirkeide, Stryn pgd., Nordfjord, B. M. Aarb. 1903, nr. 3, s. 14. — B. 4408, Aasheim, Stryn pgd., Nordfjord, Ab. 1886, s. 66. — B. 5497, Runde, Herø pgd, Søngmør, B. M. Aarb. 1904, nr. 6, s. 18. — B. 6513, Stette, Skodje pgd., Søndmør. Ikke publiseret. — C. 5627—29, Gjorva, Sunnelven pgd., Søndmør, Ab. 1871, s. 90. — En enkelt spydspids av Vendeltypen tør vel ogsaa regnes med ved disse gravfund, skjønt aldeles ingen fundberetning foreligger, B. 4569, Lyngdal sogn ved Farsund, Ab. 1889, s. 67. — Nogen kvindegraver er nævnt s. 164, note 2.

[1]) B. 5807. Myklebostad, Eid pgd., Nordfjord. B. M. Aarb. 1903, nr. 14, s. 18, og B. M. Aarb. 1905, nr. 7, s. 16.

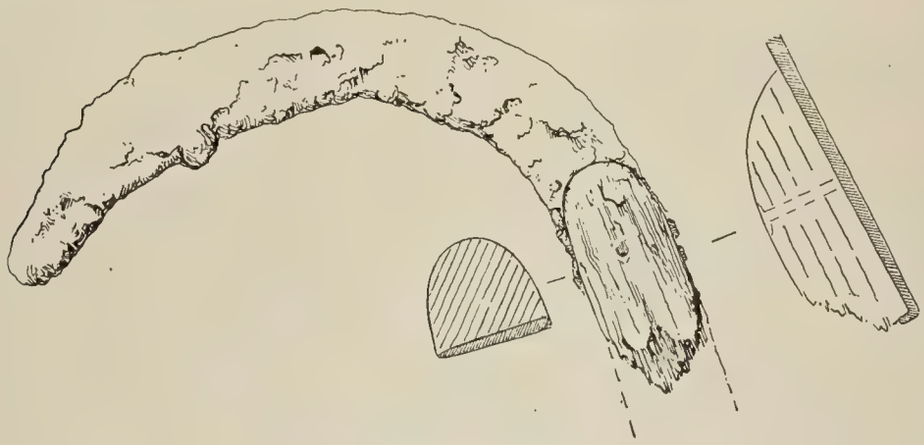

Fig. 400. 1/2. Sigd.

Fig. 399. 1/2. Pilespidser.

Fig. 393. 1/4. Sverd.

Fig. 402. 1/5. Vævske.

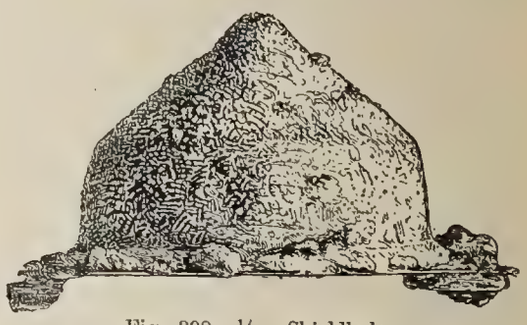

Fig 398. 1/2. Skjoldbule.

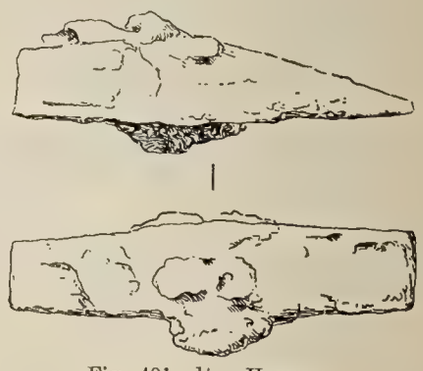

Fig. 401. 1/2. Hammer.

Fig. 403. 1/2. Skrinhank av jern.

Fig. 397—403. Saker fundet i dobbeltgraven paa Myklebostad.

maalte 1.30 m. i retning ø.—v., 1.50 m. n.—s. Længdeaksen var omtrentlig nv.—sø; se plan og snit fig. 395 og 396. Fylden inde i graven var løs og muldblandet, ganske forskjellig fra auren omkring. Dybden var gjennemsnitlig 0.40 m. dog med undtagelse av det smale sydøstre parti, som var grundere, ved gravens ende paa denne kant knapt 20 cm. dypt. Gravens langsider var skaaret litt utoverheldende. Over den største del av gravens bund fandtes betydelige rester av træ, men for det meste aldeles opløst og ødelagt. Paa planen fig. 395 er avmerket og skrafferet hele det omraade hvor det kunde ses det hadde været træ, og likeledes er i tegningen antydet hvilke partier av trælaget endda var saa nogenlunde bevaret at det var mulig at faa et begrep om hvad dette træ hadde været. Paa nordre og søndre side fandtes rester av bord som laa paralelt med gravens længderetning og i rummet mellem sidene var det tynde bretter lagt paa tvers av de første fra hver side ind mot midten. Langs den linje hvor brettenes ender møtes midt i graven, var de sammenstøtende kanter skutt op ved jordens tryk; herav følger at brettenes sammenlagte længde har været større end bredden av det rum de har dækket (se snittet fig. 396). Disse bretter maa være restene av gravens tak, da de nu laa som et dække over alle oldsakene i denne del av graven, og dette tak har altsaa skutt op i et møne. Under brettene laa ogsaa langs gravens midte en stok, 10—15 cm. tyk, som baade efter sin plads og sin størrelse maa være den aas som har baaret mønet. Ovenpaa takbrættene saas det flere steder nord for mønet tydelige stykker av to flate langsgaaende lister med plan underside og hvælvet overside, omtrent 10 cm. brede. Syd for mønet kunde de ikke iagttas da træet her var mere ødelagt. Disse lister maa ha tjent til at sammenholde takbordene, som altsaa har utgjort hele lemmer. Av gavlvæggene kunde det ikke paavises bestemte rester og heller ikke kunde det avgjøres hvordan mønsaasens ender har været understøttet. Saa meget er imidlertid sikkert at det i graven har været en kiste av træ hvis langsider har bestaat av langsgaaende bord, mens taket var lemmer av tvergaaende bord som fra hver side hævet sig til et møne, baaret av en solid aas. Kistens oprindelige høide kan ikke bestemmes; men det er rimelig at væggens høide har svaret til dybden i graven. — Men det er fremdeles mange gaadefulde forhold ved denne grav. Som det ses av planen fig. 395 har kisten ikke utfyldt hele graven, og baade dette og gravens paafaldende uregelmæssige form maa søkes forklaret ved hjælp av oldsakene og deres fordeling i og utenfor gravkisten.

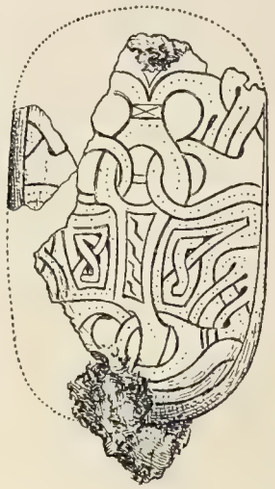

Fig. 404. $^1/_1$. Bronsespænde. Fundet i dobbeltgraven paa Myklebostad.

Indenfor trækistens omraade fandtes et sverd (fig. 397), fire smaa pilespidser (fig. 399), en hammer (fig. 401) og en sigd (fig. 400), samt et stykke flint og et bryne. Alle disse ting laa paa bunden av graven og var dækket av de sammensunkne rester av taket. Utenfor kammerets gavl mot vest stod en skjoldbule (fig. 398) 18 cm. over gravens bund og i saadan stilling at man kan slutte at skjoldet har været sat ned her, lænet mot kistens vestre gavl.[1]) Utenfor trækistens omraade, i den nordre og østre del av graven, fandtes en vævske (fig. 402), brudstykker av et par linhekler av samme form som fig. 496 (se ogsaa Gustafson, Norges oldtid fig. 472), en skrinhank av jern (fig. 403), en kniv med træskaft, en liten oval bronsespænde (fig. 404) og en liten sylinderformet perle av glasmosaik. Bronsespænden har megen interesse for dateringen; den er av ganske tynd bronse og prydet med et graveret ornament som danner en dyrefigur. I typologisk henseende er den tidligere end de to spænder fig. 147, 148 foran. Sammenholder man spænden med de andre oldsaker i graver, særlig skjoldbulen og vævskeen, vil det være naturlig at datere dette fund til det 7de aarh.

Efter oldsakene er det klart at det i denne grav er begravet to personer, idet alle de saker som fandtes inde i trækisten og likesaa skjoldbulen maa ha tilhørt en mand, mens de ting som laa utenfor

[1]) Av bulens plads kan det dog ikke sluttes noget bestemt om skjoldplatens størrelse, da den sikkert er gledet litt nedover efterat brettet var fortæret. Av smaa trærester som er fastrustet langs kanten av bulen kan man se at brettet har været 0.7 cm. tykt, og at det har været flatt skjønt bulens rand er litt skraa.

kisten likesaa sikkert maa ha tilhørt en kvinde. Det er ogsaa utenfor al tvil, at begge likene har været begravet ubrændt, da ingen av oldsakene viste noget spor av brand og det heller ikke fandtes brændte ben. Det hele anlæg, gravens størrelse, trækisten o. s. v. viser jo ogsaa tydelig nok at vi har for os en ubrændt begravelse. At mand og kvinde er begravet i fælles grav er noget vi alt tidligere har set eksempler paa fra folkevandringstiden, men det som i dette tilfælde gjør forholdet mere paafaldende er gravens uregelmæssige form og den underlige fordeling av gravgodset; det synes ogsaa uforklarlig hvorledes likene av to voksne mennesker har kunnet faa plads i en saa liten grav. Mandens grav er jo ganske regelmæssig 'ordnet, men trækisten er paafaldende kort, bare litt over 1 m. med en bredde av 0.90 m. Det er nødvendig at anta at liket her har været begravet i sammenbøiet stilling. — Efter gravgodsets plads har kvindens lik ligget i det uregelmæssige rum av graven nord og øst for trækisten. I den sydøstre ende av graven kunde det ogsaa spores rester av ubrændte ben, som var for opløst til at bestemmes eller opbevares, men som nærmest saa ut som ribben. Netop her laa bronsespænden. Kvinden har altsaa ligget med hodet mot sydøst; vævskeen og skrinet har ligget ved hendes føtter. Ser man paa planen fig. 395, er det klart at kvinden ikke har kunnet begraves paa denne plads før mandens gravkiste var sunket sammen. Her ligger forklaringen paa alle de usedvanlige forhold i denne grav. Manden har været begravet først og hans grav er, som vi ser, ordentlig og regelmæssig anlagt. Senere har kvinden skullet lægges i samme grav, og man har da utvidet graven mot nord og øst saa meget som det netop trængtes; derved har graven faat den underlige uregelmæssige form, og vi forstaar ogsaa hvorfor kvinden ikke har faat plads inde i kisten. Nogen meget lang tid kan ikke være gaat mellem de to begravelser, da alle oldsakene fra vort synspunkt gjør indtryk av at være samtidige; men det utelukker naturligvis ikke at mellemtiden kan ha været ikke saa faa aar, ialfald saa lang at trækisten er sunket sammen. Denne grav maa da, som dobbeltgrav betragtet, nærmest sammenstilles med Byrkjefundet.[1])

Ubrændte baatgraver fra den senere del av folkevandringstiden er hittil ikke kjendt paa Vestlandet, men da vi blandt brandgravene fra denne tid har eksempler paa at et fartøi har været med paa baalet, er det ikke urimelig at ogsaa de ubrændte baatgraver vil vise sig at ha været i bruk allerede før vikingetiden.

Oversigt over gravskikken i folkevandringstiden. Ved overgangen fra folkevandringstiden til vikingetiden har vi igjen leilighet til at se at de arkeologiske perioder ikke i virkeligheten er adskilt ved paatagelige grænsemerker. Den periode vi netop har behandlet tar sin begyndelse i den nøieste tilslutning til det foregaaende kulturavsnit og dens slutning gaar like saa umerkelig over i vikingetiden, og man kan ikke i løpet av disse fire aarhundreder fremhæve noget enkelt bestemt tidspunkt som vendepunktet mellem de ældre og de nyere kulturforhold. Omtrent ved det 7de aarh.s begyndelse ser det ut til at en række av de gamle former forsvinder og mange nye ting kommer i bruk omtrent ved samme tid. Materialet fra det 7de aarh. er endda for knapt til at vi kan følge denne overgangstid i enkeltheter, men efter alt kan det antas at det har gaat gradvis for sig, og ialfald er det ganske sikkert saa med hensyn til gravskikken.

I den detaljerte fremstilling av gravformer i folkevandringstiden har jeg ogsaa paa forskjellige steder ført frem mere almindelige bemerkninger til belysning av de enkelte typer av graver som foreligger, men det vil allikevel være hensigtsmæssig tilslut at samle hele perioden i et kort overblik, og da begynde med at nævne de gravformer som i denne tid var i bruk over hele det nordiske omraade. I Danmark, med undtagelse av Bornholm, er graver fra denne tid overordentlig sjeldne;[2]) fra den tidligere del av

[1]) Et andet fund fra den senere del av folkevandringstiden kunde kanske ogsaa antyde en dobbelt grav med mand og kvinde, nemlig B. 2763—65, Hauge, Haus pgd., Nordhordland, Lorange: N. Olds. i B. M. s. 167. Som fundet foreligger er det et enegget sverd, en øks, 78 glasperler og 2 ravperler; gravgodset er neppe fuldstændig bevaret. Som fundberetning oplyses bare at sakene fandtes i en grusbakke uten spor av kiste og litt spredt; dette passer godt paa en ubrændt grav med fuldstændig opløst trækiste. Det nævnes ikke noget om en haug over graven.

[2]) C. Neergaard: Aarb. f. n. Oldk. 1892, s. 314; Sophus Müller: Vor Oldtid, s. 595.

perioden omtales en (eller to) urnegraver ved Horsens og en noget yngre brandgrav fra Hjørring amt (Neergaard s. 315). Likesaa nævnes simple urnegraver paa to gravpladser nord for Limfjorden, og paa de fyenske gravpladser som strækker sig ned i denne tid, har man talrike brandgraver uten gravgods, hvor dog urnenes karakter o. a. gjør det sandsynlig at de maa henføres til folkevandringstiden. Det maa være tillatt at henføre til samme tid mange andre graver som er truffet forskjellige steder, av simpel indretning og noget avvikende fra hvad man kjender fra andre perioder, med kul og brændte ben under stenlag, men uten oldsaker (Vor Oldtid, s. 601). — Ved sammenhængende undersøkelser paa de sjællandske gravpladser har man foruten de rikt utstyrte graver fra yngre romersk tid ogsaa fundet graver uten oldsaker; gjennemgaaende er likene her, motsat tidligere skik paa Sjælland, lagt med hodet mot nord. Det er ogsaa truffet gravpladser og enkelte graver med skeletter uten oldsaker; ialfald av og til har ogsaa slike graver indeholdt saker av utpræget form fra folkevandringstiden (Vor Oldtid, s. 600). — Paa Bornholm[1]) er brandgravene faa og fattige, men det kjendes baade urnegraver og brandflak; de er simpelt anlagt under flate stenlægninger (V. B. O. s. 153). Ved Kannikegaard er fundet et halvt snes graver fra 5te aarh. anlagt som brandlag under flat mark med uregelmæssige stenlægninger i overflaten og fattige paa oldsaker (Stjerna: A. T. S. 18: 4, s. 42). De ubrændte graver er flere og rikere. Fra den tidligere del av perioden er tallet endda ikke saa stort, men gravgodset tildels merkelig, som forgyldte reliefspænder (V. B. O. fig. 324 og 325) og et glasbæger (Efterskrift fig. 49).[2]) Fra 7de og 8de aarh. er gravene meget godt representeret paa store gravpladser ved Melstad, Bakkegaard og Lousgaard. Gravene er lagt med hodet mot nord, under flat mark, dækket av en brolægning eller under en lav høining; en indfatning av sten kan findes i jordflaten eller i bunden. Mange graver er uten oldsaker; mange andre indeholder et fyldig utstyr, baade i mands- og kvindegraver. Her skal særlig nævnes de eneggete sverd i mandsgravene og de mange perler i kvindegravene, træk som gir en sikker paralel til de samtidige vestnorske graver. I oldsakene forøvrig, særlig i de mange bronsesaker, smykker, beslag o. s. v. finder vi derimot de nærmeste tilknytninger østover, til Gotland.

Ogsaa paa Gotland[3]) er gravene fra folkevandringstiden simpelt anlagt, under flat mark eller under en svak høining og gjerne dækket med sten, oftere ogsaa omgit av stenkredser. Fra det 4de aarh. hadde likbrænding været i stigende og i 5te aarh. er denne skik fremdeles herskende; likesaa forekommer endda brandgraver med kul lagt i de smaa kvadratiske hellekister som ofte er grupperet efter et visst system.[4]) Noget rikere gravgods kan forekomme, men det fælles kjendemerke er at gravene er forholdsvis ubetydelige, bestaaende av et brandlag med eller uten hellekiste og uten gravhaug. Fra det 6te aarh. og gjennem hele den senere del av jernalderen er de ubrændte graver den fuldstændig overveiende skik paa Gotland, ogsaa disse graver lagt under flat mark eller under en knapt merkbar høining, dækket med sten og orienteret mere eller mindre strengt n.—s. med hodet mot nord. Fra den senere del av perioden er gravene gjennemgaaende rike paa gravgods og utviklingen forløper saaledes i det hele paralelt med den bornholmske.

Sveriges fastland er fattig paa gravfund fra 5te og 6te aarh. De sydlige landskaper, Skaane, Halland, Blekinge og Smaaland staar omtrent i samme stilling som Danmark, d. v. s. at graver med oldsaker fra denne tid praktisk talt ikke kjendes; fra Bohuslen, Vestergøtland, Medelpad og Værmland findes enkelte spredte fund, dels med likbrand dels ubrændte graver.[5]) De fleste er tilfældige og daarlig oplyste fund, men det

[1]) V. B. O. s. 152 ff. og 371 ff. Efterskrift, s. 53 ff. og 135 ff. Sophus Müller: Vor Oldtid, s. 595. Knut Stjerna: A. T. S. 18: 1, s. 232 ff. og ib. 18: 4, s. 41.

[2]) Gravene Gudhjem nr. 2, Melstad nr. 5, 8 og 16; en strandgrav ved Kobbe Aa, Efterskrift s. 134. Fuldstændig kronologisk sammenstilling av Stjerna: A. T. S 18: 1, s. 247.

[3]) Gravningsberetninger av Nordin, Gustafson, Eckhoff og Arne i A. T. S. og S. F. T. passim. En summarisk oversigt for 5te og 6te aarh av Stjerna: A. T. S. 18: 4, s. 40. — En særlig tak skylder jeg dr. O. Almgren som med overordentlig velvilje har tillatt mig at benytte hans originaloptegnelser til gotlandske graver fra folkevandringstiden.

[4]) Se Hans Hansson: A. T. S. 18: 2, s. 8, og Stjerna: ib. 18: 4, s. 41.

[5]) Stjerna, A. T. S. 18: 4, s. 42. Adlers, Månadsblad 1900, s. 1 ff., cf. ib. 1899, s. 147, fig. 130—135. Montelius, Kunstgeschichte Schwedens, s. 241 ff.

ser ut til at baade urnegraver og brandlag forekommer. I Bohuslen, Medelpad og Værmland bygges røiser og hauger over gravene, i Vestergøtland ligger skeletgraver under flat mark. Er disse oplysninger magre saa er til gjengjæld den senere del av folkevandringstiden særdeles rik og pragtfuld i enkelte strøk av Sverige, særlig da i Uppland.[1]) I en særstilling staar gravene ved gamle Uppsala; mægtige gravhauger som omslutter brændte begravelser med rikt gravgods og ben av husdyr som har været brændt paa baalet med den døde. Likbaalet hadde staat paa selve haugtomten og hadde efterlatt et betydelig brandlag paa haugens bund; de brændte ben var dog samlet i en urne. Disse graver er fra tiden 500—600 e. Kr.[2]) Baade ved det svære brandlag og de mange dyreben skiller de sig fra ældre gravformer og viser sig som tidlige eksempler paa den skik som blir herskende i vikingetiden. I denne forbindelse maa omtales et nær beslegtet finsk fund, nemlig en brændt baatgrav fra 7de aarh. fra Yliskylä kirkegaard i Berno,[3]) med rikt utstyr av oldsaker — særlig vaaben som tildels var forsætlig ødelagt — hvorav de fleste var samlet i en dynge midt i et svært brandlag; oldsakene laa saa at si indleiret i en mængde kul, aske og brændte benstumper. Det hele var dækket av en lav haug. Andre graver med brændte baater fra denne tid menes paavist ved Walkojärvi sjø, Letala socken,[4]) hvor ogsaa oldsaker og brændte ben var spredt i utstrakte brandlag. Disse finske fund maa sikkert ses i forbindelse med gravene ved Gamle Uppsala. De ubrændte graver optrær samtidig i en form som svarer til brandgravene, saaledes som de er særlig vel kjendt fra gravpladsen ved Vendel kirke. Det er baatgraver som foruten et rikt personlig utstyr ogsaa indeholder redskaper, kjøkkentøi og husdyr. De er alle sammen mandsgraver og omfatter tiden fra 7de til 10de aarh. Lignende graver har vi fra Tuna i Alsike socken, Uppland, og merkelig nok ogsaa et fund, som kommer de upplandske meget nær, fra Lackalänga ved Lund i Skaane.[5]) Det sidste fund skal være gjort i en haug, mens de tilsvarende upplandske graver ligger under flat mark.

Paa østlandet i Norge fortsættes de gamle gravpladser ned i folkevandringstiden og fremdeles med de gamle gravformer, brandgraver med eller uten baalmørje og med de tidligere omtalte variationer i indretningen.[6]) Av og til findes ogsaa nu brandgraver med vaaben, skjønt denne gravtype ikke paa langt nær er saaledes fremtrædende i folkevandringstiden som den var i den yngre romerske tid paa Østlandet.[7]) De fund jeg kjender maa tilhøre det tidligste avsnit av perioden. Det er naturlig at disse vaabengraver heller ikke i folkevandringstiden kommer til at gjøre sig gjældende paa Vestlandet. Jeg har alt tidligere

[1]) B. E. Hildebrand, Månadsblad 1876, s. 251. Stjerna, A. T. S. 18: 4, s. 48. Hjalmar Stolpe, A. T. S. 8: 1. Hans Hildebrand, ib. 8: 2. Montelius, Kulturgeschichte Schwedens, s. 242 ff. Oscar Almgren, Sveriges fasta fornlämningar från hednatiden, Stk. 1904, s. 37. Nils G. Bruzelius, Annaler f. nord. Oldk. 1858, s. 179 ff.

[2]) I fundet fra Odins haug omtaler B. E. Hildebrand klinknagler av jern fra en til tre tommers længde, og man vil ved slike nagler naturlig først og fremst tænke paa baatnagler, en opfatning jeg har faat bestyrket ved at se selve naglene i Stockholms museum. Se s. 102, note 1.

[3]) Hj. Appelgren, Finskt Museum, 1897, s. 60 ff. Tidsbestemmelsen her er git efter Appelgren, men turde kanske være noget sen.

[4]) A. Hackman, Finskt Museum 1897, s. 82 ff.

[5]) Alle oldsakene i dette fund er ubrændt og det er ingensomhelst sikkerhet for at de brændte ben som blev opsamlet i samme haug efterat den alt var gjennemrotet ved en tilfældig gravning, har tilhørt samme begravelse som baatfundet.

[6]) Eksempler. Braaten og Veien, haug nr. 2, hvori liten kiste med brændte ben og bl. a. en bronsespænde avbildet Aarb, f. nord. Oldk. 1880, s. 95, fig. 6. Ab. 1879, s. 101. Samme gravplads haug nr. 9 brandgrop med bronsespænden, Aarb. f. nord. Oldk. 1880, s. 95, fig. 7 (ogsaa Ab. 1870, fig. 6); i samme haug et brandlag med brændte ben og et haandsnellehjul. Sammesteds haug nr. 13, kullag med brændte ben og beltespænde, beltebeslag m. m. fra 7de aarh. — Gravpladsen ved Evje Nikkelverk, Ab. 1882, s. 14 ff. har graver fra romersk tid og folkevandringstiden, de fleste indrettet som brandflak, men ogsaa en grav med en bronsekjedel (lik fig. 186) som urne. — Den store mængde graver som er undersøkt i Løiten paa Hedemarken strækker sig fra ældre romersk tid til vikingetiden, Ab. 1879, s 97 ff. I de fleste av haugene var graven et brandlag. Blandt disse er det vistnok ikke iøinefaldende fund fra folkevandringstiden, men det maa antas at denne periode er repræsentert ved de fattige graver. — Et enkeltstaaende fund av en brandgrop fra 7de aarh. har vi fra Nedre Hval, Gran pgd. Hadeland, Ab. 1868, s. 140 og pl. III, fig. 18 og 19. — Blandt fundene fra Fjære har vi eksempler paa graver uten kul, Vik, haug nr. 15, Ab. 1875, s. 214 og Vik haug nr. 50, Ab. 1876, s. 127.

[7]) To graver fra Tveito, Tinn pgd. Telemarken, C. 18378—88 og 18389—96, Ab. 1896, s. 68 ff. En grav paa Søndre Skjønne, Nore pgd. Buskeruds amt. C. 19 864—76, Ab. 1900, s. 300.

git en kort oversigt over de rike skeletgraver fra folkevandringstiden paa Østlandet; de er i det væsentlige begrænset til kystlandet fra Jarlsberg og vestover og gaar som helhet fuldstændig ind i samme gruppe som de vestlandske (se s. 159). I den sidste halvdel av perioden, 7de og 8de aarh. har vi for en stor del ogsaa paa Østlandet de samme gravformer og oldsaker som alt i det foregaaende er beskrevet fra de vestlandske fund. Vi har den runde spænde av typen fig. 145 og 391,[1]) og fremfor alt de karakteristiske vaabenformer, de eneggete sverd og svære spyd.[2]) Disse fund ser ut til at være omtrent likelig fordelt paa brændte og ubrændte begravelser; fundoplysningene er nok for de fleste svært knappe, men oftere omtales dog brandlag med brændte ben. Efter de foreliggende, rigtignok mangelfulde fundoplysninger er det sandsynlig at ikke faa av disse fund er gjort under flat mark;[3]) oftere forekommer fund i en ganske lav forhøining, en liten røis eller under nogen sammenlagte sten,[4]) men virkelige gravhauger omtales ogsaa, skjønt man ikke kan se om de fund som her beskjæftiger os, ogsaa virkelig i hvert tilfælde har været primærgraver i haugen. Ved de faa fund hvor det foreligger sakkyndige gravninger møter man ogsaa graver fra denne tid i meget smaa hauger.[5]) Vi har tidligere set at dette ogsaa gjælder de samtidige fund paa Vestlandet. Hele denne fundgruppe, særlig kjendemerket ved en bestemt kombination av eiendommelige vaabenformer, er altsaa utbredt over det meste av Østlandet, likesom paa Vestlandet; men den har sit tyngdepunkt mot vest. Fundene er særlig almindelige i Valders, et distrikt med utpræget tilknytning til Vestlandet, de er tilstede i Nedenes, Bratsberg, Jarlsberg og Larvik, og Buskeruds amter; men længer mot øst er de meget svakt repræsenteret. I de østligste strøk av landet møter vi derimot en række fund av en helt anden karakter, ialfald med hensyn til de ting som utgjør gravgodset, fund som staar i nært slegtskap til den rike upplandske gruppe. De findes mest paa Hedemarken. Det rikeste er det kjendte fund fra Aker i Vang,[6]) men vi har ogsaa andre som fra Løiten, Stange og Ringsaker.[7]) Mere spredt forekommer samme fundgruppe i andre østlandsdistrikter, som paa Toten og Ringerike, i Valders, ved

[1]) O. 15714, Leikvold, Tune pgd. Smaalenene, Ab. 1890, s. 93 og pl. II, fig. 11.

[2]) Følgende eksempler vil gi et begrep om fundenes utbredelse uten at gi sig ut for at være en fuldstændig liste: C. 5017—19. Gudaker, Stange pgd. Hedemarken, Ab. 1869, s. 92, og fig. 25, Rygh fig. 498. — C. 9694. By, Løiten pgd. Hedemarken, Ab. 1879, s. 187. — C. 10513—15. Brandsar, Skiaker pgd. Gudbrandsdalen, Ab. 1881, s. 135. — C. 8746—47. Strandvolden, Rendalen, Ab. 1878, s. 251. — C. 5119. Rendalens Almenning, Østerdalen, Ab. 1870, s. 70. — C. 18657 og 18660. Gjestrum, Vestre Toten, Ab. 1897, s. 51. 7150—53 og 7154—70 etc., Bø, Vang pgd. Valders, Ab. 1875, s. 67, 1877, s. 3 og Ab. 1879, s. 171. — C. 8573—74. Gjermundstad. Vang pgd. Valders, Ab. 1878, s. 240. — C. 5839—41. Dal, Vang pgd. Valders, Ab. 1872, s. 74. — C. 3978—79. Kjøs, Vang pgd. Valders, Ab. 1867, s. 34. — C. 9947. Semelinge, Vestre Slidre pgd. Valders, Ab. 1880, s. 181. — C. 14548. Raundokken, Vestre Slidre pgd. Valders, Ab. 1889, s. 100. — C. 17744—64. Søndre Kvaale, Vestre Slide pgd. Valders, Ab. 1894, 122—24. — C. 7175—77. Raabøle, Østre Slidre pgd. Valders, Ab. 1875, s. 67 — C. 18144—47. Bjølverud, Lesjeskogen, Ab. 1895, s. 85. — C. 12171—86. Albjørk, Sigdal pgd. Buskerud, Ab. 1885, s. 98. — C. 4650—64. Størkestad, Aal pgd. Hallingdal, Ab. 1869, s. 64. C. 18291—92. Holjum, Brunlanes pgd. Larvik, Ab. 1896, s. 60. — C. 11247—53. Hybbestad, Tjølling pgd. Larvik, Ab. 1882, s. 177. — C. 4070. Nordre Kaupang, Tjølling pgd. Larvik, Ab. 1867, s. 45. — C. 12450—54. Nes, Hedrum pgd. Larvik, Ab. 1885, s. 27. — C. 4516—17. Torsdal, Bamle pgd. Bratsberg, Ab. 1868, s. 116. — C. 19214—15. Lysthus, Hitterdal pgd. Telemarken, Ab. 1898, s. 86. — C. 10905—6. Bjørtuft, Tinn pgd. Telemarken, Ab. 1882, s. 152. — C. 17702—5. Brekke, Nissedal pgd. Telemarken, Ab. 1894, s. 117. — C. 1601. Lille Bondal, Fyresdal pgd. Telemarken, Rygh fig. 520.

[3]) Som naar det tales om fund gjort „ved veiarbeide nær husene“ (C. 10513—15), fund „i utmark“ — „under en stenhelle“ — „i nærheten av en stor sten“ o. l. uten at det nævnes noget om gravhaug.

[4]) Under ganske lave forhøininger fund som C. 5017—19 og 12171—86; under nogen sten, C. 9694; i smaa røiser, C. 4650—64 og 5839—41. En „ikke meget stor haug“, C. 11247—53.

[5]) N. Nicolaysen, Udgravninger i Hedrum 1884, Ab. 1884, s. 38—39, haug nr. 21, bare 3.20 m. i tvermaal, 1 m. høi. Samme: Udgravninger i Kvelde (Hedrum) 1885, Ab. 1885, s. 27, haug nr. 15, 8.50 m. i tvermaal, 1.25 m. høi, altsaa ogsaa ganske beskedne dimensioner.

[6]) Rygh fig. 313, tekst s. 16, Ab. 1877, fig. 11, Ab. 1880, fig. 17. Et andet samtidig fund fra samme gaard, Rygh fig. 447 og 633.

[7]) C. 10 694—95. Vestre Engelhaug, Løiten pgd., Ab. 1881, s. 71. — C. 17501—2. Staur, Stange pgd., Ab. 1890, s. 92. — C. 16604—5. Ringsaker, Ab. 1892, s. 64. — Ikke usandsynlig fra Hedemarken er vel ogsaa et fund av Loranges samling, C. 15738—39, Ab. 1890, s. 93.

Larvik og i Telemarken;[1]) et ganske enkeltstaaende fund endog saa langt vest som i Indre Sogn,[2]) nemlig en remspænde avbildet fig. 405. Disse fund utmerker sig særlig ved prægtig ornerte metalsaker; beslag og utstyr til hjelmer, skjoldbuler og sverdhaandtak, remspænder, beltebeslag o. l. ved siden av de egentlige smykker, som S-formete og fugleformete spænder. Ornamentiken er dels indstemplete mønstre, dels dyreornamentik av Salins stil II; oldsakenes former viser stadig østlige tilknytninger til de rike fundgrupper fra Uppland, Gotland og Bornholm. Desværre mangler i høi grad oplysninger om hvilken gravskik som knytter sig til disse fund, og det atter mest i det strøk hvor de fleste av dem hører hjemme, nemlig paa Hedemarken. I de faa tilfælder hvor opgaver foreligger, har oldsakene ligget i et brandlag med brændte ben;[3]) i Larvik bør vistnok ogsaa en brændt baatgrav regnes til denne gruppe.[4]) Ubrændte graver er ikke sikkert paavist, men maa antas at foreligge da oldsakene i flere av disse fund ikke viser spor av brand, som f. eks. ved det store fund fra Aker i Vang; paa grund av den naturlige tilknytning til upplandske fund vilde det heller ikke være urimelig at vente at begravelse i skib eller baat skulde vise sig at forekomme netop i forbindelse med de ubrændte graver av den her foreliggende fundgruppe, hvis det ikke i Norge hadde været overveiende indlandsfund, med Hedemarken som midtpunkt. Men trods dette er det her vi uvilkaarlig vil søke utgangspunktet for de rike skibsgraver fra vikingetiden i Vestfold og Smaalenene. Ogsaa med hensyn til gravens ytre form vet man meget litet om disse fund; ved flere tales det om ganske lave hauger, en enkelt gang en langhaug.

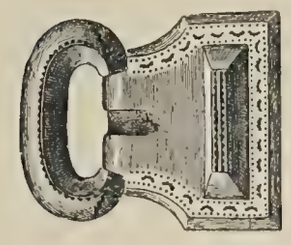

Fig. 405. $^1/_1$. Remspænde, forgyldt sølv med niello.

I det trondhjemske[5]) viser gravskikkens utvikling i den tidligere del av folkevandringstiden et forløp som i meget er beslegtet med forholdene paa Vestlandet; brandgraver med rene, hvite brændte ben fortsætter sig ogsaa der fra den yngre romerske tid ned i folkevandringstiden; men desuten kommer i denne periode til brandgraver med baalmørje, rigtignok fattigere paa oldsaker end de vestlandske. Men i hovedsaken maa dette være samme bevægelse som jeg alt oftere har nævnt for Vestlandets vedkommende; begravelse med baalmørje brer sig mot vest og nord paa bekostning av den ældre gravskik i disse strøk. Samtidig træffes enkelte rike ubrændte graver, som Dalumfundet, antagelig indført ved paavirkning fra Vestlandet. Og vi har endelig i sidste halvdel av folkevandringstiden skeletgraver som ofte er baatgraver, med rikt og karakteristisk gravgods, tildels samme sverd og andre jernsaker som vi kjender fra Vestlandet (Th. Petersen, Ab. 1905, s. 366), spænder av typen Rygh, fig. 638, de brede, tynde, ovale spænder, Rygh fig. 643 (Th. Petersen; Ab. 1905, s. 363 og 367, Ab. 1906, s. 348) og vakre perler. Nævnes bør ogsaa mere fremtrædende enkeltstykker som en bronseplate avbildet av G. Gustafson, Norges Oldtid, fig. 241, et sverdhefte av Vendeltype avbildet Rygh fig. 512, et bronsebeslag avbildet Salin, Thierornamentik fig. 582.[6]) Foruten i oldsakene har vi i skikken med ubrændte baatgraver det direkte holdepunkt for at denne trønderske gruppe er under indflydelse fra kultursentret i Uppland; men i visse ting viser den sig helt original, som i utviklingen av de ovale spænder. Det 7de og 8de aarh. er i det hele en tid da Trøndelagen er udmerket ved rike fund og merkelige oldsaker paa samme maate som Vestlandet hadde

[1]) C. 17 778. Øvre Stabu, Østre Toten, Ab. 1894, s. 128. — C. 14 397 etc. Frok, Norderhov pgd Ringerike, Ab. 1891, s. 89. — C. 12 498—500. Nes, Hedrum pgd. Larvik, Ab. 1885, s. 35. — C. 17 424—30. Nordgaard, Seljord pgd. Telemarken, Ab. 1893, s. 64. — C. 11 288, Belsheim, Vang pgd., Valders, Ab. 1882, s. 180.

[2]) B. 4710. Sørheim, Lyster pgd., Ab. 1890, s. 125.

[3]) Som ved N. Nicolaysens utgravninger i Hedrum, Ab. 1885, s. 35, haug nr. 35 og i Seljord, Ab. 1893, s. 64.

[4]) C. 14 928—31. Hovland, Hedrum pgd. Larvik, Ab. 1889, s. 136, fig. 19 og 22. Datert efter et bronsebeslag med dyreornamenter i Salin stil II og emalje, ogsaa avbildet Salin, Thierornamentik, s. 264, fig. 584. Cf. emaljerte saker fra Vendel, Montelius, Kulturgeschichte Schwedens, fig. 408 og 409.

[5]) Se særlig Th. Petersens arbeider, henvisninger s. 71, note 1.

[6]) Det sidstnævnte tilhører et særdeles karakteristisk gravfund. T. 1299—1303, Ab. 1874, s. 48, som bestaar av det nævnte bronsebeslag, en spænde av typen Rygh fig. 638, 21 glasperler, et haandsnellehjul og en sigd. Findestedet er Stangerholt, Ytterøen.

sin store tid i de to nærmest foregaaende aarhundreder. En likefrem trøndersk indflydelse paa vestkysten tør kanske spores i utbredelsen av de brede, tynde ovale spænder, en nordenfjeldsk særform, som forekommer sydover til Nordfjord. Man skal naturlig vente at det nordlige Norge samtidig ligger under trøndersk kulturindflydelse, og at saa er tilfælde antydes direkte ved et fundstykke som spænden Rygh fig. 638, der er fundet i Bindalen, Nordland.

De vestlandske gravformer er drøftet utførlig nok i det foregaaende. Efter den korte oversigt over hele det nordiske omraade skal her bare resumeres, at bevægelsen paa brandgravenes omraade gaar i retning av at utligne den tidligere forskjel mellem Vestland og Østland, idet den østlandske form med baalmørje og flere lerkar trænger ind vestover, senere ogsaa den type som gaar tilbake paa en grav som Odins haug ved Gamle Uppsala. De ubrændte graver har i 5te og 6te aarh. sin rike vestlandske utvikling, en merkelig norsk paralel til de vest- og sydgermanske gravformer, og blir i de to følgende aarhundreder fattigere og enklere anlagt, sikkert fremdeles under paavirkning av vesteuropæisk gravskik. Den direkte og sterke indflydelse fra det upplandske kultursentrum som er merkbar paa Hedemarken og i Trøndelagen, naar ikke saa langt som til Vestlandet. Men gravskikkens utvikling viser sig dog at følge mere indirekte impulser fra samme kant, som ved de brændte baatgraver og det rikelige utstyr av jernsaker som efterhvert kommer i bruk; likesaa i det forhold at gravene fra den sidste del av folkevandringstiden gjerne findes under flat mark eller i ganske smaa hauger eller røiser. Utviklingen i de sidste aarhundreder før vikingetiden gaar saaledes i retning av at gjøre gravskikken mere ensartet over hele den skandinaviske halvø. Det vigtigste moment som her kommer til og som i virkeligheten danner grundlaget for vikingetidens gravskik er den nye type av brandgravene. Det er de betydelige brandflak med mange jernsaker, tildels ogsaa med baatnagler, som vi har set eksempler paa i Byrkjegraven (s. 90 ff.) og i fundene fra Myklebostad (s. 104 ff.) og Hovland (s. 160 ff.). Netop i den tid da utviklingen av de ubrændte graver viser en stigende enkelhet baade i anlæg og utstyr, blir den ødsle og fyldige gravskik igjen bragt paa mode ved den nye, rent nordiske form av brandgravene; og skeletgravene maa følge efter.

V. VIKINGETIDEN.

Tidsbestemmelse og fundmateriale. Det sidste avsnit av den forhistoriske norske jernalder er vikingetiden, tiden omtrent 800 til 1050. Om tidsbestemmelsen for denne periode har stort set alle nordiske arkeologer været enige, idet det er sikkert at vikingetogenes historiske periode begynder i slutten av 8de aarh. og at de hedenske graver — og dermed vor forhistoriske arkeologis vigtigste studiemateriale — ophører med kristendommens indførelse i løpet av første halvdel av 11te aarh., mens fra samme tidsrum den literære historie begynder at faa tilstrækkelige og sikre kilder at bygge paa. Vi har i Norge et ganske overordentlig rikt materiale av gravfund fra de halvtredje hundrede aar som vikingetiden omfatter, saa rikt at denne forholdsvis korte tid i de fleste norske muséer er kvantitativt sterkere representeret end alle de forutgaaende perioder av jernalderen tilsammen. Dette forhold har ogsaa gjort at vikingetiden har kommet til at indta en uforholdsmæssig bred plads i det norske arkeologiske system; vi har hos os helt til det sidste været tilbøielig til at lægge en hovedvegt paa vikingetiden, „yngre jernalder“ som det ene av hele periodens to hovedavsnit, og har stillet dette avsluttende, forholdsvis kortvarige tidsrum av jernalderen som en enhet i motsætning til „ældre jernalder“ der altsaa omfatter alle de forutgaaende avdelinger av perioden. Endda i sine forelæsninger i 1896 opretholdt professor O. Rygh fuldt ut denne systematiske opfatning. Videnskabelig har denne synsmaate nu tapt sin berettigelse, idet vi har set at det ikke kan opretholdes noget skarpere skille mellem vikingetiden og den forutgaaende tid end mellem de tidligere perioder indbyrdes; vikingetidens kulturforhold forberedes gradvis i folkevandringstiden. I vore muséer vil materialet naturlig falde i to store hovedgrupper, hvorav den ene, og ikke den mindste, er vikingetiden, men som arkeologisk periode er denne tid bare det sidste og korteste avsnit av en lang og mangeartet kulturutvikling.

Den sterke stigning i fundmængden fra vikingetiden sammenlignet med ældre perioder staar ganske sikkert i forbindelse med en betydelig tilvekst i befolkningen. Professor O. Rygh har ved statistiske opgaver belyst dette forhold, særlig med hensyn til befolkningens relative styrke i de forskjellige deler av landet.[1]) Professor Amund Helland har i et nylig utgit arbeide gjennemført denne betragtning konsekvent, idet han har brukt fundlistene til direkte beregning av landets folkemængde i de forskjellige forhistoriske perioder.[2]) Hans resultater er ikke i og for sig usandsynlige og beregningen er gjennemført med fremragende logisk klarhet. Ved sammenligning av den kjendte fundmængde i landet med 30 aars mellemrum (1877 og 1908) har professor Helland ogsaa vist at det her stort set er faste forhold og at statistiken følgelig til en viss grad kan brukes for undersøkelser av folkemængdens relative fordeling. For den absolute utregning maa man derimot fastholde den væsentlige betænkelighet som professor Rygh har uttrykt i en note[3]): „En anden sak er det at antallet av levninger fra den ældre og den yngre jernalder paa grund av forskjellig gravskik eller andre omstændigheter kan staa i forskjellig forhold til befolkningens antal, at f. eks. den ældre jernalders samlete befolkning kan ha været den yngre jernalders mindre underlegen i tal end det ser ut til efter fundenes antal. Dette kommer ikke i betragtning her" — nemlig ved den relative beregning av det indbyrdes forhold mellem landsdelene. Jeg har tidligere berørt dette spørsmaal i forbindelse med den førromerske jernalder (s. 10—11, s. 16), som er en periode da gravskikken var av den art, at antallet av de kjendte fund tydeligvis er ganske uforholdsmæssig lavt i forhold til alle andre perioder av jernalderen. Paa samme maate er vikingetiden en periode hvis fundmasse er uforholdsmæssig stor sammenlignet med de tidligere avsnit av oldtiden. De fornemme graver fra vikingetiden er som bekjendt overmaade rikt utstyret, men ogsaa for ganske almindelige folk er gravgodset av den art at det ikke let undgaar opmerksomheten selv ved en tilfældig og skjødesløs gravning, og det er dertil gjerne ting som straks vækker den populære interesse, vaaben o. l. hvis betydning er forstaaelig for alle. At dette forhold virkelig spiller en stor rolle til bedømmelse av den samlete fundmængde som er os bevaret fra en bestemt periode, ses bl. a. ved en sammenligning mellem antallet av kjendte mands- og kvindegraver fra vikingetiden. Mandsgravene er i betydelig majoritet, efter alt det vi vet sikkert ikke fordi mændenes graver i virkeligheten har været væsentlig flere end kvindenes, men fordi mandens gravgods, sværd, øks, spyd etc. ganske enkelt er mere iøinefaldende og større saker end kvindens spænder, perler, haandsnellehjul, linhekler o. s v.[4]) Forholdet mellem tallet av de kjendte fund og tidens folketal er altsaa ikke det samme til alle tider, og det vil heller ikke godt la sig gjøre at regne det ut særlig for hver periode. Saa meget er sikkert at fundene fra vikingetiden er av den art at de — aldeles gjennemgaaende og ikke bare hvor det gjælder graver som tilhører mere fremtrædende standspersoner — er mindre utsat for at bli sporløst ødelagt end gravene fra nogen anden forhistorisk periode, og at følgelig tapsprosenten ved de tilfældige fund her ogsaa er den mindste. Av samme forhold følger ogsaa at tidsbestemmelsen næsten altid er let og sikker ved gravene fra vikingetiden.

Gravgodset er det i det hele som gir vort arkeologiske materiale fra vikingetiden en saa eiendommelig karakter. Selve gravens anlæg er som vi skal se i det følgende oftest simpelt eller likefrem skjødesløst, sammenlignet med det vi kjender fra tidligere tider, men paa gravens utstyr har det gjennemgaaende været ofret mere end før og — noget som i statistisk henseende er meget vigtig — det er i vikingetiden i denne henseende ingen forskjel paa de ubrændte graver og brandgravene. Vi har set at dette forhold begynder i den senere del av folkevandringstiden og i vikingetiden er det fast regel. Vedføiete tabel (s. 176—177) gir en oversigt over indholdet i 264 mandsgraver og 92 kvindegraver fra vikingetiden paa Vestlandet. Fundene er for den største del gravet frem tilfældig ved jordarbeide o. l. og det er

[1]) O Rygh: Om den yngre jernalder i Norge, Aarb. f. n. Oldk. 1877, s. 103 ff.

[2]) Amund Helland: Oldfundene og Norges folkemængde i forhistoriske tider, Kristiania 1908.

[3]) l. c. s. 110, ogsaa anført av Helland, s. 60.

[4]) Jeg har sammenstillet 400 gravfund fra vikingetiden paa Vestlandet, omfattende alle de fund i Bergens Museum der kan erkjendes som gravfund, samt en del av fundene i Stavanger og Kristiania muséer. Av disse 400 kan 264 bestemmes som mandsgraver, 92 som kvindegraver. Fællesgraver av mand og kvinde er her ikke tat med.

al grund til at tro at kanske de fleste ikke er fuldstændig opbevaret; det sier sig selv at de større vaaben har større chance for at bli tilvaretat end smaating som pilespidser, kniv, hammer o. s. v. og likeledes at de skrøpelige skjoldbuler meget let vil bli knust og gaa tapt. Tabellen maa altsaa ikke brukes som et eksakt billede av gravenes oprindelige indhold, men den gir dog et vist indtryk av den mangeartete og interessante sammensætning gravgodset kan ha i denne periode, og visse hovedforhold tør ogsaa regnes for at høre med i gravskikkens virkelige karakter. Forekomsten av vaaben i mandsgravene og smykker i kvindegravene taler for sig selv. Bissel og sæletøi spiller omtrent samme rolle i gravene for begge kjøn og likesaa de mindre saker, kniv, saks og sigd; desuten skrin, nøkler og bryner. Av redskaper som er særegne for mandsgravene kommer dernæst forholdsvis ofte ljaa, hammer, fil, tang og noget sjeldnere ambolt og skav; den temmelig lange liste av andre redskaper i mandsgravene maa regnes for sjeldnere ting. Kvindegravene karakteriseres ved haandsnellehjul, vævske, kljaasten og linhekle. Ildstaal og flint, skaalvegt og lodder maa betegnes som fællesgods, men er i det hele ikke særlig almindelige. At vegt og lodder omtrent fuldstændig savnes i brandgravene maa forøvrig skyldes at disse ting er fuldstændig ødelagt alt paa likbaalet; i de ubrændte graver kan den skrøpelige skaalvegt være vanskelig at redde selv ved en fagkyndig undersøkelse. Et eiendommelig forhold er det at kjøkkentøi, som de forskjellige slags kar, stekepande, stekespid o. s. v. ogsaa er godt repræsenteret i mandsgravene. Karrene er i vikingetiden meget sjelden brukt som urner og hører altid med til gravenes utstyr paa samme maate som i de ubrændte graver fra den romerske periode og folkevandringstiden. Det bør særlig nævnes at stengryter og kjedler av jern, som var de daglige kokekar, endog er flest i mandsgravene, mens kvindegravene har overvegten i kjedler og øser av bronse, altsaa de mere kostbare saker; sjeldenheter som et par fine træspand av utenlandsk arbeide er bare fundet i kvindegraver. Grunden kan tænkes at være den at kjøkkentøiet for manden er kommet med i graven bare som en uundværlig nødvendighetsartikel, for kvinden derimot som noget der hørte med til hendes helt personlige virke. Baatnagler er endelig — likesom bissler og hesteben — ganske fremtrædende baade i mands- og kvindegraver og det er ikke grund til at anta at antallet av skibs- og baatbegravelser i virkeligheten har vist nogen forholdsvis forskjel for de to kjøn. Av 400 vikingegraver paa Vestlandet har vi i 105 klinknagler eller paa anden maate bevis for at det har været en grav med skib eller baat, men da vi netop ved klinknaglene i særlig grad maa ta hensyn til at mange av fundene er ufuldstændig bevaret, er det al grund til at tro at den virkelige prosent har været adskillig høiere.

Gravenes ytre form viser tydelig en fortsættelse av forholdene i det seneste avsnit av folkevandringstiden. Som jeg tidligere har fremholdt findes gravene fra det sidste tidsavsnit før vikingetiden gjennemgaaende i smaa og uanselige hauger og røiser eller under flat mark, og det samme er tilfælde i den periode som her behandles. Hauger eller røiser er den herskende gravform ogsaa i vikingetiden; langhauger forekommer av og til, men det vanlige er runde hauger og røiser oftest med et tvermaal paa 7—12 m. I rent enkeltstaaende tilfælder som ved de større skibsgraver og andre mere fremtrædende mindesmerker finder vi ogsaa i vikingetiden virkelig svære gravhauger som i dimensioner kan maale sig med de største fra ældre tider, selv om de rigtignok ikke naar de betydeligste fra bronsealderen i anselig reisning. Men det er undtagelser som maa skyldes en temmelig begrænset mode hos de høieste klasser i samfundet. I almindelighet er haugene fra vikingetiden smaa, og en ganske stor prosent av gravene er fundet under flat mark. Graven er i sidste tilfælde ofte lagt op til en stor jordfast sten, som altsaa har været et merke over jorden, men ofte savnes nu ethvert synlig merke paa graven. Andre gravformer som trekanter og forskjellige stensætninger er sjeldenheter i fundfortegnelsen,[1]) men behøver dog ikke i virkeligheten at være fuldt saa sjeldne som museumslistene gir indtryk av. Som et helt litet prøvekort

[1]) 400 gravfund fra vikingetiden fordeler sig efter de foreliggende oplysninger slik paa de forskjellige gravformer:

I haug eller røis	233	I trekantet stensætning	1
Sekundært i ældre haug	11	I hesteskoformet vold	1
Under flat mark	55	I myr (?)	1
Under stensætning	8	Ukjendt gravform	90

Det første tal er sikkert for høit, da mange av disse fund bare har oplysning om at de er fra haug eller røis uten at det kan ses om vikingegraven virkelig har været den oprindelige begravelse. Det andet tal er da tilsvarende for lavt regnet.

Mandsgraver.

	I 43 ubrændte graver	I 67 brændte graver	I 154 av ukjendt gravskik	Sum 264		I 43 ubrændte graver	I 67 brændte graver	I 154 av ukjendt gravskik	Sum 264
Tveeggete sverd	25	39	81	145	Rangle (Rygh fig. 460—63)	—	—	2	2
Eneggete sverd	6	8	22	36	Krok (Rygh fig. 465—67)	—	—	1	1
Enegget & tveegget sverd smn.	3	7	10	20	Ildstaal	4	9	6	19
Sverd tilsammen				201	Flint	4	1	3	8
1 spyd	16	42	64	122	Bryne	14	18	16	48
Flere spyd	7	6	5	18	Skaalvegt	3	1	1	5
Spyd tilsammen				140	Vegtlodder	3	—	—	3
1 øks	22	51	85	158	Æske	1	—	—	1
Flere økser	1	4	10	15	Skrin	9	11	9	29
Økser tilsammen				173	Nøkkel	3	5	2	10
Pilespidser	13	27	28	68	Kar av jern	6	8	3	17
1 skjoldbule	14	20	25	59	„ - sten	4	3	6	13
Flere skjoldbuler	3	5	5	13	„ - brouse	1	2	1	4
Skjoldbuler tilsammen				72	Øse av jern	1	—	1	2
1 kniv	11	20	13	44	„ - sten	—	1	2	3
Flere kniver	4	7	1	12	„ - bronse	—	—	—	—
Kniver tilsammen				56	Lerskaar	1	1	—	2
Sigd	4	11	19	34	Træspand	—	—	—	—
Ljaa	1	6	5	12	Glasbæger	—	—	—	—
Saks	4	15	8	27	Drikkehorn	1	—	—	1
Celt	4	15	10	29	Stekepande	1	6	2	9
Hakke	1	1	1	3	Stekespid	1	—	—	1
Plogjern	—	1	2	3	Jerngaffel	2	4	—	6
Lauvkniv	—	1	—	1	Stekerist	—	—	1	1
Hammer	3	12	7	22	Brandjern	1	—	2	3
Fil	4	6	7	17	Skjering	—	1	1	2
Tang	2	6	7	15	Jernklype	—	1	—	1
Ambolt	—	5	3	8	Kvernsten	1	—	1	2
Smedesaks	—	1	—	1	Fingerring	—	1	3	4
Traadjern	—	1	—	1	Guldarmring	1	—	—	1
Meisel	—	1	—	1	Perler	7	4	4	15
Avlsten	—	1	—	1	Bronsenaal	—	2	—	2
Skav	1	3	2	6	Sølvnaal	1	—	—	1
Tverøks	—	2	5	7	Ringnaal	1	5	3	9
Bor	4	5	5	14	Hegter	1	—	—	1
Hulkniv	1	4	1	6	Kjeder	1	—	1	2
Jernskrape	1	2	—	3	Beltespænde	1	1	2	4
Sagblad	—	2	1	3	Irsk bronsesmykke	—	—	1	1
Rasp	1	1	—	2	Bronsespænde	1	1	1	3
Skolpjern	1	1	1	3	Pinset	—	1	—	1
Merlespiker	—	—	1	1	Benkam	—	1	—	1
Fiskesøkke	2	—	—	2	Terninger	—	1	—	1
Bissel	10	27	28	65	Spillebrikker	2	2	—	4
Sælebeslag	3	4	8	15	Vokskake	2	—	—	2
Stigbøiler	—	2	2	4	Klinknagler og spiker	17	21	15	53
Bjelde	—	1	—	1	Spiker alene	—	2	2	4
Spore	1	—	1	2					

Kvindegraver.

	I 20 ubrændte graver	I 23 brændte graver	I 49 av ukjendt gravskik	Sum 92		I 20 ubrændte graver	I 23 brændte graver	I 49 av ukjendt gravskik	Sum 92
1 eller 2 spænder	9	11	25	45	Øks	1	2	4	7
3 spænder	6	3	5	14	Hakke	—	1	1	2
4 spænder	—	—	1	1	Bor	1	—	—	1
6 spænder	2	—	—	2	Fiskesøkke	—	—	1	1
Spænder tilsammen				62	Tverøks	1	—	—	1
Irsk smykke	2	1	7	10	Bissel	5	5	6	16
Kjeder	2	3	2	7	Sælebeslag	—	1	1	2
Hængesmykker	—	—	1	1	Bjelde	—	—	1	1
Perler	12	10	23	45	Rangle (Rygh fig. 460—63)	1	—	—	1
Stk. av glasmosaik	—	1	—	1	Ildstaal	2	—	1	3
Thorshammere	—	1	—	1	Flint	—	1	—	1
Kufisk mynt	2	—	—	2	Bryne	3	4	4	11
Angelsaksisk mynt	1	—	—	1	Skaalvegt	1	—	—	1
Guldtraad	—	—	1	1	Vegtlodder	2	—	—	2
Tøi	3	—	—	3	Æske	—	—	—	—
Ringnaal	1	2	5	8	Skrin	7	10	4	21
Miniatyrøks	1	—	—	1	Nøkkel	6	5	2	13
Armringer	6	1	10	17	Kar av jern	2	2	2	6
Bronsenaal	1	4	3	8	„ - sten	3	1	2	6
Sølvnaal	—	—	1	1	„ - bronse	2	4	1	7
Fingerring	1	—	—	1	Øse av jern	—	1	1	2
Smaa sølvringer	1	—	—	1	„ - sten	—	—	—	—
Kniv	5	8	9	22	„ - bronse	2	2	—	4
Saks	3	7	8	18	Lerskaar	1	—	—	1
Sigd	3	7	5	15	Træspand	2	—	—	2
1 snellehjul	7	6	9	22	Glasbæger	2	—	—	2
Flere snellehjul	4	3	3	10	Drikkehorn	—	—	—	—
Snellehjul tilsammen				32	Stekepande	2	4	7	13
Vævske	6	13	9	28	Stekespid	2	3	2	7
Kljaasten	8	5	6	19	Jerngaffel	—	2	—	2
Linhekler	4	10	7	21	Stekerist	—	—	—	—
Plate av hvalben	—	1	—	1	Brandjern	—	—	—	—
Naalehus	1	—	—	1	Skjering	1	1	—	2
Synaaler	1	—	—	1	Jernklype	—	1	—	1
Bennaal	—	1	—	1	Kvernsten	1	—	—	1
Sømglatter	2	1	—	3	Skjoldbule	1	1	—	2
Kjøtkniv	1	—	—	1	Kastespyd	3	1	—	4
Børste	1	—	--	1	Pilespidser	2	—	—	2
Celt	1	1	2	4	Klinknagler og spiker	6	7	14	27
Meisel	1	1	—	2	Spiker alene	1	—	1	2

Tabellen er sammenstillet av de fund der kan bestemmes som mands- og kvindegraver blandt 400 vestlandske gravfund fra vikingetiden. Fællesgraver for mand og kvinde er ikke tat med. Tallene angir det antal fund hvori forekommer et eller flere eksemplarer av de anførte gjenstande, altsaa ikke antallet av gjenstande. Se forøvrig s. 174—175.

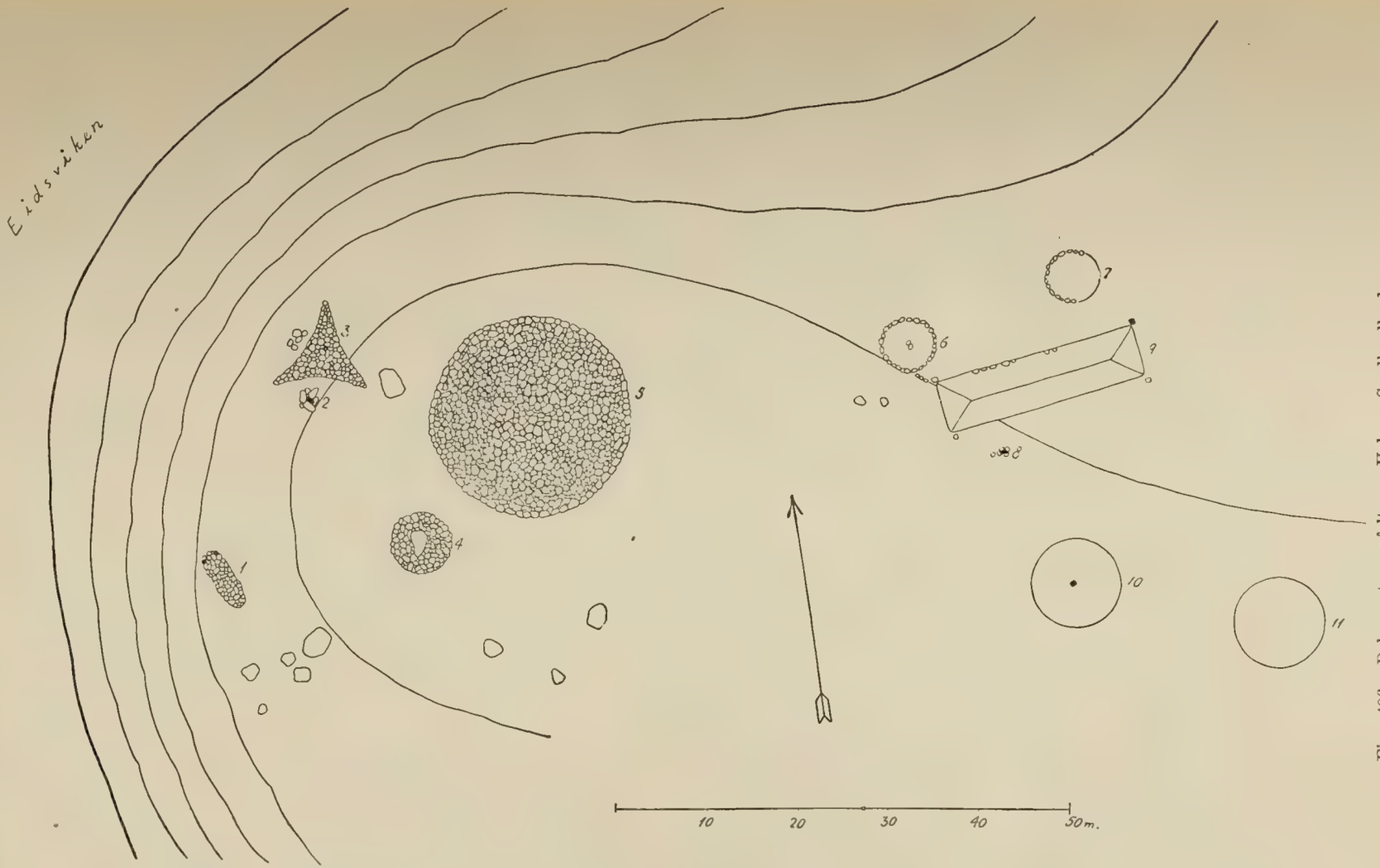

Fig. 406. Del av et gravfelt paa Halsnø, Søndhordland.

1. Lav langrøis omtrent 7 m. lang. Ved dens nordvestre ende er to smaa reiste sten. — *2.* Bautasten („sverd") 5.50 m. høi, 0.73 bred, 0.29 tyk. Stenen skal tidligere ha været omgit av en stenring paa omtr. 10 m. tvermaal. — *3.* Lav trekantet røis, hver side omtrent 10.50 m. lang. — *4.* Lav røis, 6.50 m. i tvermaal, bygget omkring en svær jordfast stenblok. — *5.* Røis, 22 m. i tvermaal, 3.20 m. høi; foten er markeret ved en tydelig fotkjede. Omkring denne skal tidligere ha været flere røiser som nu er forsvundet. — *6.* Ring av sten lagt paa flat mark og med et par mindre sten lagt i sentrum. — *7.* Rester av en lignende stenring. — *8.* Bautasten, 4.50 m. høi, 0.75 bred og 0.50 tyk. Bortført og ødelagt i 1905. — *9.* Langhaug 23 m. lang, 6.50 bred, vel 2 høi, bygget med skraat avskaarete ender. Ved hvert hjørne er det merke efter en reist sten, hvorav nu bare den ene staar igjen; denne er 1.30 m. høi, 0.70 bred bred og 0.30 tyk. — *10.* Rund jordhaug, 10 m. i tvermaal, med en bautasten paa toppen. Stenen er 3.30 m. høi, 0.64 bred, 0.22 tyk. — *11.* Rund jordhaug av størrelse som foregaaende, men uten bautasten.

paa forskjellige gravformer avbildes her plan av en del av et gravfelt paa Halsnø (fig. 406).[1]) Det er et efter vestlandske forhold meget omfattende gravfelt som strækker sig over flere gaarder. Det parti som er avbildet her ligger under Nordre Sjo, like ved sjøen. Den store røis midt paa nesset er sikkert fra bronsealderen,[2]) og de yngre graver som vistnok indbyrdes er fra meget forskjellige tider, har efterhvert grupperet sig omkring den. Meget faa fund er kjendt fra dette gravfelt, nemlig bare en urnegrav som efter beskrivelsen tør henføres til folkevandringstiden, og et par fund fra vikingetiden.[3]) En pryd for dette gravfelt var i ældre tid fire prægtige bautastener, hvorav nu bare de to er levnet.

Brandgravene fra vikingetiden viser stort set en meget ensartet type. Det er brandflaket som nu er den fuldstændig gjennemgaaende gravform, og hele anlægget er som vi alt har truffet det i den senere del av folkevandringstiden (som i en grav paa Myklebostad, s. 104 ff. i det foregaaende). Bare en eneste gang vet jeg om at det paa Vestlandet er paavist en brandgrav fra vikingetiden uten baalmørje, nemlig i en grav paa Lirhus paa Voss, som jeg undersøkte for Bergens Museum.[4]) Graven fandtes i en haug paa pladsen Lirhushaugen, en nylig fraskilt parsel av gaarden Lirhus, som ligger paa flaten ned mot elven nedenfor den gamle gaard. Pladsen har aabenbart navn efter gravhaugen som ligger like op til husene og er ganske fremtrædende paa en høide som hæver sig over flaten. Haugen er avbildet i fotografi fig. 407. Den var nu en del skadet og avkjørt; tidligere skal den ha hat en fotkjæde av svære sten, som nu var tat bort, og likeledes var det gjort et bredt indsnit ind gjennem haugen næsten til midten. Dette tegnet sig nu som en sænkning i haugens side, og det viste sig ved utgravningen at her var den indre røis opbrutt og bortført helt til bunds for at brukes som veitesten i en grøft paa myrflaten nedenfor. Som nævnt laa haugen paa en liten høide; denne viste sig at være en fjeldryg som dannet haugens bund. Paa sydsiden og vestsiden gik haugens skraaning i et med ryggens, mens den paa nord- og østsiden sluttet oppe paa ryggen og derfor her saa betydelig lavere ut. Haugen var 22—23 m. i tvermaal, 3.65 m. høi over foten paa sydsiden hvor den var høiest, 1.80 m. høi over foten paa nordre side. Den kunstig opførte haug var 1.80 m. mægtig. Se forøvrig plan og snit fig. 408. Haugens indre bygning viser en jordfri røis med 0.70 m. tykt jorddække. Røisen var meget aapen, bygget av svære sten, dels rullesten, men de aller fleste blokker og heller av den skifrige stenart som danner fjeldene paa stedet. Bunden under røisen var dels fjeld, dels rød aur, dækket med et mørkt fast lag gammel humus. Hele midtpartiet av haugen blev gjennemgravet uten at det fandtes nogen grav. Men en ældre dypereliggende begravelse kan jo meget godt være ødelagt ved den forstyrrelse haugen

Fig. 407. Fotografi av Lirhushaugen, Voss.

[1]) Nicolaysen, N. Fornl. s. 359 og 809; Lorange, Ab. 1881, s. 53; Bendixen, Ab. 1894, s. 71. — Den plan som er gjengit her, optok jeg ved et besøk paa stedet i 1905.

[2]) Sandsynligvis i denne røis var det man fandt en stor stengrav uten oldsaker, beskrevet av Nicolaysen. Ab. 1867, s. 102.

[3]) Ab. 1867, s. 102; Ab. 1881, s. 53 og 96; Ab. 1894, s. 72.

[4]) B 6470. Lirhus, Vangen sogn, Voss. B. M. Aarb. 1911, nr. 8, s. 24.

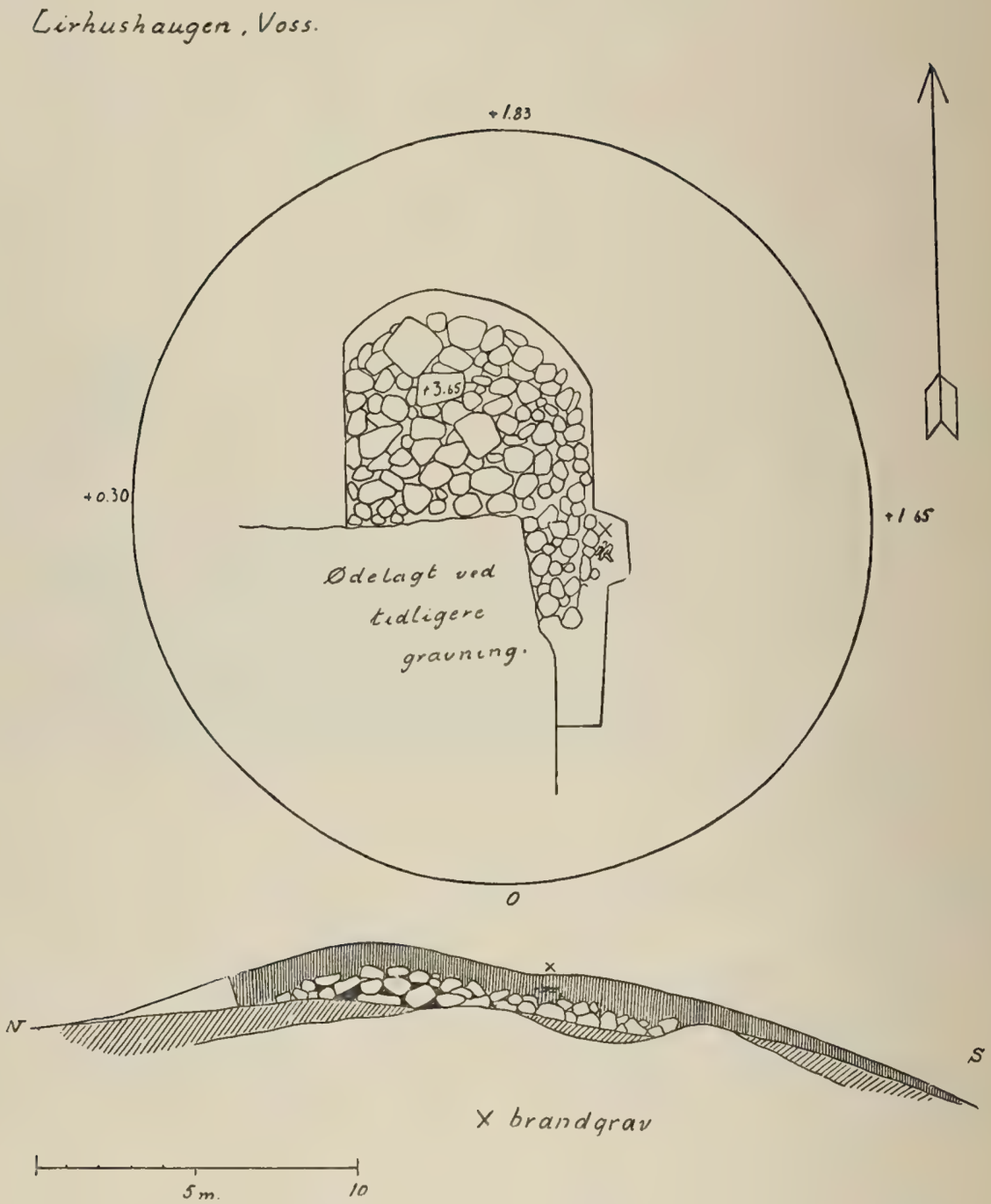

Fig. 408. Plan og snit av Lirhushaugen, Voss.

hadde været utsat for før, uten at det blev lagt merke til da. Det kunde ogsaa tænkes at en primærgrav har været anlagt slik at den nu ikke kunde paavises.

Midt paa haugens sydøstre skraaning fandtes den eneste grav som blev paavist, nemlig en brandgrav fra vikingetiden i jordlaget under græstorven, 0.20 m. dypt under nuværende overflate, 0.40 m. lavere end toppen av haugen. Jernsakene var lagt sammen i en tæt gruppe løst i jordfylden, og mellem og under sakene var en betydelig mængde rene, hvite brændte ben. Det kunde ikke paavises spor av urne eller kiste av noget slags og det var heller ikke spor av kul. Tegning av sakenes stilling er gjengit fig. 409, fotografi av graven fig. 410. Gravgodset var et enegget sverd, tredobbelt sammenbøiet og nu meget forrustet (fig. 411), en svær øks (fig. 412), en kniv (fig. 413), et bissel (fig. 414), to hasper til et skrin (fig. 415) og et klypeformet jernredskap (fig. 416).[1]) Vi har altsaa her en brandgrav hvis anlæg er nøiagtig det samme som saa mange andre fra vikingetiden, fraset den ene men meget væsentlige forskjel at vi savner det lag av baalmørje som ellers er saa gjennemgaaende betegnende for brandgravene fra denne tid. Som sagt er denne rene brandgrav hittil enestaaende blandt fundene paa Vestlandet,[2]) men den kan allikevel ikke forklares som en tilfældighet. Det er andre fund som viser at denne grav maa opfattes som den seneste utløper av traditionen fra de rene brandgraver som hadde været den eneherskende form for brandgravene gjennem flere aarhundreder i den tidlige jernalder. Den hos os mere oprindelige forestilling at de brændte ben skulde begraves uten kul fra likbaalet, har endda ikke været fuldstændig utdød i vikingetiden.

At de brændte ben er renset og samlet i en urne er bare en gang truffet ved fagkyndige

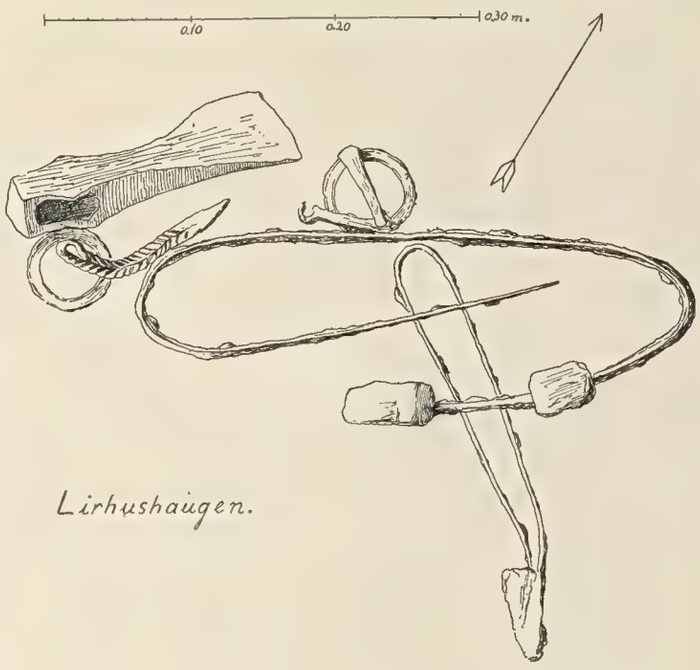

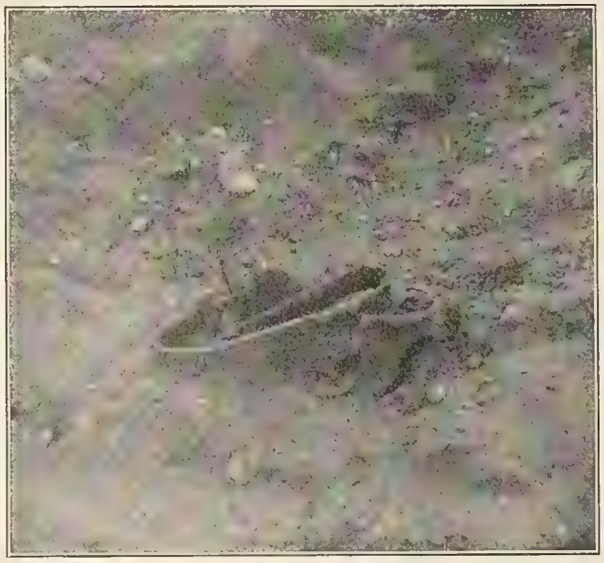

Fig. 409 og 410. Plan og foto. av graven i Lirhushaugen.

[2]) Jeg kan ikke med sikkerhet forklare redskapet. Det er ialfald ikke en saks; snarere kunde man henvise til enkelte lange klyper, som tidligere findes i museet, og som kunde opfattes som en slags ildtænger. Se B. 5884 a, B. M. Aarb 1904 nr. 12, s. 16.

[1]) Graven paa Lirhus er enestaaende blandt de fund hvor vi har sikre, positive oplysninger at holde os til. Blandt de graver som er truffet ved tilfældige gravninger er det naturligvis adskillige hvor kullag ved graven ikke omtales uttrykkelig, men hvor man allikevel ikke har ret til at slutte at det har været graver uten baalmørje. Men ved en del omtales særlige anlæg av graver med brændte ben uten at det nævnes brandlag, paa en slik maate, at det nærmest maa ha været rene brand-

utgravninger, nemlig i Loranges store fund fra Myklebostad som jeg kommer til at tale nærmere om senere, men urnegraven var her rigtignok kombineret med et brandflak av usedvanlige dimensioner, idet hele haugen

Fig. 411. 1/4. Enegget sverd.

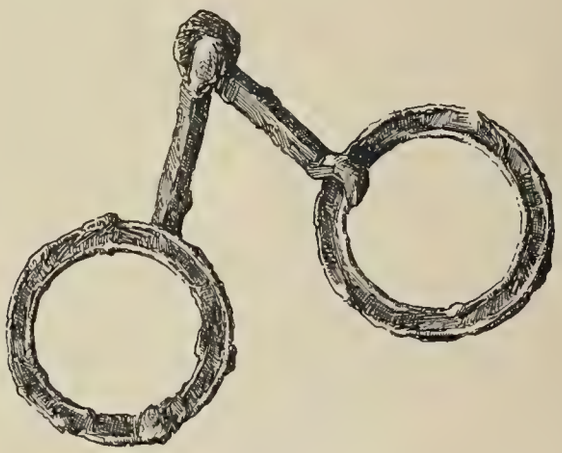

Fig. 414. 1/2. Bissel.

Fig. 413. 1/2. Kniv.

Fig. 412. 1/4. Øks.

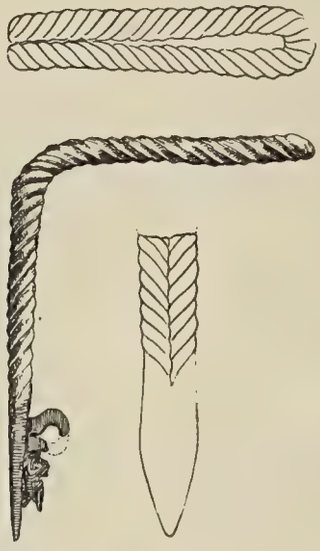

Fig. 415. 1/2. Hasper.

Fig. 416. 1/4. Jernklype.

Fig. 411—416. Saker fundet i graven paa Lirhus, Voss.

graver i en liten kiste. Det er jo godt mulig at denne gravform, som er vel kjendt fra tidligere perioder, ogsaa har været i bruk i vikingetiden selv om den ikke er truffet ved systematiske utgravninger. — Eksempler er følgende: B. 5874. Toranger, Sund pgd., Nordhordland, B. M. Aarb. 1904, nr. 12, s. 13, en ganske rik kvindegrav fundet i en mindre røis; sakene og de brændte ben laa i et aapent rum mellem stenene. — B. 4599. Bu, Kinservik pgd., Hardanger, Ab. 1889, s. 74, en rik kvindegrav fra en liten haug; de brændte ben og oldsakene laa mellem to heller. — B. 4327. Hønsi, Vik pgd., Sogn, Ab. 1885, s. 78, normal mandsgrav, indlagt sekundært i ældre haug; oldsakene laa tæt sammenpakket i et litet kisteformet rum. — B. 4584. Ruggesæter, Sogndal pgd., Sogn, Ab. 1889, s. 68, en rik mandsgrav fra et hellesat, firkantet gravkammer ikke fuldt 1 alen i firkant.

var gjennemsat med to tykke lag av kul fra likbaalet. Det er altsaa hvad man kan kalde et urnebrandflak, en blandingsform som vi har set enkelte eksempler paa alt i den tidligere del av folkevandringstiden. Foruten den rike grav paa Myklebostad har jeg kjendskap til fire urnegraver paa Vestlandet.[1]) Det er altsaa en meget sjelden gravskik. Likesaa sjelden er den nær beslegtede variation av gravskikken hvor de brændte ben ikke ligger i en urne, men dog er renset og samlet midt i kullaget. Dette var tilfælde med en grav fra slutten av folkevandringstiden, som jeg alt har omtalt i det foregaaende (s. 104) og vi møter samme anlæg ved en anden av gravene paa Myklebostad.[2]) Det er grav I i haug 2, her gjengit i plantegning fig. 417. Graven fandtes 7—8 m. nordøst for midten i en svær haug som ogsaa indeholdt flere andre merkelige graver. Den var anlagt paa den oprindelige overflate som et utpræget

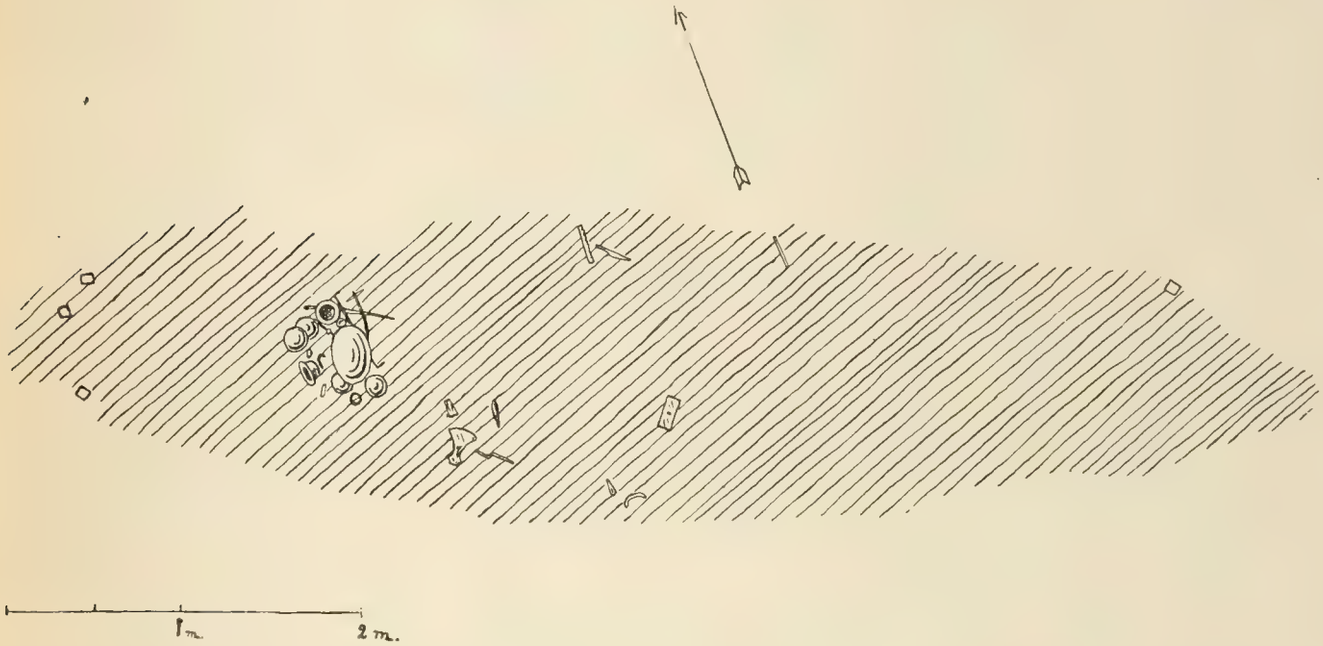

Fig. 417. Plantegning av grav I i haug 2, Myklebostad.

avlangt brandlag med længderetning vnv.—øsø., omtrent 7 m. langt og 2 m. bredt, smalnende mot begge ender. Laget bestod av sort kuljord, tæt isprængt med større kulstykker, hvorav de hjembragte prøver av dr. J. Brunchorst bestemtes som bjerk. Brandlaget var 10—20 cm. tykt. I dette lag fandtes klinknagler, jevnt spredt over det hele uten nogen orden; ofte var flere rustet sammen i en klump eller var rustet fast paa andre gjenstande. Gjennem hele kullaget fandtes ogsaa spredte stumper av brændte ben,

[1]) Det er disse fire fund: B. 322—26. Lorange: N. Olds. i B. M. s. 168, fundet i Resehaugen ved Fane kirke; de brændte ben var samlet i en bronsebolle og en anden bronsebolle var hvælvet over. Av gravgodset er bevaret to haandsnellehjul, flere perler som er smeltet paa baalet, og en stump av en sølvkjede ødelagt av ild. — B. 3456. Ab. 1880, s. 241, en rikt utstyret kvindegrav fra Kvale, Sogndal pgd., Sogn; graven laa under flat mark i en bakke og de brændte ben var samlet i en øse av jern, en anden øse hvælvet over, mens et bronsekar stod tomt ved siden. — B. 1183—1202. Lorange l. c s. 185, mandsgrav med mange jernsaker fundet i en liten forhøining i en aker paaa Hallvik, Gloppen pgd., Nordfjord; de brændte ben var samlet i en jernkjedel og flere av de mindre oldsaker laa ogsaa i kjedelen. — B. 5717 og 5766. B. M Aarb. 1901, nr. 12, s. 25 og ibid. 1903, nr. 3, s. 28, en meget rik kvindegrav fra en haug paa Hilde, Indviken pgd, Nordfjord; de brændte ben var samlet i et bronsekar omgit av et betydelig kullag med mange klinknagler. — Som man ser er de tre av fundene fra ældre tid og ingen av fundberetningene kan sis at være hævet over tvil.

[2]) B. 5730. Myklebostad, Eid pgd., Nordfjord, B. M. Aarb. 1903, nr. 3, s. 4 og ibid. 1905, nr. 7, s. 7.

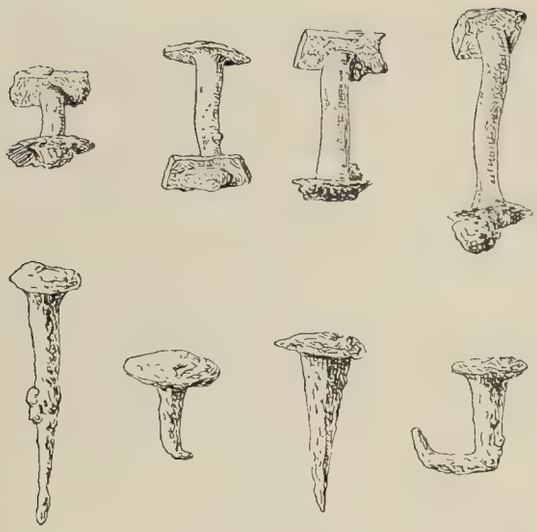

Eig. 418. 1/2. Prøver av nagler og spiker.

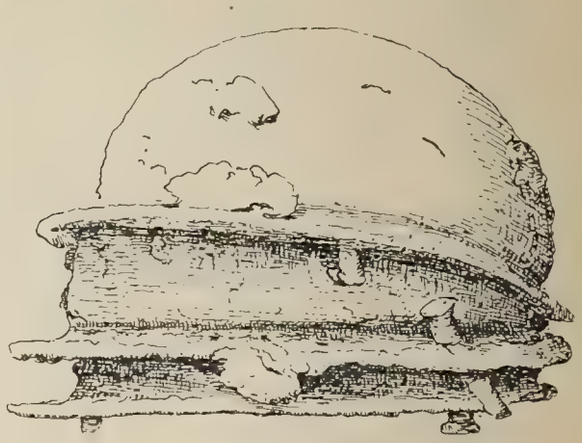

Fig. 421. 1/2. Tre sammenrustete skjoldbuler.

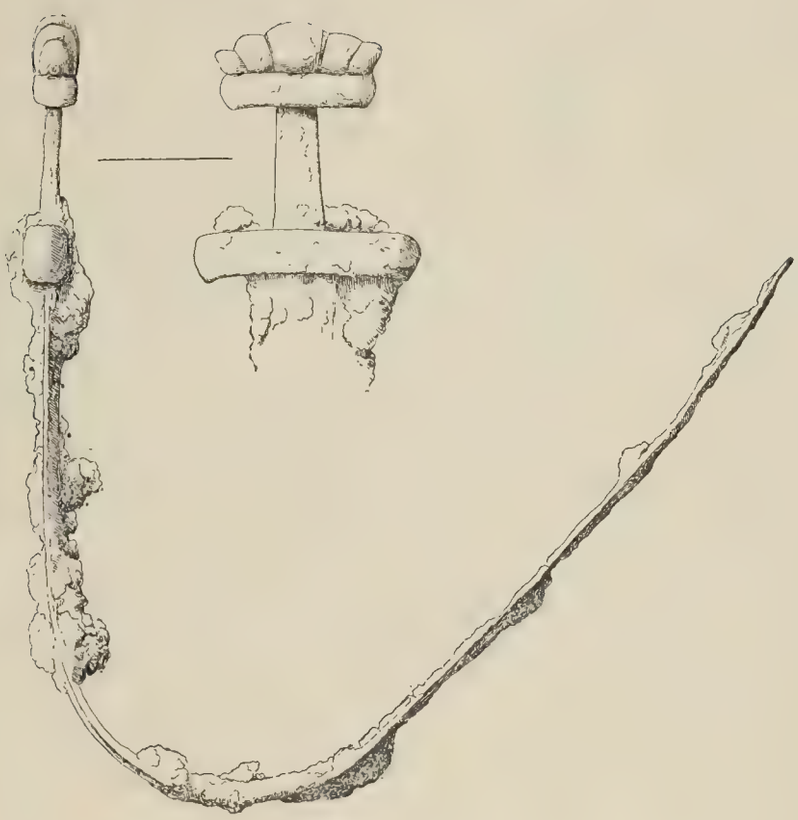

Fig. 419. 1/4. Sverd.

Fig. 420. 1/4. Spydspids.

Fig. 418—421. Saker fundet i grav I, haug 2, Myklebostad.

som imidlertid var saa medtat av fugtighet at bare nogen ganske faa stykker kunde bevares. Ved senere undersøkelse av professor A. Appellöf kunde enkelte av disse benstumper bestemmes som ben av en

Fig. 423 a. 1/2. Jernredskap.

Fig. 423 b. 1/1.

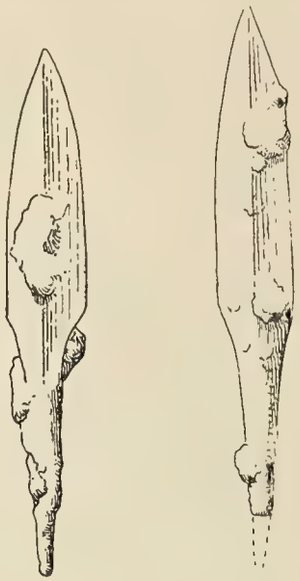

Fig. 422. 1/2. Pilespidser.

Fig. 424. 1/2. Øks.

Fig. 422—424. Saker fundet i grav I, haug 2, Myklebostad.

hund, mens det ikke i kullaget blev fundet sikre ben av menneske. — Ved hver ende av kullaget fandtes merker efter firhugne, spidse pæler av bjerk paa omtrent 8 cm. tvermaal, som hadde været rammet en 20—30 cm. dypt ned i den oprindelige jordbund. De viste sig at ha været avbrændt paa stedet, idet de

var forkullet ned til høide med markens overflate. Dette sammenholdt med kullagets form og de mange baatnagler, forklarer jeg saa at en baat har været sat op avstivet med pæler, baalet bygget i og under den, og likbranden foregaat paa selve den plads hvor nu graven blev fundet. At dømme efter kullaget har baaten da været omtrent 7 m. lang. Det fandtes nu omtrent 430 nagler og litt over 60 spiker — tallet kan ikke fastsættes aldeles nøiagtig da adskillige bare foreligger i brudstykker — hvorav prøver er avbildet fig. 418.

Som man ser av plantegningen fig. 417 fandtes ingen oldsaker i den østre halvdel av kullaget og i den vestre del hvor nogen saker fandtes spredt, var dog de fleste gjenstande samlet om et enkelt punkt, som viste sig at være selve begravelsen. Her laa en betydelig mængde brændte ben samlet i en liten haug, vel renset og fri for kul, og dækket av en hvælvet jernkjedel av typen Rygh fig. 731. Benene har været undersøkt av professor A. Appellöf som her ikke fandt bestemmelige stykker av andet end menneskeben. Her har vi altsaa selve graven, og dens form — en samling rene brændte ben dækket med en jernkjedel — kommer meget nær til en virkelig urnegrav. — Kjedelen var ved gravlægningen litt sammenklemt og skadet. Den laa hvælvet over benmassen med bunden op og over den var et mangedobbelt lag av næver som sandsynligvis har dækket hele graven saaledes som det er paavist ved flere samtidige graver (Myklebostad kvindegrav i haug 4 og grav Ytre Arne B. 5800 begge omtalt i det følgende), men i det foreliggende tilfælde bare har efterlatt sikre spor der hvor det kom i direkte berøring med jernet. Kjedelens rand var paa den nordvestre side opstøttet med en sten, paa den motsatte side hvilte den paa en skjoldbule som laa under. Tæt omkring og under begravelsen laa videre et sverd (fig. 419), en spydspids (fig. 420), syv andre skjoldbuler (hvorav 3 sammenrustete er avbildet fig. 421), en snes pilespidser (fig. 422), en sigd, to jernringer, en meget ødelagt skaalvegt av bronse, flere spillebrikker av ben lik Rygh fig. 474 og et jernredskap av ukjendt bestemmelse (fig. 423). Østover fra denne gruppe fandtes spredt de øvrige saker, en øks (fig. 424), en tverøks, en hammer, skrinbeslag og laas av jern med en bronsenøkkel sittende i laasen deformeret av heten paa baalet, et sagblad, flere smaa jernbeslag m. m. Blandt de rensete brændte ben fandtes endelig to smykker, nemlig en stor melonformet perle av mørk porselænsagtig masse med spor av lyseblaa glassur som for størstedelen er avsmeltet paa likbaalet, og et stykke av en smykkenaal av bronse som ogsaa er ødelagt i branden.

Den samme kombination av rene brændte ben samlet for sig midt i et brandlag er muligens paavist ogsaa ved enkelte andre utgravninger[1]) men forholdene tegner sig ikke saa klart at disse fund kan refereres her. Ved de fund som er kommet for dagen ved jordarbeide og andre tilfældige gravninger kan vi jo ikke vente at finde oplysning om en slik detalj, som hvorvidt de brændte ben har ligget samlet eller spredt i kullaget. Saa meget er sikkert efter de fund vi har gjennemgaat at man ogsaa i vikingetiden har kjendt den gamle skik at de brændte ben skulde renses og ved gravlægningen begraves samlet for sig med eller uten urne, kanske stundom ogsaa i en liten hellekiste. Men slike graver har været i avgjort minoritet; ved det overveiende antal av fund hvor i det hele oplysninger foreligger, ogsaa ved de aller fleste av dem som er fremkommet ved systematiske utgravninger, har graven været et brandflak av ren form, d. v. s. at alle rester fra baaltomten, deriblandt ogsaa de brændte ben, er spredt i et lag uten nogen sondring eller orden. Dette er hovedsaken og de forskjellige variationer av anlægget som kommer til, er av forholdsvis underordnet betydning. Av slike mindre væsentlige variationer kan nævnes at hele brandflaket dels har, dels ikke har en indfatning av sten; at brandlaget hvor graven har liten utstrækning, enten kan være dækket av en helle eller ikke; paa samme maate kan hele graven ligge i en grop i auren, eller være spredt flatt ut; at gravgodset kan ligge mere eller mindre samlet i en gruppe i brandlaget selv hvor de brændte ben er fuldstændig spredt, mens i andre fund ogsaa oldsakene er spredt fuldstændig uten orden over hele gravens omraade. For fuldstændighets skyld skal her nævnes eksempler paa disse forskjellige variationer i gravenes anlæg.

[1]) Som ved Bendixens utgravninger i Hardanger, B. 4924, Varberg, Eidfjord pgd., Ab. 1892, s. 129, og B. 4988, Sæm, Røldal pgd. haug nr. 28, Ab. 1893, s. 20.

Det typiske simple brandflak har vi i en mandsgrav paa Sande i Gloppen.[1]) Graven var indlagt som sekundærgrav i en ældre haug, hvis bygning og øvrige indhold er beskrevet i det foregaaende (s. 47—49). Plan og snit av haugen er git fig. 107. Den her foreliggende brandgrav fra vikingetiden var det yngste av de fund som blev truffet i haugen, idet det kunde ses at et sammenhængende lyst sandlag som ellers dækket hele haugen, var gjennembrutt og omrotet bare paa det omraade som svarte til utstrækningen av kullaget i brandgraven. Kullaget laa horisontalt 0.75 m. høiere end haugens bund; man hadde tydeligvis jevnet og tildels sænket overflaten av den indre røis i haugen som underlag for brandlaget. Gravningen for dette hadde tildels berørt de allerede eksisterende anlæg i haugen idet skaar av et lerkar fra en ældre grav fandtes indblandet i kullaget. Kullaget hadde en utstrækning av henimot 2 m. i retning n.—s. og 1.60 m, i ø.—v. Kullaget var i hele sin utstrækning gjennemsat med brændte ben, som stort set var aldeles jevnt fordelt; en gryte av klebersten som stod omtrent midt i brandlaget, indeholdt kul og brændte ben i samme forhold som ellers i laget og var altsaa ikke en benurne, men bare en del av gravgodset paa samme maate som de andre oldsaker. Plantegning av graven er gjengit fig. 425, fotografi fig. 426. Vi ser av billedene at oldsakene er spredt uten nogen bestemt orden eller gruppering i kullaget. Gravgodset var et tveegget sverd (fig. 427), en slank spydspids (fig. 428), en øks (fig. 429), 6 pilespidser (fig. 430), 2 skjoldbuler (fig. 431), et simpelt bissel (fig. 432), en kniv, en liten simpel nøkkel (fig. 433), hængsler, hasper, jernkrampe, spiker og laas, alt av jern (fig. 434, 435), til et skrin hvortil nøkkelen passer, et ildstaal av litt usedvanlig form (fig. 436), en del ubestemmelige brudstykker av jern, et bryne av skifer og en gryte av klebersten (fig. 437).

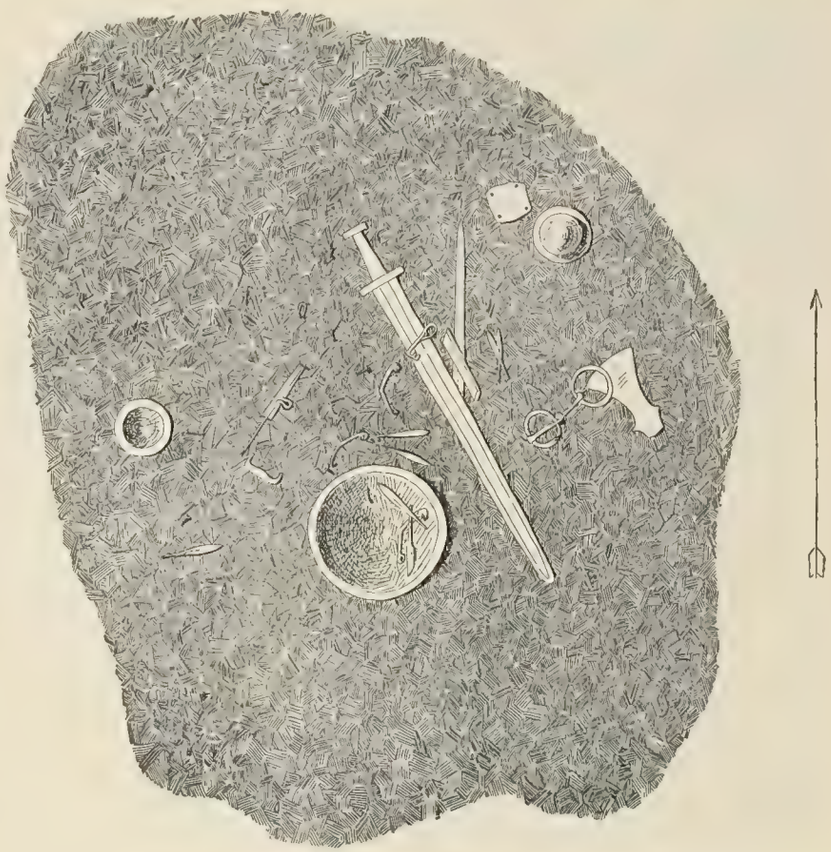

Fig. 425. Plantegning av graven paa Sande i Gloppen.
1 m. = 6 cm.

Kvindegraver av samme anlæg som denne blev truffet ved utgravningene paa Myklebostad, som jeg alt flere ganger har henvist til. Den fjerde grav i haug 2 var av denne form, indlagt sekundært i en ældre haug, og likeledes en ganske rik kvindegrav som viste sig at være sentralgraven i haug 4. Denne haug var adskillig skadet før undersøkelsen og derved betydelig reduseret baade i høide og omfang. Det oprindelige tvermaal kunde dog maales til omtrent 16 m. i retning n.—s. og 19 m. i retning ø.—v. Den var nu 2.90 m. høi, men den kunstig opførte haug hadde langtfra denne mægtighet da den var anlagt

[1]) B. 6037 III. Sande, Gloppen pgd., Nordfjord, B. M. Aarb. 1906, nr. 14, s. 20.

over en naturlig forhøining. Den var bygget helt av grus, bare gjennemsat med et par mørkere striper blandet med muld. I 1847 var det langs søndre kant anlagt en vei hvorved et ubetydelig stykke av haugen blev gravet bort; det fandtes da en grav som efter meddelelse av folk der var med paa arbeidet, indeholdt adskillige jernsaker, deriblandt en kjedel. Av oldsakene er bare bevaret et sverd og en spydspids.[1]) Graven har altsaa været en mandsgrav, og har sikkert været en sekundær begravelse i haugen. Jernkjedelen i graven kunde kanske tyde paa at det har været en grav av samme anlæg som to andre

H. S. fot.

Fig. 426. Fotografi av graven paa Sande, Gloppen.

mandsgraver fra Myklebostad, altsaa med urne eller ren bensamling; men slutningen er ialfald usikker. — Senere var det av og til kjørt grus fra haugen uten at flere graver eller oldsaker fremkom; i 1902 blev den helt gjennemgravet ved museets undersøkelse. Omtrent midt i haugen fandtes da den oprindelige grav. Den var anlagt som et lag av kul, brændte ben og ildskjørnet sten blandet med oldsaker, spredt ut paa den oprindelige jordbund litt øst for det nøiagtige midtpunkt i haugen; laget hadde en utstrækning av 1.80—1.30 m. Ved kantene var det meget tyndt, men blev tykkere indover og var ved midten omtrent

[1]) B. 1734—37. Lorange: N. Olds. i B. M. s. 186. Sverdet er avbildet av Lorange: Den yngre jernalders sverd, tab. III, fig. 6.

6 cm. tykt. De større gjenstande stak følgelig op i grusfylden (et enkelt stykke, stekepanden som var lagt over bunden av jerngryten, laa helt frit over kullaget). Under kullaget var det paa bunden bredt et lag av lys, ren sand som et særlig underlag for begravelsen. Ovenpaa alle de jernsaker som laa høiest i graven var det fastrustet et flerdobbelt lag av næver og hist og her fandtes rester av næverlaget ogsaa ovenpaa kullene. Det var altsaa her aldeles sikkert at hele graven hadde været dækket med et lag næver. Oldsakenes fordeling i graven ses av planen fig. 438 (s. 191).

De brændte ben var jevnt fordelt i hele kullaget og det samme var tilfælde med omtrent 350 baatnagler og henimot 30 spiker, som derfor ikke er indtegnet i planen. Den overveiende mængde av naglene var 2.5 og 3.5 cm. lange, spikerne 4.5—6.5 cm. Prøver av nagler og spiker er avbildet fig. 439. At dette er rester av en brændt baat er sikkert nok, og det fandtes desuten et bøileformet beslag, jernkramper m. m. som antagelig ogsaa har hørt til baaten. Den døde har altsaa været brændt i en baat som efter naglenes tal og størrelse maa ha været ganske liten, omtrent som en færing. Men likbaalet kan ikke ha staat paa den plads hvor graven er anlagt, dertil er kullaget altfor tyndt og for litet i utstrækning. Oldsakene i graven var en jerngryte med skaft (fig. 440), en stekepande (fig. 441), et stekespid (fig. 442), en sigd (fig. 443), en saks (fig. 444), en liten jernkniv, en vævske av ben (fig. 445), 6 kljaasten (fig. 446), 20 tinder av et par linhekler av typen fig. 496 nedenfor, Gustafson: Norges Oldtid fig. 472, en bennaal med øie (fig. 447), et jernredskap av ukjendt bruk (fig. 448), en oval skaalformet bronsespænde (fig. 449), brudstykker av andre forbrændte bronsestykker, deriblandt en naal med firkantet hode, en ring av rund bronsetraad m. m., flere mere og mindre sammensmeltete stykker av sølv, hvorav ialfald de to er av en flettet kjede av sølvtraad, en stor oval perle av sølv med filigranornamenter (fig. 450) og 30 perler av krystal, karneol og glas, to jernhasper til et skrin og flere baandformete jernbeslag som antagelig ogsaa hører til skrinet (fig. 451); endelig en spids jernten, som oventil avsluttes i et øie. Jerngryten laa med bunden op og dens rand var underbygget med smaasten; ovenpaa den laa stekepanden, likeledes med bunden op. Ut mot lagets kant mot øst laa spiddet og næsten alle de andre ting var fordelt over gravlagets nordlige halvdel uten merkbar orden. Spænden laa med undersiden i veiret, de forskjellige brudstykker av vævskeen var tildels spredt langt fra hverandre, og det løse stykke av stekepandens skaft laa næsten 30 cm. nord for panden. Tindene av linheklen var ogsaa spredt over hele graven; en enkelt av dem laa endog helt utenfor paa vestsiden av kullaget. — Av de brændte ben som var spredt over hele brandlaget har en del kunnet bestemmes ved anatomisk undersøkelse velvillig utført av professor A. Appellöf; de er dels

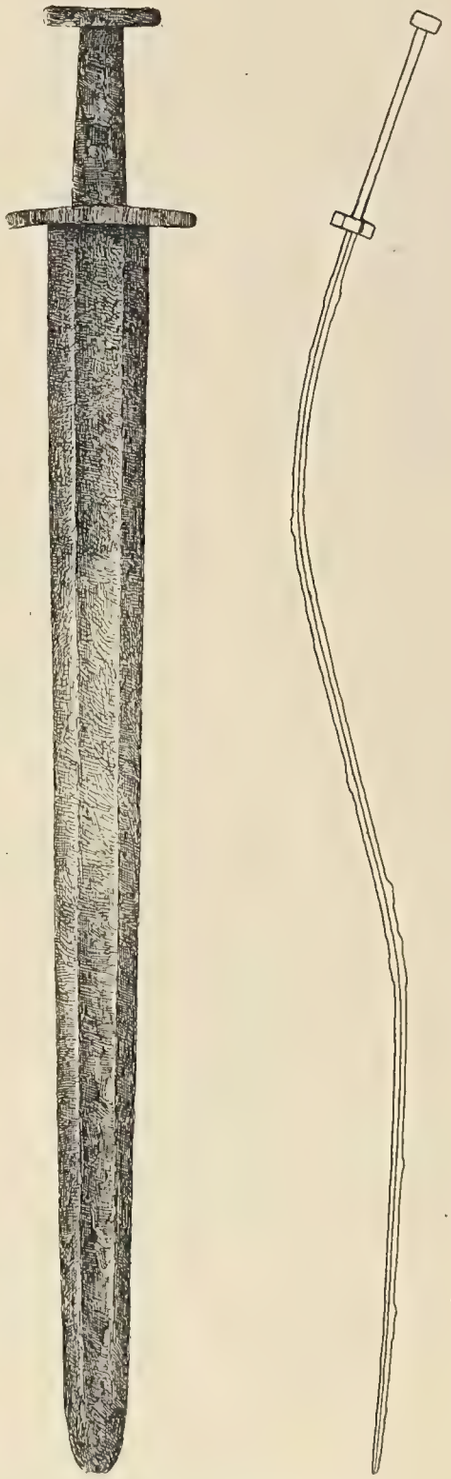

Fig. 427. 1/4. Tveegget sverd.
Fundet i graven paa Sande, Gloppen.

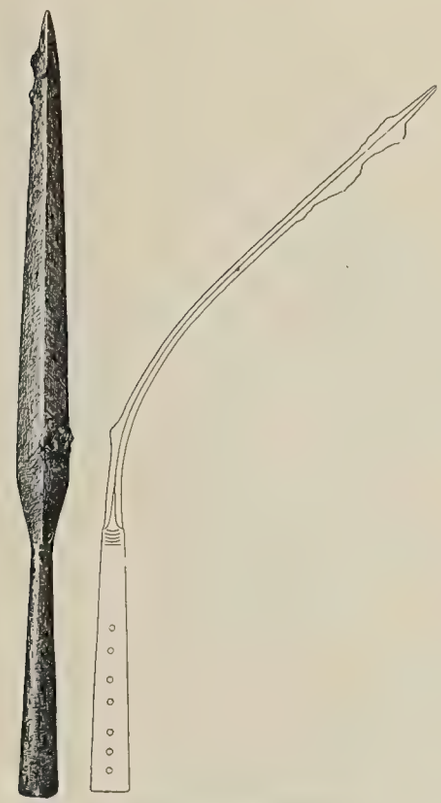

Fig. 428. 1/4. Spydspids.

Fig. 432. 1/3 Bissel.

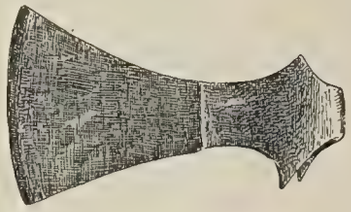

Fig. 429. 1/4. Øks.

Fig. 431. 1/4. Skjoldbule.

Fig. 430. 1/2. Pilespidser

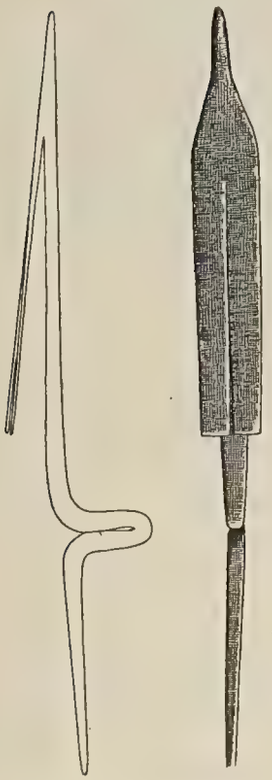

Fig. 434. 1/2. Laasfjær.

Fig. 435 a. 1/2. Skrinhasp.

Fig. 435 a og b. 1/2. Skrinhængsel.

Fig. 436. 1/2. Ildstaal.

Fig. 433. 1/2. Nøkkel.

Fig. 437. Gryte av klebersten, 30 cm. i tvermaal.

Fig. 428—437. Saker fundet i graven paa Sande, Gloppen.

av menneske (fingerknokler og deler av skallen), og desuten er paavist ben av en liten hund (hvirvler og hælben) og av en fugl, antagelig høne (laarben).

Graver som disse er de fleste brandgraver fra vikingetiden som er truffet ved fagmæssige utgravninger paa Vestlandet. Antikvar Nicolaysen har fundet slike graver ved sine undersøkelser paa

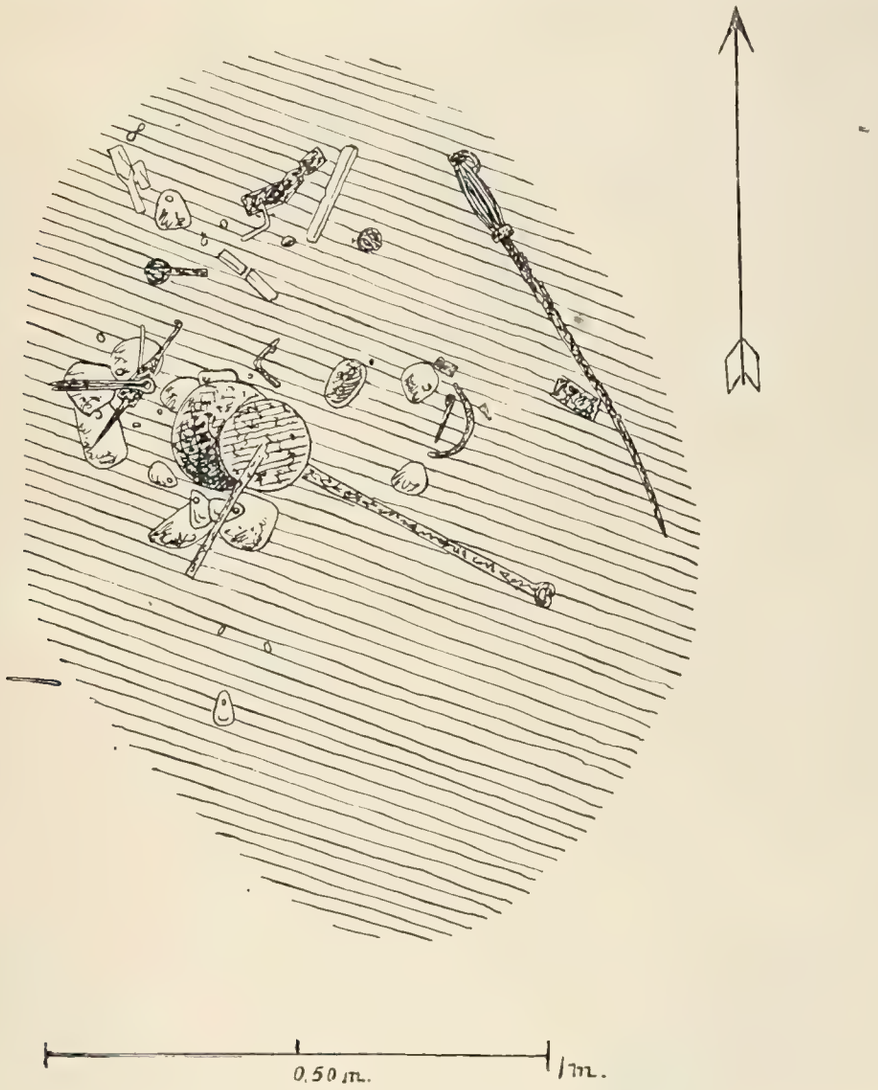

Fig. 438. Sakenes fordeling i graven i haug 4, Myklebostad.

Lyngdal prestegaard;[1]) biskop Neumann traf en mandsgrav anlagt som et typisk simpelt brandflak ved en av de tidligste utgravninger som blev foretat for Bergens Museum, nemlig paa Midthus i Stensdalen[2]) og flere lignende graver har vi fra konservator Loranges fundberetninger, som fra Jondal i Hardanger og Lygre i Nordhordland.[3]) Ved de tilfældig opgravete fund hvor det foreligger en brukbar og sandsynlig

[1]) Ab. 1871, s. 138—139, fundene C. 5729—31 og 5732—41.

[2]) B. 1291—1304. Midthus, Vikør pgd., Hardanger, Urda III, s. 53—54.

[3]) B. 4450, ved Jondal kirke, Hardanger, Ab. 1887, s. 107. — B. 3172—73, 3174 og 3177, Ab. 1877, s. 85—86. Det fremgaar av den originale katalog at oplysningene ved disse fund skyldes Loranges undersøkelse paa stedet, hvilket ikke uttrykkelig er nævnt i den trykte tilvekstfortegnelse.

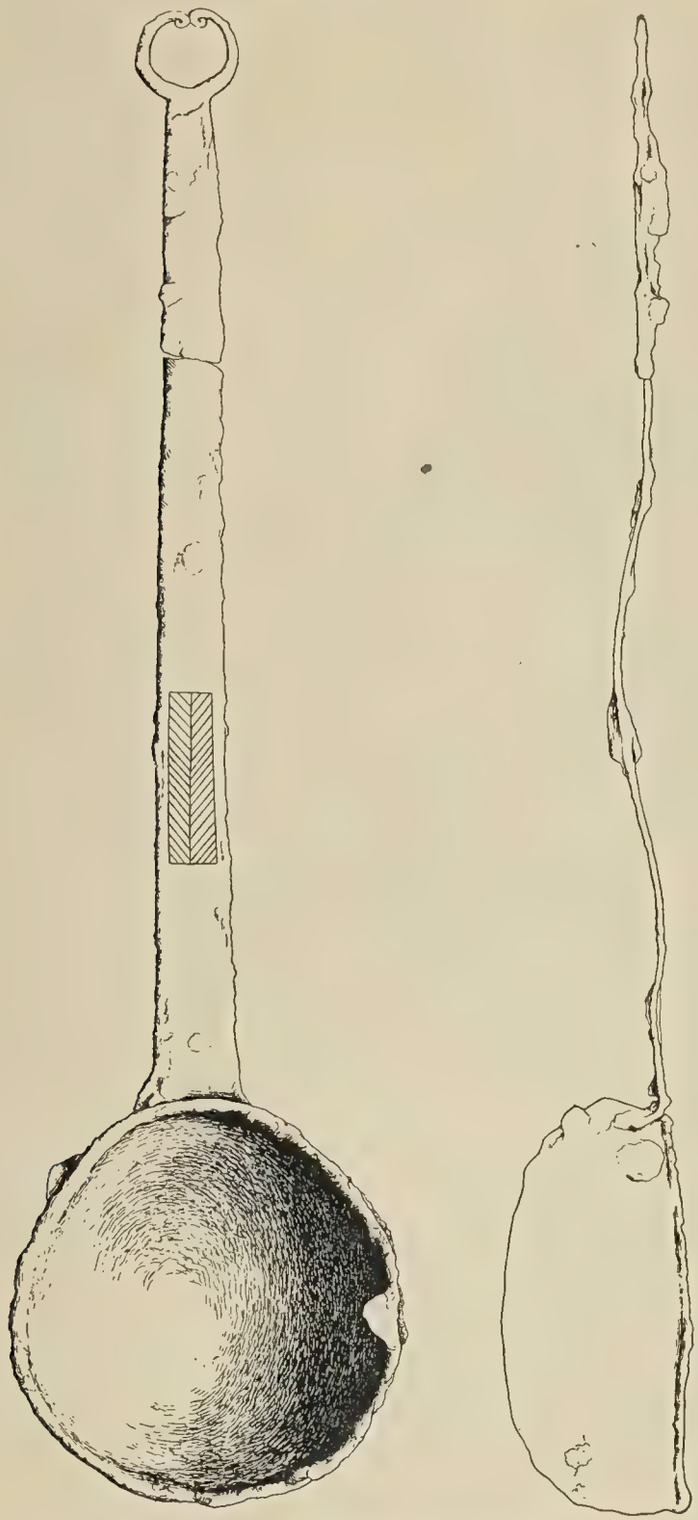

Fig. 440. 1/4. Jerngryte med skaft.

Fig. 441. 1/4. Stekepande.

Saker fra graven i haug 4, Myklebostad.

Fig. 444. $^1/_3$. Saks.

Fig. 446. $^1/_5$. Kljaasten.

Fig. 443. $^1/_2$. Sigd.

Fig. 439. $^1/_2$.
Prøver av nagler og spiker.

Fig. 445. $^1/_4$.
Vævske.

Fig. 442. $^1/_4$.
Stekespid.

Saker fra graven i haug 4, Myklebostad.

fundberetning er ogsaa denne gravform bedst representeret, dog med den reservation at vi her ikke har uttrykkelig opgave om at de brændte ben har været fuldstændig spredt i kullaget.[1])

Fig. 448. 1/3. Jernredskap.

Fig. 449 b. 1/1. Bronsering.

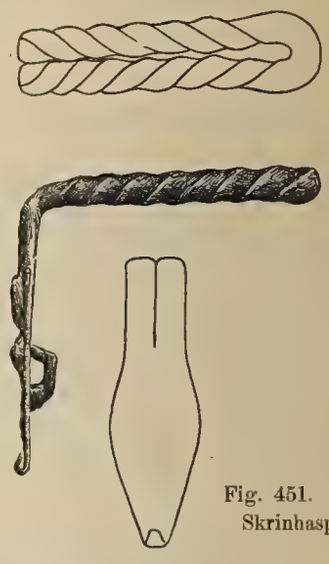

Fig. 451. 1/2. Skrinhasp.

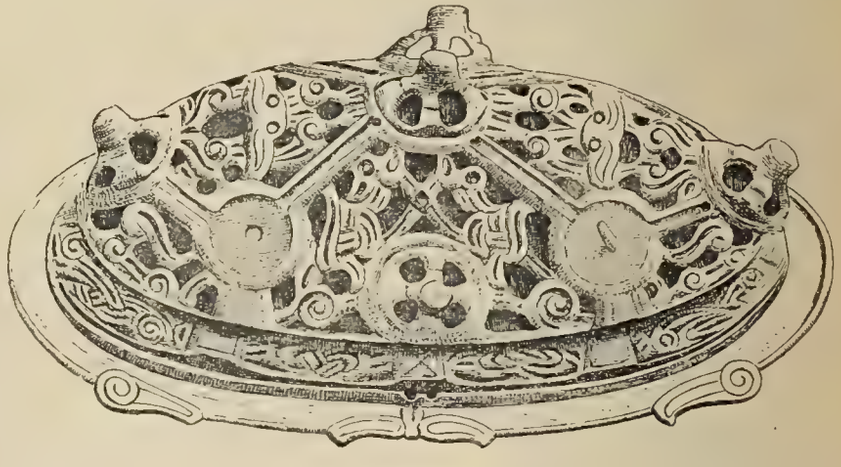

Fig. 449. 1/1. Bronsespænde.

Fig. 447. 1/1. Bennaal.

Fig. 450. 1/1. Perle av sølv.

Saker fra graven i haug 4, Myklebostad.

[1]) Som eksempler kan nævnes: B. 4456. Rosfjord, Lyngdal pgd., Lister, Ab. 1887, s. 107, fra en langhaug med tykt lag av kul. — B. 3967. Vikevik, Sveen pgd., Søndhordland, Ab. 1881, s. 105, mandsgrav fundet i kullag under flat mark (Lorange tilføier „sandsynligvis i bunden av en utjevnet haug") — B. 5731. Toft, Fuse pgd., Nordhordland, B. M. Aarb. 1903, nr. 3, s. 8 (1902: 51), rik mandsgrav med baatnagler fundet i kullag under flat mark. — B. 3326. Vedaa, Haus pgd., Nordhordland, Ab. 1879, s. 244, mandsgrav fundet 1 fot dypt i kul, sandsynligvis under flat mark. — B. 6399. Varberg i Eidfjord, Ulvik pgd., Hardanger, B. M. Aarb. 1910, nr. 11, s. 53, mandsgrav fundet i kullag under flat mark, med baatnagler. — B. 4424. Sekse, Ullensvang pgd., Hardanger, Ab. 1886, s, 71, mandsgrav med mange jernsaker som laa blandt kul og brændte ben i en røis. — B. 2605—13. Opheim, Vossestranden pgd., Voss, Lorange: N. Olds. i B M., s. 165, mandsgrav fra en langhaug; oldsakene fandtes i et lag av kul og brændte ben. — B. 5774. Viken, Indre Holmedal pgd. Søndfjord, B. M. Aarb. 1903, nr. 3, s. 34, mandsgrav fundet i en haug av jord og sten med fotkjede; oldsakene laa i kul. — B. 6198. Viken, Indre Holmedal pgd., Søndfjord, B. M. Aarb. 1909, nr. 14, s. 11, mandsgrav, lag av kul og brændte ben med oldsaker under flat mark. — B. 5871. Tuland, Ytre Holmedal pgd., Søndfjord, B. M. Aarb. 1904, nr. 12, s. 11, mandsgrav med kul og brændte

Av samme hovedtype men av litt eiendommelig anlæg var en grav som jeg undersøkte paa Ytre Arne i Nordhordland.[1]) Haugen hvori dette fund blev gjort kaldes Tinghaugen og ligger et godt stykke syd for de tidligere undersøkte graver paa samme gaard,[2]) ca. 32 m. fra stranden til Arnevaagen i en bakke nær skrænten ned mot sjøen. Haugen var skilt fra motbakken ved en grøft som oprindelig hadde været 80 cm. bred; den var 14—16 m. i tvermaal med største maal i retning n.—s. og nu knapt 1.50 m. høi; men den har antagelig fra først av været høiere da den længe har ligget i dyrket mark. Den var bygget av muld og sand, omtrent ganske fri for sten. 2.5 m. øst for midten av haugen fandtes en brandgrav fra vikingetiden i et spadestiks dybde under græstorven. Den var anlagt som et kullag, meget tykt men litet utstrakt, nemlig bare 1—0.50 m. i tvermaal, som i hele sit omfang var tæt isprængt med brændte ben. Over kullaget kunde paavises betydelige rester av et lag av næver, og paa dette laa igjen gravgodset samlet i en tæt gruppe. Graven var meget rikt utstyret, saavel med mands- som med kvindegods, to tveeggete sverd (fig. 452, 453), to økser (fig. 454), tre sigder (fig. 455), tre kniver (fig. 456—458), saks (fig. 459), hammer (fig. 460) og forskjellige andre jernredskaper (fig. 461—465), pinset (fig. 466), naalehus (fig. 467), to nøkler og skrinbeslag (fig. 468, 469), bissel (fig. 470), fire bronsespænder (fig. 471—473), en bronsenaal (fig. 474), perler av karneol og glas, skiferbryne, flint m. m. Alle sakene laa tæt sammen ovenpaa det fælles brandlag uten nogensomhelst saadan gruppering at det kunde tænkes et skille mellem mands- og kvindegraven. De to sverd, begge forsætlig sammenbøiet, side om side men med grepet til forskjellige kanter; det ene var helt, det andet knækket over i gammel tid og det avbrutte stykke av klingen laa flatt under resten av sverdet. Den ene øks laa tæt søndenfor, den anden tæt vestenfor sverdene. De øvrige saker laa mellem, over og omkring disse større gjenstande uten nogen merkbar plan eller orden. Den ene ovale spænde fandtes uten yterskal; denne laa for sig selv 20 cm. længer mot nord og var knækket i to stykker.

Skjønt denne brandgrav laa helt overfladisk blev det ikke gjort flere fund i haugen. Litt sv. for midten laa det paa bunden i haugen to store stenblokker delvis opstøttet med mindre sten, og aapningen mellem dem var dækket med to smaa heller saa det var dannet et litet hult rum; i rummet laa en liten rund rullesten, ellers intet. Det er sikkert nok at dette ikke var en grav; jeg har i det foregaaende omtalt et ganske lignende anlæg i Byrkjehaugen paa Voss (s. 92). Vest for midten laa der paa bunden en række mindre sten, men heller ikke her var det noget som tydet paa en begravelse. En ubrændt begravelse uten gravgods vilde jo kunne forsvinde slik i jorden at den nu ikke har efterlatt sig spor, men i nærværende tilfælde gav ogsaa hele haugens bygning nærmest indtryk av at det ikke hadde været nogen anden grav end brandgraven i toppen. Foruten ved det litt eiendommelige anlæg, at gravgodset var samlet ovenpaa det næverdække som laa over brandflaket, har denne grav krav paa en særlig interesse som en aldeles utvilsom fællesbegravelse av mand og kvinde, et tilfælde hvor vi med fuld sikkerhet kan fastslaa at de to mennesker som denne grav indeslutter har været brændt paa samme baal.[3])

Det maa efter de fund vi har gjennemgaat ha været almindelig at brandflaket var dækket med et tykt lag av næver, og i beretningen om et enkelt tilfældig fund oplyses det at brandlaget var dækket av en stor flat helle;[4]) men det er undtagelser at man gaar videre i retning av et særlig anlæg av graven, nemlig ved at omgi og begrænse brandlaget med en særlig stensætning. Et slikt anlæg er i det hele bare

ben omtrent 8 tommer dypt under flat mark. — B. 5801. Strømmen, Askvold pgd., Søndfjord, B. M. Aarb. 1903, nr. 14, s. 16 (1903: 51), mandsgrav under flat mark med kul og brændte ben. — B. 6513. Stette, Skodje pgd., Søndmør (indkommet 1911), mandsgrav fra en lav langhaug; sakene laa i et kullag i den nordre del av haugen. — B. 6128. Tynes, Søkkelven pgd., Søndmør, B M. Aarb. 1908, nr. 3, s. 30, mandsgrav fundet paa bunden av en røis, med kul.

[1]) B. 5800. Ytre Arne, Haus pgd., Nordhordland, B. M. Aarb. 1903, nr. 14, s. 11 (1903: 47).

[2]) B. 5696—5701. B. M. Aarb. 1901, nr. 12, s. 17 ff. (1901: 143—148). Disse var ogsaa fra vikingetiden, brandgraver med kullag under flate stenlægninger, hver grav lagt op til en større jordfast stenblok.

[3]) Det samme tør antas for enkelte andre fund som rigtignok er mindre fuldstændig oplyst. Fra slutten av folkevandringstiden har jeg allerede refereret et eksempel fra Hardanger. Her kan henvises til en rik grav fra vikingetiden, B. 4756, Vik, Stryn pgd., Nordfjord, Ab. 1891, s. 128, fundet i en skibsformet stensætning.

[4]) B. 2783—88. Hauge, Os pgd., Nordhordland, Lorange: N. Olds. i B. M. s. 167.

et par ganger paavist ved fagmæssige utgravninger paa Vestlandet. Typisk er en røis paa Vinnes som blev undersøkt av I. Ross.[1]) „Sjotrærøiso" var bygget paa fjeldbund og 9.50 m. i tvermaal, litt over

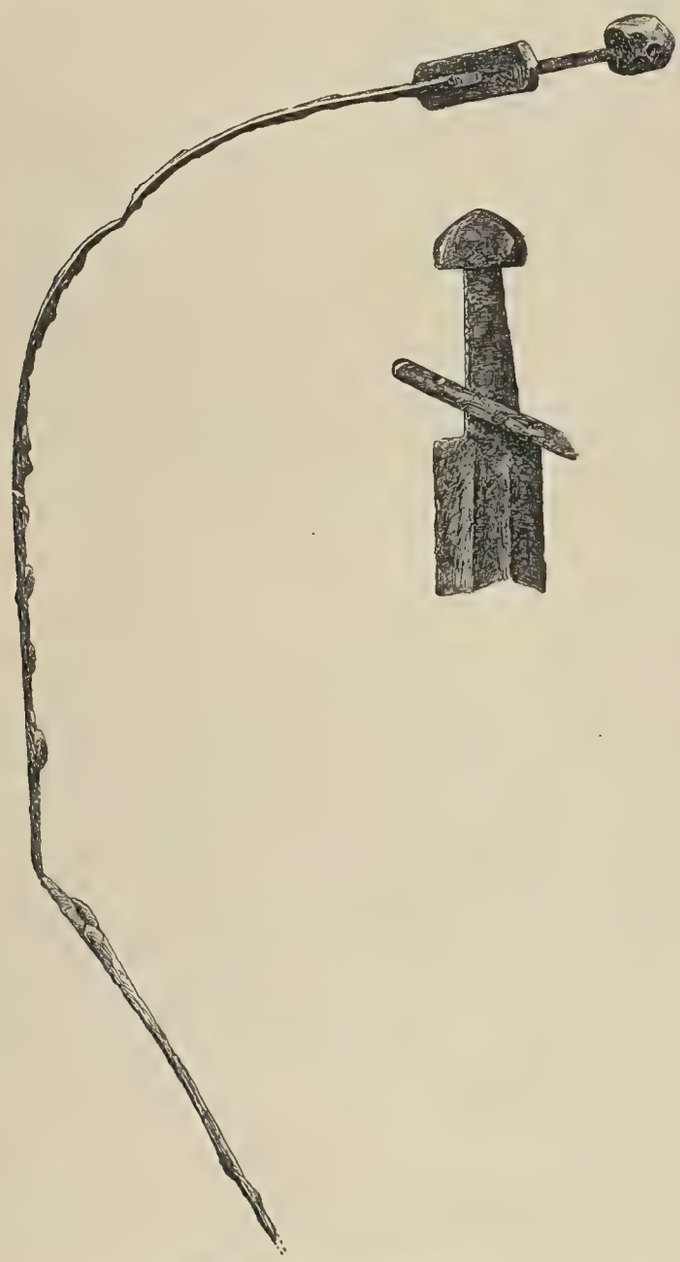

Fig. 452. 1/4. Tveegget sverd.
Saker fundet i graven i Tinghaugen, Ytre Arne.

Fig. 454. 1/4. Øks.

Fig. 453. 1/4. Tveegget sverd.

2 m. høi. Midt paa bunden var et brandlag med brændte ben og oldsaker, omgit av kantsatte heller i en kreds paa 2.20—1.90 m. tvermaal. Det omtales ikke noget dække over graven. Gravgodset var to

[1]) B. 4977. Vinnes, Fuse pgd., Nordhordland, Ab. 1893, s. 149.

Fig. 455. 1/2. Sigd.

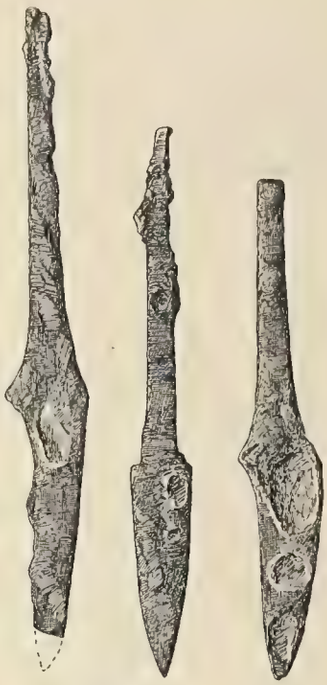

Fig. 456—458. 1/2. Kniver.

Fig. 459. 1/2. Saks.

Fig. 461. 1/2. Jernredskap.

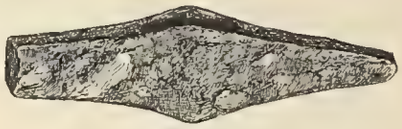

Fig. 460. 1/2. Hammer.

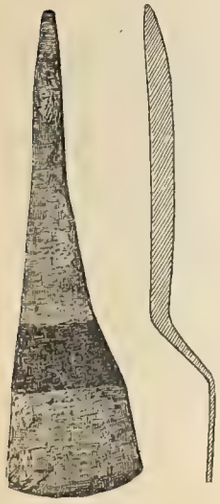

Fig. 462—464. 1/2. Fig. 465. 2/3. Forskjellige jernredskaper.
Saker fra graven i Tinghaugen, Ytre Arne.

Fig. 467. 1/1. Naalehus av jern.

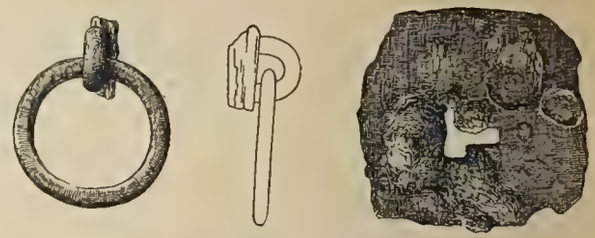

Fig. 469 a og b. 1/2. Skrinbeslag.

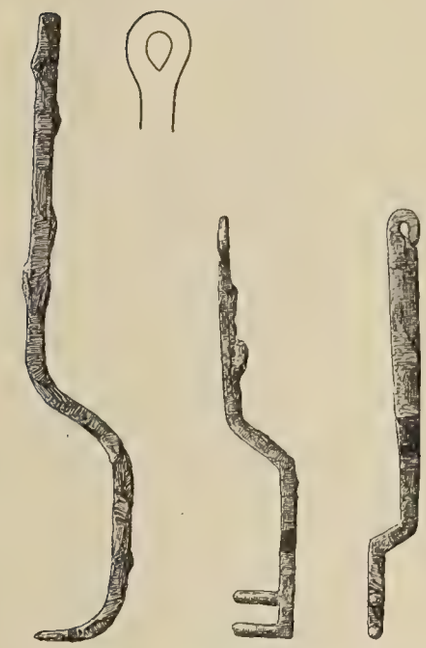

Fig. 468 a og b. 1/2. Nøkler.

Fig. 470. 1/3. Bissel.

Fig. 473. 1/1. Bronsespænde.

Fig. 474. 2/3. Bronsenaal.

Fig. 466. 1/1. Pinset.

Fig. 471. 2/3. Bronsespænde.

Fig. 472. 2/3. Bronsespænde.

Saker fra graven i Tinghaugen, Ytre Arne.

ovale, skaalformete bronsespænder, adskillig beskadiget, en vævske av jern i brudstykker, en liten jernkniv, et litet haandsnellehjul av klebersten og en flintflække med spor av bearbeidelse.[1]) — Av megen interesse er et fund fra Ølbør paa Jæderen som skyldes konservator Tor Helliesen.[2]) Fundet blev gjort ved utgravningen av en rund haug, 16 m. i tvermaal og 1.5 m. høi. Haugen var tidligere skadet og ved en tilfældig gravning kort før Helliesens undersøkelse var det fundet en spydspids av jern som blev bortkastet. Midt paa bunden av haugen fandtes en mandsgrav fra vikingetiden, bestaaende av et lag av kul og brændte ben, omgit av en baatlignende stensætning, 3.5 m. lang og 1.78 m. bred, dannet av heller sat paa kant og noget utadheldende; i hver ende var reist to stenheller, smalere og høiere end de andre, tydelig for at markere baatens stevner. Stensætningen er avbildet efter Helliesens tegning, fig. 475. Kullaget var gjennemsat med en masse baatnagler, som gjør forklaringen av stensætningens form fuldt sikker. Stensætningen representerer det fartøi som skulde til i graven, skjønt en virkelig baat i dette tilfælde alt var brændt paa likbaalet. Gravgodset var forøvrig en øks, tre pilespidser, en skjoldbule, tre remspænder av jern, en kniv, syl, jernbeslag, 8 spillebrikker av ben og et eiendommelig redskap av hvalben (avbildet av Helliesen, Stav. mus. Aarsh. 1902, s. 107, fig. 10). Det er klart at denne sidste grav ikke er helt ensartet med den type vi har gjort bekjendtskap med i Ross's fund fra Vinnes. Stensætningen paa Ølbør er, som fremhævet av dr. Almgren,[3]) at regne som en av de forskjellige symbolske variationer som de virkelige baatgraver gir anledning til, paa samme maate som at gravene kan ha skibsformige stensætninger ovenpaa jorden. Men en viss indre sammenhæng maa det allikevel være; de runde eller firkantete stensætninger som kan findes omkring en brandgrav maa som det indirekte forbillede ha medvirket til den eiendommelige utforming av baatgraven paa Ølbør.

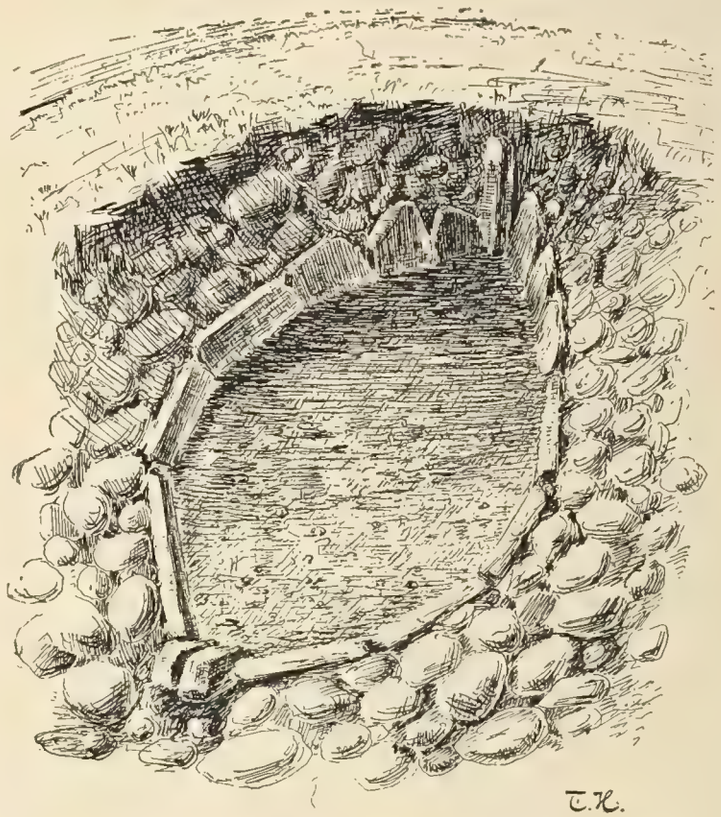

Fig. 475. Baatformet stensætning om en brandgrav paa Ølbør. Efter Tor Helliesen.

Som en sjeldnere variation av brandflaket har vi endelig brandgropen, som rigtignok endda ikke er paavist ved faglige utgravninger, men maa antas at ha været brukt. I en beretning som er meget

[1]) Nær beslegtet med dette fund er anlægget av en meget rik mandsgrav paa Skaugset, Eid pgd., Nordfjord, B. 6069, B. M. Aarb. 1906, nr. 14, s. 34—37. Graven laa ca. 2 fot dypt under flat mark; alle oldsakene — vaaben, redskaper, smedeverktøi m. m. — fandtes samlet i en klump omgit av en rund stengrav paa omtrent 3 m. tvermaal. — En vaabengrav fra Torblaa, Ulvik pgd., Hardanger, B. 2799—2804, 2815, Lorange: N. Olds. i B. M. s. 151, maa ogsaa tas med her. Graven fandtes 10 tommer dypt under flat mark; oldsakene med kul og brændte ben laa samlet inde i en firkant av opstillete middels store sten med længderetning nø.—sv. Firkantens maal er ikke opgit.

[2]) Stav. mus. 2475, Ølbør, Haaland pgd., Jæderen. Stav. mus. Aarsh. 1902, s. 59 og s. 106.

[3]) Vikingatidens grafskick, i „Nordiska Studier tillägnade Adolf Noreen". Uppsala 1904, s. 317.

grei og efter al rimelighet i det væsentlige paalitelig, om et fund fra Aarberge i Indre Holmedal[1]) oplyses det at man ved planering av en liten haug under jordlaget støtte paa to ovale fordypninger som var gravet ned i fast aur; de laa omtrent 3 fot fra hverandre og var begge omtrent 2 fot 6 tom. lange, 18 tom. brede og 6 tom. dype. De var fyldt med kul og aske og „begge tildækket." I den ene laa en øks, et sammenbøiet tveegget sverd, en spydspids og en skav; i den anden et sammenbøiet enegget sverd, en øks, en spydspids, en sigd, et bor, en kniv og et bissel. I et andet fund er det berettet at oldsakene laa tæt sammen i en „askegrop" like under overflaten i en haug.[2]) Jeg tror at disse beretninger er troværdige og at vi altsaa kan vente at lignende fund vil komme frem ogsaa ved systematiske gravninger; men det er ogsaa klart at de ikke betegner nogen mere væsentlig avvikelse fra de vanlige brandflak. I begge tilfælder er gravenes anlæg og utstyr i hovedsaken det samme.

Som vi har set er det tre baatgraver blandt de syv systematisk undersøkte fund fra vikingetiden som vi hittil har gjennemgaat, og jeg har ovenfor nævnt at det er omtrent en fjerdedel av alle bevarete fund vi kan regne som baatgraver. Ved brandgravene er det imidlertid ingen prinsipiel forskjel mellem baatgravene og andre graver; det fartøi som blev ofret ved begravelsen blev jo tilintetgjort paa baalet og naglene som var igjen blev spredt i brandlaget aldeles likesaa tilfældig som selve baalmørjen.[3]) Det er først og fremst ved sit betydelige antal at baatgravene er et av de merkeligste træk i gravskikken i vikingetiden, og selv det største og mest bekjendte av disse gravfund med brændt fartøi adskiller sig ikke prinsipielt i anlæg og utstyr fra den store mængde almindelige graver. Det store fund som konservator Lorange gjorde i den første haug paa Myklebostad viser en grav anlagt efter ganske usedvanlige dimensioner, men allikevel som et typisk eksempel paa tidens herskende gravskik. Dette fund skal her refereres efter Loranges utførlige og greie beskrivelse.[4])

Haugen paa Myklebostad blev undersøkt 1874. Den ligger et kort stykke sø. for Eid kirke paa sletten som skraaner jevnt op fra stranden med fri utsigt over fjorden, mens en terasse bakenfor avskjærer utsigten ind gjennem dalen. Den var rund og jevnt hvælvet, 4 m. høi og 31 m. i tvermaal, meget regelmæssig og omhyggelig bygget. Rundt kanten var gravet en grøft, nu 4 m. bred og 1 m. dyp, men som rimeligvis oprindelig har været adskillig større. Mot syd og vest var grøften avbrutt av brede jordvolder der likesom broer forbandt haugen med den omliggende mark. Paa haugens bund — i høide med marken — var et lag av kul og brændt jord med smaa benstumper iblandt, der strakte sig like ut mot haugens kanter men var mægtigst i midten. Adskilt fra dette ved et mellemliggende lag av lys strandsand var et andet lignende lag, der i tversnit viste sig som en bue over det første, saaledes at begge kullag gik sammen i yterkantene, men i midten var skilt ved omtrent 20 cm. sand. Indenfor et ovalt stykke paa omtrent 9.5 m. længde og henimot 5 m. bredde var begge disse lag likesom spækket med klinknagler, klinkbolter og spiker, likesaa ogsaa med brændte benstumper. I den østre halvdel av det øverste kullag fandtes videre 6 skjoldbuler, og i vestre halvdel av det ovale omraade fandtes i begge lag skjoldbuler spredt omkring i de forskjelligste stillinger, snart enkeltvis, snart flere tæt ved hverandre, og to ganger fandtes en stukket ind i en anden. Enkeltvis fandtes desuten fem pilespidser og rester av forkullete stænger som mentes at være buer og spydskafter. — Noget vest for midten av haugen, men omtrent under midten av det buete kullag, laa en stor knute av forsætlig sammenbøiete vaaben, nemlig to sverd, to smaa spydspidser, en øks, tre skjoldbuler, hvorav den ene bærer merker efter et voldsomt hug, tre pilespidser, en kniv og et meget svært jernredskap, der ser ut som et bor; desuten flere stykker av tynde jernplater og klinknagler indblandet mellem de større gjenstande. Like under denne klump av jernsaker laa et

[1]) B. 1707—18. Aarberge, Indre Holmedal pgd., Søndfjord, Lorange: N. Olds. i B. M. s. 184.

[2]) B. 6432. Helgheim, Jølster pgd., Søndfjord, B. M. Aarb. 1911, nr. 8, s. 10.

[3]) En eiendommelighet ved baatgravene er det forøvrig at de kan indeholde et større antal skjoldbuler end man finder i graver uten fartøi. Skjoldene har da her hørt til fartøiet og ikke direkte til det personlige vaabenutstyr. I den første grav i haug 2 paa Myklebostad fandtes saaledes 8 skjoldbuler. Se forøvrig Ship Burials, Saga Book of the Viking Club, part II (1906), s. 341.

[4]) N. Olds. i B. M. s. 153.

bissel og derunder var en grop, gravet ned i auren under haugen. I gropen laa en hel samling skjoldbuler, alle med aapningen nedad og nu sammenrustet som et dække over en pragtfuld bronsebolle med emalje (avbildet Rygh fig. 727 og i farver av Undset, Aarb. f. n. Oldk. 1889, pl. IV). Bollen var til to tredjedeler fyldt med brændte ben, blandet med kul og aske. Mellem benstumpene fandtes brudstykker av forbrændte jernsaker og klumper av smeltet bronse; midt i benmassen laa en pilespids og desuten 6 spillebrikker og 3 terninger av ben. Ovenpaa benene laa en langkam av ben og blandt benene stykker av en anden, den sidste med indlagte mønstre av sorte striper (horn eller fiskeben). I urnen laa endelig en stor skiveformet perle av mørkt glas med hvite bølgelinjer, et jernhængsel til en kiste og en nøkkel av jern. I sanden tæt ved den nordre side av urnen laa nogen ubrændte ben indpakket i ugarvet gjeteskind, en enkelthet der aldrig er iagttat uten i denne grav. — Som vi ser er hele gravens anlæg det normale som vi alt kjender fra mange andre fund; det vigtige ved fundet fra Myklebostad er at hele begravelsen er anlagt i enestaaende maalestok; hele haugen er gjennemsat av de vældige brandlag, og det er som det ses av størrelsen paa nagler og beslag ikke en baat, men et virkelig skib som her har været ofret paa likbaalet.[1]) Det sjeldne bronsekar med emaljeprydelser viser ogsaa at vi har at gjøre med en stormands grav og at vi følgelig her har gravskikkens idé virkeliggjort med fuld konsekvens, hævet over den økonomiske begrænsning som maa gjøre sig gjældende ved flertallet av gravene. Det mest fremtrædende og konstante træk i denne gravskik er brandlaget og det fyldige gravgods. Den lange brytningstid i gravskikken som vi har set i den foregaaende tids vaklen mellem rene brandgraver uten baalmørje og graver med baalmørje, er allerede avgjort i den senere del av folkevandringstiden. Graver med baalmørje er da ogsaa i vikingetiden praktisk talt eneherskende og traditionen fra den konkurrerende skik gir sig bare utslag i det underordnete forhold at de brændte ben kan være nedlagt i en urne eller samlet for sig midt i brandlaget; men selv dette er langtfra saa hyppig som det rene brandflak. Og at brandlaget har været opfattet som en meget væsentlig ting i gravenes anlæg, ser vi av de overordentlige dimensioner det faar i en fremtrædende grav som denne paa Myklebostad.

Graver fra vikingetiden med ubrændt lik. De ubrændte graver skulde efter et statisk opgjør av de foreliggende fund se ut til at staa adskillig tilbake for brandgravene i antal.[2]) Men dette beror sikkert paa forhold som i virkeligheten er spørsmaalet uvedkommende, nemlig at man ved tilfældige fund meget lettere faar nøiagtige og rigtige oplysninger om en brandgrav end om en ubrændt begravelse. De ubrændte skeletter forsvinder hos os som regel sporløst i jorden og har gravkisten dertil bare været av træ, som meget ofte i vikingetiden, vil den tilfældige finder i de fleste tilfælder vanskelig kunne gi saa klare oplysninger at gravskikken blir sikker og forstaaelig; derimot vil de brændte benstumper og brandlaget altid være meget iøinefaldende selv for en ganske ukyndig graver og som regel gi sikre holdepunkter til at forstaa gravskikken. Naar derfor de kjendte fund av ubrændte graver utgjør omtrent $^2/_3$ av brandgravenes antal, er tallet sikkert for lavt. Av det meget store antal gravfund hvor ingen oplysning foreligger, maa med al rimelighet den større del tænkes henført til de ubrændte graver. Men i ethver fald blir begge grupper saavidt jevnstore, at man ikke kan si at den ene representerer den absolut overveiende skik; de er begge jevnt og almindelig utbredt. Fra vikingetiden, likesom fra den foregaaende periode, kjendes ogsaa eksempler paa at en brandgrav og en skeletgrav kan ligge like ved hverandre i samme haug.[3])

De ubrændte graver fra vikingetiden kan inddeles i to hovedgrupper eftersom de er baatgraver eller ikke. Ved brandgravene har vi set at baatgraver ikke i anlæg skiller sig væsentlig fra andre; baat-

[1]) De 44 skjoldbuler gir ogsaa en antydning av skibets størrelse; Gokstadskibet hadde 32.

[2]) Av 400 gravfund kan 107 bestemmes som brandgraver, 73 som ubrændte graver, mens vi ved hele 220 fund ikke har nogen sikker oplysning om gravskikken.

[3]) Som f. eks. B. 755—58, Lygre, Lindaas pgd., Nordhordland, Lorange: N. Olds. i B. M. s. 166. Fundet i „Guldhaugen"; her laa en ubrændt grav med kvindesaker like ind for haugens kant i nø. Litt længer mot sv., altsaa nærmere midten av haugen, en brændt mandsgrav. Fundberetningen er ikke refereret hos Lorange, men ser grei nok ut. — Et lignende fund er B. 6371, Ytterdal, Norddalen pgd., Søndmør, B. M. Aarb. 1910, nr. 11, s. 33, ogsaa ubrændt kvindegrav og brændt mandsgrav i samme haug. — Det kan let findes flere eksempler.

naglene er spredt i brandlaget, altsaa likefrem behandlet som en del av baalmørjen. Naar graven er ubrændt, og følgelig skal anlægges i et helt fartøi som graves ned i jorden, har dette naturligvis en aldeles gjennemgripende indflydelse paa hele anlægget. — Ved de ubrændte graver uten fartøi savnes i høi grad fund som er fremkommet ved fagmæssige undersøkelser, idet jeg i virkeligheten ikke har flere fuldstændig oplyste fund end de tre som skyldes mine egne undersøkelser og som skal refereres i det følgende.[1]) Den ene av disse graver hadde en kiste av træ nedsat i en tilsvarende grav i auren og dækket med en helle; den anden et slags simpelt bygget gravkammer av kampesten dækket med heller, og den tredje var et større kammer av træ omgit av en stenmur. For at gi et fyldigere billede av gravskikken før jeg gaar over til disse enkelte fund, maa jeg holde mig til det større materiale av tilfældige fund hvor det ialfald er nogen oplysning om gravens anlæg.

Gravkammere eller kister av sten er aabenbart den sjeldnere form; men det tales i forskjellige beretninger om gravkammere bygget av sten, muret av sten, ogsaa om kammere av heller eller en grav i auren utforet med heller.[2]) Orienteringen er naturligvis sjelden nævnt i disse tilfældige beretninger, men det anføres dog i et tilfælde at graven stod n.—s., en anden grav ø.—v. en, tredje nø.—sv.[3]) Gravenes maal opgis til en længde av 1.70, 2 eller 2.30 m. og en bredde av 0.50 til 1 m. Det omtales aldrig dimensioner som nærmer sig de meget svære gravkister fra folkevandringstiden. Derimot kjendes et eksempel paa at en ubrændt grav fra vikingetiden er lagt likefrem i en gravkiste fra folkevandringstiden. Fundene skyldes en undersøkelse av utskiftningsformand Sverdrup i 1887,[4]) hvorom det berettes: „Like nord for vaaningshusene paa Mindresunde i Stryn ligger spredt paa en mindre flate flere store stenblokker omtrent 3 à 4 alen lange og 2 alen brede med mindst én ret længdeside som tillike er lodret. Omkring to er spor av en stensætning. Ved gravning — tæt op til den ene av stenblokkene — støtte man ½ alen under overflaten paa heller der dækket et avlangt firkantet rum, som var grusfyldt, men med kantstillete heller til vægger. — — — Ved fortsat gravning er ved tre av de andre stenblokker fundet graver anlagt og bygget ganske paa samme maate og alle paa vestre side av stenen. Ved antydning til stensætning fandt man en lignende grav paa flat mark.“ Alle gravene oplyses altsaa at være ganske ens i anlæg og bygning; i fire av dem fandtes graver fra folkevandringstidens første halvdel, i en endog saker fra yngre romersk tid, og i den sjette en kvindegrav fra vikingetiden med to ovale spænder, en irsk ringnaal av bronse, en bronsenøkkel, et halsbaand av glasperler samt et haandsnellehjul og to kljaasten. En enkelt grav fra vikingetiden midt i en gravflok av betydelig ældre graver kan her med al sikkerhet sis at være tilkommet senere og da endog gravkisten, hvori denne senere begravelse var nedlagt, i et og alt viser sig sammenhørende med de ældre graver, har vi altsaa et tydelig eksempel paa at en — vel tilfældig opdaget — ældre gravkiste er brukt til en ny begravelse i vikingetiden.

En eiendommelig variation av gravkistens form er beskrevet ved et andet fund fra Stryn.[5]) Det

[1]) Grunden til at saa faa av disse graver er blit fagmæssig undersøkt er sikkert den samme som jeg alt oftere har nævnt, at saa mange av gravene fra denne tid ligger under flat mark eller i ganske smaa hauger og derfor ikke let lar sig opsøke for undersøkelse.

[2]) Som eksempler: B. 5028. Skare, Ullensvang pgd., Hardanger, Ab. 1893, s. 159, deri gravkammer av heller i retning n.—s., mulig fælles begravelse av mand og kvinde (øks og pilespidser + vævske, kljaasten m. m.). — B. 3225. Mundal, Balestrand pgd., Sogn, Ab. 1877, s 88, mandsgrav i et av sten bygget gravkammer i en jordbanke. — B. 3106—19. Dale, Ytre Holmedal pgd., Søndfjord, Ab. 1876, s. 51, mandsgrav med noget uklar fundberetning, der snarest maa opfattes saa at det har været et slags grav med kampesten paa sidene og dækket med heller, cf. mit fund fra Svingesæter i det følgende. — B. 5909. Gutdalen, Stryn pgd., Nordfjord, B. M. Aarb. 1905, nr. 14, s. 3, ganske liten haug, bare 3 m. i tvermaal, med gravkammer muret av mindre sten og dækket med 4—5 heller; kvindegrav. — B 6433. Brekke, Stryn pgd., Nordfjord, B. M. Aarb. 1910, nr. 8, s. 11, grav skaaret ned i auren under flat mark i retning ø.—v. og gravens sider utforet med tynde heller. — Jeg finder det overflødig at referere en del fund hvor det bare tales om et „gravkammer“ uten nogen nærmere beskrivelse.

[3]) Fundene B. 5028 og 6433, som begge er nævnt i foregaaende note, og B. 5030, Gutdalen, Stryn pgd., Nordfjord, som jeg straks kommer til i det følgende, Ab. 1893, s. 160.

[4]) B. 4505—10. Mindresunde, Stryn pgd., Nordfjord, Ab. 1887, s. 116—119. Ogsaa nævnt ovenfor, s. 111.

[5]) B. 5030. Gutdalen, Stryn pgd., Nordfjord, Ab. 1893, s. 160. — Oldsakene er to ovale spænder, varietet av typen Rygh fig. 647, én tredje oval spænde, to likearmete spænder, to smaa tynde ringer (ørenringer?) av guld, et litet snellehjul

er en rik kvindegrav som fandtes i en bakkeskraaning hvor det var en langstrakt forhøining efter en tidligere sløifet haug. Det fandtes et slags gravkammer i samme høide som marken omkring eller litt dypere, bygget av smaa pene heller sat i langstrakt oval form, omtrent 2.20 m. langt og nær 1 m. bredt paa midten, omtrent 0.50 m. høit og overlagt med dækheller; det stod med længderetning nø.—sv. Den begravete maa ha ligget med hodet mot sv., da spændene fandtes henimot denne ende av graven. Denne ovale kiste er hittil enestaaende; det kunde tænkes at den er dannet ved paavirkning av de runde eller ovale indfatninger av heller som er omtalt ved brandgravene.

Graver uten stenkiste forekommer efter de foreliggende beretninger i forskjellige former. Dels træffes oldsakene løst i jorden uten noget nu synlig arrangement,[1]) dels tales det om „en grav", d. v. s. en grav skaaret ned i bunden under haugen,[2]) dels endelig, og det er det hyppigste, en grav i den faste bund under haugen og dækket med heller.[3]) Dimensionene paa disse graver opgis med en længde av 2, 2.50 og 3.50 m., en bredde av 0.50 og 1.25 m. og dybde 0.30 til 0.50 m. Orienteringen nævnes bare et par ganger og da som nø.—sv. og ø.—v. I enkelte tilfælder tales det om lange ruststriper langs sidene av graven,[4]) og det kan ikke være tvil om at dette har været rester av træ; jeg har selv set eksempler paa at opløst træ i jorden — særlig i lerjord — kan faa en farve som paafaldende minder om jernrust, mens træet i sandjord og løs grus ofte kan forsvinde omtrent sporløst. Jeg tror ikke det er tvil om at mange, kanske de fleste, av disse graver har hat trækister og at dette i virkeligheten har været den almindelige form for skeletgravene i vikingetiden. — Dette er da i hovedsaken det de tilfældige fund kan lære os, resultater der blir suppleret og bekræftet ved de faa faglig oplyste fund som nu skal gjennemgaas.

En grav med stenkiste er undersøkt paa gaarden Svingesæter i Stryn,[5]) en høitliggende fjeldgaard mellem Stryn og Hornindalsvandet (efter amtskartet 962 fot o. h.); gaarden ligger meget vakkert i den høieste del av skogbeltet like ved et ganske stort vand. Som saa ofte var det et tilfældig fund der gav anledning til undersøkelse paa stedet, idet det gjennem lensmanden blev meldt til muséet, at gaardeieren ved rydningsarbeide hadde truffet en menneskeskalle under en helle og at arbeidet derpaa foreløbig var stanset. Findestedet viste sig at være i indmarken nord for husene. Det var en lav vold av jord og sten, saa uanselig og uregelmæssig at man næsten vil betænke sig paa at kalde den en gravhaug, 8.80 m. lang med længderetning nv.-sø., 2–3 m. bred og 0.70 m. høi. Den var bygget av jord og sten blandet uten nogen regelmæssig struktur og indeholdt to store jordfaste stenblokker som hadde ligget her før haugen blev bygget, den ene midt i haugen nv. for graven, den anden i flugt med den ene langsiden; begge

av sten, 13 perler, vævske av jern av typen fig. 402, to stekepander, en linhekle, to sakser, ildstaal, brudstykker av bissel (?) og av en jernlænke, to jernnøkler, skrinhank og beslag av jern samt et bryne.

[1]) Eksempler: B. 755—58. Lygre, Lindaas pgd., Nordhordland, Lorange: N. Olds. i M. s. 166, kvindegrav med sigd og to ovale spænder som laa i mands bredde fra hverandre; sv. derfra i samme haug en brændt mandsgrav. — B. 4552 Bakke, Jondal sogn, Hardanger, Ab. 1888, s. 177, mandsgrav, mulig delvis forstyrret før; sakene laa ved siden av hverandre og der var ikke gravkammer. — B. 6149. Kyte, Vangen sogn, Voss, B. M. Aarb. 1908, nr. 3, s. 38, lignende mandsgrav. — B. 3246. Fitje, Gloppen pd., Nordfjord, Ab. 1878, s. 330, rik mandsgrav i haug, lagt i løse sandet.

[2]) B. 1142—46. Tokheim, Ullensvang pgd., Hardanger, Lorange: N. Olds. i B. M. s. 149. — B. 485, 1164—77. Hellebust, Indre Holmedal pgd., Søndfjord, Lorange l. c. s. 184. — B. 4612. Eide, Gloppen pgd., Nordfjord, Ab. 1889, s. 79 grei og god fundberetning.

[3]) B. 4736. Stalheim, Vossestranden pgd., Voss, Ab. 1890, s. 132; kvindegrav under flat mark, dækket av heller. — B. 6296. Hjelle, Førde pgd., Søndfjord, B. M. Aarb. 1909, nr. 14, s. 55, mandsgrav skaaret ned i fast grus og dækket med heller, tilfældig fund, men eftergravet av mig. — B. 5795. Bolsæter, Jølster pgd., Søndfjord, B. M. Aarb. 1903, nr. 14, s. 9, mandsgrav i haug, 10—12 m. i tvermaal; sakene laa 1 m. dypt dækket med heller som var lagt i en række over en længde av 2 m. — B. 5031. Gutdalen, Stryn pgd., Nordfjord, Ab. 1893, s. 161, haug med grav skaaret ned i auren og dækket med to lag heller. — B. 5033, Folven, Stryn pgd, Nordfjord, Ab. 1893, s. 162, tre graver i en haug, alle skaaret ned i auren og dækket med heller. — B. 5804. Ytre Eide, Stryn pgd., Nordfjord, B. M. Aarb. 1903, nr. 14, s. 17, kvindegrav i ødelagt haug, fundet under tre heller som dog ikke dannet noget kammer.

[4]) Som ved fundet B. 5031, se Ab. 1893, s. 162.

[5]) B. 6483. Svingesæter, Stryn pgd., Nordfjord, B. M. Aarb. 1911, nr. 8, s. 31, og ib. nr. 13.

stenene er avsat paa planen fig. 476. Under stenene var bunden meget vekslende lag av graa og rød sand og jord. Paa syd- og vestsiden av den store stenblok midt i haugen var det meget betydelige kullag og stenblokken selv var forbrændt; videre mot nv. var det ogsaa kullag efter ganske store baal som hadde brændt paa stedet og det samme blev iagttat ut for den sydvestre ende av graven. Kullagene er avsat paa planen fig. 476. Det er naturlig at sætte disse forhold i forbindelse med den gamle skik med brænding av flere baal paa den tomt hvor haugen skulde bygges, en skik som vi har kunnet paavise ved flere eksempler fra den yngre romerske tid og ved ialfald en ubrændt grav fra folkevandringstiden. Det er i den foreliggende grav ogsaa let at forstaa at kulsmuler fra baalpladsene var spredt indblandet i haugfylden, likesaa i gruset under bunden av graven og i grusfylden i graven selv. Haugens ene langside var beskaaret ved rydningsarbeidet og det var her — midt i volden baade efter længden og efter bredden — man hadde set en menneskeskalle som laa i et aapent rum under en skraatstillet helle. Skallen laa med nakken vendt mot sø. og man skulde da snarest ha ventet at graven hadde strukket sig mot nv. fra dette punkt. Imidlertid laa graven med længderetning øsø. fra skallen, som følgelig maa være gledet ut av den naturlige stilling da liket opløstes og faldt sammen. Den nordvestre ende av graven var noget forstyrret ved rydningsarbeidet, idet to større sten, og det netop de som dannet gravens avslutning til denne kant, hadde kunnet fjernes uten at røre ved den helle som laa over skallen. Gravens hele længde kunde følgelig nu ikke maales; fra skallen til den motsatte ende av graven var det 1.50 m. Bredden var 40—50 cm., dybden 30—40 cm. Alle sidene var uregelmæssig sat med større sten som det ses av plan og fotografi (fig. 477, 478). Den var dækket med heller som alle sammen var gledet ned paa den ene side saa de stod i skraa stilling med den ene ende inde i graven. Hele graven var daarlig og uregelmæssig bygget. Det er en grav av en bestemt tarvelig type vi ogsaa kjender fra enkelte tilfældige beretninger, som i et fund med rikt mandsgods fra Dale i Søndfjord „en slags grav med kampesten paa sidene og dækket av heller.“ [1])

Fig. 476. Plan og snit av haugen paa Svingesæter. Den prikkete linje viser haugens oprindelige utstrækning. Den hele linje hvor meget som var bortskaaret før museets undersøkelse.

[1]) B. 3106—19, Ab. 1876, s. 51.

Da hellene blev løftet laa skallekalotten frit i overflaten; forøvrig var gravens bund dækket med ca. 12 cm. grus som var blandet med en mængde kulsmuler. Da den blev renset viste den sig at indeholde følgende saker. Under issebenene laa først benet av næseroten; derunder tænder, underkjæven og rester av nøklebenene sammen med to ovale spænder (av typen Rygh fig. 649), en bundt synaaler dels av bronse, dels av jern (fig. 480), 57 perler, de fleste smaa ensfarvete blaa; særlig eiendommelige er to skiveformete av perlemor (fig. 479).[1]) Det fremgaar av knoklenes og oldsakenes indbyrdes plads at hals og brystparti av den begravete er sunket sammen under hodet. Den dødes nakke maa da oprindelig ha været temmelig høit opstøttet med et underlag av stoffer som senere er fortæret, og dette forklarer ogsaa at hele graven er saa paafaldende kort. Av spændenes stilling ses det videre at liket har ligget ret paa ryggen. 40 cm. længer ind i graven, altsaa mot øsø. laa en simpel jernkniv med rester av træskaft, en kroknøkkel av jern, et snellehjul av bly (fig. 481) og en miniatyrøks av bronse (fig. 482).[2]) Disse saker maa ha sittet i beltet. 40 cm. videre i samme retning laa et enkelt litet jernbeslag og videre frem to flate jernbeslag som maa ha hørt til et skrin; endelig 1.20 m. øsø. for hodet en liten jernsyl med træskaft. Det har altsaa staat et skrin ved fotenden av graven, som det ogsaa gjorde i Vekagraven som vi kommer til i det følgende. Alle sakene fandtes i samme nivaa, som altsaa maa være gravens bund.

Vi ser at gravskikken ved dette fund i alle væsentlige træk

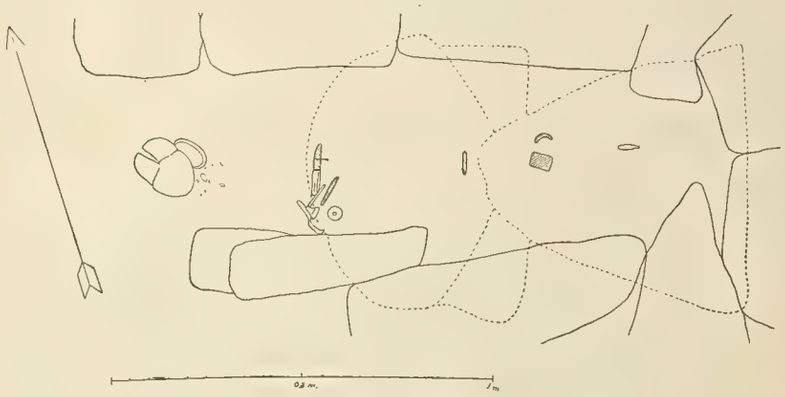

Fig. 477. Plan av graven paa Svingesæter.

Fig. 478. Fotografi av graven paa Svingesæter. Skallebenene er fjernet saa begge spændene kan ses.

[1]) Dr. Aug. Brinkmann har velvillig undersøkt benrestene fra graven og har meddelt mig at det er et kranium av en kvinde. Individet har ialfald været over 20 aar, men ikke noget meget gammelt menneske. Her foreligger:
Øvre nakkeben *(supraoccipitale)*, mellemisseben *(interparietale)*.
Isseben *(parietale)* venstre og høire begge i fragment.
Kileben *(os sphenoideum)* høire *ala temporis*.
Ledskaal av høire skulderblad.
Processus coracoideus av begge skulderbladene.
Stykker av høire og venstre *clavicula*.
Brudstykker av underkjæven med sterkt slitte tænder.

[2]) Miniatyrøksen er særlig behandlet B. M. Aarb. 1911, nr, 13.

stemmer med skeletgravene fra folkevandringstiden, fraset en ganske betydelig tilbakegang i den omhu som er lagt paa bygningen av gravkammeret. Gravgodset er ogsaa efter vikingetidens skik merkelig fattig paa redskaper; det kunde tænkes at dette har sin forklaring deri at vi i virkeligheten her har at gjøre med en sætergrav, som det godt kan tænkes baade efter gaardens beliggenhet og dens navn. En kvinde som er død og begravet paa sæteren om sommeren, kan ikke ventes at være utstyret med de ting som hører til indearbeidet hjemme paa gaarden. Denne antagelse vilde ogsaa gi en naturlig forklaring paa den uanselige og uregelmæssige gravhaug.

Som eksempel paa en grav med trækiste kan jeg fremlægge en undersøkelse av en haug paa Veka, Voss.[1]) Paa gaardens indmark like ved husene har tidligere været to betydelige gravhauger, som

Fig. 479. 1/1.
Perler av perlemor.

Fig 480. 1/1.
Synaaler av jern og bronse.

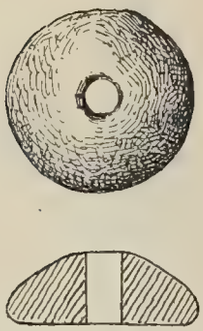

Fig. 481. 1/1.
Snellehjul av bly.

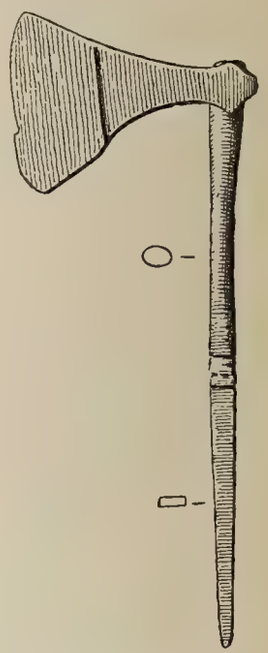

Fig. 482. 1/1.
Miniatyrøks av bronse.

Saker fundet i graven paa Svingesæter.

er ødelagt uten at noget fund er blit bevaret. Tilbake var nu bare en haug oppe i den bratte bjerkeli paa østsiden av elven Dyrva like ovenfor stenbroen hvorover hovedveien passerer elven; den var helt skjult i bjerkeskogen og dækket av smaakrat og bjerk. Haugen var 30 m. i tvermaal; den var bare delvis dannet av paafyldt sten og grus, idet den øvre side — paa nordøstre kant av haugen — var forhøiet ved en kunstig skjæring i grusbakken; forholdet ses av snittet fig. 483. Fra denne skjærings bund til toppen var høiden 3.15 m., mens høiden paa den motsatte side var 6 m. Haugens bund var altsaa, som det ses av snittet, sterkt skraanende fra nø. mot sv. Den kunstig opførte del av haugen var bygget av grus og sand over en jordfri røis. — 7 m. nø. for haugens midtpunkt laa en meget stor, men forholdsvis tynd helle, som var knust under vegten av stenrøisen og derved ogsaa trykket ned i graven, saa den nu stod i meget skraa stilling; se fotografi av hellen in situ som den var avdækket fig. 484. Rummet under hellen var følgelig blit fyldt med grus og sten. Da det blev renset op fremkom en i den oprindelige grusbund nedskaaret grav med længderetning omtrent ø.—v., 0.45 m. dyp og 2.70 m. lang; den var 1 m. bred i den

[1]) B. 6228. Veka, Vangen sogn, Voss. B. M. Aarb. 1909, nr. 14, s. 24.

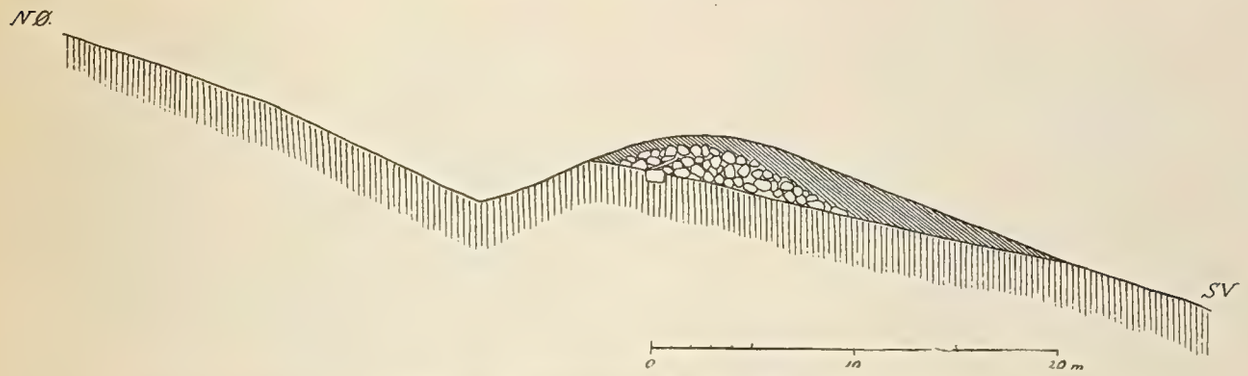

Fig. 483. Snit av haugen paa Veka, Voss.

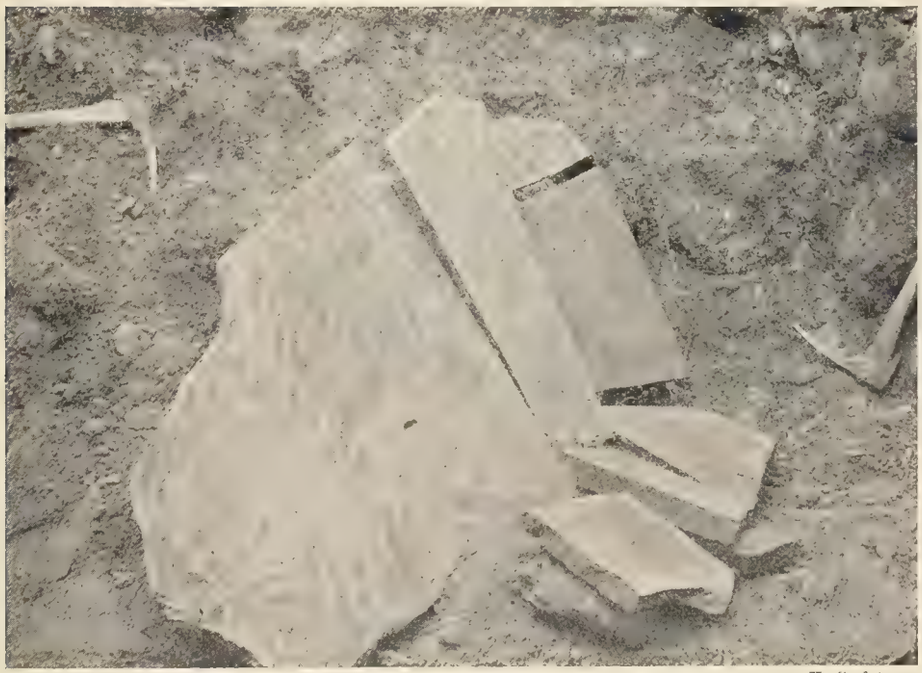

H. S. fot.

Fig. 484. Fotografi av hellen over graven paa Veka, Voss.

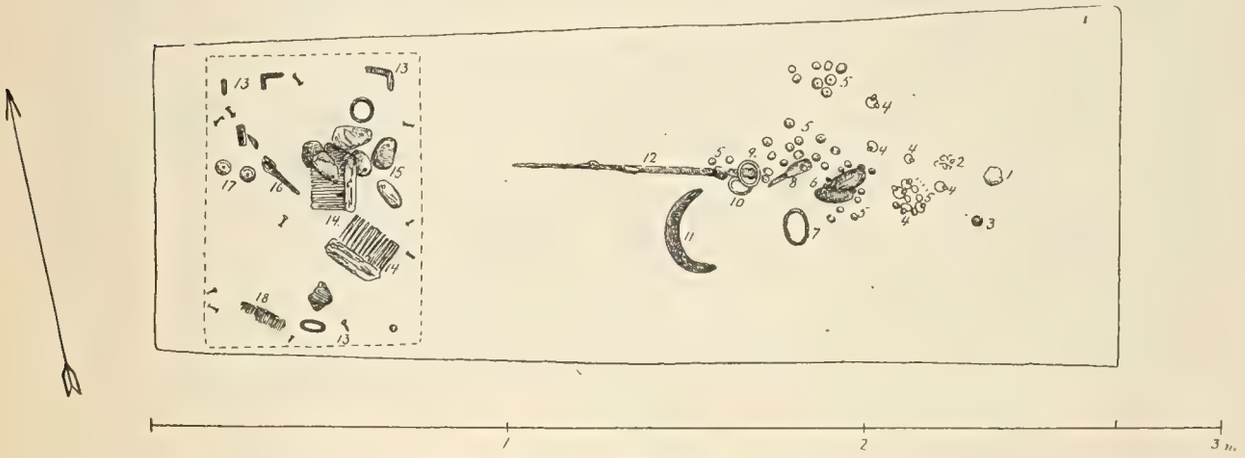

Fig. 485. Plan av graven paa Veka, Voss.

vestre ende og 0.85 m. bred i vest. Graven hadde været klædt og dækket med tykke træplanker hvorav det fandtes betydelige rester over hele graven, altsaa en trækiste nedsat i en dertil svarende grav i auren. Det var en kvindegrav og liket hadde ligget med hodet mot øst, hvor ogsaa graven var bredest. Av skelettet fandtes bare et ubetydelig stykke av skallen og rester av tændene (1 og 2 paa planen fig. 485); forøvrig var knoklene fuldstændig forsvundet i den kalkfattige grusbund. Disse ubetydelige skeletrester og alle oldsakene laa paa gravens bund indleiret i et dels tyndere, dels tykkere lag av klebrig sortbrun jord, hvori det enkelte steder tydelig kunde skjelnes rester av tøi og næver; da det var næverlag baade over og under tøiet maa kisten ha været foret med næver indvendig baade i bunden og lokket. Særlig omkring de tre bronsespænder var det større stykker av ganske vel bevaret tøi. Spændenes stilling i graven tyder bestemt paa at liket har ligget paa siden, idet de to ovale parspænder (fig. 486) som har hat sin plads paa dragten en paa hver side av brystet, var gledet sammen med oversiden mot hverandre, og den tredje (fig. 487), som vel har sittet midt paa brystet, nu laa fastklemt mellem de to andre.[1]) Sakenes plads i graven ses forøvrig av planen fig. 485. En gammel angelsaksisk sølvmynt (fig. 488)[2]) gjennemboret og med en opdrevet bule paa midten laa like syd for skallens plads. Ved tændene og halspartiet laa 16 smaa perler (13 av glas, 2 av karneol og 1 av krystal) som alle var trædd paa smaa ringer av tynd sølvtraad (fig. 489); videre i vestlig retning blev opsamlet 102 perler — 99 av glas og 3 av rav — over et omraade som efter likets stilling svarer til stykket fra halsen og omtrent 20 cm. nedenfor beltet. Som man ser av planen ligger perlene ikke i række og orden som de har sittet paa snoren; de maa være kommet fuldstændig ut av stilling eftersom liket opløstes og kisten raatnet sammen; men det tør dog antas at de smaa perler paa sølvringer der ligger saa nogenlunde samlet ved halspartiet, har dannet et smykke for sig eller ialfald en særlig del av det hele halsbaand, og heller ikke ser det ut til at perlebaandet har været anbragt i direkte forbindelse med spændene.[3]) Av smykker fandtes desuten i graven to armringer, en av sølv (fig. 491) og en av bronse, som laa midt i graven litt nedenfor beltet (9 og 10 paa planen fig. 485). Ved beltestedet laa en kniv med træskaft (8 paa planen fig. 485) og under kniven slik at det ikke har kunnet indtegnes, et sylindrisk naalehus av bronse (fig. 492), formet som en hylse med aapne ender og fyldt med filt hvori flere jernnaaler er stukket fast. Her fandtes ogsaa smaa brud-

Fig. 486. Bronsespænde. Fundet i graven paa Veka, Voss. 11.2 cm. lang.

[1]) Cf. et dansk fund, referet av C. Neergaard, Aarb. f. n. Oldk. 1892, s. 323.

[2]) Præget for Offa av Mercia, 757—796, og identisk med nr. 53 i „A Catalogue of English Coins in the British Museum", Anglo-Saxon Series, vol. I, s. 32 og pl. VII, 13. — I en tidligere artikel (A Coin of Offa found in a Viking-Age Burial at Voss, Norway, The British Numismatic Journal, vol. V, London 1909), har jeg forklaret den betydelige aldersforskjel mellem mynten og gravens indhold forøvrig, som det maa dateres efter spændenes type, ved at anta at denne mynt har været jordfundet i England og kommet til Norge som en kuriositet i 10de aarh. Dr. A. W. Brøgger har med rette avvist denne opfatning og gjort opmerksom paa at mynten meget naturligere forklares i forbindelse med den tidlige norske myntimport fra England (se Brøgger: Angelsaksiske mynter fra VIII og IX aarh. i Norden, Hist. Tidsskr. 5 række, I, s. 341, smlgn. O. Rygh: Om den yngre jernalder i Norge, Aarb. f. n. Oldk. 1877, s. 131) og at den kronologiske uoverensstemmelse ikke bør volde betænkelighet naar det gjælder en mynt. Skattefundene fra vikingetiden kan jo i den henseende vise ganske paafaldende forhold.

[3]) Cf. et pragtfuldt sæt med spænder og perler fra Uplandː Montelius: Kulturgeschichte Schwedens, s. 301, fig. 492.

Fig. 487. $^1/_1$. Bronsespænde.

Fig. 488. $^1/_1$. Sølvmynt.

Fig. 492. $^1/_1$. Naalehus av bronse.

Fig. 489. $^1/_1$. Perler trædd paa ringer av sølvtraad.

Fig. 490. Perler.

Fig. 491. $^1/_2$. Armring.

Fig. 493. $^1/_2$. Jernring.

Fig. 487—493. Saker fundet i graven paa Veka, Voss.

Fig. 494. $^1/_4$. Stekespid.

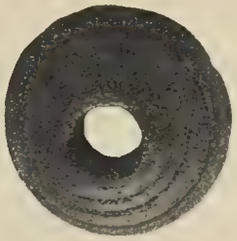

Fig. 498 a. $^1/_1$. Haandsnellehjul.

Fig. 498 b. $^1/_1$. Haandsnellehjul.

Fig. 496. $^1/_2$. Linhekle med dertil fastrustet kljaasten.

Fig. 495. $^1/_2$. Sigd.

Fig. 497. Kljaasten.

Fig. 494—498. Saker fundet i graven paa Veka, Voss.

stykker av et fuldstændig opløst stykke bly, mulig et haandsnellehjul av samme art som det fra Svingesæter; vistnok laa det to snellehjul av sten i redskapsskrinet ved fotenden av graven, men det kunde godt tænkes at desuten en snelle med blyhjul, som et særlig værdifuldt stykke, hadde hat sin plads i beltet. Ret syd for kniven, altsaa fremdeles like i nærheten av beltet, laa en forrustet jernring (fig. 493, 7 paa planen fig. 485). Ret efter gravens midtlinje med spidsen mot vest laa et stekespid (fig. 494); armringene som efter sin størrelse og form har sittet ved haandleddet, laa paa spiddets haandtak; spiddet har altsaa været lagt den døde i haanden. Ved søndre side av spiddet laa endelig en sigd (fig. 495). — Helt ved fotenden av graven fandtes spiker, beslag og bæreringer foruten trærester av et skrin, omtrent 80 cm. langt og 60 cm. bredt, stillet slik som det er antydet paa planen. Inde i skrinet fandtes et par linhekler (fig. 496, typen er Gustafson: Norges Oldtid, fig. 472), 11 kljaasten (fig. 497) og to haandsnellehjul av klebersten (fig. 498), et meiselformet jernredskap (lik Rygh fig. 413), to svakt koniske jernholker med løkke og krampe og rester av træskaft, sikkert rester av et nu ubestemmelig redskap, og endelig haarene av en børste; haarene fandtes i gruset i tætliggende smaabundter over en længde av 15 cm. Vi har altsaa et meget vel forsynet redskapsskrin, stillet ved likets føtter inde i trækisten. — Haugen indeholdt ikke flere graver og maa altsaa være opført over denne grav.

Som vi har set gir dette fund et særdeles klart og instruktivt eksempel paa gravskikken, idet alt blev fundet saaledes paa plads at det gir et forstaaelig billede av hvordan det hele blev anordnet ved gravlægningen, og en grav som denne – en trækiste i en grav skaaret ned i auren og dækket med en helle — er ogsaa den mest typiske form for de ubrændte graver i vikingetiden. I virkeligheten er det jo en gammel gravform som vi alt kjender fra folkevandringstiden (blandt Døsenfundene, s. 124, og i den ene av gravene paa Myklebostad, s. 165) men som først i vikingetiden kommer i fuldt almindelig bruk paa Vestlandet.

Ganske enestaaende paa Vestlandet, men derfor ikke av mindre arkeologisk interesse, er den tredje av de faglige utgravninger som her skal refereres utførlig. Det gjælder en meget anselig grav paa Bygstad i Søndfjord.[1]) Haugen laa paa en naturlig høide i indmark like vest for en liten bæk (se fotografi fig. 499 og planen fig. 500). Den kunstig opførte haug var omtrent 20 m. i tvermaal, og toppens høide over bakken var 5.80 m. i jevn og brat stigning, men derav var bare 2 m. høide kunstig opført. Bunden var en naturlig bakke av ler og grus; de paaførte lag var blandet jordfyld, graalig med mørkere lag og ganske fri for sten. Før utgravningen viste haugens top en iøinefaldende sænkning, som var altfor grund og regelmæssig til at kunne være dannet ved en tidligere gravning, og folkene paa gaarden paastod ogsaa at haugen var sunket merkbart i mands minde og de mente at denne sammensynkning var begyndt pludselig paa et bestemt tidspunkt som ikke skulde ligge længer tilbake end at nylig avdøde gamle folk hadde kunnet huske det. Denne enkelthet fortjener at nævnes som et typisk eksempel paa arten og varigheten av den lokale mundtlige overlevering. Det viste sig ved utgravningen rigtig nok at sænkningen i haugen maa være opstaat da trætaket i det store gravkammer ikke længer kunde bære jordmassen; men efter den opløste tilstand hvori alle trærestene nu forefandtes, er det aldeles utvilsomt at gravkammerets tak maa være styrtet sammen alt for meget lang tid siden, sikkert aarhundreder tidligere end det tidspunkt traditionen nu tænkte sig.

Midt i haugen blev avdækket en ganske godt oplagt stenmur som dannet et litt uregelmæssig firkantet rum (plan og snit fig. 501, fotografier fig. 502 og 503); murfirkantens ytre maal var 4 × 5 m. og murens høide over foten indvendig 1 m. til 1.40 m., utvendig indtil 1.75 m. Langvæggenes retning var omtrent nø.—sv. Tæt ved søndre hjørne var kortvæggen mot sydost gjennembrutt med en ca. 80 cm. bred aapning, der med sin brede, flate terskelsten gjorde indtryk fuldstændig som en indgang til graven; den ses ved spaden paa fotografiet fig. 502. Langs murfotens indre side var anlagt et litt fremspringende trin i muren, som det ses av snit og fotografi fig. 501, og hvilende paa dette trin fandtes rundt alle

[1]) B. 6356. Bygstad, Indre Holmedal pgd., Søndfjord, B. M. Aarb. 1910, nr. 11, s. 24. Haugen er tidligere omtalt av B. E. Bendixen, Ab. 1879, s. 86. Like til den senere tid hadde det knyttet sig megen gammel folketro til denne gravhaug, se min artikel „Folketro om gravhauger", Maal og Minne, 1911, s. 209.

væggene betydelige rester av furustokker tydelig lagt horisontalt som en tømmervæg. Det er ogsaa utvilsomt at vi her har rester av en trævæg indenfor stenmuren, men træet var nu altfor opløst og sammensunket til at det kunde avgjøres hvor mange stokker væggen hadde hat i høiden. Efter al rimelighet maa dog trævæggene ha hat samme høide som stenmuren, d. v. s. 1—1.40 m. og det er i og for sig ikke noget til hinder for at de kan ha været en del høiere. Det indre rum som trævæggen omgav hadde en flate paa 2.90 × 2.30 m. — Bunden inde i firkanten var den naturlige bakke av grusholdig lere, altsaa toppen av den lille høide hvorpaa haugen var bygget, tydelig avplaneret i den utstrækning som gravens

H. S. fot.

Fig. 499. Fotografi av Tussehaugen paa Bygstad, Søndfjord.

omfang krævet. Indenfor firkantens vestre hjørne blev truffet et kullag i lerbundens overflate (h paa planen fig. 501); kullaget var ikke meget tykt, men dog sammenhængende og saa vidt betydelig at det godt kan være efter et mindre baal, som maa ha brændt her efterat pladsen var planeret, men før noget av gravkammeret var bygget. Paa lerbunden var det lagt to rækker flate sten, paralelt med sydøstre og nordvestre langvæg; den ene række ses godt paa detaljfotografiet fig. 504. De hævet sig ganske ubetydelig over bunden og har tjent som underlag for et trægulv av planker som hadde ligget fra væg til væg paa tvers av de to rækker sten. Taket over graven kunde ses at ha bestaat av hele stokker med barken paa, vistnok furustokker, lagt tvers over graven med samme retning som gulvplankene. De to lag av trærester, av gulvet og taket, var naturligvis nu presset fuldstændig sammen, men kunde dog tydelig skjelnes derved at alle oldsakene var indleiret mellem de to lag av trærester. I træverket fandtes her

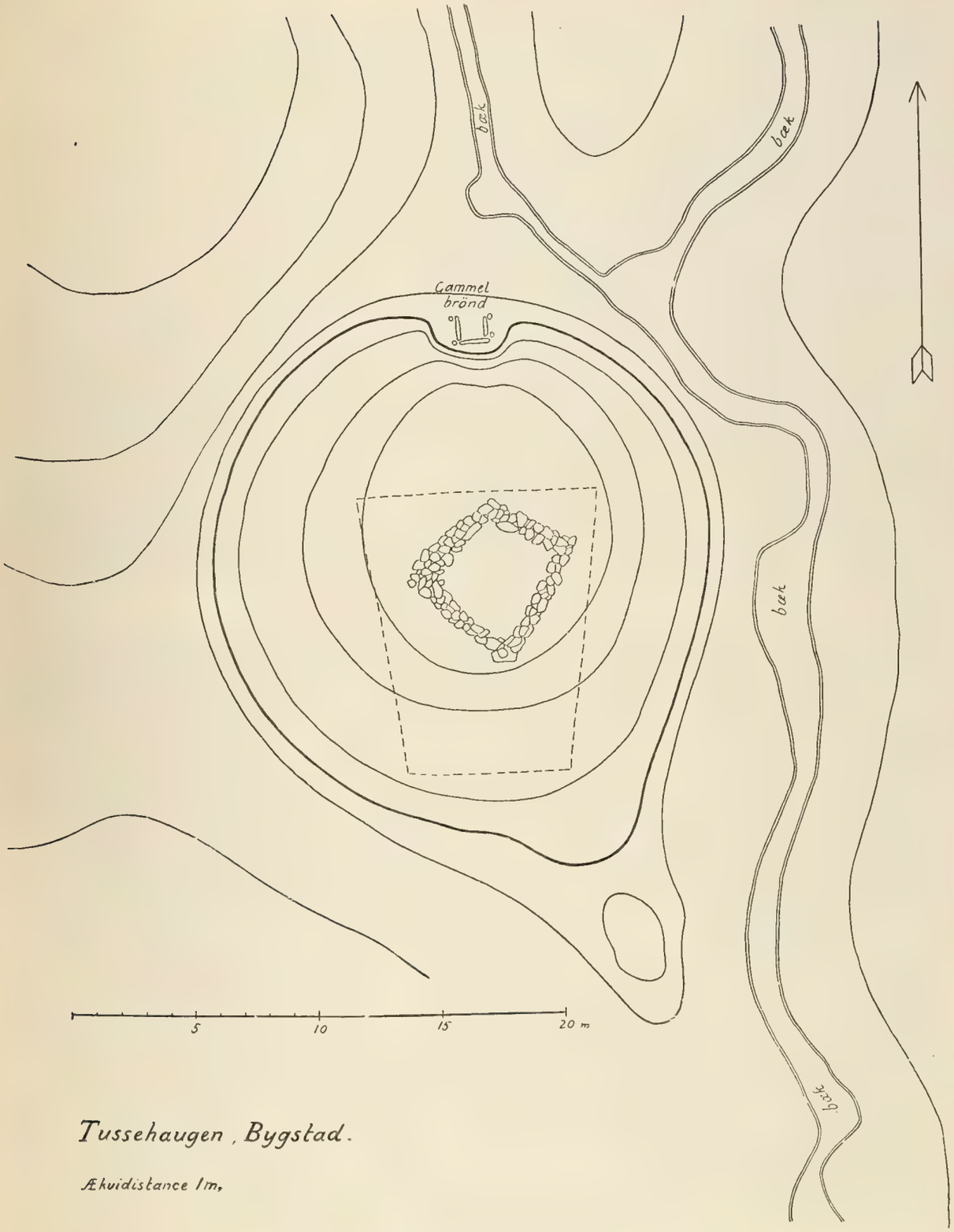

Fig. 500. Plan av Tussehaugen paa Bygstad, Søndfjord.

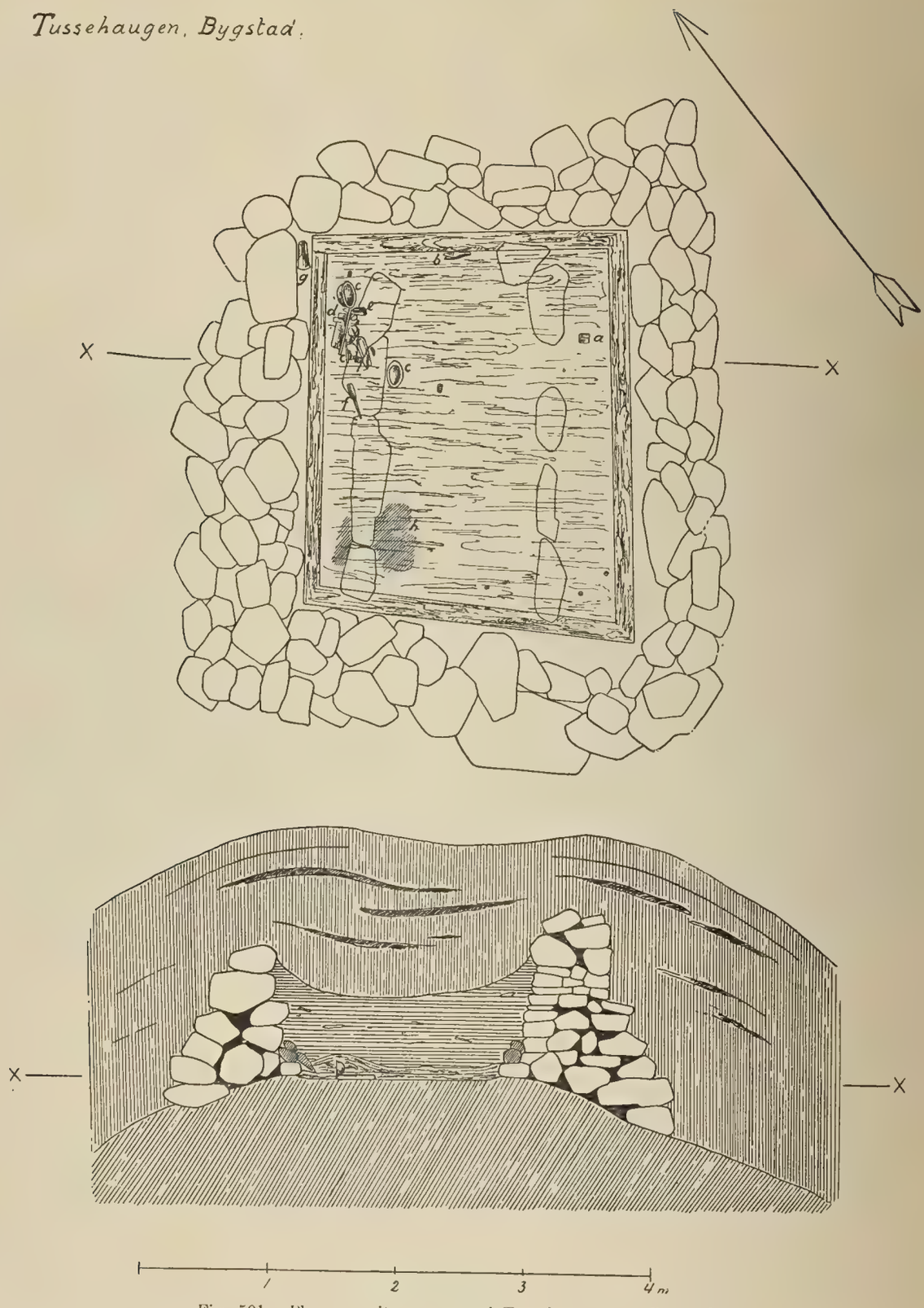

Fig. 501. Plan og snit av graven i Tussehaugen paa Bygstad.

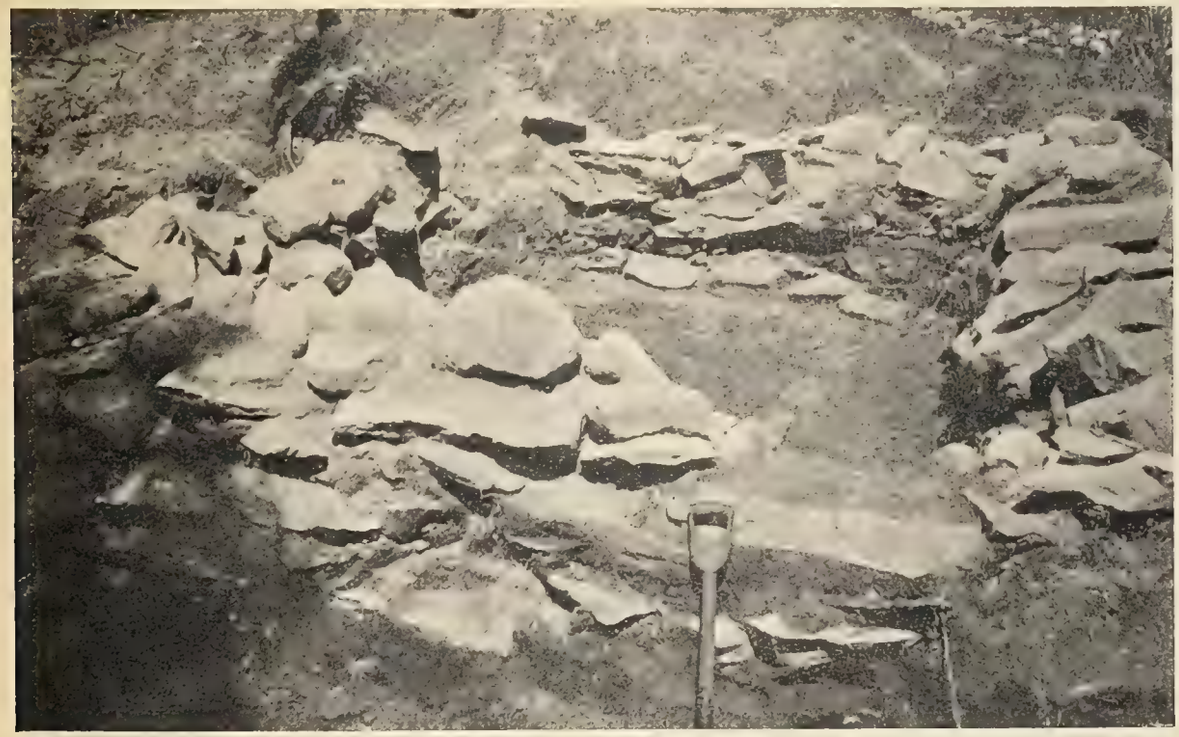

H. S. fot.

Fig. 502 og 503. Fotografi av graven i Tussehaugen paa Bygstad

og der jernspiker, dog ikke med nogen paaviselig regelmæssighet. — Ovenpaa træverket var hele rummet indenfor muren fyldt med en pakning av graa, grusholdig lere, hvori var indblandet rester av adskillig træflis og enkelte jernspiker, dog uten sammenhæng eller orden; sikkert er dette bare avfald fra gravkammerets bygning. Leren maa ha været like ved haanden da gravkammeret blev bygget, og avfald fra træarbeidet er tilfældig kommet med i lerpakningen da denne blev fyldt over kammerets tak. Tilfældig indkommet er ogsaa en grov jerncelt, sikkert en jordhakke (fig. 506), som laa paa bunden i firkantens nordre hjørne, mellem trævæggen og stenmuren. Den maa ha været brukt under arbeidet da graven blev

H. S. fot.

Fig. 504. Fotografi av nordre hjørne av graven i Tussehaugen paa Bygstad.

anlagt og er faldt ned i sprækken mellem stenmuren og trævæggen, hvor den saa er blit glemt eller overset da jorden blev kastet over. Det er fuldstændig samme forhold som naar det ofte findes spader, hakker og traug indleiret i haugfylden i de vikingegraver hvor træsaker er godt bevaret.

Fordelingen av gravgodset inde i graven var ganske underlig. Tæt op til nordøstre væg og langs med væggen laa ni bladformete pilespidser (fig. 507) i en bundt. I nordre hjørne fandtes tre skjoldbuler av samme form (fig. 508), en celt (fig. 509) og et bor (fig. 510); desuten rester av et større jernbeslaat skrin av ek med laas, laasblik, to hængsler, to hasper og en del nagler samt nøkkelen; inde i skrinet hadde ligget en saks, en større og en ganske liten kniv, en jernkrok, ildstaal (fig. 511) og flint, en liten sølvknap (fig. 512), en skaalvegt av bronse som hadde ligget indpakket i filt i en trææske, et kegleformet vegtlod av bly med skal av fortinnet bronse (fig. 513), en remspænde av bronse (fig. 514) og et langt skiferbryne (fig. 515) omhyggelig tildannet men ubrukt. Hele denne gruppe av oldsaker i nordre hjørne

er avbildet i fotografi fig. 505. For sig selv ved den motsatte væg av graven laa et firkantet jernbeslag belagt med bronseblik (fig. 516), som har sittet paa en eller anden, nu fortæret gjenstand av træ. — De tre skjoldbuler i graven viser bestemt at vi har for os en mandsgrav, men oldsakenes fordeling gir ikke noget holdepunkt for at bestemme likets stilling i graven, og gravgodsets sammensætning er i og for sig meget usedvanlig. Med hele tre skjoldbuler i en grav som ikke er en skibsgrav, skulde vi vente et ogsaa i andre henseender fuldstændig utstyr av vaaben, og her findes i virkeligheten ikke andet end en bundt pilespidser. Det ligger nær at tænke sig at graven delvis har været plyndret, slik at den er røvet for

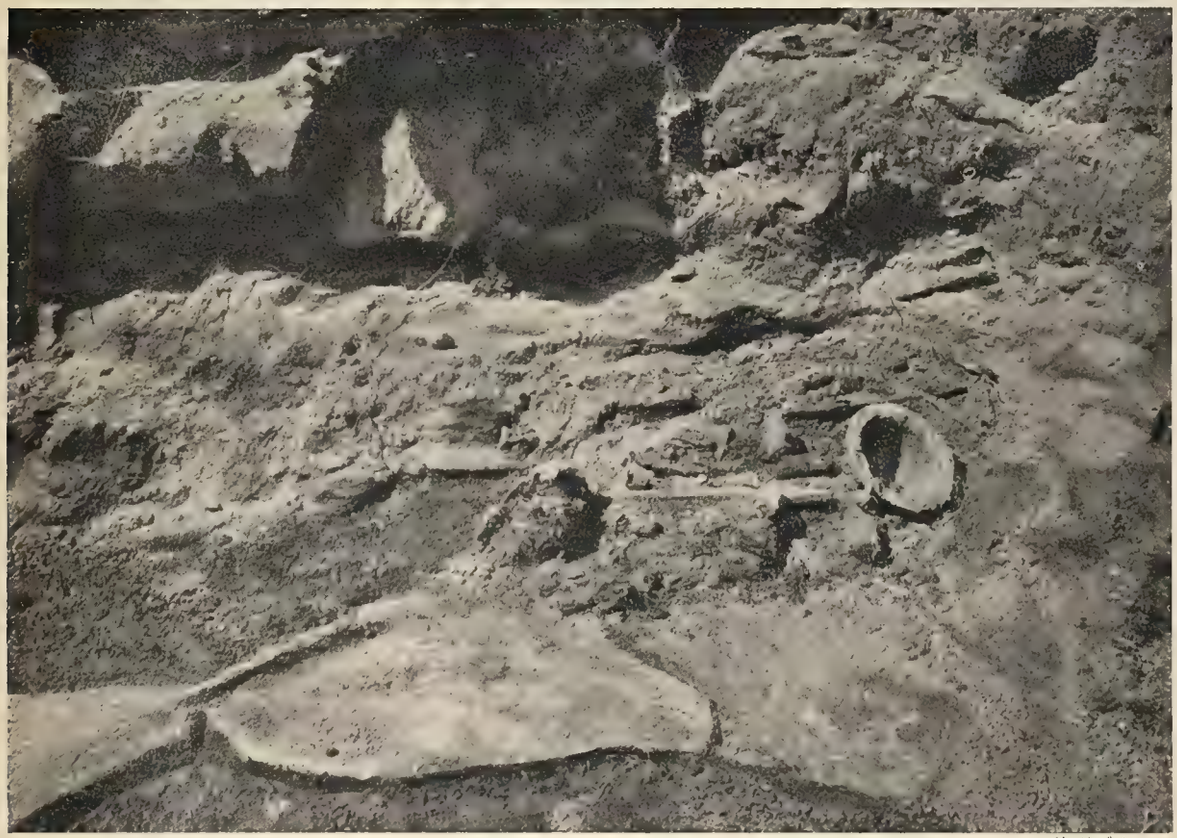

H. S. fot.

Fig. 505. Fotografi av oldsakene i graven i Tussehaugen paa Bygstad.

de mere værdifulde vaaben. Det er imidlertid sikkert nok, som det ogsaa ses av snittet fig. 501, at jordlagene over graven aldrig har været gjennemgravet efterat haugen blev lukket; merkbare spor av tidligere gravning blev heller ikke iagttat ellers i haugen, men forholdene var dog ikke slik at jeg kan avvise muligheten av at nogen har trængt ind i graven fra siden og senere kastet haugen omhyggelig til igjen. Graven hadde som vi har set en slags indgang gjennem muren mot sydvest, og saalænge gravkammeret endda stod har det her været noksaa let at komme ind i graven. Saa meget er sikkert at gravgodset kan gi grund til at gjætte paa en delvis plyndring, og at denne i tilfælde maa ha foregaat før gravkammeret var faldt sammen.

Hvordan man nu vil opfatte disse forhold ved gravgodset, er imidlertid selve gravens anlæg og bygning tydelig nok. Det meget betydelige tømrete gravkammer, omgit av stenmur og lerpakning, viser en omhu for gravkammeret som ellers paa Vestlandet bare har sit sidestykke i enkelte av de større skibs-

Fig. 506. 1/2. Jerncelt.

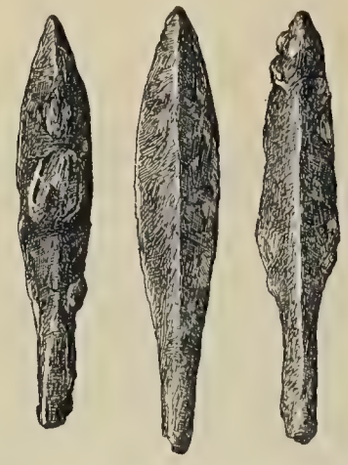

Fig. 507. 1/2. Pilespidser.

Fig. 509. 1/2. Celt.

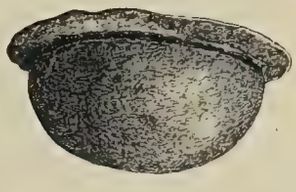

Fig. 508. 1/4. Skjoldbule.

Fig. 511. 1/2. Ildstaal.

Fig. 510. 1/2. Bor.

Fig. 515. 1/4. Skiferbryne.

Fig. 512. 1/1. Sølvknap.

Fig. 513. 1/1. Vegtlod.

Fig. 514. 2/3. Remspænde.

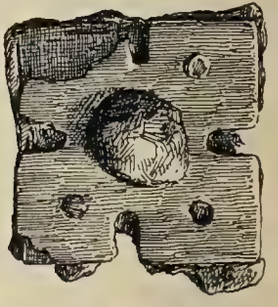

Fig. 516. 1/1. Jernbeslag.

Fig. 506—516. Saker fundet i graven i Tussehaugen paa Bygstad.

graver. Vi maa ogsaa gaa temmelig langt for at finde helt tilsvarende paraleler til Bygstadgraven. Den som kommer nærmest i Norge er det merkelige fund fra Haugen i Tune pgd., Smaalenene,[1]) ogsaa med et tømret gravkammer, 4 m. i firkant og fire stokkelag høit. Stokkene var av furu, runde, ikke sammenlaftet, men bare lagt paa hverandre med uthulinger for tømmerets runding; taket var dannet av løse tømmerstokker, d. v. s. stokker lagt tvers over rummet fra væg til væg. Kammerets bund var belagt med enerbusker. Hele denne trækbygning var omgit med en pakning av blaalere.[2]) Nogen stenmur har det her ikke været, men i alle andre træk kommer denne gravbygning Bygstadfundet overordentlig nær. Andre fremtrædende eksempler paa samme type er Mammengraven og dronning Tyras grav ved Jellinge,[3]) begge med trækammere omgit av lerpakning. Jellingegraven desuten ogsaa med stenlag over og omkring kammeret, og likeledes var taket i denne grav bygget aldeles paa samme maate som ved Bygstadgraven. Begge de danske viser den konstruktive forskjel fra de norske graver at væggene ikke var tømret, men bygget av reiste brætter eller planker. En vigtig forskjel er det ogsaa at de norske graver er nogenlunde kvadratiske, ialfald med ubetydelig forskjel paa længde og bredde, mens de danske er utpræget langstrakt, Jellingegraven 4 alen × 10¾ alen og Mammengraven 2 alen 18 tommer × 5 alen. Gravtypen er altsaa, om den end i hovedsaken er den samme, noget avvikende utformet i de to land. Jeg kommer tilbake til disse graver i en videre sammenhæng i den følgende oversigt over de nordiske gravformer i vikingetiden; jeg har her bare straks villet nævne de nærmestliggende paraleler for at kunne fremhæve Bygstadfundets betydning som den eneste grav av denne type vi hittil kjender paa Vestlandet.

De **ubrændte skibsgraver** danner som jeg tidligere har gjort opmerksom paa, en egen gruppe, men er ogsaa indbyrdes meget forskjellige efter størrelsen av det fartøi hvori graven er anlagt. Størrelsen paa de baater og skib som er fundet i gravene ser ut til at representere den hele skala i datidens baatbygning, fra ganske smaa baater til virkelige skib,[4]) og anordningen av graven har naturlig lempet sig efter fartøiets dimensioner. Ved baatgravenes anlæg er det ogsaa et vigtig skille om det er bygget et gravkammer i fartøiet eller ikke; det sidste var tilfældet ved Vendelgraven og er sikkert den ældre form, som ogsaa den mest naturlige efter skibsgravenes oprindelige idé, mens vi ved de norske fund fra vikingetiden finder at regelen er skibsgraver med gravkammer. Denne yngre form maa bero paa en kombination av skibsgravene med en anden samtidig skik, nemlig de store tømrete gravkammere, som vi har dem i fundene fra Haugen i Tune og fra Bygstad; men ogsaa gravkammeret faar i skibsgravene sin selvstændige form, nemlig med spidst møne og trekantete gavlfelter, en form som Montelius, utvilsomt rigtig, mener er dannet efter mønster av skibsteltet.

[1]) Ab. 1867, s. 61—62, C. 4188—4197. Se ogsaa enkelte nordenfjeldske fund, Ab. 1869, s. 14 ff.

[2]) Meddelt av Worsaa, Mammenfundet, Aarb. f. n. Oldk. 1869, s. 214, efter brev fra O. Rygh.

[3]) J. Kornerup: Kongehøiene i Jellinge. Kjøbenhavn 1875, s. 8 og tavlen.

[4]) Professor Gustafson har (B. M. Aarb. 1890 nr. 8, s. 12) git en liste over de dengang kjendte dimensioner paa fartøier fra vikingetiden. Av vestlandske fund opføres der skibet i Storhaugen paa Karmøen (Lorange) med en kjøllængde paa 20 m. og baaten fra Hauge i Gloppen (Gustafson), 8.50 m. lang. Dette kan nu suppleres med nogen flere tal fra nyere fund paa Vestlandet.

Findested	Aar	Utgraver	Fartøiets længde	Literatur
Bø, Karmøen	1902	Schetelig	15 m.	B. M. Aarb. 1902, nr. 8.
Naterstad, Kvinnhered	1905	—	8 „	—»— 1905, nr. 14, s. 13.
Harestad, Randeberg	1899	Helliesen	6 „	St. mus. Aarsh. 1899, s. 60.
Vashus, Suldal	1896	Nicolaysen	5.30 „	Ab. 1896, s. 49.
Hauge, Gloppen	1895	—	5 „	Ab. 1895, s. 111.
Langesæter, Indviken	1906	—	5 „	B. M. Aarb. 1906, nr. 14, s. 18.
Vashus, Suldal	1896	Nicolaysen	3.12 „	Ab. 1896, s. 46.

Som eksempel paa en baatgrav der i dimensioner og utstyr omtrent representerer det gjennemsnitlige ved baatgravene paa Vestlandet skal jeg gjengi professor Gustafsons utførlige beskrivelse av en utgravning i Gloppen i Nordfjord.[1]) Det gjælder en liten haug som laa ganske nær stranden paa nordsiden av Gloppenfjorden paa gaarden Ytre Hauge. Haugen var meget lav, men temmelig vid; den maalte i tversnit 13 m. i retning nv.—sø. og 11.50 sv.—nø. Høiden var ikke over 1 m. Materialet var det paa stedet almindelige grus. Ved utgravningen fandtes jernnagler av en baat paa 8.50 m. længde, stillet i retning nv.—sø., d. v. s. paralelt med fjordens strand, og med forstavnen mot sø. Alt træverk i baaten var fuldstændig fortæret, men det lykkedes ved en beundringsværdig omhyggelig utgravning ikke bare i hovedsaken at fastslaa baatens dimensioner, men ogsaa efter de enkelte naglers plads at indtegne formen nøiagtig, at bestemme baandenes plads og bordgangenes linjer, saaledes som det ses av fig. 517, her gjengit efter Gustafsons publikation. I begge stavner var dog rækkefølgen i naglene temmelig forstyrret, vistnok av den grund at baaten her ikke har været saa fast støttet ved underlagt grus, hvorfor bordene ved forraatnelsen kan ha forandret plads og derved ogsaa naglene være kommet ut av stilling.[2]) Træet i baaten kunde ikke bestemmes sikkert; dog er det sandsynlig at den har været bygget av ek. — Baaten indeholdt

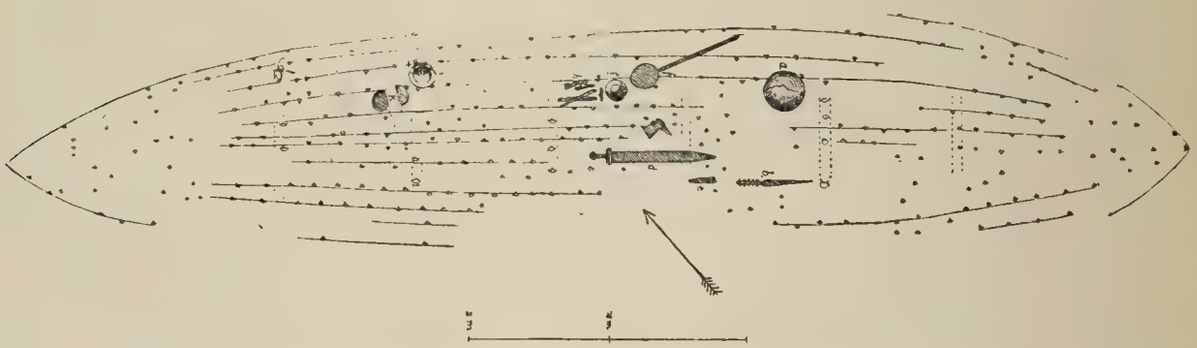

Fig. 517. Baatgrav i Gloppen, Nordfjord. Efter G. Gustafson.

en mandsgrav. Av ben fandtes ikke spor og det er derfor sikkert at liket har været nedlagt ubrændt, likesom heller ikke nogen av oldsakene bærer spor av brand. Av gravgodsets fordeling fremgaar det at den døde har været lagt midt i baaten, mellem eller over tredje og fjerde spant. Likets stilling kan ikke bestemmes, men sverdets spids vendte mot forstavnen, og det er da sandsynlig at den døde har vendt ansigtet i denne retning, altsaa har ligget med hodet mot nv. I graven fandtes følgende oldsaker, alle avsat paa planen: et sverd, øks, spydspids, to pilespidser, kniv, fil, hammer og rasp (?), en sammenrustet gjenstand som mulig er en del av en laas, mindst fire skjoldbuler, samt en stekepande av jern og en gryte av klebersten. Av baatnaglene blev opsamlet over 300.

En større baatgrav i „Grønhaug“ paa Bloheien, Karmøen,[3]) har ogsaa git vigtige oplysninger om gravskikken skjønt det ved undersøkelsen viste sig at haugen hadde været grundig plyndret før. Haugen var rund, omtrent 30 m. i tvermaal og 4 m. høi. Den var jevnt hvælvet med temmelig flat top og syntes i det væsentlige at være urørt. Den var vistnok en smule oprotet i toppen og ned langs skraaningen paa nordvestre side kunde spores en svak sænkning som efter et ældre forsøk paa utgravning. Men utvendig saa det ikke ut til at disse tidligere angrep hadde trængt dypt ind; haugen hadde endda i det hele sin oprindelige form. Den var bygget av myrjord og græstorv, her og der blandet med litt sand og enkelte

[1]) B. M. Aarb. 1890, nr. 8, s. 9 ff

[2]) Om baatens bygning anfører Gustafson særdeles interessante iagttagelser (l. c. s. 9), som imidlertid ikke direkte vedkommer gravskikken.

[3]) B. 5758. Bø, Torvestad pgd., Karmøen, B. M. Aarb. 1902, nr. 8. Se ogsaa B. E. Bendixens beskrivelse og kart av gravfeltet, Ab. 1876, s. 113.

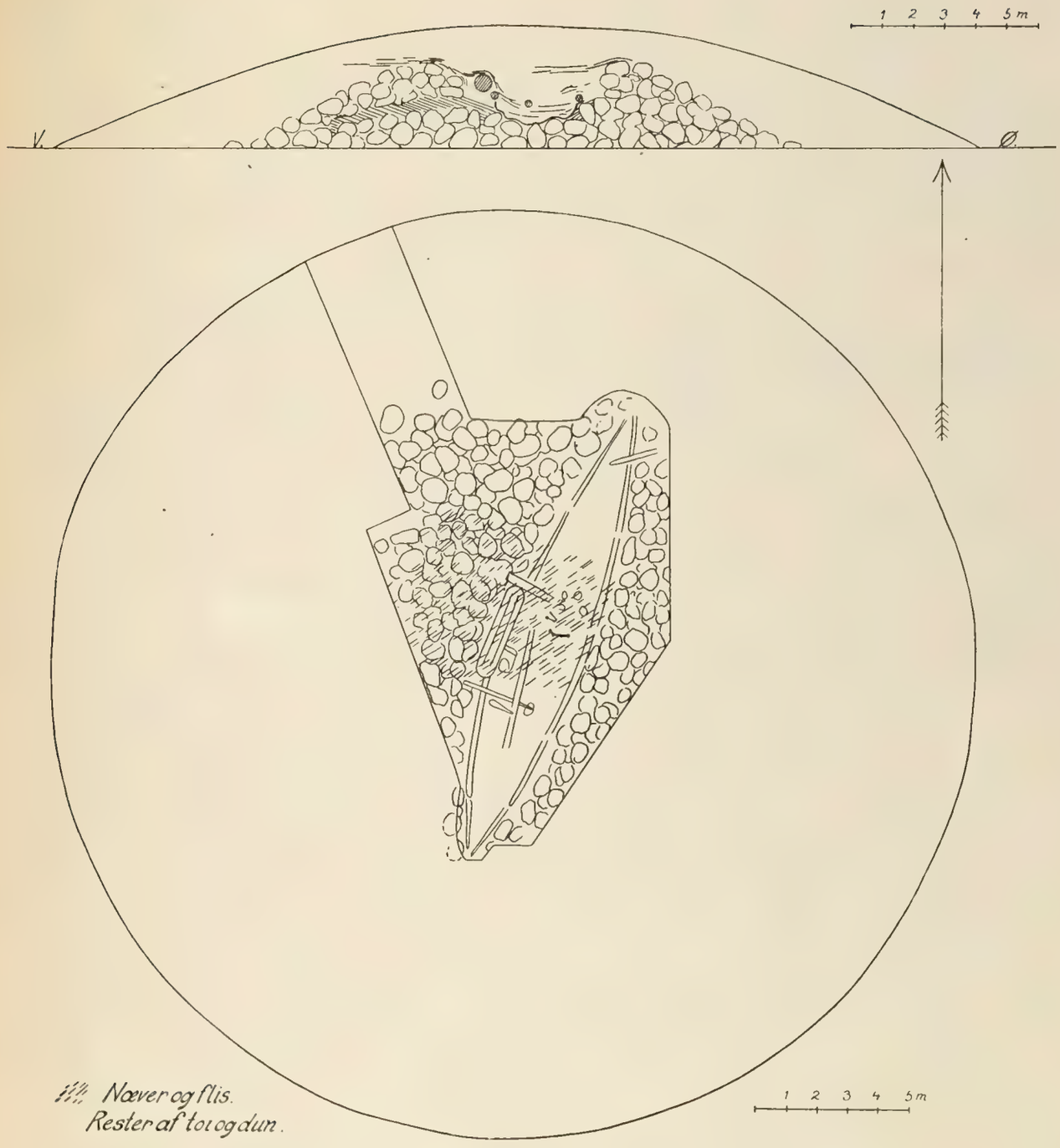

Fig. 518. Plan og snit av graven i Grønhaug.

smaasten, over en kjerne av temmelig store rullesten. (Plan og snit fig. 518). Omtrent 1 m. over bunden var stenrøisen gjennemsat med et horisontalt lag av fast graa sand. Mellemrummene mellem stenene var aapne og stod fulde av vand. som paa alle sider var inddæmmet av haugfylden. Som bekjendt er de tæt sammenlagte græstorver, som her dannet de betydeligste lag i haugen, det mest kompakte og bedst konserverende dække en grav kan ha, endog bedre end blaalere, da det likelig beskytter baade metaller og organiske stoffer, mens blaaleren kan være uheldig for jern. Grønhaug gav en udmerket prøve paa dette forhold; alt i ringe dybde under overflaten fandtes græstorvene med fuldstændig friskt bevaret vegetation, likesom de ellers saa forgjængelige saker som træ, tøier o. l. var helt bevaret overalt hvor de var umiddelbart dækket av græstorver, mens de var helt forsvundet der hvor de laa i myrjord. Ganske samme forhold fandt Lorange i Storhaug paa Gunnarshaug som vi kommer til i det følgende, og av samme bygning var en anden, næsten likesaa betydelig haug fra vikingetiden, Sølushaugen paa Gunnarshaug.[1]) Dette eiendommelige materiale i de særlig store gravhauger er tydelig et bestemt led i gravskikken, og maa sammenstilles med de velkjendte iagttagelser at gravene i Gokstadskibet og Tuneskibet var dækket med en pakning av blaalere, likesom ved de fremtrædende gravkammere paa Haugen i Tune, ved Mammen og Jellinge. I det foregaaende er ogsaa omtalt lerpakningen over graven paa Bygstad. Man har altsaa ved disse store anlæg med et betydelig og rikt utstyret gravkammer av træ, eller med et helt skib anvendt ved begravelsen, med hensigt søkt at omgi selve graven med et materiale som skulde beskytte træverket mot at raatne. Den rene blaalere har fortræffelig egnet sig for dette formaal, mens man ogsaa, som i Bygstadhaugen og paa Gunnarshaug, har kunnet komme til at bruke en mindre ren lere der ikke har svaret til sin hensigt. Græstorvene har vistnok været det aller bedste. Myrjorden, som forekommer sammen med græstorver i flere av haugene paa Karmøen, er antagelig valgt fordi man hadde lagt merke til at alskens træstykker pleier at holde sig meget godt i myrer. At myrjorden ikke er nogen tilfældighet ser vi netop i Grønhaug, hvor denne jord maa være hentet et ganske godt stykke borte, da det ikke findes nogen myr i nærheten. Desværre har myrjorden aldeles ikke opfyldt sin bestemmelse. I gravhaugen samler den vand og gaar over til en bløt sørpe hvori træet opløses fuldstændig.

Fig. 519. $^2/_3$. Stykker av voks fra graven i Grønhaug.

Graven i Grønhaug skal her bare beskrives i store hovedtræk, da jeg alt tidligere har utgit en beskrivelse med alle enkeltheter (B. M. Aarb. 1902, nr. 8). Stenrøisen i haugen var i retning nnø.—ssv. delt med en bred kløft som gik ned til 1 m. over haugens bund. Kløftens sider og bund var delvis utforet med fast graa sand, gjennemsat med sorte kulstriper. I dette leie var opsat en baat paa omtrent 15 m. længde med forstavnen mot ssv. Dens stilling i haugen ses av plan og snit fig. 518. Langs baatens kanter laa fra stavn til stavn tynde stokker, antagelig av furu, som var fuldstændig opraatnet; men deres spor kunde med sikkerhet paavises. Videre fandtes i og ved baaten adskillige andre rester av træmateriale — en tyk, mangekantet tilhugget furustok, en liten kubbe og flere helt opløste tynde spirer — hvis bestemte anvendelse ved baaten eller graven ikke kan angis. Det midterste parti av baaten var fyldt med store mængder av træflis og næver, hvorav tykke lag ogsaa strakte ut fra baatens vestside helt over toppen av røisen. Blandet ind i disse lag paa den mest tilfældige maate fandtes ogsaa betydelige rester av forskjellige tøier, en masse dun og fjær av dyner, et skaar av et glasbæger og brudstykker av trækar, stykker av voks m. m., endelig ogsaa deler av et menneskeskelet. Vi har altsaa her de mest paatagelige

[1]) B. 6053. B. M. Aarb. 1906, nr. 14, s. 24.

merker efter en tidligere plyndring. Alt gravens indhold er gjennemrotet og for den største del kastet ut i den grøft som for leiligheten var aapnet ind gjennem haugen. Sikkert er ogsaa det meste og det værdifuldeste av gravgodset tat med. Forstyrrelsen har været saa fuldstændig at vi ikke sikkert kan se om det har været gravkammer i baaten; men det er sandsynlig. Den store mængde næver maa antas at ha dannet taket over graven. De betydelige masser av fjær og dun er et træk som er særlig karakteristisk for de rikeste av gravene fra vikingetiden. I Gokstadskibet, Osebergskibet og i det tømrete gravkammer paa Haugen i Tune laa den begravete paa dyner, likesom i gravene ved Jellinge og Mammen. Fjærdynen er en nyhet i vikingetiden; i alle vore rike skeletgraver fra folkevandringstiden hvor tildels ogsaa alle organiske stoffer er vel bevaret som i fund fra Evebø og Døsen, er det aldrig fundet andet end skind og uldtæpper. Hittil er dynene ogsaa bare truffet i de rikeste graver fra vikingetiden. Det samme gjælder de stykker av voks som fandtes i den foreliggende grav. Det foreligger et helt sylindrisk stykke, 5.5 cm. langt, en uregelmæssig liten kake og flere fragmenter av meget eiendommelig form (fig. 519). I Mammenfundet fandtes et firkantet stykke voks i graven, og ovenpaa kistens tak laa et stort vokslys; i Jellingegraven var stykker av vokslys henlagt ovenpaa gravkammerets loftsbjelker; likesaa fandt Lorange i den store skibsgrav paa Gunnarshaug, som vi kommer til straks i det følgende, en flat kake av voks, merket med en korsfigur (fig. 523); et stykke voks foreligger ogsaa i en vikingetids kvindegrav ved Larvik.[1]) Worsaae oplyser i forbindelse med Mammenfundet[2]) at voks blev tillagt en særlig kraftig virkning mot trolddom og kunde hindre den avdøde fra at gaa igjen; i ethvert fald er vokslys eller andre stykker voks et typisk træk eiendommelig for de meget rike graver fra vikingetiden i Norge og Jylland.

Fig. 520. 1/2. Bronseringer fra graven i Grønhaug.

Av gravgodset skal forøvrig nævnes et skaar av et glasbæger som maa ha været av form omtrent som et par engelske der er avbildet av Akerman, Remains of Pagan Saxondom, pl. XXV, stykker av to laggete træspand og av en dreiet træskaal, to sammenhængende bronseringer (fig. 520) og endelig adskillige større og mindre stykker av tøier.[3]) Sikkert er dette bare ubetydelige rester av det som oprindelig var gravens utstyr; efter de forskjellige træk jeg ovenfor har gjennemgaat og likesaa efter baatens dimensioner maa dette fund sættes i klasse med de betydeligste nordiske graver fra vikingetiden.

Den største skibsgrav som hittil kjendes paa Vestlandet er den som Lorange undersøkte i „Storhaug“,[4]) ogsaa paa Karmøen og bare nogen faa km. nord for Grønhaug. Storhaug laa paa Gunnarshaug omtrent 160 m. fra stranden i en særdeles fremtrædende beliggenhet paa kanten av det lille fjeldplataa der hvor Karmsundet er smalest. Den hadde ord for at være Karmøens mægtigste oldtidsminde, idet haugens runding var ført nedover den bratte skrænt mot øst, altsaa mot sundet, saa den fra sjøen saa meget større og høiere ut end den i virkeligheten var. Imidlertid hadde den ogsaa oppe paa flaten de anseelige dimensioner av 40 m. tvermaal og 5 til 6 m. høide.[5]) Den kommer altsaa op

[1]) C. 11180. Ab. 1882, s. 169.

[2]) Aarb. f. N. Oldk. 1869, s. 212—213.

[3]) Om tøiene skriver Johan Hiorth, Stav. Mus. Aarsh. 1908, III, s. 18:

a) Et meget fint toskaftet uldtøi med mørk, rødbrun farve; ved vævningen er brukt meget grov sked og meget stram rending, samt løs, men tæt slaaet væft, iflg. frk. H. Christensen.

b) Et stykke grovere og lysere end foregaaende, yterst tyndt.

c) Et stykke groft, firskaftet uldtøi.

d) Et stykke firskaftet hamp, antagelig av et seil (vel snarere av baatens telt) samt et stykke firlagt snøre av tætvundet hamp.

Farvene paa a og b er ubestemmelige. Mulig kan være brukt bjerk eller hæggebark som har været behandlet med lut. — Prøven c kan være farvet med orebark eller en lavart — saasom *P. physodes* eller *Everina prunastris*. Den graabrune farve paa tøiet minder om farvene av de nævnte planter. Hampen er rimeligvis barket med bjerkebark og lut.

[4]) A. Lorange, Storhaugen paa Karmøen. Nyt skibsfund fra vikingetiden. B. M. Aarsb. 1887, nr. 4.

[5]) Sølushaugen paa Gunnarshaug, nogen hundrede meter søndenfor Storhaug, har hat omtrent samme dimensioner, 43 m. tvermaal og nu 4.10 m. høide skjønt betydelig utjevnet.

blandt de betydeligste hauger fra vikingetiden og er, for at nævne en sammenligning, omtrent av samme størrelse som kongehaugene ved Borre.[1]) Haugen var væsentlig bygget av rødgul, lerholdig muld med mellemliggende uregelmæssige lag av torvmyr og trækul; myrtorven dannet utbredte flate lag, mens trækullene som oftest var lagt i en dynge av indtil 1 m. høide med hurtig avtagende striper ned til sidene. Bundlaget i haugen bestod av lyngtorv ordnet saaledes at oversiden vendte ned; naar disse torvstykker blev løftet viste baade græsset og lyngen endda friske farver, likesom træstykker og træflis der laa paa den oprindelige græsbakke var fuldstændig som nyskaaret. Haugens overflate hadde et dække av ensartet muld bevokset med græstorv. Tvers over haugens top gik fra nord mot syd en lang forsænkning der i overflaten kunde se ut som den var fremkaldt ved en tidligere gravning; imidlertid hadde alle de underliggende lag i haugfylden samme bue ned mot bunden, og forholdet er altsaa fuldstændig det samme som det vi alt har set ved Bygstadgraven. Haugen var sunket eftersom det store gravkammer faldt sammen.

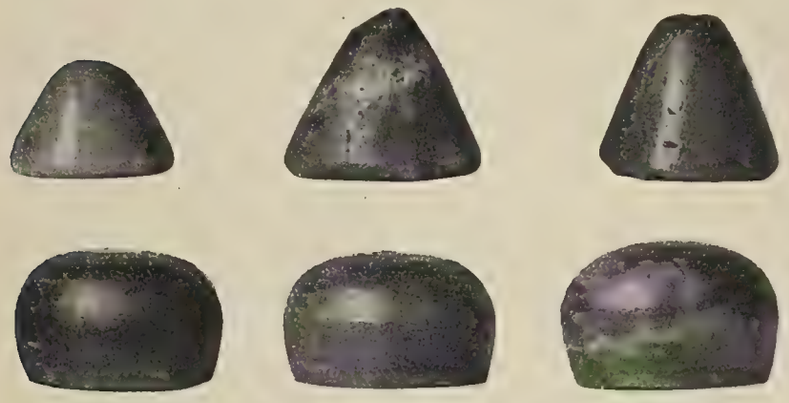

Fig. 521 a og b. $^1/_1$. Spillebrikker av glas og rav.

Fig. 522. $^1/_1$. Fiskesøkke av sten.

Fig. 523. $^1/_1$. Vokskake.

Fra skibsgraven i Storhaug.

I linje ret under det lange søkk i haugen laa rester av en ekekjøl av et skib som var sat op i retning n.—s. i en liten dalsænkning der fra plataaet skraaner mot nø. i en bue mot stranden og angir den vei langs hvilken skibet maa være trukket op til sin plads. Skibet hadde en kjøllængde av 20 m. og er følgelig vistnok det længste av de fartøier fra vikingetiden som hittil kjendes.[2]) Det var opstøttet med tilhuggete hellestener, stillet parvis — seks par — i indbyrdes regelmæssig avstand. Indvendig var skibets træverk dækket med et tyndt lag av mose. Like øst for skibets søndre ende fandtes stykker av en let skibsbaat, og ovenpaa de ufuldstændige rester av baaten var lagt en landgangsplanke av furu. Likeledes fandtes under gravningen forskjellige mindre inventariestykker hørende til fartøiet omkring paa den oprindelige overflate, nu dækket av lyngtorv. — Over skibets midtparti hadde været bygget et teltlignende gravkammer av furu, tækket med næver, hvis sider hvilte paa to graastensmurer opført utenfor

[1]) Se G. Gustafson, Norges Oldtid, s. 137.

[2]) Gokstadskibet, det største omtrent fuldstændig bevarte, er 23.80 m. For alle enkeltheter ved skibet i Storhaug se forøvrig Lorange, anf. st. s. 5.

og langs med skibssidene; likesaa fandtes tvers over fartøiet en stenmur som underlag for gavlvæggen mot syd, og uten tvil maa ogsaa den nordre gavl ha været fundamenteret paa samme maate, skjønt det ikke direkte kunde paavises da dette parti av haugen var forstyrret ved tilfældig gravning før undersøkelsen. Oppe paa den søndre tvermur som paa en slags hylde inde i gravkammeret laa to sverd og spyd, to tænger og to piler samt rester av andre meget forrustete jernsaker; videre fem bryner, to kvernsten, en liten æske hvori en bronsering og et skarpt avtryk av en stor fuglefjær, ildstaal og flint m. m. Ved foten av muren stod en jerngryte (type Rygh fig. 731) paa 35 cm. tvermaal. Litt længer ind i gravkammeret fandtes to sæt av kostbare spillebrikker (fig. 521 a og b), det ene av rav, det andet av farvet glas, et stort fiskesøkke av sten (fig. 522), en voksskive merket med en korsfigur (fig 523), en haandledsring av guld (fig. 524), et litet bryne (fig. 525) m. m. Her skal ogsaa ved den tidligere tilfældige gravning være truffet forskjellige jernsaker hvorav imidlertid bare er bevaret falen av et spyd og en sammenrustet bundt paa 24 pilespidser, som ses at være nedlagt i et sylindrisk kogger av træ, og endelig fire større glasperler (fig. 526). Da gravkammerets omraade for en ikke liten del var gjennemrotet før undersøkelsen, kan man sikkert gaa ut fra at gravgodset ikke er fuldstændig bevaret. Ogsaa utenfor gravkammeret var det flere steder i skibet spor av helt forrustete jernsaker; særlig i skibets søndre stavn var rustmassen meget betydelig, og Lorange antar at den maa skrive sig fra et anker eller andre større gjenstande.

Fig. 524. $^1/_1$. Haandledsring av guld.

Fig. 525. $^1/_1$. Bryne.

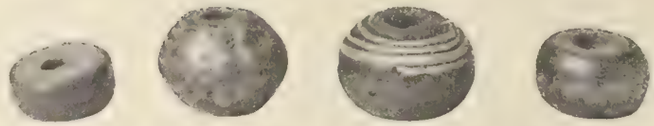

Fig. 526. $^2/_3$. Glasperler.

Fig. 521—526. Saker fra graven i Storhaug.

Av husdyr som har været med i graven fandtes ikke andre rester end en underkjæve av en hest. Ved sammenligning med andre skibsfund hvor konserveringsforholdene har været gunstigere end de var i Storhaug, kan vi med al sikkerhet gaa ut fra at fundet som det nu foreligger bare utgjør en brøkdel av gravens oprindelige utstyr.[1])

Straks østenfor bakbords side av skibets stavn fandtes en stor rund helle oplagt paa nogen kampesten; under og omkring hellen fandtes ogsaa graa askelignende jord, men ellers intet. Lorange antar at hellen har været brukt under haugens opførelse til at steke fladbrød paa. Disse knappe bemerkninger er alt som fundberetningen meddeler om dette eiendommelige anlæg, og hellen selv er ikke opbevaret. Imidlertid foreligger fra enkelte andre fund lignende heller og det er sikkert nok at de ikke kan ha den praktiske bestemmelse som Lorange tillagde hellen i Storhaug. Særlig skal her omtales en slik helle som fandtes i en betydelig gravhaug paa Gunnarshaug like i nærheten av Storhaug.[2]) Det fandtes her

[1]) Se t. eks. G. Gustafson, Osebergfundet, Ab. 1904, s. 108: „Blandt mængden av fundne saker kan særlig nævnes en firhjulet vogn, en simpel og tre smukt forsirete slæder, flere senger, vindskier, en møllesten, kjøkkenredskaper, baljer og bøtter, ekekister, tildels med sit indhold av forskjellige redskaper og bruksgjenstande, tøirester, fjer og dun fra ødelagte dyner eller puter, en rund stang med nogen indskaarne runer, og meget mere foruten aarer, et velbevaret skibsanker og andet skibsinventar, samt en hel del skeletter av hester, okser og hunder."

[2]) B. 6263, i Sølushaugen som allerede er nævnt s. 223 i det foregaaende. B. M. Aarb. 1909, nr. 14, s. 42. Utgravning av dr. A. W. Brøgger. Cf. smst. 1906, nr. 14, s. 24.

en svær, omtrent sirkelrund stenhelle, vel tilhugget langs hele kanten og avjevnet paa overflaten; bergarten er den kloritskifer som findes paa stedet. Hellen laa 7.40 m. ind fra haugens kant i ssv. 40—50 cm. under den nuværende overflate og i noget heldende stilling, paralelt med haugens skraaning (fig. 527—528). Under hellen var et lag sandig jord, iblandet med kul; dette lag dækket og utfyldte mellemrummene mellem en række kampesten, dels runde, dels kantete, av størrelse omtrent som et mandehode. De laa ikke i nogen bestemt orden og hvilte paa fjeldgrunden som danner bunden under hele haugen. Like under hellens søndre kant fandtes i sandlaget nogen ubestemmelige jernstykker, men ikke spor av andre oldsaker. Hellen laa altsaa her som et særlig anlæg i gravhaugen, men ikke i umiddelbar forbindelse med selve graven. Det hele svarer fuldstændig til den helle som blev truffet ved Loranges undersøkelse av Storhaug.

Fig. 527. Hellen i Sølushaugen. Efter foto av dr. Brøgger.

Fig. 528. $^1/_{20}$. Hellen fra Sølushaugen.

Ved et heldig fund som jeg gjorde for et par aar siden, kjender vi nu dette anlæg i en betydelig ældre og mere oprindelig form, nemlig i en grav paa Nornes, Sogndal pgd. i Sogn.[1]) Graven var en muret stenkiste, 2.70 m. lang og 0.40—0.50 m. bred med oldsaker fra den første del av folkevandringstiden, fra 5te aarh. Kisten var dækket med tre svære heller, hvorav den som laa i midten var tilhugget sirkelrund, 1.30 m. i tvermaal og 10 cm. tyk, og derover var igjen flere lag mindre heller. Vi har her den typiske runde helle liggende som dække paa graven og man tør derved fæste lid til en ældre, mere tilfældig beretning om at en brandgrav fra samme tid skal ha været dækket med en „næsten rund helle“ 5 fot i diameter.[2]) Ogsaa ved fund fra vikingetiden omtales i et enkelt tilfælde at en tilhugget rund stenhelle har ligget som dække over graven.[3]) Hellene i Storhaug og Sølushaugen maa ses i forbindelse med disse forhold; selv om hellene her ikke mere er en del

[1]) B. 6400. B. M. Aarb. 1909, nr. 11, s. 54.

[2]) B. 4877. Aarøien, Sogndal pgd., Sogn, Ab. 1892, s. 118. Midt i en betydelig haug, mest bygget av svære sten, laa den runde helle over et omhyggelig bygget rum, hvori stod en bronsekjedel med brændte ben. Kjedelen er nævnt i det foregaaende, s. 80, note 2.

[3]) B. 4704. Hodneland, Lindaas pgd., Nordhordland, Ab. 1890, s. 121—123.

av selve graven og er sunket ned til at være et sekundært arrangement i gravhaugen, maa de dog være utgaat fra den samme tanke som i mere oprindelig form er paavist ved det nævnte fund fra Nornes i Sogn. I samme forhold staar et fund fra Hauge i Gloppen, hvor en meget svær tilhugget rund helle fandtes i horisontal stilling løst i haugen, uten direkte forbindelse med nogen grav.[1])

Hellene kan ikke, som Lorange antok, ha hat en praktisk bestemmelse; de er for ujevne, for tykke og svære til at kunne være baksteheller, og de viser ikke spor av at være brændt eller ildskjøre, som de nødvendigvis maatte hvis de hadde været brukt til slikt. Deres betydning i gravene maa være av rent seremoniel eller symbolsk art. Jeg tænker mig utviklingen slik at den runde helle først er kommet ind som den nærliggende form for taket over en brandgrav med rundt gravkammer, en type som vi har set flere eksempler paa. Ved en slik grav fra Aarøien omtales ogsaa en næsten rund helle som dække. Og som det let vil gaa, har en oprindelig mere tilfældig form været tillagt en bestemt betydning, religiøse symboler kan ha spillet ind, og den runde helle blir fra brandgravene overført til de mandslange gravkister, hvor den ikke kan dække hele graven, men bare er en blandt flere dækheller; ved flere av vikingetidens gravformer, som ved skibsgravene, blir endelig hellen helt overflødig ved selve graven, men kan dog fastholdes som et sekundært anlæg inden haugens omraade. De runde heller maa da representere en fæstnet tradition med et bestemt indhold. I Storhaug og Sølushaugen fandtes hellen oplagt paa kampesten, hævet over haugbunden; det er her fristende at sammenligne dem med et bord, som maa tænkes anlagt for bestemte rituelle handlinger. Det ligger nær at bruke betegnelsen offerbord eller alter. Men det trænges flere sikre fund før vi mere bestemt kan uttale os om betydningen av de runde heller i gravene.

I forbindelse med de runde heller skal omtales en meget eiendommelig og hittil enestaaende helle fra en røis paa Hasseløen ved Haugesund.[2]) Det er en smal, temmelig tyk helle 1.50 m. lang og 0.60 m. bred, tilhugget i en egen buet form som nærmest minder om en skibsstavn (fig. 529); alene den rette tverkant nederst viser en ubearbeidet brudflate, mens ellers hele konturen rundt er tilhugget med grove slag, ganske paa samme maate som de runde heller jeg netop har omtalt. Stenen fandtes i en gravhaug med muret kiste av kampesten, hvori det var rester av ben og „forskjellig smaatteri" som ikke blev opbevaret. Desværre kunde det ikke skaffes nogen sikker oplysning om hvordan stenen var anbragt i haugen likesom det ikke foreligger noget holdepunkt for en kronologisk bestemmelse.

Fig. 429. $^1/_{10}$ Helle fra Hasseløen ved Haugesund.

Disse forskjellige tilhuggete stener er paa en maate en paralel til forekomsten av „hellige hvite stener" og raa blokker av hvit kvarts i gravhaugene (se s. 149); man kunde ogsaa sammenligne dem med

[1]) Jeg saa hellen liggende i tunet paa gaarden og fik fundoplysningen av finderen. Hellen blev fundet for svær til at bringes til museet og er desværre senere ødelagt av eieren. — En anden lignende helle fra samme gaard er i Bergens Museum, som desuten eier endda en uten fundoplysninger. — En skal være fundet som dække over en grav paa Øvrebø, Fjelberg pgd., Søndhordland, iflg. en meddelelse i „Morgenavisen", Bergen, 3 desbr. 1909. Likesaa skal det efter opgave av folk fra stedet engang være fundet en slik helle paa Fosse, Alversund pgd., Nordhordland. — En er fundet liggende flatt ca. 1 m. dypt i en myr paa Hjelle, Førde pgd., Søndfjord, B. 6365, B. M. Aarb. 1910, nr. 11, s. 29. Denne sidste har altsaa ingen umiddelbar interesse for gravskikken.

[2]) B. 6627. Ikke publiseret tidligere.

den leilighetsvise forekomst av runeindskrifter i gravhauger fra de ældre perioder av jernalderen.[1]) Det er hvad man kunde kalde sjeldnere, sekundære fænomener ved gravskikken, ting som har været tillagt en betydning i forbindelse med begravelsen uten direkte at berøre anlæg og utstyr av selve graven. De runde heller har desuten en særlig betydning som et træk der viser at gravskikken i vikingetiden trods alle forandringer dog ogsaa har direkte traditioner fra den foregaaende periode; vi har set at slike heller er truffet ved graver allerede fra den tidligste del av folkevandringstiden.

Oversigt over gravskikken i vikingetiden. Arkeologisk som historisk omfatter Norden i vikingetiden vide omraader utenfor de tre skandinaviske land. Fra Island, de Britiske Øer og Frankriks kyst foreligger gravfund av helt nordisk karakter og likesaa fra Østersjølandene og langt ind i Rusland. Det kan ikke bli tale om at trække hele dette materiale ind under nærværende oversigt. Fra vesterlandene foreligger fundene saa spredt og ofte saa daarlig oplyst at de endda vanskelig lar sig indarbeide i et samlet billede, og for det østlige omraade kommer dertil at jeg ikke kan læse den russiske literatur, som der er hovedkilden. Likesom jeg ved de ældre avsnit av jernalderen har begrænset mine sammenfatninger til det skandinaviske Norden vil jeg ogsaa for vikingetiden i det væsentlige bare samle de nordiske forhold, naar jeg her skal indføie de vestlandske gravformer i en videre sammenhæng.

I gravenes anlæg byr hele den skandinaviske halvø i vikingetiden et forholdsvis ensartet billede. For de brændte graver er brandflaket praktisk talt den eneherskende form. Vi har set at det er saa paa Vestlandet, og samme forhold møter vi i de opgaver som foreligger baade fra andre kanter av Norge[2]) og fra Sverige.[3])

Ifølge Almgren er brandflaket den fuldstændig overveiende form i de svenske brandgraver, men urnegraver, med grove lerkar som urner, er dog langtfra ukjendt.[4]) Ofte findes ogsaa i Sverige simple baalbrændte lerskaar spredt i brandflaket,[5]) mens i Norge lerkar fra vikingetiden hører til de største

[1]) Som stenene fra Elgesem, Opedal og Amble, Sophus Bugge, Norges Indskr. m. de ældre runer, nr. 7, 22, 46.

[2]) A. Loranges utgravninger i Smaalenene, Nordre Gjulem, Rakkestad pgd., C. 4055, Ab. 1866, s. 55 og Ab. 1867, s. 42; Orud, Rakkestad pgd., Ab. 1869, s. 105—106. Forskjellige utgravninger av N. Nicolaysen: Vestre Englaug, Løiten pgd., Hedemarken. haug nr. 9, C. 10719—35, Ab. 1881, s. 73 f. Kvelde, Hedrum pgd, Larvik, haugene 3, 14 og 15, Ab. 1885, s. 23 ff. Søndre Farmen, Hedrum pgd., C. 13594—99, Ab. 1887, s. 30. Søndre Storsand, Hurum pgd., Buskerud, C. 15289—94, Ab. 1890, s. 54. Besseberg, Eker pgd., Buskerud., Ab. 1891, s. 76 ff. Galby, Vestby pgd., Smaalenene, Ab. 1891, s 84 ff. Bjørke, Hedrum pgd., Larvik, Ab. 1894, s. 91. — Blandt de tilfældig fremkomne fund kan eksempelvis nævnes Arstad, Stange pgd., Hedemarken, C. 20314, Ab. 1903, s. 273. Grønneberg. Tjølling pgd.. Jarlsberg, C. 16477—82, Ab. 1891, s. 108. Kaupang, Tjølling pgd., C. 15213—18, Ab. 1890, s. 77. Aske, Brunlanes pgd., Jarlsberg, C. 12659—68, Ab. 1885, s 125. Hovland, Hedrum pgd, Jarlsberg, C. 14928—31, Ab. 1889, s. 136. — Fra det trondhjemske har vi eksempler i Th. Petersens utgravninger paa Stor Skomo, Overhallen pgd., Namdalen, Ab. 1906, s. 342 og 344, fund som et fra Holden, Hevne pgd., B. 2695—99, Ab. 1871, s. 67, og en lang række i Trondhjems museum (nr. 6906 ff., 6918 ff., 7264 ff., 8169 ff.. 8268 + 8272 ff., 8385 ff., 8371 ff., 8380 m. fl.).

[3]) Se Almgren, Vikingatidens grafskick, Nordiska Studier tillägnade Adolf Noreen, Stockholm 1904, s. 312: Under den yngre jernåldern är af dessa bruk (ɔ: de forskjellige ældre typer av brandgraver) endast den sista kvar (nemlig brandflaket); såväl brandgropen som den i flat mark ensamt nedgräfda benurnan äro forsvunna. Men därjämte förekommer nu synnerligen ofte en ny variation af bruket; högen er uppkastad öfver själva bålplatsen, ofta dock tydligen först sedan bålresterna blifvit något hopsopade. — Ifølge antikvar Nicolaysen skal denne sidste gravform ogsaa være almindelig paa Østlandet i Norge, se Ab. 1900, s. 79.

[4]) Hjalmar Stolpe: Grafundersökningar paa Björkö, Tidskrift för antropologi och kulturhistoria, I, nr. 10, s. 3—4 (Stockholm 1876). — Otto Frödin: Ett graffält från den yngre jernåldern vid Østveda i Hedesunde socken, Gestrikland, Månadsblad 1900—1905, s. 452, særlig s. 469. — Bror Schnittger: Några undersökningar å Linga graffält i Södermanland, Fornvännen 1912. — Montelius: Huru gammal är bygden i Helsingland, s. 7. — Hans Hansson: Grafvar paa Tuna gaard i Kalmar län, Månadsblad 1892, s. 30. — Av de senere aars tilvekst til Statens historiska museum har jeg desuten noteret enkelte gravfelt og fund med vikingetids brandgraver. Småland, Enehagen, Månadsblad 1903—5, s. 249 og Fornvännen 1908, s. 201. Småland, Norret, Fornvännen 1909, s. 225. Småland, Jössagård, Fornvännen 1910, s. 281—84. Västmanland, Vänsta og Skånsberget, Fornvännen 1909, s. 220—21. Södermanland, Lundby, Fornvännen 1909, s. 245. Upland, Mellersta, Månadsblad 1903—5, s. 219—20. Upland, Hersby, Månadsblad 1903—05 s 251. Angermanland, Väster-Strinne, Fornvännen 1910, s. 285.

[5]) Stolpe, l. c. s. 4. — Bernhard Salin: Fornminnen i Uppland, 3. Svista, Månadsblad 1890, s. 108, og samme: Undersökninger å Selaön, II. Graffältet i Tuna by, Månadsblad 1895, s. 78.

sjeldenheter.[1]) Tat som helhet er vistnok de svenske brandgraver fra vikingetiden fattigere end de norske, men et noget rikere utstyr med vaaben, redskaper etc. hører allikevel ikke til sjeldenhetene.[2]) — Som rent svensk omraade maa i vikingetiden ogsaa regnes Aalandsøene. Gravene er brandlag under lave jorddækkete røiser, av og til med bautasten eller med fotkjede.[3]) — I Danmark forekommer brandgraver fra vikingetiden bare i strøket nord for Limfjorden[4]) og ellers paa ganske faa steder ved Jyllands kyster. Det findes her store gravpladser hvor likbrænding — i motsætning til forholdet ellers i Danmark — er fremherskende eller eneraadende og de brændte ben ligger paa en egen maate spredt i et kul- eller stenlag. Gravene er fattige og særlig karakteriseret ved spredte skaar av grove simple lerkar. Det er sikkert rigtig, som Sophus Müller har uttalt, at denne jydske gruppe skyldes forbindelser med Norge eller Sverige, og det kan tilføies at den i det hele viser nærmere tilknytninger til svenske end til norske fund.

I hovedsaken av meget ensartet form er altsaa vikingetidens brandgraver utbredt over Norge, Sverige og den nordligste del av Jylland, og jeg har tidligere fremstillet hvordan denne ensartethet er fremgaat ved en gradvis utjevning av ældre forskjelligheter mellem de enkelte omraader av den skandinaviske halvø (s. 89, 104 og 173); utviklingen var vistnok kommet dertil alt noget før begyndelsen av vikingetiden. Ogsaa i sine ytre former viser brandgravene stort set samme billede over hele det nævnte omraade; overalt møter vi paa gravfeltene fra vikingetiden, ved siden av de smaa runde hauger eller røiser, i mindre antal langhauger og stensætninger av forskjellig form, særlig trekanter og skibsformige stensætninger.[5]) — En særstilling indtar brandgravene paa Gotland. De brændte graver er her faa i forhold til skeletgravene og følger i alt væsentlig skeletgravenes anlæg; de findes under stenlægninger eller stensætninger i flat mark, meget sjelden er de dækket av en lav røis.[6])

Ubrændt begravelse hersker i vikingetiden foruten paa Gotland eneraadende paa de danske øer, i den største del av Jylland og paa Bornholm. Det er simple graver, paa de danske øer anlagt under flat mark eller sekundært i ældre hauger, i Jylland er ogsaa større eller mindre hauger opført over vikingegravene og særlig her findes ofte rester av trækister sammenholdt med jernspiker og jernbeslag. Gravgodset er for manden enkelte vaabenstykker, hestetøi og stigbøiler;[7]) for kvinden smykker — spænder og perler — samt enkelte bronsekar. Gravene er paa det danske omraade altid orienteret med hodet mot vest. Paa Bornholm er forholdene anderledes og det ser ut til at vikingetidens gravskik her bygger videre paa traditionen fra folkevandringstiden (s. 169). Gravene ligger sedvanlig samlet i stort antal. Ofte er de indfattet i en firkant av svære kantstillete sten, omgit av store ovale stenringer eller dækket av eiendommelige stenlægninger som danner en stjerne eller et andet mønster indenfor en firkantet ramme (V. B. O. s. 178). Desuten findes ogsaa fra vikingetiden ganske flate hauger. Gravene er i overensstemmelse med ældre nordisk skik oftest orienteret med hodet mot nord. Vaaben er temmelig sjeldne blandt gravgodset, mens kvindesmykker findes i stort antal.

[1]) Jeg kjender bare til et tilfælde i Norge, hvor et lerkar var brukt som urne i en brandgrav fra vikingetiden, B. 5907, Naterstad, Kvinnhered pgd., Søndhordland, B. M. Aarb. 1904, nr. 12, s. 25. Som der meddelt hadde finderen ikke tat vare paa krukken, men ved eftersøkning det følgende aar fandtes skaar av et stort lerkar av grov sandblandet masse. Graven var et utstrakt brandlag paa bunden av en haug; efter finderens bestemte utsagn var alle benstumpene samlet i krukken.

[2]) Fund fra Småland og Helsingland er beskrevet av Montelius, Statens historiska museum, Kort beskrifning etc., utg. 1912, s 56.

[3]) A. Hackman, Atlas öfver Finland 1910, tekst til kartbladen n: ris 49, 50 och 51, s. 77—78. I det egentlige Finland er derimot gravskikken en helt anden, se Hackman i Finskt Museum 1897, s. 82 f.

[4]) Se Carl Neergaard, Jernalderen, Aarb. f. n. Oldk. 1892. s. 330 ff. — Sophus Müller, Vor Oldtid, s. 658.

[5]) Se gravfeltet paa Halsnø s. 178. Forøvrig henvises for Norges vedkommende til forskjellige undersøkelser av N. Nicolaysen, Ab. 1870. s. 150 ff., Ab. 1891, s. 82, Ab. 1894, s. 99, Ab. 1896, s. 55. G. Gustafson: Norges Oldtid, s. 141—143. — For Sverige og Danmark de anførte arbeider av Almgren, Müller og Neergaard. — Paa Aalandsøene kjendes ogsaa trekanter og en skibsformig stensætning, Hackman, Atlas öfver Finland, l. c.

[6]) For disse og de følgende oplysninger om Gotland bringer jeg dr. Almgren min varmeste tak, idet han med overordentlig velvilje har tillatt mig at benytte hans originale optegnelser til Gotlands jernalder

[7]) Graver med den konstante kombination av stigbøiler, øks og sverd hører særlig hjemme i et smalt landomraade der strækker sig fra Randersegnen over Viborg og Skive ut paa Mors. Neergaard. l. c. s. 328

Ogsaa paa Gotland er skeletgravene i overveiende majoritet og i sit anlæg ganske nær beslegtet med de bornholmske. De findes omtrent altid under flat mark, under en stenlægning eller en stensætning; bare i sjeldne tilfælder er det en meget lav røis. Den almindeligste skik ser ut til at være stenfyldte graver i flat mark, d. v. s. graven er skaaret ned til en halv meters dybde; paa bunden et liket lagt mellem to rækker sten og derover er fyldt med grus og hodestore sten saa graven i overflaten tegner sig som en avlang stenlægning. Oftest er graven orienteret med hodet mot syd, men omtrent alle andre retninger forekommer ogsaa. En sjelden variation av denne type er det at graven er anlagt som en stor rund grop, fyldt med store sten. Ikke meget ofte forekommer sekundær begravelse i ældre haug; noget oftere sekundær skeletgrav lagt i en ældre gravkiste, selv i en brandgravkiste som ikke gir tilstrækkelig plads for liket.[1]) Gravgodset har i hovedsaken samme karakter som paa Bornholm. I kvindegravene findes særlig almindelig bronsespænder, naaler, perler og armbaand, likesaa nøkkel, kam og kniv; av vaaben er det bare økser som findes ofte, og sverd ser i det hele ut til at mangle næsten fuldstændig. — Enkelte fund fra Gotland viser paa en interessant maate selve overgangen fra hedensk til kristen begravelse; ved tre av kirkene paa øen (se Almgren l. c. s. 320) har man nemlig fundet skeletter med smykker og andre oldsaker, mest kvindegods, fra slutten av vikingetiden og deriblandt paa to av stedene smaa sølvkors som har været baaret om halsen.

Paa Øland synes brændte og ubrændte graver at være omtrent likelig representeret; paa Sveriges fastland, med undtagelse av Skaane, er brandgravene de overveiende men ogsaa skeletgravene meget utbredt, likesom i Norge. Bedst kjendt er Bjørkøgravene; de ubrændte graver er her dels gravet ned under flat mark, dels dækket av hauger eller runde og rektangulære stensætninger, og viser rester av spikrete trækister eller gravkammere av tømmer. De er likesom samtidige danske skeletgraver orienteret med hodet mot vest, efter kristen skik. Lignende gravpladser findes meget ofte ved landsbyene i Upland, og det er utvilsomt at vi her har de yngste hedenske graver, de som gaar umiddelbart forut for begravelse ved kirkene. Blandt gravgodset er kvindesmykker mest fremtrædende; vaaben ser ut til at være sjeldne (Stolpe l. c. s. 11) men det findes dog graver med det fulde vaabenutstyr, og desuten hester, kar, etc., ganske som ved de yngste av Vendelgravene.[2])

For Norge kan de vestlandske forhold som er fremstillet i det foregaaende i store træk overføres paa hele landet. Skeletgraver i kister av sten er undtagelser;[3]) som regel er graven skaaret ned i den faste jordbund og har vistnok oprindelig været utfyldt av en kiste eller et kammer av træ, om det end sjeldnere omtales direkte iagttagelser i den retning. I det trondhjemske er enkelte ganger truffet gravkammere av træ omgit av en stenmur som i Bygstadgraven (s. 211 f.).[4]) Oftere omtales ogsaa fund uten spor av hverken grav eller kiste. Graven kan være orienteret med hodet mot vest som i Sverige og Danmark[5]) men kanske oftere med hodet mot nord efter ældre hjemlig skik; orientering mot nø. eller ø.

[1]) Cf. det vestnorske fund fra Mindresunde, Stryn, s. 202.

[2]) Almgren, „Sveriges folk i forntiden“ i „Sveriges Rike“ utgit av „Ljus“. Se Vendelgraven IX i det netop utkomne verk „Graffältet vid Vendel“ av Hj. Stolpe og T. J. Arne, nr. 3 i serien „Arkeologiska Monografier utgifna af Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien“. Stockholm 1912. — Et fund av graver med bevarete træsaker er beskrevet av Almgren, Vikingatidsgrafvar i Sagån vid Sala, Fornvännen 1907. — En fattig skeletgrav paa Seløn undersøkt av Salin, Månadsblad 1895, s. 80. — Av tilveksten til Statens historiska museum i de senere aar har jeg desuten noteret enkelte skeletgraver fra vikingetiden, Småland, Jössegård, grav 9, Fornvännen 1910, s. 281. Upland, Nedre Säfja, Fornvännen 1907, s. 309. Jämtland, Rösta, Månadsblad 1903—5, s. 203. Ångermanland, Rossvik, Fornvännen 1909, s. 224.

[3]) Et eksempel paa kister av heller, kanske ikke helt paalidelig, er C. 19024—28, Selsøen, Rødø pgd., Nordland, Ab. 1897, s. 82.

[4]) T. 7263 ff. Vitsø, Hevne pgd., Fosen, Vidsk. Selsk. Skr. Trondhj. 1904, nr. 3, s. 7, og de i det følgende omtalte fund fra Hegge i Stod.

[5]) Som Nicolaysens fund paa Vestre Englaug (haug nr. 10), Løiten pgd., Hedemarken, Ab. 1881, s. 74—76, og flere undersøkelser av K. Rygh, Tumol, Bjugn pgd., S. Trondhj. amt, Ab. 1872, s. 36, Hov og Tommeide, Dønnes pgd. (orientering sv.). Vidsk. Selsk. Skr. Trondhj. 1910, nr. 6.

forekommer ogsaa.[1]) Det sjeldneste ser ut til at være at graven ligger med hodet mot s.[2]) Hesteskeletter er almindelige og ligger gjerne ved fotenden av graven [3]) Ben av hund som vi har set flere ganger er paavist i brandgravene, kjendes ogsaa fra beretninger om ubrændte graver. Nævnes maa det desuten at vi her, som ved brandgravene, av og til træffer fælles og samtidig begravelse av mand og kvinde.[4]) Et nyt, fuldt sikkert eksempel paa dette forhold er for nylig paavist av K. Rygh.[5])

Paa Island, som blev befolket av norske utvandrere fra slutten av 9de aarh. og fremover til omkring 930, findes udelukkende ubrændte graver, likesom sagaene ikke nogensteds omtaler likbrænding paa Island. Gravene er anlagt under ganske lave og flate røiser, som stundom kan være næsten umerkelige i overflaten. Selve graven er skaaret ned i jordbunden og liket ligger, i de tilfælder hvor man har bestemte opgaver, med hodet mot v. eller sv., altsaa svarende til den kristne orientering.[6]) Nogen ganger har liket været anbragt i sittende stilling. Utstyret er i kvindegravene mest spænder og perler, i mandsgravene særlig enkelte vaaben, som spyd og øks; sverd og skjoldbuler er sjeldnere. Almindelig findes hesteskeletter og det omtales ben av hund. De eneraadende ubrændte graver paa Island har været tat som et bevis paa at likbrænding ogsaa i Norge var gaat fuldstændig av bruk i det sidste aarhundrede av den hedenske tid;[7]) men slutningen kan likefrem motbevises ved mange norske brandgraver som efter oldsakenes art nødvendigvis maa være ganske samtidige med skeletgravene paa Island. At likbrændingen ikke blev overført til Island kommer ganske sikkert derav at nybyggerne løstes noget fra gammel hjemlig tradition ved utflytningen og at dertil mange av dem kom til øen efter kortere eller længere ophold i Vesterlandene, likesom i det hele vikingekulturen paa Island i endda høiere grad end i Norge er gjennemvævet med vesterlandske kulturelementer. Ogsaa de fleste norske graver fra vikingetiden, som hittil er truffet paa de britiske øer, har været skeletgraver; dog findes det ganske enkelte brandgraver baade fra 9de og 10de aarh. paa de skotske øer og i Irland.[8]) Fundberetningene vedkommende disse graver paa de britiske øer er gjennemgaaende saare mangelfulde, men vi kan allikevel fra skotsk omraade fremlægge en ganske vel oplyst skeletgrav som kommer de islandske temmelig nær, nemlig baatgraven ved

[1]) Nicolaysens utgravninger i Hedrum, Ab. 1885, s. 22 ff., se haugene nr 29, 38, 39 og s. 42; orienteringen svinger om nord fra nv. til nnø. — Det samme oplyses om senere tilfældige fund fra Hedrum, som fra Gjønnes, Ab. 1902, s. 341 ff. og Norheim, Ab. 1900, s. 288. — Flere blandt K. Ryghs fund fra Dønnes (se foregaaende side note 5) er orienteret mot n. eller nø. — Mot øst en mandsgrav fra Steinsvik, Lødingen pgd., Nordland, C. 20317, Ab. 1903, s. 276.

[2]) Eksempelvis en kvindegrav i trækiste, T. 9591 ff., Fasteraune, Nedre Stjørdalen pgd., N. Trondhj. amt. Oldtiden II.

[3]) Ved fundet B. 6500, Skjervum, Vik pgd., Sogn, fandt jeg et simpelt ringbissel av jern i munden paa et hesteskelet i en mandsgrav. Graven var anlagt i en ubrændt baat av ca. 6 m. længde, stillet i retning nv —sø., dækket av en lav haug og utstyret med fuldt sæt av vaaben samt forskjellige redskaper. Hesten var her efter velvillig meddelelse av dr. Aug. Brinkmann et ganske litet og ungt dyr. Beskrivelse av fundet vil bli trykt i B. M. Aarb. 1912 og Oldtiden II.

[4]) Almgren, Vikingatidens Grafskick, s. 314 og 323. — Schetelig, Traces of the Custom of „Suttee", Saga-Book of the Viking Club, vol. VI.

[5]) Haug nr. 2, Tommeide, Dønnes pgd., Nordland. K. Rygh, Arkeologiske undersøgelser 1910, Vidsk. Selsk. Skr. Trhj. 1910. nr. 6, s. 16 ff.

[6]) Daniel Bruun og Finnur Jonsson: Dalvikfundet, Aarb. f. n. Oldk. 1910, s. 62 ff. — Ældre fundliste er git av Kr. Kålund, Aarb. f. n. Oldk. 1882, s. 57 ff. Senere fund av Daniel Bruun, Udgravninger paa Island, Geografisk Tidskrift, 17 bind, s. 13.

[7]) N. Nicolaysen, Antikvariske meddelelser, Ab. 1900, s. 79.

[8]) J. A. Balfour, Notice of a Viking Grave-Mound, Kingscross, Arran. Proc. S. A. Scot. 1908—9, s. 371, et meget interessant fund med brændt baatgrav fra 9de aarh. — M. M. Charleson, Notice of some Ancient Burials in Orkney, haug med brændt kvindegrav, to ovale spænder fra 10de aarh. etc. — Blandt de bekjendte fund fra Island-Bridge og Kilmainham ved Dublin (George Coffey and E. C. R. Armstrong. Proc. Royal Ir. Soc. vol. XVIII, Section C, no. 5) var av 28 fuldstændige sverd de tre med forsæt bøiet og altsaa fra brandgraver; dette vil ialfald gi et vist indtryk av brandgravenes tal i forhold til skeletgravene. De formentlige norske urnegraver i stenkar i det nordlige Skotland og paa øene, kan neppe sættes i forbindelse med norsk vikingetid, se Joseph Andersson, Scotland in Pagan Times, Iron Age, s. 77—78.og Schetelig, Kar av klebersten fra jernalderen, Oldtiden II, s. 71. — En merkelig brændt baatgrav paa Bretagnes kyst er beskrevet av P. du Chantelier et L. le Pontois, La Sépulture Scandinave à barque de l'ile de Groix, Bulletin de la Société Archéologique du Finistère, t. XXXV, Quimper 1908.

Kiloran Bay, Colonsay.[1]) Det var en mandsgrav anlagt under en ganske lav forhøining, med hest, fuldt vaabenutstyr, skaalvegt og lodder etc. samt tre angelsaksiske mynter fra tiden 808 – 854. En eiendommelighet som gjenfindes ved flere andre skotske fund. er at gravens omraade er omgit med en firkantet indfatning av reiste heller.[2]) Orienteringen er her ikke angit, men i andre skotske fund nævnes skeletter med hodet mot øst eller nord og de slutter sig deri, som dr. Anderson har fremhævet, nær til rent hedensk norsk skik. Men fundene er for faa til at man kan trække en rent almindelig slutning, og sandsynligheten taler for at vi i Vesterlandene som paa Island ogsaa har hat graver orienteret med hodet mot vest.

Det eiendommeligste træk ved den nordiske gravskik er sikkert graver med skib eller baat. Baatgravene forekommer i Norge, Sverige, Finland, paa Island og i vikingebygdene paa de britiske øer. En enkelt brændt baatgrav er truffet paa Gotland, likesaa en i Bretagne, men ingen kjendes hittil fra dansk omraade indbefattet Bornholm; derimot er det nylig kommet et merkelig fund i Slesvig, som skal omtales nærmere straks nedenfor. De forekommer uten forskjel som ubrændte begravelser og brandgraver, og likesaa dækket av hauger eller under flat mark.[3]) Jeg har i det foregaaende drøftet denne gravskiks oprindelse og ældste utbredelse (s. 102 f.) og den rolle den spiller i vikingetiden er saa utførlig behandlet i ældre arbeider, at jeg ikke behøver at ta spørsmaalet op her;[4]) jeg skal bare nævne en nylig paavist kombination av baat og firkantet grav med trækiste, en eiendommelig blandingsform som ser ut til at ha en større utbredelse end man hittil har været opmerksom paa. Det første sikre eksempel paa denne gravform skyldes dr. Knorrs fortræffelige undersøkelse av en merkelig og rik grav ved Slesvig.[5]) Graven var sænket 1.90 m. ned i den faste jordbund og utbygget med et firkantet gravkammer av træ paa 3.70 × 2.40 m. grundflate; gulvet bestod av stokker og væggene av lodret stillete planker som var drevet ned i undergrunden likesom ved Jellinge og Mammen. Over gravkammeret hadde været stillet en baat av omtrent 16 m. længde; den hadde staat paa ret kjøl, understøttet med sten. Baaten var stillet i længde-

[1]) Joseph Anderson, Notice of Bronze Brooches and Personal Ornaments etc. Proc. S A. Scot. 1906—7, s. 437. Anderson omtaler her ogsaa en ubrændt kvindegrav i skib paa Oronsay. — Schetelig, Skip Burial at Kiloran Bay, Saga-Book of the Viking Club, vol. V, 1907. — En fuldstændig oversigt over de skotske fund er git 1883 av Joseph Anderson, Scotland in Pagan Times, Iron Age, s. 14 ff. Av senere fund kan nævnes: J. A. Balfour, Notes on a Viking-Grave Mound at Millhill, Lamlash, Arran, Proc. S. A. Scot. 1909—10, s. 221. — Official Historical Catalogue, Scottish Exhibition Glasgow 1911, s. 806—7, gir en del fund, nr. 432 (baatnagler samt ben av menneske og hest fundet i en haug paa Colonsay), 434 (par av ovale spænder fra Sutherland), 445—47 (sverd, øks og jernkjedel fra en grav paa Sanday, Orkney; i Mr. J. W. Cursiters samling hvor dette fund opbevares, er desuten en langkam og jernfragmenter fra en haug paa Westray). Ikke usandsynlig gravfund er vel ogsaa et sverd fra Bute, nr. 430, en skaalvegt med lodder og et haandsnellehjul fra Gigha (Glasgow universitets samling) og fragmenter fra en haug paa Colonsay, nr. 432. Det samme gjælder et sverd med femdelt knap fra Eriksay, Orkney, Edinburgh Mus. I. L. 328. Fund fra Hebriderne i Brit. Mus. er avbildet av Alexander Bugge, Norges Historie, I, 2. s. 77 (ogsaa Proc. S. A. 2nd Ser. II, 229). — Fra England findes meget faa fund som tør kaldes gravfund; jeg kan nævne et par i Brit. Mus. nemlig fra Santon, Norfolk (to ovale spænder og sverd) og fra Camphill, Yorkshire (sverd og spyd). I Irland har vi de ovennævnte gravpladser ved Kilmainham og Island Bridge, et fund med ben av mand og hest, ridetøi etc. ved Navan jernbanestation, et par ovale spænder fra Arklow, og en del spredte enkeltfund, alt i Dublin Museum.

[2]) Noget lignende har vi muligens ved en grav i høifjeldet syd for Rise, Opdal pgd. i Orkedalen. T. 5615 ff., Ab. 1899, s. 142.

[3]) Ved de tilfældige fund er det oftest vanskelig at faa dette sidste forhold sikkert paa det rene. I museumslistene nævnes ofte at det sandsynligvis har været en haug tidligere, selv om fundet nu blir gjort paa flat mark. Dog foreligger enkelte sikre eksempler, Valle, Tune pgd, Smaalenene, Ab. 1894, s. 112, en 9 m. lang baat under flat mark. Naterstad, Kvinnherred pgd., Søndhordland, B. M. Aarb. 1905, nr. 14, s. 15. Langesæter, Indviken pgd., Nordfjord, B. M. Aarb. 1906, nr. 14, s. 18.

[4]) Montelius Högsättning i skepp under vikingatiden, S. F. T. VI. Schetelig, Ship Burials, Saga Book of the Viking Club, vol. IV. Almgren, Vikingatidens grafskick, s. 315 f. Hjalmar Stolpe, Tuna-fyndet, Ymer 1895, s. 219. — Daniel Bruun og Finnur Jónsson, Dalvikfundet, Aarb. f. n. Oldk. 1910, s. 76 f. og 93. Joseph Anderson, Scotland i Pagan Times, Iron Age, s. 59. — Hvor utbredt baatgravene er i Norge ses bedst av at det stadig kommer nye fund, K. Rygh, Arkeologiske undersøkelser 1910, Vidensk. Selsk. Skr., Trhj. 1910, nr. 6. — Av andre nyere fund kan nævnes Norheim og Gjønnes i Hedrum, Ab. 1900, s. 288 og 306 ff. Eidsten. Brunlanes, Ab 1900. s. 297, Vik, Gimsø pgd, Lofoten, Ab. 1900, s. 6, utgravet av O. Nicolaysen. Antikvar Nicolaysen har Ab. 1900, s. 75, gjengit en beretning om fund av et vel bevaret skib i en haug paa Rolfsøen, Glemminge pgd. ved Fredrikstad, fra 1751.

[5]) Fr. Knorr, Bootkammergrab südlich der Oldenburg bei Schleswig, Mitteilungen des Anthropologischen Vereins in Schleswig-Holstein, 19 Heft, V.

retning øst—vest, mens de to mandsgraver som kammeret indeholdt var orienteret med hodet mot nord. Ved baatens østende laa tre smaa hesteskeletter. Utstyrets enkeltheter berører ikke videre det her foreliggende spørsmaal. Dette vigtige fund fra Slesvig kaster et uventet lys over en række norske graver som hittil har været uforstaaelige. Ved Nicolaysens utgravninger i Hedrum, Larvik,[1]) fandtes under 12 av haugene graver som var skaaret ned i den faste jordbund, alle orienteret i nordlig retning; gravens længde var 2—3.60 m., bredde 1—1.70 m. og dybden 0.40—1 m. De hadde alle indeholdt gravkammere av træ; men i og ved mange av dem fandtes ogsaa klinknagler i stort antal, fra 100 til 300 stykker, og nagler i saa betydelig mængde kan, som Gustafson har fremhævet,[2]) ikke godt forstaaes anderledes end at det har været et fartøi i graven. Men like fuldt har man været i vildrede med hvorledes man skulde opfatte en baatbegravelse i forbindelse med en firkantet grav. Knorrs fund har nu git os forklaringen. Samme forhold har vi tydeligvis ogsaa ved to meget interessante fund som skyldes K. Ryghs utgravninger i Stod.[3]) I lave hauger fandtes her store gravkammere av træ omgit av en stenmur, i det hele omtrent som i Bygstadfundet (s. 211 ff.); det ene kammer hadde en grundflate av omtrent 5.30 × 2.70 m. Bunden under kammeret var ler og likheten med graven paa Bygstad gaar til en enkelthet som et lag askejord (baalplads) paa bunden av den søndre del av rummet. Men desuten fandtes i gravene paa Hegge en mængde klinknagler baade inden og utenfor kammerets omraade. Gravgodset svarer til en fornem og rik begravelse, med saker som spillebrikker av glas og et spyd med sølvprydelser paa falen. Rygh sier i sin beskrivelse, det synes saaledes her at være likesaa vanskelig som ellers at avgjøre hvorledes man skal forklare naglenes forekomst, og især syntes det besynderlig at de i saa stor mængde fandtes utenfor kammeret; netop dette forhold stiller nu fundet i klar sammenhæng med det fuldt oplyste gravanlæg ved Slesvig.

Som jeg tidligere har omtalt, blir det i den senere del av folkevandringstiden og i vikingetiden skik at gjøre gravhaugene smaa og lave, eller gravene ligger likefrem under flat mark, som det er tilfældet endog med de fornemme begravelser ved Vendel i Upland. Men samtidig optræder i samfundets høieste lag en ganske motsat tilbøielighet som gir sig utslag ved at reise endog meget anselige gravhauger over de avdøde. Efter haugenes størrelse, som efter utstyr og anlæg av de begravelser de gjemmer, er det ikke tvil om at disse vældige monumenter tilhører medlemmer av vikingetidens kongeslegter og familier som har regnet sig til samme stand; der er dem som kan knyttes til kjendte fyrstehus (som ved Upsala og i Vestfold) eller til bestemte historiske personer. Andre er og blir navnløse mindesmerker (f. eks. haugene ved Tune og paa Gunnarshaug), men hører derfor like godt til samme klasse.[4]). Gravene i disse hauger er enten store kammere av træ eller skibsgraver med et stort trækammer midt i skibet, og de knyttes sammen ved en række fælles træk, pakning av lere omkring selve graven, forekomsten av dunfyldte puter eller dyner, det rike utstyr med klær og tøier, de mange husdyr, vokslys og andre stykker av voks o. s. v. (se s. 219, 222 og 223). Vikingetidens fyrstegraver danner i rigdom og ødselhet kulminationen av al hedensk gravskik i Norden. Denne høvdingenes ostentativt hedenske gravskik virker som en motstrømning mot den forenkling av gravskikken vi har kunnet iagtta fra den senere del av folkevandringstiden og som maa tilskrives en stadig virkende vesteuropæisk indflydelse. Ved de almindelige graver fra disse aarhundreder er det adskillige træk som peker mot kristne forbilleder — som at graven lægges i en simpel trækiste under jordens nivaa, og orienteringen mot vest som mangesteds trænger ind — mens høvdingegravenes program er helt ut nordisk særpræget. Det kan sammenlignes med at de samme høvdingeslegter ofte er sentrum for den hedenske gudsdyrkelse. Det vilde være fristende at søke en nærmere tilknytning mellem disse fremtrædende mindesmerker og personer eller forhold som kjendes fra vikingetidens sagn og historie, men dette ligger utenfor opgaven for nærværende arbeide; jeg har her bare villet fremhæve disse rike fund som en særlig interessant gruppe blandt gravfundene fra vikingetiden.

[1]) Ab. 1884, s. 36, 1885, s. 22.

[2]) B. M. Aarsb. 1890, nr. 8, s. 6—7.

[3]) Hegge, Stod pgd., N. Trondhj. amt, Ab. 1869, s. 14 ff.

[4]) Opgaver over en del av de store hauger fra denne periode er sammenstillet av G. Gustafson, Norges Oldtid, s. 137, cf. i det foregaaende s. 223—224.

EFTERSKRIFT.

Forholdene har gjort at trykningen av dette arbeide har strukket sig over flere aar og det er selvfølgelig i denne tid kommet til meget nyt baade av fund og bearbeidelser som jeg kunde ha ønsket

Fig. 530. Ca. $^1/_3$.

Fig. 531. Ca. $^1/_3$.

Fig. 530 og 531. Førromerske urner. Jæderen. Efter dr. A. W. Brøgger.

at ta med om jeg hadde hat leilighet til en samlet revision av manuskriptet. Dog vil det neppe være hensigtsmæssig at prøve at gi et fuldstændig supplement i form av efterskrift til arbeidet. Jeg skal indskrænke mig til et par tilføielser om den førromerske jernalder.

Efterat de første avsnit av mit arbeide alt var trykt har dr. A. W. Brøgger utgit en bearbeidelse av de førromerske fund i Stavanger amt (Oldtiden I), hvori det er kommet adskillig nyt frem. Ved Hodne i Klepp pgd., Jæderen, paavises mindre grupper av ganske lave hauger med førromerske urnegraver svarende til tuegravene i Jylland; en av urnene var av form som fig. 10 ovenfor. En antydning av lignende forhold findes paa Stokka i Høiland pgd., Jæderen, hvorfra Stavanger museum har et førromersk lerkar, utgravet av T. Helliesen. I Haaland pgd. er gjort flere gode fund; foruten urner som er avbildet fig. 10

og 13 ovenfor har Brøgger gjengit et meget typisk stykke fra Sør-Sunde (fig. 530), utgravet av Helliesen. Fundet har alle tuegravenes kjendemerker. Desuten kjendes endda en tuegrav fra Rege i Haaland pgd.

Av urnegraver under flat mark anføres et fund fra Særheim i Klepp, hvor en urne (fig. 531) stod 30 cm. dypt under flat mark dækket av en noget tildannet helle; urnen var halvfuld av brændte ben og omgit av smaa sten og hellefliser som for en del var smuldret av brand. Omkring graven var en grøft i en ring paa 21 m. tvermaal, og det kan muligens sluttes at vi har at gjøre med en meget lav og vid tue.

Som sekundærgrav i en ældre haug fandtes urnen fig. 532 og deri en jernnaal, fig. 533, av meget

Fig. 532. Ca. $^1/_3$.

Fig. 533. $^1/_1$.

Fig. 532—533. Urne og jernnaal. Førromersk gravfund. Jæderen. Efter dr. A. W. Brøgger.

karakteristisk form. Fundet er fra Li i Hetland pgd. Mere usikre er fundene fra Bjelland i Hetland pgd., fra Østerhus i Strand pgd., Ryfylke, og Versland i Bjerkreim pgd., Dalene fogderi.

Flere av disse fund er saa typiske at de, som dr. Brøgger gjør opmerksom paa, kunde henføres til bestemte avsnit av den førromerske jernalder; urnene fig. 531 og 532 til Knorrs 1ste gruppe, fig. 530 til 2den gruppe,[1]) og jeg kan ikke se andet end at disse sikre og typiske fund gir beviset for at den ældste jernalder her paa Norges vestkyst har gjennemløpet de samme utviklingstrin som i Jylland og Slesvig-Holsten.[2])

[1]) Friedr. Knorr: Friedhöfe der älteren Eisenzeit in Schleswig-Holstein. Utgit av Museum vaterländischer Altertümer, Kiel 1910.

[2]) For alle enkeltheter ved fundene se forøvrig A. W. Brøgger: Førromerske fund fra Stavanger amt, Oldtiden 1910, II, s. 100 ff.

Det skal endelig nævnes at ogsaa kar av klebersten er paavist at forekomme som urner i den senere del av den førromerske periode. Et kleberstenskar av samme type som her er avbildet fig. 177 er i Bohuslen fundet med typiske la Tène saker, og tidsbestemmelsen av fundet fra Skaanevik (fig. 177) maa da rettes i overensstemmelse dermed. Typen har vist sig at være ganske utbredt paa Vestlandet, tildels i en mere buket variation av formen som ser ut til at være litt yngre. Et slikt stenkar skal være fundet med vaaben fra ældre romersk tid (fig. 120—122).[1]) Kleberstenskar av typisk førromersk form er fundet længer nordover langs kysten end de tidligere kjendte førromerske fund paa Vestlandet og har derved git et interessant supplement til det norske materiale fra denne tid.

[1]) Se forøvrig Shetelig: Kar av klebersten fra jernalderen, Oldtiden II.

FORKORTELSER VED LITERATURHENVISNINGENE.

Aarb. f. n. Oldk. = Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie. Kjøbenhavn.
Ab. = Aarsberetning fra Foreningen til norske Fortidsmindesmerkers bevaring. Kristiania.
Almgren: Studien = Oscar Almgren: Studien über nordeuropäische Fibelformen. Stockholm 1897.
Annaler f. n. Oldk. = Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie. Kjøbenhavn.
A. T. S. = Antiquarisk Tidskrift för Sverige. Stockholm.
B. M. Aarb. = Bergens Museums Aarbok. Bergen.
B. M. Aarsb. = Bergens Museums Aarsberetning. Bergen.
Christ. Vidsk. Selsk. Forh. = Christiania Videnskabsselskabs Forhandlinger. Kristiania.
Efterskrift = E. Vedel: Efterskrift til Bornholms Oldtidsminder og Oldsager. Kjøbenhavn 1897.
Finskt Museum (Suomen Museo). Helsingfors.
Fornvännen. Meddelanden från K. Vitterhets Historie og Antikvitets Akademien. Stockholm.
Lorange: N. Olds. i B. M. = A. Lorange: Samlingen af norske Oldsager i Bergens Museum. Bergen 1875.
Maal og Minne. Norske Studier. Kristiania.
Månadsblad = Kgl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Månadsblad. Stockholm.
Mestorf: Alterthümer = J. Mestorf: Vorgeschichtliche Alterthümer aus Schleswig-Holstein. Hamburg 1885.
Mestorf: Urnenfriedhöfe = J. Mestorf: Urnenfriedhöfe in Schleswig-Holstein. Hamburg 1886.
Müller: Ordning = Sophus Müller: Ordning af Danmarks Oldsager. II. Jernalderen. Kjøbenhavn 1888—95.
Nicolaysen: Norske Fornl. = N. Nicolaysen: Norske Fornlevninger. Kristiania 1862—66.
Nord. Fortidsm. = Nordiske Fortidsminder. Kjøbenhavn.
Oldtiden. Tidskrift for Norsk Forhistorie. Stavanger.
Prähist. Zeitschr. = Prähistorische Zeitschrift. Leipzig.
Proc. Royal Ir. Ac. = Proceedings of the Royal Irish Academy. Dublin.
Proc. S. A. = Proceedings of the Society of Antiquaries of London. London.
Proc. S. A. Scot. = Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland. Edinburgh.
Rygh = O. Rygh: Norske Oldsager. Kristiania 1885.
Saga Book = Saga Book (Proceedings) of the Viking Club. London.
S. F. T. = Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift. Stockholm.
Tjms. Vidsk. Selsk. Skr. = Det kgl. Norske Videnskabers Selskabs Skrifter. Trondhjem.
Urda, et norsk antiquarisk-historisk Tidskrift, Bergen.
V. B. O. = E. Vedel: Bornholms Oldtidsminder og Oldsager. Kjøbenhavn 1886.
Victoria County Histories = The Victoria History of the Counties of England, Constable & Co. Ltd. London.
Vid. Sk. Skr. = Videnskabs-Selskabets Skrifter. Kristiania.

Ved henvisning til muséenes katalognummere er *B* = Bergens Museum, *C* = Kristiania Museum og *T* = Trondhjems Museum.

STEDREGISTER TIL NORSKE FUND

SOM ER OMTALT I DETTE ARBEIDE.

Aarberge, Indre Holmedal pgd. S. 200 (vikingetids brandgrav).
Aarebakke (Meland), Tysnes pgd. S. 87 (brandgrav, folkev.t.).
Aarøien, Sogndal pgd. S. 35 (kjedelgrav). S 38 (rund gravkiste. S. 80. S. 226 (rund helle).
Aasheim, Stryn pgd. S. 165 (skeletgrav, folkevandringstiden).
Abeland, Helleland pgd. S. 158 (dobbeltgrav, folkev.t.).
Aker, Vang pgd., Hedem. S. 171. („Vendelsaker").
Albjørk, Sigdal pgd. S. 171 (vaabengrav, folkevandringstiden).
Alne, Sveen pgd. S. 85 (brandgrav, folkevandringstiden).
Amble, Sogndal pgd. S. 228 (runesten).
Anda, Klepp pgd. S. 8 (førromersk urne).
Arne, Haus pgd,, se Ytre Arne.
Arstad, Stange pgd. S. 228 (brandgrav, vikingetiden).
Aske, Brunlanes pgd. S. 228 (brandgrav, vikingetiden).
Auestad, Etne pgd. S. 13 (brandgrop). S. 32 (kjedelgrav). S. 75 (urnegrav, folkevandringstiden).
Austreim, Etne pgd. S. 79 (urnegrav i træspand, folkev.t.).
Austvold, Høiland pgd. S. 164 (skeletgrav, folkev t.).
Avaldsnes. S. 28 (rom. bronsekar). S. 50 (guldringer utenfor graven). S. 53 (rom. skeletgrav). S. 73, 81 (kjedelgrav, folkevandringstiden). S. 158.

Bakke, Strandebarm pgd. S. 203 (skeletgrav, vikingetiden).
Belsheim, Vang pgd., Valders. S. 172. („Vendelsaker").
Berastøl, Ulvik pgd. S. 165 (skeletgrav, folkevandringstiden).
Besseberg, Eker pgd. S. 228 (brandgrav, vikingetiden).
Bindalen, Nordland. S 173 (stor spænde).
Bjelland, Hetland pgd. S. 235 (førromersk fund).
Bjølverud, Lesjeskogen. S. 171 (vaabengrav, folkev.t.).
Bjørke, Hedrum pgd. S. 228 (brandgrav, vikingetiden).
Bjørtuft, Tinn pgd. S. 171 (vaabengrav, folkevandringstiden).
Blindeim, Haram pgd. S. 82 (kjedelgrav, folkevandringstiden).
Bolsæter, Jølster pgd. S. 203 (skeletgrav, vikingetiden).
Bondal, Fyresdal pgd., se Lille Bondal.
Bore, Klepp pgd. S. 8 (førromersk urne).
Borre, Borre pgd. S. 224 (hauger).
Braaten og *Veien,* Norderhov pgd. S. 170 (gravplads).
Brandsar, Skiaker pgd S. 171 (vaabengrav, folkev.t).
Brekke, Nissedal pgd. S. 171 (vaabengrav, folkevandringstiden).
Brekke, Stryn pgd. S. 202 (skeletgrav, vikingetiden).
Brunlanes. S. 11 (blandet fund).
By, Løiten pgd. S. 171 (vaabengrav, folkevandringstiden).
Bygstad, Indre Holmedal pgd. S. 211 (skeletgrav, vikingetiden). S. 222 (lerpakning). S. 230, 233 (gravkammer).
Byrkje, Voss pgd. S. 70 (skeletgraver og baatgrav, folkev.t.). S. 80 (kjøtkniver). S. 90 (kiste med tre graver). S. 159, 168, 173.
Bø, Haa pgd. S. 110 (skeletgrav, folkevandringstiden).
Bø, Stryn pgd., se Ytre Bø.
Bø, Torvestad pgd. S. 22 (rom. fund). S. 58 (rom. bronsekar). S. 219, 220 (baatgrav).
Bø, Vang pgd., Valders. S. 171 (vaabengrav, folkev.t).
Bøgevold, Alversund pgd. S. 82 (kjedelgrav, folkev.t.).

Dal, Vang pgd., Valders. S. 171 (vaabengrav, folkev.t.).
Dale, Alversund pgd. S 107 (brandgrav, folkevandringstiden).
Dale, Ytre Holmedal pgd. S. 202, 204 (skeletgrav, vikinget.).
Dalum, Sparbuen pgd. S. 159 (skeletgrav, folkev.t.). S. 172.
Dirdal, Høgsfjord pgd. S. 153 (skeletgrav, folkevandringstiden).
Døsen, Os pgd. S. 25. 46, 110 (gravkister). S. 121 ff. (skeletgraver, folkev t.). S. 155 (baalpladser i haugen). S. 211 (grav med trækiste). S. 223 (skind og tøier).
Døsland, Kvinnherred pgd. S. 81 (kjedelgrav, folkev.t.).

Egeland, Hægebostad pgd. S. 79 (urnegrav i træspand, folkev.t).
Eide, Fjelberg pgd. S. 24 (romersk urnegrav). S. 49, 69.
Eide, Gloppen pgd. S. 79 (urnegrav i træspand, folkevandringst.). S. 111 (skeletgrav, folkevandringstiden).
Eide, Selje pgd. S. 60 (glasbæger).
Eide, Stryn pgd., se Ytre Eide.
Eidsten, Brunlanes pgd. S. 159 (skeletgrav, folkevandringstiden). S. 232 (baatgrav, vikingetiden).
Eikjum, Hafslo pgd. S. 42 (romersk brandgrav). S. 79 (urnegrav i træspand, folkevandringstiden).
Einang, Vestre Slidre pgd. S. 30 (runesten). S. 160.
Eknes, Hosanger pgd. S. 80 (kjedelgrav, folkevandringstiden).
Elgesem, Sandeherred pgd. S. 228 (runesten i gravhaug).
Englaug, Løiten pgd., se Vestre Englaug.
Ervik, Selje pgd. S. 20 (romersk fibula).
Espeland, Høiland pgd. S. 74 (urnegrav, folkevandringstiden).
Evebø, Gloppen pgd. S. 80 (urnegrav i trætine, folkev.t.). S. 110 (kiste). S. 111 ff. (rik skeletgrav). S. 142 (bevarte tøier). S. 144 (næver i graven). S. 223 (skind og tøier).
Evje nikkelverk, Evje pgd. S. 170 (gravplads).

Fane kirke. S. 183 (urnegrav med bronsekar, vikingetiden),
Farmen, Hedrum pgd., se Søndre Farmen.
Fasteraune, Nedre Stjørdalen pgd. S. 231 (skeletgrav, vikinget.).
Fevang, Sandeherred pgd., se Nordre Fevang.
Fitje, Gloppen pgd. S. 203 (skeletgrav, vikingetiden).
Fjelberg. S. 19 (romersk fibula).
Fjære. S. 170 (gravplads).
Flatekvaal, Hosanger pgd. S. 107 (brandgrav, folkev.t.).
Fløksand, Alversund pgd. S 26 (romersk urnegrav).
Folven, Stryn pgd. S. 203 (skeletgrav, vikingetiden).
Fonnaas, Rendalen pgd. S. 160 (runeindskrift).
Fonnes, Lindaas pgd. S. 82 (kjedelgrav, folkevandringstiden).
Fosnes, Stryn pgd. S. 107 (baatgrav, folkevandringstiden).
Fosse, Alversund pgd. S. 227 (rund helle).
Fristad, Klepp pgd. S. 22 (romersk brandgrav).
Frok, Norderhov pgd. S. 173. („Vendelsaker").
Fure, Askevold pgd. S. 164 (skeletgrav, folkevandringstiden).
Fuskeland, Holme pgd. S. 159 (skeletgrav, folkevandringst.).

Galby, Vestby pgd. S. 228 (brandgrav, vikingetiden).
Giske, Borgund pgd. S. 18 (romersk fibula).
Gjerde, Etne pgd. S. 61 (romersk sverd).
Gjermundstad, Vang pgd., Valders. S. 171 (vaabengrav, folkev.t.).
Gjestrum, Vestre Toten pgd. S. 171 (vaabengrav, folkev t.).
Gjone, Hedrum pgd. S. 159 (skeletgraver, folkevandringstiden).
Gjorva, Sunnelven pgd. S. 165 (skeletgrav, folkev.t.).
Gjukestein, Voss pgd. S. 71 (spænde).
Gjulem, Rakkested pgd., se Nordre Gjulem.
Gjønnes, Hedrum pgd. S 231 (skeletgrav, vikingetiden). S. 232 (baatgrav).
Grannes, Haaland pgd. S. 8 (førromersk urne).
Grindheim, Etne pgd. S 16 (fattige graver). S. 32 (romersk kjedelgrav). S. 47, 75 (urnegrav, folkev.t.). S. 98 (skeletgrav, folkev.t.) S. 130 (skeletgrav, folkevandringstiden). S. 164 (skeletgrav, folkevandringstiden).
Grønneberg, Tjølling pgd. S. 228 (brandgrav, vikingetiden).
Gudaker, Stange pgd. S. 171 (vaabengrav, folkevandringst.).
Gunnarshaug, Torvestad pgd. S. 13 (førromersk skeletgrav?). S. 25. S 222 (Storhaug og Sølushaugen). S. 223 (skibsgrav). S. 225 (runde heller). S. 233 (fyrstegraver, vikingetiden).
Gutdalen, Stryn pgd. S. 202, 203 (skeletgrav, vikingetiden).

Haaland, Lye pgd. S. 20 (romersk fibula).
Haalevik, se Hollvik, Gloppen pgd.
Hafslo. S. 110 (gravkister). S. 153.
Halsnø, Fjelberg pgd. S. 107 (brandgrav, folkev.t.). S. 179 (gravfelt, vikingetiden). S. 229 (gravformer).
Hamre, Leikanger pgd. S 110, 127 (skeletgrav, folkev.t.).
Harestad, Hetland pgd. S. 219 (baatgrav).
Hasseløen, Haugesund. S. 227 (tilhugget helle).
Hatlestad, Fane pgd. S. 82 (kjedelgrav, folkevandringstiden).
Hauge, Gloppen pgd S. 219, 220 (baatgrav). S. 227 (rund helle i haug).
Hauge, Haus pgd. S. 168 (dobbeltgrav, folkevandringstiden).
Hauge, Klepp pgd. S. 19 (romersk fibula).
Hauge, Lyster pgd. S. 82 (kjedelgrav, folkevandringstiden)
Hauge, Os. S. 26 (rom. urnegrav). S. 195 (brandgrav, vikinget.).
Hauge, Vanse pgd. S. 4 (førromersk fund).
Haugen, Tune pgd. S. 219 (stor grav, vikingetiden). S. 222 (pakning av blaalere). S. 223 (fjærdyner).
Haugesund. S. 25 (romersk urnegrav).
Haugland, Kvinnherred pgd. S. 30 (reist sten). S. 39, 40 (brandgrav uten urne). S. 43 (spredt gravgods). S. 44, 46, 48, 49, 69, 89 (brandgrav, folkev.t.). S. 150 (hellig hvit sten).
Haugland, Os pgd. S. 149 (haug med hvit kvartsblok).
Haus prestegaard. S. 89 (brandgrav, folkev.t.). S. 102 (samtidig brand- og skeletgrav).
Hedrum. S. 107 (skjoldbule). S. 171 (smaa hauger, folkev.t.). S. 233 (skeletgraver, vikingetiden).
Hegge, Stod pgd. S. 230, 233 (skeletgrav, vikingetiden).
Helgheim, Jølster pgd. S. 200 (brandgrav, vikingetiden).
Herikstad, Haa pgd. S. 32 (kjedelgrav)
Herø, Søndmør. S. 150 (hellig hvit sten).
Hilnes, Jelse pgd. S. 60 (glasbæger).
Hilde, Indviken pgd. S. 183 (brandgrav, vikingetiden).
Hillestad, Hafslo pgd. S. 23 (romersk urnegrav).
Hinna, Hetland pgd. S 81 (kjedelgrav, folkevandringstiden).
Hjelle, Førde pgd. S. 203 (skeletgrav, vikingetiden). S. 227 (rund helle)
Hjelmeset, Herø pgd. S. 150 (hellig hvit sten).
Hodne, Klepp pgd. S. 234 (førromerske graver).
Hodneland, Lindaas pgd. S. 226 (grav med rund helle).
Hoggavik, Vikedal pgd. S. 164 (skeletgrav, folkev.t.).
Høgstad, Haaland pgd. S. 8 (førromersk urne).
Holden, Hevne pgd. S. 228 (brandgrav, vikingetiden).
Holen. Lye pgd. S. 5 (førromersk fund).
Holjum, Brunlanes pgd. S. 171 (vaabengrav, folkev.t.).
Hollvik, Gloppen pgd. S. 69 (denar). S. 107 (brandgrav, folkevandringstiden). S. 183 (brandgrav, vikingetiden).
Holme, Holme pgd. S. 159 (gravplads).
Holm dal, Skaanevik pgd. S 13 (førrom. fund). S. 76 (kleberstens urne). S. 236 (førrom. kleberstens urne).
Holmegaard, Holme pgd. S. 159 (skeletgrav, folkev.t.).
Hov, Dønnes pgd. S. 230 (skeletgrav, vikingetiden).
Hov, Gran pgd S. 160 (runeindskrift).
Hove, Høiland pgd. S. 68 (urnegrav i bronsevase).
Hove, Vik pgd. S. 34 (brandgrav med vaaben). S. 39 (brandgrav uten urne). S. 54.
Hovland, Hedrum pgd. S. 172 (baatgrav, folkevandringstiden). S. 228 (brandgrav, vikingetiden).
Hovland, Ullensvang pgd. S. 71 (spænde). S. 104, 160 ff. (graver, folkevandringstiden). S. 173.
Hval, Gran pgd., se Nedre Hval.
Hybbestad, Tjølling pgd. S. 171 (vaabengrav, folkev.t.).
Hæve, Voss pgd. S. 110 (skeletgrav, folkevandringstiden).
Høiland, Stord pgd. S. 81 (bronsefat som urne). S. 82 (kjedelgrav, folkevandringstiden).

Indbjoe, Fjelberg pgd. S. 60 (romersk skeletgrav).

Jaatten, Hetland pgd. S 17 (romersk fibula).
Jondal kirke, Strandebarm pgd. S. 191 (brandgraver, vikinget.).
Jæderen. S. 6 („øskenring").

Kalnes, Haaland pgd. S. 75 (urne, folkevandringstiden).
Kaupang, Tjølling pgd. S. 228 (brandgrav, vikingetiden). Se ogsaa Nordre Kaupang.
Kirkeide, Stryn pgd. S. 82 (kjedelgrav, folkv.t.). S. 107 (vaabengrav, folkev.t.). S. 165 (skeletgrav, folkv.t.).
Kjosevik, Høiland pgd. S. 107 (brandgrav, folkevandringst.).
Kjørrefjord, Vanse pgd. S. 74 (urnegrav, folkevandringst).
Kjøs, Vang pgd., Valders. S. 171 (vaabengrav, folkev.t.).
Kleive, Hyllestad pgd. S. 165 (skeletgrav, folkevandringstiden).
Kolve, Voss pgd. S. 98, 101 (brandgrav sekundært i stor kiste).
Kvaale, Vestre Slidre, se Søndre Kvaale.
Kvale, Sogndal pgd. S. 22 (rom. fund). S. 150 ff. (skeletgrav, folkevandringstiden). S. 183 (brandgrav, vikingetiden).
Kvasseim, Egersund pgd. S. 8 (førrom. urne). S. 19, 20 (rom. fibula).
Krelde, Hedrum pgd. S. 171 (smaa hauger, folkevandringst.). S. 228 (brandgraver, vikingetiden).
Kyte, Voss pgd. S. 203 (skeletgrav, vikingetiden).

Laland, Klepp pgd. S. 17 (romersk fibula)
Langeland, Stord pgd. S. 79 (træspand, folkevandringstiden).
Langesæter, Indviken pgd. S. 71 (oval fibula). S 219 (baatgrav). S. 232 (grav i flat mark).
Larvik by. S. 223 (voks i vikingetids grav).
Leikvold, Tune pgd. S. 171 (rund spænde).
Li, Hetland pgd. S. 235 (førromersk grav).
Lille Bondal, Fyresdal pgd. S. 171 (vaabengrav, folkev.t.).
Lirhus, Voss pgd. S. 165 (skeletgrav, folkevandringst.). S. 179 (brandgrav, vikingetiden).
Lund, Stokke pgd. S. 111, 153 (skeletgrav, folkevandringst.).
Lunde, Høiland pgd. S. 23 (rom. urnegrav). S. 81 (kjedelgrav, folkevandringstiden)
Lunde, Stryn pgd. S. 164 (skeletgrav, folkevandringstiden).
Lunde, Vanse pgd. S. 8 (førromersk urne). S. 68 (skeletgrav, folkev.t.). S. 72 (urnegrav, flat mark). S. 81 (bronsekjedel i myr og kjedelgrav, folkev.t.). S. 110 (betalingsring i skeletgrav, gravkister).
Lygre, Lindaas pgd. S. 88 (brandflak, folkev.t.). S. 191 (brandgrav, vikinget.). S. 201 (skeletgrav og brandgrav, vikinget.). S. 202 (skeletgrav, vikinget.).
Lyngdal kirke. S. 69 (denar).
Lyngdal prestegaard. S. 191 (brandgrav, vikingetiden).
Lyngdal sogn. S. 165 (spydspids).
Lysthus, Hitterdal pgd. S. 171 (vaabengrav, folkev.t.).
Lødve, Voss. S. 110 (skeletgrav, folkevandringstiden).
Løiten, Hedemarken. S. 170 (gravpladser).

Meland, Tysnes pgd., se Aarebakke.
Midbust, Stranden pgd. S. 71 (oval fibula). S. 164 (skeletgrav, folkevandringstiden).
Midgaarden, Hammer pgd. S. 32 romersk kjedelgrav).
Midthus, Vikør pgd. S. 191 (brandgrav, vikingetiden).
Mindresunde, Stryn pgd. S. 111 (skeletgraver, folkev.t.). S. 203 (skeletgrav, vikinget.). S. 230 (vikinget. grav i ældre kiste).
Mjølhus, Hjelmeland pgd. S. 8 (førromersk urne).
Mundal, Balestrand pgd. S. 202 (skeletgrav, vikingetiden).
Muri, Indviken pgd. S. 53 (romersk skeletgrav).
Myklebostad, Eid pgd. S. 104 (brandflak). S. 164 (redskaper graven). S. 165 (dobbeltgrav, folkev.t.). S. 173, 179, 182 (brændt skibsgrav). S. 183 (brændt baatgrav). S. 187 (brandgrav, vikinget.). S. 200 (rik brandgrav, vikinget). S. 211 (grav med trækiste).

Namdalen. S, 71 (gravskikkens utvikling). S. 103 (baatgraver). S. 164 (skeletgrav, folkevandringstiden).
Naterstad, Kvinnherred pgd. S. 219 (baatgrav). S. 229 (urnegrav, vikingetiden). S. 232 (grav i flat mark).
Nedre Hval, Gran pgd. S. 170 (brandgrop).
Nernes, Etne pgd. S. 75 (urnegrav, folkevandringstiden).
Nes, Hedrum pgd. S. 171 (vaabengrav, folkevandringst.), S. 172 („Vendelsaker").
Nes, Kvinnherred pgd. S. 43 (brandgrav med spredt gravgods). S. 48, 49, 50 (vestnordisk guldring). S. 85 (hestetænder).
Nesse, Klepp pgd. S. 75 (urnegrav, folkevandringstiden).
Nordgaard, Seljord pgd. S. 172 („Vendelsaker").
Nordre Fevang, Sandeherred pgd. S. 9 (førromersk urnegrav).
Nordre Gjulem, Rakkestad pgd. S. 228 (brandgrav, vikinget.).
Nordre Kaupang, Tjølling pgd. S. 171 (vaabengrav, folkev.t.). Se ogsaa Kaupang.
Nordre Ramsum, Stokke pgd. S. 159 (skeletgrav, folkev.t.).
Nordre Sjo, Fjelberg pgd. S. 179 (gravfelt, vikingetiden).
Norheim, Etne pgd. S. 42 (romersk brandgrav). S. 49.
Norheim, Hedrum pgd. S. 231 (skeletgrav, vikingetiden).
Norheim, Stjernerø pgd. S. 26 (romersk urnegrav). S. 69.
Norheim, Torvestad pgd. S. 26 (romersk urnegrav). S. 29 (reiste sten, bronsevase). S. 39, 58, 147 (tøirester).
Nornes, Sogndal pgd. S. 226 (grav med rund helle).
Nygaard, Hafslo pgd. S. 26 (rom. urnegrav) S. 110 (skeletgraver, folkevandringstiden).

Offersø, Lødingen pgd. S. 159 (skeletgrav, folkevandringst.).
Ogne, Egersund pgd. S. 75 (urne, folkevandringstiden).
Olde, Voss pgd. S. 20 (romersk fibula).
Olsvold, Manger pgd. S. 82 (kjedelgrav, folkevandringstiden).
Opedal, Ullensvang pgd. S. 95 (kullag i kiste). S. 110 (gravkiste). S. 117 ff. (skeletgrav, folkev.t.). S. 228 (runesten i gravhaug).
Opheim, Vossestranden pgd. S. 194 (brandgrav, vikinget.).
Orre, Klepp pgd. S. 20 (rom. fibula). S. 71 (spænde).
Orud, Rakkestad pgd. S. 228 (brandgrav, vikingetiden).
Oseberg, Slagen pgd. S. 225 (skibsfund).

Prestegaard, Skaanevik pgd. S. 82 (kjedelgrav, folkev.t.).

Raabøle, Østre Slidre pgd. S. 171 (vaabengrav, folkev.t.).
Raknes, Hammer pgd. S. 69 (denar).
Ramsum, Stokke pgd., se Nordre Ramsum.
Randeberg, Hetland pgd. S. 52 (romersk skeletgrav).
Raundokken, Vestre Slidre pgd. S. 171 (vaabengrav, folkev.t.).
Re, Lye pgd. S. 51, 53 (romersk skeletgrav).
Rege, Haaland pgd. S. 235 (førromersk grav).
Rendalens Almenning, S. 171 (vaabengrav, folkevandringst.).
Reveim, Haaland pgd. S. 8 (førromersk urne).
Revheim, Haus pgd. S. 82 (kjedelgrav, folkevandringstiden).

Ringsaker. S. 171. („Vendelsaker").
Rise, Opdal pgd. S. 232 (skeletgrav, vikingetiden).
Rjoa, Haaland pgd. S. 18 (romersk fibula),
Rolfsøen, Glemminge pgd. S. 232 (skibsfund).
Roligheden, Hedrum pgd. S. 159 (skeletgrav, folkev.t.).
Rosfjord, Lyngdal pgd. S. 194 (brandgrav, vikingetiden).
Rosnes, Fitjar pgd. S. 13 (urnegrav).
Runde, Herø pgd. S. 165 (skeletgrav, folkevandringstiden).
Rye, Haaland pgd. S. 8 (førromersk urne).
Rygg, Etne pgd. S. 26 (rom. urnegrav). S. 52 (rom. vaabengrav).

Sakstad, Alversund pgd. S. 107 (brandgrav, folkevandringst.).
Sande, Gloppen pgd. S. 47 (brandgrav med spredt gravgods). S. 50 (rom. fibula). S. 127 (baalpladser i haug). S. 187 (brandgrav, vikingetiden).
Sandeherred. S. 11 (blandet fund).
Sandnes, Haaland pgd. S. 74 (urnegrav, folkevandringstiden).
Segleim, Kvinnherred pgd. S. 74, 81 (kjedelgrav, folkev.t.).
Seim, Ulvik pgd. S. 85 (brandgrav, folkevandringstiden).
Sekse, Ullensvang pgd. S. 194 (brandgrav, vikingetiden).
Selsøen, Rødø pgd. S. 230 (skeletgrav, vikingetiden).
Semelinge, Vestre Slidre pgd. S. 171 (vaabengrav, folkev.t.).
Seminariet, Stord pgd. S. 46 (brandgrav med spredt gravgods).
Sjo, Fjelberg pgd., se Nordre Sjo.
Sjøtun, Vik pgd. S. 34 (brandgrav med vaaben).
Skaare, Haugesund pgd. S. 60 (romersk skeletgrav).
Skare, Ullensvang pgd. S. 202 (skeletgrav, vikingetiden).
Skaret, Alversund pgd. S. 82 (kjedelgrav, folkevandringst.).
Skaugset, Eid pgd. S. 199 (vikingetids brandgrav).
Skeie, Os pgd. S. 121 (gravplads). S. 149 (gravkiste).
Skimleim, Jelsa pgd. S. 107 (brandgrav, folkevandringstiden).
Skjeldal, Etne pgd. S. 164 (skeletgrav, folkevandringstiden).
Skjervum, Vik pgd., S. 231 (skeletgrav, vikingetiden).
Skjønne, Nore pgd., se Søndre Skjønne.
Skomo, Overhallen pgd., se Stor Skomo.
Slinde, Sogndal pgd. S. 20 (fibula). S. 37 (træspand). S. 61, 110.
Sogndal prestegaard. S. 22 (romersk fund).
Solheim, Manger pgd. S. 80 (kjedelgrav, folkevandringst.).
Stabu, Østre Toten pgd., se Øvre Stabu.
Stadeim, Vik pgd. S. 32 (kjedelgrav). S. 34 (brandgrav med vaaben). S. 35 (kjedelgrav). S. 61 (rom. skeletgrav).
Stalheim, Vossestranden pgd. S. 203 (skeletgrav, vikinget.).
Stangeland, Fjelberg pgd. S. 164 (skeletgrav, folkev.t).
Stangeland, Klepp pgd. S. 18 (romersk fibula).
Stangerholt, Ytterøen pgd. S. 172. („Vendelsaker").
Staur, Stange pgd. S. 171. („Vendelsaker").
Steinsvik, Lødingen pgd. S. 231 (skeletgrav, vikingetiden).
Stette, Skodje pgd. S. 165 (skeletgrav, folkevandringst.). S. 195 (brandgrav, vikingetiden).
Stokka, Høiland pgd. S. 234 (førromersk fund).
Stor Skomo, Overhallen pgd. S. 228 (brandgrav, vikingetiden).
Storhaugen, Hetland pgd. S. 71 (spænde).
Storsand, Hurum pgd., se Søndre Storsand.
Strandvik, Fuse pgd. S. 74 (urnegrav, folkevandringstiden).
Strandvolden. Rendalen pgd. S. 171 (vaabengrav, folkev.t.).
Strømmen, Askevold pgd. S. 195 (brandgrav, vikingetiden).
Størkestad, Aal pgd. S. 171 (vaabengrav, folkevandringst.).
Støvereide, Stryn pgd. S. 82 (kjedelgrav, folkevandringstiden).
Sunde, Haaland pgd. S. 61 (rom. skeletgrav). Se ogsaa Sør-Sunde.
Svingesæter, Stryn pgd. S. 202, 203 (skeletgrav, vikingetiden).
Sæbø, Fjelberg pgd. S. 82, 83 (kjedelgrav, folkevandringstiden).
Sæle, Førde pgd. S. 82 (kjedelgrav, folkevandringstiden).
Sæm, Røldal pgd. S. 186 (brandgrav, vikingetiden).
Særheim, Klepp pgd. S. 18 (rom. fibula). S. 52 (rom. skeletgrav), S. 235 (førromersk grav).
Sæterbø, Gryten pgd. S. 159 (skeletgrav, folkevandringstiden).
Sætrang, Norderhov pgd. S. 58 (rom. skeletgrav). S. 111, 153, 158 (dobbeltgrav).
Sømme, Haaland pgd. S. 18 (romersk fibula).
Søndre Farmen, Hedrum pgd. S. 228 (brandgrav, vikinget.).
Søndre Kvaale, Vestre Slidre pgd., S. 171 (vaabengrav, folkev.t.).
Søndre Skjønne, Nore pgd. S. 170 (vaabengrav).
Søndre Storsand, Hurum pgd. S. 228 (brandgrav, vikinget.).
Sør-Sunde, Haaland pgd. S. 235 (førromersk grav).
Sørbø, Rennesø pgd. S. 7 (la-Tène-ring).
Sørheim, Lyster pgd. S. 172 (remspænde).
Søtvet, Solum pgd. S. 159 (skeletgrav, folkevandringstiden).

Time, Lye pgd. S. 28 (romersk urnegrav).
Tjore, Haaland pgd. S. 52 (romersk vaabengrav).
Tjosaas. Vikør pgd. S. 165 (skeletgrav, folkevandringstiden).
Toft, Fuse pgd. S. 194 (brandgrav, vikingetiden).
Tommeide, Dønnes pgd. S. 230 (skeletgrav, vikinget.). S. 231 (dobbeltgrav, vikingetiden).
Tonstad, Siredalen pgd. S. 81 (kjedelgrav, folkevandringst).
Torblaa, Ulvik pgd. S. 199 (vikingetids brandgrav).
Torsdal, Bamle pgd. S. 171 (vaabengrav, folkevandringstiden).
Tryti, Vik pgd. S. 32 (kjedelgrav). S. 34 (brandgrav med vaaben).
Tu, Klepp pgd. S. 60 (glasbæger).
Tuland, Ytre Holmedal pgd. S. 194 (brandgrav, vikinget.).
Tumol, Bjugn pgd. S. 230 (skeletgrav, vikingetiden).
Tune, Tune pgd. S. 160 (runeindskrift). S. 233 (skibsgrav, vikingetiden).
Tveitane, Brunlanes pgd. S. 159 (skeletgrav, folkevandringst,).
Tveite, Fitjar pgd. S. 107 (brandgrav, folkevandringstiden).
Tveito, Tinn pgd. S. 170 (vaabengrav).
Tynes, Søkkelven pgd. S. 195 (brandgrav, vikingetiden).

Ugulen, Hafslo pgd. S. 110 (skeletgraver, folkevandringst.).
Ulvebne, Sveen pgd. S. 18 (romersk fibula).
Ulvik, Hardanger. S. 4 (Hallstatt-sverd).

Vaage, Avaldsnes pgd. S. 75 (urnegrav, folkevandringst.).
Vaage, Tysnes pgd. S. 165 (skeletgrav, folkevandringst.).
Valle, Tune pgd. S. 232 (grav i flat mark. vikingetiden).
Vallerhaug, Borgund pgd. S. 82 (kjedelgrav, folkevandringst.).
Varberg, Ulvik pgd. S. 194 (brandgrav, vikingetiden).
Vashus, Suldal pgd. S. 219 (baatgrav).
Vedaa, Haus pgd. S. 194 (brandgrav, vikingetiden).
Veien, Norderhov pgd., se Braaten og Veien.
Veka, Voss pgd. S. 206 (skeletgrav, vikingetiden).
Vemmestad, Lyngdal pgd. S. 158 (dobbeltgrav, folkev.t.).
Vereidet, Gloppen pgd. S. 37 (urnegrav i træspand). S. 38, 68.

Versland, Bjerkreim pgd. S. 235 (førromersk fund).
Vestre Englaug, Løiten pgd. S. 171 (brandgrav med „Vendelsaker“). S. 228 (brandgrav, vikingetiden). S. 230 (skeletgrav, vikingetiden).
Vestre Østerhus, Holmedal pgd. S. 159 (skeletgrav, folkev.t.).
Vik pgd. S. 60 (glasbæger).
Vik, Fjære pgd. S. 159 (gravplads). S. 170 (brandgraver).
Vik, Gimsø pgd. S. 232 (baatgrav, vikingetiden).
Vik, Stryn pgd. S. 195 (dobbeltgrav, vikingetiden).
Vik, Sveen pgd. S. 71 (spænde).
Viken, Indre Holmedal pgd. S. 194 (brandgrav, vikingetiden).
Vikevik, Sveen pgd. S. 194 (brandgrav, vikingetiden).
Vinje, Stranden pgd. S. 35 (kjedelgrav). S. 38.
Vinnes, Fuse pgd. S. 196 (brandgrav, vikingetiden). S. 199.
Vitsø, Hevne pgd. S. 230 (skeletgrav, vikingetiden).

Ytre Arne, Haus pgd. S. 195 (dobbelt brandgrav, vikinget.).
Ytre Bø, Stryn pgd. S. 32 (kjedelgrav).
Ytre Eide, Stryn pgd. S. 203 (skeletgrav, vikingetiden).
Ytterdal, Norddalen pgd. S. 201 (skeletgrav og brandgrav, vikingetiden).

Ødemotland, Haa pgd. S. 74, 75, 78 (urnegraver, folkev.t.). S. 88 (brandflak, folkevandringstiden).
Øfsthus, Fjelberg pgd. S. 154 ff. (dobbeltgrav, folkevandringst.). S. 159
Øfsthus, Hosanger pgd. S. 82 (kjedelgrav, folkevandringst.).
Ølbør, Haaland pgd. S. 199 (vikingetids brandgrav).
Østerhus, Holmedal pgd., se Vestre Østerhus.
Østerhus, Strand pgd. S. 235 (førromersk fund).
Øvre Stabu, Østre Toten pgd. S. 160 (runeindskrift). S. 172 (hjelmkam).
Øvrebø, Fjelberg pgd. S. 73 (urnegrav, folkev.t.). S. 79, 87 (brandgrav, folkev.t.). S. 227 (grav med rund helle).
Øvrevold, Lærdal pgd. S. 34 (brandgrav med vaaben).
Øvstebø, Vikedal pgd. S. 62 (romersk skeletgrav).

364 0

JUN

3 0081 012 049 825